

**Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**

І.Г. Передерій

**В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ:
ЕТНІЧНИЙ ПОЛЯК, ПОЛІТИЧНИЙ УКРАЇНЕЦЬ**

МОНОГРАФІЯ

До 130-річчя
з дня народження

**Полтава
Видавництво ПолтНТУ**

2012

УДК 929 Липинський:32(477)
ББК ТЗ(4Ук)51-8 Липинський
П27

Рекомендовано до видання вченою
радою Полтавського національного
технічного університету імені
Юрія Кондратюка 8 червня 2012 р.,
протокол № 14

Автор

Ірина Григоріївна Передерій, к.і.н., доцент, докторант кафедри історії Росії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Наукові рецензенти:

Каденюк О.С., д.і.н., професор кафедри історії і філософії Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський)

Сітарчук Р.А., д.і.н., професор, завідувач кафедри історії України, перший проректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (м. Полтава)

Редактор: к.філол.н., доц. *Н.В. Жигилій*

Передерій І.Г.

П27 В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. – Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2012. – 622 с.

ISBN 978-966-616-105-8

У монографії вперше в українській історіографії здійснено спробу цілісного й синтетичного аналізу всіх періодів біографії, громадсько-політичної діяльності та творчості видатного українського мислителя польського походження В'ячеслава Казимировича Липинського (1882 – 1931 рр.) на тлі тогочасного життя України й української еміграції кінця XIX – першої третини XX століття. На основі широкого кола документальних джерел, як опублікованих, так і віднайдених в архівах, висвітлено всі сфери його діяльності – наукової, політичної, культурно-просвітницької, видавничої, публіцистичної, пам'яткоохоронної, дипломатичної. З'ясовано та уточнено хронологію найважливіших подій життя діяча, відтворено цілу низку невідомих чи маловідомих біографічних епізодів. Завдяки встановленню досі невідомих публіцистичних статей та видань авторства В. Липинського складено новий, суттєво скоригований бібліографічний перелік його праць.

Особлива увага приділена спростуванню деяких усталених історіографічних стереотипів стосовно еволюції світогляду, а також методологічних та історіософських засад науково-історичної творчості вченого.

Праця пропонується увазі істориків, політологів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

Повне чи часткове відтворення, тиражування, передрук і розповсюдження даної праці без дозволу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка заборонено.

ISBN 978-966-616-105-8

УДК 929 Липинський:32(477)
ББК ТЗ(4Ук)51-8 Липинський
© І.Г. Передерій, 2012 р.
© ПолтНТУ, 2012 р.

Тільки коли існує об'єднуюча спільна ідея української національної незалежності, можемо говорити про існування української нації.

В. Липинський («Листи до братів-хліборобів»)

У світовій історії може бути мова лише про ті народи, що сотворили державу.

Г. Гегель («Філософія історії»)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	13
1.1. Історіографія проблеми.....	13
1.2. Джерельна база дослідження.....	34
РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО МИСЛИТЕЛЯ.....	44
2.1. Походження, родинне коло, виховні впливи дитячих років.....	44
2.2. Здобуття гімназичної освіти (1893 – 1902 рр.). Початок громадсько-політичної діяльності.....	50
2.3. Військова служба. Студентський період життя (1902 – 1907 рр.).....	67
РОЗДІЛ III. В.К. ЛИПІНСЬКИЙ У ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ.....	85
3.1. Організація та ідеологічне оформлення руху українців-латинників. Спроба реалізації В. Липинським принципу територіалізму в часописі «Przegląd Krajowy».....	85
3.2. В. Липинський як співробітник щоденної української газети «Рада».....	123
3.3. У боротьбі за самостійну Україну.....	148
РОЗДІЛ IV. В.К. ЛИПІНСЬКИЙ У НАУКОВОМУ ЖИТТІ ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОМУ РУСІ УКРАЇНИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ.....	176
4.1. Просвітянин, видавець і популяризатор культури й історії України.....	176

- 4.2. Початок наукової діяльності та творчості.
Співпраця з НТШ. Формування державницької візії
українського історичного процесу.....204

**РОЗДІЛ V. В.К. ЛИПІНСЬКИЙ ЯК УЧАСНИК
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ
ТА ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ДОБИ
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ
(1917 – 1919 рр.).....258**

- 5.1. У громадсько-політичному та культурному житті
Полтави в 1917 р. Роль діяча у заснуванні та діяльності
Полтавської української військової громади.....258
- 5.2. Заснування та початковий період діяльності
Української демократичної хліборобської партії.
Роль В. Липинського у формуванні її програмових засад.....273
- 5.3. В. Липинський як очільник та організатор роботи
українського посольства у Відні (1918 – 1919 рр.).....300

**РОЗДІЛ VI. В.К. ЛИПІНСЬКИЙ У ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ
(1919 – 1931 рр.).....331**

- 6.1. Заснування та вироблення ідеології
Українського союзу хліборобів-державників. Ширення
гетьмансько-монархічного руху (1920 – 1927 рр.).....331
- 6.2. Загострення суперечностей між двома напрямками
у керівних колах УСХД. Розгортання конфлікту
(осінь 1927 – серпень 1930 рр.).....383
- 6.3. Заснування Братства українських
класократів-монархістів, гетьманців.....409

**РОЗДІЛ VII. В.К. ЛИПІНСЬКИЙ У КУЛЬТУРНО-
ГРОМАДСЬКОМУ ТА НАУКОВОМУ
ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....418**

- 7.1. Наукова творчість мислителя як підґрунтя
його політологічної концепції.....418
- 7.2. В. Липинський у різних виявах громадського

і культурного життя української еміграційної та західноукраїнської суспільності.....	449
7.3. Співробітництво В. Липинського з Українським науковим інститутом у Берліні (1926 – 1929 рр.).....	470
РОЗДІЛ VIII. ДРАМАТИЗМ ОСТАННЬОГО ПЕРІОДУ ЖИТТЯ У ВИМІРІ БУДЕННОСТІ. СМЕРТЬ МИСЛИТЕЛЯ.....	489
ВИСНОВКИ.....	496
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	512
ДОДАТКИ.....	574

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРФТ ІЛШ – Відділ рукописів та фонду текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України
ВУАМЛІН – Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів.
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського
ЛНВ – Літературно-науковий вісник.
НТШ – Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові.
УВУ – Український вільний університет, заснований 1921 р. у Відні, згодом перенесений до Праги.
УДХП – Українська демократична хліборобська партія
УІЖ – Український історичний журнал
УІФТ – Українське історико-філологічне товариство у Празі
УКІ – Український культурний інститут
УНІ-Б – Український науковий інститут у Берліні
УСХД – Український союз хліборобів-державників
УХО – Українська Християнська Організація
ЦДАВОВУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України.
ЦДАЗУ – Центральний державний архів зарубіжної україніки.
ЦДІАУК – Центральний державний історичний архів України (м. Київ)
ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України (м. Львів)
ЦЕСУС – Центральний союз українського студентства
HUS – Harvard Ukrainian Studies

ВСТУП

В історії української нації чимало постатей, які за своїм духовним потенціалом набагато випередили час. Незважаючи на тяжкість долі, невизнання за життя, нездійснені задуми, передчасний кінець і довге забуття на Батьківщині, ці люди зуміли залишити нащадкам світло свого патріотизму, віру й непохитність переконань. Серед них і постать В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського (05/17.04.1882 – 14.06.1931) – поляка за походженням, але справжнього політичного українця за переконаннями – посідає особливе, навіть визначне місце.

Український політичний діяч, дипломат, історик, історіософ, публіцист, політолог, релігієзнавець, соціолог, теоретик консерватизму та ідеолог гетьмансько-монархічного руху – ось перелік лише основних іпостасей цієї непересічної особистості. Серед плеяди видатних українських діячів перших десятиліть ХХ ст. Липинський стоїть осібно. Його інтелектуальність, науковий та публіцистичний талант викликали загальне захоплення. Одночасно коло справжніх послідовних однодумців, соратників та друзів мислителя не було надто широким. У той час в українському русі панували ідеї народництва, необхідності боротьби за національно-територіальну автономію, а українська нація сприймалася як безкласова. Безапеляційними видавалися соціалістично-федералістичні напрямні у найближчому розвитку і віддаленій історичній перспективі не лише українського народу, а й всього людства. Саме вони проголошувалися найголовнішою запорукою процвітання європейських народів. На тих, хто не погоджувався з цими загальноновизнаними постулатами, дивилися як на ретроградів та реакціонерів.

Погляди В. Липинського різко контрастували з цими міфами, у полоні котрих знаходилася практично вся українська національна еліта початку ХХ ст. Він першим спробував відродити праве консервативне крило політичного українства, оскільки вбачав за ним роль єдиного можливого будівничого незалежної Української держави. Саме ж українство визначав як боротьбу «за політичне і культурно національне унезалежнення Української Землі». А можливість такого повного унезалежнення бачив у хотінні організованих «хліборобів, робітників, інтелігентів, військових, промисловців», тобто всіх українських класів, котрі, на його думку, «створять життя і здоровля громадянства»¹. Ця ідея консолідації всіх суспільних верств, що визначалася В. Липинським як обов'язкова умова успішного українського державотворення, не втратила своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку нашої держави, котра все ще потребує подолання ментальних, національно-культурних, соціально-

---

¹ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Казимирович Липинський / В'ячеслав Липинський. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – К., Філадельфія, 1995. – Т. 6: Твори. Політологічна секція. / За ред. Я. Пеленського. – 472 с. – С. XXXVI.

політичних та інших дезінтеграційних чинників у середині українського суспільства.

Будучи представником правого флангу українського політичного життя першої третини ХХ ст., він фактично один репрезентував цілу течію в національному русі. В українській історіографії започаткував державницький методологічний напрям, котрий серед панівних тоді народницьких концепцій М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Грушевського вперше підніс на вістря наукового аналізу проблему української державності та визначальної ролі суспільних еліт у процесі вітчизняного державотворення. Саме через зазначені особливості світоглядних переконань та концептуальних засад наукової творчості його постать для української суспільно-політичної думки того часу виглядала як нетипова, ба навіть «екзотична».

Від часу, коли було зняте ідеологічне табу з імені цієї неординарної особистості, у поле зору вчених потрапила як спадщина мислителя, так і різноманітні сфери його діяльності – наукова, політична, культурно-просвітницька, видавнича, публіцистична, пам'яткоохоронна, дипломатична. Не зважаючи на цей своєрідний сплеск липинськознавства, досі не створено цілісного синтетичного дослідження, котре б усебічно висвітлювало життя цього діяча, еволюцію та трансформацію його світогляду, значення його творчого доробку. Крім того, до останнього часу в біографії В. Липинського залишалася низка недостатньо повно досліджених періодів, невідомих епізодів, які потребували всебічного висвітлення й історичного осмислення. Фактографія його життя й творчості вимагала певних уточнень та виправлення цілого ряду помилок. Лише таким чином можливо було створити повний життєпис та просопографічний портрет цієї історичної постаті.

Так само і спадщина вченого, що стала доступною вітчизняним науковцям лише після проголошення незалежності України, все ще потребує ретельного вивчення. Особливо непростим згадане завдання постає з огляду на те, що «багатогранність і багатоплановість діяльності й творчості В'ячеслава Липинського є причиною, що вичислити їх одним-двома словами неможливо»². Вивчення багатющого наукового та публіцистичного доробку мислителя залишається вельми актуальним і зважаючи на дискусії про цивілізаційний вибір сучасної України. Воно може бути дієвим теоретичним і практичним підґрунтям у процесі подальшої розбудови самостійної, незалежної України, здійснення її політики, формуванні державної ідеології та виховання почуття національної гідності у громадян. Систематизація й аналіз відповідних праць В. Липинського дає можливість більш повно використати його спадщину в дослідженнях з історії, політології, соціології, історіософії,

---

² Дашкевич Я. Феномен В. Липинського та його дослідження (замість передмови) // У книзі: Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 704 с. – С. 409.

релігієзнавства, а також у розв'язанні багатьох проблемних питань сучасного життя.

Події, описані у запропонованій читачеві книзі, хронологічно охоплюють часовий відрізок останніх двох десятиліть ХІХ – першої третини ХХ ст. На цей час, як відомо, припало піднесення українського національно-визвольного руху, що, зрештою, переріс в Українську революцію, найвищим піком котрої було проголошення у січні 1918 р. незалежності України. Цей бурхливий час нашої вітчизняної історії висунув на перший план цілу плеяду видатних українських діячів – політиків, мислителів, митців, учених, просвітників. Кожен із них мав своє уявлення про шляхи боротьби за кращу долю свого народу, а, отже, й доля їх самих теж була самобутньою, не схожою на інші. Однак було й спільне у житті всіх цих людей. Їм довелося пережити і стрімкий злет української ідеї, вивершенням якої стала самостійна Українська держава, і не менш стрімку катастрофу державотворчих потуг національних українських урядів 1917 – 1921 рр., трагізм цілого покоління, що опинилося в таборі переможених. У результаті багато з них, як і В. Липинський, мусили доживати віку на чужині, в еміграції, забуті власним народом, бо на Батьківщині радянська ідеологічна машина або взагалі вилучила їх із вітчизняної історіографії, або свідомо фальсифікувала та спотворювала їхній внесок в українську минувшину антинауковими інтерпретаціями.

Переможеним виявилось не лише покоління борців за українську незалежність, а й сама Україна. У той час, як сусідні, також колись поневолені народи – чехи, словаки, естонці, латиші, литовці, фінни, поляки, болгари – зуміли зберегти свою державність, утвердити власну національну ідентичність, наш народ знову опинився у бездержавному стані та ще й розділений між двома споконвічними репрезентантами колоніального стану України – Польщею і радянською неоімперією.

Поразка національно-визвольних змагань спонукала до переосмислення, з'ясування причин, що призвели до катастрофи. І те покоління, що брало безпосередню участь у них, і наступні прагнули відповісти на низку питань. Чи були готові українці в той час до успішного державотворення? Якщо це так, то на кого припадає відповідальність за поразку? Чи відповідними історичному моменту були дії національної політичної еліти у добу Української революції? Як слушно свого часу наголошував Ф. Турченко, вітчизняна історіографія й досі не спромоглася дати вичерпних відповідей на ці питання³. Однак саме вони неминуче постають перед кожним дослідником, котрий аналізує місце і роль того чи іншого українського громадсько-політичного діяча у подіях передреволюційного, революційного та постреволюційного часу. Не можна їх оминати й вивчаючи життя та діяльність В'ячеслава Липинського – центральної постаті цієї книги.

---

³ Турченко Ф. Микола Міхновський: Життя і Слово / Федір Григорович Турченко. – К.: Генеза, 2006. – 320 с. – С. 9.

Писати про нього надзвичайно цікаво, але водночас і відповідально. Постає цього глибокого мислителя-ідеаліста сама не потребує ідеалізації. Він давно заслужив собі місце у пантеоні вітчизняної науки та історії. Разом із тим його особистість, як і раніше, залишається надзвичайно дискусійною та контраверсійною. Сьогодні вже настав час для створення праці узагальнюючого характеру, котра б вичерпно висвітлила життєвий, та творчий шлях В'ячеслава Липинського, визначила його роль у боротьбі нашого народу за створення власної держави. Пропоноване читачеві монографічне дослідження є спробою заповнити існуючу лакуну в галузі липинськознавства, оскільки хронологічно та тематично охоплює всі періоди біографії, громадсько-політичної діяльності та творчості видатного мислителя на тлі тогочасного життя України й української еміграції кінця ХІХ – першої третини ХХ століття.

Наприкінці книги подано додатки. Перший являє собою повний перелік наукових праць, публіцистичних статей та інших публікацій авторства В. Липинського, складений за роками їх написання чи появи друком. Він є суттєво уточненим і доповненим порівняно з усіма дотеперішніми подібними бібліографічними покажчиками. Жирним шрифтом у ньому позначені праці, котрі взагалі не були відомі до цього часу дослідникам спадщини В. Липинського, і віднайдені безпосередньо автором цієї праці. Другий додаток – «Основні дати життя, діяльності та творчості В.К. Липинського» – пропонує хронологію найбільш важливих подій та фактів біографії видатного мислителя. Низка дат відображає абсолютно новий фактографічний матеріал, уперше встановлений у ході нашого дослідження. Ще кілька дат були уточнені за допомогою нововведеного документального масиву джерел. Останнім подано фотододаток, у якому запропоновано як вже друковані раніше фотографії та матеріали з життя й діяльності В. Липинського, так і цілком нові, віднайдені автором дослідження.

Вважаємо за необхідне зазначити, що у цитованих нами текстах архівних документів максимально збережені лексичні та правописні особливості оригіналу, хоча вони часто й не відповідають чинному українському правопису. Такий підхід був подиктований міркуванням зберегти, по-перше, «дух часу», якому присвячене дослідження, а, по-друге, індивідуальні особливості правопису самих діячів, що були творцями цих документів (наприклад, епістолярію), котрі ми вважали за елемент авторського стилю. Зокрема, до таких основних особливостей стилю В. Липинського належать послідовне подвоєння шелестівок у закінченнях лише там, де наголос стоїть на останньому та передостанньому складі (*шукання, питання*, натомість: *закінчення, скорочення*); майже повне уникнення апострофа; написання з великої літери назв місяців, народів, титулів, окремих правових та ідеологічних понять; написання частки «б» переважно через дефіс тощо. Подібним чином подаються його тексти і в опублікованих збірках епістолярію. Так само зберігали ми особливості правопису й інших діячів.

Насамкінець висловлюємо подяку працівникам архівних установ, наукових бібліотек, із фондів яких ми черпали необхідні матеріали для дослідження, працівникам Меморіального музею В. Липинського у Затурцях, Волинського краєзнавчого музею й, зокрема, його заступнику директора з наукової роботи к.і.н. Євгенії Ковальчук за надання якісних фотографій із музейних фондів, пані Барбарі Зах (Австрія) за ласкаво надані фото будинку, де мешкав Липинський у Райхенау, та документальні матеріали стосовно його життя в еміграції, науково-педагогічному складу кафедри історії Росії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, при котрій здійснювалося написання цієї монографії у часі навчання автора в докторантурі, науковому консультантові д.і.н., проф. І.В. Вербі за слушні й конструктивні поради, науковому редакторові к.ф.н., доц. Н.В. Жигилій за допомогу в дотриманні правописно-орфографічних норм у тексті роботи, а також своїй родині, котра виявляла розуміння й підтримку в напружений період дослідницької праці.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Про нелегке життя і плідну наукову та громадсько-політичну діяльність видатного українського історика, історіософа, релігієзнавця, політолога, ідеолога гетьманського руху В'ячеслава Казимировича Липинського створено чималу наукову літературу. Однак, як уже зазначалося, серед цього історико-біографічного, політологічного й філософського розвою й досі немає цілісної синтетичної праці, котра всебічно висвітлювала б основні віхи життя видатного діяча, еволюцію його наукових та політичних поглядів. Певно, основною причиною цього є те, що протягом усієї радянської доби на ім'я видатного українського мислителя з польським корінням було накладено ідеологічне тавро буржуазного націоналіста, а разом із ним і табу на вивчення його біографії й творчої спадщини.

Парадоксальна ситуація складалася до кінця 80-их рр. минулого століття щодо В. Липинського і в польській історіографії: людина з польським національним корінням, значення якої в історії новітньої України важко переоцінити, була майже зовсім забута поляками. Та й пізніше, майже до нинішнього часу, це ім'я сприймалося у Польщі як ім'я ренегата – зрадника польської нації. Через це згадка про нього була відсутня і в «Польському біографічному словникові», і в більшості енциклопедичних видань, і в провідних історичних дослідженнях.

Звичайно, відкриття доступу до відповідних архівних джерел, а також поступове зняття ідеологічних заборон з кінця 80-их років минулого століття, особливо після проголошення незалежності України, започаткувало й об'єктивне відтворення українського національно-визвольного руху початку ХХ століття, історії української міжвоєнної еміграції, котре вивело на історичний горизонт сотні забутих і навмисне замовчуваних їх діячів. У результаті до історіографічного вжитку було запроваджено десятки раніше недоступних для вітчизняних дослідників видань, зокрема й присвячених В. Липинському, що їх було створено зарубіжними, переважно українськими вченими.

Крім того, за вказані останні два десятиліття розпочалося активне студіювання липинськознавства і вітчизняними науковцями. Протягом цього часу було опубліковано чималу кількість наукових розвідок різної глибини й вартості – від серйозних монографічних та дисертаційних досліджень, розлогих статей, що ґрунтуються на широкому документальному матеріалі, вдумливому аналізі творчої спадщини видатного мислителя, до поверхових, тенденційних і таких, котрі, на жаль, мало вносять нового й корисного до персоналістичного наукового блоку, пов'язаного з ім'ям В. Липинського.

Зазначене українське зарубіжне липинськознавство можна поділити на два часові й змістові історіографічні блоки. Перший представлений працями соратників та сучасників В. Липинського, що побачили світ як за життя видатного діяча, так і у перші роки після його смерті. Засновником липинськознавства слід упевнено вважати Д. Дорошенка, котрий 1923 р. видав працю «Огляд української історіографії»⁴. Готуючи цей фактично перший підручник української історіографії, вчений поставив перед собою мету, що насамперед полягала у новому висвітленні українського історичного процесу, в основу якого мала бути покладена державницька історіографічна концепція, прихильником котрої він був. У своїй праці автор, характеризуючи державницьку вітчизняну історичну школу, особливо високо оцінив доробок її найяскравішого, на його думку, представника – В'ячеслава Липинського. Аналізуючи його історичні праці та виступаючи фактично їх промотором, Д. Дорошенко доходить висновку, що вони поряд із працями М.С. Грушевського є «найціннішим здобутком української історичної думки новіших часів»⁵. Одночасно вчений трохи применшив внесок істориків-народників у вітчизняну історичну науку. Пізніше на таке невинуватене різке протиставлення двох історіографічних шкіл цілком слушно вказував Л. Винар, наголошуючи, що «народовецька і державницька історіософія себе взаємно доповнювали і віддзеркалювали певну історичну добу, а тому немає причини розвиток української історичної науки висвітлювати лише з штандпункту історіософії й ідеології «істориків-державників»⁶

Ще за життя В. Липинського побачили світ і праці, присвячені безпосередньо видатному історикові та політикові. Це розвідки Д. Дорошенка та О. Назарука, котрі першими проаналізували національно-державницьку ідеологію мислителя⁷. Д. Дорошенко, зокрема, будучи в еміграції одним із найближчих соратників В. Липинського, зреферував та спопуляризував погляди останнього на проблему українського державотворення, викладені ним у «Листах до братів-хліборобів». Дослідження, написане на прохання самого В. Липинського у Відні 1925 року, мало на меті показати значення його вчення про українську державу для подальших національно-визвольних змагань українського народу, оскільки це вчення, за твердженням Д. Дорошенка, ґрунтувалось на суворій переоцінці «...не якихсь там паперових партійних програм – але самих засад, самих основ нашої дотеперішньої національної політики й на живих прикладах нашого минулого й сучасного...». Така популяризація ідей В. Липинського була, безумовно, актуальною, оскільки погляди видатного українського консерватора йшли врозріз із найбільш

⁴ Дорошенко Д. Огляд української історіографії / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага, 1923. – 218 с.

⁵ Там само. – С. 209.

⁶ Винар Л. Дмитро Дорошенко (1882 – 1951) / Любомир Винар. – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, Українське історичне товариство, 1983. – С. 20.

⁷ Забаревський М. [Дорошенко Д.]. Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу/ Дмитро Іванович Дорошенко. – Відень, 1925. – 51 с.; Назарук О. Вячеслав Липинський – відновитель державної ідеології України / Осип Тадейович Назарук. – Чикаго, 1926. – 32 с.

поширеними серед тодішнього українського емігрантського загалу соціалістичними орієнтирами. Саме тому Д. Дорошенко підкреслював, що «...думки Липинського просто з корінем вивертають утерті, шаблонні погляди української інтелігенції в питаннях державного будівництва й справляють українську національну думку на зовсім новий шлях»⁸.

Майже відразу після смерті видатного українського діяча Д. Дорошенко вмістив у наукових записках Українського наукового інституту в Берліні, директором котрого він був, розлогий некролог, де висвітлювалися основні життєві віхи В. Липинського як видатного науковця-історика та громадсько-політичного діяча⁹.

У 1934 році світ побачила стаття Д. Дорошенка за назвою «Вацлав Липинський: кілька спогадів і заміток»¹⁰, видрукувана у часописі «Польсько-український Бюлетень», що був заснований польським урядом у 1932 р. із метою польсько-українського зближення. Ця публікація була фактичною відповіддю на статтю польського публіциста і політичного діяча, представника неоконсервативного напрямку, що мав своїм осередком часопис «Бунт молодих», Адольфа Марії Бохенські, опубліковану в «Польсько-українському Бюлетені» кількома місяцями раніше за назвою «Український Моррас»¹¹. Бохенські з позицій власного національного інтересу намагався дати відповідь на питання: наскільки значною була втрата для польського суспільства такого діяча, як В. Липинський, котрий, проголосивши себе українцем, зробив величезний внесок у розвиток українського політичного та інтелектуального розвою.

Д. Дорошенко вступає у полеміку з А.М. Бохенські, оскільки вважає, що польський автор припустився у своїй статті низки хибних висновків, починаючи вже від самої невдалої її назви. Бохенські порівняв В. Липинського з французьким письменником, лідером і теоретиком руху монархізму та антипарламентаризму Шарлем Моррасом. Правда, сам він визнав, що епітет «український Моррас» «є стосовно Липинського великою мірою неслухним і погано дібраним»¹², оскільки французький діяч був ще й прибічником ідеї інтегрального націоналізму, а В. Липинський, як відомо, не лише не поділяв її, а й активно поборював.

Д. Дорошенко спростовує, зокрема, думку А.М. Бохенські про причини, через які Липинський став українцем. Польський автор вважає, що цю причину слід шукати у певному «комплексі меншовартості, якомусь хворобливому комплексі нетутешності», який начебто мав В. Липинський. Д. Дорошенко ж контраргументував, що подібне могло б бути, якби мова

⁸ Забаревський М. [Дорошенко Д.]. Вячеслав Липинський і його думки... – С. 5.

⁹ Dorošenko D. V. Lipinsky (Ein Nachruf) / D. Dorošenko // Abhandlungen des Ukrainischen wissenschaftlichen institutes in Berlin. – Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1931. – Band III. – S. 157 – 166.

¹⁰ Doroszenko D. Waclaw Lipiński: Kilka wspomnień i uwag / D. Doroszenko // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. — P. 466 – 477.

¹¹ Bocheński A.M. Ukraiński Maurras / A.M. Bocheński // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. — P. 454 – 465.

¹² Ibidem. – P. 461.

йшла про прилучення до верстви або ідеології панівної, тимчасом як у випадку з В. Липинським мало місце зворотне. Також український історик не погодився із висновком про українськість Липинського як вияв шляхетського нонконформізму. На його глибоке переконання, видатного діяча в українстві цікавили не соціальні, а народно-політичні моменти (що суттєво відрізняло його, наприклад, від В. Антоновича та інших хлопоманів). Тому Липинський почував себе українцем, не пориваючи зі своїм соціальним середовищем, не соромлячись і не зрікаючись його (як не зрікся він і своєї католицької віри). Він виступав як український шляхтич і шукав опертя в традиції, котра могла пов'язати його з історичним минулим¹³.

Єдине в чому Д. Дорошенко погоджується з А.М. Бохенські, так це із його припущенням стосовно того безумовного впливу, який би напевно мав В. Липинський на політичний правий рух у Польщі, якби не перейшов до українського табору. Що ж до радіуса впливу В. Липинського на український рух, то тут Д. Дорошенко, як представник гетьманського крила української еміграційної історіографії, не погоджується з оцінками польського консерватора, котрий уважав недоречністю, що визначний теоретик консерватизму з'явився серед «народу найбільш демократичного в цілій Європі, позбавленого всяких пансько-шляхетських традицій і культури»¹⁴. Український історик підкреслює, що міркування про якусь вроджену й безмежну демократичність українців належить уже до легенд, над розвінчуванням яких ніхто так наполегливо не працював, як В. Липинський.

Іншими представниками української еміграції, котрі розуміли значення генія В. Липинського і для розвитку української науки, і для становлення теорії українського державного будівництва, була створена низка статей у перші роки по смерті мислителя, частина яких увійшла до збірника «В'ячеслав Липинський як ідеолог і політик»¹⁵. Так, А. Монтрезор подавав короткий нарис життя, праці та творчості діяча, а також намагався з'ясувати еволюцію його світогляду й формування державницької ідеології. На його думку, саме В. Липинський переніс українство зі сфери абстрактних теоретизувань до сфери реального життя¹⁶. М. Тимофіїв, коротко характеризуючи значення теорії трудової монархії для майбутнього українського державотворення, називає її автора «генієм світової політичної думки»¹⁷.

¹³ Doroszenko D. Wacław Lipiński... – P. 470.

¹⁴ Bocheński A.M. Ukraiński Maurras... – P. 457.

¹⁵ Вячеслав Липинський як ідеолог і політик. – Ужгород, 1931. – 76 с.

¹⁶ Монтрезор А. Вячеслав Липинський / Адам Йосипович Монтрезор / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 246 – 253.

¹⁷ Тимофіїв М. Памяти Вячеслава Липинського / Михайло Тимофіїв / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. – С. 254 – 257. – С. 256.

Цікавою є оцінка громадської праці В. Липинського від 1917 року й до його смерті, котру дав у своїй статті С. Шемет¹⁸. Автор висвітлив періоди співпраці з Липинським в часі заснування на Полтавщині Української демократичної хліборобської партії (УДХП), а також за еміграційної доби. Ця праця є цінним джерелом відтворення історії полтавського періоду життя В. Липинського у 1916 – на початку 1918 рр., оскільки відповідних документальних джерел збереглося небагато. Також стаття насичена фактичним матеріалом щодо перебігу заснування, організаційного оформлення та подальшої діяльності Українського союзу хліборобів-державників (УСХД).

Історик і філософ І. Мірчук у статті, виголошеній спочатку як доповідь на зборах Клубу гетьманців у Берліні, присвячених пам'яті видатного ідеолога УСХД, побачив у теорії В. Липинського месіаністичну ідею про «післанництво України у світовій історії», котру видатний діяч оформив у найвищу ціль, до якої мало бути спрямоване «хотіння усіх державницькими категоріями думаючих одиниць»¹⁹.

До річниці смерті ідеолога українського монархізму був підготовлений спеціальний випуск львівського часопису «Дзвони», що опублікував низку статей, присвячених переважно аналізу науково-історичного та політологічного доробку вченого²⁰. Так, зокрема, В. Заїкин першим указав на те, що В. Липинський є не лише істориком, а й історіософом, оскільки вмів гармонійно сполучати у своїх творах науково-історичні дослідження над минулим із геніальними філософсько-публіцистичними висновками. Вміщені у цьому ж збірнику статті М. Козака та М. Савур-Ципріяновича²¹ висвітлювали окремі епізоди з життя небіжчика.

До цієї ж низки праць належать і розвідки О. Шульгіна й А. Струтинської²². Заслуга останньої полягає в укладанні першого бібліографічного покажчика наукових праць та публіцистичних писань

---

¹⁸ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі / Сергій Михайлович Шемет / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. – С. 258 – 273.

¹⁹ Мірчук І. Месіанізм Липинського / Іван Мірчук / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. – С. 274 – 278. – С. 277.

²⁰ Див: Чижевський Д. Вячеслав Липинський як філософ історії / Дмитро Чижевський // У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. – С. 295 – 305; Залозецький В. На сторожі ідеї / Володимир Залозецький // Там само. – С.306 – 312; Іщак А. Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві / Андрій Іщак // Там само. – С. 313 – 320; Андрієвський О. Правно-політичний і філософічний світогляд Вячеслава Казимировича Липинського / Опанас Михайлович Андрієвський // Там само. – С. 321 – 333.; Заїкин В. Вячеслав Липинський як історик / В'ячеслав Заїкин // Там само. – С. 346 – 365; Кучабський В. Значення ідей Вячеслава Липинського / Василь Васильович Кучабський // Там само. – С. 366 – 381.

²¹ Козак М. З життя і діяльності В'ячеслава Липинського / Маріян Козак // Там само. – С. 334 – 342; Савур-Ципріянович М. Останні дні Вячеслава Липинського / Михайло Петрович Савур-Ципріянович // Там само. – С. 343 – 345.

²² Шульгин О. На смерть Липинського / Олександр Якович Шульгин // Тризуб. — Париж, 1935. – С. 23 – 25; Струтинська А. Бібліогр. покажчик до писань В. Липинського / Антоніна Струтинська // Дзвони. — Львів, 1933. – № 6. Також див.: Strutyns'ka A. Bibliography of V. Lypyn'skyj's Works // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. – Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyn'skyj. – S. 499 – 505. – S. 499 – 501.

В. Липинського. Щоправда, з позицій сьогодення він вимагає суттєвого доповнення й уточнення.

Ці праці відіграли важливу роль у становленні липинськознавства, однак частині з них притаманна надмірна апологетизація політологічного вчення мислителя. Це цілком зрозуміле з огляду на те, що такі їх автори, як Д. Дорошенко, О. Назарук, А. Монтрезор, С. Шемет, М. Тимофіїв, І. Мірчук, В. Залозецький, М. Савур-Ципріянович, В. Кучабський, належали до монархічно-гетьманського табору української еміграції. Тому згадані статті та розвідки ще й мали на меті відповідну пропаганду ідеології В. Липинського в емігрантському середовищі, а отже, були написані у відповідному ключі. Крім того, сучасникам В. Липинського все ж було складно здійснити об'єктивний аналіз як його життя, так і творчості.

Після Другої світової війни в науковому середовищі українського зарубіжжя спостерігається посилення інтересу до постаті В. Липинського і його ідей. Розвідки цієї доби ми відносимо до другого часового й концептуального історіографічного блоку. З відстані кількох десятиліть ученим було легше об'єктивно оцінювати постать та спадщину В. Липинського. Однак у цей час дослідники ставили перед собою переважно науково-популяризаторські завдання з огляду насамперед на фактичне табу, накладене на ім'я мислителя в радянській історіографії, а також недостатній аналіз липинськіани в діаспорному українознавстві. Звідси – орієнтація зарубіжних українських учених протягом кількох наступних десятиліть на формування та накопичення джерельної бази, а згодом реконструкція на її основі окремих періодів у біографії В. Липинського.

Тут особливо слід виділити монографію гетьманця, учня В. Липинського, діяча січових організацій у Канаді В. Босого²³, розлогу статтю Я. Пеленського²⁴. В. Босий у своїй роботі подавав короткий життєпис В. Липинського, огляд головних історичних та ідеологічних його праць, а основну увагу приділив аналізу теорії про класократичну монархічну державну модель, котру мислитель уважав за ідеал українського державотворення. Цю працю можна назвати першою спробою комплексного липинськознавчого дослідження, однак обмежене коло джерел, насамперед документальних, на яких вона базувалася, не дали можливості їй прибрати статусу ґрунтовної студії. Власне, цією ж хибою відзначалася більшість тодішніх наукових розвідок, присвячених В. Липинському.

Окремо слід виділити низку праць І. Лисяка-Рудницького, присвячених як поглядам діяча, так і окремим сторінкам його життя²⁵. Так,

²³ Босий В. Вячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії / Володимир Босий. – Торонто: З друкарні Українського робітника, 1951. – 160 с.

²⁴ Пеленський Я. Вячеслав Липинський / Ярослав Пеленський // Збірник «Української літературної газети» за 1956 р. – Мюнхен, 1957. – С. 197 – 213.

²⁵ Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: історик, політичний діяч, мислитель / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе: У 2-х томах / Центр досліджень історії імені Петра Яцика

у першій своїй статті «Вячеслав Липинський: історик, політичний діяч, мислитель» автор, крім огляду життя й діяльності Липинського, спробував схарактеризувати його особистість, звернувши увагу на надзвичайні інтелектуальні здібності, що дали змогу в досить молодому віці підготувати серйозні історичні дослідження. В. Липинський ішов, за оцінкою І. Лисяка-Рудницького, інтуїтивним шляхом проникнення у сутність речей. Його й історичні, й соціологічні праці мали базою не енциклопедичні знання, а оригінальні ідеї, що, можливо, було більш вартісним. Також І. Лисяк-Рудницький цілком слушно вказав на те, що сила В. Липинського як історика полягала насамперед в соціологічному аналізі та в гострому усвідомленні міжнародного становища України у XVII ст. між Польщею, Московським царством та Османською імперією. Крім того, автор статті чи не першим указав на той вплив, який мав Липинський-історик на науковців не лише української еміграції, насамперед представників державницької школи (Д. Дорошенка, С. Томашівського, М. Кордуби, І. Крип'якевича, В. Кучабського), а й на дослідників радянської історіографічної школи 1920-их рр. Серед таких він називав О. Оглобллина, М. Василенка, Л. Окіншевича. У цій же праці І. Лисяк-Рудницький схарактеризував В. Липинського і як політичного теоретика, чії ідеї були співзвучними ідеям таких західних філософів, творців теорій еліт, як Ж. Сорель, Г. Моска, В. Парето, К. Міхельс.

Наступним важливим етапом у вивченні постаті та доробку визначного вченого було створення у 1963 році Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського у Філадельфії (СЄДІ), де концентрувалися відповідні матеріали, зокрема архів діяча від 1918 року, придбаний ще за його життя митрополитом Шептицьким²⁶. У 1973 році цим інститутом було започатковано видання серії «В'ячеслав Липинський. Твори. Архів. Студії», що мала складатися з 25-ти томів трьох серій. До першої серії під заголовком «Твори» мали ввійти історичні праці, політологічні трактати та публіцистика В. Липинського. Друга серія – «Архів» – мала включати епістолярій, щоденникові записи, нотатки В. Липинського, листи різних осіб до діяча, матеріали віденського посольства, котре В. Липинський очолював з червня 1918 до серпня 1919 рр., тощо. До третьої серії за назвою «Студії» передбачалося включити дослідні праці з галузі липинськознавства, матеріали про життя і творчість мислителя та про його рід. До 2003 року світ побачили 8 томів серії. Вже після проголошення незалежності України до цієї видавничої діяльності інституту приєднався Інститут української археографії НАН України. На жаль, видання згаданої серії дещо затягується. В серії «Студії» світ

Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 149 – 158; Його ж. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // Історичні есе... – Т. 2. – С. 173 – 245; Його ж. В'ячеслав Липинський // Історичні есе... – Т. 2. – С. 131 – 148.

²⁶ Див.: Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини Вячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філадельфія) / Євген Зиблікевич // Український археографічний щорічник. Вип I. / П.С. Сохань (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. Думка, 1992. – 472 с. – С. 119 – 123.

побачив один том, що включав наукові розвідки як вітчизняних, так і зарубіжних, переважно українських істориків, про який ще йтиме мова нижче.

Історіографію зарубіжного українського липинськознавства післявоєнного періоду суттєво поповнили дослідження Л. Біласа²⁷, Р. Залуцького²⁸, Є. Пизюра²⁹, Я. Пеленського³⁰. Л. Білас приділив велику увагу територіалістичним поглядам В. Липинського, особливо у дореволюційний період, звернув увагу на витоки та процес формування світоглядних переконань мислителя, а також проаналізував зв'язок його світовідчуття з історіософськими уявленнями. Р. Залуцький здійснив огляд епістолярію В. Липинського, що зберігається за межами України (в архіві Українського католицького університету в Римі й ССДІ).

Важливими подіями у дослідженні постаті та творчості В. Липинського можна вважати наукові конференції, проведені до його сторіччя 22 – 23 жовтня 1982 р. у Кембриджі та 18 грудня 1982 р. у Гарварді з наступним виданням їх результатів. Так, у 1985 році світ побачив спеціальний випуск наукового збірника «Harvard Ukrainian Studies»³¹, присвячений липинськознавчим студіям, у якому було вміщено ґрунтовні розвідки Л. Біласа³², Є. Пизюра³³, О. Прицака³⁴, Я. Пеленського³⁵, І. Лисяка-Рудницького³⁶ та інших. Усі зазначені праці студіювали переважно політичні й соціальні погляди видатного мислителя.

Саме науковцями українського зарубіжжя післявоєнного періоду була започаткована дискусія про еволюційність чи сталість консервативних поглядів В. Липинського. Зокрема, Лев Білас стверджував, що еволюція політичних поглядів В. Липинського була незначною і

---

²⁷ Білас Л.В. В'ячеслав Липинський і «територіялізм» (1909 – 1910) / Лев-Ростислав Ростиславович Білас // Сучасність. – Мюнхен, 1962. – Ч. 2. – С. 95 – 111; Ч. 3. – С. 61 – 72; Його ж. В. Липинський як історик кризової доби / В.Липинський. Твори, Т. 3: Україна на переломі, 1657 – 1659. – Філадельфія, 1991. – С. 12 – 32; Його ж. Краків, Женева і філіяція «Кричевського» / В. Липинський. Твори, Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія, 1980. – С. XVII – ХСVIII.

²⁸ Залуцький Р. Листування В'ячеслава Липинського у західних архівах / Роман Залуцький / В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 33 – 81.

²⁹ Пизюр Є. Вячеслав Липинський і політична думка західного світу / Євген Пизюр // Сучасність. – Мюнхен, 1969. – № 9. – С. 103 – 115.

³⁰ Пеленський Я. Українська Державна школа / Ярослав Пеленський / У кн.: Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – Київ: Вид-во «Українознавство», 1996. – С. VI – XXV; Його ж. В. Липинський — засновник державної школи в укр. історіографії // УІЖ. —К., 1992. — №2. — С. 139 – 141.

³¹ Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj.

³² Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi: His World Wiew and Political Activity before World War I / Lew Bilas // HUS. — 1985. — Vol. IX. — № 3/4. — P. 263 – 286.

³³ Pyziur E. V. Lypyns'kyi's Idea of Nation / E. Pyziur // HUS. — 1985. — Vol. IX. — № 3/4. — P. 302 – 325.

³⁴ Pritsak O. V. Lypynskij's place in ukrainien intellectuale History / O. Pritsak // HUS. — 1985. — Vol. IX. — № 3/4. — P. 245 – 262.

³⁵ Pelenski J. V. Lypyns'kyi and the Problem of the Elite / J. Pelenski // HUS. — 1985. — Vol. IX. — № 3/4. — P. 327 – 328.

³⁶ L.Rudnytsky I. V. Lypyns'kyi's Political Ideas from the Perspective of Our Times / I. L.Rudnytsky // HUS. — 1985. — Vol. IX. — № 3/4. — P. 342 – 356.

практично протягом усього свого життя він дотримувався консервативно-монархічного світогляду, а ідеї демократії були йому чужими. Цю ж думку він підкреслює й в інших студіях³⁷. Його точку зору поділяла більшість українських істориків зарубіжжя, за винятком хіба що Я. Пеленського, котрий переконаний у тому, що дореволюційний період у житті В. Липинського можна визначити як демократичний, а консервативні його погляди сформувалися лише з накопиченням досвіду та під впливом розчарувань унаслідок поразки національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Саме такий висновок він обґрунтував у вже згаданій раніше статті, опублікованій ще 1957 р. у збірнику «Української літературної газети». Пізніше, на початку 1990-их рр., він запропонував періодизацію еволюції світогляду В. Липинського, що включала три періоди: ранній (демократичний) – 1908 – 1919 рр., консервативно-монархічний (гетьманський) – 1919 – 1929 рр., незалежно консервативний з орієнтацією на майбутню українську конституанту як найвищий легітимний орган – 1929 – 1931 рр.³⁸. На наш погляд, подібна періодизація еволюції світогляду мислителя є доволі штучною і не зовсім виправданою. Взагалі, зазначена дискусія залишається актуальною й досі й потребує глибшого аналізу еволюції поглядів В. Липинського на основі вивчення всієї доступної його спадщини – творчої, епістолярної, а також різноманітних документальних джерел.

Дослідження істориків українського зарубіжжя післявоєнного періоду ґрунтувалися переважно на глибокому вивченні насамперед наукової та доступної публіцистичної спадщини видатного діяча, документальних матеріалах, збережених, упорядкованих та частково опублікованих науковцями ССДІ. Цей другий період розвитку історіографії українського зарубіжного липинськознавства був надзвичайно плідним та результативним. Однак для його представників були недоступними архівні документи в Україні, що, безумовно, суттєво обмежувало можливості наукового пошуку й об'єктивного з'ясування всіх липинськознавчих проблем.

У підрадянській Україні, як уже зазначалося, ім'я В. Липинського було фактично викреслене з кола наукових студій. Єдиною розвідкою, присвяченою науково-історичному доробку вченого, що побачила світ у радянській Україні за життя В. Липинського була стаття П. Клименка, вміщена у «Записках історично-філологічного віддлу ВУАН» 1923 р. Вона

---

³⁷ Білас Л. В. Липинський і «територіалізм» / Лев-Ростислав Ростиславович Білас // Сучасність. – Мюнхен, 1962. – № 2. – С. 95 – 111, № 3. – С. 61 – 72; його ж: Краків, Женева і філіяція «Кричевського»: До родовідної мислення Липинського / В. Липинський. Твори, Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія, 1980. – XVII – ХСVIII.

³⁸ Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна / Ярослав Пеленський / В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 15 – 29.

присвячувалася праці «Україна на переломі»³⁹. У ній автор визнавав за В. Липинським лише яскраве та ґрунтовне змалювання «становища “руської” шляхти в козацько-польській боротьбі та її взаємовідносини з Б. Хмельницьким і <...> урядом Війська Запорозького»⁴⁰. Однак категорично заперечував провідну тезу історика про вирішальну державотворчу роль шляхетської верстви у добі Хмельниччини. Більше того, П. Клименко фактично відмовляв В. Липинському в науковості й об’єктивності, а натомість закидав схематизм у трактуванні історичного процесу⁴¹.

Лише з кінця 80-их – початку 90-их років минулого століття було відновлено вивчення творчого доробку та постаті видатного мислителя і політика на Батьківщині. Першим офіційним науковим заходом відповідної тематики у незалежній Україні стала конференція «В’ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна», що відбулася 1992 р., праці котрої опубліковані як один із томів із уже названої серії «Студії», започаткованої СЄДІ, за участю Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського й Інституту східноєвропейських досліджень НАН України⁴². У конференції взяли участь як вітчизняні, так і зарубіжні вчені.

Серед розвідок зарубіжних учених, представлених на згаданій конференції, особливий інтерес становлять дослідження Я. Пеленського, Л. Біласа, Р. Залуцького. Так, Л. Білас дослідив формування поглядів В. Липинського як історика, тісно пов’язавши процес викристалізовування історіософії мислителя з трансформацією його громадсько-політичного світогляду⁴³. Р. Залуцький зробив спробу з’ясувати специфіку української візії В. Липинського, його мотивації обов’язку перед батьківщиною, а також проаналізувати запропоновані ним шляхи практичного втілення вказаної візії та причини несприйняття його ідей більшим загалом сучасників⁴⁴.

На цій же конференції була представлена і практично перша серйозна розвідка польських істориків Г. Дільонгової та М. Філіповича⁴⁵, присвячена одному із важливих сюжетів дореволюційної діяльності В. Липинського – його участі у виданні й редагуванні польськомовного

---

³⁹ Клименко П. Рецензія на : Вячеслав Липинський. Історичні студії та монографії. Т. III. Україна на переломі (1657 – 1659 рр.). Замітки до історії державного будівництва в XVII-ім столітті. – К. – Відень, 1920 ст. 304. / Пилип Васильович Клименко // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К.: Друкарня ВУАН, 1923. – Кн. II – III (1920 – 1922). – С. 239 – 246.

⁴⁰ Там само. – С. 242.

⁴¹ Там само. – С. 246.

⁴² В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с.

⁴³ Білас Л. В’ячеслав Липинський – історик / Лев-Ростислав Ростиславович Білас // Там само. – С. 30 – 41.

⁴⁴ Залуцький Р. В’ячеслав Липинський і його відношення до українства / Роман Залуцький / Там само. – С. 76 – 84.

⁴⁵ Дільонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор «Przeglądu Krajowego» / Г. Дільонгова, М. Філіпович // Там само. – С. 68 – 75.

київського часопису територіалістичної орієнтації «Przeglądu Krajowego». Цінність її, зокрема, поглядала у тому, що для відтворення цього сюжету дослідники використали значний масив польських джерел.

Розвідки вітчизняних науковців, що були представлені на згаданій конференції, поділялися на кілька тематичних блоків. Теоретичну спадщину В. Липинського (його історіософію, філософські, політологічні та правові погляди) проаналізували Ю. Вільчинський⁴⁶, Н. Яковенко⁴⁷, В. Потульницький⁴⁸, Т. Андрусяк⁴⁹, М. Попович⁵⁰. До цього блоку можна віднести й ґрунтовну розвідку Я. Дашкевича, котрий дослідив вплив української революції та доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. на формування В. Липинського і як політичного мислителя, і як політичного діяча⁵¹. При цьому автор характеризує створену В. Липинським модель майбутньої української державної системи у вигляді трудової монархії, одночасно як оригінальну, так і утопійну.

Окремий розділ збірника матеріалів конференції становили студії, що досліджували громадську, політичну та культурну діяльність В. Липинського. Зокрема, І. Гирич, вивчивши відповідний епістолярій, спробував висвітлити дореволюційний період у житті видатного діяча⁵². В. Ульяновський оприлюднив розвідку, що проливалася світло на справжню участь В. Липинського у другому виданні «Історії України-Русі» М. Аркаса⁵³. Дослідники Ф. Турченко і Н. Заліська спробували з'ясувати ідеологічну роль політика у заснуванні та початковому періоді діяльності УДХП⁵⁴. Деяким аспектам зовнішньополітичної діяльності В. Липинського на посаді українського посла у Відні у 1918 – 1919 рр. присвячено студії А. Буравченкова, Т. Заруди⁵⁵ й Д. Веденєєва⁵⁶. Третій умовний блок студій

---

⁴⁶ Вільчинський Ю. В'ячеслав Липинський – до української нації через українську державу / Юрій Вільчинський // Там само. – С. 91 – 96.

⁴⁷ Яковенко Н. Gente Ruthenus natione Polonus – зміст і еволюція поняття у баченні В'ячеслава Липинського / Наталія Миколаївна Яковенко // Там само. – С. 97 – 102.

⁴⁸ Потульницький В. В'ячеслав Липинський – політолог / Володимир Арнольдович Потульницький // Там само. – С. 103 – 114.

⁴⁹ Андрусяк Т. Вплив творчості Михайла Драгоманова на формування правових поглядів В'ячеслава Липинського (до питання про неперервність процесу розвитку української правової думки) / Т. Андрусяк // Там само. – С. 115. – 119.

⁵⁰ Попович М. В'ячеслав Липинський і український консерватизм / Мирослав Володимирович Попович // Там само. – С. 42 – 52.

⁵¹ Дашкевич Я. Хам чи Яфет: В'ячеслав Липинський і українська революція / Ярослав Романович Дашкевич // Там само. – С. 60 – 67.

⁵² Гирич І. В'ячеслав Липинський у довоєнний час (у світлі листування з культурними діячами України) / Ігор Борисович Гирич // Там само. – С. 143 – 149.

⁵³ Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський (Штрихи до проблеми ролі перших і других осіб в розвитку національної думки) / Василь Іринархович Ульяновський / Там само. – С. 161 – 170.

⁵⁴ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії / Федір Григорович Турченко, Наталія Заліська // Там само. – С. 171 – 181.

⁵⁵ Буравченков А., Заруда Т. Деякі аспекти дипломатичної діяльності В'ячеслава Липинського в період Гетьманату (1918) / Анатолій Олександрович Буравченков, Тарас Заруда // Там само. – С. 181 – 189.

⁵⁶ Веденєєв Д. Зовнішньополітичні погляди та діяльність В'ячеслава Липинського / Дмитро Валерійович Веденєєв // Там само. – С. 195 – 200.

був присвячений аналізу історичної спадщини науковця. До нього належать статті В. Цибульського⁵⁷, Я. Федорчука⁵⁸ та інших учених.

Відтоді проведено чимало наукових конференцій, читань, присвячених В. Липинському – ювілейних, щорічних⁵⁹. Деякі з них стали традиційними. Як свідчить аналіз цих та інших публікацій, увагу дослідників насамперед привертає оригінальність і нетрадиційність мислення В'ячеслава Липинського, котра яскраво проявилася в його історичній, політологічній, історіософській, соціологічній спадщині. Однак, як цілком слушно зауважив Я. Дашкевич, «біографією, атмосферою його життя займаються рідко»⁶⁰. Відповідно кількість розвідок, присвячених вивченню спадщини мислителя, значно переважає обсяг досліджень у царині окремих сфер його громадсько-політичної, наукової, дипломатичної, державницької діяльності.

У першому блоці до найбільш поважних слід віднести монографію К. Галушка⁶¹, в якій автор студіює консервативні ідеї В. Липинського на тлі еволюції правих суспільно-політичних парадигм світу в міжвоєнному часі. Причому автор здійснює компаративний аналіз ідей видатного українського вченого та політика з ідеями західних провідних теоретиків і політичних діячів, як-от: Х. Ортега-і-Гасет, Ш. Моррас, Ю. Евола, Б. Муссоліні, А. Гітлер та інших. Цьому ж авторові належить низка статей, що висвітлюють сутність консервативних поглядів В. Липинського⁶².

---

⁵⁷ Цибульський В. Держава Богдана Хмельницького і переяславська угода в працях В'ячеслава Липинського / В. Цибульський // Там само. – С. 220 – 223.

⁵⁸ Федорчук Я. Монархізм Богдана Хмельницького в оцінці В'ячеслава Липинського. Критична інтерпретація / Я. Федорчук // Там само. – С. 228 – 234.

⁵⁹ «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття», Міжнародна науково-практична конференція (1; 2003). Шості читання пам'яті В. Липинського. I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття»: Матеріали конф. / О.П. Самійленко (відп. ред.); Міжрегіональна академія управління персоналом та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – 150 с.; «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття». Читання пам'яті В. Липинського (7), Міжнародна науково-практична конференція (2; 2004; Луцьк). Сьомі читання пам'яті В. Липинського. II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття»: Матеріали конф. / О.П. Самійленко (відп. ред.); Міжрегіональна академія управління персоналом та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 154 с.; В'ячеслав Липинський в історії, теорії і практиці українського державотворення: Матеріали міжнародної конференції, 26-27 квітня 2007 р. / А.Г. Шваб (уклад); Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2007. – 569 с.; В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні: Матеріали наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 р.) / В.Арістова (заг. ред.); Національний транспортний ун-т. – К.: НТУ, 2007. – 72 с.; Філософські семінари. Вип. 6. Матеріали міжкафедрального круглого столу, присвяченого 125-річчю з дня народження В.К. Липинського (17 квітня 2007 р.). – Полтава:ПолтНТУ, 2007. – 159 с.

⁶⁰ Дашкевич Я. Феномен В. Липинського та його дослідження (замість передмови) / У книзі: Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 704 с. – С. 411.

⁶¹ Галушко К.Ю. Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». – К.: Темпора, 2002. – 288 с.

⁶² Галушко К. Парадокси консерватизму В'ячеслава Липинського / Кирило Юрійович Галушко // Київська старовина. – 2001. – №3. – С.119 – 126.; Його ж. Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с.: фотоіл. – С. 357 – 374.; Його ж. Уявлення В. Липинського про природу нації в контексті

Потужну спробу порівняти еволюційний розвиток історичних концепцій В. Липинського та М. Грушевського, що відбувався під впливом як власного, так і суспільного державотворчого досвіду, здійснив В. Масненко⁶³. На прикладі двох найбільш репрезентативних істориків доби визвольних змагань початку ХХ ст. автор висловлює думку про можливість використання політичної практики як критерію продуктивності історичних концепцій. Узагалі, В. Масненка слід уважати одним із найбільш уважних дослідників постаті та спадщини В. Липинського. Окремі його студії присвячені таким важливим проблемам, як роль ідейних засад провідного хліборобського класу (земельної власності й господарювання на власній землі) у формуванні світогляду мислителя, а також історії його землевласницько-господарської праці у власному маєтку на Уманщині – Русалівські Чагарі⁶⁴.

Різним аспектам історичної концепції В. Липинського присвячені розвідки В. Смоля та В. Рички⁶⁵, Ю. Терещенка⁶⁶, С. Гелея⁶⁷, К. Колесникова⁶⁸, В. Купчика⁶⁹, В. Масненка⁷⁰, В. Степанкова⁷¹, І. Гирича⁷².

європейської правої політичної думки (1920-ті рр.) // Етнічна історія народів Європи. – К.: УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 4. – С. 89 – 94.

⁶³ Масненко В. Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років / Віталій Васильович Масненко – К.; Черкаси: Брама ІСУЕП, 2000. – 284 с.

⁶⁴ Його ж. Чи був реальним «нездійснимий «сон про власну силу»? // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 64 – 73; Його ж. Маєтності В'ячеслава Липинського й Адама Рокицького у Русалівці // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – №2. – С. 144 – 149.

⁶⁵ Смолій В., Ричка В. В'ячеслав Липинський та його праця «Україна на переломі» / Валерій Андрійович Смолій, Володимир Михайлович Ричка // УІЖ. – 1992. – №2. – С. 141 – 143.

⁶⁶ Терещенко Ю. Династичний принцип влади і національна консолідація в добу Хмельниччини в оцінці В. Липинського / Юрій Іларіонович Терещенко // В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с. – С. 328 – 356; Його ж. Гетьман Іван Мазепа в оцінці В'ячеслава Липинського // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 51 – 63. – Бібліогр.: с. 61 – 63.

⁶⁷ Гелей С. Богдан Хмельницький як творець української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського / Степан Гелей // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць – Львів, 1997. – Вип. 3 – 4. – С. 32 – 57.; Його ж. Українська Народна Республіка в оцінках ідеологів українського консерватизму – В. Липинського та В. Кучабського // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів, 1998. – Ч. 2 – 3. С. 85 – 99.

⁶⁸ Колесников К.М. Інтелектуальна еліта в історіософії В'ячеслава Липинського / К.М. Колесников // Вісник Львівської комерційної академії – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 11 – 17.

⁶⁹ Купчик В. В'ячеслав Липинський: проблематика історії України / В. Купчик // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kupchuk.lviv.ua/index.php?no=26> (15.03.2011.).

⁷⁰ Масненко В. Козацтво в історичній концепції Вячеслава Липинського / Віталій Васильович Масненко // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали Шостих Всеукр. історичних читань. – К.; Черкаси, 1997. – Ч. 2. – С.85 – 97; Його ж. Періодизація української історії в історичній концепції В'ячеслава Липинського // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки – Кам'янець-Подільський., 2001. –Т.7(9). – С. 56 – 62.; Його ж. Проблема “революційного” характеру Хмельниччини у науковій спадщині М.Грушевського та В.Липинського // Вісник Черкаського університету. Серія соціально-гуманітарних наук. – Черкаси, 1997. – Вип. 2. – С.16 – 24.; Його ж. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії // Молода нація: Альманах. – 2002. – №2. – С. 36 – 55.; Його ж. В. Липинський і

Сучасні праці й підручники з історіографії також приділяють значну увагу історіографічній концепції та науковій школі видатного українського історика⁷³.

Проблемі висвітлення українською еміграційною пресою міжвоєнної доби історії консервативно-монархічного руху, ідеологом якого був В. Липинський, присвячена монографія Д. Колісника⁷⁴. Праця представляє, зокрема ідеологічну боротьбу, котра тривала серед різних українських еміграційних політичних груп у пресі та в котрій часто брав участь безпосередньо В. Липинський. Низка статей цього ж автора відображає ідейну боротьбу всередині самого українського монархічного табору в другій половині 20-их рр. ХХ ст., а також аналіз ідеології цього політичного напрямку, представлений на сторінках гетьманської преси⁷⁵.

Аналізові теоретичної спадщини В. Липинського присвячена праця Л. Кондратика⁷⁶, в якій автор вперше цілісно проаналізував релігієзнавчі погляди мислителя, зокрема його візію як суто теоретичних проблем феномена релігії (її сутності, структури), так і місця релігії в суспільстві у контексті історичного процесу. Погляди В. Липинського на роль та сутність релігії й церкви також досліджували Ю. Марченко, І. Передерій, З. Атаманюк, Ю. Дорошенко⁷⁷.

М. Грушевський: харизматична модель в українській історичній думці 1920-х років // Сучасність. – 2001. – №3. – С.98 – 113; №4. – С.88 – 106.

⁷¹ Степанков В. Формування нової концепції української революції ХVІІ ст. (праці Вячеслава Липинського "Станіслав Михайло Кричевський" та "Україна на переломі. 1627-1659") / Валерій Степанков // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2000. – №1. – С. 272 – 284.

⁷² Гирич І. Вячеслав Липинський – засаднонач української державницької ідеї // Історія в школах України. – 2005. – №8. – С.45 – 50; №9. – С.44 – 46.

⁷³ Калакура Я.С. Українська історіографія. Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.; Колесник І. Українська історіографія (ХVІІІ – початку ХХ століття) / І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.; Кондратюк К. Українська історіографія ХІХ – початку ХХ століть: основні напрями і концепції / К. Кондратюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 242 с.; Коцур В., Коцур А. Історіографія історії України: Курс лекцій / В. Коцур, А. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.; Коцур А.П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. / А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 423 с.

⁷⁴ Колісник Д.В. Гетьманський рух і преса української політичної еміграції (1920 – 1930-ті рр.): монографія. – Д.: Національний гірничий університет, 2008. – 171 с.

⁷⁵ Колісник Д.В. «Бюлетень Гетьманської Управи» (1929 – 1936) як джерело історії гетьманського руху міжвоєнного періоду / Дмитро Володимирович Колісник // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 158 – 164; Його ж. Гетьманські часописи як джерело вивчення українського монархічного руху 1920-х – початку 1930-х рр. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 114 – 119.

⁷⁶ Кондратик Л.Й. Релігієзнавча концепція В. Липинського / Леонід Йосипович Кондратик / Волин. ін-т економіки та менеджменту. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 260 с.

⁷⁷ Марченко Ю. Релігія і церква в історії України: погляд В. Липинського / Ю. Марченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 193 – 197; Передерій І.Г. Вячеслав Липинський про взаємовідносини церкви і держави в контексті української і світової історії/ Ірина Григоріївна Передерій // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць./ Гол. ред. В.М. Вашкевич – Київ, 2010. – Вип. 32. – С. 25 – 30.; Атаманюк З.М. Погляди В. Липинського на роль релігії і церкви у національному державотворенні / З.М. Атаманюк // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – № 2. – С. 142 – 145.; Дорошенко Ю. Взаємовідносини церкви і держави у поглядах Вячеслава Липинського / Ю. Дорошенко // Іст. календар. – 2002. – С. 187 – 191.

Значна увага приділена політологічним поглядам В. Липинського у праці В. Потульницького⁷⁸. Зокрема, автор розглядає та аналізує концепцію державності, розроблену видатним мислителем, підкреслює її вплив на розвиток української зарубіжної історико-політологічної думки. Цей же автор студював проблему політичної культури в рецепції В. Липинського⁷⁹. Крім В. Потульницького, інтерес до державотворчої теорії науковця і політика виявили також дослідники І. Дробот, Д. Гаврилюк, О. Павліченко, І. Гошуляк, Ю. Шаповал, Ю. Дорошенко⁸⁰. Інші проблеми політології та історіософії В. Липинського вивчали Ю. Вільчинський, І. Орлова⁸¹.

Ще однією проблемою у спадщині діяча, котра викликала велику зацікавленість із боку науковців, була його теорія еліт. Політологічний, філософський, історіософський та соціологічний її бік проаналізували вчені В. Бурлачук, С. Приходько, С. Бондарук, І. Тукаленко⁸².

---

⁷⁸ Потульницький В.А. Історія української політології: (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політологічній науці). – К.: Либідь, 1992. – 232 с.

⁷⁹ Потульницький В. В. Липинський і проблема політичної культури / Володимир Арнольдович Потульницький // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академпрес, 1993. – 400 с. – С. 123 – 137.

⁸⁰ Дробот І. «Ніхто нам не збудує держави, коли самі її не збудуємо» / І. Дробот // Пам'ять століть. – 2006. – № 2. – С. 155 – 164. Гаврилюк Д. Державницька концепція В. Липинського / Д. Гаврилюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 166 – 176.; Павліченко О. Теорія державотворення за В. Липинським / О. Павліченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 177 – 181.; Гошуляк І. П'ять уроків В'ячеслава Липинського / Іван Леонідович Гошуляк // Віче. – 1997. – № 9. – С. 141 – 152.; Шаповал Ю. Журавлиний клич Вітчизни: Політологія Вячеслава Липинського / Юрій Шаповал // Дзвін. – 1995. – №9. – С.99 – 102.; Дорошенко Ю. Актуальність політологічної спадщини В'ячеслава Липинського на тлі формування української національної ідеї // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 22 – 28.

⁸¹ Вільчинський Ю. Українська національна ідея в історії В. Липинського / Ю. Вільчинський // II Міжнародний конгрес українців: Філософія. — Львів, 1994. – С. 123 – 130.; Орлова І. Теорія об'єднуючих етосів В'ячеслава Липинського і майбутнє України: чи судилося їм перетнутися? Спроба позитивного аналізу / І. Орлова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 182 – 192.

⁸² Бурлачук В.Ф. Соціологія політики В. Липинського / В.Ф. Бурлачук // Соціологічна думка України. — К., 1996. – С. 371 – 418.; Приходько С. Теорія еліти у спадщині В. Липинського (історіософічний аспект) // Наук. зап. / Збірник. – К.: ІНВП, 1997. – 144 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 2. – С. 46– 49.; Бондарук С. Проблема соціокультурної ролі еліти в концепції В. Липинського / С.Д. Бондарук // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософія, соціологія, культура. – 1996. – №2. – С. 32 – 36.; Її ж. Проблема етноменталітету та української державності в історіософії В. Липинського // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософія, соціологія, культура. – 1996. – №2. – С. 121 – 125.; Її ж. Обґрунтування В. Липинським ролі еліти в суспільному житті // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософські науки. – 1997. – № 9. – С. 61 – 67.; Тукаленко І.А. Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського / І.А. Тукаленко / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 20 с.

Дискусію про еволюційність – сталість політичних поглядів мислителя продовжили своїми розвідками С. Лінецький⁸³ і Т. Осташко⁸⁴. А дослідник О. Ясь поповнив липинськознавчі студії цікавими дослідженнями про архітектоніку та техніку викладу головного політологічного твору В. Липинського – «Листів до братів-хліборобів», а також про поєднання різних дослідницьких стратегій (неоромантизму, позитивізму, соціологізації історії) у працях мислителя⁸⁵.

Цікавими також є компаративні дослідження спадщини В. Липинського та інших видатних мислителів – як його сучасників, так і попередників⁸⁶.

Аналізові наукового та політичного доробку видатного українського науковця присвячена й низка дисертаційних досліджень, захищених протягом останніх двох десятиліть переважно з політологічних і філософських спеціальностей. Це насамперед роботи В. Потульницького, І. Тукаленко, Г. Остапчук, С. Бондарук, М. Гордієнко⁸⁷. Чотири роботи захищені в галузі історичних наук⁸⁸. Однак безпосередньо постаті В. Липинського та його творчості стосуються лише дві з них.

Як уже зазначалося, дещо меншу увагу дослідники приділили вивченню окремих сторінок діяльності та біографії В. Липинського. Хоча й

---

⁸³ Лінецький С. Чи був В. Липинський антидемократом? (До питання про оцінку політичних поглядів мислителя) // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 29 – 42.

⁸⁴ Осташко Т. В'ячеслав Липинський і українська національна демократія // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 96 – 113.

⁸⁵ Ясь О. Архітектоніка та техніка викладу «Листів до братів-хліборобів» / Олександр Васильович Ясь // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 161 – 201.; Його ж. В. Липинський та неоромантизм / О.В. Ясь // УІЖ. – 2007. – № 5. – С. 75 – 95.

⁸⁶ Ситник В. Державницькі концепції М. Міхновського та В. Липинського: спроба порівняльного аналізу / В. Ситник / В. Ситник // Іст. журн. – 2003. – № 1. – С. 57 – 65.; Резник В.Д. Донцов і В. Липинський в історії України: порівняльний аналіз / В.Д. Резник // Історія України. – 2004. – Берез. (№ 10). – С. 6 – 9. – (Шк. світ).; Шевченко В. Українська релігійна місієність в христоцентричних вимірах В. Липинського і Ю. Липи / В. Шевченко // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – К.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 51 – 59.; Лінецький С. Політичні позиції М. Драгоманова і В. Липинського в світлі сучасних проблем: взаємодоповнюваність соціал-демократії і консерватизму / С. Лінецький // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 135 – 142.

⁸⁷ Потульницький В.А. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці (1918 – 1939 рр.): Дис...д-ра іст. наук. – К., 1992. – 483 с.; Тукаленко І.А. Проблема держави в історіософській концепції В. Липинського в контексті європейської консервативної думки: Автореф. дис... канд. філос. наук. – К., 1998. – 16 с.; Остапчук Г.О. Націотворчі та державотворчі проблеми в історіософії В. Липинського: Дис.: канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 188 с.; Бондарук С.Д. Роль еліти як суб'єкта соціального поступу в історіософії В'ячеслава Липинського: Дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 176 арк.; Гордієнко М.Г. Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського: Автореферат дис...канд. політ. наук: 23. 00. 01. – Київ, 1999. – 23 с.

⁸⁸ Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX століття: Автореф. дис...докт. іст. наук: 07.00.06. – К., 2001. – 35 с.; Масненко В.В. Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець XIX – перша третина XX ст.): Автореф. дис...д-ра іст. наук: 07.00.06. – Київ, 2002. – 45 с.; Лебедева Ю.О. Державницький напрям української історіографії 1920 -1930-х рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський славістичний університет. – К. 2008. – 24 с.; Галушко К.Ю. Український консерватизм В.Липинського в історії європейської суспільно-політичної думки (1920-ті рр.): Дис...канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 182 арк.

у цій ділянці за останні два десятиліття з'явилося чимало публікацій. Спинимося на аналізі тих із них, авторство яких належить липинськознавцям «зі стажем». До таких, безперечно, належить Т. Осташко, котра вивчає гетьманський рух в еміграції, а між тим і місце у ньому його ідеолога – В. Липинського⁸⁹. Отже, більшість праць цієї дослідниці присвячені пореволюційним сторінкам його життя й діяльності. Хоча є серед них і такі, де автор робить спробу дати цілісний біографічний нарис мислителя та політика⁹⁰.

Т. Осташко разом з іншими українськими істориками (Ю. Терещенком, Б. Андрусиним, Г. Папакіним та іншими) була одним з ініціаторів створення у жовтні 2001 р. Всеукраїнської громадської організації «Союз Гетьманців-Державників», одним із напрямів діяльності котрої є популяризація політико-ідеологічної доктрини українського консерватизму, а також актуалізація державотворчих традицій інституту українського гетьманства, що, як сказано в програмових засадах діяльності СГД, «переконаливо засвідчив свою життєздатність у 1918 році»⁹¹. Пізніше до СГД приєдналися й такі українські історики, як В. Масненко та К. Галушко.

На наш погляд, важко не погодитися з думкою Я. Калакури, що деяким сучасним історикам-«гетьманцям», притаманна певна глорифікація доби Гетьманату П. Скоропадського⁹². Таке ж надмірне захоплення подекуди спостерігається і стосовно консервативних ідеологем українського гетьманського руху в еміграції. Однак, незважаючи на це, безперечною заслугою СГД є його видавнича діяльність щодо спадщини В. Липинського, епістолярію діяча, праць соратників мислителя, а також новітніх публікацій з галузі липинськознавства⁹³. Крім СГД, велику роботу

---

⁸⁹Осташко Т.С. Павло Скоропадський і проблема персоніфікації українського гетьманського руху // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 287 – 301.; Ї ж. Передумови створення і організаційне оформлення українського гетьманського руху в еміграції // Проблеми вивчення історії української революції 1917 – 1921 рр.: 36. Статей / В.Ф. Верстюк (відп. ред.) ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – С. 113 – 142.; Ї ж. Проблема заснування та діяльності гетьманських організацій в листуванні В'ячеслава Липинського // Проблеми вивчення історії української революції 1917 – 1921 рр. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України. – Вип. 4. – 278 с. – С. 237 – 264.; Ї ж. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 56 – 90.

⁹⁰ Осташко Т.С. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби // УГЖ. – 2007. – N 2. – С. 113 – 130.; Ї ж. Державницький імператив В'ячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с. – С. 296 – 327.; Ї ж. В'ячеслав Липинський – історик, політик, дипломат // Україна дипломатична: Науковий щорічник / Дипломатична академія при МЗС України та ін. / Гол. ред. А. Денисенко. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 656 – 669.

⁹¹ Програмові засади діяльності Союзу гетьманців-державників // Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://hetman-ua.org/about/programm.html> (18 квітня 2011 р.).

⁹² Калакура Я.С. Образ гетьманату в новітній історіографії / Я.С. Калакура // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 69 – 77. – С. 74.

⁹³ В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с.; Гетьманський

щодо популяризації постаті та багатющої спадщини мислителя здійснює Центр соціогуманітарних досліджень імені В. Липинського⁹⁴, очолюваний К. Галушком.

Ще один український історик, котрий досліджує різні сфери діяльності В. Липинського, – І. Гирич. Його заслугою, зокрема, є вивчення громадсько-політичних та наукових взаємин мислителя з М. Грушевським, відтворення різних напрямів громадсько-політичної діяльності В. Липинського в дореволюційний період, а також спроба одного з перших біографічних нарисів про діяча⁹⁵, котрий, щоправда, з позицій сьогодення вимагає певних фактографічних уточнень і виправлень. Однією з останніх публікацій І. Гирича в галузі липинськознавства є його ґрунтовна розвідка, присвячена конфліктові між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy», який вони разом видавали у 1909 році⁹⁶.

Зовнішньополітичні погляди та діяльність В. Липинського як українського амбасадора в Австро-Угорщині (згодом в Австрії) у 1918 – 1919 рр. висвітлено у праці Д. Веденєєва⁹⁷. Автор зосереджує свою увагу на дипломатичних заходах, уживаних очільником віденського посольства щодо розв'язання важливих питань міжнародного становища України за доби Української держави П. Скоропадського і Директорії УНР. При цьому в монографії практично не заторкнутими залишилися питання організації роботи української амбасади, підбору В. Липинським її кадрового складу, діяльності із забезпечення відповідного рівня своїх підлеглих, а також багато інших епізодів державницької діяльності В. Липинського у той час. Цим же проблемам присвячені розвідки дослідників Патера І. та Франчука Є.⁹⁸, Солдатенка В.⁹⁹

альманах / Відп. ред. Ю.І. Терещенко. – Ч.1. – К.:ВЦ КНЛУ, 2002. – 124 с.; Гетьманський альманах / Відп. ред. Ю.І. Терещенко. – Ч.2. – К.:ВЦ КНЛУ, 2003. – 188 с.; В'ячеслав Липинський та його доба: Науковий збірник: У 2-х книгах /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – Книга перша. Наукове видання – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К: Темпора, 2010. – 560 с.; Книга друга. Наукове видання – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К: Темпора, 2010. – 624 с.

⁹⁴ Інтернет-ресурс. / Режим доступу: <http://www.lrc.org.ua/> (20.04.2011 р.).

⁹⁵ Гирич І. Вячеслав Липинський і Михайло Грушевський (До історії політичних і наукових стосунків / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський: Зб. наук. праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського / Ред. О. Купчинський; Наук. Тов-во ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів, 1994. – 487 с. – С. 306 – 317.; Його ж. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів // У кн. В.Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 83 – 118.; Його ж. Лицар української державності: Нарис життя і діяльності Вячеслава Липинського / Гирич Ігор // Архіви України. – 1992. – № 1–3. – С. 34 – 44.

⁹⁶ Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy» (Листи В. Липинського до Б. Ярошевського (1910) та Б. Ярошевського до М. Грушевського (1914)) // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип 13/14. – С. 619 – 663.

⁹⁷ Веденєєв Д. Зовнішньополітичні погляди та діяльність В'ячеслава Липинського. – К., 2004. – 112 с.

⁹⁸ Патер І., Франчук Є. В'ячеслав Липинський – політик, дипломат / Іван Григорович Патер, Є. Франчук // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 125 – 140.

⁹⁹ Солдатенко В. Сторінка з дипломатичної біографії В. Липинського / Валерій Федорович Солдатенков // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 175 – 184.

Сторінки життя юного В. Липинського в часі його навчання у Житомирській гімназії спробував відтворити у своєму дослідженні Р. Кондратюк¹⁰⁰. Однак, навіть залучивши до аналізу архівні джерела, дослідник припустився кількох суттєвих фактографічних помилок. Ще один біографічний нарис, присвячений В. Липинському, підготував історик А. Портнов¹⁰¹. На перший погляд, цей нарис є спробою цілісного погляду на постать та спадщину видатного українського діяча. Проте розвідка вносить мало нового у липинськознавство, оскільки ґрунтується виключно на давно відомих працях інших дослідників. Крім того, у ній досить багато фактографічних помилок (наприклад, неправильно вказані дата переїзду В. Липинського до маєтку в Русалівських Чагарях, хронологічні межі його перебування на дипломатичній посаді амбасадора у Відні, час прийняття у дійсні члени НТШ тощо).

Цікаві розвідки тематичного липинськознавства, що відтворюють його взаємини з іншими видатними його сучасниками – Іваном Франком, Вільгельмом Габсбургом, – підготував Ю. Терещенко¹⁰². Спробу реконструювати науково-історичну, видавничу, культурно-просвітницьку, публіцистичну, дипломатичну, громадсько-політичну діяльність В. Липинського здійснила у низці своїх публікацій дослідниця І. Передерій¹⁰³.

Завершуючи огляд сучасного липинськознавства, відзначимо появу в ньому праць польських дослідників А. Середницького та Б. Ганцажа¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰ Кондратюк Р. Вячеслав Липинський – видатний український історик і політолог: (житомирські сторінки життя). – Житомир: Журфонд, 1994. – 12 с.

¹⁰¹ Портнов А. Вячеслав Липинський – творець доктрини українського консерватизму (біографічний нарис, “Листи до братів-хліборобів”) / Андрій Портнов // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/portnov_lypynsk.htm.

¹⁰² Терещенко Ю. Вячеслав Липинський та Іван Франко /Юрій Іларіонович Терещенко // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – С. 3 – 10.; Його ж. Вячеслав Липинський і Вільгельм Габсбург: на політичних перехрестях // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 91 – 126.

¹⁰³ Передерій І.Г. Громадсько-політична та державна діяльність В. Липинського в добу національно-визвольних змагань 1917-1920 років / Ірина Григоріївна Передерій // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. - №11. – С.58 – 65.; Її ж. Науково-історична діяльність Вячеслава Липинського // Українознавство. – 2009. – № 3(32). – С. 84 – 88.; Її ж. Роль громадсько-політичної діяльності В. Липинського у формуванні його науково-історичної концепції // «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – Київ, 2009. – Вип. 22 – С. 31 – 45.; Її ж. Вячеслав Липинський як очільник та організатор роботи українського посольства у Відні (1918 – 1919 рр.) // Наукові записки: [Збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; укл. Л.Л. Макаренко.— К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. LXXXVII (87). – 276 с. – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 249 – 262.; Її ж. Видавнича та просвітницька діяльність Вячеслава Липинського у 1908 – 1910 роках // Науковий вісник. ОДЕУ. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2010. - № 18 (119) . – С. 202 – 211.; Її ж. Вячеслав Липинський у науковому житті української еміграції 1920-их рр. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. . – С. 34 – 37.; Її ж. Український науковий інститут у Берліні та Вячеслав Липинський (до 130-річчя з дня народження) // УІДЖ. – 2012. – № 2. – С. 98 – 113.

¹⁰⁴ Serednicki A. Ukrainiec z wyboru // Z sasiedztwa polsko-ukraińskiego. — Warszawa, 2000. – 54 с.; Ганцаж Б. Збірник "Z dziejow Ukrainy" – генеза, конструкція, зміст, рецепція // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4. – С. 16 – 35; Gancarz В. “My, szlachta ukraińska...” Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914. – Kraków: Arcana, 2006. – 330 s. – il. (Arcana historii) / - Бібліогр. : s. 293 – 315.

Монографія польського журналіста Б. Ганцажа, на слушну думку І. Гирича, «не лише заповнює лакуну лінійною оповіддю біографії з уже друкованих джерел і досліджень, а й подає чимало невідомого архівного і нарративного матеріалу, введеного автором уперше до наукового обігу»¹⁰⁵. Вона присвячена дореволюційній добі життя та творчості В. Липинського (до початку Першої світової війни), однак автор зовсім не використовує у ній документальні джерела українських архівосховищ.

Отже, незважаючи на потужний масив існуючої наукової літератури в галузі липинськознавства, бачимо в останньому суттєву прогалину – відсутність повної синтетичної праці, присвяченої життю, діяльності та творчості одного з найвидатніших українських мислителів ХХ століття. Тому наша монографія має на меті заповнити прогалину комплексного, системного погляду на видатного науковця, дипломата, політика, уточнити бібліографію його праць, зокрема публіцистичних, висвітлити недостатньо досліджені епізоди і навіть періоди його життя й діяльності (як-от: гімназичний, полтавський, берлінський), виправити низку фактографічних помилок його біографії, що подекуди з'являлися у студіях, створених як за кордоном, так і в Україні в перші десятиліття активного вітчизняного липинськознавства, котрі ґрунтувалися на недостатній джерельній базі. Крім того, у цій студії зроблена спроба ще раз порушити й проаналізувати деякі дискусійні наукові проблеми, зокрема проблему еволюції світогляду В. Липинського, формування його історіографічної концепції. При цьому ми орієнтувалися на концептуальну стратегію культурно-інтелектуальної історії, яка передбачає врахування поряд із культурологічним та наукознавчим, також і персоналізований підхід. Згідно з ним, дослідник має зосередити свою увагу не лише на аналізі різноманітних інтерпретативних моделей наукових та політологічних теорій ученого, а й на процесі їх творення, тобто на дискурсивній практиці дослідника, виявленні впливу на його діяльність численних ідейних, соціальних і психологічних чинників. Свого часу на актуальність такого напряму в розвитку грушевськознавства вказував В. Тельвак¹⁰⁶. Тож ми вважали доцільним такий підхід і стосовно постаті та спадщини В. Липинського.

Сучасна інтелектуальна історія орієнтується також на інтенсивний мікроаналітичний аналіз. Його об'єктом може бути окремий текст, конкретна ситуація, а в біографічних дослідженнях – сама творча особистість, її взаємини з іншими людьми в різних соціальних групах (сім'я, наукове співтовариство, громадська група, коло політичних однодумців чи супротивників тощо). Щоб зрозуміти значення праць В. Липинського, ми намагалися реконструювати його інтелектуальне оточення, відчути, так би мовити, дух епохи, її загальні моральні та

---

¹⁰⁵ Гирич І. Gancarz B. "My, szlachta ukraińska..." Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914. – Kraków: Arcana, 2006. – 330 s. / І. Гирич // Український археографічний щорічник. – 2009. - № 13. – С. 716.

¹⁰⁶ Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу / В. Тельвак // Краєзнавство. – К., 2010. – №. 3. – С. 31.

духовні настанови, дослідити характер і взаємозв'язки тих ідей, котрі тоді переважали в суспільстві. З огляду на це, ми не лише акцентували свою увагу на критичному обговоренні історичних, політологічних, публіцистичних писань В. Липинського його сучасниками, а й спробували проаналізувати полемічні дискусії, котрі мали місце в популярних виданнях та особливо на сторінках щоденної української, російської, польської преси, оскільки саме вона впливала на формування ставлення до ідей, котрі обстоював видатний діяч, у свідомості пересічного читача. Спроба подібного аналізу вже здійснювалася нами стосовно публіцистичних творів В. Липинського дореволюційного періоду, в часі його співробітництва з першою українською щоденною газетою «Рада» та у часописі «Przegląd Krajowy»¹⁰⁷.

Пріоритетним напрямом сучасної біографістики є внутрішній світ людини, її емоційні переживання, інтелектуальні та духовні пошуки, родинні взаємини тощо. При цьому особа виступає одночасно і як суб'єкт діяльності, і як об'єкт контролю з боку сімейно-родинної групи, кола близьких їй людей, формальних та неформальних товариств, соціальних інститутів¹⁰⁸. У монографії ми спробували зачепити й ці проблеми, адже у вимірі буденності видатний мислитель залишається і досі мало знаним. На наш погляд, це має допомогти наблизити постать В. Липинського до сучасників.

---

¹⁰⁷ Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський як співробітник першої української щоденної газети «Рада» (1908 – 1914 pp) // УІЖ. – К., 2011. – № 1. – С. 71 – 90; Її ж. Про спробу реалізації В'ячеславом Липинським принципу територіалізму у часопису «Przegląd Krajowy» // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. XXIX. – С. 70 – 76

¹⁰⁸ Див.: Репина Л.П. Историческая биография и «новая биографическая история» / Л.П. Репина // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2005. – № 5. – С. 5 – 12.

1.2. Джерельна база дослідження

У дослідженні численних сфер громадсько-політичної діяльності та наукової творчості Вячеслава Казимировича Липинського необхідно було залучити надзвичайно велике коло як уже опублікованих, так і досі невідомих чи неопублікованих джерел. Отже, джерельну основу монографії становлять насамперед документи, котрі можна поділити на дві категорії: друковані й архівні. Саме вони дали можливість цілісно та всебічно реконструювати біографію видатного українського громадсько-політичного діяча і науковця, а також проаналізувати його багатющу творчість.

Головний і найбільш значущий блок документальних джерел вивчення життя та діяльності В. Липинського становить його епістолярій, а також листування близьких до нього діячів, соратників та опонентів у різні періоди життя. Значана частка його є на сьогодні опублікованою.

Найбільший масив епістолярію В. Липинського, а також інших документів його особистого архіву зберігається у фондах архівів Українського католицького університету в Римі (УКУ) та Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського у Філадельфії (СЄДІ). Цей особистий архів діяча ще за його життя викупив митрополит Андрей Шептицький для Національного музею у Львові з умовою, що документи будуть експонуватися чи використовуватися дослідниками не раніше, ніж через десять років по смерті В. Липинського. Після тривалих перипетій архів потрапив до сховища УКУ в Римі. У 50-их рр. минулого століття частина цих документів була скопійована засновниками СЄДІ. Філадельфійські архівні документи частково опубліковано (листи Д. Дорошенка та О. Назарука до В. Липинського)¹⁰⁹. Після проголошення незалежності України до проекту СЄДІ щодо видання архіву діяча приєдналася також НАН України, зокрема спеціально створений Інститут європейських досліджень. Наслідком стала публікація чергового тому епістолярію В. Липинського, що містив 559 його листів до різних респондентів з прізвищами на літери А – Ж, не лише збережених СЄДІ, а й віднайдених у архівах України¹¹⁰. Він містить надзвичайно інформативні листи В. Липинського до таких діячів, як М. Грушевський, В. Доманицький, Д. Дорошенко, А. Жук, Б. Грінченко, С. Єфремов, Д. Донцов та інші, що допомогли відтворити цілі періоди у громадсько-політичній і науковій праці В. Липинського, зрозуміти еволюцію його світогляду, підґрунтя наукової й публіцистичної творчості.

---

¹⁰⁹ Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Архів. – Т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. – Філадельфія – Пенсільванія, 1973. – 530 с. ; Вячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Архів. – Т. 7. Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського. – Філадельфія – Пенсільванія, 1975. – 667 с.

¹¹⁰ В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с.

Решта документів архіву УКУ, що не були свого часу скопійовані засновниками ССДІ, залишаються практично не вивченими¹¹¹, оскільки до сьогодні не здійснено їх упорядкування та каталогізацію. Наразі йде підготовка до перевезення римського архіву діяча до України, оскільки Український католицький університет переніс свою діяльність до Львова. Однак поки що цей документальний блок, на жаль, залишається недоступним для дослідників.

Протягом останніх двох десятиліть вітчизняними науковцями здійснювалася публікація епістолярію В.К. Липинського, що зберігається в українських архівосховищах¹¹². 186 листів (як уже публікованих раніше, так і друкованих уперше) побачили світ у другому томі видання двотомника «В'ячеслав Липинський та його доба»¹¹³. Ціла низка окремих епістол опублікована у вітчизняних і зарубіжних часописах¹¹⁴.

Зазначена епістолярна спадщина видатного діяча містить багато інформації стосовно його наукової, публіцистичної, культурно-просвітницької, публіцистичної, видавничої, дипломатичної, громадсько-політичної діяльності у дореволюційний період, добу національно-визвольних змагань і еміграції. Листи авторства В. Липинського відзначаються влучністю та точністю вислову, високим стилем, насиченою інформативністю, завдяки чому їх можна вважати надзвичайно цінними історичним джерелом вивчення відповідних періодів вітчизняної історії та окремих її сторінок. Безумовно, листи дають змогу відтворити просопографічний портрет їх автора як цікавої та глибокої особистості, вдумливого науковця, розважливого державного діяча, послідовного й принципового політика, людини високої моральності, шляхетної вдачі, а також справжнього борця за Українську державність.

---

¹¹¹ Палієнко М.Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К.: Темпора, 2008. – 688 с.

¹¹² В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука і С. Шелухіна (Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко). – К., 1996; Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930) / Упоряд. М. Дядюк. – Львів, 2004.

¹¹³ В'ячеслав Липинський та його доба: Науковий збірник: У 2-х книгах / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – Книга друга. Наукове видання – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 211 – 450.

¹¹⁴ Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського в справі загальних зборів НТШ в 1913 р. Вступ // Український історик. – 1991. – № 1 – 2. – С. 111 – 114; Сварник Г. Листи В'ячеслава Липинського до Ярослава Окуневського // Сучасність. – 1992. – № 5. – С. 80 – 86; Tajisija Sydorczuk – Potulnyćka. Listy Wiaczesława Lipińskiego do Andrija Szeptyckiego w okresie ukazywania się «Przeglądu Krajowego» // Над Дніпром і Віслою: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. – Серія: Історія. Міжнародні системи та глобальний розвиток. – К. – Торунь, 2003 – 2004. – № 2 – 3. – С. 132 – 141.; Старовойтенко І. Два листи В'ячеслава Липинського до Володимира Винниченка (січень 1912 р.) // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип 13/14. – С. 664 – 678; Миронець Н. Листи В. Липинського до Є. Чикаленка (1909 – 1918 рр.) // Український археографічний збірник. – К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2004. – Вип. 12. – С. 232 – 299; Черкаська Н. В'ячеслав Липинський і Йосип Потоцький (Історія одного листа) // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 202 – 211; Листи В. Липинського до Д. Оляничина // Наукові записки. Український вільний університет. Філософський факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 138 – 145.; Лист В. Липинського до А. Ливицького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Наук. вид. – К.: Темпора, 2004. – С. 276 – 283; Лист В. Липинського до В. Темницького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Наук. вид. – К.: Темпора, 2004. – С. 275 – 276.

При написанні монографії нами також використовувалося опубліковане листування інших діячів, так чи інакше пов'язаних із В. Липинським¹¹⁵. Воно допомогло з'ясувати деякі обставини життя та діяльності видатного українського науковця, політика, громадського діяча. Значна частка неопублікованого епістолярію діяча, а також інших важливих документів, що стосуються його діяльності, зберігається в архівах. Усього нами були використані 50 архівних фондів 10-ти архівних установ України. Щодо невідомого досі листування В.К. Липинського, то таке нам пощастило віднайти у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). Воно відклалося в особових фондах діячів, із якими В. Липинський підтримував товариські стосунки чи з якими його єдиною спільною полем громадсько-політичної діяльності. Наприклад, у фонді історика української культури Д. Антоновича (3956) є два неопубліковані досі листи В. Липинського до нього. Вони насамперед інформують про наукову співпрацю двох учених, котрі взаємно поважали один одного, незважаючи на різні ідейні та політичні переконання. Однак у цих листах зачіпаються й політичні питання української еміграції. Ще один неопублікований лист, що торкається дипломатичної сторінки життя діяча, відклався в особовому фонді представника уряду УНР за кордоном, уповноваженого міністра і надзвичайного посла в Німеччині М.М. Василька (4456).

В. Липинський в еміграції листувався також із різноманітними культурно-просвітніми, освітніми та науковими установами. Його епістолярій до Українського вільного університету в Празі зберігається у фонді 3859 («Український вільний університет у Празі 1921 – 1945 рр.»), до Ліги української культури – у фонді 4465 («Колекція окремих документів, матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб»), до Українського громадського допомогового комітету в Австрії – у фонді 4352 («Український громадський допомоговий комітет в Австрії. 1921 – 1924 рр.»).

У підготовці нашої праці нам прислужився Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). Зокрема, у фонді НТШ (ф. 309) удалося віднайти невідомий досі надзвичайно цікавий лист із документальними додатками, адресований до львівського історика І. Кривецького у 1926 р. Він дозволяє відтворити маловідому сторінку

---

¹¹⁵ Гирич І. Листи В. Винниченка, Л. Юркевича, М. Залізняка і В. Степанківського до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.) / [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.i-hurych.name/History/UkrSocialDemocracy/Documents/1912-68-11.html>; У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891 – 1941). – Київ, 1993. – 768 с.; Чикаленко. Є, Ніковський А. Листування. 1908 – 1921 рр. /Упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. Вс. ст.: Ю. Середенко, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.; Листування М. Грушевського: [Листи-відповіді М. Грушевському] / Г. Бурлака, Н. Лисенко (упоряд.); Л. Винар (ред.); Укр. іст. тов-во та ін. – К. та ін., 2006. – 718 с. (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства; Т. 3). – 718 с.; Листування Михайла Грушевського /Упоряд. Г. Бурлака; Ред. Л. Винар. – Київ: Нью-Йорк, 1997. – 398 с.; Листування М.Грушевського: Листування Михайла Грушевського та та Євгена Чикаленка [Текст] / Михайло Грушевський та Євген Чикаленко; ред. Любомир Винар; упоряд. Інна Старовойтенко, Ольга Тодійчук; Укр. іст. Тов-во [та ін.]. – К. [та ін.]: УІТ: Простір, 2010. – 296 с.

дипломатичної діяльності В. Липинського, пов'язану з його спробами зберегти для Української держави кошти так званого п'ятдесятимільйонного військового фонду. Весь згаданий епістолярій був нами вперше злучений до наукового обігу.

В особовому фонді О. Назарука (ф. 359) також є листування В. Липинського з різними діячами, що відноситься до доби еміграції. Крім того, там зберігається епістолярій Назарука з іншими діячами гетьманського руху – П. Скоропадським, Д. Дорошенком, М. Кочубеєм, А. Монтрезором, В. Залозецьким, Л. Сідлецьким, О. Скорописом-Йолтуховським, Д. Олянчиним, С. Шеметом; а також його записники та щоденники, документи, що відтворюють діяльність Українського Союзу Хліборобів-Державників (УСХД), ідеологом котрого в еміграції був В.К. Липинський. Лист В. Липинського до К. Студинського (ф. 362) містить інформацію про діяльність першого на посаді посла Української Держави в Австро-Угорщині у 1918 р. У цьому ж фонді є лист К. Студинського до Б. Лепкого, датований 1909 р., що відображає історію заснування часопису «Przeгляд Krajowy».

Неопублікований епістолярій В. Липинського зберігається також у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Це листи як до окремих осіб (Д. Антоновича), так і до різноманітних установ, організацій, пресових органів (академічного товариства при Українському Науковому Інституті в Берліні, редакції газети «Українське життя», Українського Академічного Комітету в Празі). Все згадане листування стосується періоду еміграції і відклалося у фонді 269 («Колекція документів «Український музей в Празі», кінець ХІХ ст. – 1948 р.»).

Деякий епістолярій діяча зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ІРНБУВ). Із неопублікованих листів інтерес для дослідників мають становити ті, що написані у 1911 – 1913 рр. до завідувача книгарні «Літературно-наукового вісника» у Києві (ф. 246 «“Літературно-науковий вісник” (1898 – 1939): загальноукраїнський журнал літератури, науки та громадського життя. Колекція архівних документів. 1883 – 1922 рр.»). Вони містять інформацію про замовлення В. Липинським різноманітних книг наукового характеру, необхідних йому для власних студій. Вивчення змісту цих листів прислужилося у дослідженні процесу підготовки видатним ученим деяких наукових праць, зокрема й альманаху «Z dziejów Ukrainy», а також провадження ним культурно-просвітницької роботи серед селянства.

Із листування близьких до В. Липинського діячів інформативним для з'ясування історії його видавничої та просвітницької діяльності дореволюційного періоду є епістолярій Є. Чикаленка та В. Доманицького (ф. 44 «“Рада” (1906 – 1914 рр.): Українська щоденна газета. Колекція архівних документів редакції»). З останнім В. Липинський познайомився під час свого лікування у Закопане у 1907 р. і започаткував спільне видавництво «Селянська книжка».

Не менш цікавим виявилось для нас і листування з фонду Грушевських – 1235 – Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАУК). Окремі листи, писані до видатного українського історика М. Грушевського В. Герасимчуком, Ф. Матушевським проливають світло на деякі обставини життя і діяльності В. Липинського протягом 1905 – 1909 рр.

Епістолярна спадщина В. Липинського та інших діячів, з котрими він співпрацював у дореволюційний період, зберігається також у Відділі рукопису фонду текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка (ВРФТ ІЛШ). Для нашого дослідження виявилось актуальним вивчення листування з фондів В. Доманицького (47), Гната Хоткевича (62). Воно дало змогу відтворити реальну участь В. Липинського у підготовці до друку 2-го видання «Історії України – Русі» М. Аркаса, з приводу якої серед вітчизняних науковців і досі точаться дискусії. Щоправда, частина цього листування опублікована у спеціальному виданні, присвяченому 100-літтю виходу вказаної книги¹¹⁶. Це ж листування дало відповідний інформативний матеріал і стосовно інших епізодів видавничої, культурно-просвітницької та наукової діяльності В. Липинського.

Архівні джерела, які відображають різні сторінки життя й діяльності В. Липинського, не вичерпуються епістолярієм. Документи, котрі проливають світло на дореволюційний період його життя, містяться відразу в кількох архівних установах. Зокрема, про роки навчання майбутнього мислителя в Житомирській гімназії (1893 – 1898 рр.) ми віднайшли інформацію у фонді 72 («Житомирська перша чоловіча гімназія») Державного архіву Житомирської області, що допомогли з'ясувати можливі впливи педагогів, оточення, культурного середовища на становлення особистості юного В'ячеслава Липинського.

Про деталі його навчання у Першій київській гімназії (1900 – 1902 рр.) дізнатися допомогли численні документи з фонду цього навчального закладу 108 («Перша чоловіча гімназія») у Державному архіві міста Києва. Там, зокрема, зберігається й особова справа учня Липинського Вацлава – Вікентія – Казимира – Сильвестра – Антонія Казимировича, що досі не була відома дослідникам постаті видатного діяча. Цей документальний масив допоміг установити чітку хронологію здобуття освіти діячем у трьох гімназіях України – Житомирській, Луцькій та Київській (котра до сьогодні була дуже неточною). Зокрема, саме у цьому фонді вдалося віднайти свідоцтво про закінчення В. Липинським Луцької шестикласної прогімназії (в якій він навчався два роки), а також низку інших документів з цього навчального закладу, що засвідчують високий рівень успішності юного гімназиста у той час. Надзвичайно прислужився численний документальний матеріал зі згаданого фонду й для реконструкції останніх гімназичних (київських) років діяча. Він допоміг у

---

¹¹⁶ «Історія України – Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906 – 1909 роки. / Упорядкування, вступ та коментарі Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с.

з'ясуванні рівня успішності, наполегливості у навчанні, становленні особистісних якостей молодій людині. Останнє стало можливим зрозуміти великою мірою завдяки короткій характеристиці учня 8-ого класу Вацлава Липинського, котру йому дав його класний наставник – С.Б. Трабша.

Деякий фактичний матеріал стосовно діяльності В. Липинського як члена київської «Просвіти» ми віднайшли у відповідному фонді 114 ІР НБУВ. Зокрема, там зберігся протокол товариства, котрий засвідчує прийняття В'ячеслава Казимировича до його складу на початку 1909 р. Документи стосовно видавничої праці діяча протягом 1909 р., зокрема видання двотижневика «Przegląd Krajowy», а згодом наміру видавати місячник «Przegląd Ukrainski», зберігаються у ЦДІАУК – відповідно ф. 275 («Київське охоронне відділення») і ф. 295 («Київський тимчасовий комітет у справах друку»). Наукове співробітництво В. Липинського з НТШ у Львові відображає фонд 309 («Наукове товариство імені Т. Шевченка») ЦДІАУЛ. У ньому збереглися протоколи засідань історико-філософської секції НТШ та її археографічної комісії, у яких брав участь учений-початківець. Окремі сторінки військової кар'єри В. Липинського ми відтворювали за допомогою документів, що зберігаються у фондах Затурцівського меморіального музею В. Липинського. Серед них такі документи, як «Послужний список В. Липинського», «Свідоцтво про відставку В'ячеслава Липинського від 24 квітня 1918 р.», «Свідоцтво про стан здоров'я В.К. Липинського від 30 березня 1918 р.».

Деякий матеріал з часу перебування В. Липинського протягом 1915 – початку 1918 рр. на Полтавщині, зокрема його участі в діяльності Української військової громади, міститься у ф. 1057 («Полтавська рада робітничих і солдатських депутатів, м. Полтава Полтавської губернії») Державного архіву Полтавської області. Завдяки документам, що відклалися у цьому фонді, вдалося довести послідовний національний характер згаданої громади, що ймовірно було заслугою саме одного з її очільників – В. Липинського. А фонд 1066 («Полтавська окружна по виборах до Установчих зборів комісія, м. Полтава Полтавської губернії. 1917 р.») цього ж архіву проливає світло на участь Української демократичної хліборобської партії, одним із засновників та ідеологом котрої був В. Липинський, у виборах до Всеросійських Установчих Зборів 1917 р. У цьому фонді, зокрема, збереглася низка документів, писаних безпосередньо діячем, як офіційним представником міжпартійного несоціалістичного самостійницького виборчого блоку до Полтавської окружної виборчої комісії. Полтавський період у житті В. Липинського відбиває й низка документів ЦДАВОВУ з ф. 907 («Полтавська міська комісія по виборах до Українських Установчих зборів, м. Полтава»).

Величезний обсяг документів, котрі допомогли нам реконструювати дипломатичну сторінку діяльності В. Липинського в добу Української держави П. Скоропадського та Директорії УНР (червень 1918 – серпень 1919 рр.) зберігається у кількох архівних установах. Чи не найбільше їх у ЦДАВОВУ. Вони зосереджені у фондах відповідних Міністерств

Закордонних Справ (ф. 3766, 3696), а також фондів окремих українських посольств за кордоном – у Австро-Угорщині (ф. 3198), Німеччині (ф. 3077), Угорщині (ф. 3518). Документальний матеріал про різноманітні сторінки діяльності В. Липинського як українського амбасадора у Відні ми також віднайшли у фондах ЦДАУЛ (ф. 581, 359, 309) та ЦДАГОУ (ф. 269).

Лева частка документів у вітчизняних архівах належить до еміграційного періоду життя В. Липинського. Щоб відтворити його участь у науковому житті української еміграції нами були вивчені документи фондів кількох архівів. Про членство діяча в Українському історико-філологічному товаристві в Празі ми черпали інформацію з таких архівних фондів: ЦДАВОВУ – ф. 4372 («Українське історико-філологічне товариство в Празі. 1923 – 1944»), ЦДАГОУ – ф. 269. Про спроби української еміграції залучити В. Липинського до викладацької роботи в закордонних українських вишах розповідають документи з фондів 3859 («Український вільний університет у Празі 1921 – 1945 рр.»), 4158 («Український науковий інститут у Берліні» у ЦДАВОВУ та фонду 269 у ЦДАГОУ. Про політичну діяльність В. Липинського як ідеолога гетьманського руху значний масив документального матеріалу зберігається у фондах 309 ЦДАУЛ, 4465 ЦДАВОВУ, 269 ЦДАГОУ. Надзвичайно потужний масив цікавої для дослідника інформації міститься в особових архівних фондах діячів, з якими В. Липинський співпрацював. Це фонди ЦДАВОВУ (ф. 3807 – А. Жук), ЦДАУЛ (ф. 367 – Б. Ярошевський, ф. 368 – С. Томашівський, ф. 360 – В. Старосольський, ф. 359 – О. Назарук, ф. 362 – К. Студинський).

Серед опублікованих документів, крім епістолярію, нашу увагу привернули, зокрема, збірник, що стосується діяльності Директорії УНР¹¹⁷, збірник документів про дипломатію Української Держави та Директорії УНР¹¹⁸, збірник документів з історії української політичної еміграції¹¹⁹, з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст.¹²⁰

Важливим джерелом нашого дослідження стала мемуарна література. Найбільш ранній період з життя В. Липинського, що відносить до гімназичної пори навчання і початків громадсько-політичної діяльності, допомогли відтворити спогади його однокласника у Житомирській гімназії І. Феценка-Чопівського¹²¹, а також М. Галагана¹²², котрий, як і

¹¹⁷ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006;

¹¹⁸ Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: У 2-х томах / Упоряд. І.М. Гнатишин, О.С. Кучерук, О.О. Маврін. – К.: Український письменник, 2008.

¹¹⁹ Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали / Співголови редкол.: Ю.А. Левенець, В.А. Смолій; упоряд. Б.С. Лозицький, О.В. Бажан, С.І.Власенко. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 926 с.

¹²⁰ Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття: програмові і довідкові матеріали / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін.. – К.: Консолтінг, 1993. – 336 с.

¹²¹ Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії / Іван Андрійович Феценко-Чопівський. – Житомир, 1995. – 120 с.

¹²² Микола Галаган. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Документально-художнє видання / Передмова Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.

Липинський брав активну участь у середньошкільних громадах Києва. Спогади Д. Дорошенка¹²³, Є. Чикаленка¹²⁴, Р. Метика¹²⁵, А. Жука¹²⁶ прислужилися у реконструкції різноманітних сторінок життя та діяльності В. Липинського дореволюційного періоду. У виченні доби національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., особливо малодослідженої досі полтавської сторінки у біографії діяча, суттєву роль відіграли мемуари В. Андрієвського¹²⁷, Д. Дорошенка¹²⁸, Д. Солов'я¹²⁹, В. Щербаківського¹³⁰. Еміграційний період політичної та наукової діяльності В. Липинського знайшов своє відображення у спогадах його учнів Д. Оляничина¹³¹ та М. Базілевського¹³². Останні трагічні дні у житті видатного мислителя описав його близький товариш і особистий секретар М. Савур-Ципріянович¹³³.

Ще один важливий блок джерел, без котрих неможливо було створити нашу монографію, становлять періодичні видання (газети, журнали, вісники, бюлетені) – українські, польські, російські. Це преса, яка видавалася в Україні у дореволюційний період, видання доби визвольних змагань 1917 – 1920 рр., а також українські еміграційні часописи. Слід зауважити, що нами опрацьовувалася періодика не лише різноманітного походження, а також і різної орієнтації (національно-демократична, соціалістична, територіалістично-крайовська, вшехпольська, проімперська, консервативно-католицька, прогетьманська, націоналістична, позапартійна). Серед дореволюційної преси нам особливо прислужилися видання, з котрими В. Липинський активно співпрацював чи дискутував, –

---

¹²³ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле, (1901-1917 рр) / Дмитро Іванович Дорошенко / К.Галушко (передм.). – К.:Темпора, 2007. – 272 с.; Дорошенко Д. З перед тридцяти літ (До історії заснування «Przegląd'u Krajoiw'ogo» в Києві / Дмитро Іванович Дорошенко // З минулого. Збірник. – Т. 1. – Варшава, 1938.

¹²⁴ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). У 2 т.: Документально-художнє видання. – К.: Темпора, 2004. – Т. 1. – 428 с.

¹²⁵ Метик Р. Моє знаомство і переписка з В.К. Липинським / Роман Метик // Дзвони. – Львів, 1933. – № VI – VII. – С.35 – 41.

¹²⁶ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України» (Спомини у 20-ліття Союзу) / Андрій Ілліч Жук // Молода нація: Альманах. – К., 2002. – № 3 (24). – С. 135 – 150.

¹²⁷ Андрієвський В. Три громади / Віктор Никанорович Андрієвський. – Т.ІІ. – Львів, 1938. – 223 с.; Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. І. Гетьман / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, 1923. – 307 с.; Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. ІІ. Директорія / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, 1923. – 307 с.; Андрієвський В. З минулого. 1917 рік на Полтавщині / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, Накладом «Українського слова», 1921. – 158 с.

¹²⁸ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле, (1914 – 1920): В 4 ч. / Д.І. Дорошенко. – 2. –вид. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 543 с.

¹²⁹ Соловей Д. Розгром Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу. 1914 – 1921 / Дмитро Федорович Соловей. – Полтава, 1994. -

¹³⁰ Щербаківський Вадим. Мемуари // Пам'ятки України: історія та культура. – 2007. – Ч. 4. – С. 22 – 190.

¹³¹ Оляничин Д. З моїх архівних дослідів в Німеччині від 1925 до 1938 р. / Домет Герасимович Оляничин // Наукові записки. Український вільний університет. Філософiчний факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 130 – 150.

¹³² Базілевський М. Вячеслав Липинський (із циклю «На грані двох епох») / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с.

¹³³ Савур-Ципріянович М. Останні дні Вячеслава Липинського / Михайло Савур-Ципріянович / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 343 – 345.

«Рада» (К., 1908 – 1914 pp.), «Діло» (Львів, 1908 – 1914), «Przegląd Krajowy» (К., 1909 p.), «Украинская жизнь» (М., 1912), «Dziennik Kijowski» (К., 1908 – 1912 pp.). Завдяки їх вивченню нам удалося уточнити бібліографічний перелік друкованих праць діяча. Для відтворення його наукової діяльності та творчості цього періоду в нагоді стали насамперед часописи НТШ – «Записки НТШ», «ЛНВ», «Хроніка НТШ». Останній, зокрема, допоміг з'ясувати хронологію співпраці вченого з науковими установами НТШ.

Окремі сторінки діяльності В. Липинського та очолюваної ним Української військової громади у Полтаві дістали своє відображення у місцевій пресі: «Вісник Полтавського губернського громадського комітету» (Полтава, 1917), «Полтавский день» (Полтава, 1917). За часописом «Книгарь» (Київ, 1917 – 1918), удалося встановити назву невідомої до цього часу брошури, серед авторів якої був В. Липинський. Працю діяча на посаді українського посла у Відні протягом червня 1918 – серпня 1919 pp. допомогли відтворити видання: «Відродження» (Відень, 1918), «Державний вісник» (К., 1918), «Нова Рада» (К., 1918), «Робітничая газета» (К., 1918).

Дослідити політичну боротьбу, котра точилася на сторінках еміграційної та західноукраїнської преси, і зрозуміти місце у цій боротьбі гетьмансько-монархічного табору стало можливим завдяки опрацюванню таких часописів, як «Українське слово» (Берлін, 1921 – 1922), Український голос (Перемишль, 1921 – 1931), «Українська трибуна» (Варшава, 1921 – 1922), Тризуб (Париж, 1925 – 1931), «Нова Зоря» (Львів, 1926 – 1929), «Нова Україна» (Прага, 1925), «Збірник Хліборобської України» (Прага, 1931 – 1933), «Хліборобська Україна» (Відень, 1920 – 1925), «Бюлетень Гетьманської управи» (Берлін, 1929 – 1931) та інших. Усього нами було вивчено понад три десятки назв періодичних видань. Повні комплекти чи окремі примірники деяких із них (зокрема, й рідкісних) ми віднайшли у ф. 15 («Колекція журналів, газет і бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном. ХІХ – поч. ХХ ст.») Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Одним із найбільш потужних блоків джерел у створенні цього дослідження стали, безумовно, праці В. Липинського – наукові та публіцистичні. Саме опрацювання і всебічний аналіз публіцистики діяча дозволив зрозуміти еволюцію й трансформування його політичного світогляду. Вивчення науково-історичних праць мислителя дало підстави спростувати деякі історіографічні стереотипи, котрі утвердилися протягом кількох останніх десятиліть стосовно історіософського та методологічного підґрунтя його творчості. Найбільш повний на сьогодні перелік праць В. Липинського поданий в окремому додатку наприкінці монографії.

Усі зазначені групи джерел, доповнюючи одна одну, дозволили всебічно висвітлити життя, діяльність і наукову творчість видатного українського діяча польського походження В'ячеслава Казимировича Липинського. Завершуючи огляд залученої до написання монографії

джерельнох бази, зауважимо таке. Авторіві не вдалося попрацювати із закордонними архівними збірками – СЄДІ (Філадельфія) та УКУ (Рим). Друга, як уже зазначалося, взагалі не є доступною на сьогодні для дослідників. Значна частина матеріалів першої, що є вже опублікованою, була нами ретельно вивчена. Звичайно, згадані архівні збірки ще містять цінний матеріал стосовно життя, творчості та політичної діяльності В. Липинського. Однак, на наш погляд, він навряд чи може внести кардинальні корективи у тлумачення окремих періодів біографії діяча.

РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО МИСЛИТЕЛЯ

2.1. Походження, родинне коло, виховні впливи дитячих років

В'ячеслав (Вацлав-Вікентій) Казимирович Липинський народився 17 (5) квітня 1882 р. у селі Затурці Володимиро-Волинського повіту на Волині¹³⁴ (за даними його небожа – у Ратнові біля Луцька¹³⁵) у польській шляхетській римо-католицькій родині. Його батько – Казимир-Сильвестр-Антоній Липинський (1844 – 1915) був дідичем Затурців (отримав маєток по лінії своєї матері – бабусі В'ячеслава – Емілії з Дриїв-Бечковських). Мав військову освіту. Брав участь у російсько-турецькій війні 1877 – 1878 рр. у чині саперного старшини. Дослужившись до звання штабс-капітана, 1880 р. вийшов у відставку, осів у Затурцях. Докупивши у графині Пелагеї Морштин маєток у Торчині біля Луцька, підняв господарство на високий рівень. У 1881 р. одружився із шляхтянкою Клярою з Рокицьких герба Рогалья (1853 – 1918), донькою дідича Чернівців і Меринців на Поділлі Аполлінарія Рокицького та Теофілії з Волошиновських.

Рід Липинських герба Бродзич походив з Нурської землі на Мазовеччині Він видав цілу низку видатних діячів-шляхтичів, зокрема таких, як Антоні – галицький каштелян (1778 р.) та Казімеж-Юзеф – подільський підкоморій (1782 р.)¹³⁶. Як писав згодом сам В. Липинський у автобіографії 1923 р., складеній для НТШ, одна з ліній цього роду, «(що у XVI – XVII ст. писалася по імені своєї гніздової посілості в землі Нурській «de Antiqua Lipiny»), вийшла в поч. XVIII ст. на Україну, осіла там на стало на Поділлі, придбала там значні земельні маєтки і займала там в XVIII і XIX ст. різні земські й військові уряди»¹³⁷.

Перший із цього роду, хто осів на Поділлі, й був безпосереднім предком В'ячеслава, це Юзеф-Антоній Липинський, дрогіцький стольник, підстолий Черської землі (1757 р.), який купив 1759 р. у Антона Потоцького село Теремківці на Поділлі. Його син – Антоній – власник Ямпольчика на Поділлі – був кам'янецьким підкоморієм, а з 1805 р. – виборним повітовим маршалком шляхти. Один з його синів – Фабіан Липинський, що одідичив села в Ушицькому, Могилівському та Ольгопольському повітах, був хорунжим, межовим суддею, шляхетським маршалком Ольгопольського повіту (1820 – 1826 рр.) і, врешті,

¹³⁴ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 93, спр. 915, арк. 2.

¹³⁵ Липинський Я. Вацлав Липинський і його родина / Ян Станіславович Липинський // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 235.

¹³⁶ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах / Роман Залуцький // У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 33.

¹³⁷ Біографія В. Липинського / У кн.: В. Липинський: З епістолярної спадщини. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упорядники, автори вступної статті і коментарів Т. Осташко, Ю. Терещенко / Ін-т історії України НАН України. – К., 1996. – 193 с. – С. 160 – 164. – С. 160. (Також див.: ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 388, арк. 30 – 33.).

начальником Головного суду Подільської губернії. Одружений із Юзефою Ярошинською, котра походила з одного з найбагатших шляхетських родів Брацлавщини, мав сина Влодзімежа-Северина-Маріяна, вихованця Кременецького ліцею – діда В'ячеслава. Саме він і одружився з Емілією Бечковською, яка принесла у посагу село Затурці на Волині¹³⁸.

Затурці мали глибоку історію. Назва села пов'язана з річкою Турією, витік якої починається саме тут. Недалеко від південної околиці села збереглися залишки давньоруського городища (місцева назва «Городець»), котре тривалий час досліджують археологи. Затурцівське городище існувало ще до приєднання Волинської землі до складу Давньоруської держави, яке відбулося 981 р. За твердженням деяких учених та волинських краєзнавців (Г. Лозко, Г. Гуртовий), у Затурцях народилася одна з найвидатніших українок козацької доби, славетна меценатка Галшка Гулевичівна, якій судилося назавжди увійти в історію вітчизняної культури за щедрий дарунок Київському братству, що пізніше втілювався у Києво-Могилянській академії¹³⁹. Але найбільш відомим село Затурці стало завдяки поверненню Україні імені В'ячеслава Липинського.

Казимир і Кляра Липинські мали чотирьох дітей: Вацлава (1982 р.н.), Станіслава (1984 р.н.), Влодзімежа (1887 р.н.) та Ванду-Юліанну (1891 р.н.). Дитячі роки Вацлава-Вікентія минули у рідному селі, серед чудової поліської природи. Виховання, яке він отримав у родинному колі, було звичайним для дворянських польських родин того часу. Його головними елементами було прилучення маленького Вацлава до польської культури та католицької релігії. Хоч у сім'ї, за свідченням самого Липинського, говорили польською або французькою, його першою мовою була українська, бо нянею маленького панича виявилася проста селянка, що «не уміла по-польськи»¹⁴⁰. Крім того, як він зазначав уже в період еміграції в одному з листів до свого однодумця, його батько, діди-прадіди, що жили з селянами-хліборобами на одній землі, «вмісті працювали і себе взаємно <...> любили та шанували»¹⁴¹.

Сім'я Липинських регулярно відвідувала богослужіння у місцевому римо-католицькому костелі Св. Трійці. Ця історична пам'ятка, збудована у 1642 році, збереглася до наших днів, хоч і зазнала значного руйнування під час Першої світової війни та варварського нищення протягом 40 – 80-их рр. минулого століття через «нецільове» використання. В цьому храмі було здійснено обряд хрещення, а також похоронна відправа над труною великого українського мислителя¹⁴². Не випадково, у пам'яті його завжди жила світла ідилічна картина «малої батьківщини»: «В зелені дерев тонуть рідні Затурці мої. Із цього моря зелені високо піднімається Затурцівська

¹³⁸ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 34.

¹³⁹ В'ячеслав Липинський і Волинь. Путівник. – Луцьк: Медіа, 2007. – 28 с. – С. 4 – 5.

¹⁴⁰ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.) / Упоряд. М. Дядюк; Відп. ред. серії Л. Головата; НАН України. ЛНБ ім В. Стефаніка. – Львів, 2004. – 156 с. – С. 38.

¹⁴¹ Листи В. Липинського до О. Жеребка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолюк, 2003. – 960 с. – С. 704.

¹⁴² В'ячеслав Липинський і Волинь. – С. 8.

церква, старовинна, красива, і здалеку видніється вона своїми куполами. Гулко й протяжно із дзвіниці її дзвенить дзвін у недільну ранкову пору. На всю делечинь чути його. А по другу сторону сіножаті, по якій у зарослях осоки та очерету тихо несе свої води Турія, відкликається дзвоном наш костел. І серце радіє, коли бачу, як мирно йдуть молитися в церкву свою православні, а в костел католики-християни, єдині діти спасителя нашого Ісуса Христа»¹⁴³.

Незважаючи на польське походження і належність до римокатолицької конфесії, батькам юного Вацлава, а особливо матері, була не чужа й Україна, з котрою тісно пов'язали своє життя їхні роди. Родина належала до так званих «кресов'яків», тобто поляків, що жили на кресах – околиці «польського світу». Для цієї групи були притаманні певні соціально-психологічні й культурні особливості. Письменниця Галина Журба, яка також походила з цього середовища, говорила, що «кресов'яки», незважаючи на усвідомлення своєї польськості, добре знали українську народну мову, говорили з помітним українським акцентом, співали українських пісень. Польська культура в них вичерпувалася загальноповерховим блиском, товариським побутом та огладою, зводилася до патріотичного пафосу, декількох пісень патріотичних, а далі замикалася в літературі. Широко ж, нащодень, не було чим дихнути, напоїти душу. «Кресов'яки» знаходили це в питомій українській культурі. Вона їх підсвідомо вабила, притягала, манила наснагою своєю¹⁴⁴. Родина Липинських, очевидно, не становила винятку у цьому сенсі.

Уже в еміграції В. Липинський згадував: «<...> Мати гарно грала на фортепіяні і, памятаю, ми, малі хлопці – я і брат – дуже любили, як вона грала нам бравурні «Запорозькі марші». Було їх, пригадую, два. На нотах був нарисований гарний козак на коні в гальопі, з трубою, і великими буквами було надруковано: «Marche des Zaporogues». На жаль, автора сьогодні, по стількох літах, не можу собі добре пригадати. Пригадую напевно, що Мати грала, дуже тоді по наших сільських дворах поширені «Dumki i Srunki Ukrainskie» Заремби (це було десь в кінці вісімдесятих років і на початку дев'яностих, перед тим ніж я поступив в гімназію»¹⁴⁵. Йшлося про творчість двох українських композиторів польського походження – Міхала Завадського (1828 – 1887) (саме він був автором згадуваних В. Липинським «Запорозьких маршів») та Владислава Заремби, що ґрунтувалася на народній українській пісенній творчості. Твори цих композиторів займали значне місце у домашньому музичному побуті другої половини ХІХ і навіть ще початку ХХ століття¹⁴⁶.

Затурці, де зростав маленький Вацлав, також справляли вплив на формування його свідомості. Маєток знаходився на півдорозі між Луцьком

¹⁴³ Цит. за: В'ячеслав Липинський і Волинь. – С. 8.

¹⁴⁴ Самі про себе. Автобіографії видатних українців ХІХ ст. / За ред. Ю. Луцького. – Нью-Йорк, 1989. – С. 258 – 259. Цит. за: Кралюк П. В'ячеслав Липинський: доля, вчення, актуальність / Петро Михайлович Кралюк / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.simya.com.ua/articles/45/8119/>

¹⁴⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3956, оп. 2, спр. 46, арк.103 – 103 зв.

¹⁴⁶ Нариси з історії української музики. – Частина 1. – К.: Мистецтво, 1964. – С. 169.

та Володимиром-Волинським – двома старовинними повітовими містами. Хоча їхня слава залишилася в минулому, вони належали до найбільш визначних культурних осередків Волинської губернії. У цих містах зберігалося чимало пам'яток старовини. Буваючи тут, маленький Вацлав, напевно, відчував «дух минувшини». Можливо, це також вплинуло на його пізніше зацікавлення історією.

Не могла не вабити хлопця й прекрасна поліська природа, серед якої він зростав. Волинь – це край похмурих лісів, синьооких озер, гаїв і долин, тихоплинних і стрімких рік. У Затурцях з маленьких джерел брала початок річка Турія, у назві якої оживають легендарні дикі тури. Ця українська природа, разом із побутом та культурою українських селян, якими юний Вацлав був оточений від народження, також наклали відбиток на формування його світобачення, а, можливо, певною мірою, і на вибір національної ідентичності. Невипадково, у своїй першій історико-публіцистичній праці «Szlachta na Ukrainie», виданій 1909 р. у Кракові й призначеній для привернення польської та сполонізованої шляхти Правобережної України до участі в українському русі, він так писав про визначальний вплив навколишньої природи й культури на особистість: «<...> Не графами паспортними вимірюється суспільна цінність людини і визначається відчуття її національної приналежності. Це останнє в нормальних історичних умовах спирається передусім на особливий, даний лише відповідному народові, психічний уклад, котрий залежить від таких потужних і постійно діючих чинників, як навколишня природа й оточуюча індивіда цілісна народно-національна стихія; а цей психічний уклад (як це ми можемо легко перевірити шляхом порівняння і самопізнання) є і залишиться (незалежно від того, за кого себе вважати ми будемо) українським, оскільки українським є оточуюче нас народне море, з якого ми вийшли і в якому не від учора, а від цілих віків, ми живемо, так само як українськими є вітчизняні степи, поля, ліси – ціла наша українська природа»¹⁴⁷.

Значний вплив на В'ячеслава Липинського здійснив його дядько по материнській лінії, поміщик середньої руки – Адам Аполлінарійович Рокицький. (1846 – 1925 рр.). Він часто гостював у Липинських, та й сам малий Вацлав неодноразово бував у дядьковому маєтку. За світоглядними настановами А. Рокицький належав до нечисленного старого типу правобережної шляхти, що мала послідовну крайову свідомість. Її представники тісно пов'язували власну долю з долею своєї дідівщини, оскільки все своє життя присвятили праці на землі, праці котра лягла в основу культури та загального добробуту¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów. – Krakow. – 1909. – 88 s. – S. 87 – 88.

¹⁴⁸ Масненко В. Адам Рокицький і його роль у житті В'ячеслава Липинського / Віталій Васильович Масненко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 7 – 8. «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 302 с. – С. 147.

Дядько В'ячеслава мав маєток у Русалівці Уманського повіту на Київщині, в якому успішно особисто господарював. У повсякденному житті А. Рокицький був послідовним утіленням давньої шляхетської традиції, для якої надзвичайно важливою була прив'язаність до окремих форм місцевого життя. Ця традиція полягала у ретельному збереженні старої шляхетсько-української культури, яка ще у першій половині ХІХ ст. виявлялася у так званому «балагульництві» та «козакофільстві». На всі традиційні шляхетські зібрання – перегони, рільничі виставки тощо – він приїздив у старомодних українських шарабанах і бричках, з типовою для України так званою «балагульською упряжжю», зі службою, одягнуеною по-козацьки. Сам одягався в «славутську» українську бурку або в шляхетську, підбиту овчиною, чамару. Нерідко одягав старовинного крою панську свитку. В цих зовнішніх формах, на слухну думку А. Монтрезора, крився значно глибший зміст: «був в них цей окремий своєрідний тип щоденного життя, без якого не може бути ані окремої культури національної, ані сполучення в одну культурно-національну цілість верхів і низів громадянства»¹⁴⁹. Адже балагульництво, як відомо, було, між іншим, спрямоване на возвеличення минулого й піднесення значення протонародної культури. І свого часу саме у цьому представники «балагульництва» вбачали прояв патріотичних почуттів¹⁵⁰. Патріотизм до рідної землі намагався прищепити А. Рокицький і своєму небожеві.

Крім успішного господарювання у власному маєтку, А. Рокицький виявляв себе активною громадською діяльністю. Зокрема, брав участь у роботі місцевого земства, входив до складу Умансько-Липовецького рільничого товариства¹⁵¹. Безумовно, така людина не могла не приваблювати юного В'ячеслава. Бездітний дядько дуже любив свого сестринця і згодом подарував йому маєток Русалівські Чагарі поряд зі своїм господарством. Саме від дядька В'ячеслав дізнався, що правобережна шляхта, яка вважає себе польською, насправді є українською за походженням і раніше відігравала провідну роль у вітчизняній історії. Відтоді, як вона полонізувалася, український народ перетворився на темну несвідому масу. На думку відомого дослідника постаті і творчості В. Липинського Л. Біласа, А. Рокицький відіграв вирішальну роль у формуванні української національної орієнтації майбутнього мислителя. З його розповідей молодий хлопець зробив однозначний висновок: необхідно «повернути Україні провідну верству, повернути польській шляхті батьківщину, покінчити з її колоніальним статусом на чужій території»¹⁵².

¹⁴⁹ Монтрезор А. Адам Рокицький (Некролог) / Адам Йосипович Монтрезор // Хліборобська Україна. – Книга 5. – Рік 1924 – 1925. – Відень, 1925. – С. 387 – 388.

¹⁵⁰ Земський Ю.С. Польсько-російське ідеологічне та тактичне протистояння 30-их – 40-их рр. ХІХ ст. в Правобережній Україні / Юрій Сергійович Земський // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 46 (4) – С. 25.

¹⁵¹ Монтрезор А. Адам Рокицький (Некролог). – С. 387.

¹⁵² Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик. – С. 34.

Певно, до міри сприяючою для формування українського світогляду В'ячеслава була й родинна атмосфера. У вихованні сина основне навантаження припало, звичайно ж, на батька з матір'ю. Так, одночасно з почуттям любові до рідного краю, прищеплювалося почуття власної відповідальності за все, що його оточувало: землю, природу, родину, людей, які проживали на спільній з ним території. У листі до Казимира Пуласького, дослідника польських шляхетських родів, що, між іншим, дослідив і рід Липинських, В'ячеслав Казимирович писав: «Виховання, яке я виніс із батьківського дому, заклало в мені засади, що, якщо ми – землевласники на Русі – хочемо зберегти своє існування, то повинні мати, по-перше, не тільки права, але й обов'язки, по-друге, маємо бути внутрішньо солідарні, основуючи ту солідарність на взаємній любові й повазі до старших та авторитетніших з-поміж нас»¹⁵³. В іншому листі з еміграційної доби до О. Назарука, В. Липинський зазначав, що у родині від часів упадку Речі Посполитої ніхто не захоплювався польською національно-державною ідеологією, а тому, очевидно, не захопився нею і юний Вацлав. Батько за переконаннями був русофілом і «угодовцем» щодо чинної державної влади, а тому «будучину України він мислив у політичних формах зреформованої Росії»¹⁵⁴.

Ми вже згадували про замишування матері мислителя українською народною культурою. Пізніше молодий чоловік зустрів розуміння та підтримку з її боку й у своїй участі в українському русі. За це, зокрема, він висловлював їй вдячність у листі від 14 червня 1917 р., писаному з Полтави, де він тоді служив у кінному запасі: «Дорога Мама завжди допомагала мені в моїй праці для української ідеї, що сьогодні починає бути ясна та зрозуміла навіть для тих, що донедавна ще ставились до неї вороже та з байдужістю»¹⁵⁵. А у посвяті до однієї з останніх своїх невиданих праць В. Липинський на схилі життя з надзвичайною шанобою та почуттям глибокої синівської любові написав: «Найдорожчій пам'яті коханих родичів – Казимира і Клари з Рокицьких Липинських і згадці дому, в котрому виховався і котрий внаслідок війни капіталістів і бунту кочівників був знищений, присвячую плід праці, думки і жадань цілого свого життя»¹⁵⁶.

Отже, дитячі літа майбутнього маслителя закарбувалися в його пам'яті на все життя. Саме в рідному селі, у родинному колі дитяча душа, як губка вбирала в себе перші відомості про навколишній світ. Спілкування з природою, ознайомлення з місцевими волинськими історичними пам'ятками, знайомство з народними традиціями, початкові знання про славу українську минувшину, котрі юний Вацлав отримав у родинному колі, мали визначальний вплив на формування його української свідомості.

---

¹⁵³ Цит. за: В'ячеслав Липинський і Волинь. – С. 7 – 8.

¹⁵⁴ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 39.

¹⁵⁵ Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 75.

¹⁵⁶ Цит. за: В'ячеслав Липинський і Волинь. – С. 6.

2.2. Здобуття гімназичної освіти (1893 – 1902 рр.). Початок громадсько-політичної діяльності

Недостатньо висвітленою до сьогодні сторінкою раннього періоду життя діяча залишалася пора здобуття ним середньої освіти в трьох гімназіях України – у Житомирі, Луцьку та Києві. Цей період цікавий з точки зору формування його початкового юнацького світогляду, оточення, можливого впливу педагогів, шкільних товаришів, викристалізування особистості молодой людини.

Спробу реконструкції окремих епізодів гімназичного періоду в житті В. Липинського знаходимо у розвідках житомирського краєзнавця Р. Кондратюка¹⁵⁷ та польського журналіста Б. Ганцажа¹⁵⁸. Однак вони є далеко не повними і містять низку історичних неточностей. Залучивши до аналізу широке коло архівних документів (зокрема, Державного архіву Житомирської області та Державного архіву міста Києва) нам удалося достатньо повно відтворити цю сторінку життя видатного діяча, вперше встановити точну хронологію навчання В. Липинського у трьох українських гімназіях.

До 11 років хлопець навчався вдома під керівництвом гувернера, а також протягом шести дошкільних років вивчав французьку мову з домашньою вчителькою, парижанкою мадам Воль¹⁵⁹. 21 серпня 1893 р. після складання вступних випробувань його було зараховано до другого відділення першого (а не другого, як помилково вважає Р. Кондратюк) класу Житомирської чоловічої гімназії «из домашнего приготовления», завдяки якому, певно, школяр поминув підготовчий клас¹⁶⁰. Там він провчився 5 років – до 15 серпня 1898 р., закінчивши 4 класи гімназії¹⁶¹. До речі, на меморіальній дошці, встановленій на головному корпусі Житомирського державного університету імені Івана Франка, де колись містилася Житомирська чоловіча гімназія, помилково зазначено 1897 рік як час завершення навчання В. Липинського в цьому навчальному закладі.

Вибір батьками саме цього навчального закладу для юного Вацлава, напевно, слід пов'язувати з тим, що то була найближча до Затурець повна класична гімназія. На момент вступу В. Липинського до неї там навчалось 736 учнів, з них православних – 322 особи (або близько 44 %), римокатоликів, до яких належав і наш герой, – 309 осіб (або близько 42 %), лютеран – 15 осіб (або 2%), мусульман – 2 особи (або 0,27%) і школярів іудейського віросповідання – 88 осіб (або близько 12%)¹⁶². Якщо аналізувати стану приналежність учнів гімназії, то тут В. Липинський належав до найбільш численної групи – дітей дворян та чиновників. Їх тоді у гімназії навчалось 537 осіб, або 73%. Як згадував однокласник

¹⁵⁷ Кондратюк Р.Ю. Вячеслав Липинський – видатний український історик і політолог...

¹⁵⁸ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...» Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego...

¹⁵⁹ Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi... – P. 264.

¹⁶⁰ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 639, арк. 39.

¹⁶¹ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 93, спр. 915, арк. 3.

¹⁶² Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 640, арк. 17 зв.

В.Липинського І. Фещенко-Чопівський, поляки у гімназії трималися окремо і були переважно синами околичних дідичів¹⁶³.

Житомирська гімназія була однією з найстаріших на Правобережній Україні та мала добру репутацію не лише на Волині, а й у сусідніх губерніях. На час вступу до неї В. Липинського мала 60-літню історію, глибокі педагогічні та культурні традиції й уважалася молодшою сестрою Київського університету св. Володимира, адже обидва навчальні заклади були створені на базі ліквідованого Крем'янецького ліцею. Та й сам Житомир на той час був великим губернським центром із населенням у 66 тисяч мешканців (1897 р.). Серед них близько 20% становили поляки. У ті роки Житомир відвідували найвідоміші актори, музиканти, письменники, тут вирувало повноцінне культурне життя. Метою навчання в гімназії було формування загального культурного рівня та фізичного розвитку учнів. Крім навчання, велика увага приділялась етичному вихованню.

Гімназія могла похвалитися досить високим освітнім рівнем учителів, більшість котрих мала університетські дипломи провідних навчальних закладів. Усього станом на 1 січня 1894 р. педагогічний склад навчального закладу нараховував 2-ох законовчителів, 1 вчителя чистописання і 17-ох учителів наук та мов¹⁶⁴. Очолював гімназію колезький радник кандидат Імператорського Санкт-Петербурзького університету Петро Аполлонович Сидоров¹⁶⁵. Класними наставниками В. Липинського у першому й другому класах були: у першому півріччі – вчитель математики Олександр Васильович Тесельський, а у другому – вчитель історії та географії Яків Васильович Яроцький, обидва – випускники університету св. Володимира¹⁶⁶. О.В. Тесельський, дійсний статський радник, кандидат університету св. Володимира¹⁶⁷, був прекрасним учителем математики. У початкових класах викладав арифметику, далі – алгебру та геометрію. Він умів дуже доступно і ясно подати навчальний матеріал на уроках, володів особливою, ним особисто розробленою, ефективною методикою викладання. Був толерантний та справедливий, доброзичливий у своєму ставленні до учнівської молоді. Завжди боронив на засіданнях педагогічної ради гімназії учнів тих класів, класним наставником котрих він був¹⁶⁸. У третьому класі його, як класного наставника, замінив учитель древніх мов колезький асесор, випускник університету св. Володимира Володимир Костянтинович Сушицький (1-е півріччя)¹⁶⁹. Він викладав у В. Липинського латину¹⁷⁰.

Ще один класний наставник нашого гімназиста – Яків Васильович Яроцький – був добрим оратором, «якому місце було в університеті, а не в

¹⁶³ Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя. – С. 12.

¹⁶⁴ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 640, арк. 54.

¹⁶⁵ Там само. – Арк. 55.

¹⁶⁶ Там само. – Спр. 669, арк. 2 зв.

¹⁶⁷ Там само. – Спр. 640, арк. 56.

¹⁶⁸ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...» – S. 29 – 30.

¹⁶⁹ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 669, арк. 2 зв.

¹⁷⁰ Там само. – Спр. 640, арк. 23 зв.; спр. 716, арк. 39.

провінційній гімназії»¹⁷¹. Можливо, саме він, відомий уже на той час археолог та краєзнавець, пізніший засновник Товариства дослідників Волині, пробудив у В. Липинського інтерес до історії. Він же завідував тоді відділенням шкільної бібліотеки для учнів молодших класів, до котрої, ймовірно, вчащав юний гімназист¹⁷².

До речі, бібліотека гімназії мала доволі солідний книжковий фонд, що нараховував у 1893/94 н.р. 7521 назву книг та 17493 примірники. Загалом бібліотека мала так званий фундаментальний відділ, а також учнівські відділи: для молодших учнів (1 – 2 класи), учнів середнього шкільного віку (3 – 4 класи) та старшокласників (5 – 8 класи)¹⁷³. У часи побуту в житомирській гімназії В. Липинський, як згадує Д. Дорошенко, під впливом дядька Адама Рокицького, захопився читанням художніх повістей М. Грушевського та М. Чайковського на тему історії козаччини¹⁷⁴. Саме у гімназичний період він, за твердженням Л. Біласа, не просто зацікавився історією України та козацтва, але й «запалав великою любов'ю до неї»¹⁷⁵. Безперечно, це також позначилося на формуванні його світогляду.

Серед філологічних дисциплін, звичайних для класичної гімназії, В. Липинський вивчав дві древні (або класичні) мови – латину та давньогрецьку (гімназисти називали їх «мертвими мовами»). З 1890 р. обов'язковим предметом залишилася лише латина, а от мову Гомера й Софокла гімназисти вивчали за бажанням. Як бачимо, В. Липинський (чи швидше його батьки) виявили таке бажання. Крім того, із другого класу хлопець опановував дві новітні (за визначенням тодішніх гімназистів, «живі») іноземні мови – французьку та німецьку. Більшість учнів вивчали лише одну іноземну мову. Зазвичай вибирали французьку, оскільки вона була необхідна у світському спілкуванні, дипломатичній практиці тощо. Німецька мова у тодішніх гімназіях за популярністю посідала друге місце, оскільки нею публікувалося багато всесвітньо визнаних наукових та технічних видань. Англійська ж мова завоювала міцні позиції у гімназіях Російської імперії лише на початку ХХ ст. У Житомирській гімназії періоду навчання В. Липинського вона не викладалася. Що ж до французької та німецької, то лише 26 з 90 учнів двох відділень другого класу 1894/1895 н.р. виявили бажання вивчати обидві мови¹⁷⁶. Серед них і В. Липинський. Такі учні мали на 3 години більше тижневого навчального навантаження. Отже, батьки юного Вацлава прагнули дати своєму синові всебічну та ґрунтовну освіту.

Німецьку мову в класі В. Липинського викладав кандидат історії Імператорського Юр'ївського університету Альфред Едуардович

¹⁷¹ Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя... – С. 13.

¹⁷² Держархів Житомирської області, ф. 72. оп. 1, спр. 669, арк. 2 зв.

¹⁷³ Там само. – Спр. 640, арк. 44; спр. 669, арк. 2 зв., 35.

¹⁷⁴ Dorošenko D. Waślaw Lipiński: Kilka wspomnień i uwag. – Р. 468 – 469.

¹⁷⁵ Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик. – С. 34.

¹⁷⁶ Держархів Житомирської області, ф. 72. оп. 1, спр. 669, арк. 68.

Штейнберг¹⁷⁷. Викладачем російської словесності та церковнослов'янської мови у гімназії був дійсний статський радник Іван Никодимович Цедровський, що мав диплом університету св. Володимира і звання заслуженого вчителя¹⁷⁸.

Обов'язковими для всіх учнів були заняття військовою гімнастикою, що проводилися на гімнастичному подвір'ї, а в холодну пору року – в рекреації гімназії. На допомогу вчителю гімнастики запрошувалися унтер-офіцер і барабанщик¹⁷⁹. Заняття з військової гімнастики проводив учитель древніх мов, випускник Ієнського університету, що мав ступінь доктора філософії, Франц Зентфлебен¹⁸⁰. В. Липинський походив, як відомо, з родини військового. Його батько був відставним штабс-капітаном. Певно, з дитинства в ньому виховували шанобливе ставлення до військової служби. Можливо, й гімназичні заняття з військової гімнастики, котрим у навчальному закладі надавалося важливого значення, і котрі мали урочистий піднесений характер, також вплинули на формування у В. Липинського любові до військової справи. Пізніше він напише: «Фах, до якого я готовився і яким займався – хліборобство. Крім того, був я в житті своїм військовим і істориком. Всі ці заняття люблю, до них лежить моя душа»¹⁸¹.

Навчався В. Липинський у ці роки дуже добре. Так, у другому класі, що налічував 45 учнів, він був одним із найуспішніших¹⁸². З усіх предметів мав оцінки «відмінно» й лише з арифметики – «добре». До третього класу його перевели із нагородою I-ого ступеня, за відмінне навчання вручили «Похвальний лист» і спеціальну нагороду – книгу. В розрядному списку, що складався за рівнем успішності, ім'я В. Липинського стоїть на першому місці¹⁸³. Такі учні звільнялися від перевідних іспитів та плати за навчання¹⁸⁴, а вона тоді становила близько 80 карбованців на рік¹⁸⁵. На ті часи це були чималі кошти.

У четвертому класі школяр пропустив через хворобу майже цілий рік, не був атестований із більшості предметів, а тому залишився на повторне навчання¹⁸⁶. У наступному 1897/98 н.р. завдяки наполегливості він успішно закінчив 4-ий клас гімназії. Саме того року, як свідчать архівні документи, його однокласниками були майбутній видатний польський композитор і музикант Юзеф Туринський, а також майбутній міністр у

¹⁷⁷ Там само. – Спр. 640, арк. 55.

¹⁷⁸ Там само. – Спр. 669, арк. 17 зв.

¹⁷⁹ Там само. – Спр. 716, арк. 3.

¹⁸⁰ Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя... – С. 14.

¹⁸¹ Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Казимирович Липинський // Твори: Політологічна секція. – Київ; Філадельфія, 1995. – Т. 6. – Кн. 1. – С. XLIII.

¹⁸² Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 656, арк. 1 зв.

¹⁸³ Кондратюк Р.Ю. Вячеслав Липинський – видатний український історик і політолог... – С. 10.

¹⁸⁴ Павленко В.В. Діяльність іноземних педагогів у чоловічих і жіночих гімназіях Волині (XIX – початок XX ст.) / В.В. Павленко // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – Вип. 44. – С. 135 – 140. – С. 138.

¹⁸⁵ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 670, арк. 44.

¹⁸⁶ Там само. – Спр. 698, арк. 9 – 27; спр. 707, арк. 14 зв.

кількох урядах УНР Іван Феценко-Чопівський. Останній, на відміну від В. Липинського, мав низький рівень успішності, отримував найчастіше «двійки» та «трійки». У Вацлава ж знову переважали відмінні оцінки¹⁸⁷.

У Житомирі В. Липинський мешкав разом із молодшим братом Станіславом, що починав навчання у гімназії із підготовчого класу. Брати жили спочатку на приватній квартирі, а з 1896 р. на так званій учнівській квартирі (де була нижча платня)¹⁸⁸. Життя гімназистів жорстко контролювалося шкільною владою. Від них вимагали носити шкільну форму навіть у позанавчальний час, заборонялося виходити на вулицю після сьомої години вечора, відвідувати без попереднього дозволу шкільної адміністрації театр. Учні, котрі мешкали на приватних квартирах, увечері час від часу відвідували вчителі гімназії. Їхнім завданням було контролювати присутність гімназистів удома, старанність у приготуванні домашніх завдань тощо. У разі порушень поведінки вчителі робили відповідні записи у так званих кондуїтних журналах. Прізвище В. Липинського у цих журналах трапляється лише у зв'язку з пропусками ним занять через хворобу¹⁸⁹, що є ще одним свідченням його зразкової поведінки та наполегливості у навчанні.

По завершенні 4-ого класу батьки переводять юного Вацлава до Луцької шестикласної прогімназії (певно, з огляду на слабкий стан здоров'я, ближче до батьківського обійстя), де він продовжує навчання протягом двох навчальних років – з 19 серпня 1898 р. до 15 травня 1900 р. Саме з цього часу, з 5-ого класу гімназії, тобто з 16-річного віку, як свідчив близький друг В. Липинського Д. Дорошенко, хлопець почав відчувати себе «сином української землі, котрий покликаний виконати свій обов'язок перед українським народом»¹⁹⁰. Думаємо, що ці вдомості Д. Дорошенко отримав від самого В'ячеслава Казимировича. Отже, вплив української селянської стихії, дядька-українофіла, симпатій до українства матері, раннє залюблення художньою літературою історичної тематики спричинилися до формування у юнака зачатків територіалістичної свідомості.

Проблеми зі здоров'ям переслідували юного Вацлава і в роки навчання у Луцьку. Так, у 6-му класі (1899/1900 н.р.) гімназист пропустив через хворобу 89 уроків. Термінова відомість щодо успіхів, уваги, старанності та поведінки учня В. Липинського за цей навчальний рік засвідчує його оцінки саме за згаданими позиціями. Зокрема, за «увагу» він отримав у першій, третій та четвертій чверті оцінку «4», а у другій – «5». Його старанність («прилежание») були оцінені класним наставником у першій та другій чверті на «5», а у третій та четвертій – на «4»¹⁹¹. Отже, Вацлав і у цьому навчальному закладі не пас задніх та був одним із кращих учнів.

¹⁸⁷ Там само. – Спр. 723, арк. 1 – 31.

¹⁸⁸ Кондратюк Р.Ю. Вячеслав Липинський – видатний український історик і політолог... – С. 8.

¹⁸⁹ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 734, арк. 1 – 234.

¹⁹⁰ Dorozenko D. V. Lipinsky (Ein Nachruf). – S. 158.

¹⁹¹ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 93, спр. 915, арк. 5.

Закінчивши у Луцьку 6-ий клас із нагородою 2-ого ступеня, гімназист одержав випускне свідоцтво, котре засвідчує високий рівень його успішності. Так, із Закону Божого, фізики та французької мови він мав оцінки «відмінно», а з російської мови, латини, давньогрецької мови, математики, історії – оцінки «добре». Німецької мови тут В. Липинський уже не вивчав¹⁹². В офіційному листі директора Луцької прогімназії на ім'я директора 1-ої Київської чоловічої гімназії зазначалося, що «<...> Липинский Вацлав всё время пребывания в Луцкой прогимназии был отличного поведения... При хороших способностях был внимателен и прилежен и учился очень хорошо. Записей в кондуитном списке не имеется»¹⁹³.

У 1-ій Київській чоловічій гімназії В. Липинський навчався два роки – з серпня 1900 р. до 1 червня 1902 р.¹⁹⁴. До цього престижного (найстарішого серед київських гімназій) навчального закладу, заснованого ще 1809 року, його батько подав «прошеніє» 26 травня 1900 р.¹⁹⁵. На 1 січня 1901 р. гімназія нараховувала 771 учня, з них 128 осіб (приблизно 17%) належали до римо-католицького віросповідання. Діти дворян та чиновників становили приблизно 73 % від загальної кількості учнів¹⁹⁶. Очолював навчальний заклад у той час дійсний статський радник, кандидат фізико-математичних наук Санкт-Петербурзького університету Іван Васильович Посадський-Духовський¹⁹⁷. Він був знаним освітянином, діяльність котрого не обмежувалася керівництвом гімназії. Посадський-Духовський був також редактором офіційного періодичного видання, що публікувало розпорядження Київського шкільного округу; входив до складу шкільної комісії Київської міської думи. У 1899 р. брав участь у роботі петербурзької комісії у справі реформи середньошкільної освіти. Йому належало авторство багатьох дидактичних та методичних публікацій, а також франкомовної монографії, присвяченої історії І Київської гімназії¹⁹⁸.

З 1857 р. гімназія розміщувалася у спеціально зведеному будинку на Бібіковському бульварі (тепер – так званий «жовтий корпус» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому міститься інститут філології). Збудована архітектором Беретті у стилі пізнього класицизму, будівля виглядала дуже гармонійно та урочисто. З 1874 року Перша гімназія стала «класичною» й дістала ім'я «Олександрівська» на честь імператора Олександра І. У ній навчалось багато видатних діячів, серед яких письменники М. Булгаков, К. Паустовський, авіаконструктор І. Сікорський, патофізіолог О. Богомолець та інші. Дехто з них залишив цікаві спогади про навчальний заклад. Зокрема, К. Паустовський, що

¹⁹² Там само. – Арк. 3 – 3 зв., 5.

¹⁹³ Там само. – Арк. 4.

¹⁹⁴ Там само. – Арк. 1 зв.

¹⁹⁵ Там само. – Арк. 2.

¹⁹⁶ Там само. – Оп. 73, спр. 4, арк. 3.

¹⁹⁷ Там само. – Оп. 75, спр. 6, арк. 4 зв.

¹⁹⁸ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...» – S. 37.

вчився у гімназії вже після В. Липинського (з 1904 по 1912 рр.), у своїй «Книзі про життя», згадуючи рідну гімназію, писав: «Когда в Киев приезжало какое-нибудь сановное лицо, ему непременно показывали нашу гимназию. Она была одной из старейших в России. Начальство гордилось не только историей этой гимназии, но и ее зданием – величественным и уютным. Единственным украшением этого здания был беломраморный зал в два света. В этом зале всегда было холодно, даже летом»¹⁹⁹.

У гімназії в кожному класі було по два відділення – перше та друге. К. Паустовський залишив цікаві зауваги і щодо цього поділу. Перше відділення вважалось аристократичним, друге – демократичним. У першому відділенні навчалися переважно «телепні» – сини генералів, поміщиків, крупних чиновників та фінансистів. У другому ж відділенні – діти інтелігентів, різночинців, євреї й поляки. Поділ цей, як зазначає письменник, відбувався, очевидно, свідомо, через припис згори²⁰⁰. В. Липинський навчався у другому, «демократичному» відділенні²⁰¹.

Між першим і другим відділенням не було згоди, більше того, у гімназії склалася традиція обов'язкових осінніх боїв між ними. Ось як їх описував К. Паустовський:

«Вражда между первым и вторым отделениями никогда не затихала. Она выражалась во взаимном презрении. Но раз в год, осенью, происходила традиционная драка между первыми и вторыми отделениями во всех классах. В ней не участвовали только кишата и гимназисты последнего класса. Они уже считались взрослыми, почти студентами, и драться им было не к лицу.

<...> День драки менялся из года в год. Делалось это, чтобы обмануть бдительное наше начальство. Но начальство по некоторым признакам догадывалось о приближении знаменательного дня, начинало нервничать и шло на хитрости, чтобы предотвратить сражение: то неожиданно распускало после первого же урока подозрительный класс, который мог быть зачинщиком боя, то вводило два-три класса на экскурсию в художественный музей, то внезапно закрывало выходы в сад, где обычно происходила драка. Но никакие ухищрения не помогали. Бой начинался в назначенный день и всегда на большой перемене.

Некоторых гимназистов класс «освобождал от драки». Освобождали больных, слабосильных или тех мальчиков, которые чувствовали отвращение не только к драке, но даже к обыкновенной возне друг с другом. Их освобождали охотно: никакого толку от них все равно не было. <...> Освобожденные во время боя должны были быть без кушаков. В этом случае, по железным законам гимназической войны, их никто не трогал.

---

¹⁹⁹ Паустовский К. Горбоносый король / Константин Георгиевич Паустовский / В кн.: Книга о жизни. Далёкие годы / [Электронный ресурс] //Режим доступа: // <http://russian-prose.muriads.ru>

²⁰⁰ Паустовский К. Осенние бои / Константин Георгиевич Паустовский / В кн.: Книга о жизни. Далёкие годы / [Электронный ресурс] //Режим доступа: // <http://russian-prose.muriads.ru>

²⁰¹ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 75, спр. 7, арк. 56 – 60.

<...> Бой начинался с внезапной и зловещей тишины в здании гимназии. Коридоры мгновенно пустели. Все гимназисты устремлялись в сад. <...> Потом раздавался глухой и грозный рев. От него бледнел и крестился инспектор Бодянский. В облаках пыли, поднятой наступающими друг на друга рядами, проносились, свистя, как картечь, сотни каштанов. <...> Из окон трудно было разобрать, что происходит и что началось. Летела пыль, трещали ветки деревьев. Были слышны крики и глухой топот, будто в саду наступали друг на друга, отдавливая ноги, стада слонов. Потом, все сметая, раскатываясь по гулким коридорам, возникал, рос, превращался в громopodobный рев ликующий победный крик – это значило, что второе отделение победило, а первое обращается в бегство. На моей памяти не было случая, чтобы первое отделение одерживало победу.»²⁰².

Невідомо, чи брав участь у таких «боях» між відділеннями В. Липинський. Якщо й брав, то, ймовірно, лише раз, у сьомому класі, бо провчився у гімназії два останні роки. Восьмикласники ж, як зазначив К. Паустовський, утримувалися від бійок.

За архівними документами нам вдалося встановити кілька імен учителів нашого гімназиста. Викладали у старшокласника В. Липинського педагоги високого освітнього рівня. Класним наставником у 8-ому класі був учитель давніх мов Станіслав Болеславович Трабша, котрий закінчив історико-філологічний факультет університету св. Володимира з дипломом 1-ого ступеня. Це була досить молода людина, у 1901 р. йому виповнилося 35 років. Він викладав у класі В. Липинського латину. За згадкою К. Паустовського, саме латина була головним предметом з усіх мов, котрі вивчалися у гімназії. Про Трабшу теплий спогад залишив Максим Рильський, який також був його учнем кількома роками пізніше в одній із приватних гімназій Києва: «Латиніст Станіслав Болеславович Трабша відіграв велику роль у формуванні моїх естетичних поглядів, прививши глибоку, на все життя, любов до античного світу та мистецтва»²⁰³.

Учителем давньогрецької мови у класі В. Липинського був Олександр Йосипович Поспішил, чех за походженням, приват-доцент університету св. Володимира, відомий ще як видавець праць Платона. Дещо саркастичну згадку про нього занотував К. Паустовський: «Греческий язык был необязателен. Изучали его немногие. Преподавал этот язык старый, обсыпанный табачным пеплом чех Поспешиль. Он медленно продвигался по коридорам на больных, опухших ногах и всегда опаздывал на уроки. За это мы переименовали его из Поспешилья в Опоздаль»²⁰⁴. Оскільки В. Липинський закінчив гімназію десятьма роками

---

²⁰² Паустовський К. Осенние бои.

²⁰³ Рильський Максим. Из воспоминаний / Максим Фадеевич Рильский // Вопросы литературы. – М., 1959. – № 4. – С. 172.

²⁰⁴ Паустовський К. «Живые» языки / Константин Георгиевич Паустовский / В кн.: Книга о жизни. Далёкие годы / [Электронный ресурс] //Режим доступа: // <http://russian-prose.muriads.ru>

раніше за К. Паустовського, можемо припустити, що за часів його навчання О. Поспішил був у кращій формі.

Математику і фізику викладав кандидат фізико-математичного факультету університету св. Володимира Дмитро Петрович Ізвеков, історію – кандидат історико-філологічного факультету того ж університету Микола Леонтійович Лятошинський (батько відомого композитора Бориса Лятошинського; за кілька років до цього він був викладачем Житомирської гімназії, якраз у той самий час, коли там навчався В. Липинський, однак тоді їхні шляхи не перетнулися).

Учителем французької мови у другому відділенні 8-ого класу був випускник історико-філологічного факультету університету св. Володимира Казимир Людвигович Регаме²⁰⁵ – швейцарець за походженням. Його батько також викладав у I гімназії, а сам К. Регаме свого часу закінчив цей навчальний заклад. У своїх спогадах Михайлов Н.П. характеризував учителя як «світлу й прекрасну особистість». «Завжди спокійний, стриманий, він умів викликати до себе повагу. За всі сім років, що я його знав, він жодного разу не дозволив собі поскаржитися на учнів, вдатися до записів у журналі й т.п. репресій»²⁰⁶. До речі, коли у 1918 р. В. Липинський був призначений послом Української Держави в Австро-Угорщині, він, котрий, за свідченням В. Щербаківського, прекрасно володів французькою мовою, брав додаткові уроки у свого колишнього гімназичного вчителя (певно, саме К.Л. Регаме), з яким «щодня студіював подробиці мови й займався розмовами»²⁰⁷.

У випускному 8-ому класі В. Липинський вивчав 8 груп предметів. Розподіл тижневих годин між ними виглядав так: Закон Божий – 2 години, російська та церковнослов'янська мови, словесність і логіка – 4 години, латина – 5 годин, грецька – 6 годин, математика з космографією – 3 години, фізика – 2 години, історія – 2 години, новітня іноземна мова (у випадку В. Липинського – французька) – 3 години²⁰⁸. Як бачимо, основна увага приділялася вивченню мов, насамперед стародавніх. Понад 40 % усіх навчальних годин відводилося на уроки латини та давньогрецької – 11 годин із 27.

У гімназії багато уваги приділяли не лише навчальному процесу та вихованню, а й підвищенню загального культурно-освітнього рівня своїх учнів. З цією метою постійно проводилися різноманітні екскурсії: науково-освітні для ознайомлення з історичними пам'ятками м. Києва, природознавчі для ознайомлення з природою. А під час літніх канікул гімназисти відвідували інші міста. Так, під час літніх вакацій 1901 року для

²⁰⁵ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 75, спр. 6, арк. 4 зв., 6, 9, 60.

²⁰⁶ Цит. за: Макаров А. Киевская старина в лицах. XIX век / Анатолий Макаров. – К.: «Довіра», 2005. – С. 318.

²⁰⁷ Щербаківський В. Мемуари. – С. 75.

²⁰⁸ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 74, спр. 4, арк. 42.

старшокласників були організовані екскурсійні подорожі до Москви, Петербурга, Фінляндії, Ревеля, Вільна та на Кавказ²⁰⁹.

У травні 1902 р. В. Липинський склав 7 випускних іспитів на одержання атестата зрілості: із Закону Божого, латини, грецької мови, французької мови, алгебри і тригонометрії, історії, російської мови (писав твір на тему «Якими засобами досягається розумовий та моральний розвиток людини») ²¹⁰. У випускних класах навчався він трохи гірше. В атестаті оцінки «відмінно» одержав із Закону Божого, географії (цей предмет він закінчив вивчати ще у Луцькій прогімназії) та французької мови, «добре» – з латини, фізики, математичної географії та природознавства. А от з російської мови та словесності, логіки, грецької мови, математики і навіть історії – «задовільно»²¹¹. З цього видно, що В. Липинський не показав у старших класах гімназії особливих нахилів до більшості гуманітарних наук. Пояснити це, на наш погляд, можна тим, що його мало цікавила російська історія, котра викладалася в гімназії у великодержавному дусі. Можливо, тут у нього виявлявся своєрідний внутрішній протест. Однак із природничих дисциплін його успішність була загалом кращою. П. Кралюк робить цікаве припущення стосовно відмінної оцінки В. Липинського з географії. На його думку (яка й нам видається цілком слушною), зацікавленість гімназиста географією могла бути одним із чинників його інтересу до території та формування у подальшому концепції територіального патріотизму²¹².

Щодо незмінних «п'ятірок» гімназиста із Закону Божого ймовірними, на наше переконання, будуть такі пояснення. В. Липинський народився і виховувався у ревній католицькій родині. Батьківську віру він не зрадив навіть приставши до українського табору. Як відомо, саме В. Липинський започаткував рух так званих українців-латинників. Усе його життя віра відіграла важливу роль. Відповідне виховання в гімназіях, певно, також було тут одним із впливових чинників. Тому слід згадати його гімназійних законовчителів. Першим, ще в Житомирі, був ксьондз Михайло Бенедиктович Русецький, магістр Санкт-Петербурзької римо-католицької духовної академії. У Київській гімназії Закон Божий викладав ксьондз-канонік Антоній Михайлович Олендзький²¹³ (1836 – ?), магістр теології, що працював у гімназії ще з 1863 р.²¹⁴ У ювілейній книзі, виданій з нагоди 100-річчя Першої київської гімназії, зокрема зазначалося: «Педагогічна діяльність каноніка А. Олендзького протягом усього періоду його служби була плідна: умів завоювати любов учнів, виховати в них

²⁰⁹ Там само. – Оп. 75, спр. 3, арк. 69.

²¹⁰ Там само. – Спр. 7, арк. 7 – 12.

²¹¹ Там само. – Оп. 93, спр. 915, арк. 1 – 1 зв.; оп. 75, спр. 7, арк. 5.

²¹² Кралюк П. В'ячеслав Липинський: доля, вчення, актуальність / Петро Михайлович Кралюк / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.simya.com.ua/articles/45/8119/>

²¹³ Держархів Житомирської області, ф. 72, оп. 1, спр. 640, арк. 55; Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 75, спр. 6, арк. 4 зв.

²¹⁴ Столетие киевской первой гимназии (1809 – 1811 – 1911 гг.). – Т. 1. Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – К., 1911. – С. 137.

релігійне почуття, утвердити віру і правду»²¹⁵. Думаємо, що законовчителі мали значний особистісний вплив на юного Вацлава. З цього предмета, що мав насамперед морально-виховне значення для кожного гімназиста, В. Липинський протягом усіх років навчання одержував виключно відмінні оцінки.

Вищенаведені аргументи можуть пояснити й добрі результати юнака з латини, адже саме ця мова залишалася богослужбовою у католицькій церкві. Що ж до французької мови, то вона в той час продовжувала розглядатися як загальноєвропейська мова культури. І особливо цінувалася в середовищі польських аристократів, які традиційно підтримували зв'язки з французами. Можливо, саме тому молодий Вацлав так ретельно поставився до її досконалого опанування. До речі, пізніше добре знання французької мови стало, ймовірно, одним із чинників обрання ним для студіювання соціології франкомовного університету в Женеві. Адже соціологія як науковий фах на той час ще не утвердилася остаточно, а тому її вивчення у високих школах Європи було майже неможливим. Виняток становила Паризька Сорбонна та два університети Швейцарії – Лозаннський і Женевський²¹⁶.

У київському міському архівосховищі зберігся документ, котрий містить інформацію не лише про успішність В. Липинського, а й про його старанність, наполегливість у навчанні. Він свідчить про те, що у випускних класах гімназії майбутній учений-історик виявляв уже менше зацікавлення шкільними науками. А тому за «приготування до уроків», «виконання письмових робіт», «уважність у класі», а також за «інтерес до навчання» – він одержав оцінки «3»²¹⁷. На жаль, нам не вдалося достеменно з'ясувати, з чим це було пов'язано. На наш погляд, справа могла полягати у тому, що на момент закінчення гімназії В. Липинський мав уже 20 років, був старший за багатьох своїх однокласників. Імовірно, дорослого вже Вацлава дещо обтяжував статус гімназиста, тим більше, що в той час він уже розпочав досить активну громадську діяльність і коло його зацікавлень різко змінилося. Крім того, гімназійна освіта тодішньої Російської імперії мала низку суттєвих хиб, які визнавалися навіть офіційною російською владою²¹⁸. Серед них бюрократичний характер середніх шкіл, сухий формалізм у навчальному процесі, надмірна увага до вивчення стародавніх мов тощо. Можливо, вони також мали негативний вплив на інтерес В. Липинського до навчання у гімназії.

Нам пощастило віднайти ще один надзвичайно цікавий документ – короткі характеристики учнів 2-ого відділення 8-ого класу, складені класним наставником С.Б. Трабшою. Про В. Липинського він записав таке:

---

²¹⁵ Там само. – С. 138.

²¹⁶ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. XLVIII.

²¹⁷ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 75, спр. 7, арк. 41 зв. – 42.

²¹⁸ Краткий обзор деятельности Министерства Народного Просвещения за время управления покойного министра Н.П. Боголепова (12 февраля 1898 – 14 февраля 1901 гг.). – Санкт – Петербург, 1901. – С. 35 – 36.

«Скромный, благовоспитанный, средних способностей юноша. Вежлив со всеми. Занимался довольно усердно. Хороший товарищ»²¹⁹.

В один час із В. Липинським у гімназії навчався Лев Юркевич (у першому «аристократичному» відділенні), з яким доля зведе його пізніше у вирі громадсько-політичної роботи. Він був сином відомого українського громадського діяча (котрий, як і В. Липинський, походив із польської шляхетської родини), члена київської Старої Громади, одного з фундаторів кооперативного руху в Україні Й.В. Юркевича. Лев Юркевич одержав від класного наставника вже зовсім іншу характеристику: «Юноша способностей ниже среднего; при занятиях постоянно требовалось внешнее воздействие; малоразвит и верхогляд; легко подвержен чужому влиянию; любит рассуждать не понимая дела; был неаккуратен в посещении уроков»²²⁰. Отже, порівняння цих двох характеристик дозволяє стверджувати, що В. Липинський, хоч і втратив трохи інтерес до навчання у випускних класах, та все ж залишався непоганим учнем. Крім того, у короткій характеристиці відображені вже сформовані кращі особистісні риси майбутнього мислителя.

Свою громадсько-політичну діяльність В. Липинський розпочав саме в роки навчання у Київській гімназії і вів її відлік, починаючи з 1900 р²²¹. Так, у листі до члена РУП М. Гехтера у 1922 р. він зазначав, що «до України... прийшов стихійно, зорганізувавши в польській гімназійній організації український гурток»²²². Потім частина цього гуртка (коло) на чолі з В. Липинським, що виявляла виразні українські тенденції, зблизилася з православними українськими гімназистами під проводом тодішнього студента Київського університету К.В. Квітки (майбутнього чоловіка Лесі Українки). Це зближення відбулося з причини конфлікту кола з рештою членів польської гімназійної корпорації²²³. Наступні кроки кола стали наслідком крайового з'їзду делегатів середньошкільних учнівських корпорацій Правобережжя, що відбувся в часі великодніх канікул 1901 р. у Києві. На цьому форумі семикласник В. Липинський, що належав до польської гімназичної організації, запропонував створити одну спільну гімназичну корпорацію для римо-католиків та православних на підставі української територіальної приналежності. Тобто за підставу об'єднання учнівської молоді він закликав прийняти принцип не віросповідний чи національний, а територіальний²²⁴. Коли ця пропозиція

²¹⁹ Держархів міста Києва, ф. 108, оп. 75, спр. 7, арк. 57 зв.

²²⁰ Там само. – Арк. 16 зв.

²²¹ Листи В. Липинського до І. Волошина / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 249 – 262. – С. 251.

²²² Листи В. Липинського до М. Гехтера / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 289 – 297. – С. 289.

²²³ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського / Маріян Козак / У кн. Вячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Наук. вид. – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 334.

²²⁴ Гришко В. З життя та творчості Вячеслава Липинського / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 3 – 40. – С. 8.

не пройшла, В. Липинський залишив з'їзд і вийшов із римо-католицької гімназичної громади²²⁵.

Причини свого вчинку пізніше він пояснював тим, що у польській громаді тоді провід належав представникам Польської партії соціалістичної (ППС), які пропагували українську самостійність. Однак творитися та самостійність мала «самими українськими руками» з метою насамперед польського (а не українського) інтересу. В листі до Д. Дорошенка від 10 лютого 1930 р. В. Липинський зазначав: «Поскільки перша ідея – самостійність – всеціло захопила мене, постільки друга – роля безвідповідального провокатора цієї самостійності – була мені гидка і противна. Тому я покинув польську громаду і пішов до Українців, щоби сам особисто за своєю відповідальністю «робити» між ними – по тогочасному пепесовському вислову – «самостійність»²²⁶. В іншому листі до О. Назарука, теж із часу еміграції, В'ячеслав Казимирович зауважував, що, підхопивши від пепесовців ідею української самостійності, він вклав у неї «свій стихійний, органічний, унаслідуваний від предків, шляхецько-український, отже в результаті: різко протисоціалістичний і проти державницько-польський зміст»²²⁷.

Тут слід зазначити, що серед тодішньої української та й польської молоді дуже поширеним явищем було захоплення ідеями соціалізму. Зокрема, на польську молодь у Києві великий вплив мала вже згадувана вище ППС. Подібні погляди, за свідченням Д. Дорошенка, були чужими В. Липинському²²⁸. Тому він навряд чи захоплювався читанням такої літератури, як «Капітал» К. Маркса²²⁹. Натомість уже тоді гімназист цікавився історичною літературою (певно, поза шкільною програмою з історії), яку, зокрема, випозичав у київській читальні польського видавця Леона Ідзіковського. Там він, між іншим, ознайомився з історичним романом польського історика й письменника Ф. Равіти-Гавронського «Пан Гетьман Мазепа»²³⁰. Крім того, починаючи з 1900 року В. Липинський став постійним читачем львівської української щоденної газети «Діло»²³¹, що також є свідченням його зацікавлення українським питанням.

Отже, В. Липинський та певно дехто із його однодумців вступили до української православної організації гімназистів. В. Липинський оголосив себе при цьому українцем. До громади входили територіальні гуртки учнів київських чоловічих та жіночих гімназій, колеги П. Галагана, реальних

²²⁵ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 35.

²²⁶ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 593 – 648. – С. 636.

²²⁷ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 39.

²²⁸ Dorošenko D. Waclaw Lipiński: Kilka wspomnień i uwag. – P. 470.

²²⁹ Gancarz W. «My, szlachta ukraińska...». – S. 43.

²³⁰ Листи В. Липинського до Б. Грінченка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 343 – 351. – С. 346.

²³¹ Липинський В. З нагоди ювілею. Лист до Видавничої Спілки і Редакції «Діла» у Львові // Діло. – Львів, 1928. – № 10. – 14 січня. – С. 16.

училищ та Київської духовної семінарії. Гурток, до складу якого належав В. Липинський, включав учнів першої, другої, четвертої гімназій та галаганівської колегії. Іншими впливовими гуртками були Печерський (його осередком була п'ята чоловіча гімназія) та гурток на Подолі. Склад організованих членів громади постійно змінювався, але існувало стале ядро організації. Ім'я В. Липинського М. Галаган називає серед найбільш відомих у 1900–1902 рр. київських середньошкільників, що згодом стали відомими українськими громадсько-політичними діячами, таких, як Б. Матюшенко, В. Чехівський, Н. Грінченко, М. Косач, С. Драгоманов, Л. Юркевич²³². І це не випадково. Бо вже тоді він виявив себе надзвичайно активною особистістю із небайдужою громадською позицією, котра тісно пов'язала власні інтелектуальні інтереси з практичною діяльністю. Сам В. Липинський пояснював це тим, що «<...> від народження отримав діяльний темперамент, а відтак не міг погодитися на пасивне становище»²³³.

Життя й чинність гімназійної громади відбувалися переважно в гуртках. Це було пов'язано із таємним конспіративним характером організації. Ось як згадував про це учасник громади М. Галаган: «В гуртках читали гуртом нелегальні видання, відбувались різні реферати з дебатами й звичайні товариські сходи. Громада мала свою власну нелегальну бібліотеку, але книжки та іншу літературу діставали ми також і від української студентської організації. Іноді бували у нас на зборах і старші товариші-студенти; вони також читали у нас реферати або брали участь в дебатах чи бесідах. Окремі гуртки були зв'язані між собою через своїх представників; на чолі цілої громади стояла її рада (а може, назва виконавчого її органу була «комітет»), яка була в зносинах зі студентською громадою, а через неї і з РУП. Якогось певно означеного партійно-політичного напрямку громада середньошкільників <...> не мала. <...> вона була скоріше національною культурно-освітньою організацією, але незабаром потім цілком ясно означився в ній вплив РУП»²³⁴.

Слід зауважити, що Револьюційна українська партія, про яку згадує М. Галаган, як відомо, була першою українською політичною партією в Наддніпрянській Україні. У часі належності В. Липинського до середньошкільної гімназійної громади РУП ще не була виразно соціалістичною партією. Її першим програмовим документом стала, як відомо, брошура «Самостійна Україна», підготовлена Миколою Міхновським, де головним гаслом була «одна, єдина, нероздільна самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ». Поступове розгалуження РУП на окремі партійні організації, як-от Українська народна партія (1902), Партія соціалістів-революціонерів (1903), Українська соціалістична партія (1904), Українська соціал-демократична «Спілка» як складова частина РСДРП (1904), і, врешті, реорганізація цілої РУП в УСДРП (1905)

²³² Микола Галаган. З моїх споминів... – С. 92 – 93.

²³³ Цит. за: Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 46.

²³⁴ Микола Галаган. З моїх споминів... – С. 93.

означали поступовий її перехід на соціалістичні ідеологічні рейки. Але це станеться пізніше. Первісно РУП презентувала український національний рух взагалі. Як зазначав Д. Дорошенко, спочатку до РУП «пристала більшість свідомої української молоді без різниці напряму: від націоналістів-самостійників до соціалістів різних відтінків»²³⁵. Мабуть, саме тому В. Липинський, котрий ніколи не захоплювався ідеями соціалізму, написав у 1912 р. у листі до В. Винниченка, що він був «вихований під ідейним впливом Р[еволюційної] У[країнської] П[артії]». Цей вплив В. Липинський у тому ж листі характеризував як «український національний»²³⁶.

І все ж у національному культурно-освітньому характері Київської середньошкільної громади виразно виявлялися і певні політичні ознаки. М. Галаган, зокрема згадував красномовний епізод про зібрання громадівців у помешканні Косачів, на якому К. Квітка виголосив реферат про українську пісню. Не зважаючи на «чисто культурницьку» тематику відчиту, доповідач так майстерно побудував його обговорення, що захід справив на присутніх величезне враження. «Своїми поясненнями К.В. Квітка не тільки розворушив глибини приспаної української свідомості, але й підводив під неї науково-розумову підвалину. Я вийшов з помешкання, – свідчив М. Галаган, – у якомусь підвищено-напруженому настрої, бо замість культурницького реферату я почув там політичну промову на тему українського сепаратизму»²³⁷. Можливо, серед учасників того зібрання був і гімназист В. Липинський, що в усій своїй подальшій громадсько-політичній діяльності послідовно відстоюватиме ідею самостійної України.

Саме у той період В. Липинський познайомився з учнем 5-ої Київської чоловічої гімназії українцем Борисом Матюшенком, котрий, незважаючи на відмінні політичні погляди (був соціал-демократом), залишиться його особистим другом до кінця життя. В українській гімназійній громаді В. Липинський разом із Р. Войцехівським відпрацьовував новий статут²³⁸, що свідчить про його авторитет серед інших членів товариства. Крім того, брав активну участь в організаційній розбудові громади за межами Києва – у Білій Церкві закладав український гурток у гімназії²³⁹. Б. Ганцаж стверджує, що українська гімназійна громада, до лав якої вступив В. Липинський, також знаходилася під впливом соціалістичних ідей. Ідеологічний вплив на громаду мала Українська соціалістична партія, що була відгалуженням ППС. На чолі

²³⁵ Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага: Видання Фонду імені Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – 100 с. – С. 38.

²³⁶ Листи В. Липинського до В. Винниченка // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип 13/14. – С. 668 – 669.

²³⁷ Микола Галаган. З моїх споминів... – С. 93 – 94.

²³⁸ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 45.

²³⁹ Листи В. Липинського до В. Доманицького / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 479 – 571. – С. 494.

УСП стояв, поляк за походженням, Б. Ярошевський, з яким пізніше – у 1909 р. – В. Липинський спільно видаватиме часопис «Przegląd Krajowy»²⁴⁰. Однак В. Липинський і тоді залишився байдужим до соціалістичних ідей.

Натомість, як бачимо, ідея територіалізму, котру В. Липинський підноситиме протягом усієї своєї громадсько-політичної діяльності (на противагу таким популярним тоді серед представників українського руху ідеям класовості та етнічності), почала викристалізовуватися у нього ще в часи навчання у київській гімназії. На думку дослідника Р. Залуцького, одним із впливових чинників визрівання у В. Липинського цієї ідеї слід уважати історичні праці М.П. Василенка, котрі ґрунтувалися не на етнічно-мовному, а на територіальному принципі висвітлення історії України²⁴¹.

Знайомство молодого В. Липинського із поглядами М.П. Василенка та й із ним самим відбулося через його залучення до так званого «гуртка Марії Миколаївни Требінської», що склався в Києві у 90-их рр. ХІХ ст. Сама Марія Требінська брала участь у всіх тих починаннях, якими жила тоді ліберально-демократична інтелігенція міста. Була відома своїм членством у Товаристві грамотності, участю у видавництві «Киевских откликов» тощо. Вона не пов'язувала себе офіційно ні з якими групами, а створила широке коло друзів, в яке ввійшла значна частина колишніх «бродників»²⁴² – учасників гуртка істориків першої половини 90-их рр. ХІХ ст., на чолі якого стояв І. Лучицький. Як згадувала Н. Полонська-Василенко, у Требінської «...зустрічалися люди різного віку, різних політичних переконань, різних фахів, але об'єднані одним почуттям – любов'ю до України»²⁴³.

До гуртка належали такі видатні діячі того часу, як історик, археограф та педагог В.І. Щербина, видавець і меценат Є.Х. Чикаленко, освітянин, видавець, публіцист, літературознавець, редактор «Київської старовини» В.П. Науменко, історик О.І. Левицький, подружжя Русових – етнограф, земський діяч О.О. Русов та педагог і організатор українського жіночого руху С.Ф. Русова, археолог, мистецтвознавець В.М. Щербаківський, літературознавець, історик, організатор кооперативного руху, видавець В.М. Доманицький, публіцист Ф. Матушевський та інші. Вони представляли старшу генерацію гуртка. В. Липинський разом із гімназистами братами Матюшенками – Борисом і Сергієм, дітьми Марії Требінської – Дмитром і Лесею – належав до молодших учасників цього зібрання. Душею салону Требінської був історик Микола Прокопович Василенко²⁴⁴. Ці зустрічі, на яких панувала атмосфера патріотизму й любові до України, інтерес до її минулого,

²⁴⁰ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 45.

²⁴¹ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського... – С. 35.

²⁴² Рудько С.О. Становлення суспільно-політичних поглядів М. Василенка (кінець ХІХ ст.) / С.О. Рудько // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2004. – Вип. VIII. – С. 104.

²⁴³ Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського... – С. 34.

²⁴⁴ Гирич І. Лицар української державності. – № 1 – 3. – С. 35.

безперечно, мали вплив на формування світогляду майбутнього мислителя. Очевидно, саме у салоні М. Требінської остаточно зцементувалася українська національна свідомість молодого В. Липинського.

Відвідувати гурток Требінської В. Липинський почав не раніше від осені 1900 р. (а не наприкінці 1890-их рр., як помилково вважає Р. Залуцький), оскільки саме з початком 1900/1901 н.р. він переїхав до Києва. Там він безпосередньо спілкувався переважно з молоддю, однак мав можливість одночасно всотувати ідеї, котрі нуртували у колі старшого покоління. Тоді мало хто з представників старшого покоління запам'ятав юного школяра. Особисте зближення В. Липинського із багатьма з них відбудеться дещо пізніше, коли В. Липинський уже зануриться у вир громадської діяльності поза статусом гімназиста. Так, справжнє знайомство та зближення з В. Доманицьким відбудеться під час лікування обох діячів у гірському містечкові Закопане восени 1907 року. За посередництвом В. Доманицького В. Липинський зав'яже у 1908 р. знайомство «вдруге» із Ф. Матушевським²⁴⁵. Від того ж часу він зблизиться і з Є. Чикаленком. А от із В. Щербаківським В. Липинський заприятелював, очевидно, саме від часу відвідин «гуртка М. Требінської», хоч той і був старший від нього на кілька літ²⁴⁶. У той же період він познайомився і з Дмитром Антоновичем, майбутнім істориком української культури, а тоді ще студентом, сином видатного «хлопомана» та історика Володимира Антоновича²⁴⁷. Фактично саме знайомства, що сягали юних літ В. Липинського, великою мірою визначили його контакти протягом життя.

Отже, гімназичний період життя відіграв велику роль у становленні особистості молодої людини, адже саме тоді відбулося становлення підвалин світогляду майбутнього мислителя, що формувався під впливом окремих гімназійних педагогів, товариського оточення, представників українського руху. На тому етапі життєвого шляху майбутнього мислителя і політика виявилось його зацікавлення українською справою, відбувся початок громадсько-політичної діяльності, що фактично від самих витоків мала українське національне спрямування.

---

²⁴⁵ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 572, арк. 2 зв.

²⁴⁶ Щербаківський В. Мемуари. – С. 77.

²⁴⁷ Листи В. Липинського до Д. Антоновича / У кн.: Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 172.

2.2. Військова служба. Студентський період життя (1902 – 1907 рр.)

По закінченні гімназії В. Липинський відбув військову службу в 11-ій кавалерійській дивізії 31-го Ризького драгунського полку, що стояв у Кременці на Волині. Кавалерійські частини на той час комплектувалися виключно представниками дворянського стану. Служив він протягом року – з 12 серпня 1902 р. до 15 серпня 1903 р.²⁴⁸ Кременець тоді був містом, де дуже своєрідно перепліталися польськість, російськість та українськість. Поляки вважали це місто осередком польської культури, оскільки там у першій половині XIX ст. функціонував знаменитий Кременецький ліцей, що разом із Віленським університетом виступав як вищий навчальний заклад для поляків у Російській імперії. Саме тому місто називали «Волинськими Афінами».

Кременець був батьківщиною одного із найвидатніших польських поетів-романтиків Юліуша Словацького. Крім того, у XIX столітті в Кременці працювали прогресивні польські діячі – історик-демократ Йоахім Лелевель (1786 – 1861), учений-філософ Гуго Коллонтай (1750 – 1812), Євзебіуш Словацький (батько Юліуша Словацького), драматург і повістяр Юзеф Коженювський, Олександр Міцкевич (брат Адама Міцкевича), Антон Анджейовський (Старий Дитюк), Віллібальд Бессер, відомі художники – дійсний член Віденської Академії мистецтв Ю. Пічман та академік Петербурзької Академії мистецтв К. Каневський; училися революціонер-демократ Станіслав Ворцель (1799—1857), відомі письменники Томаш Олізаровський (1811—1879), С. Вітвіцький, Тимко Падура.

Водночас на Кременеччині домінували потужні українські народні традиції. Зокрема, у Почаївській лаврі ще до появи «Енеїди» І. Котляревського друкувалися книги народною українською мовою. У Кременецькому ліцеї спостерігалися спроби примирити поляків та українців. Ця тенденція простежується й у творчості Ю. Словацького, а особливо – у поезії представника української школи у польській літературі Тимка Падури, котрий змальовував злагоду і спорідненість між польською шляхтою та українським народом. Творчість Т. Падури, як й інших польських поетів і письменників-романтиків так званої української школи (Б. Залеського, М. Чайковського, С. Гоцинського, Т. Олізаровського та інших), була добре відома В. Липинському²⁴⁹.

При такому переплетенні польських та українських культурних елементів у Кременці місто було ще й осередком бруталної русифікації, здійснюваної царським урядом. Після повстання 1830 – 1831 рр. почалася ліквідація Кременецького ліцею. На базі закритого навчального закладу

²⁴⁸ В'ячеслав Липинський і Волинь. – С. 25.

²⁴⁹ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 343.; В. Правобережець (Липинський В.) Богдан Залеський. З нагоди святкування 25-літніх роковин його смерті в «Колі польських дневників і літераторів у Києві. // Рада. – К., 1911. – № 292. – 29 грудня (11 січня). – С. 1 – 3.; Лист В. Липинського до І. Франка / У кн.: В. Липинський. З епістолярної спадщини. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., авт. вступ. статті та комент. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К. 1996. – С. 166.

повстав, як відомо, російський університет св. Володимира у Києві. Осередком російськості на Кременеччині, врешті, стала й Почаївська лавра, що була відібрана у греко-католиків та передана православним. Таким же осередком російськості був і сам військовий гарнізон, у якому служив В. Липинський. Однак ні навчання в російській гімназії, ні служба в російській армії не зробили з нього росіянина. Навпаки, нав'язування російської ідентифікації викликало у В. Липинського внутрішній спротив, а відтак – формувало опозиційність до російського самодержавства.

Військова служба у Кременці, можливо, вплинула на вибір місця подальшого навчання В. Липинського. Місто знаходилося на кордоні з Австро-Угорщиною. І, як слушно зауважив П. Кралюк, цей кордон був далеко не на замку. Місцеві поляки, з котрими, очевидно, спілкувався В. Липинський, підтримували зв'язки із своїми закордонними одноплемінниками, які в Австро-Угорщині користувалися широкими правами. Можливо, це був один із чинників того, що після служби в російській армії В. Липинський вирішив продовжити свої студії саме в Австро-Угорщині²⁵⁰.

Почавши військову службу 12 серпня 1902 р. як «вольоопределяющийся» в чині рядового, через десять місяців – 6 червня 1903 р. – В. Липинський стає унтер-офіцером. А вже 10 серпня 1903 р. він успішно складає необхідні іспити для присвоєння звання прапорщика запасу армійської кавалерії. Через п'ять днів його звільняють у запас. Присвоєння ж вищезгаданого військового офіцерського звання відбулося 28 жовтня того ж року царським наказом²⁵¹.

На думку В. Потульницького, служба в російській армії, перебування В. Липинського у складі кавалерійського офіцерського корпусу (поряд із шляхетським походженням) стало одним із тих важливих чинників, що вплинули на формування у його світогляді консервативних, а також монархічних переконань²⁵². На доказ цього твердження вчений наводить уривок з книги А. Денікіна «Очерки русской смуты», де автор, аналізуючи стану диференціацію, що існувала в офіцерському корпусі російської армії, особно виокремлював офіцерів кавалерії та гвардії, які, всі без винятку, представляли дворянську верству. «Эти офицеры, – пише А. Денікін, – за редкими исключениями были монархистами *par excellence* (преимущественно) и пронесли свою идею нерушимо через все перевороты, испытания, эволюции, борьбу, падения, большевизм, добровольчество. Иногда скрытно, иногда явно. <...> Наряду с доблестью, рыцарством, в большинстве своём в военной и гражданской жизни оно сохраняло кастовую нетерпимость, архаическую классовую отчуждённость

²⁵⁰ Кралюк П. В'ячеслав Липинський: доля, вчення, актуальність.

²⁵¹ Соловйов О. Теоретичні та практичні аспекти підходу В. Липинського до військової служби / Олександр Соловйов // В'ячеслав Липинський в історії України (до 120-річчя з дня народження). Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 186.

²⁵² Потульницький В. А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) [Текст] / Володимир Арнольдович Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с. – С. 112 – 113.

и глубокий консерватизм – иногда с признаками государственности <...>»²⁵³. До того ж офіцером був і батько В. Липинського. Отже, і родинне виховання, і власна служба в армії (до якої він ставився з пієтетом), безперечно, наклали відповідний відбиток і на світоглядні переконання майбутнього мислителя.

Восени 1903 р. В. Липинський від'їжджає до Кракова, де вступає на агрономічний відділ філософського факультету Ягеллонського університету. Б. Ганцаж вважає, що вибір фаху був спричинений, найімовірніше, родинною традицією. Адже батько В. Липинського був природженим господарем-землевласником, хоч і не мав спеціальної сільськогосподарської освіти, а був професійним військовим. Завдяки наполегливому та цілеспрямованому господарюванню Казимира Липинського, родинний маєток у Затурцях став одним із найкращих у краї. На кінець ХІХ ст. він мав площу 717 га (приблизно 650 десятин), у тому числі лісу 272 га. Присадибна ділянка з великим садом, розкішним парком і господарськими будівлями займала ще 10 га²⁵⁴. Парк Липинських був своєрідною візитною карткою дворянської родини кінця ХІХ – початку ХХ століття. Тут гармонійно поєднувалися особливості ландшафту й любов господарів до природи, естетичний смак та агрономічні знання. Все це створило мальовничий зразок садово-паркового мистецтва. Паркова частина маєтку була справжньою зоною відпочинку родини Липинських і їх гостей²⁵⁵.

Площа маєтку відносила батька Вацлава до поміщиків «середньої руки». Адже до найзаможнішої магнатерії належали власники угідь, площа яких сягала від п'яти до вісімдесяти тисяч десятин (їх було лише 2,45% від загального числа). Наступний щабель за рівнем заможності займали власники маєтків площею від однієї до п'яти тисяч десятин (23,62%)²⁵⁶. Землеволодіння ж батьків В. Липинського належали до найчисленнішої групи польських маєткових земель, площа яких не досягала тисячі десятин. Тим не менше батько зумів добре налагодити господарство.

Рільничий фах вибрав пізніше і молодший брат Вацлава Станіслав, котрий здобував освіту на вищих агрономічних студіях філософського факультету Лейпцизького університету²⁵⁷. Саме він утримував родовий маєток у Затурцях аж до вступу радянських військ на територію Волині у вересні 1939 р. Причому Станіславові вдалося підняти маєток після воєнних руйнувань Першої світової війни та періоду національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. на високий рівень розвитку й

²⁵³ Деникин А.И. Очерки русской смуты / Антон Иванович Деникин // Вопросы истории. – М., 1990. – № 3. – С. 127. Цит. за: Потульніцький В.А. Історія української політології... – С. 114.

²⁵⁴ Затурцівський меморіальний музей В. Липинського / [Електронний ресурс] //Режим доступу: // <http://prostir.museums/museums/ua/detail?id=78>

²⁵⁵ Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського – відділ Волинського краєзнавчого музею / [Електронний ресурс] //Режим доступу: // http://volyn-museum.at.ua/index/zaturcivskij_memorialnij_muzej_v_lipinskogo

²⁵⁶ Бовуа Д. Битва за землю в Україні, 1864 – 1914: Поляки в соціоетнічних конфліктах / Даніель Бовуа / Пер. з фр. З. Борисюк. – К., 1998. – С. 61, 65.

²⁵⁷ Липинський Я. Вацлав Липинський і його родина. – С. 235.

сільськогосподарського виробництва, застосовуючи передові методи догляду і вирощування зернових і картоплі, а також насінництва.

На користь припущення про родинну традицію займатися сільськогосподарським виробництвом, на наш погляд, слід ще додати згадку про дядька В. Липинського по лінії матері – Адама Рокицького, котрий мав величезний вплив на племінника з дитинства²⁵⁸. Він також, напевно, здобув свого часу саме сільськогосподарський фах, оскільки у посмертній згадці про нього, видрукованій у «Хліборобській Україні», зазначено, що після студій у Кам'янці-Подільському А. Рокицький, за звичаєм тодішньої молоді, відбув господарську практику у зразковому господарстві цукрового магната Емеріка Маньковського в селі Борівка Ямпільського повіту Подільської губернії²⁵⁹. Як відомо, це господарство мало потужний цукровий завод, для якого щорічно засівалося 1000 десятин цукрового буряку²⁶⁰. Отже, дядько Вацлава також мав сільськогосподарську освіту. Більше того, все своє подальше життя він присвятив праці на землі, перетворивши власний маєток (теж «середньої руки») у Русалівці на Уманщині Київської губернії у зразкове господарство, де інтенсивно розвивав як землеробство, так і племінне тваринництво. А. Рокицький не мав управляючого (як це було поширено в той час), а особисто порядкував маєтком. У землеробстві застосовував десятипільну систему обробітку землі (тоді як селяни навколишніх сіл – трипільну). Особливою гордістю господаря була його ферма племінної худоби – Курники. Її поголів'я знали далеко за межами Уманщини – цінували на державних конезаводах, сільськогосподарських виставках, у військових кінних частинах²⁶¹. Отже, В. Липинський за родинною традицією готувався стати справжнім господарем у своєму майбутньому маєткові.

У Кракові В'ячеслав потрапив у духовну й політичну атмосферу австрійської Польщі, яка тоді жила бурхливим пошуком нових орієнтирів для політичної самореалізації. Агрономічний відділ, до якого він вступив мав на той час 6 кафедр, зокрема 2 кафедри землеробства, тваринництва, управління сільським господарством, агрохімії та агроінженерії. Навчалося там на той час 100 студентів, із них 51 – першокурсники. В. Липинський провчився в університеті 2 навчальні роки – 1903/1904 і 1904/1905. За цей час він прослухав курси лекцій із таких природничих дисциплін, як експериментальна фізика, неорганічна хімія, нарисна геометрія, загальна ботаніка, анатомія та гістологія домашніх тварин, агрохімія, агроботаніка, фізіологія рослин, основи зоології, фізіологія домашніх тварин, патологія рослин. Крім лектури, В. Липинський відвідував також практичні заняття

²⁵⁸ Див.: Масненко В. Адам Рокицький і його роль у житті В'ячеслава Липинського. – С. 147 – 153.

²⁵⁹ Монтрезор А. Адам Рокицький (Некролог). – С. 386.

²⁶⁰ Кот С. Борівка / Сергій Іванович Кот / [Електронний ресурс] //Режим доступу: // <http://sergekot.com/Borovka-ukr/>

²⁶¹ Масненко В. Маєтності В'ячеслава Липинського й Адама Рокицького у Русалівці / Віталій Васильович Масненко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – №2. – С. 146.

природничого циклу дисциплін. Це були практикуми з хімії, ботаніки, анатомії й гістології домашніх тварин²⁶².

Одночасно студент опановував і кілька гуманітарних дисциплін. Це були, зокрема, основи цивільного права. У першому семестрі його викладав професор Антоній Горський, а пізніше – Владислав Леопольд Яворський. Останній був відомий як один із лідерів західногалицького консерватизму – так званих станьчиків, що заснував їхній пресовий орган «Czas». Крім того, тоді він виявляв себе як активний політик: у 1901 р. його обрали послом від західногалицьких консерваторів м. Кракова до Галицького сейму²⁶³. Яворський здійснив певний вплив на студента В. Липинського. Вже в часи еміграції у листі до свого викладача від 22 березня 1926 р. він підкреслював, що той навчив його «основ права та політичного мислення»²⁶⁴.

У зв'язку з цим слід, хоча б коротко, окреслити політичні погляди станьчиків, щоб зрозуміти можливий вплив В.Л. Яворського на подальше формування світогляду молодого В. Липинського. Станьчики, як відомо, сформулювали концепцію «органічної праці», згідно з якою найефективнішим способом захисту національних інтересів поляків уважалася не збройна боротьба, як протягом цілої доби романтизму, а діяльність, спрямована на підвищення економічного й культурного рівня життя суспільства і його здатності до самоорганізації. Крім того, вони дотримувалися постулату про те, що управляти суспільством мала так звана «історична верства». Теоретично вона не ототожнювалася із шляхтою, була радше духовною категорією, носієм зв'язку між історичною традицією та сучасним політичним розумом, але фактично станьчики відстоювали насамперед інтереси саме шляхетської верстви. Натомість простий народ, у їхньому розумінні, ще потребував опіки вищих станів, аби дозріти до значення політичного чинника. «Органічна праця» ставила за мету проведення низки реформ, зокрема в аграрній сфері. Основне занепокоєння станьчиків викликала зростаюча пролетаризація галицького села, жахлива поляризація в суспільстві, а тому, на їхню думку, основні зусилля слід було зосередити на підтримці середньої власності, як поміщицької, так і селянської. Причому особливе місце вони приділяли необхідності формування освіченої, заможної селянської верстви. Розв'язання цих завдань дозволило б досягнути стабільнішого становища на селі й тим самим призупинити ескалацію конфліктів між поміщиками і селянством. Більше того, на базі цього свого роду «середнього класу» станьчики сподівались досягнути політичного об'єднання поміщиків і заможних селян²⁶⁵. Дуже ймовірно, на наш погляд, саме під впливом

²⁶² Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 59 – 60.

²⁶³ Аркуша О. Суспільність Львова і Кракова у виборчих кампаніях (на прикладі виборів до Галицького сейму 1901 року) / Олена Аркуша // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2007. – Спец. вип. – С. 395.

²⁶⁴ Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyn'skyi. – P. 270.

²⁶⁵ Булахтін М. Краківські консерватори і проекти реформ у Галичині на початку ХХ ст. / Максим Анатолійович Булахтін // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. – Львів, 2006. – Вип. 8. – Частина I. – С. 157.

поглядів західногалицьких консерваторів великою мірою відбувалося й формування консервативних ідеологем В. Липинського.

Крім лекцій із цивільного права, студент також слухав курс лекцій «Консерватизм в аграрному питанні» польського економіста Станіслава Грабського, котрий, на думку Б. Ганцажа, також вплинув на поглиблення відповідних зацікавлень майбутнього мислителя²⁶⁶.

Починаючи з першого курсу, В. Липинський відвідував виклади видатного українського поета й літературознавця Б. Лепкого, що працював тут від 1899 р., коли в університеті відкрився лекторат української мови та літератури. Зацікавлення ними сталося вже на початку перебування молодого студента в університеті, коли В. Липинський випадково почув уривок лекції Б. Лепкого про П. Куліша, проходячи повз аудиторії, де відбувався виклад. Тема лекції й сам лектор викликали жвавий інтерес у студента. Тому вже у першому семестрі він уписався до гуртка з вивчення української мови, котрим керував Б. Лепкий. А на другому курсі слухав курс «Українські думи: читання та тлумачення»²⁶⁷. Між викладачем і студентом зав'язалися товариські стосунки, В. Липинський часто бував у Б. Лепкого вдома. Під час цих зустрічей відбувалися тривалі дискусії на різні теми. Б. Лепкий згадував про це так: «З часом наша мова під час обговорень стала виключно українською. Липинський говорив краще, ніж деякі співвітчизники-наддніпрянці, бо говорив по-сільському, мовою Марка Вовчка, без помітних русизмів»²⁶⁸. Можливо, саме ці дискусії певним чином вплинули на остаточне визначення В. Липинським своєї національної приналежності. Якщо на першому курсі університету він у своїй персональній анкеті у графі «національність» записав слово «поляк», то вже у другому семестрі другого курсу – «українець»²⁶⁹.

Б. Лепкий познайомив В. Липинського з українською студентською громадою в Кракові та ввів до місцевого товариства «Просвіта»²⁷⁰. Саме через краківського професора студент зав'язав знайомства з багатьма українськими галицькими культурними й політичними діячами. Одним із таких знайомств було, зокрема, знайомство з Олександром Барвінським²⁷¹ – відомим українським істориком, громадсько-політичним діячем консервативної орієнтації, котрий, як відомо, намагався досягнути порозуміння з австрійським урядом і польськими політичними колами, впроваджуючи в життя політику так званої «нової ери». Як і станьчики, дотримувався тактики органічної праці, що передбачала щоденну кропітку діяльність та відмову від нереальних цілей.

Можливо, саме через Б. Лепкого відбулося знайомство В. Липинського і з істориком С. Томашівським. За твердженням

²⁶⁶ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 61.

²⁶⁷ Ibidem. – S. 82, 59 – 60.

²⁶⁸ Цит. за: Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 83.

²⁶⁹ Ibidem. – S. 64.

²⁷⁰ Лепкий Б. Вибрані твори: У 2 т. – К., 2007. – Т. 1. – С. 502 – 505.

²⁷¹ Листи В. Липинського до О. Барвінського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 175 – 184. – С. 175.

О. Назарука, діячі познайомилися у Кракові у 1905 р. І саме С. Томашівський, учень М. Грушевського, що був на кілька років старший за В. Липинського й мав на той час у своєму доробкові низку опублікованих історичних праць, «впровадив» останнього в історичну науку. Також О. Назарук стверджував, що С. Томашівський навчив молодого студента читати історичні документи та заохотив його до наукової праці²⁷². Можливо, така оцінка ролі С. Томашівського у становленні В. Липинського як історика є певним перебільшенням, але, безперечно, слід визнати факт впливу вже відомого науковця на формування відповідних наукових інтересів майбутнього фундатора державницької школи в українській історіографії.

В українській студентській громаді В. Липинський заприятелював з Остапом Луцьким (1883 – 1941) – поетом, майбутнім співзасновником «Молодої музи», кооператором та публіцистом, громадським і політичним діячем. Також тут познайомився зі студентом-правником Володимиром Темницьким (1879 – 1938), що був одним із організаторів так званої сецесії, коли на знак протесту проти невідкриття українського університету у Львові студенти-українці залишили навчання. У майбутньому В. Липинський залучить його до участі у львівських політичних нарадах діячів Галичини і Наддніпрянщини, спрямованих на вироблення стратегії й тактики боротьби за самостійну Україну. Їхні шляхи перетнуться також у часи революції, коли В. Липинський обійматиме посаду українського амбасадора у Відні, а В. Темницький – заступника міністра, а потім міністра закордонних справ в уряді УНР.

Ще одне знайомство, що відбулося восени 1904 р. і матиме продовження протягом цілого життя, – студент-правник Роман Метик. Він залишив цікавий спогад про враження, яке справив на нього молодий В. Липинський: «Міцний брюнет, зі смаглявим кольором обличчя, повними запалу очима, з енергійним виглядом, одразу здобував собі повагу знайомих»²⁷³. Б. Ганцаж також подає імена кількох українських художників, що навчалися тоді у Краківській академії красних мистецтв і з якими завів знайомства наш студент. Серед них іконописець, портретист та книжковий ілюстратор Осип Курилас (1870 – 1951), скульптор з Полтавщини, що згодом створив цілу пластичну шевченкіану, самостійник за політичними переконаннями, який у бурхливі роки національно-визвольних змагань загинув у боротьбі з більшовиками Михайло Гаврилко (1882 – 1920), український живописець, представник постімпресіонізму Олекса Новаківський (1872 – 1935).

Слід зазначити, що українська колонія в Кракові у той час була доволі численна. Приблизно з другої половини першого десятиліття ХХ ст. там помітно пожвавився національний рух українців, що приїхали сюди працювати або навчатися. Його осередком була місцева «Просвіта», де кипіло товариське і культурне життя краківських українців²⁷⁴. Там

²⁷² Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту. – С. 220 – 221.

²⁷³ Цит. за: Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 85.

²⁷⁴ Рада. – К., 1912. – № 47. – 26 лютого / 10 березня. – С. 4 – 5.

насамперед збиралися старші представники українства. Молодші, за свідченням В. Герасимчука, учня М. Грушевського, котрий наприкінці 1905 – на початку 1906 р. вів археографічну роботу в архівах Кракова, збиралися у кав'ярні молодого львівського русина Кіяка. Стосунки, які панували у колі цього останнього товариства, В. Герасимук оцінював, як «далеко інтимніші», ніж між молоддю у Львові, пояснюючи таку атмосферу відсутністю поділу на партійні фракції. У цьому гурті він відзначав значне число українців з підросійської України (понад п'ятдесят осіб)²⁷⁵. Багато хто з них говорив польською мовою, але вважали себе українськими патріотами. Герасимчук характеризував їх у листі до М. Грушевського «вірними типами патріотів по шаблону української школи» в українській літературі, наводячи за приклад ім'я одного з найяскравіших її представників Тимка Падури²⁷⁶.

Саме в колі української студентської громади, «Просвіти» та товариства кав'ярні Кіяка у Кракові, активним учасником яких одразу став В. Липинський, він фактично вперше (не вважаючи гімназичної доби) виявив себе як оратор, виголошуючи відчит²⁷⁷ протягом 1905 – 1906 рр. про ситуацію на Правобережній Україні, котрі І. Гирич вважає першим варіантом пізніших відчитів 1908 р. перед правобережною полонізованою шляхтою²⁷⁸. На наш погляд, ця теза не є достатньо обґрунтованою. Перший відчит, за свідченням того ж таки В. Герасимчука, відбувся під час особливого «вечірка» у помешканні однієї з українських студенток. Приводом до його проведення стала поява першої україномовної статті авторства С. Єфремова у газеті «Киевские отклики». Учасники зібрання обговорили статтю і вислали телеграму її автору. В. Герасимчука вразило «їх одушевлення до своєї вітчизни і бідної минувшини». Особливої уваги, на його думку, у цьому заході заслуговував «вітчит агронома Липинського “про правобережну Україну” – оброблений досить старанно і зі знанням місцевих відносин»²⁷⁹. Приблизно так само визначає тематику краківських «відчитів» В. Липинського і Р. Метик у своїх мемуарах. Вона, як видно, є значно вужчою за пізніші виступи діяча в Україні, де під увагу доповідача брався не лише сучасний стан польсько-українських стосунків на Правобережжі, а й приділялася значна увага історії полонізації української правобережної шляхетської еліти й виразним проявам участі її представників у національно-визвольних змаганнях українського народу у XVII – XVIII ст. та українофільства XIX ст.

В. Герасимчук у своєму листуванні з М. Грушевським характеризує В. Липинського як «одного з найсвідоміших Русинів і гарячого патріота», що, приїхавши до Кракова, навіть не знав добре української мови, але за

²⁷⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК), ф. 1235, оп. 1, спр. 411, арк. 73 зв.

²⁷⁶ Там само. – Арк. 74.

²⁷⁷ Там само.

²⁷⁸ Гирич І. Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії (На тлі стосунків Михайла Грушевського і В'ячеслава Липинського) / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999. – С. 49.

²⁷⁹ ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 411, арк. 74 – 74 зв.

два роки досконало її опанував. Також учень професора відзначав активність та авторитет В. Липинського серед товаришів, високий рівень його знань й інтелектуальних здібностей, називаючи краківського студента «окінченим філософом»²⁸⁰.

Зростання інтересу В. Липинського у студентські роки до дисциплін гуманітарного циклу, насамперед до суспільствознавчих (права, економіки, мовознавства і, нарешті, історії) слід пов'язувати із його активною життєвою позицією, котру він виявив ще з часів навчання у гімназії. Зацікавлення питаннями суспільного життя вимагали від нього відповідних академічних знань. Щодо історії, то відомим є факт відвідування В. Липинським лекцій професорів Вінцентія Закжевського та Віктора Чермака. Під час навчання в Ягеллонському університеті у 1903 – 1905 рр. він слухав їхні лекції швидше за все принагідно. Однак коли 1908 року знову вписався у Кракові на філософський факультет, то вже офіційно відвідував лекції історика-консерватиста Вінцентія Закжевського та популярного тоді польського філософа Маврикія Страшевського²⁸¹.

В. Закжевський (1844 – 1918 рр.) – заслужений професор Ягеллонського університету, що викладав тут із 1873 р., член Академії Знань (тогочасної фактичної польської академії наук), вихователь багатьох знаних дослідників новітньої історії. Він був відомий як дослідник політичної історії Польщі XVI ст., основоположник новітніх студій польської Реформації, археограф, що займався виданням історичних джерел, керував спільно зі Станіславом Смолкою Римською архівно-науковою експедицією, що займалася пошуком джерельних матеріалів до польської історії у ватиканських архівах. В. Закжевський належав до старшого покоління польських істориків, котрі послуговувалися старими підходами до історичних досліджень, не завжди навіть позитивістських, часто запозичених ще з епохи романтизму²⁸². Він був учасником Січневого повстання 1863 – 1864 рр. Пізніше через розчарування в ідеї відродження Польщі через збройне повстання пов'язав себе з угрупуванням станьчиків і відповідно з ідеологією консерватизму.

Віктор Чермак досліджував сучасну історію, а також політичну історію Польщі XVII ст. У краківському науковому осередкові ініціював регулярні студії над польсько-шведськими взаєминами в XVII і XVIII ст. Значний ідеологічний вплив цього дослідника на формування у В. Липинського його схеми історичного процесу доби Хмельниччини вбачав радянський історик П. Клименко, котрий 1922 р. виступив із рецензією на його працю пореволюційного періоду «Україна на переломі»²⁸³.

---

²⁸⁰ Там само. – Арк. 74 зв.

²⁸¹ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. XVII.

²⁸² Сінкевич Є.Г. Позитивістська оптимістична Варшавська історична школа в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття / Євген Григорович Сінкевич // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. XX. – С. 405.

²⁸³ Див.: Клименко П. Рец. на: Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659... – С. 246.

Безумовно, польська історіографія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. узагалі справила потужний вплив на формування світогляду В. Липинського, викристалізування багатьох його політичних та історіософських поглядів. Тогочасне польське інтелектуальне життя кристалізувалося коло питання ліквідації польської державності та шляхів, що можуть привести до її відродження. Саме тому в центрі уваги польської історіографії від часів поділів Польщі у ХVІІІ ст. стояли проблеми державно-національного існування польського народу. Кардинальне питання української історіографії в той час звучало інакше, що можна пояснити відмінністю історичного минулого, обставин, які привели до втрати обома народами державності, ступенем їх політичної та соціальної зрілості. Акцент, який робила українська так звана «шляхетсько-старшинська» історіографія до середини ХІХ ст., полягав не у державницьких українських устремліннях, а у праві на самоврядування у межах Російської імперії, а як максимум – в автономістських прагненнях²⁸⁴. Новопостала від середини ХІХ ст. народницька історіографія наголошувала на необхідності постанови у майбутньому нового соціального ладу, безкласового суспільства (першою потугою до якого вбачалося українське національне, за суттю своєю народне, відродження, процес пробудження і національного самоусвідомлення народних мас), провідником якого мають бути не представники збанкрутілої і морально здеградованої панської верстви, а понадкласова українська інтелігенція. В. Липинський, котрий захопився історичними студіями, не міг не помітити цієї суттєвої різниці польської та української історіографій.

Польська історіографія кінця ХІХ – початку ХХ ст. була представлена двома провідними науковими школами – краківською консервативною, що ґрунтувалася на ідеях позитивізму, та неоромантичною. Першою виникла краківська консервативна школа. Вона здійснила злам у польській історичній науці другої половини ХІХ ст., який означав відхід від ідеології романтиків і містиків до позитивістського погляду на історичний процес, як на механічний хід поступу, що мав у своїй основі цілком раціональні чинники. Якщо романтики глорифікували історичне минуле Польщі, підносили на вістря ідею боротьби (у тому числі збройної) за відновлення власної державності, а причини її втрати пов'язували виключно з агресивними зовнішніми чинниками, то краківські позитивісти-консерватори, зневірившись у можливості успішного збройного чину, особливо після поразки Січневого повстання 1863 – 1864 рр., намагалися переорієнтувати польську суспільність на «вартість щоденної і безупинної праці, яка <...> утримує й кріпить народність»²⁸⁵. Ця, вже згадувана, теорія «органічної праці» стала своєрідним польським варіантом ідей західного позитивізму. Найяскравішими представниками цієї школи були історики Юзеф Шуйський (1835 – 1883 рр.), Валеріан

²⁸⁴ Білас Л. Вячеслав Липинський і «територіалізм» (1908 – 1910) – С. 98 – 99.

²⁸⁵ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. ХХІV.

Калинка (1826 – 1886 рр.) та Станіслав Смолка (1854 – 1924 рр.). Кожен з них мав власну оригінальну історичну концепцію, проте всі вони розглядали минуле крізь призму консервативних поглядів.

Основним у їхніх працях виступає пріоритет держави. Причому, аналізуючи вітчизняну історію, вони шукали насамперед причини занепаду польської державності. Спільність поглядів цих істориків на основну причину втрати поляками власної держави дає підстави твердити про створення ними так званої песимістичної теорії історії Польщі. Суть її зводилася до того, що занепад колишньої Речі Посполитої був спричинений відсутністю сильної монархічної влади²⁸⁶. Завдання істориків краківської консервативної школи полягало у політично-виховній площині: показати, які національні помилки, які вади польського державного устрою довели до розвалу Речі Посполитої і до втрати державної самостійності. Вони вважали, за слушним міркуванням Л. Біласа, «що такий “іспит совісті”, тобто усвідомлення і засвоєння своїх помилок польським суспільством, призведе до радикальних змін у системі мислення й поведінки, до переоцінки системи вартостей, яку рахували за конечну передумову “суспільної напрари”, повернення політичної самостійності»²⁸⁷. Розквіт консервативно-позитивістського історичного напрямку в Польщі припав на 70 – 80-ті роки ХІХ ст. Великий вплив ідей цієї наукової школи на формування В. Липинського як історика відзначав В. Потульницький²⁸⁸. І це дійсно так. Невипадково він згодом сам особливо підкреслював заслугу краківських консерватистів у тому, що вони «дали Польщі найвищу державницьку ідею і наймудріших борців за цю ідею»²⁸⁹.

Друга наукова школа – істориків-неоромантиків – постала як реакція на поширення позитивістських ідей в історичній науці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Найяскравішими її представниками слід уважати Станіслава Закжевського (1873 – 1936 рр.) та Шимона Ашкеназі (1867 – 1935 рр.). Вони здійснили під кінець ХІХ ст. найбільший вплив на вже численне молоде покоління істориків, бунтуючи проти культивованої традиції краківської школи та прагнучи до збагачення проблематики й інструментарію польської історіографії. На переконання представників неоромантизму, краківська історична школа, під впливом німецької науки, перебільшувала роль держави в історії, а також неправильно оцінювала факти, які зумовили занепад Речі Посполитої, сприяючи негативній оцінці польської минувшини. Політичну шкоду «песимізму» вони вбачали у

²⁸⁶ Руда О. Генеза польсько-українських стосунків у працях польських істориків Львова (1890 – 1914 рр.) / Оксана Василівна Руда // Історичні дослідження в Україні. – К., 2008 – Вип 18. – С. 368.

²⁸⁷ Білас Л.В. В. Липинський як історик кризової доби. – С. 1ХІ.

²⁸⁸ Потульницький В. Роль польської шляхти у формуванні світоглядних та ідеологічних засад українського монархізму в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.. / Володимир Арнольдович Потульницький // Проблеми слов'янознавства. Збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – Вип. 51. – С. 62 – 63.

²⁸⁹ Липинський В. «Нова Зоря» і ідеологія гетьманців / В'ячеслав Казимирович Липинський // Діло. – 1929. – № 159. – 20 липня. – С. 3.

тому, що він виражав «політичну самосвідомість» суспільства і сприяв поширенню позицій угодництва²⁹⁰.

Згадані вище історики не були викладачами В. Липинського, однак, безумовно, він був знайомий з їхніми працями, оскільки, практично осівши на кілька літ у Кракові, майбутній мислитель захопився історією і розпочав власні історичні студії від 1905 року. Крім того, саме С. Смолка, М. Бобжинський, С. Закжевський разом із такими видатними культурними діячами, професорами Ягеллонського університету, як історик, літературний критик і публіцист Станіслав Тарновський, ксьондз, філософ Стефан Павлицький, економіст Влодзімеж Черкавський визначали, за висловом Б. Ганцажа, «інтелектуальний горизонт міста»²⁹¹.

Історична школа неоромантиків, безперечно, також позначилася на формуванні історіософських поглядів майбутнього видатного історика. Саме її впливом слід пояснювати використання ним харизматичної моделі при дослідженні постаті та діяльності гетьмана Б. Хмельницького, на що вказує В. Масненко²⁹². Історичні дослідження В. Липинського, особливо пореволюційного періоду, характеризуються тим, що їх автор, за висловом Я. Пеленського, вибудував «культ – міф великої людини, легендарного героя довкола особистості Хмельницького»²⁹³. Такий підхід повністю збігався із неоромантичним напрямом тодішньої європейської, у т.ч. й польської, історіографії.

Говорячи про можливі впливи цього періоду на формування світогляду майбутнього історика і мислителя, не можна оминати характеристики, принаймні короткої, тогочасного Кракова, атмосфера котрого характеризувалася інтенсивним інтелектуальним та культурним життям. У часи, коли там навчався В. Липинський, Краків був центром цілої низки напрямів – «Молодої Польщі», неоромантизму, символізму й ін. Спільним для всіх них був бунт проти інтелектуалізму та позитивізму (які панували у Кракові попередні півстоліття), а також ставка на ірраціональні, чуттєві, підсвідомі, інстинктові чинники, на «чисте життя»²⁹⁴. У мистецтві це означало перехід до модернізму, що мав у своїй основі філософські ідеї А. Шопенгауера і Ф. Ніцше.

Фактично, це був своєрідний спротив пропагованому позитивістами еволюційному шляхові розвитку суспільства. Важливим чинником, що сприяв підтриманню і розвитку нових тенденцій у мистецтві та декадентських настроїв у середовищі молодого покоління, як відзначає польська дослідниця Марія Подраза-Квятковська, було переконання у неможливості здобуття незалежності поневоленої Польщі без боротьби²⁹⁵.

²⁹⁰ Сінкевич Є.Г. Позитивістська оптимістична Варшавська історична школа... – С. 404.

²⁹¹ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 66.

²⁹² Масненко В. Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського... – С. 62 – 81.

²⁹³ Пеленський Я. Передмова. В'ячеслав Липинський і його «Україна на переломі» / У кн.: Липинський В. Твори. Історична секція. – Філадельфія, 1991. – Т. 3. – С. XIII – XIV.

²⁹⁴ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. XXXIV.

²⁹⁵ Сухомлинов О.М. «Молода Польща» як антипозитивістська альтернатива: специфіка еволюції літературного процесу / О.М. Сухомлинов. – [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.medievist.org.ua/statti/-moloda-polsa-ak-antipozitivistska-alternativa-specifika-evolucii-literaturnogo-procesu>

Особливим явищем модерністської культури Кракова початку ХХ ст. слід уважати творчість Станіслава Виспянського – видатного польського драматурга, поета, художника та архітектора. Дослідник становлення світогляду В. Липинського у краківській та женецькій періоди Лев Білас уважав, що драматургія цього митця справила значний вплив на молодого студента і навіть стала своєрідною основою формування його теорії територіалізму. На доказ цієї тези він наводить гасло, проголошене одним з героїв драми С. Виспянського «Звільнення»: «Народ має право жити тільки як держава»²⁹⁶. Безумовно, В. Липинський добре знав творчість цього драматурга. Не викликає сумніву те, що він відвідував у Кракові театр, а значить, не міг не бачити вистав, поставлених за п'єсами С. Виспянського, адже вони у той час посідали у театральному репертуарі одне з чільних місць. Підтвердженням цього є пізніше використання В. Липинським у власній публіцистиці цитат із творів драматурга. Прикладом може бути його стаття «Україна чи Русь», написана у руслі полеміки з польським істориком О.В. Яблоновським і опублікована у 1909 р. у часописі «Przegląd Krajowy», одним із редакторів котрого був сам В. Липинський²⁹⁷. Про цю полеміку ми ще скажемо далі. Незважаючи на це, нам, як і Б. Ганцажеві, твердження Л. Біласа про майже визначальний вплив С. Виспянського на формування територіалістичної ідеології В. Липинського видається певним перебільшенням. Безумовно, В. Липинський, як освічена й висококультурна молода людина, що була вихована у лоні польської культури, жваво цікавився у роки університетського навчання найвизначнішими досягненнями тодішнього польського мистецтва (а творчість С. Виспянського, безперечно, належала до таких досягнень, адже, наприклад, його драма «Весілля» й по сьогодні вважається своєрідним «еталоном» національної польської драматургії²⁹⁸). Більше того, творчість цього визначного польського драматурга була добре відома і серед передових кіл тодішнього українства²⁹⁹. Отже, він, що мав надзвичайно талановите публіцистичне перо, легко оперував у своїх дописах цитатами не лише літературних творів, а й наукових праць філософів, істориків (які від часу студентства активно вивчав). Що ж до територіалізму В. Липинського, то, на наше переконання, його корені глибші за часи університетського навчання. На його формування вплинув цілий комплекс вагомих чинників, серед яких провідними слід уважати виховний вплив на юного Вацлава його дядька – Адама Рокицького з його крайовою свідомістю, а також територіальний принцип дослідження і висвітлення історії України М.П. Василенка, з творчістю якого він ознайомився, як ми зазначали, ще в часи навчання у гімназії.

Повертаючись до періоду університетських студій В. Липинського у Кракові, зазначимо, що курс навчання на агрономічному відділі тривав три

²⁹⁶ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. XXXVI – XXXVII.

²⁹⁷ Див.: Lipiński W. Ukraina si Rusi // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 2. – С. 2 – 4.

²⁹⁸ Назарець В. Виспянський Станіслав – творчість письменника / Віталій Миколайович Назарець [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/biography/vispyanskiy.html>

²⁹⁹ Петлюра С. Станіслав Виспянський / Симон Васильович Петлюра // Слово. – К., 1907. – № 28.

роки. Однак наш герой провчився лише два з них, причому не склав усіх необхідних «промоційних іспитів», що передбачалися наприкінці кожного навчального року³⁰⁰. Можливо, на першому курсі йому завадили це зробити навчальні військові збори, на які він був призваний у квітні 1904 р. Збори відбувалися при 21-ому Драгунському Білоруському полку і тривали з 24 квітня по 4 червня 1904 р.³⁰¹

У Кракові В. Липинський належав до Української академічної громади та намагався прилучити до неї своїх товаришів-студентів агрономії з Великої України. За своїм походженням більшість із них належали, як і В. Липинський, до польсько-української правобічної шляхетської верстви³⁰².

Під час навчання В. Липинський познайомився із краків'янкою Казимірою Шумінською, котра студіювала на факультеті полоністики Ягеллонського університету³⁰³. 30 серпня 1906 року молоді люди взяли шлюб. Весілля відбулося через рік після того, як В'ячеслав перервав свої студії в університеті. Чим він займався протягом цілого року, достеменно не відомо. Спираючись на свідчення сестри майбутнього мислителя Ванди Змієвської, Лев Білас подає, що той залишився у Кракові й розпочав власні історичні дослідження у місцевих бібліотеках та архівах. Крім того, він вважає, що революційні події 1905 р. у Російській імперії, котрі мали відгомін і в Україні, спричинили посилення інтересу дослідника-початківця до соціології³⁰⁴. Можливо, саме тому восени 1906 р. молоде подружжя переїхало до Женеви, де В. Липинський від 16 жовтня розпочав навчання на факультеті літератури і соціальних наук тамтешнього університету³⁰⁵. До речі, там, в анкетних даних (у так званому контрольному листку) В. Липинський знову зазначив себе, як поляка. Отже, можливо, на той час він ще не визначився остаточно зі своєю національною ідентифікацією.

Женевський університет (фр. – Université de Genève) був заснований у 1559 р. знаменитим реформатором і філософом Жаном Кальвіном, як духовна семінарія та юридична школа. До XVII ст. навчальний заклад мав майже виключно теологічне спрямування, однак згодом перетворився на потужний центр освіти й ученості. У 1873 р. отримав офіційний статус світського університету. Однак факультет, на якому навчався В. Липинський не міг похвалитися науковцями європейського рівня. Зокрема, соціологію тут викладав теолог Луї Вуарен, котрий не відзначався глибоким баченням відповідних наукових питань (його головна праця «Цілісний погляд на соціальне питання. Проблема та метод» була критикована В. Парето за відсутність наукового аналізу проблеми). Єдиним помітним ученим у галузі соціальних наук у Женевському

³⁰⁰ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 63.

³⁰¹ Послужний список В. Липинського / Затурцівський меморіальний музей В. Липинського.

³⁰² Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 335.

³⁰³ Липинський Я. Вацлав Липинський і його родина. – С. 236.

³⁰⁴ Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi. – P. 265.

³⁰⁵ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 69.

університеті був поляк професор Леон Винярський, що займався статистикою, економікою, проблемою фінансів і соціологією. За переконаннями він довгий час був соціалістом-марксистом. Згодом відійшов від марксизму. Як соціолог був учнем В. Парето. Намагався застосувати методи природничих наук (математики, механіки) до соціології.

Дослідник краківських та женеvських впливів на становлення світогляду В. Липинського Лев Білас переконаний у тому, що на формування соціологічної теорії мислителя про визначну роль провідної верстви у державотворенні вплинула «теорія еліт» Вільфредо Парето (1848 – 1923 рр.) – визначного італійсько-швейцарського економіста й соціолога, що викладав із 1893 р. у Лозаннському університеті й був тісно пов'язаний із університетом у Женеві³⁰⁶. Б. Ганцаж натомість уважає цю тезу певним перебільшенням. Адже чільна соціологічна праця В. Парето – «Трактат із загальної соціології» – побачила світ лише у 1916 р., а її франкомовний варіант – у 1917 р. Отже, в умовах Першої світової війни та революційних подій того періоду вона навряд чи могла швидко потрапити до Австрії, де тоді мешкав В. Липинський. Аргументом на користь своєї думки польський дослідник також уважає відсутність посилань на праці В. Парето у головній соціологічній роботі В. Липинського «Листи до братів-хліборобів». Однак сам же додає, що В. Липинський практично відмовився у «Листах» від подання науково-бібліографічного апарату (чого ніколи собі не дозволяв у історичних розвідках)³⁰⁷.

Нам вірогіднішими все ж видаються аргументи Л. Біласа, котрий не сумнівався у впливі поглядів В. Парето на формування соціологічної концепції В. Липинського, наголошуючи, що італійський соціолог головні риси своєї системи «випрацював уже на переломі століть». Крім того, Л. Білас (услід за дослідниками наукової спадщини В. Парето – Д. Бусіно та К. Монгардіні) вважав головним науковим доробком італійця не згаданий вище трактат, а більш ранні, дрібні соціологічні статті, публіковані від 1897 р., а також праці «Курс політичної економії» (1896 – 1897 рр.) та «Соціалістичні системи» (1902 – 1903 рр.). Саме з ними цілком міг бути ознайомлений В. Липинський, оскільки під час перебування в Женеві його насамперед цікавили соціологічні студії, а В. Парето вже на той час був найвизначнішим соціологом і економістом доби, жив у близькій до Женеві Лозанні та ще й мав тісні зв'язки з університетом, у якому навчався В. Липинський. І якщо студентів, можливо, бракувало соціологічних викладів високого рівня безпосередньо в університетських стінах, то він цілком міг надолужити цю прогалину завдяки женеvським бібліотекам. Власне, В. Липинський сам підтверджував згодом цю думку у листі до П. Коваліва від 9.XII.1925 р. : «Там (у Женеві – І.П.) провів я рік, – від осені 1906 до літа 1907 р. своєї молодості і Університетові та бібліотеці женеvській (я жив якраз напроти: rue de Condolle, 4) завдячую дуже багато

³⁰⁶ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. LVI – LVII.

³⁰⁷ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 71.

в своїй освіті»³⁰⁸. Отже, В. Липинський цілком міг знати зміст деяких праць В. Парето.

Крім того, дослідники соціологічної та політологічної спадщини В. Липинського серед учених, із чікими науковими теоріями він ознайомився саме у женецький період і під впливом яких пізніше, вже в 1920-ті рр., створив власну філософію політики, називають й інших видатних мислителів, переважно французьких. Це, зокрема, Джордж Сорель (1847 – 1922 рр.) – видатний філософ та теоретик синдикалізму, котрого В. Липинський часто цитував у власних творах. Сорелівська максима «Я не демократ, а тому не нехтую людьми», на думку Б. Ганцажа, була близька рицарському ставленню В. Липинського до інших³⁰⁹. Лев Білас переконаний, що він добре знав про теорію видатного католицького теоретика корпоративної форми організації суспільства Рене де Ла Турдю-Пена (1834 – 1924 рр.), доктрину Джорджа Валуа, яка поєднала в собі ідеї синдикалізму та націоналізму³¹⁰. І. Лисяк-Рудницький додає до цих імен ще кілька: Гюстав Лебон (1841 – 1931 рр., фундатор соціальної психології, котрий намагався теоретично обґрунтувати початок «ери мас» і пов'язати з цим загальний занепад культури), Шарль Моррас (1868 – 1952 рр., апологет войовничого націоналізму та спадкової монархії), Роберт Міхельс (1876 – 1936 рр., дослідник соціології політичних партій, речник елітаризму, автор тези про домінування олігархії в суспільстві)³¹¹. Щоправда, останній був лише на 6 років старший за В. Липинського. І хоч викладацьку діяльність розпочав у 1903 р. (певний час працював навіть у швейцарському університеті Базеля), однак його перша поважна праця – «Соціологія політичної партії в умовах сучасної демократії» – побачила світ лише у 1911 р. Тому з його працями В. Липинський якщо й був знайомий, то сталося це значно пізніше від періоду його студентства. Стосовно ж Ш. Морраса зауважимо, що В. Липинський за часів еміграції відкидав тезу про вплив на його погляди теорій цього вченого, заявляючи, що хоч і Моррас, і він монархісти, «але по методу організації монархічного державного ладу <...> діаметрально собі протилежні»³¹². Однак ця його теза лише підтверджує факт доброго знання В. Липинським моррасівського вчення.

Після одного академічного року навчання молоде подружжя було змушене повернутися до Кракова через особливості женецького клімату, для якого були характерні сильні альпійські «бізи» (холодні північно-західні вітри), що згубно позначилися на здоров'ї В. Липинського. Він захворів на «плеврит із водою»³¹³. Повернувшись до Кракова, незабаром виїхав спочатку до батьків у Затурці, а потім на лікування до польського санаторію «Єжево» у Закопане, де пробув майже півроку через згадану

³⁰⁸ Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського... – С. 37.

³⁰⁹ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 73.

³¹⁰ Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик. – С. 36.

³¹¹ Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський. – С. 139.

³¹² Листи В. Липинського до І. Кривецького / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – Упорядники: Т.С. Осташко, Ю.І. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 235.

³¹³ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1010, арк. 2 зв.

хворобу. Але цей рік у Женеві, хоч і не дав йому всього максимуму можливих соціологічних знань, усе ж позитивно вплинув на майбутнього мислителя. Він зумів ознайомитися зі значним обсягом наукової літератури, яка його цікавила.

Крім того, у Женеві В. Липинський перетинався з деякими представниками українського руху, що в той час перебували у Швейцарії. Саме під час женевських студій він познайомився із видатним українським письменником, педагогом, етнографом, літературознавцем, істориком, публіцистом, просвітнім діячем Борисом Грінченком (1863 – 1910 рр.). Це знайомство матиме у подальшому відповідні наслідки – залучення В. Липинського до просвітньої праці серед українського народу, участі у видавничій та публіцистичній діяльності. Власне, вже у Женеві Б. Грінченко звернувся до В. Липинського з проханням дібрати польську популярну літературу, котру можна б було у перекладеному вигляді використати для просвітницької роботи в Україні³¹⁴. Через Б. Грінченка він у Женеві зав'язав знайомство і з Сергієм Єфремовим.

Після від'їзду із Женеві В. Липинський мав намір продовжити навчання, але вже в руслі історичних студій. Спочатку він планував вступити на історико-філологічний факультет університету св. Володимира у Києві. Однак з огляду на слабкий стан здоров'я у той час і далеку дорогу від Києва як до Затурець (де жили батьки), так тим більше до Кракова (де мешкала родина дружини), він відмовився від цього наміру. Натомість з'явилася думка записатися «на історію у Львові», бо дуже вже хотів В. Липинський отримати справжнє «наукове приготування». Він сподівався, що у Львові йому зарахують роки навчання в Ягеллонському університеті, адже і агрономія, й історія належали у той час до одного науково-дисциплінарного університетського напрямку – філософії. Про ці свої плани він повідомляв у листах до Б. Грінченка³¹⁵ та С. Томашівського³¹⁶ восени 1907 р. Проте, втративши можливість вступу до Львівського університету восени 1907 р. через хворобу, В. Липинський з весни (за іншими даними – з осені) 1908 р. вписався «на історію» у Кракові. Б. Ганцаж точно встановив за архівними джерелами Ягеллонського університету, що Липинський був «слухачем звичайним» філософського відділу. Тоді він слухав такі лекційні курси: «Новітня історична думка від Леонардо да Вінчі та Коперніка до Канта і французької революції» Маврикія Страшевського, «Доба Людовика XIV» Вінцентія Закжевського, «Історія руської літератури» Йозефа Третяка. Також відвідував практикум «Глумачення давньоруських текстів» того ж таки професора Й. Третяка. В наступному весняному семестрі міг слухати один з двох лекційних курсів: або «Історія європейської думки XIX ст.» М. Страшевського, або «XIX століття» В. Закревського³¹⁷.

³¹⁴ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 344.

³¹⁵ Там само. – С. 345.

³¹⁶ Листи В. Липинського до С. Томашівського / У кн. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 361.

³¹⁷ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 78.

Однак закінчити університетське навчання йому так і не вдалося, певно, через активну громадсько-політичну, публіцистичну, культурно-просвітню і наукову діяльність, котру він розпочав саме у цей час. Але власні історичні студії В. Липинський не полишав, продовжуючи працювати у краківських бібліотеках та архівах аж до 1912 р., коли йому довелося виїхати у свій маєток Русалівські Чагарі на Уманщині, подарований бездітним дядьком Адамом Рокицьким, щоб самотужки, як спражньому господареві-землевласникові, налагоджувати там сільськогосподарське виробництво.

Таким чином, гімназичний та студентський періоди життя діяча відіграли важливу роль у подальшому житті В. Липинського, адже саме тоді відбулося становлення особистості майбутнього вченого і політика; під різним за своїм характером впливом цілої низки чинників (як-от: родинне оточення та виховання, вплив окремих педагогів у гімназичний період життя, товариські стосунки на тлі паростків громадсько-політичної діяльності, університетські студії тощо) почав оформлятися його світогляд, що, врешті, ґрунтувався на українській ідеї. Тоді ж викристалізувалася активна життєва й громадська позиція діяча, що залишатиметься незмінною протягом цілого його життя. При цьому було б неправильно намагатися пояснити структуру світогляду В. Липинського виключно чужими впливами або студіями³¹⁸. Ці останні лише стали певною підвалиною, котра допомогла йому розв'язати той внутрішній особистісний конфлікт, який, безумовно, не міг не пережити саме у період юності, поляк і шляхтич за походженням, В. Липинський – конфлікт, котрий означав необхідність вибору між польською ідеєю, що випливала з родинного походження, принципу крові, та ідеєю українською, котра могла формуватися, в нашому випадку, за принципом ґрунту, землі, на якій народився, а також і певними чинниками сімейного виховання (безумовний вплив дядька-українофіла, а можливо, й матері, котра, як ми говорили раніше, привносила деякі українські культурні елементи у повсякдення родини). В. Липинський вибрав для себе цей другий – територіальний принцип. З ідеєю територіалізму він, як побачимо далі, ідентифікуватиме не лише себе як представника шляхетської верстви в Україні та цілу ту верству, але також і всю Україну, яка вкотре за свою історію постане перед проблемою звільнення від чужого ярма.

---

³¹⁸ Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського». – С. ХСІІІ.

РОЗДІЛ III. В.К. ЛИПИНСЬКИЙ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ДЕРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

3.1. Організація та ідеологічне оформлення руху українців-латинників. Спроба реалізації В. Липинським принципу територіалізму в часописі «Przegląd Krajowy»

Важливою віхою у громадсько-політичній діяльності В. Липинського дореволюційного періоду були його спроби обґрунтувати і втілити в життя ідеологію територіалізму та крайового патріотизму, що виявилися, зокрема, в організації ним політичної групи українців польської культури (чи українців-латинників), участі у виданні польськомовного часопису «Przegląd Krajowy», призначеного для навернення спольщеної шляхти українського Правобережжя до участі в українському русі, а поляків цього регіону до виконання свого обов'язку перед українським народом, що мав полягати у підтриманні ними українського національного відродження. Окремі аспекти цієї проблеми вже подекуди висвітлювалися у науковій літературі³¹⁹.

Нашою метою є спроба з'ясувати генезу та сутність цієї теорії, показати вплив її ідейних засад на напрям і зміст часопису «Przegląd Krajowy», а також з'ясувати інші аспекти громадсько-політичної діяльності В. Липинського, спрямовані на реалізацію згаданої ідеології. Для цього ми ставили завдання проаналізувати відповідну публіцистику В. Липинського, а також дослідити інші джерела, зокрема тогочасну українську пресу, епістолярій, щоб зрозуміти, яке місце у тодішньому громадсько-політичному житті посідав рух українців-латинників, започаткований В. Липинським, яким чином втілювалась у життя обґрунтована ним ідеологія територіалізму, як поставав часопис «Przegląd Krajowy» і як він сприймався українським та польським громадянством.

На початку ХХ ст. серед польської та сполонізованої шляхти Царства Польського і Західного краю панувало два провідні політичні напрями. Уособленням польської національної ідеї на зламі століть стали націонал-демократи (так звані ендеки, або «вшехполяки») на чолі з Романом Дмовським, що був запеклим ворогом ідеї відродження українського руху (варто згадати хоча б його праці «Думки сучасного поляка» (1903), «Німеччина, Росія і польська проблема» (1908), які висвітлювали питання взаємин з українським населенням з позицій польського національного інтересу). Ендеки проголосили гасло відродження національного руху на польських землях, що мав на меті відновлення незалежної Польщі³²⁰. Обстоюючи інкорпорацію українських

³¹⁹ Дильонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор “Przeglądu Krajowego”...; Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy»...

³²⁰ Павельєва Т. Польская фракция в Государственной Думе 1906 – 1914 годов / Т. Павельєва // Вопросы истории. – М., 2000. – № 3. – С. 111.

земель – Поділля, Волині й Східної Галичини – в майбутню Польську державу, Р. Дмовський уважав нереальним відновлення її в кордонах 1772 р.³²¹ При цьому націонал-демократи відмовлялися українцям у праві і спроможності власного державотворення. Вони твердили про відсталість українського народу, котрий, на їхню думку, живе лише національними побутовими традиціями, не витворив власної суспільно-політичної еліти. На цій підставі вони проголошували поляків носіями європейської культури, що виконують для відсталих українців роль відсутньої у них еліти, дбають про освіту, права і свободи в напрямі долучення останніх до світової спільноти та в ім'я державних (звичайно ж, польських) інтересів.

«Наступальний варіант»³²² національної ідеї ендеків не дістав підтримки серед консервативно налаштованої польської аристократії (у тому числі й на Правобережній Україні). Феномен подвійної історичної свідомості полонізованої шляхти зі східних «кресів», що виявлявся, з одного боку, в усвідомленні шляхтою нерозривних зв'язків з історією краю, де впродовж віків мешкали предки («мала батьківщина»), а з іншого – у відчутті невід'ємної приналежності до «польської політичної нації», – наприкінці ХІХ ст. втілювався у так званій крайовій ідеології.

Під час революції 1905 – 1907 рр. між ендеками та крайовцями-консерватистами розгорнулася ідеологічна боротьба на шпальтах польської преси. В її основі лежало питання вибору національних чи крайових пріоритетів у розв'язанні польського питання³²³.

В. Липинський, котрий у той час уже був фактичним учасником українського руху, вирішив повернутися до нього і спольщене шляхетство, з яким його єднала спільна соціальна приналежність. На відміну від хлопоманів В. Антоновича, Т. Рильського та їх послідовників, В. Липинський не хотів поривати з власним соціальним станом, котрий, на його глибоке переконання, може і повинен прислужитися справі українського державотворення, як це було за доби Хмельниччини. Вже в еміграції він писав: «Ніколи я не вирікався і не вирікаюся того, що належу до польського шляхетського роду, од віків осілого на Україні. І чого-б я мав цього вирікатись? Шляхтичами польськими були: Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Станіслав Кричевський, Іван Богун, Юрій Немирич, Богдан Стеткевич, Іван Виговський, Мазепа-Калєдинський, Орлик, Кальнишевський. <...> Дякую Богові, що маю в собі кров тих, що сотворили саму ідею, само поняття політичне сучасної нашої України»³²⁴. Отже, В. Липинський прагнув того, щоб верства, до якої він належав, усіма засобами своєї економічної та культурної сили знову спричинилася до українського національного зростання, не змінюючи при

³²¹ Репринцев В. Україна в польських зовнішньополітичних доктринах / Володимир Федорович Репринцев / У кн.: Українська державність у ХХ ст.: Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.

³²² Черкаська Н. Польська шляхта на Правобережній Україні початку ХХ ст.: національна ідея чи крайова ідеологія? / Наталія Оскарівна Черкаська // Український археографічний щорічник. – К., 2007. – № 12. – С. 194.

³²³ Там само. – С. 195.

³²⁴ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. ХХVIII – ХХІХ.

цьому власної соціальної сутності, не декласуючи себе у соціально-політичному відношенні, не зрікаючись батьківської релігії та культурних традицій³²⁵. Програмою максимум для нього вже тоді була самостійна Україна, виборювати котру і мала, на його думку, з природи державотворча верства – шляхетство. З цього приводу він пізніше зазначав, що «з кровю предків одідичив вроджений, інстинктовний нахил до українства – до боротьби за свою владу на своїй Землі»³²⁶.

Його найближчою метою було, як слушно зауважив І. Гирич, «притягнути <...> осіб, що до того часу орієнтувалися на польську національну ідею, стояли на позиції відродження «історичної Польщі» до українського руху. Він вважав за необхідне «вбити клин між ідеологією демократичних вшехполяків і полонізованою українською шляхтою Київщини, Волині й Поділля, що дотримувалася крайовської орієнтації в силу збереження у ній «підсвідомого сантименту до українства» через тісний зв'язок з українською селянською стихією»³²⁷. На Правобережжі, зокрема на рідній В. Липинському Волині, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. поширеним явищем стало так зване етнографічне українофільство, яке дехто з дослідників вважає певним етапом розвитку українського національного руху³²⁸. В. Гнатюк, аналізуючи свого часу українські симпатії польської та полонізованої шляхти на Волині у період з середини ХІХ до початку ХХ ст., зазначав, що «поверхневе українофільство й етнографічна балагульщина лежать в загальному плані суспільної еволюції на Вкраїні»³²⁹. Саме цю ситуацію і хотів використати задля своєї мети В. Липинський.

Його теорія про територіалізм та крайовий патріотизм почала формуватися (як цілісна система) ще в середині першого десятиліття ХХ ст., адже на той час він почав фахово займатися історичними студіями і, як молодий дослідник, швидко визначився із колом власних наукових інтересів. Вони стосувалися польсько-українських взаємин на тлі боротьби України за власну державність. Саме історичні дослідження В. Липинського, який відчував глибокий зв'язок із власним соціальним станом, з одного боку, та любов до рідної української землі – з іншого, на нашу думку, відіграли вирішальну роль й у формуванні його територіалістичної теорії. Ця теорія набула завершеного вигляду, певно, у 1908 р., коли В. Липинський наприкінці літа – восени об'їхав кілька міст Правобережної України, «...виголошуючи відчити, в яких закликав місцеве польське громадянство повернутися до своєї, себто до української,

³²⁵ Dorošenko D. V. Lipinsky (Ein Nachruf). – С. 160 – 161.

³²⁶ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. ХХІХ.

³²⁷ Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy». – С. 620.

³²⁸ Рацілевич А.П. Український національний рух на Волині наприкінці ХІХ – листопад 1917 р. (історіографія проблеми) / Андрій Петрович Рацілевич / [Електронний ресурс] //Режим доступу: // http://eprints.zu.edu.ua/6743/1/Ratsilevych_2.pdf

³²⁹ Гнатюк В. Ярмакове українофільство в житті та літературі (балагульщина) / Володимир Михайлович Гнатюк. – Житомир, б.д. – 289 с. – С. 287.

народности»³³⁰. Відчит мав назву «Udział szlachty ukraińskiej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów i stosunek obecny» («Участь української шляхти в житті українського народу на тлі його історії та теперішні відносини»). Він був генетично пов'язаний із брошурою В. Липинського, що побачила світ у Кракові на початку 1909 р. під заголовком «Szlachta na Ukrainie». Сутність теорії зводилася до ідеї, що спольщена і суто польська шляхта в Україні повинна виявляти патріотизм до землі, на якій вона живе, і пам'ятати про обов'язок, який вона має, як верства більш культурна, перед українським народом.

На нашу думку, В. Липинський розпочав роботу над працею «Szlachta na Ukrainie» ще навесні 1907 р.³³¹, маючи на той час уже достатній обсяг історичного матеріалу, зібраного ним перед тим у краківських архівах та бібліотеках. Крім того, він (певно, спеціально) їздив на короткий період із Женеви до Кракова саме навесні 1907 р., щоб мати можливість опрацювати додаткову літературу. Влітку того ж року Б. Грінченко, який був поінформований про задум В. Липинського, повідомляв йому, що «порозшукував дещо» для цієї праці³³². Задум автора зводився до того, щоб показати історію шляхетської верстви на українських землях на тлі боротьби України за власну державність. Такий історичний екскурс був необхідний йому, щоб довести вирішальну роль цієї верстви у процесі формування української державності й створити своєрідну проекцію на сучасну ситуацію. Адже В. Липинський мав на меті закликати шляхту до боротьби за відродження українського народу. Лише так, на його думку, ця верства могла знов перетворитися на реального провідника українського суспільства, а український народ у свою чергу отримати (а фактично повернути колись утрачену) власну еліту, котра і забезпечила б успіх національного відродження.

У своєму листі до Б. Грінченка від 5 жовтня того ж року він повідомляв, що продовжує свою працю «про українофільство серед польської та спольщеної суспільності на Вкраїні»³³³. Ми переконані, що мова тут іде не про значно пізніший альманах «Z dziejów Ukrainy», як уважає І. Гирич³³⁴. Не зовсім точною (але більш обґрунтованою) нам видається думка Б. Ганцажа про те, що згаданий лист є лише свідченням ранніх архівних та бібліотечних пошуків молодого історика, котрі пізніше його заохотив друкувати В. Доманицький³³⁵. На наш погляд, у листі йдеться саме про майбутню брошуру «Szlachta na Ukrainie» і низку наступних генетично пов'язаних із нею видань, які планував підготувати й видати В. Липинський. Відомо, що свого часу С. Томашівський подав молодому історикові ідею видавати неперіодичні збірники, присвячені

³³⁰ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914 роки). – С. 140.

³³¹ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 345.

³³² ІР НБУВ, ф. III, № 41017, арк. 1.

³³³ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 346.

³³⁴ Гирич І. Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 102.

³³⁵ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 149.

польсько-українському питанню в Україні³³⁶. Отже, планована праця і мала стати першим таким збірником. Крім того, далі у згаданому листі до Б. Грінченка В. Липинський фактично окреслює план-проспект цього майбутнього твору. При цьому він зауважував, що, віднайшовши багато матеріалу, разом із тим переконався: тему доведеться значно поширити. Спочатку В. Липинський думав обмежитися характеристикою виразних проявів українофільства та свідомого українства серед польської суспільності. Однак згодом зрозумів, що «сі прояви, <...> були такі, рівняючи до загалу сучасного життя, дрібненькі і такі по своїм суспільним наслідкам малозначні, що звужувати тему тільки до них <...> не варто». Тому він вирішив проаналізувати ще й «самий ґрунт, на якому і могли вирости сі поодинокі прояви українських симпатій та національної свідомості, а також і те, що не давало їм досі ширше розростись»³³⁷. Отже, зрозуміло, що це мало бути не просто наукове дослідження, а справжній заклик до спольщеного елемента в Україні. Власне, пізніше Д. Дорошенко так і схарактеризував цю працю В. Липинського – як «науковий трактат» і «палкий маніфест» одночасно³³⁸. «Крім того, згаданий «план-проспект» цілком відповідає змістові майбутньої книги «Szlachta na Ukrainie».

Тоді закінчення праці було відкладене на певний час, оскільки восени 1907 р. В. Липинський виїхав на лікування легеневої хвороби до Закопане. Як ми вже зазначали, він мав проблеми зі здоров'ям із дитинства. Різке погіршення його фізичного стану спричинилося через женеvський клімат. Повернувшись у 1907 р. до батьківського обійстя, він занедужав на плеврит і змушений був пройти тривале санаторне лікування у гірській місцевості. Це змусило його порушити плани з продовженням університетських історичних студій. Майже півроку В. Липинський провів у Закопане, на приватній санаторній віллі «Єжево», де йому вдалося суттєво поліпшити на деякий час стан здоров'я. Характер тогочасного лікування легенеvих хвороб у санаторії зводився до обов'язкового ранкового розтирання тіла спеціальним розчином, висококалорійного 7-разового харчування (з обов'язковим уживанням 7-8 склянок молока на день) та багаточасового «лежання на веранді», коли пацієнт мав можливість дихати цілющим гірським повітрям³³⁹. Однак кілька вільних від процедур годин на день В. Липинський мав можливість відводити на інтелектуальну працю.

Закопане на той час було курортом, де лікувалася переважно «польська середньо-заможна публіка», а українців, «малоросів» і росіян було значно менше. Курорт був популярний також серед різноманітної

³³⁶ Листи В. Липинського до М. Грушевського / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А – Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 354.

³³⁷ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 346.

³³⁸ М. Забаревський [Дорошенко Д.] Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу / Дмитро Іванович Дорошенко / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Наук. вид. – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 386.

³³⁹ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр 1013, арк. 2 зв. – 3.

мистецької публіки – літераторів, артистів, художників³⁴⁰. Там В. Липинський близько зійшовся із літературознавцем та істориком Василем Доманицьким, котрий відіграв виняткову роль у житті діяча, оскільки це була людина «найінтимнішої довіри, найближча йому з усього українського демократичного оточення, що не лише зблизила Липинського до українства, а й стала його «хрещеним батьком» у царині літератури», тією ланкою, що з'єднала історика і мислителя з багатьма українськими діячами, у тому числі й М. Грушевським³⁴¹. Як слушно зазначив Б. Лепкий, Василь Доманицький «появою своєю будив охоту до життя й до праці»³⁴². Досить цікаву характеристику діяча дав також один з його найближчих соратників на полі громадсько-політичної та національно-культурної діяльності С. Єфремов. У своїх спогадах «Про дні минулі» Сергій Олександрович надзвичайно тепло згадував В. Доманицького: «Чиста, хороша, промениста душа. І при всій своїй дівочій скромності була це втілена енергія, працьовитість невтомна й безупинна, рух і порив – одно слово, Вітер, як ми його прозивали. Він якось мало захоплювався політичними питаннями й справами, я сказав би, що він навіть не мав сталих політичних поглядів і про це навіть і не дбав. Був просто ворогом ворогів народу і цього було з його досить, без точних кваліфікацій та самовизначення в партійному розумінні. Зате в справах національних укладав усього себе, жив ними й їм підпорядковував і свої наукові інтереси, і громадські змагання»³⁴³.

Василь Миколайович та В'ячеслав Казимирович досить швидко зблизилися. Два українці (а В. Липинський на той час, як ми знаємо, саме так визначав власну національну ідентичність) не могли не знайти спільної мови. Тим більше, що обох єднала любов до рідної землі, зацікавленість поступовим розвитком українського руху, а також те, що обидва займалися вітчизняною історією і, зокрема, спеціально студіювали козацьку добу³⁴⁴. На початку грудня 1907 р. В. Доманицький у листі до М. Грушевського повідомляв, що є тут «українець один, такий, що й “Раду” передплачує, і “Вістник” – д. Липинський (з Волині)»³⁴⁵. У згадці йшлося про два головні українські видання того часу – щоденну газету «Рада» та місячник НТШ «Літературно-науковий вісник», передплата котрих свідчила про належність до поступового українства. У листі до С. Єфремова В. Доманицький також з великою приязню згадав про В. Липинського: «Чоловік мого, більш-менш, духовного складу, з тими ж інтересами (історик, агроном, незвичайно працьовитий і щирий чоловік)»³⁴⁶. Діячі по-

³⁴⁰ Ярошевський Б. Листи із Закопаного // Рада. – К., 1912. – № 72. – 29 березня / 11 квітня. – С. 2.

³⁴¹ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 87 – 88.

³⁴² Лепкий Б. Передмова до другого видання / Богдан Сильвестрович Лепкий / У кн.: Аркас М. Історія України-Русі. – Краків: Накладом Ольги Аркасової, 1912. – С. XVI.

³⁴³ ІРНБУВ, ф. 317, № 54 – 55, арк. 208 зв.

³⁴⁴ Дорошенко Д. Памяти В.М. Доманицького / Дмитро Іванович Дорошенко / Спудей: Неперіодичний орган Академічної Громади Студентів Українського Педагогічного Інституту ім. М.П. Драгоманова у Празі. – Прага, 1926. – Ч. 4. – С. 29 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 168, арк. 48.

³⁴⁵ Листування М. Грушевського: [Листи-відповіді М. Грушевському. – С. 369.

³⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 317, № 1811, арк. 43.

справжньому потоваришували, і пізніше В. Доманицький із теплотою згадував про це їхнє кількамісячне спільне мешкання: «Торік був Липинський, і ми жили з ним душа в душу, так наче 20 літ перед тим разом прожили»³⁴⁷.

До речі, І. Гирич вважає, що саме В. Доманицький посприяв особистому знайомству В. Липинського із львівським професором. Цей висновок він робить із запису в щоденнику М. Грушевського від 7 – 8 травня 1908 р.: «Приїздили Доманицький з Липинським; Лип[инський] зробив на нас дуже приємне вражіння»³⁴⁸. Насправді ж діячі познайомилися раніше, напевно, ще за часів навчання В. Липинського у Кракові. Адже тоді він час від часу їздив до Львова, де в нього вже були знайомі історики, як, наприклад, члени НТШ С. Томашівський та І. Кревецький, І. Крип'якевич. Можливо, хтось із них і познайомив молодого В. Липинського із професором. У листі М. Грушевського, адресованому В. Доманицькому в санаторій ще від 26 листопада 1907 р. (тобто за півроку до згаданого запису в щоденнику), адресант написав: «Липинському поклоніться, я його знаю й пам'ятаю»³⁴⁹. Тому, швидше за все, В. Доманицький лише посприяв зближенню молодого історика та професора, вже формально до цього знайомих. Через В. Доманицького відбулося й знайомство В. Липинського із Д. Дорошенком. Спочатку це було заочне знайомство: Д. Дорошенко дізнався про В. Липинського із листів В. Доманицького³⁵⁰, який дуже тепло відгукувався про свого нового товариша.

Повертаючись до роботи В. Липинського над брошурою «Szlachta na Ukrainie», зауважимо, що, напевно, він таки працював над її текстом під час лікування у санаторії (наскільки це було можливо з огляду на стан його здоров'я). До того ж В. Доманицький листовно просив М. Грушевського надіслати В. Липинському до Закопане необхідну літературу «<...> з його фаху – польсько-українських відносин»³⁵¹. Завершення збирання необхідного матеріалу для брошури відбулося навесні – влітку 1908 р. Одночасно з цим В. Липинський розпочав здійснювати заходи щодо майбутнього заснування польськомовного часопису, котрий ширив би ідею територіалізму серед спольщеної й польської правобережної шляхти. Про всі свої заходи він детально інформував М. Грушевського, С. Томашівського, В. Доманицького під час особистих зустрічей і листовно. Зокрема, з М. Грушевським та С. Томашівським В. Липинський кілька разів зустрічався навесні 1908 р. у Львові.

Напевно, саме М. Грушевський порадив В. Липинському в справі започаткування часопису територіалістичного спрямування звернутися до Богдана Ярошевського, що також походив зі спольщеної родини, був

³⁴⁷ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1016, арк. 2.

³⁴⁸ ЦДАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 25, арк. 186.

³⁴⁹ Листування Михайла Грушевського. – С. 205.

³⁵⁰ Дорошенко Д. Пам'яті В.М. Доманицького – С. 29 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 168, арк. 48.

³⁵¹ Листування М. Грушевського: [Листи-відповіді М. Грушевському]. – С. 371.

засновником Української соціалістичної партії й мав досвід редагування її партійного органу «Добра Новина». Більше того, М. Грушевський навіть звів обох діячів (згадку про їхню зустріч саме у професора та обговорення відповідних питань знаходимо в епістолярії В. Липинського)³⁵². Пізніше вони з'їхалися у Києві наприкінці червня 1908 р., щоб обговорити подальшу співпрацю і розпочати підготовчу роботу до заснування часопису.

Однак справа посувалася досить складно, а тому більше надії В. Липинський покладав на згадані вище неперіодичні збірники. Про це він сповіщав у листі до М. Грушевського, обґрутовуючи думку аргументом недостатньої чисельності «польського елементу» в Україні, у зв'язку з чим періодичне видання виглядало як надто «дороге задоволення». Тому, в разі як не знайдуться гроші від якогось «мецената», В. Липинський думав відсунути вихід часопису «ще на рік «minimum»³⁵³.

Усе ж улітку 1908 р. діяч розпочав агітаційну роботу серед самого шляхетства Правобережної України. У листі до М. Грушевського від 13 серпня 1908 р. він повідомляв про один із згаданих вище відчитів, прочитаних ним на з'їзді уманських дідачів 2 серпня³⁵⁴. З'їзд було влаштовано за допомогою дядька В. Липинського Адама Рокицького, який мав певні впливи серед тамтешнього шляхетства. Учасників з'їзду було близько 40 осіб, і вони загалом схвально сприйняли виступ В. Липинського³⁵⁵. Виступ мав назву «Про Українство і відносини до нього польсько-української шляхти». Доповідач репрезентував себе перед учасниками з'їзду не як «один із представників української <...> інтелігенції», а як «представник тої групи людей, що, «належачи походженням своїм до спольщеного шляхецько-українського суспільства, вважає себе Українцями»³⁵⁶. Із «стратегічних» (як він сам зазначав) міркувань відчит було виголошено польською мовою.

Наступного дня відбулося його обговорення із тими дідачами, котрих зацікавила проблема, порушена В. Липинським. Учасники обговорення висловили думку про необхідність видавати друкований орган крайовсько-територіалістичного спрямування. Очевидно, й сам доповідач настійливо проводив цю ідею, оскільки, як уже знаємо, розпочав тоді організаційну діяльність із формування майбутнього редакційного комітету, залучення меценатів, котрі фінансували б видання³⁵⁷. Дещо пізніше подібні відчити, за твердженням М. Козака, В. Липинський повторив у Києві та Луцьку³⁵⁸. Останній відбувся у помешканні адвоката Броніковського, однак там переважно зібралася польська інтелігенція³⁵⁹.

³⁵² Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 354.

³⁵³ Там само. – С. 358 – 359.

³⁵⁴ Там само. – С. 357 – 359.

³⁵⁵ Там само. – С. 357 – 359.

³⁵⁶ Там само. – С. 356.

³⁵⁷ Там само. – С. 354 – 357.

³⁵⁸ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 335.

³⁵⁹ Вячеслав Липинський і Волинь. – С. 21.

В історичній літературі подекуди утвердилася думка, що праця В. Липинського «Szlachta na Ukrainie» постала зі згаданих відчитів³⁶⁰. Власне, так про неї писав сам В. Липинський і в автобіографії³⁶¹, й у передмові до книжки. І все ж, на наш погляд, швидше сам відчит являв собою своєрідну апробацію зреферованої цієї праці, адже остання мала обсяг майже 90 друкованих сторінок, що для звичайного відчиту, нехай і такого важливого, таки надто багато. Крім того, робота була завершена, як свідчить позначка в кінці публікації, у серпні 1908 р. (тобто тоді ж, коли відбулися й відчити). Отже, якби В. Липинський просто надумав поширити відчит до обсягу брошури (як уважає Б. Ганцаж)³⁶², для цього ще знадобився б час.

Заходи, здійснювані В. Липинським, свідчили про те, що він прагнув переорієнтувати правобережну спольщену шляхту з ендецького та крайового ідеологічних напрямів на новий – територіально-патріотичний із орієнтацією на «українську політичну націю», теоретичне підґрунтя під який він і намагався підвести. Фактично ця течія, за задумом В. Липинського, мала влитися в український рух і творити в ньому до того часу неіснуючу консервативну складову. Однак відверто заявити про це тоді було неможливо. В. Липинський, котрий, з одного боку, вже як «політичний українець» брав безпосередню участь в українському русі, мусив визнавати за ним його демократичний характер, а з іншого – не хотів розривати соціальних зв'язків із шляхетською верствою (як це свого часу зробили хлопомани В. Антонович, Т. Рильський, П. Свінцицький та інші) й тому прагнув перетворити представників полонізованої шляхти на таких же «політичних українців», як він сам. Пізніше він зазначав: «Мое українство, це українство мого класу так як я єсть рідний і вірний син свого класу»³⁶³. Що ж до місцевої польської шляхти, то її В. Липинський намагався залучити до культурної праці на користь українського народу на підставі громадянського патріотизму та суспільного обов'язку вищої верстви (еліти) перед нижчою, що творила матеріальне підґрунтя її добробуту. Зрозуміло, що легше було привернути на свій бік саме крайовців, тому на них В. Липинський насамперед і орієнтувався. Для цього необхідно було чітко сформулювати цілі нового напрямку.

Саме такі завдання В. Липинський і покладав на підготовлену ним брошуру «Szlachta na Ukrainie. Udział jej w zyciu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów» («Шляхта на Україні. Участь її у житті українського народу на тлі його історії»), що побачила світ у Кракові наприкінці 1908 р. (хоча у вихідних даних стоїть 1909 р.). У ній висвітлювалася проблема ролі польської шляхти у суспільному житті та історії України. Вже у передмові автор чітко сформулював дві причини, що спонукали його підготувати книгу. Першою було прагнення звернути увагу польської суспільності в

³⁶⁰ Див.: Масненко В. Маєтності В'ячеслава Липинського й Адама Рокицького у Русалівці. – С. 145.

³⁶¹ Біографія В. Липинського. – С. 162.

³⁶² Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 92.

³⁶³ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 pp.). – С. 36.

Україні на необхідність ясного усвідомлення нею свого ставлення до відроджуваного руху українського народу. Другою – спроба визначити це ставлення, представляючи його так, як його собі уявляє «та частина суспільності в історії української шляхти, яка тепер, посилаючись на давню традицію, вважає себе українською»³⁶⁴. Автор твердив про необхідність ширшої дискусії стосовно цього питання й одночасно зазначав, що вона практично неможлива через брак відповідної преси, де це питання можна було б усебічно обговорити. Адже українські часописи були мало поширеними серед польського загалу в Україні, а місцеві польські видання для такої дискусії через свою односторонність маловідповідними³⁶⁵.

Праця мала три розділи. Два перші – історичні, в яких автор уперше спробував себе саме як історик-популяризатор. У них змальовувалося походження шляхти та її роль в історії українського народу, його державотворчих процесах. У першому розділі автор давав загальний огляд історичного життя українського народу до початку ХХ ст. При цьому звертав увагу на вживання назв «Україна», «українці» як на пріоритетні порівняно із назвами «Русь», «руський» у загальнонаціональному значенні, адже саме так називає себе найбільш свідомо частина народу³⁶⁶. Польська ж історіографія, як відомо, вживала термін «Україна» лише як поняття географічне, для позначення південної частини колишніх польських посіlostей на східному терені. Далі В. Липинський приділяв увагу процесові полонізації української шляхти, наголошуючи що цей процес сприйняття українським шляхтичем чужої мови, релігії та цілої культури призводив, урешті, до перетворення його з місцевого обивателя, зем'янина, зв'язаного тисячами ниток зі своєю землею, на представника чужого культури та народу-чужинця, що керувався у своєму ставленні до цієї землі лише власними інтересами колоніста³⁶⁷. Особливо пришвидшився процес полонізації української шляхти після Люблінської унії, що призвело до збільшення прірви між нею і народними масами, який зберіг свою національну ідентичність. Коротко характеризуючи добу революції під проводом Богдана Хмельницького, В. Липинський шляхом протиставлення двох представників української козацько-шляхецької верстви – Івана Богуна та Яреми Вишневецького, що стали по різні боки боротьби, змальовує історичну роль кожного у долі рідної землі. І. Богун – виразник волелюбного козацтва, борець за визволення свого народу. Я. Вишневецький – добровільний найманець чужої держави, що намагався перетворити власний народ на невільника чужих колоністів.

Так само з гиркотою змальовує автор брошури й процес русифікації козацької старшини Лівобережжя, звабленої дворянськими привілеями

---

³⁶⁴ Lipiński W. Szlachta na Ukrainie... – S. 1.

³⁶⁵ Ibidem. – S. 2.

³⁶⁶ Ibidem. – S. 8 – 9.

³⁶⁷ Ibidem. – S. 18.

Московської держави³⁶⁸, доводячи що найбільше від цього постраждав саме український народ. Короткий обрис української історії В. Липинський доводив аж до початку ХХ ст., показуючи процес національного відродження ХІХ ст. За тим автор брошури нагадував представникам шляхетської верстви в Україні, до котрої й сам належав, що тепер настав час чітко визначити своє ставлення до народного руху українського відродження. І додавав найсильніший аргумент на користь тієї думки: «Ми є шляхта тутешня, місцева – сини, народжені на цій землі, й кров з крові, й кость з кості того народу ми є!»³⁶⁹.

У другому розділі автор спробував довести українське походження місцевої шляхти, що вважає тепер себе за польську. При цьому він указував на необхідність розрізнення «расового походження» від «почуття приналежності до певної етнічної групи»³⁷⁰. Встановити саме «расове походження» він пробував, використовуючи історичні дані (при цьому щоправда, не претендував на остаточність своїх висновків, зазначаючи, що останнє слово тут належить антропології) й прийшов до висновку, що переважна більшість місцевої шляхти, хоч і не має суцільного походження, все ж має у собі перевагу української крові³⁷¹. Її ж полонізація відбулася через польську шляхетську культуру.

Відстежуючи еволюцію української шляхти у напрямі полонізації та подальшого політичного розвитку, В. Липинський робив висновок, що всі польські здобутки на українських землях «полягали більше у процесі спольщення вищих верств української шляхти, ніж на прищепленні їй тривких питомих польських елементів»³⁷². У результаті сполонізована українська шляхта так і не стала польською «в національному, а не шляхетсько-державному значенні», витворивши натомість той специфічний у Польщі тип шляхтича, «того “gente Ruthenus, natione Polonus” – Українця з роду, Поляка за національністю – тип, який навіть у шляхетській польській нації завжди почував себе трохи відмінним, тип, котрий “колонізатором” справжнім жодним чином стати не міг, і ту свою “індивідуальність” протягом цілого часу існування Речі Посполитої завжди в різний спосіб маніфестував»³⁷³.

На доказ своєї думки автор наводив відповідні приклади спольщеної української шляхти, яка відіграла позитивну для українського народу роль у його визвольній боротьбі проти Речі Посполитої (шляхтич із табору Б. Хмельницького, творець Гадяцького договору Юрій Немирич; учасник козацько-народного повстання під проводом С. Палія польський поет Данило Братковський; шляхтич Йосиф Квасневський та інші). Після упадку польської держави паростки українського національного почуття В. Липинський убачав у так званій українській школі в польській

³⁶⁸ Ibidem. – S. 21 – 22.

³⁶⁹ Ibidem. – S. 36.

³⁷⁰ Ibidem. – S. 39.

³⁷¹ Ibidem. – S. 47.

³⁷² Ibidem. – S. 43.

³⁷³ Ibidem. – S. 51.

літературі доби романтизму (Т.-А. Олізаровський, С. Гощинський, А. Мальчевський, М. Гославський, Т. Падура, М. Чайковський, Б. Залеський), в етнографічних працях А. Чарноцького (псевдонім – Зоріан Доленга-Ходаковський), а також у балагульському русі. Пробудженням справжньої української національної свідомості він називав рух «хлопоманів» В. Антоновича, П. Свенцицького, Т. Рильського. Згадані два перші розділи були фактично підготовчими до основного, третього.

У ньому автор закликав правобережну шляхту визначитися, до якого з політичних напрямів, що були в той час поширені в Україні саме серед шляхетської верстви, вона себе зараховує. При цьому він протиставляв вшехпольський та крайовський напрями територіалістичному, котрий представляв разом із своїми послідовниками.

В. Липинський був переконаний у необхідності такого вибору: «Важливу історичну хвилину переживаємо тепер ми, котрі з «діда-прадіда» живемо в цій країні й серед цього нашого народу, і хто знає, чи від цієї хвилини не залежить доля наших майбутніх поколінь. Душені та гноблені протягом останніх сорока літ, ми отримали тепер право говорити й усвідомлювати себе. Прокинулося в нас нове життя і знову до того життя пристосуватися нам потрібно, якщо тільки живими людьми, а не музейними експонатами хочемо бути. Обирати, отже, між різними напрямками в цьому житті, що прокидається (йшлося про відроджуваний український рух), <...> ми мусимо»³⁷⁴.

Далі автор давав характеристику тих провідних серед польської та спольщеної суспільності громадсько-політичних напрямів. При цьому, окреслюючи сутність територіалістичного напрямку (котрий поки що був найменш численним), В. Липинський визначив його як українсько-демократичний³⁷⁵. На наш погляд, таке його означення слід уважати дуже умовним. Це швидше була данина часові та чільним представникам українського руху, що мав майже виключно демократичне забарвлення. На доказ цього свідчить, зокрема те, що під час однієї із зустрічей В. Липинського та В. Доманицького з М. Грушевським (імовірно, у травні 1908 р.) вони обговорювали питання про консервативний напрям в українському русі. Професор тоді висловив переконання, що «у нас консерватистів не може бути». У листі до В. Доманицького у серпні 1908 р. (тобто у той час, коли їздив зі своїми відчитами) В. Липинський писав, що не може погодитися із такою думкою³⁷⁶. Отже, сам факт підняття у розмовах із М. Грушевським теми про консерватизм (адже В. Липинський зустрічався тоді з професором насамперед, щоб порадитися щодо заснування течії «українців польської культури»), а також послідовне дотримання думки про можливість його існування в українському русі, свідчить про характер того політичного напрямку, котрий він намагався започаткувати.

---

³⁷⁴ Ibidem. – S. 73.

³⁷⁵ Ibidem. – S. 74.

³⁷⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 508.

В. Липинський обґрунтовував ідею, що шляхетська верства в Україні має орієнтуватися на той напрям, котрий найбільше користі принесе для розвитку землі, на якій вона живе. Як аргумент наводив приклад класової боротьби в українському селі, що мала особливо гострий характер, і вказував на причину цього явища. Він був переконаний, що суперечності, які розділяють пана (поляка) і селянина (українця), полягають не лише у різниці майнового стану, а й у історичній прірві, що виражається у протистоянні двох різних культур – польської шляхетської та української народної. Адже матеріальні блага, котрі виробляє український народ, ідуть на творення чужої йому культури³⁷⁷. Саме тому В. Липинський закликав правобережну шляхту на Україні відмежуватися від національно-демократичного напрямку вшехполяків, який віддаляє його від українського народу та закликає замість співпраці із ним вести боротьбу за власний «стан посідання». На доказ цієї думки наводив приклад Великого князівства Познанського у складі Пруссії, де «польський шляхтич – то сила», бо «він вріс у народ, і з тим народом є одним тілом», а спільною культурою творить спільне життя. Познанській шляхті протиставляв становище англійських лордів у Ірландії, котрі, за висловом В. Липинського, є власниками-чужинцями, а тому сприймаються ірландцями як «непридатний нарост, що рано чи пізно з тіла народу мусить бути усунений»³⁷⁸.

Критикував В. Липинський і позицію консервативно-крайовської течії, оскільки вона балансувала між угодовством і публічною діяльністю на користь краю, адже в основі її лежав інтерес збереження шляхтою власних землеволодінь. Саме тому він прагнув певним чином трансформувати крайовську ідеологію, висунувши натомість ідею територіального патріотизму, котра на вістря піднімала б мету спільної праці українського народу та полонізованої шляхти задля процвітання краю, а також забезпечила б провідне становище української аристократії не лише за соціальним статусом, а й за фактом її ролі у соціально-політичному та культурному житті України. Відповідно В. Липинський резюмував: «Ми (представники шляхетської верстви. – І.П.) повинні всіма силами – духовними й матеріальними – які в цій країні у величезній мірі маємо і представляємо, підтримувати місцеву культуру, культуру країни і її народу, культуру, яка лише українською може бути, а тим більше, що та культура, як показує наша історія, не є нам чужою, що значну її частину життям віковим на цій землі й завдяки праці на нас нашого народу вироблену, маємо в собі; отже, повернути накопичений в нас від віків капітал важкої праці нашого народу маємо за обов'язок»³⁷⁹. Саме таку позицію правобережної шляхти він уважав запорукою її міцного становища в Україні.

---

³⁷⁷ Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. – S. 80.

³⁷⁸ Ibidem. – S. 81.

³⁷⁹ Ibidem.

В. Липинський наголошував, що лише праця шляхти на користь розвою українського народу та його культури дозволить їй почуватися на українській й землі не чужинцем-зайдою, а справжнім громадянином-патріотом, який виконує роль провідника того народу: «Коли майбутнє тієї, спільної нам і нашому народові культури, ми зробимо нашим майбутнім, тоді не вирве нас з цієї землі жодна сила, бо ми вже не тягарем, не болячкою, але органічною частиною – не пустоцвітом, але плодом нашої землі й зерном ту землю нашої Вітчизни запліднюючим будемо, бо ми матимемо право, ґрунтоване на здійснених суспільних обов'язках <...>»³⁸⁰. Інакше кажучи, головна думка автора зводилася до твердження, що коли шляхта стане знову справжньою шляхтою, тобто дійсною верствою-провідником, тоді українське суспільство знову відродиться. Отже, В. Липинський фактично промовляв до шляхти, за виразом Я. Пеленського, «аристократичними аргументами». Однак у них виразно зарисовувався «державно-політичний аспект» його мислення, що виражався у приматі «політичного над етнографічним і фолкльористичним»³⁸¹, коли йшлося про встановлення національної приналежності.

Намагаючись переконати свого читача, В. Липинський апелював до позитивного досвіду найближчих сусідів – шляхти на білоруських та литовських землях. Крайова ідеологія білорусько-литовських консервативних елементів, теоретично обґрунтована у працях Романа Скірмунта, Болеслава Яловецького, Міхала Ромера³⁸², стала основою національної злагоди на цих територіях. Адже тамтешні крайовці (литовські поляки) стверджували, що все корінне населення історичної Литви, незалежно від його етнічно-культурної приналежності, є «громадянами краю» і тим самим належать до однієї політичної нації. Причому білоруське національне відродження, що розпочалося з 70–80-их рр. ХІХ ст., майже відразу отримало союзника в особі представників крайової ідеології й навіть використовувало цю ідеологію у власних цілях³⁸³. Згадану ідею спільної політичної нації, на наше переконання, і прагнув покласти в основу власної територіалістичної концепції В. Липинський. І ця спільна політична нація мала бути українська. Вже пізніше, перебуваючи в еміграції, він писав у листі до О. Назарука: «Мое українство – це українство моєї верстви, яким я хочу врятувати цю верству од загибелі і зробити її потрібною для нашої землі, для нашого народу»³⁸⁴.

³⁸⁰ Ibidem. – S. 82.

³⁸¹ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 201.

³⁸² Див.: [Skirmunt R.] Nowe hasła w sprawie odrodzenia narodowości litewskiej. – Lwów, 1904; [idem.] Głos przeszłości i potrzeba chwili: Stanowisko szlachty na Litwie i Rusi. – Lwów, 1905; [Jałowicki B.] Litwa i jej potrzeby: Narodowy katechizm Litwy. – Wilno, 1905; Romer M. Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie. – Kraków, 1906.

³⁸³ Смалянчук А.Ф. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – 1917 / Аляксандр Фёдаравіч Смалянчук. – Гродна: ГрДУ, 2001. – 406 с. – С. 357.

³⁸⁴ Цит. за: Гирич І. Лицар української державності. – С. 40.

Одночасно автор брошури залишався вірним консервативним засадам польської крайової течії на Правобережній Україні.

Крім того, саме у цій праці В. Липинського вперше прозвучали його симпатії до монархізму як форми політичного устрою. Зокрема, автор «Szlacht'u na Ukrainie» підкреслював позитивну роль німецьких династій у державотворчих процесах балканських народів, представники котрих сформували монархічні інститути влади. З цього приводу В. Липинський констатував, що німецькі князі, «які посідають трони державок балканських, раптом відчули приналежність до різних балканських патріотизмів»³⁸⁵. Отже, це підтверджує думку не лише про наявність монархічних симпатій у політичному мисленні В. Липинського вже на ранніх етапах його творчості та громадсько-політичної діяльності, а й вказує на те, що мислитель убачав можливість реалізації подібної моделі в Україні.

Книжка одразу після виходу в світ була заборонена цензурою, спочатку київською, а згодом і петербурзькою. Зокрема, київський цензор пропонував власникові книгарні Л. Ідзіковському пустити книжку в продаж, вирізавши з неї 30 сторінок³⁸⁶, практично весь другий розділ, у якому йшлося про історію полонізації української шляхти та прояви українофільства її представників протягом XVII – XIX ст. У зв'язку з цим В. Липинський жалівся С. Томашівському: «Виходить про “Москву” пиши що завгодно, а “шляхту” не зачіпай, по-їхньому воно значить “небезпечно”»³⁸⁷. Автор, звичайно ж, не згодився на цензурні вимоги. Тому брошуру практично не можливо було дістати у підросійській Україні. А вістка про її вихід із друку одразу набула розголосу та викликала неабиякий інтерес серед представників українського руху. Тому багато хто з них (наприклад, Ф. Матушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов) змушені були звертатися безпосередньо до автора, щоб дістати примірник³⁸⁸. Д. Дорошенко про книгу В. Липинського дізнався із допису про неї у львівському «Ділі», «заінтересувався нею» і відразу заходився шукати її по книгарнях Києва³⁸⁹. Дізнавшись, що брошура заборонена цензурою, він вдався із листом до В. Доманицького, щоб той був посередником між ним і В. Липинським та допоміг одержати книгу безпосередньо від автора. Пізніше він згадував, що «книжка зробила на всіх велике вражіння»³⁹⁰.

Від В. Липинського дістав книгу і Б. Грінченко. Цей примірник із дарчим написом автора зберігається тепер у Національній бібліотеці України імені В. Вернадського. Інтерес до праці В. Липинського виявив також І. Франко, котрий наприкінці березня – на початку квітня 1909 р. перебував у Києві у зв'язку зі смертю свого давнього приятеля, батька Лесі

³⁸⁵ Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. – S. 85.

³⁸⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 527.

³⁸⁷ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

³⁸⁸ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 588, арк. 1; спр. 236, арк. 1 зв. – 2; спр. 237, арк. 1; спр. 238, арк. 1 зв.

³⁸⁹ Там само. – спр. 236, арк. 1 зв.

³⁹⁰ Дорошенко Д. Памяти В.М. Доманицького. – С. 29 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 168, арк. 48.

Українки Петра Косача. Зупинився він у помешканні видавця української щоденної газети «Рада» Євгена Чикаленка³⁹¹. Напевно, про працю В. Липинського він дізнався саме від Чикаленка або від когось з редакторсько-видавничого кола «Ради», адже на той час В. Липинський уже активно публікувався у цій газеті. Про цікавість І. Франка до згаданої брошури Д. Дорошенко писав у листі до В. Доманицького: «<...> Франко як був тут, та дуже хотів мати книжку Липинського «Szlachta...». Чи не міг би автор вислати її йому?»³⁹². В. Липинський надіслав примірник праці й Франкові³⁹³.

У числі тих, кому В. Липинський надіслав свою брошуру відразу по її виході з друку був С. Томашівський. Йому автором було відправлено аж 5 примірників. І це не випадково, адже саме С. Томашівський колись подав В. Липинському ідею про видання неперіодичних збірників з проблеми польсько-українських відносин. Тепер він давав поради авторові щодо поширення брошури, зокрема вважав за потрібне розіслати її «галицьким панам», а також польській провінційній молоді у Галичині. В. Липинський у зв'язку з цим просив старшого товариша надіслати йому адреси організацій «тієї молодіжи» для ширення «Szlachtu»³⁹⁴.

У редакції щоденної української газети «Рада», тісні зв'язки з котрою підтримував В. Липинський, було вирішено опублікувати замітку про вихід брошури «Szlachta na Ukrainie». Спочатку за підготовку цієї замітки взявся Д. Дорошенко. Однак оскільки він був зайнятий тоді підготовкою до іспитів, замітку згодився підготувати С. Єфремов³⁹⁵. Урешті, публікація так і не з'явилася. Ймовірно, це було пов'язане із постійними переслідуваннями «Ради» з боку цензури і відповідно частими штрафами. Редакція газети, котра й так мала постійні фінансові проблеми (бо видавалася на кошти ентузіастів-меценатів, а число її передплатників коливалося у межах 1,5 – 2 тисячі осіб свідомих українців) не могла ризикувати, публікуючи матеріал про книгу, ширення якої у Росії було заборонено. Однак Д. Дорошенко, що був захоплений брошурою В. Липинського, не полишав думки опублікувати рецензію на неї. Він запропонував М. Грушевському, як редакторові Літературно-наукового вісника (далі – ЛНВ), надрукувати відповідну замітку у цьому виданні, однак професор, певно, із тих же цензурних міркувань, відповів, що «се «небезпечна річ» говорити про таку книгу»³⁹⁶. Відмовив М. Грушевський і В. Доманицькому у друці його рецензії на брошуру В. Липинського. Однак автор «Szlachtu» спокійно сприйняв таке рішення професора, написавши у

³⁹¹ Євген Чикаленко. Щоденник (1907 – 1917). У двох т.: Документально-художнє видання. – К.: Темпора, 2004. – С. 57 – 58.

³⁹² ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 244, арк. 1 зв. – 2.

³⁹³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 555.

³⁹⁴ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 362.

³⁹⁵ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 237, арк. 1; спр. 238, арк. 1 зв.

³⁹⁶ Там само. – Спр. 244, арк. 2.

листі до В. Доманицького: «Тут мусить бути якась вища політика, а не особисті причини»³⁹⁷.

Розлога рецензія на брошуру В. Липинського авторства М. Лозинського з'явилася у двох номерах «Діла» наприкінці 1908 р.³⁹⁸ Автор статті схарактеризував брошуру, як «credo» людини, що перейшла «до кінця еволюцію повороту до народності, покиненої батьками, що виступає як уповні свідомий член українського національного організму». На думку М. Лозинського, для В. Липинського його праця «Szlachta na Ukrainie» мала таке ж значення, як для Антоновича його «Сповідь»³⁹⁹.

Заборона книжки «підрізала крила» В. Липинському в задуманій ним справі ширення ідеї територіалізму серед спольщеної шляхти. Про це він сам так повідомляв у листі до С. Томашівського від 17 січня 1909 року: «Ця заборона відобрала моїй книжці (для мене принаймні) більшу половину її вартості (йдеться, звичайно ж, про вартість ідейну. – І.П.), бо вона не може свобідно поширюватись так, як я хтів... Бо, хоч не вважаючи на заборону, книжка таки помалу йде різними шляхами на нашу Україну, але це вже не те, як би вона могла свобідно продаватися... Через це вже не сподіваюсь тепер по ній навіть цих наслідків, які й могли бути, проте справи не залишаю та роблю помаленьку те, що можна»⁴⁰⁰.

Праця В. Липинського (незважаючи на обмежений доступ до неї у підросійській Україні) викликала своєрідний страх у так званих вшехпольських колах, котрі мріяли не про відродження України, а про відродження «історичної Польщі». Як свідчив Д. Дорошенко, «ця книжка наробила великого розголосу, поляки її скуповували по книгарнях і нищили»⁴⁰¹. Східно-галицька «Gazeta narodowa» кілька разів на своїх шпальтах приділяла увагу брошурі, причому навмисне перекручувала висунуті в ній ідеї. Так, зокрема, цей часопис неслухно закидав В. Липинському його домагання, щоб католицька шляхта в Україні повернулась до православної церкви. Нічого подібного брошура не містила. Навпаки, як ми знаємо, В. Липинський прагнув започаткувати особливу течію в українському русі – так званих українців-латинників, котрі б не зрікаючись польської культури та католицької віри, брали б активну участь в українському відродженні. З приводу цих нападок польського часопису львівська газета «Діло» писала, що коли орган східногалицької шляхти «видуманими нісенітницями береться поборювати ідею брошури Липинського, то се знак, що ідея велика й могутча, а її противники дрібні й марні»⁴⁰². Не пройшла брошура не поміченою і серед російських націоналістів. Зокрема, її було згадано у двох відомих книжках українофоба С. Щоголева. Так, праця «Современное украинство. Его

³⁹⁷ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 93.

³⁹⁸ Див.: Лозинський М. Поворот до народності, покиненої батьками // Діло. – Львів, 1908. – № 292. – 29 (16) грудня. – С. 1; № 293. – 30 (17) грудня. – С. 1 – 2.

³⁹⁹ Там само. – № 293. – 30 (17) грудня. – С. 2.

⁴⁰⁰ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

⁴⁰¹ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914 роки). – С. 140.

⁴⁰² Політичні глоси // Діло. – Львів, 1909. – № 44. – 1 березня/16 лютого. – С. 2.

происхождение, рост и задачи» містила розділ «Украинофильство современных поляков», де автор, зокрема, спиняв свою увагу на відозві В. Липинського до поляків щодо сприяння розвитку української культури⁴⁰³. Ще більш одіозний витвір С. Щоголева «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма» у розділі «Украинофильство инородцев и иностранцев» звинувачував В'ячеслава Липинського – «волинського землевласника і поляка» – у «відхрещуванні від імені поляка»⁴⁰⁴.

Незважаючи на те, що брошура практично не виконала агітаційної ролі у справі ширення ідеї територіалізму, яку на неї покладав автор, Липинський не полишав думки про дальші політичні кроки. Він надумав зібрати з'їзд представників української правобережної шляхти католицького віросповідання. Про це також сповіщав у згаданому листі до С. Томашівського: «Тепер маю найбільше бажання – це скласти хоч невеличке зібрання українців та українофілів «католиків» у Києві в лютім, може б на цьому зібранню вдалось прийти до якихось позитивних наслідків»⁴⁰⁵. Далі у листі Липинський висловлював надію на скорий приїзд до Львова для того, щоб порадитися у цій справі з М. Грушевським та С. Томашівським.

Також він обговорював питання заснування і напряду майбутнього територіалістичного часопису з митрополитом Андреем Шептицьким⁴⁰⁶, з котрим познайомився, як свідчить їхній збережений епістолярій, не пізніше від початку 1909 р. Обоє діячів, на слухну думку Ю. Терещенка, поєднала близькість поглядів на український суспільно-політичний процес і спільне усвідомлення необхідності присвятити своє життя Україні всупереч родинним польським традиціям⁴⁰⁷. Відтоді В. Липинський підтримував постійний листовний зв'язок із митрополитом, неодноразово бувавав під час своїх відвідин Львова у його митрополичій резиденції на території собору св. Юра, котра являла собою, за влучним висловом Андрія Шкраб'юка, «мініатюрний галицький Ватикан»⁴⁰⁸. В. Липинський інформував А. Шептицького про свою громадсько-політичну діяльність, часто звертався до нього за порадою, інколи – за матеріальною підтримкою. Пізніше, вже в еміграції, він твердив про те, що митрополит А. Шептицький виявляв активну підтримку «українського політично-національного руху серед спольщених шляхетських хліборобських кругів

⁴⁰³ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 108.

⁴⁰⁴ Щоголев С. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма / Сергей Никифорович Щеголев. – К., 1912. – С. 455.

⁴⁰⁵ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

⁴⁰⁶ Листи В. Липинського до А. Шептицького / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 412.

⁴⁰⁷ Терещенко Ю. В. Липинський і український суспільно-політичний рух в Галичині у 1907 – 1917 рр. // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 210.

⁴⁰⁸ Шкраб'юк А. Митрополит / Андрій Петрович Шкраб'юк // Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів, 1997. – № 11. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n11texts/shkrab.htm> (21 листопада 2010 р.)

на Правобережжі»⁴⁰⁹. Як бачимо, думка тогочасних авторитетів науки і церкви багато важила для молодого діяча.

Практично всю організаційну роботу з підготовки з'їзду В. Липинський провадив особисто. Так, ще в січні 1908 р. він розіслав листи-запрошення потенційним його учасникам⁴¹⁰. На особливу роль В. Липинського з його «невсипущою енергією» у справі національного відродження спольщених українців свого часу вказав В. Дорошенко⁴¹¹. Її результатом стало те, що вже 22 лютого 1909 р. у Києві, у помешканні відомої київської громадської діячки, палкої прихильниці ідеї В. Липинського, Францішки Вольської на вулиці Фундуклеївській з'їзд поляків-правобережців, римо-католиків, котрі проголосили себе «українцями польської культури» розпочав свою роботу. Більшість із них представляли саме шляхетську верству. Ініціював цей з'їзд В'ячеслав Липинський. Усього учасників з'їзду, за спогадами Д. Дорошенка, було приблизно 35 осіб⁴¹². Серед них – В'ячеслав Липинський, Антоній Станевич (луцький адвокат), Людвік Сідлецький (Сава Криlach), Антоній Васютинський (родич Ф. Вольської), Йоахим Волошиновський (видавець газети «Світова зірниця», родич В. Липинського по лінії матері), Адам Рокицький (дядько В. Липинського по лінії матері), граф А. Холоневський з Вінничини, земський діяч Київщини, колишній депутат І Державної Думи від Київської губернії, поміщик Станіслав Горватт, Францішка та Стефан Вольські, поміщик з Полтавщини С. Мазаракі, Людгард Грохольський (історик та видавець історичних пам'яток), Владзімеж Грохольський, Едвард Пашковський (пізніший запеклий опонент Липинського, котрий друкувався у вшехпольській пресі під псевдонімом Czarny Jegomość), Леон Радзейовський (київський літератор і газетяр), Тадеуш Міхальський (літературознавець і журналіст, ще один майбутній опонент В. Липинського), подільські дідичі Август Іванський (молодший) та Францішек Котович й інші.

Цікавим є той факт, що В. Липинському до участі у з'їзді вдалося залучити не лише так званих українців-латинників, прихильників крайової ідеології, а й деяких послідовників ендецьких поглядів. Таким, зокрема, був В. Грохольський, ініціатор створення на Правобережній Україні конспіративної просвітницької організації «Zizeszenia» (Об'єднання) на націонал-демократичній платформі⁴¹³, а також засновник газети «Dziennik Kijowski», що виходила у Києві протягом 1906 – 1920 рр. Він сприяв метаморфозі згаданого часопису в партійний орган вшехполяків, адже в першому числі газети було виголошено ідею спільного ворога (з

⁴⁰⁹ Лист В. Липинського до редакції «Богословія» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. I. (А – Ж). – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 218.

⁴¹⁰ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 536 – 537.

⁴¹¹ Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи / Володимир Вікторович Дорошенко. – Відень, 1917: Накладом «Союза Визволення України». – 116 с. – С. 103 – 104.

⁴¹² Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914 роки). – С. 141.

⁴¹³ Черкаська Н. Польська шляхта на Правобережній Україні... – С. 197.

цензурних міркувань замість «Росія» вжито словосполучення «російський урядовець»), визнано необхідність співпраці з українцями, задекларовано відмову від підтримки «національних антагонізмів»⁴¹⁴. Націонал-демократичних поглядів дотримувався також і Е. Пашковський. Пізніше ці та деякі інші діячі відійдуть від фактичної участі у русі українців-латинників, започаткованому В. Липинським.

На з'їзд, як гостей, було запрошено й шістьох (за свідченням Є. Чикаленка) українців⁴¹⁵. Але знаємо імена лише 4-ох із них, поданих у спогадах Д. Дорошенка: сам Дмитро Іванович, Є. Чикаленко, Ф. Матушевський та С. Єфремов.

З'їзд тривав три дні. Конспірація була збережена за рахунок часу і місця його проведення. Це були дні щорічних київських контрактів – торговельного ярмарку, на якому переважно здійснювався продаж маєтків, нерухомості, різних закладів, а також сільськогосподарської продукції, насамперед цукру. На контрактний ярмарок традиційно масово з'їжджалися польські пани. Крім того, з'їзд відбувався у центрі Києва, у будинку, де містилося багато різних контор і тогочасних офісів. Отже, нікого не могло здивувати прибуття туди кількох десятків людей. Усі виступи та дебати на з'їзді, за свідченням Д. Дорошенка, провадилися українською мовою. А от Є. Чикаленко твердить про панування на нараді польської мови, навіть окремо подає у своєму «Щоденнику» епізод, коли один із учасників зібрання пояснив уживання польської мови тим, що «вони не рішаються говорити з інтелігентами по-українському»⁴¹⁶. Головну доповідь на з'їзді виголосив В. Липинський. Згодом вона була видрукована у Кракові у вигляді брошурки «Nobilis Ruthenus. Nashe stanowisko na Rusi-Ukrainie. Zagajenie prywatnego zebrania w K...w lutym 1909 r.»⁴¹⁷. Б. Ганцаж вважає, що малий її формат (6x8,5 см), відсутність обкладинки може свідчити про те, що наклад планувалося таємно перевезти на територію підросійської України з метою ширення серед представників спольщеної суспільності⁴¹⁸.

Резолюції, винесені на з'їзді, проголошували, що учасники з'їзду, визнаючи себе громадянами України, тісно зв'язаними всіма своїми інтересами з українським народом, мають стати до праці, щоб допомогти цьому народові в його політичному, соціально-економічному та національно-культурному відродженні. Для поширення цих ідей мав бути заснований київський тижневик «Przegląd Krajowy». Крім того, з'їзд ухвалив підтримувати українські культурні прагнення шляхом закладання читалень, матеріального «підпирання» українських просвітніх видавництв, упровадження української мови до народних шкіл⁴¹⁹.

⁴¹⁴ Dziennik Kijowski. – K., 1906. – № 1. – S. 1.

⁴¹⁵ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). – Т. 1. – 428 с. – С. 52.

⁴¹⁶ Там само.

⁴¹⁷ Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy». – С. 626.

⁴¹⁸ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 112.

⁴¹⁹ Дорошенко Д. З перед тридцяти літ. – С. 132 – 133.

З'їзд пройшов з великим піднесенням і завершився бенкетом у ресторані одного з кращих тодішніх київських готелів «Франсуа» на тій же Фундуклеївській вулиці, напроти міського театру. На бенкеті було виголошено кілька промов як з боку правобережців, так і з боку запрошених лівобережців, співано хором українських пісень. Д. Дорошенко так описував враження від з'їзду гостей-українців: «В тодішніх обставинах прилучення до українського руху кількох десятків висококультурних, активних людей було для нас великою моральною допомогою»⁴²⁰. На його думку, акція В. Липинського була продовженням тієї традиції, котру започаткували хлопомани В. Антонович, Т. Рильський, Б. Познанський, К. Михальчук. При цьому якщо В. Антонович та його послідовники головну роль відводили культурницькій праці серед українського народу, то В. Липинський «головну увагу поклав на політично-національний бік української справи»⁴²¹.

Дещо інакше оцінив з'їзд Є. Чикаленко. Він сподівався, що українці польської культури «...шкідливу роль польського панства зможуть паралізувати...». Одночасно він занотував у «Щоденнику» і певний сумнів щодо реалізації цих планів: «Щось не віриться мені, щоб між польським панством знайшлося багато людей, які захопляться українством не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені!»⁴²².

Як уже зазначалося, підготовча робота до заснування часопису була розпочата В. Липинським ще за кілька місяців до проведення з'їзду. Так, з листа до М. Грушевського від 30 червня 1908 року відомо, що на видавця часопису планувався Йосип Юркевич – лікар, відомий громадський діяч, хлопоман, член Старої Громади, співробітник багатьох українських друкованих видань. В. Липинський просив М. Грушевського поговорити про це з ним⁴²³. Чи відбулася така розмова ми не знаємо, однак достеменно відомо, що з Й. Юркевичем у цій справі вів переговори Богдан Ярошевський – майбутній літературний редактор «Przeglądu Krajow'ого». За свідченням останнього, Й. Юркевич «рішучо odmówився» від пропозиції, мотивуючи це тим, що він є давнім представником українського руху (хоч і поляк за походженням), а головне тому, що не вірив у справу «українізації» спольщеної шляхти⁴²⁴. Потім, як стверджував Б. Ярошевський, О. Юркевич «приймав навіть деяку матеріальну участь у видавництві, але до останку дивився на все це діло песимістично».

Урешті-решт, відповідальним редактором часопису став Леон Радзейовський, а офіційним видавцем – сам В. Липинський⁴²⁵. Редакція розташувалася в центрі Києва – у будинку по вул. Володимирській, 74. Як свідчить листування Київського охоронного відділення з департаментом

⁴²⁰ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914 роки). – С. 141.

⁴²¹ Там само.

⁴²² Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). – Т. 1. – С. 53.

⁴²³ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 354 – 355.

⁴²⁴ Ярошевський Б. На смерть Д-ра Осипа Юркевича // Рада. – К., 1910. – № 258. – 13/26 листопада. – С. 1 – 2.

⁴²⁵ ЦДАУК, ф. 275, оп. 2, спр. 58, арк. 9, 10.

поліції, за тією ж адресою був зареєстрований і сам В. Липинський протягом 1909 р. – початку 1910 р. (до 3 березня). У цих же документах В. Липинський зафіксований як редактор «Przeglądu Krajow'ого»⁴²⁶, очевидно, з огляду на його провідну ідеологічну та організаційну роль у цьому часописі.

Часопис мав представляти три основні лінії, які В. Липинський намагався об'єднати концепцією територіалізму: польську консервативно-крайовську, українську демократичну та лінію українців-латинників, котру В. Липинський уважав провідною. Саме цим міркуванням і визначався склад редакції. Однак слід зауважити, що В. Липинському було складно знайти справжніх однодумців, котрі б ще й мали досвід редагування пресових органів.

Відповідальний редактор видання поляк Л. Радзейовський до цього працював як журналіст у ліберальній газеті «Киевская мысль». У «Przegląd'і» він репрезентував польську консервативно-крайовську течію. Співредакторами стали Богдан Ярошевський, котрий офіційно виконував обов'язки секретаря редакції, та Тадеуш Міхальський, котрому було доручено редагувати розділи хронік⁴²⁷. Останній був уже відомим на той час публіцистом і літературним критиком. У «Przegląd'і Krajow'ому» він фактично опинився, як потім стверджував В. Липинський, проти волі останнього «і тільки на запевнення третіх осіб, що він (Міхальський. – І.П.) буде вести себе коректно...»⁴²⁸. Перш, ніж залучити Т. Міхальського до участі у тижневику, В. Липинський, зокрема, радився із В. Доманицьким⁴²⁹. Досить швидко цей діяч ідейно розійшовся з редакторами «Przeglądu Krajow'ого» і, вийшовши зі складу редакції 4 липня 1909 р. (через два місяці від початку виходу часопису), заходився біля видання так званого «Польсько-українського річника», який фактично відразу став у опозицію до часопису, одним із редакторів котрого Т. Міхальський був перед цим. Отже, зрозуміло, що Т. Міхальський від самого початку не був ідейним соратником В. Липинського.

Б. Ярошевський виявився непослідовним у своєму співробітництві із В. Липинським. У найвідповідальніший момент він відмовився видавати часопис через брак коштів і виїхав з Києва. Повернувся лише тоді, коли В. Липинський залагодив фінансову справу, одержавши допомогу від митрополита А. Шептицького. Стосовно його поглядів слід зауважити, що він не був абсолютним однодумцем В. Липинського, оскільки дотримувався соціалістичних поглядів. В. Липинський сподівався, що він буде його головною опорою у редакції часопису, адже обох діячів єднала спільність самостійницьких поглядів на політичний розвиток України (хоча Б. Ярошевський і атестував себе як федераліста)⁴³⁰. На момент

⁴²⁶ Там само. – Арк. 8 – 10.

⁴²⁷ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 140.

⁴²⁸ ІР НБУВ, ф. І., № 35571, арк. 3.

⁴²⁹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 537, 539.

⁴³⁰ Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy». – С. 623 – 624.

заснування часопису передбачалося, що Б. Ярошевський репрезентуватиме в ньому демократичну українську течію, а сам В. Липинський, очевидно, течію українців-латинників. Отже, від самого початку заснування газети її головний фундатор та ідейний натхненник мав надзвичайно багато проблем із членами редакційного комітету, про що неодноразово жалівся у листах до Б. Лепкого та В. Доманицького⁴³¹.

Близько до редакційного комітету часопису стояв і Богдан Лепкий. Це стає зрозумілим із його листа до львівського професора Кирила Студинського від 11 квітня 1909 р., в якому Б. Лепкий пропонує професорові написати для «Przeglądu Krajow'ого» «статтю на біжучі теми (приміром москофільство в Галичині) або яку замітку про наше відродження»⁴³². Він же поінформував про започаткування часопису й Олександра Барвінського⁴³³. Однак, звичайно, Б. Лепкий не належав до офіційної редакції часопису, оскільки мешкав у Кракові. Натомість Б. Лепкий сам мав намір ще 1908 р. започаткувати подібний польськомовний двотижневик у Львові, котрий би ознайомлював «поляків з українськими справами», а на головного редактора хотів запросити Василя Доманицького⁴³⁴. Письменник обговорював це питання попередньо із В. Липинським, і саме останній повідомив В. Доманицькому про плани Б. Лепкого⁴³⁵. Тому твердження українського літературознавця, знайомого В. Липинського Василя Симовича про те, що ідея «Przeglądu Krajow'ого» належала саме Б. Лепкому⁴³⁶, котру, як непідтверджену до кінця версію, подає й Б. Ганцаж, згадуючи при цьому і про вищенаведений лист В. Липинського до В. Доманицького⁴³⁷, на наш погляд, не є достовірною. Швидше за все, йшлося про два різні замисли близьких по духу людей.

У квітні 1909 р. у Києві за підписом Л. Радзейовського було видано проспект майбутнього часопису, в якому повідомлялося про спрямування видання та його засновників⁴³⁸. У ньому стверджувалося, що «Przegląd Krajowu» «ставить собі на меті освітлювати місцеве життя з погляду інтересів українського народу, до якого маємо обов'язки культурно-громадські, як верства більш заможна та освічена»⁴³⁹. Проспект репрезентував течію територіалізму і крайового патріотизму як політичну групу, котра вже існує де-факто, оскільки був написаний від її імені. У проспекті представники цієї політичної групи виразно заявляли: «<...> Відвічними мешканцями того краю, а не зайдами-кольоністами вважаємо

⁴³¹ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 402, арк. 1 зв.

⁴³² ЦДАУЛ, ф. 362, оп. 1, спр. 336, арк. 91.

⁴³³ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 115.

⁴³⁴ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1014, арк. 2.

⁴³⁵ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 494.

⁴³⁶ Василь Верниволя [Симович Василь]. Богдан Лепкий (Нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці / У кн.: Богдан Лепкий. Твори. – Т. 1. Вірші. – Київ – Лейпциг [1920], Українська Накладня. – С. LXXII – LX.

⁴³⁷ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 120.

⁴³⁸ Дильонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор “Przeglądu Krajowego”... – С. 69.

⁴³⁹ Рада. – К., 1910. – № 86. – 17/30 квітня. – С. 3.

себе, бо в сей наш край душею і серцем від цілих поколінь вросли ми і його життям далі жити хочемо. Ми є громадянами Руси-України в розумінню територіально-національної одиниці. Звідси випливають наші обов'язки і наша суспільна праця, яку хочемо згуртувати в нашій виданні та освітлювати її цілі й шляхи»⁴⁴⁰. Немає сумніву, що проспект був написаний під впливом ідей В. Липинського, оскільки його тези фактично повторюють тези брошури «Szlachta na Ukrainie». Тому, безсумнівно, заявлену політичну програму «Przeglądu Krajow'ого» слід уважати такою, що ґрунтувалася на концепції територіалізму В. Липинського.

Ще раніше за проспект, у березні 1909 р., Б. Ярошевський опублікував у щоденній українській газеті «Рада» статтю під назвою «Чого сподіватись?», де критикував ставлення до українського руху польських часописів. Особливо дісталася виданням «Kraj» та «Dziennik Kijowski». Перший мав консервативний напрям, видавався у Петербурзі та був досить популярний серед поляків-«кресов'яків». Другий, як ми вже зазначали, можна вважати часописом, наближеним до національно-демократичної орієнтації. Обидва ці видання, власне, як й інші польські часописи, на українські справи дивилися під кутом зору польського національного інтересу. «В стосунках до українства, – писав Б. Ярошевський – од польських газет, які зараз займаються місцевими справами, ніякого добра сподіватись не можна. Вони ставляться до українського руху або байдуже, або неприхильно, виявляючи цю неприхильність від часу до часу в окремих статтях і замітках. Польські часописи у Києві, з уважнішим од «Dziennik'a Kijowsk'ого» до українства відношенням не могли вдержатися (певно, йдеться про тижневики соціалістичного спрямування «Głos Kijowski» та «Świt». – І.П.), і з цього можна гадати, що серед польського громадянства на Вкраїні немає, поки що досить людей, які дійсно почувають себе місцевими громадянами і бажають виконувати свої громадські обов'язки»⁴⁴¹. Фактично Б. Ярошевський проголосив головне завдання майбутнього часопису – ширити серед польського та спольщеного елемента в Україні ідеологію територіалізму В'ячеслава Липинського.

Фінансувати тижневик мали представники крупного землевласництва з числа римо-католиків. М. Грушевський спеціально наголошував В. Липинському на тому, що фінансове забезпечення видання повинно йти «тільки з польських рук»⁴⁴², очевидно, щоб ніхто не запідозрив видавців часопису за політичних провокаторів. Тому попередньо було намічено трьох «меценатів» – В. Браницького, М. Тишкевича або К. Володковича. Владислав Браницький походив з польської родини і мав великі маєтності на Київщині. Він, за висловом М. Тишкевича, «серцем був українець»⁴⁴³. Свого часу фінансував

⁴⁴⁰ «Przegląd Krajowy» // Діло. – Львів, 1909. – № 98. – 8 травня/25 квітня. – С. 5.

⁴⁴¹ Ярошевський Б. Чого сподіватись? // Рада. – К., 1909. – № 58. – 12/25 березня. – С. 1.

⁴⁴² Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 356.

⁴⁴³ Gancarz В. «My, szlachta ukraińska...». – S. 117.

петербурзький часопис «Kraj», що мав крайовську орієнтацію. К. Володкович був відомий як меценат і як людина, що спонсорувала проекти скульптурних зображень Т. Шевченка. Але він помер незадовго до того, як почав виходити «Przegląd Krajowy» (8 квітня 1909 р.) і у першому числі тижневика була вміщена посмертна згадка про нього Б. Лепкого⁴⁴⁴. Тому ясно, що він не брав участі у фінансуванні часопису.

Громадський діяч та історик Михайло Тишкевич виявив себе як один із провідних українських меценатів. Він походив з відомого в історії Великого князівства Литовського із середини XV ст. магнатського роду Тишкевичів. Був одним із ініціаторів заснування Польської крайової партії у Київській, Волинській і Подільській губерніях, у 1907 р. фінансував видання «Noworocznika literackiego polsko-ukraińskiego», прибуток від якого було передано на будівництво пам'ятника Т. Шевченкові у Києві, а також на повернення праху Ю. Словацького до краю⁴⁴⁵. Саме він, судячи з листування Б. Ярошевського до М Грушевського, найбільше й спонсорував тижневик.

Серед видавців часопису була також графиня Монтрезор та В. Федорович⁴⁴⁶. Останній був відомим галицьким громадсько-політичним діячем. Походив зі спольщеного українського роду, але вихований був в українському патріотичному дусі. Мав величезний земельний маєток Вікна на Тернопільщині, де завів зразкове господарство. Був відомий, як меценат львівської «Просвіти», збирач української старовини. Його ім'я разом із ім'ям митрополита А. Шептицького було згадане В. Липинським у брошурі «Szlachta na Ukrainie», де автор принагідно говорив, що не лише на Правобережній Україні, а й у Галичині шляхта починає працювати над розв'язанням питання своєї національної приналежності⁴⁴⁷. Напевно, саме митрополит А. Шептицький і допоміг залучити В. Федоровича до справи фінансування тижневика. Адже В. Липинський, як уже зазначалося, інформував митрополита про справу поширення територіалізму. Після київського з'їзду він, зокрема, надіслав до Львова відозву, призначену «для тісніших кругів прихильників... ідеї», вирізку з газети з оповісткою про тижневик, а також 2 примірники книжки «Szlachta na Ukrainie» – один для Шептицького, інший – для В. Федоровича⁴⁴⁸. Ще одним меценатом видання був, за свідченням А. Монтрезора, дядько В. Липинського, представник правобережної шляхти – Адам Рокицький, відомий своєю послідовною крайовою свідомістю⁴⁴⁹.

Однак фінансове питання було постійно актуальним для редакційного комітету. І його розв'язання переважно лежало на плечах В. Липинського. В листі до А. Шептицького, відправленого з Кракова 21

⁴⁴⁴ Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 1. – С. 4 – 5.

⁴⁴⁵ Черкаська Н. Польська шляхта на Правобережній Україні... – С. 201, 204.

⁴⁴⁶ Лист Б. Ярошевського до М. Грушевського від 5 червня 1914 року // Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy». – С. 654 – 655.

⁴⁴⁷ Lipiński W. Szlachta na Ukrainie... – S. 24.

⁴⁴⁸ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 412.

⁴⁴⁹ Монтрезор А. Адам Рокицький (Некролог). – С. 387.

квітня 1909 р., він повідомляє, що одержав від редакційного комітету звістку про постанову відкласти до осені видання «Przeglądu Krajow'ogo» через брак коштів. Липинський миттєво телеграфував до Києва і просив редакційний комітет зачекати з остаточним рішенням до одержання від нього додаткового повідомлення. У листі Липинський просив митрополита про матеріальну допомогу редакції тижневика, посилаючись на їхню попередню розмову в цій справі й готовність Шептицького надати у разі потреби фінансову «рату»⁴⁵⁰. В результаті вже 5 травня 1909 р. В. Липинський одержав у Львові від митрополита «уділ в сумі тисяча корон для передачі Комітетові Редакційному тижневика «Przegląd Krajowu» у Києві»⁴⁵¹.

Нові фінансові проблеми спіткали часопис у серпні 1909 р. Вирішував їх В. Липинський частково власним (батьківським) коштом, про що повідомляв у листі до Василя Доманицького від 14 серпня⁴⁵². Усього ж, як свідчить фінансовий звіт редакції часопису, складений Б. Ярошевським на початку 1910 р., видатки на видання «Przeglądu Krajow'ogo» за весь час його виходу становили 5 497 рублів 72 копійки⁴⁵³.

Слід зазначити, що у квітні, коли В. Липинський розв'язував нескінченні проблеми (фінансові, редакційні, видавничі), пов'язані із початком виходу часопису, він мусив розриватися між Києвом та Краковом, адже 8 квітня 1909 р. у нього народилася донька Єва⁴⁵⁴. Дівчинка, за висловом В. Доманицького, народилася «увесистая»⁴⁵⁵, а тому під час пологів, які відбувалися у краківській клініці, лікарі мусили вдатися до хірургічного втручання. І дружина, і донька В. Липинського певний час були слабкими⁴⁵⁶, тож молодий батько знаходився біля них майже до кінця місяця, що ще більше ускладнювало йому розв'язання проблем, пов'язаних із часописом.

Перше число газети побачило світ 13 травня 1909 р. На жаль, майже відразу видання було перетворено на двотижневик, а після появи п'ятого номера виходило нерегулярно. Всього вийшло 12 номерів. Останній номер був здвоєний і побачив світ 5 січня 1910 р. А 4 лютого 1910 р. відбулося зібрання «уділовців та прихильників» часопису, яке мало вирішити подальшу його долю. В. Липинський дуже сподівався, що «Przegląd Krajowu» не впаде. Про це він так писав А. Шептицькому: «Нам би дуже хотілося удержати її (газету. – І.П.) в такій чи іншій формі, бо діло своє вона хоч помаленьку, але все ж таки робить, і тому ми докладаємо всіх сил, щоб не дати цій справі упасти. Проте в остаточній мірі це буде залежати від наших прихильників і всіх тих, кому справа ця лежить на

⁴⁵⁰ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 413.

⁴⁵¹ Там само. – С. 415.

⁴⁵² Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 557.

⁴⁵³ ЦДАУЛ, ф 367, оп. 1, спр. 32, арк. 1 – 4.

⁴⁵⁴ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 548.

⁴⁵⁵ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр 1035, арк. 1.

⁴⁵⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 549 – 550.

серці»⁴⁵⁷. Однак сподівання В. Липинського не виправдилися, і часопис припинив своє існування.

І все ж «Przegląd Krajowy» став помітним явищем в українському національно-культурному житті 1909 року. Його напрям В. Липинський у листі до В. Доманицького визначив як «т. зв. територіяльно-демократичний»⁴⁵⁸. У цьому випадкові вживання терміна «демократичний» є до певної міри правомірним. Оскільки, як уже зазначалося, часопис презентував три лінії, об'єднані спільною концепцією територіалізму: польську консервативно-крайовську (Л. Радзейовський), українську демократичну (Б. Ярошевський) та лінію українців-латинників (В. Липинський). Проте сам В. Липинський, безумовно, головну мету часопису вбачав у тому, щоб допомогти шляхті, котра віками проживала на правобережних українських землях, відродити українську шляхетську свідомість і стати однією з еліт українського народу. Дуже чітко схопив характер започаткованого В. Липинським часопису М. Залізник, котрий зазначав, що «Przegląd Krajowy» «мав на меті викликати <...> український рух серед спольщеної шляхти, показати, що в її інтересах лежить приєднатися до політичного руху українського народу»⁴⁵⁹.

Незважаючи на конфлікти, що раз у раз виникали в редакції, газета дійсно презентувала протягом 8-ми місяців насамперед концепцію територіалізму В. Липинського, оскільки майже в кожному номері вміщувалися його статті, котрі автор підписував псевдонімами «Ciwis» та «Ukrainiec». Крім того, В. Липинський часто готував до газети ще й редакційні статті, більшість із яких мала програмовий стосовно часопису та ідеї територіалізму характер. Це, зокрема його стаття «Kraj i Naród» («Край і народ») у № 3 від 12 червня, а також «Dwie drogi» («Дві дороги») у № 1. У другій статті автор так визначає мету представників того напрямку, ідеологом якого він став: «Ми, що громадянського зв'язку з нашим краєм не втратили, дві дороги виразно бачимо тепер перед собою: дорогу запродання потреб України в ім'я «метрополії» і потреб народу українського в ім'я «вищих культур» – дорогу *розбрату*, тимчасових переможців проти переможених – і дорогу *згоди*, оперту на працю для добра краю, для досягнення кращого його майбутнього, неможливого без усебічного розвитку українського народу, дорогу єднання всіх без винятку народів-громадян, а не колонізаторів Русі-України, котрі її народ посправжньому люблять. І спираючись на наші давні в тім краю культурні традиції, одідичені в минулому, а також вдивляючись завжди у майбуття, ми обираємо ту другу...»⁴⁶⁰.

У кількох номерах він видрукував статті під власним іменем – Waclaw Lipiński. Це, зокрема, стаття «Dla wyjaśnienia» («Для

⁴⁵⁷ ЦДІАУЛ, ф. 358, оп.1, спр. 292, арк. 22.

⁴⁵⁸ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 557.

⁴⁵⁹ Залізник М. «Зарослими шляхами України» / Микола Кіндратович Залізник // ЛНВ. – К., 1912. – Т. LX. – Кн. XII. – С. 555.

⁴⁶⁰ Ciwic. [Lipiński W] Dwie drogi // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 1. – S. 3 – 4.

роз'яснення»), в котрій автор характеризує себе як «українця польської культури» (тобто «політичного українця, який не пориває з польсько-шляхетською культурою і римо-католицькою вірою, у лоні яких він був вихований) і знов витлумачує сутність своєї територіалістичної концепції⁴⁶¹. А також статті «Między młotem a kowadłem» («Між молотом і ковадлом»)⁴⁶² та «Ukraina si Rusь» («Україна чи Русь»).

У статті «Między młotem a kowadłem» була порушена проблема двосторонньої денаціоналізації українців, що провадилася під тиском панівних націй росіян та поляків. Як приклад наводив полонізованих українців-уніатів з Підляшшя, а також зрусифікованих галицьких москофілів.

Стаття «Ukraina si Rusь» з'явилася в № 2 «Przeglądu Krajow'ого». Вона була відповіддю на фельетон під таким же заголовком відомого польського історика Олександера Валер'яна Яблоновського, надрукованому в часопису «Dziennik Kijowski». У фельетоні автор повставав проти назви «Україна» й застерігав своїх земляків не вживати й не ширити її і взагалі не перейматися українофільським думками. В. Липинський у своїй статті-відповіді закидає історикові О. Яблоновському ненауковий підхід до тлумачення такої проблеми, як творення етнізмів, і підкреслює думку, що мета фельетону була не наукова, а суто політична. І тут він посилається на іншу публікацію О. Яблоновського у «Dziennik'u Kijowsk'ому» – лист до кола літераторів і газетних польських робітників у Києві. У цьому листі видатний польський історик закликав поляків, де б вони не були та які б місця не займали, «не спускати з очей цілої Польщі, всіх її потреб, інтересів і завдань», тобто, як підкреслює В. Липинський, «інтересів вшехполяків»⁴⁶³.

В. Липинський у своїй статті наголошує, що частина представників спольщених родів на Україні, «йдучи за голосом совісти й вказівками свого чуття, повернула до свого народу і отверто назвалась українцями». Тут він, безперечно, має на увазі самого себе та своїх послідовників. Друга ж частина задержала, за висловом В. Липинського, «унаслідоване від предків польське ім'я». Серед них і шановний історик О. Яблоновський, котрий присвятив себе вивченню історії українських земель у складі Речі Посполитої, та котрій тепер у своїх публіцистичних творах, виступив різко проти українців і українського національного відродження. Саме тому В. Липинський, як послідовний територіаліст, нагадував полякам, перефразовуючи драматурга С. Виспянського, що «Польща – то велика річ, ...але ж так само велика і наша Україна – бо велика кожна ідея, що має на цілі духовне визволення народу». Відповідаючи ж у кінці статті на питання «Україна чи Русь?», автор виголошує: «<...> Коли ми бачимо, що зараз серед нашого народу називається «Україною» все, що рветься до життя, до світлої будучини <...> то ми тут без огляду на те, за кого, як народ, ми себе

⁴⁶¹ Lipiński W. Dla wyjaśnienia // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 7. – S. 1 – 3.

⁴⁶² Lipiński W. Między młotem a kowadłem // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 11 – 12. – S. 2 – 5.

⁴⁶³ Lipiński W. Ukraina si Rusь // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 2. – S. 2.

вважаємо, ставимо своїм гаслом «Україну»⁴⁶⁴. Ця стаття є незаперечним доказом публіцистичного таланту В. Липинського. Не випадково Л. Білас назвав її «взірцем високоякісної полеміки»⁴⁶⁵.

«Przegląd Krajowy» поступово ширився. У серпні він уже мав близько 200 передплатників. Увесь наклад його лічив 1000 примірників, з котрих після роздрібної торгівлі залишалося, як зазначав В. Липинський, «дуже небагато»⁴⁶⁶. Часопис мав передплатників не лише в Україні, а й у Петербурзі, Варшаві, Львові⁴⁶⁷.

Структурно часопис поділявся на три відділи: громадсько-політичний, літературно-науковий та економічний. Зрозуміло, що більшість власних статей В. Липинський уміщував у політичному відділі (7 із 10 статей). Однак у літературно-науковому відділі було надруковано скорочену польськомовну версію його історичної розвідки «Данило Братковський», що публікувалася перед тим у «Літературно-науковому віснику», розлогу статтю «Гоголь – Залеський», у якій публіцист проводив аналогію між творчістю двох літераторів доби романтизму – представника зросійщеного українського Лівобережжя Миколи Гоголя та представника української школи у польській літературі Богдана Залеського, підкреслюючи, що обидва письменники намагалися українські національні традиції та почування всіма силами погодити й сполучити з державним і національним патріотизмом панівних на Україні націй росіян та поляків. Також тут було подано рецензію В. Липинського на працю польського історика Ф. Равіти-Гавронського «Богдан Хмельницький», що містила нищівну критику цього твору.

Спіробітництво із часописом вели такі відомі українські та польські діячі, як Д. Дорошенко, В. Доманицький, С. Єфремов, В. Пачовський, Я. Міодушевський, Л. Василевський, Сава Крилач (Л. Сідлецький). Багатьом із них В. Липинський особисто замовляв статті чи замітки на певні теми. Так, ще перед виходом часопису на початку квітня 1909 р. запрошуючи листовно В. Доманицького до співробітництва у «Przegląd'і», редактор одразу просив підготувати коротеньку статтю-некролог про М. Аркаса (який помер у березні 1909 р.) і статтю про київський кооперативний з'їзд «на тлі розвитку кооперації у Київщині»⁴⁶⁸. Обидві статті згодом з'явилися в газеті. Приблизно у той самий час він звертався і до відомого українського діяча, педагога Івана Шендрика з проханням підготувати статтю «Україна і балканські справи»⁴⁶⁹. Стаття з такою назвою з'явилася у 3-ому номері «Przeglądu», однак автором її був С. Єфремов. У кількох пізніших числах ця тема була піднята ще раз.

---

⁴⁶⁴ Ibidem. – S. 4.

⁴⁶⁵ Білас Л. Вячеслав Липинський і «територіалізм» (1908 – 1910) / Сучасність, 1962. – № 3. – С. 67.

⁴⁶⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 558.

⁴⁶⁷ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 141.

⁴⁶⁸ Там само. – С. 547.

⁴⁶⁹ Лист В. Липинського до І. Шендрика / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 411.

В. Липинським була також задумана стаття на тему «Просвіт». Її він хотів запропонувати підготувати В. Доманицькому. Врешті статтю написав той же С. Єфремов⁴⁷⁰. Отже, з цього стає зрозуміло, що В. Липинський особисто розробляв тематику окремих номерів часопису, намагаючись спрямувати його в русло загальноукраїнського руху, але на основі ідеї територіалізму.

У п'ятому номері було вміщено розвідку М. Грушевського «Виговський і Мазепа». Вона писалася не спеціально для «Przeglądu Krajow'ого», а являла собою перекладений польською мовою передрук. До речі, саме за друкування цієї статті на відповідального редактора Л. Радзейовського було накладено штраф⁴⁷¹. В економічному відділі публікувалися ґрунтовні статті з питань розвитку сільського господарства авторства Станіслава Липинського.

В. Липинський пропонував співробітництво у часописі й Дмитрові Донцову. Це стає зрозуміло з листування останнього з Василем Доманицьким. Діячі були знайомі з часу спільного лікування у Закопаному. Різниця у їхніх світоглядах виявилася вже у той час, однак тоді ще, напевно, між ними не існувало непереборних суперечностей. Пізніше, вже на еміграції, Липинський твердив про те, що в санаторії вони з В. Доманицьким уникали зустрічей з Д. Донцовим через його «есдецьке нахабство»⁴⁷². Швидше за все, це було перебільшення, викликане непримиренним розходженнями у поглядах та частими нападками ідеолога інтегрального націоналізму в пресі на В. Липинського як ідеолога гетьмансько-монархічного руху. А от у 1909 р. діячі навіть епізодично листувалися⁴⁷³. Липинський надсилав Донцову «Przegląd Krajowy» від початку його виходу. Донцов натомість вагався прийняти пропозицію редактора часопису про співробітництво, про що писав В. Доманицькому: «<...> Хтів би написати щось для «Przeglądu», та боюсь, що дуже він толерантний і благочинний і стаття, написана з присущою мені делікатністю в виразах, – певно не пройде...»⁴⁷⁴.

Поява «Przeglądu Krajow'ого» стала помітною подією в українському житті 1909 р. На початку травня С. Єфремов у листі до В. Доманицького писав про це так: «В Києві остання новина – це «Przegląd Krajowy». Липинський приїхав і працює як віл. Перше число, здається, розходитьсь добре, хоч вельможне панство на всі заставки лається. Що вийде з цих заходів – не знати, хоч спроба, безперечно, дуже цікава»⁴⁷⁵.

Слід зауважити, що поява «Przeglądu Krajow'ого» була прихильно зустрінута українською демократичною пресою. Зокрема, схвально про часопис відгукувалася українська щоденна газета «Рада». У ній час від часу з'являлися замітки про чергові числа «Przeglądu Krajow'ого» й

⁴⁷⁰ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 554.

⁴⁷¹ Рада. – К., 1909. – № 159. – 15/28 липня. – С. 2.

⁴⁷² Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 255.

⁴⁷³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 547.

⁴⁷⁴ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 218, арк. 2.

⁴⁷⁵ Там само. – Спр. 264, арк. 1 зв.

зверталася увага читачів на окремі його статті. Так, зокрема, «Рада» 16 липня 1909 р. повідомляла своїм читачам про появу 4-ого номера польськомовного видання, коротко описувала його зміст та наприкінці підсумовувала, що «останнє число «Przeglądu Krajow'ого», як і всі попередні, робить дуже симпатичне враження»⁴⁷⁶. Більше того, в одному з номерів «Ради» говорилося, що «Przegląd Krajowy» «...єсть єдиний поки серйозний орган, в якому можливо польсько-українське єднання»⁴⁷⁷. Так само прихильно оцінювала часопис львівська газета «Діло», котра, як і «Рада», уважно слідкувала за розгортанням діяльності українців-латинників під проводом В. Липинського. Позитивне значення часопису територіалістичного спрямування вона вбачала у тому, що він «об'єднував, як українців польської культури, так і поляків на території України, з метою спільної праці задля розвитку українського народу»⁴⁷⁸. «Рада» вміщувала інформацію про вихід кожного чергового числа «Przeglądu»⁴⁷⁹, а також закликала українців, особливо тих, хто мав серед рідні поляків, передплачувати часопис⁴⁸⁰.

Натомість більшість польських часописів, особливо «вшехпольські», повели справжню боротьбу з газетою, що репрезентувала концепцію територіалізму В. Липинського. Особливо запеклу обструкцію до «Przeglądu Krajow'ого» чинили часописи «Głos Warszawski», котрий редагував відомий польський націоналіст та українофоб Роман Дмовський, і клерикально-католицький «Dziennik powszechny», також видаваний у Варшаві. Останній, зокрема, надрукував статтю Гінвілла «Echa Kijowskie» («Київські відлуння»). На думку автора статті, «Przegląd Krajowy» «роз'ятрує стосунки до українців» серед поляків. Гінвілл зазначав, що цей часопис має себе за «речника «краєвого поступу» й виходить «під фактичною редакцією д. Вацлава Липинського, автора чудної книжки “Szlachta na Ukrainie”», котрий є, певно, «нащадок якогось отамана козацького», що «постановив вернути себе, «українця польської культури», українському рухові...»⁴⁸¹.

Неприхильно ставилися до «Przeglądu Krajow'ого» й польські часописи, котрі видавалися в Україні, зокрема «Dziennik Kijowski». Крім того, фактично відверту боротьбу з першим повів і один із колишніх його редакторів – Т. Міхальський, котрий, вийшовши зі складу редакції на початку липня 1909 р., оголосив В. Липинського «провокатором» і майже одразу разом із Е. Лігоцьким заходився коло започаткування так званого «Польсько-українського річника» й закликав українських літераторів приєднатися до нього. Спроба такого єднання навіть відбулася: на заклик відгукнувся гурток українських письменників на чолі з редакцією часопису «Українська Хата». Однак досить швидко згаданий альянс розвалився, так

⁴⁷⁶ Рада. – К., 1909. – № 134. – 16/29 червня. – С. 4.

⁴⁷⁷ Польські клерикали та українство // Рада. – К., 1909. – № 213. – 22 вересня / 5 жовтня – С. 1.

⁴⁷⁸ Проблеми української культури // Діло. – 1909. – № 149. – 10 липня / 27 червня. – С. 2.

⁴⁷⁹ Діло. – Львів, 1909. – № 213. – 29/16 вересня. – С. 4.

⁴⁸⁰ Там само. – № 180. – 17/4 серпня. – С. 4.

⁴⁸¹ Польські клерикали та українство // Рада. – К., 1909. – № 213. – 22 вересня / 5 жовтня – С. 1.

і не оформившись остаточно. Майже відразу по цих подіях у «Раді» з'явилася редакційна стаття «Обережно собі вибираймо приятелів», у якій автор називав необачною спробу українських письменників порозумітися в справі україно-польського єднання з Міхальським та Лігоцьким. І тим дивнішою вважала редакція «Ради» цю пригоду, що сталася вона саме тоді, коли серед польського громадянства на Україні з'явилася течія, з якою представники українського руху могли «багато спільної роботи робити». Ї далі «Рада» уточнювала: «Маємо на думці той напрям, який репрезентує собою «Przegląd Krajowy», цей з польського боку дійсно серйозний і поважний спільник, що вже практично налагодив ту саму справу, до якої з таким тріском узялися були дієві особи цього неприємного епізода з єднанням у польсько-українському збірнику»⁴⁸².

Стаття у «Раді» була невинуватою. Спочатку в українській газеті з'являлися цілком прихильні повідомлення про проєктований «Польсько-український річник». Однак 5 серпня 1909 р. В. Липинський написав видавцеві «Ради» Є. Чикаленку листа, в якому пояснив, чому редакція «Przeglądu Krajow'ого» ставиться до дітища Т. Міхальського вороже. Зокрема, В. Липинський у цьому листі зазначав, що підставою «credo» «Przeglądu Krajow'ого» є визнання того, що «вільно кожній людині, вихованій на Україні в польсько-шляхетській культурі вважати себе чи Українцем чи Поляком, обов'язковим являється територіально...признати себе громадянином України і служити тільки виключно її інтересам». Задля ширення цієї ідеї українці, що працюють у редакції виходять з міркування, по-перше, провадження принципу самоозначення, котрий допоможе пробудити національну свідомість у тих, «котрі досі називають себе поляками», а по-друге, необхідності відокремлення цих «колишніх» поляків від політичного впливу «всехполяків», щоб придбати в них «свідомих громадян України»⁴⁸³.

Поляки ж, що брали участь у виданні «Przeglądu Krajow'ого», робили це «з мотивів горожанських: почуття обов'язку перед рідним краєм і цим народом, котрий їх кормить». Таких, котрі серед польської суспільності поділяють ці погляди, пише Липинський, небагато, а тому «проти нас ведеться страшенна агітація, одною з її останніх прояв є видання «Польсько-українського річника»⁴⁸⁴. Справа в тім, що ширення Т. Міхальським неправдивих чуток про справжні наміри В. Липинського у справі видання ним часопису «Przegląd Krajowy» призвело до гострого конфлікту між двома діячами. В. Липинський зажадав від свого опонента суду честі, а Д. Дорошенка просив виступати у ньому своєрідним арбітром.

Тепер же В. Липинський був переконаний, що започатковане Т. Міхальським видання призначалося, щоб побити «Przegląd Krajowy» в очах громадянства їхньою ж зброєю – «симпатіями до українства... жестованими цими добродіями ефектною жертвою на пам'ятник

⁴⁸² Обережно собі вибираймо приятелів // Рада. – К., 1909. – № 204. – 10/23 вересня. – С. 1.

⁴⁸³ ІР НБУВ, ф. І., № 35571, арк. 1 зв. – 2.

⁴⁸⁴ Там само. – Арк. 2 зв.

Шевченкові, участю українських письменників, оповістками (мало не кожного дня) в «Раді»..., але опертими на зовсім відмінних суспільних і психологічних мотивах». «Бо, – підкреслює Липинський, – коли ми ці симпатії бажаємо поставити на зовсім реальний ґрунт (підкреслення В.Л.): 1) признання права бути українцями за тими (зі спольщеного суспільства), хто бажає ними бути і 2) політичного сепаратизму до Польщі, як умови горожанської праці поляків на Україні, – то ці добродії «згоду з українцями» роблять від імені «цілого і неподільного» польського народу, щоб показати, що така «згода» зовсім можлива без усякої «поблажливості» для «ренегатів» і без всякого «краєвого вархольства»⁴⁸⁵. Які ж звичайно бувають наслідки «згоди» між українцями і «цілим» польським народом, то, маючи Галичину, не треба бути пророком, щоб їх наперед угадати»⁴⁸⁶.

Наприкінці листа до Є. Чикаленка В. Липинський зазначав, що ці міркування «вважав потрібним додати для повної характеристики нового напрямку в польсько-українських відносинах» та що через наведені вище причини «Przegląd Krajowy» буде його рішучо поборювати. І далі висловлював надію, що редакція «Ради» займе відповідну позицію відносно конфлікту між «Przegląd'ом» та «Польсько-українським річником»: «Знаючи-ж добре польсько-укр[аїнські] відносини, я вважаю своїм обов'язком, як свідомого члена своєї суспільности, написати до Вас цей лист і з'ясувати виразно своє становище. Очевидячки не претендую на вплив на становище Ваше супроти цього напрямку – дальші Ваші кроки в цій справі залежатимуть цілковито від Ваших на цю справу поглядів. Хотілося б тільки, щоб це робилося свідомо і, в разі, як не виступатимемо солідарно, щоб на це з Вашого боку, так як і нашого, були свої принципіальні причини»⁴⁸⁷.

У цьому листі В. Липинського, на наш погляд, можна побачити його виразне прагнення, щоб репрезентована ним течія українців-латинників сприймалася представниками українського руху як його невід'ємна складова й волів, щоб речник того руху – єдина щоденна українська газета – стала на її захист. Певно, що стаття у «Раді», спрямована проти «Польсько-українського річника», з'явилася великою мірою під впливом цього листа В. Липинського до видавця «Ради» Є. Чикаленка.

Отже, В. Липинському та його однодумцям у «Przegląd'i Krajow'ому» доводилося постійно протистояти відвертим і замаскованим, як редакція «Польсько-українського річника», ворогам. Не було згоди й у середині редакції. Особливо складними були стосунки В. Липинського із Б. Ярошевським. Той, на кого фундатор «Przeglądu» покладав найбільші надії, як на політичного українця, а, значить, найближчого свого соратника у редакції, насправді виявився далеким від такого уявлення. Робота вже над першими номерами часопису засвідчила, що Б. Ярошевський хибно

⁴⁸⁵ вархольство (польськ.) – неотесаність, грубість.

⁴⁸⁶ ІР НБУВ, ф. І, № 35571, арк. 3.

⁴⁸⁷ Там само. – Арк. 4 зв.

розуміє територіалізм В. Липинського, а отже, й мету видання «Przeglądu Krajow'ogo». Якщо для В. Липинського головна мета територіалізму (і відповідно часопису) полягала у перетворенні місцевого (правобережного) польського патріота на політичного українця, українського державника, який би при цьому залишався етнічним поляком, мав право плекати польську культуру, то для Б. Ярошевського ідейний принцип тижневика полягав у демократичній відмові поляків від власного культурного минулого на користь українського демократичного руху⁴⁸⁸.

У серпні 1909 р. В. Липинський писав у листі до В. Доманицького: «<...> «Przegląd» мені особисто коштує страшенно багато сил, нервів і взагалі духовної енергії – а результати, по правді кажучи, дуже дуже мізерні». Через це його мучило питання: «чи варто для таких результатів присвячувати стільки сили – чи не краще б її обернути на якусь іншу більше продуктивну роботу?»⁴⁸⁹

І все ж В. Липинський сподівався, що ширення ідей територіалізму через часопис у подальшому мало би принести українському рухові велику користь – «політично і культурно (хоч не національно)» приєднати до нього польські елементи, котрі, на його переконання, особливу роль відіграватимуть на Правобережжі після запровадження земств. Найбільшу ж реальну роль часопису він убачав у «діференціації польського суспільства на територіялістів-українофілів і вшехполяків-українофобів». Одночасно вже в серпні 1909 р. В. Липинський зрозумів, що «для розбудження національної свідомости серед спольщеного суспільства він (часопис – І.П.) не робить і не може робити майже нічого». Тому діяч мав намір у разі, якщо до кінця року вдасться кардинально вирішити проблему фінансування часопису, змінити склад редакції, щоб у ній були лише ідейно віддані територіялісти (такими він уважав представників течії українців-латинників), а самому присвятити себе знову науковій роботі та українським справам, «надсилаючи одночасно статті до «Przegląd'у»⁴⁹⁰.

В. Липинський думав змінити не лише склад редакції, але й назву часопису. Вже 16 грудня 1909 р. він подав до канцелярії Київського губернатора письмову заяву про бажання видавати у Києві щомісячний журнал польською мовою під назвою «Przegląd Ukraiński». У заяві представлялася програма майбутнього часопису, для якого намічались такі відділи: 1) урядові заходи і розпорядження; 2) статті з питань суспільного, державного та економічного життя; 3) статті з питань літератури, науки й мистецтва; 4) повісті, романи, оповідання, поезія; 5) критичні замітки; 6) огляди внутрішнього та закордонного життя; 7) огляди сучасної літератури; 8) новини книжкового ринку; 9) бібліографія; 9) оголошення. При цьому в заяві В. Липинський приймав на себе обов'язки відповідального редактора журналу⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy». – С. 638.

⁴⁸⁹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 557.

⁴⁹⁰ Там само. – С. 558.

⁴⁹¹ ЦДІАУК, ф. 295, оп. 1, спр. 210, арк. 1.

Власне, ідея нового видання з'явилася кількома місяцями раніше. Пізніше В. Липинський, незважаючи на непорозуміння, обговорював і планував цю ідею спільно з Б. Ярошевським. В. Липинський тоді відстоював формат місячника, Б. Ярошевському здавалося доцільнішим видавати неперіодичний альманах⁴⁹².

Цей факт свідчив про те, що на той момент В. Липинський уже повністю розчарувався у веденій до того справі «Przegląd'u Krajow'ego», яка, за його власним твердженням, працює «на взбогачення в першій лінії польської культури <...>, а тільки посередно на зміцнення укр[аїнського] руху»⁴⁹³. Тому в нього вже наприкінці літа 1909 р. з'явилися думки про те, щоб «прикласти ці сили безпосередно до української роботи»⁴⁹⁴. Про наміри змінити напрям часопису з «утраквістичного» на український В. Липинський інформував М. Грушевського ще на початку осені 1909 р. Однак професор не підтримав цієї ідеї, про що свідчить його щоденників запис від 29 вересня⁴⁹⁵.

Але, як ми знаємо, на початку 1910 р. «Przegląd Krajowy» таки упав, про що В. Липинський з гіркотою повідомляв В. Доманицькому в листі від 13 лютого 1910 р.: «...Пропавав дурно... рік праці, масса енергії та здоровля...»⁴⁹⁶. Сталося це через фінансові проблеми, а головним чином через недостатнє сприйняття ідей «Przeglądu Krajow'ого» ширшим польським загалом.

Подальший намір В. Липинського видавати спільно з Б. Ярошевським місячник або альманах, призначений для українців польської культури, не був реалізований через особистий конфлікт між двома діячами. Богдан Ромуальдович звинуватив Липинського у гультяйстві та легковаженні редакторськими обов'язками у веденні «Przeglądu Krajow'ого». Натомість В'ячеслав Казимирович закидав своєму візаві перевагу матеріальної зацікавленості у справах громадського значення. Він навіть звертався до С. Єфремова з проханням бути посередником у громадському суді честі між ним та Ярошевським, оскільки вважав закиди останнього на власну адресу не простою особистою образою, адже до неї долучалося «ще й діло громадське»⁴⁹⁷.

Протягом усього дореволюційного періоду В. Липинський не полишав думки про ширення ідеї територіалізму і про розвій руху українців-латинників. У листі до І. Кривецького на початку 1913 р. він довірочно повідомляв про поновлення спроб його соратників видавати власний друкований орган⁴⁹⁸. Ішлося про задум, що народився у колі

⁴⁹² ІР НБУВ, ф. 317, № 679, арк. 1 зв.

⁴⁹³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 558.

⁴⁹⁴ Там само.

⁴⁹⁵ Гирич І. В'ячеслав Липинський у довоєнний час (у світлі листування з культурними діячами України)... – С. 144.

⁴⁹⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 569.

⁴⁹⁷ Листи В. Липинського до С. Єфремова / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 660 – 684. – С. 662.

⁴⁹⁸ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 222.

видавців альманаху «Z dziejow Ukrainy» (Францішка Вольська, Людвік Сідлецький, В'ячеслав Липинський) наприкінці 1912 р. Це мав бути місячник на взірєць російськомовного літературно-наукового й загально-політичного часопису «Украинская Жизнь», що виходив у Москві з 1912 р. зад редакторством О. Саліковського та С. Петлюри. Метою «Украинской Жизни» було ознайомлення російських читачів із українськими культурними надбаннями та піднесенням української національної свідомості. У ньому був запрошений співпрацювати (через Сергія Єфремова) і В. Липинський. У грудневому номері за 1912 р. він опублікував там свою статтю зад назвою «Политика польських руководящих сфер по отношению к Украине». Планований українцями польської культури місячник мав бути польськомовним і називатися «Życie Ukraińskie». Розуміння В. Липинським призначення цього часопису виразно свідчить про еволюціонування його територалістичного світогляду. Він уважав, що видання мало бути своєрідним друкованим органом започаткованого ним руху українців-латинників, а не всього польського елемента, як це було у «Przeglądzi Krajow'omu», та мати суто український характер. Саме тому він виправив у відозві до можливих видавців місячника, остаточно зредаговану без його участі Ф. Вольською й Л. Сідлецьким, означення «społeczeństwo polskie» (польська громадськість), що мало вказувати майбутнього читача, на інше – «czytajaca po polsku publiczność» (дослівно – «публіка, що читає польською») ⁴⁹⁹. Надсилаючи згадану відозву до відома М. Грушевському В'ячеслав Казимирович жалівся, що її автори без його згоди змінили підготовлений ним проект документа та подавали до нього такого, на що б він «ніколи не пристав» ⁵⁰⁰. У наступному листі до професора він ще раз питав його думку про проєктований часопис, підкреслюючи його виключно український характер, а також запитував, чи не краще би було вести його в українській мові. «Ходить мені головно о се, чи таке видавництво відповідне під теперішню хвилю», – питав у листі В. Липинський ⁵⁰¹.

Однак уже тоді він бачив, що справа ця малоперспективна, оскільки серед його соратників практично не було людей, що, за його висловом, «могли писати й розумілись хоч трохи на політичнім значінню слів» ⁵⁰². Брати ж цілком на себе одного весь тягар видавництва журналу він не наважився. Мабуть, саме тому згадані плани так і не були втілені у життя.

Б. Ганцаж подає також інформацію про належність В. Липинського у 1914 р. до складу редакції польськомовної щоденної газети «Goniec Kijowski», що мала демократичний характер та формально проголошувала ідею польсько-української федерації, зближення обох народів. Виходила

⁴⁹⁹ Відозва в справі видавання журналу «Życie Ukraińskie» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолооскип, 2003. – 960 с. – С. 833.

⁵⁰⁰ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 407.

⁵⁰¹ Там само.

⁵⁰² Там само. – С. 406 – 407.

вона від 1 квітня 1914 р., але не кілька місяців, як твердить польський дослідник⁵⁰³, а навіть і у 1915 р., хоча редакція весь час мала фінансові труднощі через малу кількість передплатників. Формат часопису – щоденна вечірка (газета виходила після полудня). Її головним редактором і видавцем був Ян Тадеуш Врублевський. Його співредактором, що взяв на себе ведення політичного відділу газети, був Генрик Полетилло⁵⁰⁴. Саме цьому останньому належить більшість статей відповідної тематики у газеті. Реальну участь В. Липинського у виданні газети встановити не вдалося, оскільки за 1914 рік нам удалося віднайти лише один номер газети, однак там ім'я діяча (чи його літературно-публіцистичні псевдоніми) не згадуються. Ясно, що від початку Першої світової війни він уже точно не міг брати участі у цьому пресовому органі. На наш погляд, виглядає доволі сумнівним, щоб В. Липинський брав активну участь у призначеному для поляків часописі, що робив акцент на розвої польської (а не української, згідно з концепцією територіалізму В. Липинського) культури та польського національного життя.

Таким чином, В. Липинському не вдалося суттєво поширити ідею територіалізму серед спольщених верств на Україні у дореволюційний період. Як слушно зазначав свого часу Я. Пеленський, його виступ «на арену нашої історії був пізній», адже «шляхта як кляса тратила на переломі XIX і XX сторіч своє значення»⁵⁰⁵. Сам В. Липинський уже в еміграції в листі до Д. Дорошенка пояснював цю свою поразку тим, що ті, хто в цілому прихильно поставився до ідеї територіалізму в теорії (несоціалістична, самостійна Україна), не сприйняли цю ідею щодо тактики. Бо мала чисельність польського елемента з виразними крайовськими традиціями не давала його представникам зважитися «на тактику активності супроти Польщі, супроти Росії і супроти повної байдужості щодо державницьких українських питань серед української інтелігенції»⁵⁰⁶. Останнє особливо дошкуляло В. Липинському. Доказ цього знаходимо у короткій листовній полеміці із Володимиром Винниченком 1912 р. Її приводом стала поява друком публіцистичної брошури письменника «О морали господствующих и угнетенных. Открытое письмо моим читателям и критикам» (Львів, 1911), що з'явилася як відповідь на критику з боку представників українського національного руху п'єси «Щаблі життя», у котрій Винниченко проголошував свою знамениту теорію «чесності з собою», спрямовану проти лицемірства суспільної моралі. Письменник надіслав В. Липинському брошуру і той відгукнувся на неї розлогим листом, де висловив свої погляди не лише на питання моралі сучасного обом діячам суспільства, а й на інші важливі соціальні теми, так чи інакше заторкнуті у творчості письменника. Аналізуючи між іншим роль тієї частини інтелігенції в національному

⁵⁰³ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 147.

⁵⁰⁴ Goniec Kijowski. – Kijow, 1915. – № 38. – 22 lutego (7 marca).

⁵⁰⁵ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 199.

⁵⁰⁶ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 636.

українському русі, котра була репрезентантом «робітничих мас» (соціалістичної) і намагалася відсунути від «політичної революції» іншу (консервативну) частину – «поміщичих синів», В. Липинський покладав на цю першу обов'язок «сказати українським массам слово повного, а значить не тільки соціального, не тільки морального, але й політичного і національного визволення»⁵⁰⁷. Таким чином, започаткований ним рух українців-латинників В. Липинський хотів бачити як складову частину загальноукраїнського національного руху, кінцевою метою якого, в його розумінні, була державна незалежність України.

Незважаючи на загальну невдачу спроб політичної «українізації» спольщених та польських елементів Правобережної України, В. Липинського слід уважати основоположником концепції територіалізму, котра спиралася на дві провідні ідеї – консерватизм та політичну самостійність України. Рух українців-латинників, що мав цю концепцію за власне політичне кредо, слід розглядати як своєрідний паросток консервативної течії в українському національному русі (який, на жаль, так і не дав у дореволюційний період реальних політичних плодів).

---

⁵⁰⁷ Листи Липинського В. до Винниченка В. – С. 672.

3.2. Співробітництво з першою українською щоденною газетою «Рада»

Однією з надзвичайно важливих сторінок у житті В.К. Липинського є його співробітництво у першій українській щоденній газеті «Рада», котре тривало з 1908 року і майже до початку Першої світової війни. Саме там побачила світ лєвова частка його публіцистики дореволюційної доби. Її ретельне вивчення дозволяє побачити еволюцію поглядів видатного діяча на цілу низку важливих громадсько-політичних проблем. Адже саме публіцистику історична наука вважає особливим видом літературної творчості, котра трактує актуальні суспільно-політичні питання⁵⁰⁸. Отже, публіцистичні писання В. Липинського цікаві з погляду вивчення процесу становлення та подальшого трансформування його політичного світогляду.

Відомо, що саме у «Раді» В. Липинський і започаткував свою літературно-публіцистичну, чи, як сам він занотував у автобіографії, поданій 1923 р. до Наукового товариства імені Т. Шевченка, «письменницьку» діяльність⁵⁰⁹. Поява першої статті, підготовленої дічем для «Ради», пов'язана зі згаданим вище його знайомством у Женеві з видатним українським письменником та просвітнім діячем Борисом Грінченком. Саме він залучив В. Липинського до культурно-просвітницької діяльності.

За дорученням Б. Грінченка, котрий, між іншим, був тоді офіційним видавцем «Ради», В. Липинський почав добирати науково-популярний матеріал із польської літератури придатний для перекладу українською мовою і подальшого використання у просвітніх цілях. Саме оглядові цієї літератури й була присвячена перша його стаття, підготовлена для «Ради». Вона мала назву «На увагу нашим видавництвам (Матеріал до нашої популярно-наукової літератури)» й побачила світ у березні 1908 р.⁵¹⁰

Відтоді В. Липинський активно друкувався у «Раді» й підтримував зв'язки з її редакцією аж до Першої світової війни, з початком якої він був мобілізований як офіцер до лав російської армії. Публіцистика для Липинського, на слухну думку І. Гирича, була важливим засобом апеляції до широкої громадськості⁵¹¹. Як зазначав М. Гехтер, «українська публіцистика років 1906 – 1914 мала завдання просвітянське. <...> Тодішній читач, принаймні в російській Україні, вимагав од своєї преси в першій мірі освітлення тих фактів і подій, перед які його ставили життя й чужі преса. Це освітлення закладало основи національної свідомости, давало матеріал для створення національної ідеології, було тим цементом, що зв'язував поодиної клітини народного тіла в один організм»⁵¹². На той

⁵⁰⁸ Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР (советский период). – Москва, 1966. – 342 с. – С. 266.

⁵⁰⁹ Біографія В. Липинського. – С. 162.

⁵¹⁰ Липинський В. На увагу нашим видавництвам (Матеріал до нашої популярно-наукової літератури) // Рада: газета політична, економічна літературна. – 1908. – № 62. – 14 (27) березня. – С. 2 – 3.

⁵¹¹ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 105.

⁵¹² ЦДАВОВУ, ф. 4381, оп. 1, спр. 3, арк. 32.

час своєрідним речником ідеї відродження підросійської України була газета «Рада». Отже, В. Липинський, котрий уважав себе українцем-католиком, що бере активну участь в українському русі, звернув свою увагу, як публіцист та громадсько-політичний діяч, саме на цей часопис. Головний (і фактичний) видавець «Ради» Євген Чикаленко надзвичайно високо оцінював В. Липинського: «Це людина нещоденна і... після Грушевського це найталановитіший наш публіцист»⁵¹³. Серед співробітників газети, крім Є. Чикаленка, В. Липинський також підтримував тісні зв'язки із фактичним редактором газети С. Єфремовим, а пізніше – редактором А. Ніковським.

Майже відразу після опублікування у «Раді» першої статті В. Липинського редакційно-видавничо-публіцистичне коло діячів газети зарахувало його до числа постійних співробітників-публіцистів. М. Гехтер, що також був одним із постійних авторів першого українського щоденного часопису, у своїх спогадах назвав першу половину 1908 р. (а саме відтоді В. Липинський започаткував своє співробітництво з газетою) «однією з найкращих діб в історії “Ради”», яка для нього особисто «була високою публіцистичною школою», бо майже щодня на шпальтах видання знаходились «гідні наслідування зразки, на яких можна було вчитись». Серед визначних публіцистів газети того часу він називав М. Грушевського, М. Залізняка, М. Лозинського, С. Єфремова, Ф. Матушевського, а також В. Липинського⁵¹⁴.

Часопис мав невідкладну проблему з кількістю передплатників, що коливалася в межах 1500 – 2000. А через це існував постійний дефіцит фінансового покриття видатків на видання «Ради». Редакція намагалася збільшити число постійних передплатників, заохочуючи читачів різними додатками. Наприклад, у 1909 р. таким додатком була перша українська популярна «Історія України-Русі» М. Аркаса. Цій же меті була підпорядкована і тематика публікацій. Зокрема, у березні 1908 р. головний видавець «Ради» Є. Чикаленко задумав подати серію статей на тему національного відродження різних європейських народів (чехів, словаків, сербів, болгар, литовців, латишів, грузинів, вірменів та ін.). Причому матеріал у статтях, на його думку, мав подаватися «жваво, цікаво, легко, напіванекдотично, белетристично, а не сухо науково-історично». Пізніше планувалося видати ці статті окремою книгою, «яка мала б велике значіння в справі поширення укр.[аїнської] самосвідомості». До цієї роботи Є. Чикаленко відразу притягнув В. Доманицького та Ф. Матушевського⁵¹⁵. В. Доманицький заохотив до справи і В. Липинського – він мав писати статтю про національне відродження литовців. Однак згодом виявилось, що статтю на цю ж тему почав готувати й Д. Дорошенко. У листі до В. Доманицького Ф. Матушевський радився, як поладнати «цю колізію»,

⁵¹³ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). – Т. 1. – С. 245.

⁵¹⁴ ЦДАВОВУ, ф. 4381, оп. 1. спр. 3, арк. 6.

⁵¹⁵ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 900, арк. 2 – 2 зв.

ззначаючи: «Не хотілося б перебивати Липинському»⁵¹⁶. І вже в наступному листі подавав поради авторові (через В. Доманицького) щодо написання статті⁵¹⁷. Крім того, ще раніше В. Доманицький повідомляв Є. Чикаленкові про те, що В. Липинський готує не лише статтю про литовців, а й опрацьовує тему про чехів і що це «дуже добре в нього виходить»⁵¹⁸. Урешті, В. Липинський відмовився від підготовки публікації про «Литву» на користь Д. Дорошенка⁵¹⁹. Це сталося на початку травня 1908 р. Можливо, це було пов'язане із тим, що в цей час він активно поринув у діяльність, пов'язану з організацією руху українців польської культури. Однак він подавав В. Доманицькому свої міркування про літературу, котру слід було використати при підготовці згаданої статті⁵²⁰.

Того ж року молодий публіцист підготував ще дві статті для української газети. Особливо прикметною була публікація «Братья малороссы». Її появу спричинило ширення на Волині чорносотенних «Почаевских известий» та видань сумнозвісного «Союза русского народа», що намагалися спотворити українську історичну минувшину і тим завдати удару їй без того недостатньо високому рівню національної свідомості українського народу. Почаївський відділ «Союза русского народа» утворився у 1906 – 1907 рр. Керували ним архимандрит Почаївської Лаври Віталій та колишній ієромонах тієї ж Лаври Іліодор. За посередництва місцевих приходських священиків їм удалося організувати у багатьох селах підвідділи згаданого союзу, куди ввійшли переважно селяне⁵²¹. Фактично, Почаївська Лавра у той час була центром русофільської пропаганди на Волині⁵²². Саме з метою такої пропаганди і була задумана провідниками Почаївського відділу «Союза русского народа» акція відзначення ювілею однієї з трагічних сторінок вітчизняної історії – битви під Берестечком. У його відозвах вона трактувалася як остання велика жертва, покладена на олтар боротьби за волю українського народу, наслідком якої через три роки стало «присоединение Малороссии к Русскому царству».

В. Липинський одразу побачив справжні цілі задуманої акції У листі до Бориса Грінченка восени 1908 р. В. Липинський писав: «Як, певне, знаєте, наші волинські чорносотенці задумали ширити серед народу, *Sui generis** національну свідомість і почали з Берестецької битви, тобто з живих ще у нас досі традицій»⁵²³. А в листі до В. Доманицького вже згадує про підготовлену на цю тему статтю: «Оце недавно послав з приводу

⁵¹⁶ Там само. – Спр. 571, арк. 2.

⁵¹⁷ Там само. – Спр. 572, арк. 2.

⁵¹⁸ ІРНБУВ, ф. 44, № 349, арк. 2.

⁵¹⁹ ВРФТ ІЛІШ, ф. 47, спр. 573, арк. 1 зв.; Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 483.

⁵²⁰ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 491.

⁵²¹ ЦДІАУК, ф. 1335, оп. 1, спр. 1546, арк. 32.

⁵²² Колішук О.М. Рівень національної свідомості на Волині та Галичині на початку ХХ ст. / О.М. Колішук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2001. – № 10: Серія: Історичні науки. – С. 17.

* *sui generis* – з фр. – своєрідний.

⁵²³ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 349.

наших чорносотенців (задумали ювілей Берестецької битви у нас святкувати!) статтю до «Ради». Похвалили, але нецензурно»⁵²⁴. Однак публікація, що мала гостро полемічний характер, таки побачила світ. У ній В. Липинський із запалом викривав справжній зміст вищезгаданих видань, зазначаючи, що «ця література сіє моральну отруту: тенденційним підбором та перекручуванням історичних фактів вона прищеплює нашому народові ідею добровільної денаціоналізації, оцього «хохлацького» <...> гордування своєю народністю, прищеплює та ширить цю історичну болячку нашого народнього організму, що давніше на цілім Правобережжі (на Холмщині ще й досі) плодила всяких недоляшків, – оцих «поляків-русинів з роду», – а тепер прибрало в Галичині іншу форму, так званого «москофільства» і в цій новій одежі під проводом знов «руських малороссов» починає оце ширитись і у нас»⁵²⁵. Сутність акції чорносотенців щодо відзначення ювілею битви під Берестечком В. Липинський влучно схарактеризував, як спробу «з “істинно-польською колонізацією” <...> боротись “істинно-руським обрусенням”»⁵²⁶. Тому, на наш погляд, щонайменше дивними виглядають оцінки, що їх дають деякі сучасні дослідники згаданим заходам «Союза русского народа», стверджуючи, що ефект від «фактично антипольської акції виявився глибоко патріотичним з точки зору українських інтересів». Або, що в той спосіб «була закладена всенародна традиція поклоніння одному з найяскравіших символів боротьби за національне визволення»⁵²⁷. Безумовно, акція, задумана «Союзом руського народа», не мала нічого спільного з українським патріотизмом. Вона була розрахована на малоосвічену селянську масу і мала єдину мету – «обрусіння» та денаціоналізацію, і аж ніяк не відновлення «в народній свідомості визначного явища української козацької історії»⁵²⁸. Історик В. Липинський добре це розумів та намагався через щоденну газету, популярну серед українських селян на Волині, протистояти шкідливим для ширення справжньої національної свідомості заходам. Він рішучо виступав проти всіляких спроб денаціоналізації українського народу, проти «“хохлацького” гордування своєю народністю». Щоб побороти ці спроби закликав представників українського руху, без різниці партійної приналежності, активно розпочати ширення національної свідомості через відповідну просвітницьку літературу «серед всіх класів і всіх верств українського народу»⁵²⁹. Отже, В. Липинський вже на початку своєї громадсько-політичної діяльності виступав проти класового принципу у справі розвою українського відродження, яке, на його переконання, мало перетворитися на «всенародне діло».

⁵²⁴ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 514.

⁵²⁵ «Братя малороссы» // Рада. – К., 1908. – № 221. – 27 вересня (10 жовтня). – С. 1.

⁵²⁶ Там само.

⁵²⁷ Надтока Г.М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900 – 1917 рр. / Геннадій Михайлович Надтока. – К., 1996. – 110 с. – С. 37.

⁵²⁸ Там само.

⁵²⁹ В. Правобережець. «Братя малороссы». – С. 1.

Свої публікації у «Раді» В. Липинський здебільшого друкував під псевдонімом «В. Правобережець», певно, вказуючи тим, на свою приналежність до спольщеної української шляхти. Коли восени 1908 р. у газеті з'явилася його стаття, підписана саме так, діяч повідомляв про це у листі до В. Доманицького: «<...> псевдоніма Вам не скажу, вгадайте...»⁵³⁰. Частина дописів побачила світ під власним іменем автора. Всього протягом 1908 – 1912 рр. у «Раді» було надруковано 17 його статей та одна заява (див. бібліографічний покажчик публікацій у додатках). За роками ця статистика розподіляється таким чином: 1908 р. – 3 статті, 1910 р. – 6 статей та 1 заява, 1911 р. – 7, 1912 – 1. Особливо активне співробітництво В. Липинського у «Раді» припадає, як бачимо, на 1910 – 1911 роки. За бібліографічним покажчиком А. Струтинської, протягом 1910 – 1911 років саме в цьому часописі побачили світ 13 із 17 написаних тоді ж статей В. Липинського⁵³¹.

Однак і А. Струтинська, й інші дослідники (наприклад, Б. Ганцаж⁵³², С. Панькова⁵³³), подаючи перелік статей у «Раді» авторства В. Липинського, поминають його публікацію 1912 року за назвою «Нові дані про зріст польської колонізації в Східній Галичині», видруковану в № 294 від 25 грудня. Ця стаття підписана скороченим псевдонімом В. Липинського – «Прав.». Подібне практикувалося у пресі. Обмеження свободи друку в Російській імперії, традиційна сила цензурного тиску, адміністративно-політичні утиски зумовлювали звернення до псевдонімів. Прагнення висловлювати «крамольні думки» якомога відвертіше, публіцистично гостро і правдиво з одночасним убезпеченням себе від пильних органів цензури змушували багатьох авторів київського щоденника часто приховувати справжнє ім'я, а натомість активно використовувати псевдоніми, криптоніми, фіктоніми тощо. Така форма «втаємничення» підпису набула значного поширення: «С.Є.» – Сергій Єфремов, «М. Г-р» – Максим Гехтер, В-ко – Василько (псевдонім А. Ніковського), М. В-ний (Микола Вороний), В.Д. (Василь Доманицький). Редактор газети М. Павловський мав у своєму «арсеналі» 62 варіанти «імені». Завдяки цим незначним «хитрощам» удавалося жити й творити спокійніше, не озираючись на адміністрацію та жандармів після кожної публікації. Певно, В. Липинський також скористався тут таким правом. На наш погляд, згадана стаття належить перу саме В. Липинського, оскільки, по-перше, жоден інший співробітник «Ради» не мав співзвучного прізвища чи псевдоніма, а по-друге, тема публікації цілком відповідає сфері його

⁵³⁰ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 514.

⁵³¹ Strutyńska A. Bibliography of V. Lypyns'kyj's Works // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. — S. 499 – 505. — S. 499 – 501.; Струтинська А. Бібліографічний покажчик до писань В'ячеслава Липинського // Дзвони. – Л., 1932. – Ч. 6 (15). – Червень. – С. 490 – 499.

⁵³² Див.: Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». – S. 295 – 297.

⁵³³ Див.: Панькова С. Публіцистичні праці В'ячеслава Липинського на сторінках газети «Рада» / Світлана Панькова // В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці українського державотворення / Матеріали Міжнар. конф., 26 – 27 квітня 2007 р. / Укл.: А.Г. Шваб. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 299, 306.

громадсько-політичних зацікавлень дореволюційного періоду. Та й стиль В. Липинський, як публіцист, мав доволі особливий і дуже виразний, що дозволяє досить легко вирізнути його статті з-поміж інших. Крім того, певне підтвердження авторства В. Липинського стосовно цієї статті знаходимо в його листах до С. Єфремова від 14 та 16 грудня 1912 року (тобто за кілька днів до появи публікації), де він згадує про послану «статейку для «Ради»⁵³⁴.

Єдиним роком у період з 1908 по 1912 рр. включно, коли В. Липинський не друкувався у «Раді», є 1909 р. Вірогідно, це пов'язано з тим, що в цей час В. Липинський видавав у Києві польськомовний часопис територіалістичної орієнтації «Przegląd Krajowy» і його публіцистика тоді призначалася саме для згаданої газети. Але й тоді він тісно контактував із редакторським колом «Ради» та багатьма її співробітниками й публіцистами. Причому вже тоді думка В. Липинського серед них визнавалася авторитетною. Наприклад, Ф. Матушевський, що був тривалий час редактором «Громадської думки», а згодом «Ради» у 1909 р. через необхідність матеріально утримувати родину покинув редакторську посаду і почав працювати заступником голови правління Першого взаємного товариства страхування. Нова робота була пов'язана із постійними подорожами по різних українських містах. Однак визнаний уже тоді публіцист не міг зовсім полишити літературну діяльність. Так з'явилася серія його публікацій у «Раді» зад назвою «Листи з дороги»⁵³⁵. Окремі з них, перш ніж опублікувати, Матушевський читав різним людям, зокрема й В. Липинському⁵³⁶.

В. Липинський був постійним читачем «Ради» і жваво реагував на публіцистику, котра з'являлася в єдиній українській щоденній газеті. Адже вважав останню справжнім рупором українства. Тому болісно сприймав появу статей, котрі, на його думку, надто вже заповзято демонстрували лояльність українства до офіційної російської влади і намагалися відмежуватися від будь-яких натяків на український сепаратизм. Про одну таку публікацію у першому номері «Ради» за 1909 рік він із обуренням писав у листі до В. Доманицького, питаючи його думки у цій справі й поради щодо можливості подальшого висловлення протесту редакції газети. Від рішучого протестування його зупиняло лише розуміння того, що бескомпромісні самостійницькі переконання не були тоді поширеним явищем навіть серед передового українства. Про це він з гіркотою зауважував: «Я хотів було написати до Редакції листа, але потім роздумав – а може так, як тоді Хоткевич, скажуть мені: а скільки Вас там, оцих “сепаратистів”?». Тому заохочував друга разом відреагувати на згадану

⁵³⁴ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 678 – 680.

⁵³⁵ Див.: Матушевський Ф. Листи з дороги // Рада. – К., 1909. – № 195 (29 августа /11 вересня), № 196 (30 августа /12 вересня), № 201 (3 сентября /18 вересня), № 204 (10 сентября /23 вересня).

⁵³⁶ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 599, арк. 2.

публікацію, наголошуючи: «Бо-ж “Рада” це *наша* газета та до того й одинока»⁵³⁷.

Повертаючись до історії співробітництва В. Липинського з «Радою», зазначимо, що він не друкувався у газеті також у 1913 – 1914 рр., однак уже з інших причин: у цей час діяч переїздить до свого, успадкованого від дядька по материнській лінії Адама Рокицького, маєтку Русалівські Чагарі неподалік від Умані, де, як справжній дітич, віддається справі розвитку землеробського господарства⁵³⁸. Однак і в цей час він пильно стежить за публікаціями у «Раді», листується з Є. Чикаленком, С. Єфремовим, редактором газети А. Ніковським. У цих листах В. Липинський обіцяє подавати свої статті до «Ради», висловлює свої погляди на напрям та розвиток щоденної української газети.

Переважна більшість писань В. Липинського у «Раді» присвячувалася польсько-українським відносинам в Україні підросійській чи підавстроугорській і відображала їх актуальні проблеми. Так, одна зі статей за 1910 рік, написаних у руслі полеміки з часописом «Dziennik Kijowski», стосувалася характеристики політичних течій, представлених серед польської шляхти в підросійській Україні та їх пресових органів – «угодівської» (представленої часописом «Kresy»), «вшехпольської» («Dziennik Kijowski») та демократично-українофільської (представленої редагованим В. Липинським часописом «Przegląd’ом Krajow’им»). Стаття була підготовлена буквально напередодні останнього зібрання видавців «Przeglądu», де вирішувалася доля часопису. Розуміючи всю небезпеку припинення його видання, В. Липинський, напевно, ще раз прагнув привернути увагу громадськості до пресового органу територіалістичного спрямування. Однак стаття з’явилася наступного дня після згаданого зібрання. У ній автор, характеризуючи першу «угодівську» течію (яка після 1905 року переродилася в «крайовську»), наголошував на її орієнтації на підмогу російських урядових сфер з метою зберегти свій вплив в Україні. Друга, що стояла на ґрунті «історичної Польщі», не відрізнялась, за висловом В. Липинського, від першої соціальними і національними поглядами, а лише державно-політичними. Обидві течії В. Липинський характеризував як консервативно-клерикальні та в суті своїй ворожі до українського демократичного руху. На відміну від них третя течія, котру представляв двотижневик «Przegląd Krajowy», була польською лише наполовину, «утраквістичною», оскільки, з одного боку, вона служила виразом поширення української національної свідомості серед спольщених українців, а з другого – об’єднувала тих поляків, котрі визнавали свої громадянські обов’язки щодо України та її народу⁵³⁹.

Як бачимо, напрям «Przegląd’у Krajow’ого» у своїй статті В. Липинський знову визначив, як демократично-українофільський. На

⁵³⁷ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 538.

⁵³⁸ Масненко В. Маєтності В’ячеслава Липинського й Адама Рокицького в Русалівці... – С. 145 – 149.

⁵³⁹ Правобережець В. На новий шлях з старими думками (До польсько-українських відносин на Правобережжі). // Рада. – К., 1910. – № 18. – 23 січня (5 лютого). – С. 2.

наш погляд, він це зробив, з огляду на загальну «лівизну» українського руху та відповідно з огляду на напрям «Ради», котра офіційно вважалася безпартійною газетою, але з часу повстання ТУП у 1908 р., до якого належала більшість співробітників газети, фактично представляла погляди цієї громадсько-політичної організації. До того ж «Рада» являла собою на той час загальнонаціональний форум, і В. Липинський, котрий уже тоді нерозривно пов'язував себе із українством, не міг із цим не рахуватися. Безумовно, фактично напрям «Przeгляд'у Krajow'ого» слід визначати як консервативно-український, адже відстоював він насамперед інтереси консервативних кіл українського суспільства.

У статті В. Липинський наголошував, що після революції 1905 року серед польської суспільності в Україні відбувся повний занепад поступової течії (яка й до того не була сильною), також підупала течія угодівсько-крайовська. Отже, найсильнішою політичною польською течією виявилася «ендецька», котра на теренах України зазнала значної еволюції, але незмінним при цьому залишився її націоналізм, спрямований насамперед проти українського руху. В. Липинський був свідомий того, що саме ця, вшехпольська, течія має найбільше прихильників серед польської громадськості в Україні. Тому-то він закликав представників українства відверто подивитися на гасла, котрі нею висувуються як програмові, та відповідно на них реагувати⁵⁴⁰. У момент фактичного припинення видання «Przeгляд'у Krajow'ого» В. Липинський своєю публікацією в «Раді» ще раз звертає увагу прогресивної української громадськості на цей польський пресовий орган, у котрому стало можливим «польсько-українське єднання»⁵⁴¹. Можливо, готуючи статтю, він ще сподівався на те, що «Przeгляд Krajowy» не впаде, про що висловлював надію у листі до митрополита А. Шептицького від 14/ 27 січня 1910 р.⁵⁴² А може, готував ґрунт для появи нового часопису – «Przeгляд Ukraiński».

Інша стаття за той же рік, друкована у №№ 27 – 28 «Ради» під заголовком «Неправдою світ пройде, але назад не вернешся», піддавала нищівній критиці польсько-російське «братання» в Галичині, що проводилося «коштом українського народу». В ній В. Липинський виступав проти так званого неослов'янського руху, декларативного за своєю сутністю, котрий різними засобами намагався замаскувати перед міжнародною спільнотою українське національне відродження. Керманічі польської національної політики, проводячи угодівську до російських урядових сфер політику підтримки галицького москофільства, витворювали, за висловом В. Липинського, «русскість» «коштом здавлювання українського національного руху»⁵⁴³. Однак ця ж польсько-галицька політика, врешті, обернулася проти її творців, оскільки російські

⁵⁴⁰ Там само. – С. 3.

⁵⁴¹ Рада. – К., 1909. – № 213. – 22 вересня / 5 жовтня – С. 1.

⁵⁴² ЦДАУЛ. – Ф. 358, оп.1, спр. 292, арк. 22.

⁵⁴³ Правобережець В. Неправдою світ пройде, але назад не вернешся // Рада. – К., 1910. – № 27. – 4 (17) лютого. – С. 1.

урядові кола зажадали в обмін на надання національних прав полякам у складі Російської імперії таких же прав для «руських» у Галицькій Русі. Більше того, у Західній Європі сформувалася оманлива думка про тотожність національної приналежності «галицьких русинів» і росіян, що яскраво виявилось, зокрема у публіцистичній полеміці польського письменника Генріка Сенкевича та французького публіциста й громадського діяча Андре Шередама (Chéradame). У цій полеміці француз, виступаючи за польсько-російську згоду, зокрема закидає полякам наявність «етнографічних та релігійних комплікацій на окраїнах давньої польської держави»⁵⁴⁴.

Польська преса поставилася вороже до французького публіциста й почала у відповідь критикувати його за незнання дійсних польсько-українських відносин у Галичині. В. Липинський же у своїй статті підкреслює, що якби французький публіцист знав польсько-російські відносини не лише з неослов'яністичних промов, «то йому було б відомо, що етнографічні границі польського та російського народу ніде з собою не сходяться і що не може бути тому між цими народами ніяких «етнографічних комплікацій», а є тільки споконвічна боротьба (Польщі та Росії. – І.П.) за «право володіння» над українським і білоруським народом»⁵⁴⁵. Винуватцем же такого незнання в Європі справжніх проблем польсько-українсько-російських взаємин В. Липинський уважав вшехпольську пресу, зокрема такі її часописи, як «Gazeta Warszawska», редаговану відомим польським націоналістом та українофобом Романом Дмовським, а також київський часопис «Dziennik Kijowski». Саме вони й намагалися за всяку ціну приховати від світової спільноти факт зростання українського руху та знівелювати українське питання, котре набувало все більшої гостроти у межах як Російської, так і Австро-Угорської імперій.

Узагалі, слід сказати, що польська шовіністична преса виявляла «особливий інтерес» як до публіцистики В. Липинського, так і взагалі до його діяльності, особливо в царині поширення ним ідеології територіалізму. Від моменту видання часопису «Przegląd Krajowy» він стає об'єктом постійних нападок з боку вшехпольської преси. Своєрідним їх апогеєм виявилися публікації про так звані «ревеляції» (викриття) Раковського, що поширилися влітку 1910 року. Суть їх зводилася до того, що польський шпигун-невдаха Болеслав Раковський, котрий працював на користь Пруссії, оголосив про наявність у нього «документів», згідно з якими український рух фінансувався з коштів пруського уряду. Серед імен діячів, котрі начебто провадили свою діяльність на «пруські марки», називалося чотири однозвучних із прізвищами відомих у громадському житті українців: «Федорчук, Шелухін, Луценко і Липинський». Щодо останнього «Goniec Wieszony», котрий першим видрукував фальшиві «документи» Раковського, робив припущення: чи не той це пан

---

⁵⁴⁴ Там само.

⁵⁴⁵ Правобережець В. Неправдою світ пройде, але назад не вернешся // Рада. – К., 1910. – № 28. – 5 (18) лютого. – С. 1.

Липинський, котрий є автором брошури «Шляхта на Україні», співробітник «Przegląd'u Krajow'ого», що боровся «з нами і проводив «гайдамацькі» ідеї»⁵⁴⁶. У «ревеляціях Раковського» вказувалося, що такий собі Вензель Ліпінський отримав прусських коштів у вигляді субвенцій у 1900 році у Львові – 4500 корон⁵⁴⁷ (у цей час, як ми знаємо, В. Липинський був гімназистом і навчався до червня у Луцьку, а з серпня – у Києві). Причетними до цієї «справи» оголошувалися також деякі українські часописи: львівська газета «Діло», віденський «Ukrainische Rundschau», київська «Рада».

За «Gonc'ом Wieczorn'im» фальшивку передрукували ще кілька польських часописів – «Czas», «Kurjer Warszawsky», «Słowo Polskie». «Ревеляції Раковського» досить швидко лопнули як «мильна бульбашка». Тому більшість польських пресових органів у Галичині та у підросійській Польщі (за винятком вшехпольських, а також чорносотенної москофільської «Прикарпатської Русі») мусили це визнати. Однак у підросійській Україні польська преса розгорнула справжнє цькування згаданих представників українського руху. Особливо виявив себе у цьому «Dziennik Kijowski», котрий за допомогою своїх публіцистів І. Бартошевича та Е. Пашковського (останнього ми вже згадували як учасника київського з'їзду українців польської культури у лютому 1909 р.) всіляко поширював брехливі «ревеляції» і запевняв своїх читачів у їх правдивості⁵⁴⁸.

У відповідь на ці нападки В. Липинський вже за кілька днів після появи згаданих раніше статей у «Dziennik'u Kijowsk'ому» пише у Кракові (де він переважно мешкав у той період, працюючи у місцевих бібліотеках і архівах над своїми науковими розвідками) та надсилає до редакції «Ради» статтю «Лицарі брехні й фальшивих доносів», у якій викриває шовінізм київського вшехпольського часопису. Показуючи у статті всю безпідставність звинувачень представників українського руху в матеріальному зиску від їхньої діяльності, а одночасно й демонструючи читачам навмисність публіцистів «Dziennik'a Kijowsk'ого» у поданні завідомо фальшивих даних (статті в київському часописі з'явилися вже після одержання краківських газет із запереченням автентичності «таємних документів»), В. Липинський зі справжнім запалом блискучого полеміста-публіциста кидає своїм опонентам: «Але тільки не смійте судити других після себе і не думайте ви, колоністи-плантатори та визискувачі нашого народу і ви, їхні наймити – публіцисти з «Dziennika Kijowskiego», що *ідеї без грошей не буває* (тут і далі курсив В. Липинського), що суспільна праця, праця-обов'язок супроти того народу, з котрого і з котрим живеш,

⁵⁴⁶ Ярошевський Б. Провокація зненависти // Рада. – К., 1910. – № 130. – 10 (23) червня. – С. 1 – 2. – С. 1.

⁵⁴⁷ Шпіонська гандита // Діло. – Львів, 1910. – № 134. – 18/5 червня. – С. 2.

⁵⁴⁸ Див.: Rząd pruski a «ukraincy» // Dziennik Kijowski: Pismo polityczne, społeczne i literackie. – К., 1910. – № 147. – 8 (21) червня. – С. 1.; Wobec pruskiej roboty // Dziennik Kijowski. – К., 1910. – № 148. – 9 (22) червня. – С. 1.

тільки за гроші можлива, тільки грішми може бути підкуплена!»⁵⁴⁹ Фактично В. Липинський залишається вірним виробленій ним ідеології територіалізму, котру ширив за рік до цього у часописі «Przegląd Krajowy».

Ще до появи цієї статті у «Раді» 20 червня 1910 р. він написав листа до Євгена Чикаленка, в якому називав поширення польськими газетами «ревеляцій Раковського» «підлістю ..., на яку зважилась супроти українського руху вшехпольсько-московофільська спілка». Далі він запевняв, що обов'язково буде вирішувати справу своєї честі в суді, а також запитував Чикаленка, чи вчинить так само редакція «Ради», котра також фігурувала у цьому скандалі під найменням «Порада» (однак абсолютно зрозуміло було, про яку газету йде мова), чи, можливо, вона лише обмежиться полемікою з польськими часописами на своїх сторінках. «Питаю Вас про це тому, – пише В. Липинський, – що, сидячи тут в Кракові, я опинився в досить тяжкому становищі і тутешні адвокати, до котрих я звертаюся, в наших відносинах не орієнтуються, а я сам теж не знаю наших законів про пресу»⁵⁵⁰.

Через три дні «Рада» надрукувала на своїх шпальтах офіційну заяву В. Липинського до польських часописів у справі «ревеляцій Раковського», в якій він стверджував, що редакторів цих видань потягне до суду⁵⁵¹. Далі «Рада» уважно стежила за підготовкою судового процесу в цій справі та висвітлювала її перебіг на своїх сторінках. У листопаді 1911 року редакція відрядила до Варшави, де в окружному суді мали заслухати справу, власного кореспондента львів'янина Михайла Лозинського. Напередодні суду у «Раді» з'явилася редакторська стаття «Перед процесом», у якій В. Липинського схарактеризовано, як «талановитого публіциста та вченого», котрий «...належить до тих людей польської культури, які зрозуміли свій зв'язок з українством і вернулись до рідного народу...»⁵⁵². Далі в статті давалася позитивна оцінка територіалістичної течії серед спольщеного громадянства в Україні, а також течії українців-латинників, до якої зараховував себе В. Липинський. Указувалося на запеклу боротьбу, котра чинилася проти цих течій з боку вшехпольяків, одним із виявів якої й стали фальшивки Раковського. «Рада» наголошувала: «В особі Липинського зроблено спробу запламувати весь той рух, який розбиває ілюзію історичної Польщі й польського *stanu posiadania* на українській землі»⁵⁵³.

До суду, врешті, не дійшло, оскільки газети «Goniec Wieczorny» та «Kurjer Warszawsky», до яких позивався В. Липинський, принесли офіційні вибачення за нанесену ними моральну шкоду. Обвинувачені, зокрема, заявили, що свої підозріння визнають непідтвердженими і вважають, що діяльність В. Липинського спирається на ідейному ґрунті й не дає підстав

⁵⁴⁹ Липинський В. Лицарі брехні і фальшивих доносів // Рада. – К., 1910. – №136. – 17(30) червня. – С. 1 – 2.

⁵⁵⁰ ІР НБУВ, ф. І, № 35572, арк. 1 – 2.

⁵⁵¹ Заява Вацлава Липинського // Рада. – К., 1910. – № 130. – 10 (23) червня. – С. 2.

⁵⁵² Перед процесом // Рада. – К., 1911. – № 257. – 13 (26) листопада. – С. 1.

⁵⁵³ Там само. – С. 2.

для подібних підозрінь. Цю заяву обидві газети видрукували на своїх шпальтах⁵⁵⁴. Про всі подробиці судової справи «Рада» повідомляла своїм читачам, а М. Лозинський по закінченні процесу подав розлогу викривальну стосовно відповідачів статтю⁵⁵⁵.

За цю підтримку з боку «Ради» В. Липинський щиро дякував у листі до Є. Чикаленка від 28 листопада 1911 року: «Хотілося ж мені перш за все подякувати Вам щиро, яко видавцеві «Ради», за цю моральну і матеріальну участь, котру взяла Ваша газета в моєму процесі. Найбільше, розуміється, залежало мені на участі моральній і власне за цю ідейну поміч, котру я зазнав від «Ради» і під час нападу на мене вшехпольських газет і тепер, під час процесу, дозвольте мені хоч листовно Вам і Редакції сказати щире сердечне спасибі...»⁵⁵⁶. В. Липинський вважав, що має повернути редакції «Ради» кошти у сумі 30 карб., котрі газета витратила на відрядження спеціального кореспондента до Варшави. Натомість Є Чикаленко пропонував покрити цей «борг» гонораром за статті. В. Липинський відповідав у листі, що не може пристати на таку пропозицію: «...Оці свої нечисленні статі вважаю своїм одиноким вкладом до тієї спільної праці, якою є в сучасний момент одинока українська щоденна газета. І як не брав я гонорарів від «Ради» досі, так не буду брати і на далі»⁵⁵⁷. Отже, власну участь у «Раді» В. Липинський розглядав під кутом зору насамперед громадського служіння.

Одночасно В. Липинський висловлював і Є. Чикаленкові, й С. Єфремову жаль з приводу публікації у № 263 «Ради» фейлетону Шершня (Черкасенка С.) за назвою «Процес»⁵⁵⁸. У ньому в недопустимій, на думку В. Липинського, сатиричній формі подавався перебіг його судової справи проти польських газет. Цей фейлетон «прикро вразив» Липинського, оскільки, як він сам пояснював, у «дражливих справах чести всякий навіть найдотепніший дотеп буде не на місті, через те, що заподіяна комусь тяжка і болюча образа до сміхованок не надається, тим більше, коли ображений є товаришем по перу і по газеті»⁵⁵⁹. Щоправда, тут же зауважував, що не бачить у цьому злої волі з боку редакції, а лише недогляд.

Навіть по завершенні судової справи з приводу «ревелицій Раковського» польська преса продовжувала запеклу боротьбу з територіалістичною ідеологією, котру пропагував В. Липинський та його послідовники: Стефан і Францішка Вольські, Антоній Станевич (був адвокатом В. Липинського у справі про фальшивки Раковського), Йоахим Волошиновський (видавець газети «Світова зірниця»), Л. Сідлецький (Сава

⁵⁵⁴ Справа українського журналіста В. Липинського // Рада. – К., 1911. – № 259. – 16 (29) листопада. – С. 3.

⁵⁵⁵ Лозинський М. «Разоблачения» Раковського перед варшавським судом // Рада. – К., 1911. – № 261. – 18 листопада (1 грудня). – С. 1.

⁵⁵⁶ ІР НБУВ, ф. І, № 35575, арк. 1 – 1 зв.

⁵⁵⁷ Там само. – № 35576, арк. 1 зв.

⁵⁵⁸ Див.: Шершень [Черкасенко С.]. Маленький фельетон. Процес // Рада. – 1911. – № 263. – 20 листопада (3 грудня). – С. 2 – 3.

⁵⁵⁹ ІР НБУВ, ф. І, № 35575, арк. 1 зв. – 2.

Криlach), Адам Рокицький та інші. Так, «Рада» повідомляла на початку 1912 р.: «Польська преса певного напрямку ніяк не може примиритися з латинницькою течією серед спольщеного поміщицтва на Україні і, як це у неї водиться взагалі в стосунках до українського руху, намагається цю течію обкидати грязюкою...»⁵⁶⁰. Далі «Рада» наводила уривок з числа п'ятого тижневика «Swiat», де говорилося, зокрема, про «...каламутні ідеї п. В. Липинського, що проповідують ні більше ні менше як тільки відпольщення... поміщицтва на користь українства». Далі автор статті у польському часописі робив уже «традиційний» для польської преси висновок: «Чи поширювання цих ідей має будучність, трудно тепер сказати, однак мені видається дуже сумнівною ця quasi-ідейність, бо я підозрюю, що матеріальний бік грає тут домінуючу роль»⁵⁶¹.

Незважаючи на це шалене цькування з боку польської преси, публіцистичне перо В. Липинського продовжувало аргументовано і блискуче розвінчувати польську та російську антиукраїнську ідеологію. Так, зокрема, у статті «Мобілізація російської і польської «чорної сотні» він викриває справжню сутність журналу «Русь», видаваного відомим польським істориком Ф. Равітою-Гавронським, підкреслюючи, що цей часопис «спеціально призначений на те, щоб грязюкою обкидати сучасний український рух, щоб вшехпольською брехнею опоганювати нашу гірку і сумну, але дорогу для нас минувшину»⁵⁶². В. Липинський посилається тут на франкомовну брошуру Ф. Равіти-Гавронського «Небезпека для Європи», в якій викладена його теорія про «туранське» походження «кочової української орди», котра тільки завдяки Росії й Польщі не загрожує поки що Європі.

Цю «теорію» польського історика перейняли й представники російської шовіністичної преси, зокрема відомий публіцист-українофоб Михайло Меншиков із «Нового времени», котрий у своїх писаннях виводив українців від печенігів та половців і, як зазначав Липинський, «лякав оцим «страховищем» добродушну «расейську» й «маларасейську» публіку». Також у своїх статтях Меншиков писав про «австрійську інтригу», що підпирає начебто український рух. У свою чергу Меншикова підтримав «орган більшості польського суспільства» у підросійській Україні – «Gazeta Warszawska» з уже згаданим раніше Романом Дмовським на чолі, котрий стверджував, що коли ці «погляди знайдуть ширшу віру ... в російським суспільстві, як побачить воно, що український рух може небезпечніший для російської держави від «польської інтриги», то тоді російські націоналісти менше будуть склонні... мститись на поляках за те, що вони борються з забаганками... українців, котрі хочуть здобути собі власть і політичну перевагу в Галичині». Звідси В. Липинський робить висновок, що спільна платформа, на котрій можуть помирися російські

⁵⁶⁰ Рада. – К., 1912. – № 36. – 14 (27) лютого. – С. 3.

⁵⁶¹ Там само.

⁵⁶² Правобережець В. Мобілізація російської і польської «чорної сотні» // Рада. – К., 1911. – № 30. – 8(21) лютого. – С. 1.

та польські чорносотенці, вже знайдена й суть її – «це спільна ненависть до українського національного відродження!»⁵⁶³.

Темам польської та російської антиукраїнської політики були також присвячені статті «Слідами Потоцького» (Рада. – 1911. – № 170), «На чисту воду. Остання відповідь п. Здоховському і К^о» (Рада. – 1911. – № 217). Не оминав В. Липинський у своїй публіцистиці й інші важливі теми. Зокрема кілька статей за 1910 – 1911 рік він присвятив проблемі запровадження земської реформи на Правобережній Україні⁵⁶⁴. Заведені російським урядом земські установи на Правобережжі діяч уважав артиукраїнськими за своєю сутністю, оскільки в результаті земських виборів до їх складу ввійшли, як відомо, переважно російські, зросійщені та вшехпольські елементи.

Ми вже зазначали, що 1910 – 1911 роки були найбільш активними у плані співпраці В. Липинського із щоденною українською газетою. Однак сам публіцист не вважав свій внесок у розвиток цього часопису достатнім, оскільки майже всі свої сили спрямовував тоді на поширення ідеї територіалізму серед полонізованих елементів. У листі до Є. Чикаленка від 18 жовтня 1911 року він зауважує: «Літературна праця на полі національного відродження українців спольщених, праця, котру вважаю своїм першим обов'язком, а крім того всякі особисті клопоти не давали мені досі змоги присвятити «Раді» стільки праці і часу, скільки-б мені хотілося»⁵⁶⁵.

Причинами, котрі заважали В. Липинському ще активніше віддатися публіцистичній творчості у «Раді», були його наукова робота в бібліотеках та архівах Кракова, а також праця над підготовкою альманаху «Z dziejów Ukrainy», яка тривала понад два роки (альманах побачив світ у липні 1912 р.). Цей збірник був присвячений, як відомо, пам'яті подвижників ідеї служіння Україні шляхти польської культури – Володимира Антоновича, Павлина Свенціцького, Тадея Рильського. В уже згаданому листі до Є. Чикаленка В. Липинський обіцяв після виходу альманаху присвятити себе «Раді», щоб «більше, чим дотепер, прикласти своїх сил до цього найважливішого тепер для українства і найкористнішого, веденого Вами, діла». До того ж він ділився планами подати до «Ради» низку статей на деякі сучасні українські теми та пару історичних розвідок⁵⁶⁶. Про те ж писав і в листі до С. Єфремова від 22 березня 1912 року: «До «Ради»... хочу дати цілий ряд статей... Хотілося-б поділитись багатьма думками, на деякі речі звернути спеціальну увагу»⁵⁶⁷.

---

⁵⁶³ Там само.

⁵⁶⁴ Див.: Правобережець В. Цікавий документ. До характеристики майбутнього земства на Правобережжі // Рада. – 1910. – № 69. – 25 березня (7 квітня). – С. 1.; Правобережець В. Скільки уваг з приводу заведення земства на Правобережжі і відповіді гр. Красицького «Раді» // Рада. – 1911. – № 181. – 12 (25) серпня. – С. 1 – 2.

⁵⁶⁵ ІР НБУВ, ф. І, № 35574, арк. 1.

⁵⁶⁶ Там само.

⁵⁶⁷ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 674.

У 1912 році В. Липинський мав намір долучити свій голос до боротьби українського громадянства за власний національний університет у Львові. Боротьба, котра точилася як у Галицькому сеймі, так і поза ним, дістала також широкий відгук серед українців підросійської України. Сам В. Липинський пояснював польську протидію справі українського університету у Львові страхом польських колоністів «перед пробудження української нації», яке, врешті, має покласти край «хазяйнуванню польської меншості на українській землі»⁵⁶⁸. У цей час «Рада» розпочала друк листів на підтримку українського університету, котрі надходили до її редакції. В. Липинський уважав, що такі листи можуть мати певний вплив (принаймні моральний) на хід університетської справи. У зв'язку з цим він повідомляв Є. Чикаленкові у листі від 25 травня 1912 року, що звернувся із пропозицією до Ф. Вольської «зібрати підписи між нашими людьми (укр[аїнськими] римо-католиками), а також між незалежними сферами укр[аїнської] православної інтелігенції»⁵⁶⁹. На його думку, такий лист з кількомадесятьма підписами показав би, «що у нас є хоч трохи укр[аїнської] «буржуазії». Липинський склав і проект такого листа. До Є. Чикаленка він звертався з проханням допомогти пані Вольській порадами, оскільки сам у цей час знаходився в Кракові. «Вибачте, – писав він далі у листі, – що Вас турбую, але «время люте» і справа університетська висить як то кажуть на волоску»⁵⁷⁰.

У результаті з'явився лист не від українців-латинників, а від імені «поляків-мешканців Правобережної України», адресований українському парламентському союзом у Відні й видрукований у «Раді» 22 липня 1912 року. В. Липинський не мав ніякого відношення до його появи. Із його листування зі С. Єфремовим стає зрозумілим, що редакція «Ради», та зокрема С. Єфремов, поставилися до тексту листа від українців-латинників, підготовленого В. Липинським, негативно й перевага була віддана листові від тієї частини польського громадянства в Україні, котре позиціонувало себе саме як поляків⁵⁷¹.

Можливо, така позиція редакційного проводу «Ради» була подиктована бажанням продемонструвати існування в підросійській Україні польської течії, прихильної до українського руху і тим зробити ще більше враження від нього. Лист підписали всього 46 осіб, однак «Рада» виводила його значення з факту, що «серед польської інтелігенції переважають та ведуть перед елементи, позначені рисою нетерпимості щодо українських національних домагань», а тому поява польського голосу (хай і малочисленного) на захист українського університету розцінювалася нею як факт, значення котрого «набирає досить поважних розмірів»⁵⁷². В. Липинський же у своєму листі до С. Єфремова від 30 липня

⁵⁶⁸ Правобережець В. [Липинський В.] Политика польских руководящих сфер по отношению к Украине // Украинская жизнь. – Москва, 1912. – С. 32.

⁵⁶⁹ ІР НБУВ, ф. І, № 35577, арк. 3.

⁵⁷⁰ Там само.

⁵⁷¹ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 675 – 676.

⁵⁷² Голос справедливості // Рада. – 1912. – № 167. – 9 (22) липня. – С. 1.

1912 року наголошував, що вважає «тепер ділом значно важнішим організацію укр[аїнських] римо-католиків (латинників), чим оттакі плятонічні заяви, власне, звернені проти нас і укр[аїнських] р[имо]-католиків»⁵⁷³. На його думку, видрукований у «Раді» лист від імені поляків-жителів Правобережної України, фактично спаралізував акцію українців-латинників у справі львівського українського університету й останні, за висловом В. Липинського, «страшили добру нагоду виступити прилюдно» і поширити свою ідею⁵⁷⁴. Такий погляд діяча впливав із його переконання, що польсько-українська «угода» неможлива, оскільки поляки не зречуться добровільно свого панування над українцями. «А доки це панування існує, – писав він у листі до І. Франка від 20 серпня / 2 вересня 1912 р., – про повний і всесторонній розвиток української культури <...> не може бути мови»⁵⁷⁵.

Останнім дописом В. Липинського в «Раді» була вже згадувана нами стаття «Нові дані про зріст польської кольонізації в Східній Галичині», котру автор підписав своїм скороченим псевдонімом. У ній увага читачів зверталася на проведення планової колонізації поляками української частини Галичини. Вона втілювалася двома основними методами – шляхом парцеляції поміщицької землі виключно між спроваджених з Польщі мазурів та шляхом відтягування польських робітників із Західної Галичини і з Королівства Польського від еміграції до Пруссії за допомогою укладання з ними вигідних сезонних контрактів. Польська преса всіляко рекламувала цю робітничу колонізацію. Зокрема, «Słowo Polskie» прямо вказувало на те, що ця акція «може вплинути дуже добре на справу польської колонізації в Східній Галичині». Наслідком такої планомірної політики, як слушно вказував В. Липинський, було те, що українські малоземельні селяни, позбавлені заробітку в себе дома, масово емігрували до Америки, а їхнє місце займав «польський кольоніст». У результаті статистичні дані фіксували постійне зменшення українського елементу в Східній Галичині. Наприкінці статті В. Липинський наголошував, що необхідно «слідити пильно за оттакими проявами польської політики супроти України... тим більше, що останніми часами появляються польські голоси (прим[іром] Polski stan posiadania na Rusi – Бартошевича⁵⁷⁶) із закликом перенести оці методи польської політики і до нас – на Правобічну Україну»⁵⁷⁷. До речі, ще одним аргументом на доказ належності цієї статті у «Раді» перу В. Липинського є зміст його публікації «Політика польських керівних сфер по отношению к Украине», що

⁵⁷³ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 676.

⁵⁷⁴ Там само.

⁵⁷⁵ Лист В. Липинського до І. Франка / У кн.: В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., авт. вступ. Статті та коментарів: Т.С. Осташко, Ю.І. Терещенко. – К., 1996. – 210. – С. 166.

⁵⁷⁶ Див.: Bartoszewicz J. Na Rusi; polski stan posiadania, kraj, ludność, ziemia / Joachim Bartoszewicz. – Kijów, L. Idzikowski, 1912.

⁵⁷⁷ Прав[обережець. В.] Нові дані про зріст польської кольонізації в Східній Галичині. // Рада. – К., 1912. – № 294. – 25 грудня (7) січня. – С. 3.

побачила світ того ж 1912 р. у московському часописі «Украинская жизнь». У ній автор, між іншим, також піднімав питання цілеспрямованої політики польської колонізації українських земель у Східній Галичині та на Правобережній Україні⁵⁷⁸.

Отже, публіцистичне співробітництво В. Липинського у «Раді» фактично завершується 1912 роком, причому за цей останній рік він пише лише одну статтю до щоденної української газети. І це незважаючи на те, що саме 1912 р. він видає, нарешті, свій альманах «Z dziejów Ukrainy» й, здається, відтоді у нього з'являється більше часу для співпраці у «Раді». У чому ж слід шукати причини припинення В. Липинським публіцистичної діяльності? Чи лише землеробсько-господарська праця у маєтку Русалівські Чагарі стає на заваді його співробітництва із щоденною українською газетою? Майже вичерпну відповідь на це питання, на наш погляд, дає епістолярій В. Липинського. Так, у листі до Є. Чикаленка ще від 18 лютого / 2 березня 1912 року⁵⁷⁹ (тобто майже за 10 місяців до появи останньої статті) В. Липинський, відповідаючи на закид Є. Чикаленка щодо вживання ним в одному з попередніх листів виразу «Ваша газета», вказував на те, що у розвитку «Ради» намічаються певні тенденції, з котрими він погодитися не може. В. Липинський, котрий стояв на позиціях національно-територіальної політики, вважав, що редакція «Ради» все виразніше стає на протилежні позиції – політики національно-екстериторіальної. На його погляд, головна різниця між тими двома напрямками полягає в тому, що територіалісти за головну мету вважають здобуття політичних прав для своєї національної, етнографічної території (автономія в Росії, поділ Галичини в Австрії) та своє ставлення до держави опирають на сили своєї території, а екстериторіалісти мають на меті, перш за все, так звані національні здобутки (культурно-національна автономія, національний кадастр, шкільництво), а тому їхнє ставлення до держави спирається на кількісній силі нації в державі без огляду на територію. Територіальну політику, вважав В. Липинський, ведуть народи, слабші культурно й економічно, але сильні своїми масами, скупченими на одній території (наприклад, ірландці), а екстериторіальну – народи сильні економічно і культурно, розкидані як заможніші класи по чужих територіях (євреї, поляки). В. Липинський наголошував: «Для нас одиноко користою вважаю політику територіялізму, бо екстериторіальна веде нас до того, що ми стаємо по волі меншостью на нашій землі (порівняйте, наприклад, страшний поступ колонізації Східної Галичини), а це розуміється грозить нам повним національним занепадом, зводить українство до провансальства, до забавки «в націю» людей, що мають на те час та гроші»⁵⁸⁰.

⁵⁷⁸ Див.: Правобережец В. [Липинский В.]. Политика польских руководящих сфер по отношению к Украине. – С. 25 – 30.

⁵⁷⁹ ІР НБУВ, ф. І, №35576, арк. 1 – 6 зв.

⁵⁸⁰ Там само. – Арк. 3 зв.

Далі він зауважував, що стосовно сучасного політичного моменту різниця між територіальною та екстериторіальною політикою зводиться до мінімуму, а тому ... «вважаю «Раду» нашою спільною поки що платформою. Але вже й тепер на деякі факти територіяліст Українець буде дивитись і реагувати на них інакше, як Українець екстериторіяліст»⁵⁸¹. І наводив кілька прикладів. Зокрема, таким уважав питання «триєдиної Русі», котре, час від часу проскакувало в «Раді». Так, екстериторіялісти на підставі «близького родства» трьох «руських» народів прагнули здобути в Росії певні національні права, зокрема національну школу. В. Липинський розглядав таку позицію як утопію і підкреслював, що для нього, територіяліста, «...важно, щоб політичну (тут і далі – підкреслення В. Липинського) владу на своїй землі ми мали в своїх руках, а тоді, як комусь захочеться, най вишукує собі своїх кривих по крові і мові, де йому тільки забажається, навіть в Австралії не то в Москві»⁵⁸². Крім того, гасло «триєдиної Русі» В. Липинський уважав шкідливим ще й тому, що за його допомогою українці кували самі на себе зброю для своїх найстрашніших ворогів. Таких ворогів він бачив навіть не у чорносотенцях-націоналістах, а у російських лібералах, котрі у разі досягнення політичної влади в Росії використають гасло «триєдиної Русі», щоб позбавити українство всяких політичних прав, щоб звести його «до «руського» провінціалізму, до провансальства, а значить, щоб... національно вбити»⁵⁸³.

Наступним питанням, на яке різнилися погляди територіялістів та екстериторіялістів, було питання «сепаратизму». «Рада» на своїх сторінках намагалась усіляко відмежуватися від сепаратистичних чи самостійницьких ідей українського майбуття. Адже вся політика російського уряду була тоді спрямована на всебічне придушення українських друкованих органів, мета яких – національне відродження українського народу⁵⁸⁴. Крім того, це було пов'язане із постійними нападами, котрі здійснювали на український рух у цілому, і на «Раду» зокрема, представники Київського клубу російських націоналістів, пресовим виразником якого була газета «Киевлянин». Її співробітник, лідер згаданого клубу А. Савенко підготував низку публікацій, у яких використовувалося протиставлення «справжніх малоросів», російських патріотів та сепаратистів-укранців. Як зазначала дослідниця Ю. Половинчак, подібна риторика набувала гучнішого звучання з наближенням 200-ліття Полтавської битви. Саме в цей період публіцисти «Киевлянина» дедалі частіше починають порівнювати діячів українського руху з Іваном Мазепою та його прибічниками, використовуючи при цьому термін «мазепинці». Для протиставлення «мазепинцям» вони відшукували

---

⁵⁸¹ Там само.

⁵⁸² Там само. – Арк. 4.

⁵⁸³ Там само.

⁵⁸⁴ Опанащук П. Діяльність української преси в умовах цензурної політики російського уряду (1906 – 1914 рр.) / Петро Володимирович Опанащук // Волинські історичні записки. Збірник наукових праць. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 49 – 57. – С. 51.

в історії постаті, які, на їх погляд, могли служити символом ідеї «єдиної й неподільної Росії». Таким символом А. Савенко вважав Б. Хмельницького⁵⁸⁵. Подібне позиціонування було характерним для офіційної російської історії та мало досить багато прихильників. На думку І. Гирича, постать Б. Хмельницького у публіцистів асоціювалася з «добровільною» відмовою українців від власного державотворення й бажанням «возз'єднатися з Москвою»⁵⁸⁶.

Особливо агресивною стала позиція «Киевлянина» після загострення російсько-австрійських відносин унаслідок анексії Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини восени 1908 р. З цього часу на адресу українських діячів зазвучали прямі звинувачення в державній зраді⁵⁸⁷. Українська преса у цей час зазнавала потужних репресій. Ці репресії ще більше посилювалися з приходом у 1909 р. на посаду голови київського тимчасового комітету в справах друку професора університету св. Володимира, відомого українофоба, одного з ініціаторів створення вже згаданого Київського клубу російських націоналістів Тимофія Флоринського. За 10 із половиною місяців його цензорства «Раду» було оштрафовано 4 рази (на 800 карбованців). Крім того, проти редактора газети було розпочато півдесятка судових справ. Особливо характерні для Флоринського були штрафи на київську пресу за статті про Полтавську битву (згадаємо хоча би штраф «Przeglądu Krajow'ого» за передрук наукової статті М. Грушевського «Виговський і Мазепа»; за цю ж статтю було накладено штраф і на ЛНВ)⁵⁸⁸.

Наприкінці 1909 р. члени Київського клубу російських націоналістів (на думку дослідника Любченка В.Б., імовірно це були А. Савенко, Т. Флоринський та С. Щоголев) підготували таємну записку, адресовану міністру внутрішніх справ П. Столипін у і спрямовану проти націонал-культурних товариств⁵⁸⁹. Результатом стала поява 20 січня 1910 р. столипінського циркуляру про неприпустимість реєстрації «інородчеських», у тому числі й українських культурно-просвітніх товариств. Наслідком цього циркуляру було закриття київської «Просвіти».

«Рада» цілком слушно побоювалася репресій на свій рахунок після появи цього циркуляру і постійних нападок на український рух з боку російських націоналістів. Адже, за словами дослідника історії української преси І. Крупського, «мазепинство» в той час переслідували набагато

---

⁵⁸⁵ Половинчак Ю.М. Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації: Монографія / Юлія Половинчик / НАН України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – К., 2008. – 218 с. – С. 147.

⁵⁸⁶ Гирич І. Носитель державної української ідеї / Ігор Борисович Гирич // Київська старовина. – К., 1995. – № 6. – С. 8 – 9.

⁵⁸⁷ Половинчак Ю.М. Указана праця. – С. 150 – 151.

⁵⁸⁸ Листи з над Дніпра (Цензор Флоринський при роботі). // Діло. – Львів, 1910. – № 28. – 7 лютого (25 січня). – С. 2.

⁵⁸⁹ Любченко В.Б. Теоретична та практична діяльність російських націоналістичних організацій в Україні (1908 – 1914) / Володимир Борисович Любченко // УІЖ. – 1996. – № 2. – С. 58.

завзятіше, ніж тодішні революційні організації⁵⁹⁰. Причому велася ця боротьба цілком цілеспрямовано. У 1912 р. вийшла друком праця одного з найбільш діяльних членів Київського клубу російських націоналістів, головного цензора українських видань С. Щоголева «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма», котру В.І. Вернадський слушно назвав свого часу «кодексом офіційних поглядів на український рух»⁵⁹¹. У цій відверто українофобській книзі після тенденційного нарису історії українського руху було викладено цілу програму «мер предупреждения и пресечения» для боротьби з українством⁵⁹². Саме тому редакторське коло газети намагалося відмежуватися від політичного сепаратизму. Так, Є. Чикаленко у листі до А. Ніковського 1912 р. повідомляв, що умовив С. Єфремова виступити зі статтею, в якій би доводилося, що редакція «Ради» далека від «мазепинства». Він, зокрема, писав: «Ми спокон-віку (Кир[ило-]Меф[одіївці], Драгоманов) стояли за автономні основи, на яких прилучився і Богдан, а ніколи не марили про окрему державу, до якої тягнув Мазепа, а через те ми не мазепинці, а богданівці... мені здається, що про се треба говорити яко-мога частіше, бо люде справді думають, що ми зрадники, а се нам дуже шкодить...»⁵⁹³. Подібну позицію газети В. Липинський уважав шкідливою, оскільки, на його думку, краще докладно і ясно означити межі свого сепаратизму, чим від нього зовсім відмежуватись»⁵⁹⁴. Отже, вже тоді В. Липинський стояв на виразно самостійницьких позиціях стосовно державного майбуття України.

Ще раніше, на початку 1909 р., він болісно реагував на появу у «Раді» замітки, що була реакцією на допис у «Біржевых Ведомостях» професора Київського університету П. Владимиrowa «Из путевых впечатлений», у якому той доводив необхідність подальшої русифікації українського населення, вказуючи на особливу культурну місію державної російської мови для «малоросів». Автор замітки у «Раді», на подив В. Липинського, солідаризувався із твердженням П. Владимиrowa, що «материна мова, незважаючи на натуральну до неї прихильність людності, потроху все одходить в глибину народного життя, в інтимну обстанову сем'ї або глухого села, і ніякі зусилля не зможуть загальмувати цього історичного процесу». При цьому автор замітки у «Раді» зазначав, що сперечатися із «тірадою» П. Владимиrowa можна було б тільки тоді, якби серед українства й справді культивувалися якісь сепаратистичні течії та ворожнеча до державної російської мови⁵⁹⁵. В. Липинський був обурений

⁵⁹⁰ Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) / Іван Васильович Крупський. – Львів: Світ, 1995. – С. 45.

⁵⁹¹ Вернадський В.І. Українське питання і російська громадськість / Володимир Іванович Вернадський // Вітчизна. – 1988. – № 6. – С. 174.

⁵⁹² Терещенко Ю.І., Курило В.М. Історія України: У двох книгах. – Кн. 1: Від найдавніших часів до 1917 р. – К., вид-во «Сільгоспосвіта», 1995. – С. 358.

⁵⁹³ ІР НБУВ, ф. 226, №204 – 264, № 220, арк. 20.

⁵⁹⁴ Там само. – Ф. І, №35576, арк. 4 зв.

⁵⁹⁵ Рада. – К., 1909. – № 1. – 2 січня. – С. 4.

появою подібної статті в улюбленій газеті. У листі до В. Доманицького він радився, чи не написати з цього приводу протест до редакції «Слова» або лист до редакції самої «Ради». Але потім сам же й додавав, що згодом роздумав протестувати: «А може так, як тоді Хоткевич, скажуть мені: а скільки Вас там, оцих “сепаратистів”?» У кінці ж листа питав думку про це свого друга та пропонував реагувати разом. І додавав найголовніший аргумент: «Бо-ж “Рада” – це *наша* газета та до того й одинока»⁵⁹⁶.

Ще одним важливим завданням, яке покладалося також і на українську пресу, було питання організації політично-творчих українських елементів. В. Липинський був переконаний, що преса принаймні повинна намічати лінії розвитку такої організації. До політично-творчих станів він зараховував насамперед так звані земські елементи (поміщиків, селян, козаків). Інтелігенцію вважав до політичної акції не здібною (вона могла виконувати хіба що культурно-національні функції). Отже, як бачимо, вже тоді світоглядні позиції В. Липинського мали виразне консервативне забарвлення. Преса ж, на його переконання, мала б звертати спеціальну увагу саме на ці земські елементи. Також у листі він наголошував, що завданням українських пресових органів має бути намагання всіма силами підтримувати українсько-крайові, територіалістичні тенденції (як це свого часу робив редагований В. Липинським «Przegląd Krajowy») і нещадно поборювати тенденції централістичні⁵⁹⁷.

Щодо українського поміщицтва, то тут, за поглядом В. Липинського, на пресу покладалося особливе і надзвичайно важливе завдання формування його національної свідомості, оскільки воно в своїй масі було спольщене чи зросійщене. У цій справі головна роль відводилася російськомовній та польськомовній пресі відповідного спрямування, оскільки зденаціоналізоване поміщицтво не читало українських видань, у тому числі й «Ради». До таких пресових органів та видань В. Липинський відносив журнал «Украинская жизнь», підготовлений ним альманах «Z dziejów Ukrainy». Таку ж роль свого часу виконував і «Przegląd Krajowy». Однак і «Рада» тут могла дещо зробити, звертаючи увагу українського громадянства на цю справу. Так, Липинський згадує у листі кілька випадків за останній час, коли «Рада» могла необхідним чином коментувати політичні новини, однак подала їх у зовсім невідповідному, як він уважав, трактуванні. Таким, зокрема, В. Липинський називає «висказ Капніста про українство»⁵⁹⁸. Цей випадок стосувався інтерв'ю, котре член Державної Думи від Полтавщини, октябрист, великий землевласник Хорольського повіту граф І.І. Капніст давав журналістові часопису «Одеський Листок» на початку 1912 року. Це інтерв'ю не було випадковим. Воно відбулося відразу після відчиту в Одесі відомого українофоба, публіциста «Кієвлянина» А. Савенка про мазепинство в

---

⁵⁹⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 538.

⁵⁹⁷ ІР НБУВ, ф. І, №35576, арк. 5.

⁵⁹⁸ Там само. – Арк. 5 зв.

українському русі⁵⁹⁹. Відповідаючи на питання про реальну загрозу українського сепаратизму, І.І. Капніст назвав розмови про «мазепинство» і про бажання України відділитися від Росії дивними і смішними. При цьому він визнав існування українського руху, проте його мету окреслив виключно національно-культурними домаганнями. Подаючи витяги з цього інтерв'ю, «Рада» в кінці статті підсумовувала, що воно «тільки яскраво підкреслює те, що байкам... про «мазепинські страхи» мало хто вірить навіть серед правих російських політичних і громадських діячів»⁶⁰⁰.

Липинського не вдовольняли такі коментарі редакції газети. Він гадав, що «Рада» повинна була, наголосивши на слабкій поки що національній свідомості представника зросійщеного поміщицтва, звернути увагу українського громадянства «на конечність для нації і для цієї верстви того, щоб вона стала виразно українською, а не сиділа на двох стільцях, як досі». «Замість того, – пише далі В. Липинський, – «Рада» в статті про Капніста зробила з того «росіянина», значить заменшила добровільно, так би сказати [його] український стан посідання; далі згодилась на його «Трієдину Русь», тобто стала на становищі малосвідомого, в національних справах неграмотного Українця; врешті, устами його (октябриста!) відмежувалась від «сепаратизму», значить, затемнила свою політичну програму»⁶⁰¹. Ці зауваження В. Липинського свідчать про те, що він у той час уже виразно ототожнював себе з «програмою створення української державності під проводом шляхетської верстви»⁶⁰².

Наприкінці свого листа щодо власного бачення подальшого розвитку «Ради» як важливого органу українського руху В. Липинський наголошував, що пора «від оборони, котра нам нічого не дає... перейти до атаки». І ця атака має бути спрямована на найважливіші позиції – зросійщені та спольщені українські політично-творчі елементи, «на котрих фактично спирається все панування над нами наших сусідів»⁶⁰³. Він також уважав, що слід «перестати вірити в російський лібералізм, у російську «справедливість» у сучасній Росії, у «справедливу» державу «трьох руських племен», бо ці мрії після 1905 року належать уже до безповоротно минулої історії»⁶⁰⁴.

Отже, В. Липинський представляв у цьому листі свою власну політичну програму, провідними гаслами котрої були територіалізм, консерватизм та орієнтація на самостійну Україну. Відповідно до цієї програми формувалася і його візія необхідної, як він гадав, подальшої трансформації провідної української газети. Він був певен, що має на це повне право, оскільки вболівав за розвиток «Ради», доказом чого вважав своє у ній багаторічне співробітництво. В. Липинський мав намір подати ці думки у вигляді статті до «Ради», однак потім передумав, оскільки

⁵⁹⁹ Діло. – 1912. – № 41. – 22 (9) лютого. – С. 5.

⁶⁰⁰ Член Державної Думи граф Капніст про українство // Рада. – 1912. – № 30. – 7 (20) лютого. – С. 2

⁶⁰¹ ІР НБУВ, ф. І, №35576, арк. 5 зв.

⁶⁰² Потульницький В. Роль української правобережної шляхти... – С. 63.

⁶⁰³ ІР НБУВ, ф. І, № 35576, арк.6.

⁶⁰⁴ Там само.

міркував, що подібна стаття може бути нецензурна і, крім того, в тодішніх умовах, може, для «Ради» й не бажана⁶⁰⁵.

Напевно, консервативно-самостійницька світоглядна концепція В. Липинського була не дуже зрозумілою для народницько-демократичного загалу, в тому числі й для редакції «Ради». Хоча і Є. Чикаленко, і С. Єфремов високо цінували В. Липинського насамперед за його публіцистичний талант. Пізніше, вже в еміграції, мислитель відзначав, що «характерною ознакою т. зв. “свідомого” українства <...> була його односторонність класованість». І лише поодинокі його представники (як-от він сам – І.П.) «намагались якось помирити своє українство зі своїм органічним оточенням – перш за все зі своїм власним класом – а не відриваючись, власне, завдяки своєму українству, від свого класу». Саме нечисленністю таких одиниць та загальною класованістю українства В. Липинський пояснював неможливість для останнього «органічного опертя в якійсь органічній групі на Українській Землі»⁶⁰⁶.

У відповідь на вищезгаданий лист В. Липинський отримав пропозицію від Є. Чикаленка очолити «Раду», посівши місце її головного редактора, оскільки якраз тоді це питання гостро постало для газети. На що у наступному листі він відповідав так: «Ваша пропозиція особливо дорога і люба мені, як доказ Вашого до мене довіря, котре я все високо ціню і ціню. Ця пропозиція разом з тим настільки поважна, що листом трудно мені на неї відповісти»⁶⁰⁷. Далі В. Липинський пропонував Є. Чикаленкові обговорити це питання при зустрічі. Про результат цих перемовин знаємо зі Щоденника Є. Чикаленка (запис від 12 листопада 1912 р.). В. Липинський таки відмовився від редакторства «Ради», бо вважав «неможливим, щоб на чолі української газети стояв католик»⁶⁰⁸. Імовірно, Чикаленко висловив різке незадоволення відмовою В. Липинського. Про це останній згадує у листі до С. Єфремова від 14 листопада 1913 року, зазначаючи, що почувається самотнім, а крім того, його бентежить думка, що всі думають про нього «так, як Євген Харлампович»⁶⁰⁹. З цього ж листа стає відомо, що В. Липинському навіть перестали надсилати «Раду» на хутір, незважаючи на його прохання.

Новим редактором «Ради» став, як відомо, Андрій Ніковський. В. Липинський започаткував листування і з ним, хоча з 1913 року вже не публікувався у «Раді». Все ж редакція продовжувала числити В. Липинського одним із своїх найбільш авторитетних співробітників-публіцистів. А. Ніковський звертався до нього влітку 1913 року з проханням написати статтю про польського історика Олександра Яблоновського, дослідника української минувшини⁶¹⁰. Яблоновський був

⁶⁰⁵ Там само. – Арк. 6 зв.

⁶⁰⁶ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – 36. VII – VIII. – С. 313.

⁶⁰⁷ ІРНБУВ, ф. I, № 35577, арк. 1.

⁶⁰⁸ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917): У 2-ох т. – Т. 1. – С. 245.

⁶⁰⁹ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 682 – 683.

⁶¹⁰ ІР НБУВ, ф. 44, № 548, арк. 2 зв.

також публіцистом, котрий друкувався у київському часописі «Dziennik Kijowski». В. Липинський ще 1909 року дискутував із ним на сторінках «Przeglądu Krajow'ого»⁶¹¹. На прохання А. Ніковського він відповів, що умови його теперішнього життя виключають усяку можливість літературної праці через необхідність займатися оранкою, сівбою та іншими господарськими клопотами у своєму маєтку в Русалівських Чагарях, «працюючи для хліба насущного»⁶¹². Хоча ще за кілька місяців до цього (на початку квітня) В. Липинський збирався подати до «Ради» дві статті: першу – про В. Антоновича у висвітленні представників російського та польського шовінізму С. Щоголева та Ф. Равіти-Гавронського (з цією метою він навіть позичив у С. Єфремова книгу С. Щоголева «Украинское движение как современный этап южно-русского сепаратизма»), а другу – про рух українців-римокатоликів та їх діяльність за останні роки. Про це він повідомляв у листі до С. Єфремова від 27 березня / 9 квітня 1913 року⁶¹³. Правда, тут же, пояснюючи свій фактичний відхід від роботи у «Раді», нарікав, що його праця (йшлося про поширення ідей територіалізму та рух українців-латинників), «мабуть, нікому нецікава». Отже, В. Липинський розумів, що його територіалістична консервативно-українська концепція до кінця не сприйнята всерйоз навіть передовими представниками українського руху. Можливо, це, врешті, відбивало у нього охоту і до подальшої публіцистичної творчості у «Раді».

У першій половині березня 1914 р. В. Липинський приїздив до Києва і зустрічався з С. Єфремовим та А. Ніковським. Про це знаходимо згадку в листі А. Ніковського до Є. Чикаленка. Так, редактор повідомляв видавцеві: «...Тепер у Липинського нема змоги якусь статтю витягнути. Він збирає свої писання для окремої книжки. Хоче ще написати відповідь на всі закиди з польського боку та на закиди з українського щодо позиції українців-католиків і ними закінчити книжку»⁶¹⁴. Певно, це була перша особиста зустріч А. Ніковського з В. Липинським. Останній справив на редактора «Ради» гарне враження, про що той писав Чикаленкові, характеризуючи В. Липинського: «...європеець, багато знає й добре думає над українською справою...»⁶¹⁵. За кілька місяців розпочалася Перша світова війна і В. Липинський, як резервний офіцер, був покликаний до лав російської армії. Попереду були буремні роки революції та визвольних змагань.

Завершуючи огляд співробітництва В. Липинського з першою українською щоденною газетою, слід ще раз наголосити, що у своїй публіцистиці, писаній для «Ради», В. Липинський виявив себе як яскравий полеміст, котрий надзвичайно переконливо дискутував із представниками передусім польської та російської преси (представленої такими українофобськими часописами, як «Dziennik Kijowski», «Gazeta

⁶¹¹ Lipiński W. Ukraina си Ruś // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 2. – С. 1 – 5.

⁶¹² ІР НБУВ, ф. І, № 42754, арк. 1.

⁶¹³ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 681.

⁶¹⁴ ІР НБУВ, ф. 44, № 551, арк. 1.

⁶¹⁵ Там само.

Warszawska», «Киевлянин», «Новое время», «Gazeta Narodowa») та боронив від їх нападок українське національне відродження. Тому цілком слушно М. Антонович характеризував його як «блискучого журналіста», статті котрого загально подобалися – настільки, що читачі їх називали як зразкові⁶¹⁶. Є. Чикаленко наводить у своєму Щоденникові згадку про те, як він, побувавши на початку 1912 року в Петербурзі на засіданні українського клубу, запитав присутніх про те, які статті в «Раді» вони вважають за солідні й цікаві. Один із учасників засідання назвав «статтю В. Правобережця (Вячеслава Липинського) про Б. Залеського...»⁶¹⁷. Ця стаття була присвячена польському поетові-романтику, представникові так званої «української школи» в польській літературі ХІХ ст. Номер «Ради», у котрому була надрукована стаття, за словами видавця, «передплатники купували, розсилали полякам на Україні», а в Петербурзі давали читати її в польські студентські гуртки, «і на багатьох вона зробила вражіння». Сам Є. Чикаленко вважав, що «такі статті роблять рекламу газеті» і якби стаття такого рівня була у кожному номері «Ради», то, можливо це забезпечило б збільшення числа передплатників часопису⁶¹⁸.

Публіцистика В. Липинського за своїм змістом відбивала його суспільно-політичні погляди, котрі вже тоді, у дореволюційний час, ґрунтувалися на трьох основних ідеях – територіалізмі, консерватизмі та самостійництві. Не випадково, через два десятиліття, вже в еміграції, у друга і соратника В. Липинського Д. Дорошенка з'явився задум видати статті мислителя з «Ради» окремою збіркою, оскільки останній уважав, що вони містили багато цінних думок і для початку 30-их років ХХ ст.⁶¹⁹

Свою публіцистику у дореволюційний час, окрім «Ради», В. Липинський друкував також у львівській газеті «Діло», у петербурзькому часописі «Украинская жизнь», а також у вже згаданому раніше польськомовному київському виданні «Przegląd Krajowy». Однак саме для «Ради» В. Липинський підготував левову частку власних публіцистичних статей. Це було пов'язане насамперед із авторитетом цього часопису серед представників українського руху, до котрого належав і за який так уболівав поляк за походженням Вячеслав Липинський.

---

⁶¹⁶ Антонович М. В. Липинський і Д. Дорошенко. (До наукової співпраці двох великих істориків) / Михайло Дмитрович Антонович // Український історик. – Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, 1982 – 1983. - № 3 – 4 (75 – 76); 1 (77). – Рік ХІХ – ХХ. – С. 5 – 18. – С. 7.

⁶¹⁷ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917): У 2-х т. – Т. 1. – С. 208.

⁶¹⁸ Там само. – С. 209.

⁶¹⁹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського / У кн: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». – Т.6. – Філадельфія, Пенсільванія, 1973. – С. 365.

3.3. У боротьбі за самостійну Україну

Ще однією цікавою сторінкою громадсько-політичної діяльності В. Липинського дореволюційного періоду є його участь у спробі організаційного становлення течії українського самостійництва напередодні Першої світової війни, а також оформлення ідеї, на котрій ця течія ґрунтувалася, у програму практичної політики. Вона є тим більше цікавою, що майже весь український політикум у підросійській Україні аж до революції 1917 р. за свій політичний ідеал визнавав автономію та федерацію, а практичними постулатами реальної політики було культурництво. Вузьке ж коло самостійників залишалось, за висловом Т. Геращенко, небажаним, незрозумілим і навіть небезпечним⁶²⁰. Щоправда, як уже зазначалося, у тодішніх реакційних обставинах внутрішнього російського життя про практичну самостійницьку політику переслідуючим за сепаратизм українцям складно було думати.

Не була ця ідея програмою практичної діяльності й у Галичині. Провідні галицькі українські партії – РУРП, УНДП та УСДП – висували її лише як далекий політичний ідеал. Реально питання здобуття державної незалежності ними не розглядалось. Хоч ідея незалежності фігурувала у програмах політичних партій уже з кінця ХІХ ст., вона більше скидалася не на декларацію конкретної мети, а на проголошення абстрактної, хоч і бажаної цілі⁶²¹. Їхньою «програмою-мінімум» була вимога об'єднання всіх західних українських земель в один Коронний край із правами широкої автономії у складі Австро-Угорської монархії. Саме за це вони й вели парламентську боротьбу в австрійських законодавчих органах.

Звичайно, по обидва боки кордону проблема незалежності України була не раз дискутована представниками передових кіл українства. Тим більше, що і в Наддніпрянській Україні, й у Галичині ще на межі ХІХ – ХХ ст. з'явилися відповідні маніфести, котрі піднімали на вістря ідею українського самостійництва. У Галичині, як відомо, першим її теоретично обґрунтував Юліан Бачинський у своїй книзі «Україна irredenta» (1895 р.), у Наддніпрянській Україні – харківський адвокат та публіцист Микола Міхновський, що підготував брошуру під промовистою назвою «Самостійна Україна» (1900 р.).

Остання, хоч і готувалася як політична програма Революційної української партії (РУП), однак фактично нею не стала, оскільки у процесі подальшого організаційного оформлення та практичної діяльності партія почала відходити від проголошених раніше радикальних патріотичних гасел і трансформуватися в організацію соціал-демократичного спрямування, де гасла марксистського соціалізму вийшли на перший план. 1905 р. основна

⁶²⁰ Геращенко Т.С. Організація «Оборона України» в 1904 – 1907 рр. / Тетяна Сталівна Геращенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – Випуск II. – 204 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/istorySciWorks/2/Gerashchenko.pdf>

⁶²¹ Ткач О. Українська суспільно-політична думка Галичини про Балканські війни (1912 – 1913) / Оксана Ткач // Наукові записки історичного факультету Львівського університету: Збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Вип. 9. – С. 205 – 206.

частина еруптивів (Д. Антонович, С. Петлюра, В. Винниченко, М. Порш) утворила Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), яка обмежувалася гаслом національно-територіальної автономії України в межах Росії.

Послідовною щодо програмних засад РУП лишилася новоутворена Українська народна партія (УНП), заснована 1902 р. М. Міхновським та О. Макаренком, яка поклала в основу своєї програми постулат «єдиної, нероздільної самостійної демократичної України»⁶²². Однак, як підкреслював А. Жук, УНП «не виросла в помітнішу силу, особливої ролі в українському політичному житті тих часів не відіграла і свого самостійницького характеру нічим, крім видання в сім дусі кількох публікацій, не проявляла»⁶²³. У складі УНП існувало об'єднання «Оборона України» (з 1906 р. – «Українська народна оборона»), що являло собою суворо законспіровану бойову терористичну групу. Утворилось 1903 р. і провело низку демонстративних акцій, спрямованих проти «символів панування» Росії в Україні⁶²⁴. Діячі групи прагнули таким чином привернути увагу якнайбільшої кількості людей до ідеї самостійної України, будити серед українців відчуття належності до великого народу зі славним минулим, сприяти зростанню їхньої національної свідомості⁶²⁵.

Із позицій боротьби за повну державну незалежність України виступило також і керівництво створеної у 1900 р. Української соціалістичної партії (УСП) – Б. Ярошевський, М. Меленевський. Однак партія була не чисельною (оскільки представляла переважно українців-католиків) і відповідно маловпливовою. Крім того, орієнтація УСП на «братерський союз» із соціалістичними партіями Польщі та Росії створила ґрунт для справедливої критики її програми з боку найстарішої української соціал-демократичної організації – групи І. Стешенка й Лесі Українки. Добре знаючи про великодержавно-шовіністичні погляди російських і польських соціал-демократів у національному питанні, вони висловлювали сумнів щодо можливості союзу із ними в боротьбі за створення незалежної Української держави після повалення самодержавства.

Партії ліберально-демократичного спрямування – Українська демократична партія (УДП) на чолі з О. Лотоцьким, Є. Чикаленком та Українська радикальна партія (УРП) на чолі з Б. Грінченком, С. Єфремовим відстоювали ідею автономії України у складі Росії з політичним устроєм у вигляді конституційної монархії. У 1905 р. вони злилися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП), обстоюючи ту ж автономістську ідею⁶²⁶. Не відійшло від автономістсько-

⁶²² Новий довідник: історія України. – Друге видання. – К., 2006. – 736 с. – С. 453.

⁶²³ Жук А. До історії української політичної думки перед (Першою) світовою війною / Андрій Ілліч Жук / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Наук. видання / Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ – Житомир, 2008. – С. 190.

⁶²⁴ Докладно див.: Геращенко Т.С. Організація «Оборона України» в 1904 – 1907 рр.

⁶²⁵ Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І. Міхновський: постать на тлі епохи / Іван Федорович Курас, Федір Григорович Турченко, Тетяна Сталіна Геращенко // УІЖ. – 1992. – № 9. – С. 85.

⁶²⁶ Павко А.І. Політичні партії, організації в Україні наприкінці XIX – поч. XX ст. / Анатолій Іванович Павко. – К., 1999. – С. 208 – 209.

федералістських постулатів та орієнтації на культурно-просвітню діяльність у реальній політиці й створене 1908 р. Товариство українських поступовців (ТУП), що презентувало себе як понадпартійну політичну і громадську організацію та фактично керувало всім українським рухом Наддніпрянщини до 1917 р.⁶²⁷ Сам В. Липинський вже в часі еміграції так писав про цю проблему: «Мало у нас було таких людей, які стихійно хотіли мати власну державу на своїй землі. Ідея цієї держави була неясна, туманна. А раз хотіння було мале, та ще до того ясно не усвідомлене, то воно не могло в ділах здійснитися»⁶²⁸. Він же згадував красномовний епізод із 1908 р., коли в Закопаному йому довелося дискутувати на політичні теми із майбутнім беззаперечним самостійником Д. Донцовим, який тоді належав до УСДРП, а значить стояв на позиціях автономізму. В. Липинський уже в той час послідовно «заступав» перед своїм візаві «ідею державної самостійности», яку Д. Донцов назвав «дуже наївною»⁶²⁹. За свідченням О. Скорописа-Йолтуховського, колишнього ерупіста, потім українського соціал-демократа, а вже в міжвоєнній еміграції – одного з лідерів гетьмансько-монархічного руху, сама думка про самостійну Україну до 1915 р. виглядала як «безнадійне божевілля та утопія»⁶³⁰.

Таким чином, слід наголосити, що у той час більшість представників українського руху відкидали самостійництво навіть як ідею: одні – як річ реакційну і шкідливу, інші – як річ нереальну. Через це їхня практична діяльність, за влучним висловом А. Жука, зійшла «на примітивне культурництво», типовою формою якого були «Просвіти» й забавові клуби»⁶³¹. Причому більшість чільних представників українства добре розуміли майже нульову результативність такої роботи, адже бачили як повільно йде зростання національної свідомості народу. Красномовно про це писав ще у 1908 р. Ф. Матушевський у листі до В. Доманицького: «Страшенно пригнічує Духа якась безнадійність. Працюємо, працюємо; самі <...> пишемо, що “свідомість зростає, що українство йде і вглиб, і вшир”, а воно тим часом, як трижди прокляте, стоїть тобі на одній мірі та й край. Подивишся на його з одного боку – воно неначе йде; подивишся з другого – стоїть на місці. Ви ж подумайте: от <...> три роки мине як маємо свою пресу і вона замість того, щоб привертати до себе щодня щогодини все більше та більше людей, втрачає й те, що мала. <...> Почуваєш, пишучи статтю, що твій голос лунає в порожніх просторах. Це видно по звичайних наших книжках (про “Кобзаря” не говорю), як вони розходяться. В першій році 800 – 1000; у другій – 500 – 400; а потім капаються по 100 – 50 на рік і так до 2 тис., а що поперх 2000, то вже

⁶²⁷ Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX ст. – К.: Смолоскип, 1996. – С. 75 – 77.

⁶²⁸ Листи В. Липинського до Д. Грегोलінського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 414 – 431. – С. 415.

⁶²⁹ Листи В. Липинського до Д. Донцова / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 572 – 579. – С. 575.

⁶³⁰ ЦДАУЛ ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 87.

⁶³¹ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 190.

лежить. Очевидно, що нам ще довго-довго судилося “відроджуватися” та “воскресати”»⁶³².

Саме тому питання політизації українського руху стояло надзвичайно гостро. Спробою піднесення самостійницької ідеї як програми практичної політики слід уважати таємну нараду українських діячів у Львові 4 – 6 березня 1911 р. Ініціаторами наради виступили українські соціал-демократи Андрій Жук, Левко Юркевич, Володимир Степанківський. Вони залучили до участі також Володимира Кушніра і В'ячеслава Липинського. Поштовхом до цього, як зазначав А. Жук, було загострення міжнародної ситуації, особливо на Балканах, де перехрещувалися інтереси двох імперій (Російської та Австро-Угорської), на території яких проживав український народ, і неминучість збройного конфлікту між ними⁶³³.

А. Жук, Л. Юркевич та В. Степанківський були емігрантами з російської України. Всі троє спочатку були членами РУП, у 1905 р. ввійшли до створеної на основі РУП УСДРП. З 1907 р. знаходилися в еміграції. А. Жук на той час ухорив до складу ЦК УСДРП, очолював її Закордонну групу. Вже у той час відзначався тим, що національний інтерес ставив вище за класовий. Соціалізм, за твердженням І. Гирича, він розумів у європейсько-реформістському дусі, підтримуючи теорію Е. Бернштейна, К. Каутського, О. Багера та К. Реннера з їхньою ревізією фундаментальних основ марксизму⁶³⁴. В. Степанківський і Л. Юркевич були кандидатами в члени ЦК УСДРП. Останній до того ж видавав тоді у Львові часопис «Наш голос», що був спільним пресовим органом наддніпрянської та галицької української соціал-демократії. Л. Юркевич – ортодоксальний марксист – мав підирати фінансово задуману акцію. Він, як відомо, був сином хлопомана Йосипа Юркевича, що належав до дрібнопомісної шляхти. Заможні батьки Л. Юркевича дали чимало коштів на діяльність РУП – УСДРП. Фактично Левко Йосипович користався батьківськими фондами, як касою партії⁶³⁵. В. Степанківський жив тоді постійно у Лондоні, започаткувавши там інформаційну діяльність про український рух серед англійців. Він запропонував запросити до участі в нараді В. Кушніра – галицького діяча, що редагував віденський часопис «Ukrainische Rundschau», мав тісні контакти з німецькими політичними колами й старався використати їх зацікавлення українськими справами.

Із трьома діячами, що виступили ініціаторами наради у Львові, В. Липинський був добре знайомий. Це Андрій Жук, знайомство з котрим вело відлік від 1903 – 1904 рр.⁶³⁶ і до якого В'ячеслав Казимирович завжди

⁶³² ВРФТ ІЛШ, ф.47, спр. 574, арк. 1 зв. – 2.

⁶³³ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 191.

⁶³⁴ Гирич І. Українські есеки: між національним і класовим вибором (Листи В. Винниченка, М. Залізняка, В. Степанківського, Л. Юркевича до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.)) / Ігор Борисович Гирич // Український археографічний щорічник. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 546.

⁶³⁵ Там само. – С. 553.

⁶³⁶ Листи В. Липинського до А. Жука / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 820.

відчував велику симпатію, хоча здебільшого їхні політичні погляди не збігалися. Другим давнім приятелем В. Липинського був Левко Юркевич, з котрим вони разом навчалися у паралельних відділеннях Першої київської чоловічої гімназії й з тих пір мали товариські стосунки. Саме Л. Юркевич і запросив В. Липинського до участі у нараді, оскільки характеризував його як «викінченого самостійника». В. Липинський на той час мешкав у Кракові, де вів дослідницьку роботу, а також займався виданням свого альманаху «Z dziejów Ukrainy». Він часто зустрічався тоді з Л. Юркевичем та вів з ним розмови на політичні теми. Ще одним давнім знайомим В. Липинського з часів гімназійного навчання був В. Степанківський. Його В'ячеслав Казимирович стосовно часу, коли відбулася львівська нарада, характеризував як людину, що мала «живий темперамент і великі здібності»⁶³⁷.

Пропозиція Л. Юркевича щодо проведення наради була сприйнята А. Жуком та В. Степанківським із «великою охотою».⁶³⁸ В. Липинського, котрий завжди відстоював самостійницьку ідею, також зацікавила ця пропозиція. Він одразу почав готуватися до участі у нараді й уже в лютому 1911 р. повідомляв у листі до А. Жука, що почав готувати «широкий меморіал в цій справі»⁶³⁹.

Причиною ініціювання українськими соціал-демократами на еміграції наради з метою подальшого заснування пресового органу та нової загальноукраїнської політичної організації «під прапором державної самостійності України»⁶⁴⁰ було, за свідченням А. Жука, бажання побороти повний аполітизм національного життя у підросійській Україні та вивести українську справу «на ширші горизонти». Кінцевим результатом цих зусиль мала стати підготовка української суспільності «до якогось чину, до акції»⁶⁴¹.

Нарада відбулася 4 – 6 березня 1911 р. у Львові. Серед її учасників одразу оформилося дві течії, котрі А. Жук визначив як самостійницьку та сепаратистичну. Самостійницький, без опори на зовнішні сили, напрям заступав В. Липинський. Він визнавав можливість лише тимчасової орієнтації (як тактичний крок) на Австро-Угорщину чи Німеччину. Сепаратистичний напрям, з виразною орієнтацією на Австрію, заступали В. Степанківський і В. Кушнір. Згодом він дістав назву «молодоукраїнського»⁶⁴². Власне, В. Степанківський і В. Кушнір одразу орієнтувалися на зовнішні чинники, збираючись нав'язати зносини з офіційними австрійськими й іншими чужоземними політичними колами⁶⁴³. Тут слід зауважити, що тоді у Галичині були досить поширеними

⁶³⁷ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 715.

⁶³⁸ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 192.

⁶³⁹ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 741.

⁶⁴⁰ Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага, 1936. – С. 35.

⁶⁴¹ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 191.

⁶⁴² Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України» (Спомини у 20-ліття Союзу) / Андрій Ілліч Жук // Молода нація: Альманах. – К., 2002. – № 3 (24). – С. 139.

⁶⁴³ Там само. – С. 136.

австрофільські настрої, позитивне сприйняття Австро-Угорщини підсилювалося сприятливішим становищем українців у складі цієї держави, порівняно зі станом українства в Росії⁶⁴⁴. Степанківський та Кушнір мало дискутували під час самої наради. І різке протиставлення між обома течіями виявилось вже по нараді, під час листування А. Жука як з В. Липинським, так і з сепаратистами.

Сам А. Жук під час наради й певний час після неї займав «середню позицію», виконуючи, роль своєрідного буфера між двома напрямками⁶⁴⁵. Він уважав потрібним провадити діяльність, спрямовану на піднесення національної свідомості українського народу. Цю діяльність він убачав у різних формах легальної (а не підпільної, сектантської) громадської й політичної роботи серед українців, організації суспільності на ґрунті реальної праці (у тих же земствах, кооперативах, «Просвітах»), але з увагою на політичні завдання українського руху. Відомо, що А. Жук був давнім прихильником саме легальних методів боротьби. Ще 1909 р. він виступив на просвітянському з'їзді у Львові з ідеєю «національна кооперація – це шлях до національного визволення», відповідно до якої проголосив запорукою українського звільнення економічний добробут селянства, а не класову боротьбу⁶⁴⁶. На львівській нараді А. Жук доводив, що у зв'язку із слабкістю українського руху слід вичікувати на вигідну для України міжнародну кон'юнктуру з тим, щоб потім скористатися з чужої допомоги. В його уяві українська державність не була справою найближчого майбутнього. Тому він виступав насамперед за створення організаційних можливостей для самостійницької пропаганди на міжнародній арені, а також спеціально в Росії та Австро-Угорщині, спонукаючи ці країни звернути увагу на українські проблеми.⁶⁴⁷

Л. Юркевича справа найбільше цікавила «з класового боку», оскільки він «принципово відкидав загальноукраїнські (некласові) концепції, отже, тим самим і самостійництво» у тому вигляді як воно намічалось в поглядах Жука та Степанківського⁶⁴⁸. Хоч він і був, за висловом І. Гирича, «самостійником у душі», однак мусив постійно гамувати у собі національну стихію, примушуючи себе будь-яку політичну ситуацію розв'язувати за допомогою лише «класичної марксистської доктрини»⁶⁴⁹. При цьому він вірив у демократизацію Росії, а її відсталість та централізм пояснював відсталістю економічного розвитку. Як послідовний соціал-демократ, він мусив байдуже ставитися до самої ідеї боротьби України за власну державність. Для нього розпочата акція була

⁶⁴⁴ Wasilewski L. *Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym* / Leon Wasilewski. – Warszawa - Krakow, 1925. – S. 106.

⁶⁴⁵ Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського до Українського інформаційного комітету /Тетяна Сергіївна Осташко // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – № 5. – С. 82.

⁶⁴⁶ Гирич І. *Українські есдеки: між національним і класовим вибором...* – С. 546.

⁶⁴⁷ Жук А. *До історії української політичної думки...* – С. 194.

⁶⁴⁸ Дорошенко Д. *З історії української політичної думки...* – С. 34.

⁶⁴⁹ Гирич І. *Українські есдеки: між національним і класовим вибором...* – С. 529.

цікава насамперед як можливість впливу на російських українців «у напрямі політичного освідомлення й партійного здиференціювання»⁶⁵⁰.

Найбільш палким промовцем на нараді був В. Липинський. Його позицію А. Жук схарактеризував, як позицію «безкомпромісного самостійника і соборника»⁶⁵¹. Насамперед він виступав проти виключно культурницького напрямку українського руху в підросійській Україні, оскільки вважав, що нездатна до конституційної перебудови централізаторська Російська держава буде й надалі переслідувати національно-культурні домагання українців. І тут він мав рацію, адже навіть російські ліберали закликали на ідейну боротьбу з «українством», що виражалася у запереченні права українців навіть на власну національну освіту⁶⁵².

Також він переконував учасників наради, зокрема Л. Юркевича, у шкідливості участі українців у боротьбі за демократизацію Росії: «сили свої при сім ми тратимо, а нічого не зискаємо. Російська революція годується головним чином нашими соками, нам же приносить тільки дальшу русифікацію»⁶⁵³. Тобто він був упевнений, що демократична Росія гнобитиме українців не менше, ніж царат. Власне, цю думку він відстоював дуже послідовно. Зокрема, вона знайшла відбиття і в його пізнішій науковій полеміці з польським істориком Л. Василевським, автором праці «Ukraina i sprawa ukraińska». В рецензії на цю книгу, говорячи про ставлення до українського руху з боку росіян та поляків, В. Липинський наголошував, що боротьбу проти українства ведуть не лише найбільш націоналістично та шовіністично налаштовані кола – вшехполяки й чорносотенці. «Ідейну боротьбу проти нас, – запевняв В. Липинський, – ведуть сьогодні всі, літератори, публіцисти, політики – всі, хто так чи інакше бере участь в суспільному життю польського і російського народу, всі перед котрими стало питання нашого окремого, від сусідів незалежного, національного існування»⁶⁵⁴. Саме тому він не вірив у розв'язання українського питання у демократичній Росії.

А. Жук у зв'язку з цим твердить, що В. Липинський уже тоді взагалі не вірив у демократію і вважав її шкідливою для України⁶⁵⁵. За згадкою самого В. Липинського, на березневій нараді у Львові, між іншим, обговорювалося й питання монархічної форми правління у майбутній незалежній українській державі. Він і був ініціатором цієї дискусії. Як варіанти претендентів на монарший престол в Україні розглядалися кандидатури сина Вільгельма II – Йоахима, Франца-Йосифа – Фердинанда. Також висловлювалася можливість секундогенітури Романових⁶⁵⁶.

⁶⁵⁰ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 194.

⁶⁵¹ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України»... – С. 138.

⁶⁵² Див.: Струве П. Общественная культура и украинский партикуляризм / Петр Бернгардович Струве // Русская мысль. – М., 1912. – Кн. I. – С. 65 – 86.

⁶⁵³ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 193.

⁶⁵⁴ Правобережець В. [Липинський В.] Кілька уваг з приводу книжки д. Василевського «Ukraina i sprawa ukraińska» // ЛНВ. – К., 1912. – Т. LIX. – Кн. IX. – С. 335.

⁶⁵⁵ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 193.

⁶⁵⁶ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 770.

Дослідник Л. Білас переконаний, що В. Липинського не лякала можливість обмеження української державності з боку російської чи австрійської влади у разі встановлення їхнього протекторату над Україною⁶⁵⁷. На думку Ю. Терещенка та Т. Осташко, ідея протекторату, висловлювана В. Липинським під час львівських нарад, імовірно пов'язувалася з концепцією династичного зв'язку нової монархічної України з правлячою династією Романових або Габсбургів⁶⁵⁸. На наш погляд, обидві думки виглядають швидше як припущення, оскільки наявні джерела не дають, на жаль, можливості всебічно з'ясувати обговорення саме цього питання учасниками наради. З певністю можна говорити лише про схилення В. Липинського саме до монархічної форми правління у майбутній вільній Україні.

Однак, за свідченням А. Жука, у результаті дискусії було прийнято рішення у боротьбі за самостійну державу орієнтуватися на таку форму політичного устрою, як демократична республіка⁶⁵⁹ (незважаючи на особну точку зору В. Липинського). Вже в часи еміграції він писав про свої монархічні дореволюційні переконання у листі до свого учня історика Д. Оляничина, зазначаючи, що його «заклики з-перед війни до підготовки клича до української державної самостійності в її єдино можливій формі українського монархізму» «пропали марно»⁶⁶⁰.

Усе ж пізніше у Платформі Союзу Визволення України (1915 р.), який виник уже без участі В. Липинського, але на основі заходів, проведених як вислід львівської наради 1911 р., зазначалося, що формою правління майбутньої самостійної української держави «має бути конституційна монархія з демократичним внутрішнім устроєм політичним <...>»⁶⁶¹. Без сумніву, в прийнятті такого рішення слід убачати вплив поглядів В. Липинського. Адже він уже в дореволюційний час був абсолютним прихильником монархічної форми правління, а тому не можна погодитися із твердженням С. Плохія, що у В. Липинського згадане переконання сформулювалося лише під час української революції 1917 р.⁶⁶²

Запорукою успіху у справі боротьби за самостійну державу В. Липинський уважав національно-політичну пропаганду серед широких верств української суспільності, в основу якої мали бути покладені економічні відмінності між Росією та Україною. Він також рішуче виступав проти класової боротьби. На його переконання, цей шлях лише відверне від української національної справи «культурні, але зденаціоналізовані верстви». Для нього успіх українського державотворення був можливий лише у разі об'єднання навколо гасла

⁶⁵⁷ Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi. – P. 283.

⁶⁵⁸ Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів: Науково-документальне видання / Юрій Іларіонович Терещенко, Тетяна Сергіївна Осташко. – К.: Темпора, 2008. – 382 с. – С. 9.

⁶⁵⁹ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України»... – С. 137.

⁶⁶⁰ Листи В. Липинського до Д. Оляничина // Наукові записки. Український вільний університет. Філософський факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 144.

⁶⁶¹ Терещенко Ю. В. Липинський і український суспільно-політичний рух в Галичині... – С. 215.

⁶⁶² Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / Сергій Плохій. – К.: Критика, 2011. – 600 с. – С. 289 – 290.

визволення України всього народу, а не лише поневолених класів⁶⁶³. Таким чином, В. Липинський і тут міркував як справжній консерватор, обстоюючи ідею активної участі так званих «твірних» верств у процесі боротьби за незалежну українську державу. Також це свідчило про його переконаність у необхідності національної солідарності як основи спільних дій вищих та нижчих соціальних прошарків у боротьбі за державну самостійність. І взагалі, слід сказати, що лише В. Липинський під час наради беззастережно розвивав постулат самостійництва як нагальну програмову потребу. Відкидаючи плани перебудови Росії у союз національних держав як утопічні й шкідливі для українського руху, він бачив два можливі варіанти національних змагань: або цілковита самостійність України, або тимчасове прилучення України до Австро-Угорщини, з відстоюванням першої. Другий варіант був для нього прийнятний лише як етап до державної самостійності й то тільки у разі забезпечення Австро-Угорщиною відповідної політики в Галичині, котра дасть поштовх до повного унезалежнення України⁶⁶⁴.

Свій самостійницький імператив В. Липинський детально розкрив у листах до А. Жука, обґрунтувавши не лише власну позицію, а і позицію своїх політичних опонентів. Зокрема, він зазначав, що між учасниками наради є «австрофіли без застережень, по цілям нашої діяльності <...>» (такими вважав В. Кушніра та В. Степанківського) та «австрофіли тільки по сьогоднішній тактиці і то з великими застереженнями (залежними від такого, або іншого становища Австрії супроти Галичини)». В. Липинський зараховував себе до другої групи, рішуче заявляючи, що може «<...> пристати тільки і виключно до такого діла, в котрому австрофільство буде лише тактикою (з застереженням), а котрого ціллю буде повне і цілковите визволення України по той по сей бік Збруча»⁶⁶⁵. Розвиваючи ці думки, він підкреслював, що факт більш прихильного ставлення до українського руху з боку Австро-Угорщини, ніж із боку Росії, ще не дає підстав до жодних висновків. Робити ж на підставі цього реальні кроки можна буде лише тоді, коли настане «<...> якийсь факт великої ваги, наприклад, війна <...>, поділ Галичини і т.ін.»⁶⁶⁶. При цьому В. Липинський наголошував на принциповій різниці у ставленні до можливого початку війни між Австро-Угорщиною та Росією з боку українців-наддніпрянців та галичан. Якщо для галицьких політиків цілком природним було би сприйняття воєнного конфлікту як можливості прилучення України до Австрії, а отже, виявом реальної політики у здійсненні програми національно-політичної автономії, то подібна позиція для наддніпрянців перетворювала б їх на «емісарів австрійських», котрими, як підкреслював В. Липинський, «ми не є і ними бути не можемо». Тому він уважав реальною політикою наддніпрянських українців «<...> зміцнення нашої національної сили

⁶⁶³ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 193.

⁶⁶⁴ Там само.

⁶⁶⁵ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 742 – 743.

⁶⁶⁶ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України»... – С. 149.

пропагандою революційної ідеї Вільної України, її повного національного визволення»⁶⁶⁷.

Урешті, А. Жук таки схилився на бік В. Липинського. У подальшій спільній діяльності обидва діячі працювали як соратники, уважно прислухаючись до думок один одного. В. Липинський ставився до А. Жука не просто як до реалізатора своїх ідей, а як до однодумця у стратегії та тактиці боротьби за незалежність України⁶⁶⁸.

Рішенням наради було розпочати активну політичну діяльність самостійницького характеру, першим кроком у якій здійснити заснування і видання відповідного пресового органу. Учасники зібрання планували зв'язатися з існуючими вже політичними групами самостійницького характеру (зокрема з УНП М. Міхновського, групою «Оборона України»), а також творити нові самостійницькі політичні організації. Пізніше ці організації мали бути об'єднані на засадах державної самостійності України (зі збереженням певної автономії) під проводом єдиного центру⁶⁶⁹.

Задуманий пресовий орган мав стати ідейним осередком руху. Навколо його назви також розгорнулася ідеологічна боротьба між учасниками наради. Сепаратисти пропонували назву «Визволення» або «Визволення України». В. Липинський принципово відстоював назву «Вільна Україна». Аргументуючи свою позицію, він наголошував, що обидві назви відображають мету, яку ставлять перед собою кожна із дискутуючих сторін. Отже, назва «Вільна Україна», наголошував В. Липинський, «<...> ясно і виразно означає ціль, до котрої я йду». Цією метою для нього була Україна, «не “російська” та не “австрійська”, а Україна вільна, тобто Україна, котра користується всіма засобами для вільного і всестороннього розвитку». Таким чином, В. Липинський виступав за те, щоб по вибуху воєнного конфлікту при будь-яких тимчасових союзниках та ймовірних політичних комбінаціях українці не втрачали з виду головну мету – боротьбу за самостійну Україну. Той же, хто стояв за «Визволення», обмежувався лише звільненням України з ярма Російської імперії. «Про те, що буде з тою «визволеною з під Росії» Україною, назва часописи не говорить»⁶⁷⁰. Таким чином, В. Липинський наголошував, що визволення ще не означає волі, тобто повної незалежності України, адже «визволитель» ще може цієї волі й не дати. Проблема назви пресового органу та дискусія навколо неї ще раз продемонструвала засадничу різницю у поглядах на справу між сепаратистами В. Кушніром і В. Степанківським та самостійником В. Липинським.

До участі у друкованому органі було запрошено галицьких громадсько-політичних діячів правника Володимира Темницького,

⁶⁶⁷ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 197.

⁶⁶⁸ Тарнавська Я. Погляди Андрія Жука напередодні Першої світової війни на історію та перспективи ідеї самостійної України / Я.В. Тарнавська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVII. – С. 88.

⁶⁶⁹ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 195.

⁶⁷⁰ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 742.

історика Івана Крип'якевича і наддніпрянців-емігрантів Володимира Дорошенка й Миколу Залізняка. Однак реально відразу пристали до участі в акції лише В. Темницький та І. Крип'якевич. В. Темницького притягнув до справи В. Липинський, і той із захопленням розпочав роботу над підготовкою статті про поділ Галичини для проєктованого часопису. Діячі були знайомі ще з часів університетського навчання останнього, обидва мешкали у той час у Кракові.

Одразу після нарад В. Липинський за дорученням інших її учасників спеціально відвідав М. Грушевського та митрополита А. Шептицького, щоб повідомити їм про вищезгадані наміри й плани. Вони по-різному поставилися до ідеї видання пресового органу самостійницького напрямку. Митрополит А. Шептицький зацікавився проєктованим часописом, поставився до ідеї його видання із симпатією. Натомість М. Грушевський не виявив великого інтересу до теми, говорив із В. Липинським «обережно», а кількома днями пізніше надіслав йому такого листа: «Ситуація, викликана останньою делегацією, того роду, що наказує дуже велику обережність з такою ідеєю, про яку Ви мені говорили. І хто зна, чи відповідний час з задуманими Вами виступами»⁶⁷¹.

А. Жук пояснював обережність М. Грушевського тодішньою політичною ситуацією. Міжнародні відносини Росії та Австро-Угорщини ускладнилися, обидві країни стояли на порозі війни, а преса з обох боків ще більше розпалювала взаємну ворожнечу. Зокрема, представники австрійського політикуму лякали Росію українським сепаратизмом. Унаслідок цього російська шовіністична преса почала цькування українського руху. Можливо, така складна внутрішня ситуація і спричинилася до відповідної реакції з боку професора. До того ж учасники наради припускалися думки про те, що у вченого могла виникнути підозра про інспірування виступу самостійників австро-угорськими чинниками⁶⁷². На наш погляд, прохолодне ставлення М. Грушевського до заходів, спрямованих на виборювання самостійної України, було пов'язане не лише із цим. Причини, певно, були глибшими і стосувалися власного національно-політичного кредо професора у ті часи. Як відомо, воно ґрунтувалося на автономістично-федералістичній ідеї. Невипадково, він сам стверджував у 1917 р., що самостійники протягом усього дореволюційного періоду «залишались поза межами поступового українства. А організоване поступове українство безоглядно заявляло проти них»⁶⁷³.

Усе це ще більше переконало В. Липинського у хибності австрофільської позиції й необхідності всебічно прораховувати всі здійснювані далі кроки. У квітні 1911 р. він писав А. Жукові: «<...> Справа занадто важна, щоб можна було йти на «авось», а при тій стані речей як тепер ми по-моєму далеко не заїдемо. Видати ж один-два номери,

⁶⁷¹ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 196.

⁶⁷² Там само. – С. 197.

⁶⁷³ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть /Михайло Сергійович Грушевський. – К., 1991. – С. 106.

наробити гвалту і знову кинути – це було-б з нашого боку великою легкодушністю»⁶⁷⁴. В. Липинський уважав, що з думкою М. Грушевського слід рахуватися, але власних планів «не міняти»⁶⁷⁵.

Однак 1 травня 1911 р. у групі ініціаторів самостійницької акції стався остаточний розрив. В. Степанківський і В. Кушнір не пристали до позиції В. Липинського та А. Жука і вирішили заснувати свій власний друкований орган австрофільського спрямування. Вони започаткували політичну групу, що дістала назву «молодоукраїнці»*. В. Липинський уважав, що такий розвиток подій буде для справи накруше, оскільки не хотів співпрацювати в атмосфері взаємних підозрін та недовіри⁶⁷⁶. Відійшов від участі у самостійницькій акції й Л. Юркевич: через свої класові погляди він швидко втратив інтерес до справи, котра не узгоджувалася з його марксистським світоглядом, орієнтованим насамперед на ідею боротьби класів усередині однієї нації й пролетарський інтернаціоналізм. Невипадково І. Гирич згідно із запропонованою ним умовною класифікацією українських соціалістів відніс Л. Юркевича до «ортодоксів, що визнавали примат класового над національним»⁶⁷⁷. З його відходом загострилося питання матеріального забезпечення справи, адже планувалося, що саме він фінансуватиме проектоване видання.

Однак В. Липинський та А. Жук таки вирішили продовжувати розпочату акцію із заснування часопису самостійницької орієнтації. При цьому В. Липинський запевняв свого соратника у тому, що в його особі він матиме співробітника і товариша⁶⁷⁸. Спеціально для проектованого видання він задумав підготувати низку статей під загальною назвою «Другий акт».

Перша стаття з цієї серії була підготовлена ним ще в квітні 1911 р., тобто майже відразу по нараді. У ній В. Липинський проаналізував стан українського руху в підросійській Україні, звернувши увагу на основні його проблеми. Перша думка, котру обстоює автор, полягає у твердженні, що український рух у тих організаційних формах, які він прибрав після російської революції 1905 р., не виконує головної своєї ролі – захисту національної ідентичності українців, їх «національної окремішності й індивідуальності», без яких «само існування нації являється <...> повним абсурдом і самообманом <...>»⁶⁷⁹. Участь українців у першій російській

⁶⁷⁴ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 745.

⁶⁷⁵ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 197.

* Політичні групи з назвою «Молода Україна» існували у Галичині (1899 –1903) і у Наддніпрянській Україні (заснована 1896 р. М. Міхновським та В. Шеметом). Галицька група проголошувала ідею самостійності України, вела боротьбу за українські вищі навчальні заклади, таємно ввозила у під російську Україну українські видання, видруковані у Галичині. Саме ця організація опублікувала у 1900 р. перше видання «Самостійної України» М. Міхновського. Наддніпрянська організація виникла внаслідок політизації діяльності «старих громад», які прибрали нову назву відповідно до новітніх радикальних гасел («младотурки», «младочехи» і т.п.).

⁶⁷⁶ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 746.

⁶⁷⁷ Гирич І. Українські есдеки: між національним і класовим вибором... – С. 525.

⁶⁷⁸ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 746.

⁶⁷⁹ Василь Безвідний [В. Липинський] Другий акт / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 13.

революції їм самим нічого не принесла. Хоча формально у пореволюційні роки відбулося зростання зовнішніх форм українського руху (поява української преси, легалізація діяльності українських гуртків та товариств), однак внутрішній його зміст залишився у тому ж недорозвиненому стані. Адже цей рух не породив такої «Української Ідеї», яка б стала для мас українського народу «живим гаслом визволення»⁶⁸⁰.

В. Липинський указує на катастрофічні наслідки втягування українського народу у вир загальноросійської політичної боротьби, котра має на меті лише класові, соціальні гасла, відкидаючи гасла національні. Російська революція стала засобом поширення російської державності в Україні. «Процес державної асиміляції, – підкреслює В. Липинський, – поглинувши спочатку українську шляхту (на Лівобережній – козацьку старшину, на Правобережній – шляхту спольщену), вище духовенство, заможніше міщанство і дрібну буржуазію, має відтепер поширитись і на українські селянські та робітничі маси»⁶⁸¹. Саме тому він уважав поразкою дотеперішнього українського руху той факт, що всі найважливіші прояви тогочасного політичного життя (від чорносотенних до есдецьких та есерівських) прибрали в Україні російських національних форм.

Одночасно автор статті наголошував, що майбутнє українства в руках його самого, якщо воно правильно скористається теперішнім «переломовим моментом» та буде покладатися виключно на внутрішні сили, бо лише на них і може «спиратися всяка боротьба за визволення»⁶⁸². Щоб довести цю думку, В. Липинський апелював до історії змагань українського народу за незалежність, починаючи від Богдана Хмельницького, який у боротьбі з Річчю Посполитою мусив піти на спілку з Москвою. Цей крок допоміг у результаті знищити польську державність на українській території за винятком Галичини (боротьбу України з Польщею В. Липинський називає першим актом національно-визвольних змагань українців⁶⁸³). Однак за це Україна заплатила велику ціну, пожертвувавши власним «національним «Я» тепер уже на користь іншого поневолювача – Російської держави.

Автор блискуче оперував історичними фактами, доводячи думку про послідовну понад двохсотлітню політику російського царизму, спрямовану на нищення української окремішності засобами економічними, політичними й моральними. І резюмував: «Страшна нам і досі <...> держава російська тому, що насильством, підступом, деморалізуючою акцією вона в наш національний організм вілася; тому що внесла вона в наше життя таке роздвоєння, яке життя наше нівечить, на внутрішню боротьбу найкращі сили наші повертає»⁶⁸⁴. Тому він закликав українців перейти до *другого акту* боротьби за визволення України. При цьому знову проводив історичні паралелі. Показував, як у майже повністю

---

⁶⁸⁰ Там само. – С. 14.

⁶⁸¹ Там само. – С. 15.

⁶⁸² Там само. – С. 17 – 18.

⁶⁸³ Там само. – С. 18.

⁶⁸⁴ Там само. – С. 19.

державно зденаціоналізований та засимільованій Україні XVII ст. один єдиний факт прилучення до українського національного життя революційної козаччини створив умови і сформував ту силу, котра виступила на боротьбу за українську державну незалежність, яка ще донедавна здавалася неможливою. Успіхи тогочасних змагань українців за власну державність В. Липинський пов'язував з тим, що на чолі їх виступила українська шляхта – верства-провідник⁶⁸⁵.

Наприкінці статті мислитель, звертаючись до представників українського руху, закликав їх запитати себе, чи справді українство буде й далі задовольнятися існуючим станом речей – денаціоналізацією народу, «культурною» політикою Російської імперії, спрямованою на «объединение Великой, Белой и Малой России»? Чи, може, спробує вирватися зі свого теперішнього становища?⁶⁸⁶ Після неспростовних аргументів публіциста В. Липинського питання, звичайно ж, вигляділо як риторичне.

Свою статтю автор завершував блискучим пасажем протиставлення «мазепинців» та «богданівців». Як ми вже згадували раніше, така антитеза була широко використовувана в українофобській пресі того часу і мала підставою офіційну російську історіографію. Згідно з нею постать Богдана Хмельницького мала асоціюватися з добровільною відмовою українців від самостійної держави, а постать Івана Мазепи – із сепаратизмом. Порівняння із «мазепинцями» уникали, як уже зазначалося, й чільні представники українського руху, політичним кредо котрих були автономія та федерація. В. Липинський, який у той час уже практично завершив написання двох своїх найвизначніших історичних праць дореволюційної доби, що увійшли згодом до збірника «Z dziejów Ukrainy», – «Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy» («Два моменти з історії пореволюційної України») та «Stanisław Krzyczewski» («Станіслав Кричевський») – із нових державницьких позицій оцінював добу Хмельниччини. Для нього Б. Хмельницький – визначний український політик-державник, котрий вів боротьбу за незалежну Україну. А отже, його антитеза Б. Хмельницького та І. Мазепи, застосована у статті «Другий акт», протилежна використовуваній як російськими націоналістами, так і провідниками українського руху. Її він починає зі слів, майже тотожних фразі зі згаданого раніше листа Є. Чикаленка до редактора «Ради» А. Ніковського: «Бо не Мазепинці ми (ті, хто кличе на боротьбу за незалежну Україну. – І.П.), а Хмельничани...». Але тлумачення того, чому це саме так, у самостійника В. Липинського абсолютно відмінне від пояснення Є. Чикаленка: «<...> “дипломатією” “москаля дурити” не збираємось і на “верхи” українські надій великих не покладаємо. Віримо і признаємо, що тільки боротьбою здобуде собі Україна волю і що тільки українські маси народні можуть цю боротьбу повести»⁶⁸⁷. Таким чином, для

---

⁶⁸⁵ Там само. – С. 22 – 23.

⁶⁸⁶ Там само – С. 24.

⁶⁸⁷ Там само. – С. 24.

В. Липинського саме Богдан Хмельницький є найкращим виразником державницьких самостійницьких прагнень українців.

Свої статті для планованого часопису також подали І. Крип'якевич, В. Темницький, В. Кушнір (ще до розколу). Зокрема, І. Крип'якевич підготував статтю «Богдан Хмельницький і Москва», в якій аналізував причини укладання гетьманом Б. Хмельницьким союзу з Московським царством. При цьому він обґрунтовував думку, що цей союз був вимушеним тимчасовим кроком, головна мета якого полягала у тому, щоб виграти час для внутрішньополітичної організації власних сил та пошуку зовнішнього союзника у боротьбі за повне визволення України.

В. Темницький у статті за назвою «Чого ми від Австрії жадаємо?» проаналізував становище українського народу в підросійській та підавстрійській Україні, вказуючи при цьому на більш вільний політичний і культурний розвиток галицьких українців. Одночасно він наголошував, що в самій Австрії, поділеній на різнонаціональні коронні краї, в кожному з яких є пануюча та поневолена нація, українцям живеться найгірше. На основі цього він розвивав думку про необхідність подальшої боротьби підавстрійських українців за створення окремої української провінції в межах Австро-Угорської імперії. Наприкінці статті її автор зазначав, що від утілення в життя цього постулату залежатиме лояльне ставлення українців Галичини, Буковини та Угорської Русі до австрійської держави.

В. Кушнір подав статтю «Конфлікт Австрії і Росії», в якій доводив неминучість воєнного конфлікту між імперіями, аналізуючи геополітичні прагнення та становище обох сторін⁶⁸⁸. Як бачимо, спільною для всіх цих статей була ідея повного визволення України з-під чужоземного поневолення. Однак через брак матеріальних засобів практично готове до друку видання першого числа «Вільної України» так і не побачило світ. Усе ж обидві політичні концепції самостійництва, що виникли в результаті львівської наради 1911 р., продовжували розвиватися. Більше того, між ними протягом деякого часу ще точилися дискусії.

Слід зазначити, що восени 1911 р. учасники львівської наради ймовірно намагалися налагодити зв'язок із М. Міхновським, котрий у той час вів політичну діяльність, пов'язану з виборчою кампанією до IV Державної Думи. Діяч не мав ілюзій щодо можливості вирішити українські проблеми з допомогою царської Думи, однак він прагнув використати вибори для пропаганди своїх ідей, підвищення національно-політичних вимог українців поза культурницькими рамками і, разом із тим, для національного виховання українців. З цією метою він, за твердженням відомого дослідника Ф. Турченка опублікував окремою листівкою відозву «До українського народу на Україні російській», у якій викладалися вимоги українців. Листівка була видрукована у друкарні львівської газети «Діло» і один з її примірників виявився у А. Жука⁶⁸⁹. Можливо, роль він

⁶⁸⁸ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 199 – 200.

⁶⁸⁹ Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: між двома революціями (1907 – 1917 рр.) / Федір Григорович Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорозького національного університету. – Запоріжжя, 2004. – Вип. 18. – С. 92.

виконував роль посередника між друкарнею і М. Міхновським. У відозві автор «Самостійної України» розвінчував безпідставні надії українських виборців на сприяння російської демократії (як бачимо, у цьому погляді М. Міхновського та В. Липинського були абсолютно тотожними), закликав співвітчизників обирати до Державної Думи лише українців (під цим словом діяч мав на увазі представників українських політичних партій, громадських товариств, що декларували своє українство) а майбутніх депутатів від українських губерній – відстоювати національно-культурні, економічні та автономістські політичні домагання власного народу. Ці ж вимоги згодом увійшли й до «Української платформи», котру М. Міхновський опублікував на сторінках редагованого ним харківського часопису «Сніп»⁶⁹⁰. Головними серед них була політичні вимоги «самоуправи українського народу» та автокефалії української церкви. Ця позиція М. Міхновського, як слушно вказує Ф. Турченко, була значно радикальнішою за платформу, на якій стояв у той час ТУП – найбільш представницьке українське політичне об'єднання Наддніпрянської України.

До групи В. Степанківського пристав скульптор з Полтавщини Михайло Гаврилко, який з 1907 р. у зв'язку з навчанням у Краківській академії мистецтв жив у Галичині. Він також листовно дискутував із А. Жуком щодо подальших кроків у здійсненні самостійницької акції. Зокрема, в листі від 18 вересня 1912 р. він застерігав А. Жука від ідеї перетворення Закордонної групи УСДРП, до очільників якої той належав, на осередок, від якого б виходила ідея самостійної України. Натомість пропонував скликати «міжпартійно-революційну Раду всіх тих, що бажають свою Україну бачити самостійною державою з прилюдно-гетьманською (тут і далі підкреслення М. Гаврилка. – І.П.) управою і з вільним військом всенародним як то було почасти за Козацьких часів., або, як тепер у Швейцарії. Таку партію можна назвати Народною Оборonoю, або й обороною України навіть і Молодою Україною <...>». Він також виступав за видання власного легального органу. А до його заснування закликав користуватися шпальтами наявної української преси, причому не лише соціалістичного спрямування, а й таких газет, як «Діло» та «Рада», «аби ширити не назву партії, а спочатку думки її і заміри»⁶⁹¹.

На початку грудня 1912 р. В. Степанківський разом із В. Дорошенком, Ф. Королівим, М. Гаврилком організували у Львові «Молодоукраїнський комітет», а 5 грудня його учасники розіслали до різних приватних адресатів Галичини і Наддніпрянщини лист із повідомленням про товариство та початок збору пожертвувань для його діяльності. Однак у 1913 р. діяльність комітету зійшла нанівець⁶⁹².

Ще раніше, у листопаді 1912 р., за ініціативою А. Жука постав Український інформаційний комітет (УІК), який поставив собі за мету

⁶⁹⁰ Там само. – С. 93.

⁶⁹¹ ЦДАВОВУ, ф. 3807, оп. 2, спр. 53, арк. 155 – 157.

⁶⁹² Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові початку ХХ ст. / Іван Патер / [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://map.lviv.ua/statti/pater.html>

налагодження зв'язку між галичанами і наддніпрянцями у справі ширення самостійницької ідеї, а також здійснення пропаганди української справи за кордоном⁶⁹³. Щоправда, стосовно дати заснування УІК є певні сумніви. Листопад 1912 р. подає А. Жук⁶⁹⁴. Однак лист В. Липинського до нього від 4/17 грудня 1912 р., на наш погляд, спростовує цю дату. В ньому В. Липинський закликав А. Жука не розпочинати ніяких акцій із УІК, допоки не зорганізуються молодозакарпатці, оскільки між обома групами була досягнена відповідна домовленість. Аргументуючи цю думку, він писав А. Жукові: «Сього <...> вимагає від нас політична солідарність і дана нами Володі [Степанківському] обітниця». Там же висловлював міркування про передчасність заснування комітету, оскільки вважав за необхідне з'ясувати чи визрів уже на Великій Україні «грунт для якоїсь ширшої політичної акції». Наприкінці листа В. Липинський писав, що виступає рішуче проти заснування УІК тепер і просив А. Жука, повідомити його у разі, якщо б той розпочав акцію «виключно на власну руку»⁶⁹⁵. Певно, так і сталося, а тому більш вірогідною датою заснування УІК слід вважати не листопад, а грудень 1912 р.

У той час через балканську війну різко загострилися міжнародні відносини. Насамперед це стосувалося Російської та Австро-Угорської імперій, адже саме на Балканах перетиналися їхні геополітичні інтереси. Власне, сам Балканський союз, до якого ввійшли Болгарія, Сербія, Греція та Чорногорія свого часу постав з ініціативи Росії й був спрямований проти Австро-Угорщини. Однак плани росіян у вересні 1912 р. були порушені початком Першої балканської війни, де противником балканських країн виявився їх старий ворог – Османська імперія. Війна мала досить складний перебіг. Російська й Австро-Угорська імперії виконували у ній роль не простого спостерігача-арбітра, а протиборствуючих сторін, що мали власні інтереси: Росія прагнула укріпитись на Балканах, а Австрія намагалася не допустити посилення Сербії та Болгарії, оскільки ці держави знаходилися у сфері впливу Росії. Тому восени 1912 р. дві імперії практично опинилися на межі збройного конфлікту. В зв'язку з цими міжнародними подіями на так званому «з'їзді послів і нотаблів» 7 грудня 1912 р., у якому взяли участь близько 200 представників усіх українських галицьких партій, була оголошена декларація. Згідно з нею у випадку австро-російської війни галицькі українці обіцяли рішуче стати на боці Австрії проти Росії, як найбільшого ворога України⁶⁹⁶. Подібна позиція галичан, безумовно, посилювала серед українських політичних емігрантів з Наддніпрянщини самостійницький курс. Крім того, тодішня галицька преса постійно висвітлювала балканський конфлікт через призму російсько-австрійського

⁶⁹³ Витанович І. Андрій Жук – кооператор-громадянин (Реферат, прочитаний на сходинах Товариства Українських Кооператорів у Львові, дня 2 січня 1938 р., з нагоди 30-ліття літературно-кооперативної праці / Ілля Витанович / ЦДАВОВУ, ф. 3807, оп. 2, спр. 47, арк. 19 зв.

⁶⁹⁴ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 140.

⁶⁹⁵ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 750 – 751.

⁶⁹⁶ Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1913 / Tadeusz Dąbkowski. – Warszawa, 1985. – S. 47.

протистояння⁶⁹⁷. Певно, під впливом усіх цих подій А. Жук і поспішив із заснуванням УІК.

Очолив комітет тодішній професор Львівської політехніки, почесний британський консул у Львові, дійсний член НТШ Роман Залозецький-Сас. Його кандидатура була обрана не випадково, адже цей діяч мав великий авторитет серед науковців, а також працівників нафтової промисловості Галичини. Мав тісні зв'язки з французькими та англійськими нафтовими фірмами. Був єдиним представником краю у складі австрійської офіційної делегації на III Міжнародному нафтовому конгресі 1907 р. у Бухаресті. Працював радником австрійського уряду⁶⁹⁸. На голову УІК якраз потрібна була особа з великим авторитетом як серед українців, так і в іноземних колах. Його заступником став галицький адвокат та політичний діяч, один із засновників УНДП, посол до галицького сейму і австрійського парламенту Володимир Бачинський, а секретарем – Андрій Жук. До складу УІК увійшли майже виключно галицькі громадсько-політичні діячі. Це, зокрема, член УНДП, редактор газети «Діло» Василь Панейко; посол австро-угорського парламенту Ярослав Веселовський; український поет, організатор літературної групи «Молода муза» Василь Пачовський; діяч кооперативного руху Іван Петрушевич.

Для провадження інформаційної роботи комітет прагнув збирати всі важливі факти й відомості громадського життя з усіх місць, де проживали українці, організувати архів-бібліотеку з матеріалів газет і часописів, які становили вартість у розпочатій справі. УІК звернувся до громадськості національних інституцій та товариств з проханням про матеріальну підтримку, а також співпрацю для виконання поставлених завдань. Окремо комітет просив усі редакції періодичних видань присилати часописи у двох примірниках, а всі товариства, організації та інституції – звіти про свою діяльність»⁶⁹⁹. УІК був безпартійною групою. Згодом він мав перетворитися у політичну організацію. Коли б це не вдалося, тоді планувалося створити окрему політичну організацію, залишаючи при цьому комітет органом цієї організації для літературної пропаганди української справи⁷⁰⁰.

В. Липинський через велику завантаженість науковою та видавничою діяльністю, а також, можливо, і через згадані вище причини до складу УІК не ввійшов. Але підтримував постійний листовний зв'язок із А. Жуком, котрий інформував його про заходи, здійснювані комітетом. За твердженням А. Жука, В. Липинський уважав існування комітету «потрібним»⁷⁰¹. Секретар комітету звертався до нього з проханням надіслати адреси відомих йому свідомих українців, а також українських

⁶⁹⁷ Левицький К. Українська політична думка галицьких українців (1848–1914). На підставі споминів: У 2-х ч. / Кость Антонович Левицький. – Ч. 2. – Львів, 1927. – С. 626.

⁶⁹⁸ Залозецький Роман Олександрович: [відомий учений-хімік, проф. Львів політехн. школи] // Львівщина та львів'яни: енциклопедично-біографічний довідник / Редакц. – видавн. група «Віка»; [Упоряд.: Л.С. Василенко та ін.]. – Львів, 2004. – С. 409 – 410.

⁶⁹⁹ Діло. – Львів, 1912. – 25 грудня.

⁷⁰⁰ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 140.

⁷⁰¹ Там само. – С. 142.

товариств та організацій Правобережної України з метою залучення їх до можливих самостійницьких акцій. В. Липинський у відповідь писав про дідичів-латинників, між якими частина є свідомими українцями або українофілами. При цьому він зауважував, що вони можуть «придатися своїми окремими виступами в разі потреби», що «в разі окупації на сих людей можна числити». І резюмував: «Се-б був гурт українських земельних власників, котрий з певністю дуже швидко би розрісся»⁷⁰². Отже, він не полишав надії залучити заможну верству земельних власників, зокрема спольщених, до участі у державотворчих акціях.

За ініціативою А. Жука у січні 1913 р. члени УІК М. Струтицький і В. Панейко виїхали до Наддніпрянської України, щоб домовитися про єдність дій з тамтешніми самостійниками В. Шеметом та М. Міхновським. А. Жук особисто добре знав обох діячів. Однак тоді місія завершилася невдачею, оскільки ні Міхновського, ні Шемета не виявилось вдома. Зате вже влітку того ж року, коли М. Міхновський і О. Степаненко поверталися із поїздки по Західній Європі, вони зустрілися у Львові з А. Жуком. Діячі обговорювали можливу співпрацю⁷⁰³. Але, напевно, згоди таки не дійшли. Ф. Турченко пояснює це тим, що для М. Міхновського була неприйнятна навіть тимчасова австрофільська орієнтація УІК. Натомість він прагнув розгрому Австро-Угорщини та приєднання до Росії західноукраїнських земель. Таку свою позицію він пояснював побоюванням зростання польського впливу в Україні у разі перемоги Австро-Угорщини та посилення розколу між східними і західними українськими землями⁷⁰⁴. Більше нікого з політиків-наддніпрянців УІК не наважився втаємничити у свої наміри, оскільки, за висловом А. Жука, «все це була публіка дуже далека від таких “авантюриницьких планів”», які вони «снували»⁷⁰⁵.

УІК підготував і видав кілька інформаційних матеріалів про Україну англійською та французькою мовами (роботу щодо співпраці з британськими друкованими виданнями у 1911 р. налагодив у Львові В. Степанківський), а також зав'язав контакти з рядом українських емігрантів у Західній Європі, залучивши їх до української справи. Це, зокрема соціолог, дослідник національних рухів Ольгерд-Іполіт Бочковський, що вже був відомий своєю чеськомовною працею «Ukrajinská otázka» («Українське питання»)⁷⁰⁶, журналіст, автор статей на тему українського питання у закордонній пресі засновник Української Громади у Парижі Ярослав Федорчук, англійський публіцист українського походження, переконаний пропагандист української незалежності, майбутній засновник Українського комітету в Лондоні Джордж Раффалович, донька Михайла Драгоманова Лідія Шишманова-

⁷⁰² Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 750.

⁷⁰³ Турченко Ф.Г. Микола Міхновський між двома революціями. – С. 97.

⁷⁰⁴ Там само. – С. 97 – 98.

⁷⁰⁵ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 141.

⁷⁰⁶ Каневська І. Ольгерд-Іполіт Бочковський (1885 – 1939) – чесько-український науковець, публіцист, громадсько-політичний діяч / Ірина Каневська // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 2010. – Вип. 21. – С. 395 – 396.

Драгоманова, що була дружиною відомого болгарського етнографа І. Шишманова й мешкала у Болгарії⁷⁰⁷.

А. Жук замовляв В. Липинському написання популярної брошури на тему історії визвольних змагань українців, котру планував опублікувати англійською мовою за кордоном. В. Липинський був переконаний, що для Європи мала би більше значення «Історія України, котру готувлять українські історики». А згадану брошуру вважав більш корисною для внутрішнього вжитку, хоча погоджувався на її пізніше опублікування й іноземними мовами. Він планував дати їй назву «600-літня боротьба українського народу за політичне визволення». Брошуру мислив не просто як пропагандистське видання, а як справжню популярно-історичну працю на п'ять аркушів друку, з яких два мали зайняти лише документальні джерела. Обіцяв підготувати її за два-три тижні, але тільки за умови швидкого опублікування українською мовою, оскільки писати «на всякий случай» не мав часу⁷⁰⁸. Однак уже навесні 1913 р. повідомляв, що швидко написати працю не вдасться, оскільки переконався у необхідності значно більшого часу для здійснення «докладної аналізи» еволюції «нашої політики в історії». Тому планував завершити її до кінця літа 1913 р.⁷⁰⁹ Планам цим, на жаль, не судилося здійснитися, бо влітку того року В. Липинський переїхав настало до свого успадкованого від дядька маєтку в Русалівських Чагарах. Праця у маєтку, як ми вже знаємо, забиравала у нього надзвичайно багато сил і часу й на інтелектуальну та письменницьку діяльність у той період мислителя просто не вистачало. На початку 1914 р. він писав про це А. Жукові: «Сижу на селі і гризусь тим, що не можу працювати літературно. До цієї справи я звик і без неї мені дуже тяжко»⁷¹⁰.

А. Жук виносив думку заснування окремого друкованого органу самостійницької орієнтації у Галичині, призначеного для ширення у Наддніпрянській Україні. Однак В. Липинський був проти такої ідеї не лише через технічні труднощі, а й у зв'язку з можливими репресіями з боку царської адміністрації проти діячів українського руху, котрих безпідставно можуть звинуватити в належності до неіснуючої сепаратистської політичної організації. Натомість він пропонував створити спеціальне видавництво політичних брошур, котрі й пропагували б ідею самостійної України. Назву для цього видавництва пропонував ту ж саму, що й для не втіленого у життя після березневих нарад 1911 р. періодичного органу – «Вільна Україна». Це видавництво мало би друкувати брошури насамперед для Західного світу, але й у Наддніпрянщині їх також можна було б ширити. У листі до А. Жука В. Липинський наголошував: «Кожне, найбільше навіть, діло починається з маленької, але послідовної й упертої праці. То-ж не розкидаймось, не «перебалакуймо» нашу національну справу, не творім донкіхотських фантазій, а берімся поважно до діла»⁷¹¹.

⁷⁰⁷ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 142.

⁷⁰⁸ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 749.

⁷⁰⁹ Там само. – С. 754.

⁷¹⁰ Там само. – С. 758.

⁷¹¹ Там само. – С. 752 – 753.

У грудні 1912 р. (ще до організаційного оформлення УІК), перебуваючи у Кракові, В. Липинський підготував проект «Меморіалу до Українського [Інформаційного] Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі»⁷¹². Він надіслав розроблений ним документ А. Жукові, попереджаючи адресата, щоб ніхто, крім В. Дорошенка та В. Степанківського, не довідався про його авторство. В. Липинський пропонував взяти документ «під розвагу і під дискусію» й повідомити йому листовно результати обговорення⁷¹³.

Як слушно зазначає Т. Осташко, меморіал відображає політичну позицію В. Липинського, його послідовні самостійницькі переконання щодо перспектив розвитку України, погляди відносно можливостей та шляхів здобуття останньою незалежності у разі вибуху світової війни. Крім того, документ відбиває й існуючі суперечності між мислителем та фундаторами майбутнього «Союзу визволення України» щодо тактичних кроків у діяльності, а також відмінності у баченні можливих політичних соратників⁷¹⁴.

Меморіал насамперед відображав основну мету, котру ставили автор документа та засновники УІК, – беззастережну боротьбу за незалежну самостійну Україну. Тому перше, основне положення його проголошувало: «Українська Нація має право на вільне і незалежне національне та політичне життя на власній території». Виходячи з цього, В. Липинський визначав стратегічне ставлення українців, що змагаються за незалежну державу, до країн, між якими були поділені етнографічні українські землі. Росія, незалежно від її політичного курсу (ліберального чи чорносотенно-націоналістичного), однаково є централізаторською державою, а отже, визнавалася у меморіалі «непримиримим і головним ворогом» України. Таке однозначне ставлення до Росії В. Липинський пояснював її послідовною державною політикою, спрямованою проти будь-яких проявів українського руху. Причому зазначав, що ця політика і не може бути іншою, бо «початок України – це кінець російської бюрократично-центральної держави». Так само незалежно від подальшого напрямку розвитку Австро-Угорської імперії (чи консервативно-клерикального чи ліберально-буржуазного) Україна не може її вважати своїм союзником. Цей висновок він робив на підставі того, що Австрія у своїй національній політиці надавала перевагу полякам перед українцями і лише зрідка протегувала останніх задля стримання занадто сильних польських впливів у державі⁷¹⁵. Як бачимо, В. Липинський був послідовним у своїй позиції заперечення стратегічного австрофільства, зайнятій ним ще під час березневої наради 1911 р.

⁷¹² ЦДАВОВУ, ф. 3807, оп. 2, спр. 49, арк. 32 – 37; див. також: Меморіал до Українського [Інформаційного] Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі / Осташко Т.С. Меморіал В'ячеслава Липинського... – С. 88 – 91.

⁷¹³ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 750.

⁷¹⁴ Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського... – С. 85.

⁷¹⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3807, оп. 2, спр. 49, арк. 32; Меморіал до Українського... – С. 88.

Далі він розглядав можливі варіанти розвитку подій у неминучій світовій війні та відповідну тактику українців, що була би виграшною у сенсі послідовних кроків змагань за незалежність. У разі збереження на території України «status quo» і територіального поширення Австро-Угорщини за рахунок зміни південних її кордонів, війна для українців означатиме людські втрати у складі обох воюючих армій (російської й австрійської) та ще більше ослаблення українського національного організму. Якщо ж Росія окупує Східну Галичину і Буковину, то такий варіант є ще гіршим для українських самостійницьких прагнень, оскільки тоді ця територія стане предметом «безконечних австро-російських конфліктів»⁷¹⁶.

У меморіалі В. Липинський також ґрунтовно проаналізував україно-польські взаємини. Зокрема, він зазначав, що поляки прагнуть зростання власного політичного, економічного й культурного впливу на українській території під владою Австро-Угорщини. Причому ці сподівання виразно звучать не лише серед націоналістичних груп, а навіть у соціалістичній польській пресі. Невипадково темі цілеспрямованої польської денационалізаторської політики у Галичині була присвячена спеціальна, вже аналізована нами вище стаття В. Липинського для «Ради», яка також з'явилася у грудні 1912 р.⁷¹⁷ На основі наведених аргументів мислитель зробив висновок, що поляки «є для нас елементом не менше ворожим від Росіян» і так само «небезпечним через свою денационалістичну політику»⁷¹⁸. Саме тому він знову застерігав від необачного австрофільства, бо «союзник нашого ворога (Австро-Угорщина. – І.П.) не може бути нашим союзником». І висловлював переконання, що «сповнення заповіту Богдана Хмельницького, щоб між Польщею та Україною виріс політичний кордон, є для нас неминучою <...> історичною конечністю (підкреслення В. Липинського)»⁷¹⁹. А цього не станеться, якщо українці й поляки знаходитимуться в межах однієї держави – чи то Росії, чи то Австро-Угорщини.

На основі глибокого аналізу міжнародних відносин та внутрішнього становища українських земель В. Липинський висував як стратегічну політичну орієнтацію для українців на теренах театру воєнних дій у майбутній війні (йдеться про території Волині, Поділля, частини Київщини) позицію нейтралітету та відповідної лояльності до обох воюючих сторін. Однак поза тереном цієї війни (територія Катеринославщини, Харківщини, наддніпрянська Київщина) він уважав необхідним вести активну українську самостійницьку діяльність, спрямовану на організацію й піднесення масового руху за повне визволення України «з під ярма чужих держав»⁷²⁰.

---

⁷¹⁶ Там само. – С. 88 – 89.

⁷¹⁷ Прав[обережець]. [Липинський В.] Нові дані про зріст польської колонізації в Східній Галичині. – С. 3.

⁷¹⁸ Меморіал до Українського... – С. 89.

⁷¹⁹ Там само.

⁷²⁰ Там само. – С. 90.

У меморіалі В. Липинський обґрунтував підвалини міжнародної підтримки українських національно-визвольних змагань. Так, на боці українців мали бути як країни Антанти (Англія, Франція), котрі не бажали зміцнення Австро-Угорщини коштом Росії, так і їх противник Пруссія, що прагнула ослаблення Росії. Не менше зацікавлені в успіхові української справи були б і нейтральні країни, адже для них «нейтральна українська держава» забезпечила б найкращий вихід «при ліквідації австро-російської війни». Цілковитим би збігався український інтерес і з інтересами балканських країн: Сербія виграла б від ослаблення Австрії, Болгарія б отримала шанс у розв'язанні константинопольського питання, де б Україна мала менше амбіцій, ніж Росія, Румунія поширила б свої кордони за рахунок румунської частини Буковини та Бессарабії. Навіть недосягнення кінцевої мети у самостійницьких змаганнях України мало б для неї деякі позитивні наслідки. Так, неповна перемога української боротьби за незалежність, на думку В. Липинського, сприяла би тому, що держави, у межах котрих опинився український народ, мусили б із ним рахуватися. Повний розгром національно-визвольного руху все одно залишив би в Європі, за висловом автора меморіалу, виразну українську політичну ідею, не засмічену «ні русофільством, ні австрійським намулом»⁷²¹.

У документі були також сформульовані основи політичного та соціально-економічного розвитку майбутньої незалежної Української держави. Щодо її політичного устрою, то тут В. Липинський послідовно відстоював заявлену ним ще на березневій нараді 1911 р. конституційну монархію. Визначення правлячої династії покладав на законодавчий орган. Соціально-економічні основи держави мали базуватися, за визначенням Т. Осташко, на принципах територіального патріотизму та релігійного плюралізму⁷²². Так, зокрема, на принципах територіального патріотизму ним розв'язувалося земельне питання. У меморіалі чітко зазначалося, що «українська земля для українського народу». Ця теза відповідно до наступних роз'яснень означала, що при збереженні приватної власності на землю, обмеженою 500 десятинами, право володіти землею матимуть лише «Українці без ріжниць віри й походження (<...> православних, греко-католиків, протестантів, штундистів і т.д., котрі визнають себе Українцями). Безумовно, йшлося не про етнічне походження, а про приналежність до «політичного українства», до котрого він кількома роками раніше намагався прилучити полонізовану шляхту Правобережжя. Отже, приватна власність на землю зберігалась би лише за тими великими землевласниками (а серед них, як знаємо, переважна більшість належала до спольщених або до зрусифікованих родів), котрі визнали б себе громадянами Української незалежної держави і виявляли б до неї відповідний патріотизм. Земельні надлишки, а також землі тих, хто не визнає себе українським громадянином, мала бути викуплена державою за справедливою оцінкою. У тих, хто виступатиме проти українського

---

⁷²¹ Там само. – С. 90 – 91.

⁷²² Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського... – С. 86.

визволення, земля мала бути конфіскована без викупу на користь національного земельного фонду. Конфіскації підлягали також усі казенні та удільні землі. Навпаки, той, хто зі зброєю в руках вестиме боротьбу за українську незалежність, отримають земельні наділи у приватне і дідичне (спадкове) володіння «по трудовій формі»⁷²³.

У меморіалі коротко було заторкнuto робітниче питання, яке мало розв'язуватися шляхом установаження 8-годинного робочого дня й забезпечення обов'язкового державного страхування. Стосовно релігійного питання проголошувалася свобода всіх українських віросповідань, на чолі кожної релігійної конфесії (православної, греко-католицької, римо-католицької) мав стояти ієрарх-українець. Православній церкві, як традиційній та найбільш поширеній серед українського народу, надавалось особне, за висловом В. Липинського, «перше і початкове місце»⁷²⁴.

Таким чином, не викликає сумніву той факт, що політичний і соціально-економічний розвиток майбутньої Української держави у візії В. Липинського вже в дореволюційний період ґрунтувався на основних принципах його пізнішої концепції української дідичної монархії. І це, безперечно, є доказом консервативних основ його мислення. Поєднання ж консервативних постулатів із окремими революційно-демократичними гаслами (що наявні й у статті «Другий акт», і в Меморіалі до УІК) слід пов'язувати з його розумінням шляхів досягнення головної політичної мети, котру він послідовно обстоював від самого початку своєї громадсько-політичної діяльності, – здобуття Української незалежної держави. Ці шляхи, на переконання мислителя, полягали у необхідності поєднання гасел «політичної революції» (тобто боротьби за власну державу) із соціальною та економічною революційною пропагандою серед народних мас. Власне, саме ця пропаганда і була своєрідною передумовою «політичної революції» в тодішніх історичних умовах. В. Липинський добре розумів, що тільки народ, це «джерело енергії», може зреалізувати завдання здобуття української незалежності. Отже, політичний діяч та мислитель поступався деякими переконаннями заради головної мети – Української держави. Бо лише вона могла гарантувати існування шляхетської верстви, якій він відводив особливу роль у суспільному і політичному розвитку України. Без зв'язку зі своїм народом ця верства не була б спроможна утриматися в Україні, так само як без провідної верстви народ не мав би кращого майбутнього⁷²⁵.

Для здійснення політичної програми, викладеної у меморіалі, В. Липинський передбачав заснування політичної організації «Союз українських державників (імперіалістів)» – «Союз визволу України». Він мав у разі вибуху російсько-австрійської війни відразу розпочати літературно-пропагандистську діяльність відповідно до викладеної у меморіалі програми. Також Союз повинен був заблокуватися з тими

⁷²³ Меморіал до Українського... – С. 90.

⁷²⁴ Там само.

⁷²⁵ Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi... – P. 285.

українськими партіями, котрі «на підставі спільної мінімально соціальної програми, згоджуються підняти масовий рух» за політичну незалежність України. Але у разі неможливості віднайдення політично організованих союзників В. Липинський пропонував у меморіалі пасивну тактику, що полягала б у продовженні політичної й культурної організаційної роботи по обох сторонах кордону⁷²⁶. Вона випливала із його переконання, що українці поки що не готові до рішучої боротьби за національне визволення. Ця ідея не вкорінилася міцно ні серед народу, ні серед чільних представників українського руху. Тому, якщо війна вибухне незабаром, все залежатиме «від зовнішніх обставин, тоб-то від настрою мас і рішучості поодиноких людей»⁷²⁷.

А. Жук пізніше схарактеризував підготовлений В. Липинським меморіал як документ, у котрому «українська визвольна справа знайшла <...> чисто доктринерське трактування, позбавлене найменшого політичного реалізму». Така оцінка документа крилася у незгоді А. Жука насамперед із останнім його пунктом. На його думку, слід було не баритися із закладанням політичної організації самостійницького спрямування⁷²⁸.

А. Жук самостійно розробив основи діяльності УІК – тимчасової національної безпартійної організації наддніпрянських українців з еміграції. На відміну від проекту, запропонованого В. Липинським, «основи» були не так ідеологічним, як практичним документом, зорієнтованим на допомогу Австрії у війні з Росією. У визначенні політичного статусу майбутньої України акцент було зроблено на незалежну державу або ж «надалі ідучу автономію окупованих українських земель у Росії та прилучення до них українських частин Галичини, Буковини й Угорщини». Ці землі пізніше мали скласти, як думав А. Жук, Українське королівство «під зверхництвом династії Габсбургів»⁷²⁹. Отже, як бачимо, у визначенні політичного устрою майбутньої держави у вигляді монархії він підтримав пропозицію В. Липинського. У цьому факті слід убачати вплив останнього на еволюцію політичного світогляду еседа А. Жука у бік поправішання. Загалом же документ, розроблений А. Жуком, уключав у себе принципи майбутньої співпраці українців-самостійників із австрійськими урядовими колами, а також з можливими політичними партнерами серед представників українського руху. УІК бачився йому основою, на котрій мала пізніше постати політична самостійницька організація.

Усю подальшу роботу А. Жук провадив уже без участі В. Липинського. Його соратники з УІК були переконані, що настав час для втілення практичних заходів в інтересах Наддніпрянської України⁷³⁰. З цією метою голова комітету професор Р. Залозецький-Сас поінформував

⁷²⁶ Меморіал Українського... – С. 91.

⁷²⁷ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 752.

⁷²⁸ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 148.

⁷²⁹ Там само. – С. 149.

⁷³⁰ Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові початку ХХ ст...

австро-угорські урядові кола про утворення УІК. Це було зроблено для того, щоб дізнатися про їхню позицію щодо Наддніпрянської України у разі початку австро-російської війни. Але до української справи у Відні поставилися з певною пересторогою, бо ставка, як і завжди, робилася на польський елемент. Крім того, Українська народна партія, єдина політична організація самостійницького спрямування, у котрій учасники львівської березневої наради 1911 р. бачили свою соратницю у здійсненні визвольних акцій, видала з приводу Першої балканської війни антиавстрійську відозву. Вірогідно, цей факт також не сприяв прихильності австро-угорських урядових кіл до української справи. Однак саме повідомлення про утворення у Львові організації, що мала на меті визволення Наддніпрянської України, було зустрінuto у Відні схвально.

По завершенні балканських воєн у середині 1913 р. міжнародне напруження спало і подальша праця УІК аж до вибуху Першої світової війни звелася, в основному, до інформаційної її складової. Проведення ж якихось більш значущих політичних акцій виявилось неможливим через відсутність подібної організації у Наддніпрянській Україні. Дослідник І. Патер причиною цього вважає пасивну позицію наддніпрянських діячів самостійницької орієнтації – М. Міхновського, О. Степаненка, В. Липинського, які, за його висловом, «нічого не зробили на місцях для об'єднання самостійницьких елементів в Україні, не створили подібного до львівського ідеологічного й організаційного об'єднання, що пізніше негативно відбилосся на ході та розвитку визвольних змагань українського народу»⁷³¹. Проте, як ми вже зазначали, позиція В. Липинського була ним чітко обґрунтована у листах до А. Жука. Він тримався переконання про невідповідність наддніпрянських українців до якихось серйозних політичних визвольних акцій, а тому вважав можливим постання відповідної самостійницької організації у Наддніпрянщині лише тоді, коли ініціатором її будуть не провідники з Галичини, нехай і наддніпрянці (сам він також до початку 1913 р. мешкав переважно у Кракові), а виключно місцеві люди. Про це він писав на початку 1913 р. А. Жукові: «<...> Для такої організації у нас ще люде тільки народжуються, тому організувати нема кого». Саме через це В. Липинський виступав за ідейну агітацію, котра мусить передувати політично-організаційній роботі⁷³².

Доказом того, що В. Липинський мав рацію, може служити такий факт. У 1912 р. (тобто тоді ж, коли розпочала свою діяльність група «Вільна Україна» у Галичині) певну спробу політизації та радикалізації українського національно-культурного руху у Наддніпрянській Україні намагався здійснити Микола Міхновський. Ця спроба виявилася у започаткуванні ним харківського часопису «Сніп». Тижневик, за оцінками російської поліції, мав напрямок «вужько націоналістичний, просякнутий прагненням до культурного відокремлення українського народу»⁷³³. В одному з рапортів начальника Харківського губернського жандармського

⁷³¹ Там само.

⁷³² Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 752.

⁷³³ Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: між двома революціями... – С. 90.

управління до Петербургу «Сніп» уже зовсім відверто характеризувався як «сепаратистський». А його особливу роль для піднесення українського руху жандармський начальник побачив у тому, що часопис «об'єднав біля себе найбільш опозиційні елементи, <...> без сумніву сприяв піднесенню серед населення малоросійських губерній національної свідомості». Однак, незважаючи на змістовність тижневика, його розмаїту тематику, доступний і цікавий виклад матеріалу, співпрацю з ним таких визначних представників українства, як І. Франко, Х. Алчевська, М. Сумцов, С. Васильківський, а також надзвичайно талановиті статті самого М. Міхновського, видання припинило своє існування наприкінці того ж 1912 р., головним чином, через брак передплатників. В останньому номері, який побачив світ 30 грудня 1912 р., М. Міхновський з гіркотою писав: ««Сніп» умирає, смертельно ранений бійдужістю нашого громадянства, а не дошкулянням з боку ворогів»⁷³⁴. Отже, українське громадянство було неготове до активних політичних акцій самостійницького характеру.

Із початком Першої світової війни 4 серпня 1914 р. у Львові було засновано «Союз визволення України», серед фундаторів та провідних діячів якого був і А. Жук. До складу союзу також увійшли Д. Донцов, В. Дорошенко, М. Залізник, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський. Метою СВУ оголошувалося досягнення державної самостійності України через поразку Росії у Першій світовій війні⁷³⁵. Основою союзу став УІК зі своєю політичною платформою. Після окупації російськими військами Львова СВУ вже у Відні видав відозву, в якій зазначалося, що «формою правління самостійної української держави має бути конституційна монархія з демократичним внутрішнім політичним устроєм, однопалатною системою законодавства, громадянськими, мовними й релігійними свободами для всіх національностей і віросповідань, із самостійною українською церквою»⁷³⁶. Безумовно, у цій відозві помітний значний вплив критикованого А. Жуком меморіалу до УІК авторства В. Липинського. Та, власне, фундатор СВУ й сам визнавав теоретико-ідеологічну роль В. Липинського у діяльності УІК, наголошуючи у спогадах, що він (А. Жук) протягом трьох передвоєнних років вів усю організаційну роботу, а «ідейне оформлення їй надавав В. Липинський»⁷³⁷. У зв'язку з цим слід зауважити, що напередодні Першої світової війни ім'я В. Липинського й у підросійській Україні, й у Галичині практично асоціювалося з ідеями консерватизму та самостійництва. Красномовним у цьому сенсі є факт, наведений істориками Ю. Терещенком та Т. Осташко у книзі, присвяченій Вільгельму Габсбургу (Василію Вишиваному), представникові австрійської монархічної династії, що пов'язав свою долю з українським визвольним рухом. Провідники галицьких українців Є. Олесницький та

⁷³⁴ Там само. – С. 91 – 92.

⁷³⁵ Україна: хроніка ХХ ст. Роки 1911 – 1916 / О.Донік, В.Любченко, В.Молчанов, Б.Янишин; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – 147 с. – С. 101.

⁷³⁶ Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України». – С. 141.

⁷³⁷ Жук А. До історії української політичної думки... – С. 200.

К. Гужковський (останній був добре знайомий із В. Липинським ще від 1908 р. і виявив себе як палкий прихильник часопису «Przegląd Krajowy»), котрі залучили В. Габсбурга до української справи, на початку 1917 р., із метою поглиблення знань ерцгерцога про українців, що досі не виходили за межі чисто етнографічних уявлень, вважали необхідним ознайомити його з іншими сторонами українського життя, і між іншим, з працями В. Липинського, «які вводили ерцгерцога в коло політичних ідей та історичних концепцій українського консерватизму»⁷³⁸. Це є свідченням авторитету В. Липинського серед галицького політикуму, котрий, на відміну від українського руху у Наддніпрянщині, мав потужне консервативне крило⁷³⁹.

Таким чином, В. Липинський відіграв важливу роль у перетворенні ідеї самостійної України з теоретичного політичного ідеалу на програмний постулат практичної політики. Як ідеолог групи «Вільна Україна», він на основі ґрунтовного аналізу міжнародної та внутрішньої ситуації напередодні Першої світової війни запропонував реальні кроки втілення самостійницької ідеї у життя. Розроблені ним основні засади майбутнього політичного, соціально-економічного і культурного устрою незалежної України були покладені згодом в основу ідеологічної платформи діяльності Союзу визволення України.

---

⁷³⁸ Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів. – С. 18.

⁷³⁹ Див.: Терещенко Ю. Галицький консерватизм в контексті українсько-польських відносин в Австро-Угорщині (друга половина XIX – початок XX ст. / Юрій Іларіонович Терещенко // *Ucrainica Polonica*. – К.- Житомир: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету, 2007. – № 1. – С. 21 – 36.

РОЗДІЛ ІV. УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОМУ РУСІ ТА НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

4.1. Просвітянин, видавець і популяризатор культури й історії України

Незважаючи на те, що В. Липинський, як представник українського руху, у своїй громадсько-політичній діяльності віддавав перевагу насамперед політичним її формам, поза його інтересом не залишилося також і культурництво, якому він присвятив досить тривалий період з дореволюційного часу. Його він вважав важливою складовою різномірної за формами, але єдиною за сутністю української національної ідеї. Більше того, початок участі В. Липинського в українському русі пов'язаний саме із просвітницькою та видавничою діяльністю, в яких він убачав один із важливих засобів розбудження національної свідомості українського народу. Адже рівень останньої на той час залишався досить низьким. А тому, щоб поширювати українську ідею необхідно було спочатку підготувати ґрунт для цієї ідеї. Цій меті, власне, і була підпорядкована просвітницька та видавнича діяльність В'ячеслава Казимировича.

Початок культурно-просвітницької роботи В. Липинського слід віднести до 1907 року. Великою мірою це було пов'язане з уже згадуваним його знайомством у Женеві з Борисом Грінченком – видатним українським письменником та громадським діячем, котрий був, як відомо, ще й натхненником просвітницького руху. За його дорученням В. Липинський почав добирати науково-популярний матеріал із польської літератури, який, на його думку, доцільно було б перекласти українською мовою. Щоправда, як свідчить листування із Б. Грінченком, Липинський дійшов висновку, що більшість польських книжок не придатна для перекладу, оскільки має «якийсь спеціальний «дух»⁷⁴⁰.

Але вже навесні 1908 року В. Липинський таки уклав відповідний список польської літератури, котра, на його погляд, була корисна і придатна для перекладу українською мовою з метою подальшого використання її в роботі українських «Просвіт». Її оглядові, як уже згадувалося, була присвячена перша публіцистична стаття Липинського, видрукувана у «Раді» в березні 1908 р.⁷⁴¹.

Стаття називалася «На увагу нашим видавництвам (Матеріал до нашої популярно-наукової літератури)». На початку статті В. Липинський наголошував, що «питання про популярну українську літературу, про поширення серед нашого народу в загальнодоступній формі здобутків науки – це одно з питань, найбільше пекучих для сучасного моменту нашого життя». Далі він наголошував, що відповідних книг українською мовою, особливо науково-популярного характеру, не вистачає, і причину

⁷⁴⁰ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 346.

⁷⁴¹ Там само. – С. 347.

такого стану речей убачав у бракові перекладної літератури. Тому українцям слід пройти через «фазу <...> безпосереднього позичання у інших народів їхніх культурних здобутків». У зв'язку з цим В. Липинський звертав увагу просвітніх інституцій та видавництв, зокрема таких, як бібліотека «Молодість» у Києві, видавництва «Український учитель» у Полтаві, «Вік» у Києві, «Благотворительное общество для издания дешёвых и общепользных книг» у Петербурзі на популярну літературу польського народу.

Одночасно В. Липинський зауважував: не все з цієї літератури можна перекладати українською мовою, бо на деяких галузях знання національна культура кладе свій такий сильний відбиток, що відповідні книжки для інших народів стають непридатними. Винятком є науки природничі. Й В. Липинський у своїй статті робить огляд саме придатних для перекладу книжок, змістом своїм призначених «переважно для селян».

Для ознайомлення із загальним поглядом на природу він пропонував цикл із чотирьох книжок відомого польського популяризатора Бржезінського: «Про те, що є в середині землі», «Про моря та суходоли», «Про повітря та що в ньому діється», «Рослини, звірі та люди на Земній кулі». На думку В. Липинського, ці книги «дають навіть зовсім неприготованому читачеві ясне представлення про землю та життя людське на землі». Далі подавався перелік польських популярних книжок з фізики, астрономії, геології, ботаніки, зоології⁷⁴².

В особну групу автор статті виділяв популярну літературу про людину – її анатомічну будову, гігієну, а також історію її культури від найдавніших часів. Низка пропонованих В. Липинським книжок стосувалася історії давніх народів («Життя давніх народів: халдейців, асирійців, фінікійців», «Про єгиптян»), при цьому він відзначав брак популярної літератури з історії Страдовньої Греції та Риму. Ще кілька видань стосувалися описів життя сучасних народів: Сосновський «Бразилія та її жителі», Бжезінський «Сполучені Штати Північної Америки», «Про Китай та китайців», «Про турків, їхні звичаї та віру», Моржицька «Франція та її учителі», «Швейцарія, її природа та учителі», «Голландія», «Бельгія» тощо.

Також В. Липинський пропонував скористатися польськими підручниками для поповнення відповідної навчальної літератури в українській мові. Зокрема, на його думку, доцільно було би сполучити в один два польські підручники з географії: автора Промика «Про світ» та Бжезінського «Ілюстрована мандрівка по Європі». За зразок для популярної географії України В. Липинський рекомендував узяти «дуже гарно написану книжку» С. «Про царство Польське».

Окрім того, в огляді особлива увага зверталася на популярну та навчальну літературу для дітей. Окремо виділялися книги, «що вчать дітей обходитися по-людськи з домашніми звірями»: «Спомин коня» і

---

⁷⁴² Липинський В. На увагу нашим видавництвам (Матеріал до нашої популярно-наукової літератури) // Рада: газета політична, економічна літературна. – 1908. – № 62. – 14 (27) березня. – С. 2.

«Помічники людини» (остання являла собою трохи змінений переклад з англійської мови автора Каррінгтона). Далі автор огляду спинявся на читанці «Дарунок для молоді» («Podarunek dla młodzieży», 1907), що на момент згадки про неї у статті В. Липинського перевидавалася у Польщі 10 разів і була надзвичайно популярною. Її автор – Мечислав Бжезінський – видатний польський громадський і освітній діяч, автор багатьох книг, призначених для самоосвіти, один із фундаторів культурно-просвітнього товариства «Polska Macierz Szkolna», закладеного 1906 р. на території Царства Польського для ширення приватних шкіл з польською викладовою мовою⁷⁴³. В. Липинський стисло характеризував вісім розділів, на котрі поділялася читанка, а наприкінці зазначав, що «вона своїм добрим складом може служити зразком для наших читанок, у яких відчувається у нас велика потреба. Це була справді одна з кращих польськомовних читанок, адже вона й надалі неодноразова перевидавалася (всього – 17 разів), а загальний її наклад сягав 160 тис. примірників⁷⁴⁴. Тут слід зазначити, що згадану книжку В. Липинський ще восени 1907 р. спеціально надсилав просвітникові Б. Грінченку, зауважуючи: «Книжка ця своїм складом незвичайно мені подобалася, і мені спало на думку переслати її Вам; може, вона Вам <...> до чого здасться, наприклад, як зразок, а може, почасти і матеріал для української читанки для дітей»⁷⁴⁵.

Наприкінці огляду автор приділив увагу книжкам, призначеним для народного вчителя. Тут він рекомендував перекласти й видати такі праці: Бжезінський «Оповідання про природу та промисли» (розповідає про мінерали, їх походження, видобуток і використання у виробництві, а також про повітря, сонце та інші природні стихії), Веріго «Що з чого виробляється» (дає короткі відомості про те, «як робляться найбільш знані річі та страви»). В. Липинський наголошував, що ці книги допомогли б учителю знайти надзвичайно багатий матеріал для розмов із учнями.

Завершуючи огляд польської літератури, автор статті закликав «Просвіти» та українські видавництва розпочати переклад хоча б її частини, оскільки це, на його думку, значно посунуло б «наперед справу збільшення популярно-наукової української літератури»⁷⁴⁶.

Проблема ролі популярної літератури у вихованні національної свідомості народу була піднята В. Липинським і в іншій його статті у «Раді» за 1908 р. – «Братья малороссы». Там він, зокрема, писав: «З одного боку, ми мусимо якнайшвидше заповнити великий брак популярної літератури зо всіх галузей українознавства, спеціально з історії нашого народу, а з другого, мусимо подбати про те, щоб ця майбутня популярна література і та, котру вже маємо, розходилася серед народу, а не спочивала собі любісенько по книгарських полицях та інтелігентських бібліотеках»⁷⁴⁷. Отже, В. Липинський добре розумів необхідність

⁷⁴³ Chętnik A. Mieczysław Brzeziński: Jego życie i praca / Adam Chętnik. – Warszawa, 1930. – С. 3.

⁷⁴⁴ Ibidem. – S. 137.

⁷⁴⁵ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 347.

⁷⁴⁶ Липинський В. На увагу нашим видавництвам... – С. 3.

⁷⁴⁷ В. Правобережець. «Братья малороссы» // Рада. – К., 1908. – № 221. – 27 вересня (10 жовтня). – С. 1.

цілеспрямованої культурно-просвітницької праці серед українського народу, оскільки бачив її безпосередній вплив на зростання національної свідомості українців. Остання ж мала стати запорукою й успішної боротьби за національне визволення.

Згодом В'ячеслав Липинський здійснив переклад деяких польських книг, огляд котрих подавав у першій своїй публікації. І Борис Грінченко звертався до нього з проханням дати щось із перекладеного для «Просвіти». Для неї ж почав був перекладати і популярну польськомовну книгу про відродження чеського народу, вбачаючи у ньому певну схожість з українським національним відродженням⁷⁴⁸. Із епістолярія В. Липинського дізнаємося, що він допомагав Б. Грінченку в підборі польських книжок для популярного видання про гетьмана Івана Мазепу. Так протягом літа – осені 1907 р. Липинський надіслав просвітникові декілька книг, зокрема «Пан Гетьман Мазепа» Равіти-Гавронського⁷⁴⁹. Крім того, він радив Б. Грінченкові використати як взірць для створення української дитячої читанки вже згадану вище читанку польського автора Бжезінського «Podarunek dla młodzieży», надсилав твори польського поета «української школи» Тимка Падури⁷⁵⁰.

Спочатку В. Липинський допомагав Б. Грінченкові у просвітницькій діяльності як член-співробітник, не належачи безпосередньо до «Просвіти». Взагалі, статутом товариства був передбачений поділ його членів на три категорії: члени-співробітники (такими вважалися всі, хто допомагав «Просвіті» у її діяльності), дійсні члени (обиралися на загальних зборах товариства і платили членські внески) та почесні члени (обиралися загальними зборами товариства з числа діячів, що зробили найбільший внесок у справу культури та освіти на ниві літератури, науки чи громадської діяльності)⁷⁵¹. Згодом В. Липинський увійшов до складу київського товариства «Просвіта». Дослідниця О. Малюта помилково вказує 1908 р. як час вступу діяча до товариства⁷⁵². Однак архівні документи доводять, що обрання В'ячеслава Казимировича дійсним членом київської «Просвіти» відбулося на загальних зборах 25 січня 1909 року⁷⁵³. А рекомендацію до вступу йому давав сам Борис Грінченко, а також П. Ксензюк та В. Цимбал⁷⁵⁴. Ще перед тим йому вдалося заітувати вступити до київської просвітнього товариства кількох поміщиків із Київщини, Поділля та Волині, у тому числі й свого дядька Адама Рокицького. Всі вони були українцями польської культури. Отже, в цьому слід убачати практичну діяльність В. Липинського щодо втілення ним у

⁷⁴⁸ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 348 – 349.

⁷⁴⁹ Там само. – С. 346, 348.

⁷⁵⁰ Там само. – С. 347, 343.

⁷⁵¹ Лисенко О.В. «Просвіти» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку ХХ ст. / О.В. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 180 с. – С. 77.

⁷⁵² Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / Ольга Малюта. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. – 840 с. – С. 512.

⁷⁵³ ІР НБУВ, ф. 114, № 13, арк. 27.

⁷⁵⁴ Там само. – Арк. 90.

життя гасла про конечність виконання представниками спольщеної шляхти свого обов'язку перед українським народом.

В. Липинський кілька разів надсилав Б. Грінченку кошти, зібрані ним для «Просвіти»⁷⁵⁵. Однак реальну просвітню роботу він провадив насамперед серед селян рідних Затурець, зокрема спеціально добирав літературу для «гурточка читачів», що склався там приблизно у 1905 р., можливо, й без його участі. При цьому йому в пригоді стала праця Б. Грінченка «Перед широким світом», в якій, зокрема, подавався відповідний список літератури, корисної для селян⁷⁵⁶. Ця книга, за визнанням В. Липинського, допомогла йому як з практичного, так і з теоретичного боку, адже, як відомо, у ній автор уперше в історії українського літературознавства здійснив соціально-психологічне дослідження різних типів читачів із народу⁷⁵⁷. Смерть Б. Грінченка навесні 1910 р. В. Липинський сприйняв дуже болісно. «Тяжка це втрата для нас – народу, що має стільки “мільонів”, а так мало людей», – писав він у листі до С. Єфремова⁷⁵⁸.

Молодий просвітник надзвичайно цікавився процесом національного усвідомлення українського населення на Волині, де була його батьківщина. Так, у травні 1908 р. він ділився із М. Грушевським радісним враженням від фактів, що свідчили про розвій згаданого процесу. Зокрема, писав про те, що у «глухій околиці» Волині передплачували аж чотири примірники «Ради», яка доходила до передплатників часто «в “плачевном состояниі”», тобто зачитаною. Повідомляв про виголошування проповідей одним із місцевих священників українською мовою та про інтерес до них селян, які спеціально приходять із сусідніх сіл, щоб «послухати». Особливо радів із того, що з уст сільського інтелігента («хвершала, поштового чиновника, учителя») все частіше можна почути «українську мову не як “балачку”, а таки як мову». І підсумовував у листі: «Все це факти, яких давніше у нас не помічалось»⁷⁵⁹. У вересні 1908 р. В. Липинський зустрічався із православним священником – «пан-отцем» рідного села та обговорював із ним питання зростання національної свідомості місцевого населення. Той теж виявився постійним читачем «Ради». Ця звістка дуже порадувала В'ячеслава Казимировича й у листі до В. Доманицького він з цього приводу сконстатував: «Росте свідомість у нас <...> незвичайно»⁷⁶⁰.

Великого значення В. Липинський надавав ширенню просвіти серед селянства, зокрема, популярної літератури економічно-хліборобського змісту. З цією метою він під час лікування у Закопаному разом із Василем Доманицьким задумав організувати в Києві «маленьке видавництво

⁷⁵⁵ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 350 – 351.

⁷⁵⁶ Там само. – С. 345.

⁷⁵⁷ Чухонцева Н. Борис Грінченко як літературний критик / Наталія Чухонцева / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.library.kherson.ua/young/tavrira/grinchenko/grinchenko_7.htm.

⁷⁵⁸ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 664.

⁷⁵⁹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 353.

⁷⁶⁰ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 515.

популярних книжок для селян»⁷⁶¹. В. Доманицький на той час уже був одним з найкращих знавців української книжної справи⁷⁶², адже брав участь у заснуванні видавництва «Вік», тісно співпрацював із петербурзьким «Благотворительным обществом издания общепользных и дешевых книг», що спеціалізувалося на виданні науково-популярної літератури.

Задум про видавництво, яке згодом заснували В. Липинський та В. Доманицький, виник ще взимку 1908 р. Воно дістало назву «Селянська книжка», бо його фундатори мали на меті видання літератури насамперед сільськогосподарського змісту, спеціально призначеної для селянства⁷⁶³. Першою планувалося видати брошуру В. Доманицького «Про селянське господарство у чужих землях»⁷⁶⁴, яка, врешті, була надрукована під назвою «Як хазяюють селяни у чужих краях (Німеччині, Бельгії, Голландії, Данії, Франції та Польщі)». Спочатку планувалося видати її в кількох книгах, по кожній країні окремо⁷⁶⁵, але потім видавці вирішили весь матеріал об'єднати в одному виданні. Брошура, обсягом у 113 сторінок, як зазначав В. Доманицький у листі до Є. Чикаленка, головний акцент робила на значенні для селян освіти «на національному ґрунті та кооперації»⁷⁶⁶. У праці, написаній для народу зрозумілою для нього мовою, зокрема, говорилося: «Єдине джерело Ваших доходів – то хазяйство, от Вам і належить ходити коло нього так, щоб доходи побільшувались... Цього Ви можете досягнути тільки тоді, як не будете гордувати наукою, як постараетесь познайомитися з новими способами хазяйства, коли будете старатися, з того, що прочитали, вибрати те, що Вам буде корисніше»⁷⁶⁷. Книга розповідала про те, які передові методи селянського господарювання поширилися у Польщі, Голландії, Данії, Бельгії, Франції⁷⁶⁸. Крім того, вона ознайомлювала читача з іншими сторонами життя селян у згаданих країнах, наводила багато корисних історичних довідок, тобто була справжньою просвітницькою літературою. Важлива ідея, котру також проводив автор, полягала у значенні кооперації для розвитку сільського господарства в Україні. Її автор обґрунтовував за допомогою численних прикладів, а також матеріалу з розвитку українського сільського господарства, особливо Київщини, Волині, Поділля⁷⁶⁹.

---

⁷⁶¹ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 347.

⁷⁶² Єфремов С. В тісних рямцях. Українська книга в 1798 – 1916 рр. / Сергій Олександрович Єфремов / У кн.: Єфремов С. Вибране. Ст. Наук. розвідки. Моногр. / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. — К.: Наук. думка, 2002. – 760 с. – С. 175.

⁷⁶³ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. 1906 – 1909 роки / У кн.: «Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906 – 1909 роки / Упоряд., вступ та коментарі Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с. – С. 102.

⁷⁶⁴ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 348.

⁷⁶⁵ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 97.

⁷⁶⁶ ІР НБУВ, ф. 44, № 349, арк. 2 зв.

⁷⁶⁷ Там само. – Ф. 95, № 53, арк. 2.

⁷⁶⁸ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 485, 486, 488.

⁷⁶⁹ Рада. – К., 1908. – № 211. – 16/29 вересня. – С. 4

Видання мало гарне художнє оформлення, 16 ілюстрацій⁷⁷⁰. Розкішну віньєтку (графічне орнаментальне оздоблення), виконану в українському стилі, замовляли спеціально в одного з художників Краківської академії. Підбором ілюстрацій займався безпосередньо В. Липинський⁷⁷¹. Він же переважно мав справу з видавництвом (брошура друкувалася у київській приватній типографії С.А. Борисова) та з власником петербурзької цинкографії С.М. Прокудіним-Горським, де виготовлялися кліше ілюстрацій⁷⁷².

У кінці книжки подавалася вся українська література сільськогосподарської тематики, а також, за висловом В. Доманицького, каталог «усих путящих книжок, які варто кожному селянинові мати...»⁷⁷³. Причому це була література не лише сільськогосподарського змісту, а й призначена для всебічної самоосвіти селянства. Тому в згаданому бібліографічному перелікові пропонувалися книги історико-культурного, етнографічного, загальнополітичного змісту і навіть дитяча література для селянських дітей. У складанні цього каталога брав участь і В'ячеслав Липинський⁷⁷⁴. Зокрема, він додав до списку працю М. Порша «Про автономію України» (1907 р.), кілька праць відомого вченого з галузі агрономії, зоотехніки та фізіології рослин С.М. Богданова, фольклористичну збірку М. Зіроньки «Українські приказки та загадки (К., 1908 р.)»⁷⁷⁵. До речі, цей каталог був виданий ще й окремо накладом 1500 примірників, частково за кошти «Селянської книжки», частково – книгарні «Киевской старины»⁷⁷⁶.

Брошура побачила світ на початку серпня 1908 р.⁷⁷⁷ Її наклад становив 5000 примірників⁷⁷⁸. Кошти на це дав батько Липинського як безпроцентну позику терміном на 3 роки⁷⁷⁹. Вона схвально була оцінена представниками українського руху⁷⁸⁰. Зокрема, «Рада», повідомляючи про вихід книжки і називаючи її «коштовним вкладом в українську популярну наукову літературу», зазначала необхідність її ширення по всій Україні, «щоб без неї не обійшлась ні одна сільська бібліотека, читальня, народня школа»⁷⁸¹. Сам В. Липинський уважав, що «книжка вийшла зовсім гарною і свіжою, не шаблонною»⁷⁸². Майже одразу за першою брошурою з'явилася друга, присвячена кооперації, ще пізніше, вже у 1910 р., – про шовківництво.

⁷⁷⁰ Там само. – № 175. – 31 липня/13 серпня.

⁷⁷¹ ІР НБУВ, ф. 44, № 349, арк. 3.

⁷⁷² Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 480, 484.

⁷⁷³ ІР НБУВ, ф. 44, № 349, арк. 3.

⁷⁷⁴ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 490, 505.

⁷⁷⁵ Там само. – С. 482, 486, 490.

⁷⁷⁶ Там само. – С. 509.

⁷⁷⁷ Там само. – С. 511.

⁷⁷⁸ Там само. – С. 502.

⁷⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 44, № 349, арк. 2 зв.

⁷⁸⁰ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 579, арк. 2 зв.

⁷⁸¹ Рада. – К., 1908. – № 211. – 16/29 вересня.

⁷⁸² Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 511.

Брошура «Як хазяюють селяни у чужих краях» поширювалася переважно по селах як самим В. Липинським, так і через книгарні різних просвітніх та земських установ. Книжка продавалася навіть у Галичині через книгарню Наукового товариства імені Тараса Шевченка. 1000 її примірників придбала редакція чернівецького часопису «Народне багатство»⁷⁸³. Виставлялася вона також і на сільськогосподарській виставці, що проводилася у 1908 році в Луцьку⁷⁸⁴.

В. Доманицький наполягав на подвійному авторстві брошури «Як хазяюють селяни у чужих краях», оскільки розумів важливу роль В. Липинського у її виданні, адже останній безпосередньо займався питаннями оформлення книжки, її редагуванням, розв'язував проблему фінансування справи, домовлявся із видавцями, а також із книгарнями, що мали її реалізувати. Однак В. Липинський рішуче відмовився від такої пропозиції. Про це він писав у листі до В. Доманицького від 13 (31) грудня 1908 р.: «З Вашими поглядами про «права авторства» зовсім не згоджуюсь, все це залежить від вложеної в діло праці, яка-ж моя праця в «Як хазяюють» в порівнянні з Вашою – отже покиньте писати та думати про те, чого справді нема; головне, зрештою, те, що книжка добра, «что и требовалось доказать!...»⁷⁸⁵.

Звичайно, спільну діяльність В. Липинського та В. Доманицького із друкування брошур просвітницького змісту для селян навряд чи можна назвати справжнім видавництвом. Це визнавав і сам Липинський: «По правді кажучи, наше видавництво, може, надто шумно зветься «видавництвом», бо дотепер ми ледве маємо змогу видати дві книжечки». Крім того, він був свідомий того, що їх видавнича діяльність цілком залежить від фінансових можливостей, котрі не були блискучими⁷⁸⁶. Цю думку підтверджував і В. Доманицький у вже згаданому листі до Є. Чикаленка: «Якби нам ще де рублів 400 – 500 добути, то підняли б таке видавництво, що аж любо!»⁷⁸⁷. Спільна діяльність значно ускладнювалася й тим, що діячі співпрацювали «на відстані» – В. Липинський виїхав із Закопане навесні 1908 р. і мешкав переважно у Кракові або бував наїздами у Києві та на Волині у батьків, В. Доманицький продовжував перебувати у Закопане, бо не мав можливості повернутися в Україну через заборону царської адміністрації. Вони періодично зустрічалися то у Закопане, то у Львові чи Кракові, але переважно вирішували всі справи, пов'язані із видавництвом, листовно. При цьому В. Липинський просив свого спільника у видавничій справі писати про всі питання – і фінансові, й організаційні, й ідейно-змістові – «щиро й одверто», зазначаючи, що «щирість це підстава життя і розвою всяких спілок, отже, й нашої»⁷⁸⁸.

⁷⁸³ ІР НБУВ, ф. 317, №1811, арк. 43.

⁷⁸⁴ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 513.

⁷⁸⁵ Там само. – С. 530 – 531.

⁷⁸⁶ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 348.

⁷⁸⁷ ІР НБУВ, ф. 44, № 349, арк. 3.

⁷⁸⁸ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 490.

Узагалі, В. Липинський великого значення надавав необхідності видання популярної літератури з кооперації та сільського господарства. Зокрема, коли з'явилася польська народна енциклопедія, у нього народився задум про подібну енциклопедію для українських селян, про що він написав у листі до В. Доманицького навесні 1908 р.: «Не дає мені ця проклята енциклопедія спати...». Пізніше він вислав соратникові брошуру про польське видання, а згодом і два перші томи енциклопедії для складання спільних планів із підготовки українського відповідника⁷⁸⁹. В. Доманицький пристав на цю пропозицію. Видавці думали підготувати українську народну енциклопедію у 3–4-ох томах. Головна літературна праця знову відводилася В. Доманицькому. В. Липинський мав займатися організаційними справами видання. Для «Селянської книжки» подібний задум був надто складний, особливо у фінансовому плані. Тому діячі думали залучити до цієї справи відомого українського письменника, історика і публіциста О.Г. Лотоцького, львівських дічів⁷⁹⁰. Урешті, знову ж на заваді втілення ідеї став брак фінансових можливостей.

Також було на думці у В. Липинського силами «Селянської книжки» перевидати перекладене з російської мови видання 1875 р. популярної брошури А. Іванова «Розмова про земні сили»⁷⁹¹. Ця праця належала перу відомого історика, педагога, громадського діяча, організатора недільних шкіл у Полтаві, автора «Народної енциклопедії» О.І. Строніна (А. Іванов – його псевдонім), що був учителем М.П. Драгоманова у Полтавській гімназії⁷⁹².

Відомий український літературознавець і майбутній просвітянин М.Ф. Комаров переклав і трохи переробив кілька праць Строніна – «Розмова про небо і землю», «На чому стоїть земля?», «Чи ходить сонце, чи ні?», «Як ходить місяць?», «Про зорі та комети» та згадувану «Розмову про земні сили». Причому зміст у них передавався у формі розмірковувань допитливого сільського хлопчика та його бесід зі священником і молодим паничем, тобто за допомогою діалогів маскувався науково-популярний характер книжки. У «Розмові про земні сили» на прикладах навколишнього життя пересічного селянина роз'яснювалася ціла низка фізичних явищ та їхніх закономірностей, розглядалися основні фізичні властивості повітря, води, звуку, світла, електрики. Мову цього видання вирізняла невимушеність стилю та добрий гумор⁷⁹³.

Свого часу М.Ф. Комаров, видаючи ці книги, мав на меті самоосвіту народу, яку й могли забезпечити дешеві українські видання науково-популярної літератури. У В. Липинського було кілька примірників згаданої брошури. Всі їх він поширив серед затурцівських селян. І у листі до

⁷⁸⁹ Там само. – С 488 – 489, 491, 496.

⁷⁹⁰ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1014, арк. 2 зв.

⁷⁹¹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 500.

⁷⁹² Див.: Бевз Т.А. Олександр Стронін та його роль у становленні політичної науки в Україні / Тетяна Анатоліївна Бевз // Український історичний журнал. – К., 2007. – С. 96 – 109.

⁷⁹³ Комаров Михайло Федорович / У кн.: Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / За ред. О.В. Сухомлинської / Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, 2005. – С. 469 – 470.

В. Доманицького писав про те, що вона користується серед них попитом. Однак придбати це видання, з огляду на те, що воно побачило світ ще у 1875 р., було практично неможливо. Тож В. Липинський і пропонував перевидати його силами «Селянської книжки»⁷⁹⁴.

Однак найнеобхіднішими, як гадав В. Липинський, були книжки, котрі сприяли формуванню національної свідомості народу. До таких він найперше відносив «Кобзар» Тараса Шевченка. У листі від 15 червня 1908 р. до Василя Доманицького, який був упорядником 2-ох видань «Кобзаря» – десятитисячного 1907 р. і двадцятип'ятитисячного 1908 р., що надзвичайно швидко були розпродані⁷⁹⁵, – Липинський згадує про популярність цього твору та пропонує другові написати статтю до «Ради», яка звернула б увагу петербурзької української громади на необхідність нового видання⁷⁹⁶. Тоді ж Липинський викупив за власний кошт у Петербурзі 50 примірників «Кобзаря» і розіслав по різних містах та селах Волині⁷⁹⁷. Восени 1908 р. Липинський наголошував у листі до Доманицького на важливості праці останнього з упорядкування й підготовки до друку «Кобзаря»: «Це я вповні оцінив тільки тепер, коли побачив, що «Кобзарь» робить на селі, та й не тільки на селі, а всюди у нас. Люде тут за «Кобзарем» просто побиваються...»⁷⁹⁸.

Із листування В. Липинського еміграційного періоду з Осипом Назаруком дізнаємося про факт видання В'ячеславом Казимировичем у 1909 р. брошури зі статтею М.П. Драгоманова «Пропаший час: Україна під Московським царством (1654 – 1876)», супроводжуваної передмовою М. Павлика, з котрим у В'ячеслава Казимировича були «дуже сердечні відносини»⁷⁹⁹. Увага Липинського-видавця й популяризатора до цієї праці М. Драгоманова не випадкова. У ній автор доводив, що під російським правлінням українці більше втратили, ніж здобули. До XVIII ст. Україна, на думку М. Драгоманова, творила частину європейського світу, а впродовж XVIII – XIX ст крок за кроком відхилялася від свого первісного шляху і все відчутніше відставала від загальноєвропейського розвитку. Причину цього він убачав у фатальному прилученні України до Росії. Якщо ще у XVIII ст. Україна була носієм культури в імперії, а її кращі сини, виховані в дусі європейської культури, були законодавцями реформації та європеїзації Росії, то в XIX ст. перша перетворилася на глуху провінцію, відгорожену від світу російським державним кордоном, і тепер свіжі європейські культурні вітри долітали до неї лише як відгомін крізь далеке і вузьке петербурзьке вікно. Такий стан України М. Драгоманов і визначив як «пропаший час». В. Липинський, що послідовно відстоював ідею українського державного самостійництва, цілком природно виявив бажання опублікувати цей твір видатного

⁷⁹⁴ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 500.

⁷⁹⁵ Сарбей В.Г. Микола Аркас і його «Історія України-Русі» / Віталій Григорович Сарбей / У кн.: Аркас М.М. Історія України-Русі. – К., 1991. – С. 20.

⁷⁹⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 502.

⁷⁹⁷ Там само. – С. 505, 509.

⁷⁹⁸ Там само. – С. 515.

⁷⁹⁹ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 29.

українського мислителя з метою ширення національної свідомості серед українського населення. З дореволюційного часу відоме лише одне таке видання, датоване 1909 роком. Брошура побачила світ у Львові.

Розуміючи важливість розвитку просвітнього руху в українському селі, В. Липинський відгукнувся у 1908 р. на заклик до громадянства священика Євгена-Юліана Перфецького пожертвувати книжки для організації просвітнього гуртка та народної книгозбірні-читальні у селі Кобилянках Більського повіту Седлецької губернії (Холмщина), що надійшов до київської «Просвіти» і був опублікований у газеті «Рада»⁸⁰⁰. Його увага до просвітньої української справи у Холмщині була не випадковою, адже це був один із регіонів, де спостерігалася активна колонізація українського населення. Липинський надіслав цілу «маленьку «бібліотеку», яка, безумовно, добре прислужилася у справі започаткування кобилянської «Просвіти»⁸⁰¹. Згодом це товариство реорганізувалося в «Просвітньо-економічне» й активно працювало на ниві протистояння колонізації українського селянства. У 1912 р. священик Перфецький сповіщав у газеті «Діло», що українськими селянами книжка рідною мовою «читалася з великим захопленням». Крім того, Кобилянська «Просвіта» влаштовувала недільні читання для народу. На дітей-школярів в тій же місцевості українська книжка робила таке сильне враження, що вони зовсім не хотіли учитися «з казенних російських “лементарів”», а задовольнялися виключно рідномовною книгою⁸⁰². Отже, як бачимо, В. Липинський брав активну участь у реальній просвітницькій роботі.

На підтвердження цієї думки, на наше переконання, свідчить і документ, віднайдений у фондах Інституту рукопису НБУВ. Це лист В. Липинського на ім'я завідувача книгарнею ЛНВ у Києві від 11 квітня 1914 р. У ньому він замовляє понад 30 видань культурно-просвітницького характеру і просить надіслати їх йому «накладною платою». У переліку зазначено твори красного письменства на історичну тематику (зокрема, М. Грушевський «Про старі часи на Україні», А. Кащенко «Над Кодацьким порогом» та «Під Корсунем», Д. Яворницький «Як жило славне запорозьке низове військо», «Збірник дрібних віршів про Україну та козацтво», М. Гоголь «Тарас Бульба» у перекладі М. Садовського, І. Бондаренко «Про Гарібальді, борця за волю італійського народу»), художня література на теми народного життя (Б. Грінченко «Веселий оповідач», В. Доманицький «Смерть за правду», Макогоненко «В суді», Л. Глібов «Байки», М. Костомаров «Чернігівка»), просвітянські брошури (В. Доманицький «Про Галичину» та «Про Буковину», С. Русова «Як люде живуть в Норвегії», Осадчий «Українське селянство і його історична доля», Ю. Сірий «Про Світ Божий», Д. Дорошенко «Оповідання про Ірландію»). Крім того, кілька позицій у списку займали твори Т. Шевченка, у тому числі «Кобзар» за редакцією В. Доманицького, а також книга С. Єфремова

⁸⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 114, № 139, арк. 1.; Рада. – К., 1908. – № 227. – 5/18 жовтня.

⁸⁰¹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 530.

⁸⁰² Перфецький Є.Ю. З життя Холмщини // Діло. – 1912. – № 70. – 27/14 березня. – С. 1.

«Шевченко»* та «портрет Шевченка в шапці». Посилку з книгами В. Липинський просив надіслати на його хутір Русалівські Чагарі⁸⁰³, адже в той час він уже мешкав там постійно. Гадаємо, що ці книги призначалися спеціально для русалівських селян, адже відомо: господар маєтку намагався «освідомити місцевих селян», проводячи з ними часті бесіди⁸⁰⁴. Можливо, він навіть думав заснувати для них читальню.

У пізніше сформульованій В. Липинським теорії трудової класократичної монархії й землевласник-поміщик, і землевласник-селянин належали до одного класу продуцентів, який мав стати основою майбутньої української аристократії – провідної державотворчої верстви. Цю думку у своїх «Листах до братів-хліборобів він обґрунтовував так: «Тільки український клас хліборобський в стані власною силою і власним авторитетом політично зорганізувати і національно об'єднати нашу етнографічну масу, тобто створити Українську Державу і Українську Націю»⁸⁰⁵. Однак селянська маса потребувала відповідної підтримки з боку більш заможних і освічених верств, зокрема шляхетства, які мали сприяти підвищенню культурно-освітнього рівня селянства. В. Липинський протягом усього дореволюційного періоду свого життя, як бачимо, особисто провадив відповідну культурно-просвітницьку та видавничу діяльність.

У листі до М. Грушевського від 28 вересня 1913 р., повідомляючи про умови свого життя у Русалівських Чагарах, повсякденні господарські клопоти, він нарікав також на часті випадки розбійництва на Уманщині, що змушували його вночі стерегти власні невеликі маєтності – 160 десятин землі та розпочате будівництво садиби. Пишучи про майже щоденні «грабїжки, підпали, вбивства», які відбувалися в околиці, він пояснював їх «проклятою історичною спадщиною», «котра українських “дуків” і українську “голоту” поділила на два непримиримі, готові на все – за для взаїмного нищення, табори». Все це, на його думку, спонукало «до тим інтензивнішої праці освітньої на селі»⁸⁰⁶.

Крім діяльності з видавництвом «Селянська книжка», Липинський із Доманицьким мріяли разом започаткувати та видавати селянську газету, вважаючи це ділом, «для котрого попрацювати варто»⁸⁰⁷. Цей задум з'явився ще 1908 р. Планувалося видавати тижневик, але на заваді знову став брак матеріальних засобів. Навесні 1909 р. Євген Чикаленко пропонував В. Доманицькому редакторство у запроєктованому ним

---

* З документа не ясно, яку саме з шевченкознавчих праць С. Єфремова замовляв В. Липинський. На той час світ побачило вже три роботи видатного літературознавця, присвячені Великому Кобзарю: «Шевченко й українська література» (1907 р.), «Тарас Шевченко, його життя і праця» (1908 р.), «Шевченко» (1914 р.). На нашу думку, найімовірніше, це була остання із названих книг, оскільки її назва повністю збігається із поданою у листі, а також тому, що видана вона була у 1914 р., тобто тоді ж, коли написаний лист.

⁸⁰³ ІР НБУВ, ф. 246, № 78, арк. 6 – 7.

⁸⁰⁴ Масненко В. Маєтності В'ячеслава Липинського й Адама Рокицького в Русалівці... – С. 147.

⁸⁰⁵ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 72.

⁸⁰⁶ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 412.

⁸⁰⁷ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 552.

щотижневому селянському додаткові до «Ради»⁸⁰⁸, що мав виходити з початку 1910 р. Однак Доманицький у цей час тяжко хворів, знаходився на лікуванні у Закопаному і не міг очолити редакцію часопису. Натомість пропонував Є. Чикаленкові переговорити у цій справі з В. Липинським, котрий в травні 1909 р. мав приїхати жити до Києва. Певно, останній згоджувався брати участь у цій справі⁸⁰⁹, незважаючи на те, що тоді ж був поглинутий справою видавництва часопису «Przegląd Krajowy». У листі до Чикаленка Доманицький повідомляв із експресією: «Ми з Липинським вже другий рік тільки й маримо про те, щоб заходитися коло селянської часописи! Липинський хотів був і жінку і будучу дитину в заставу дати, аби це здійснити. Про це ми десятки раз говорили та плани снували»⁸¹⁰. Тому пропозицію Є. Чикаленка розцінював як таку, що «“слаще меду” серцю нашому»⁸¹¹. Однак цей видавничий проект залишився, на жаль, не зреалізованим, оскільки того ж 1909 р. М. Грушевський почав видавати у Києві газету «Село». Липинський тоді ж започаткував «Przegląd Krajowy» і спрямував усі сили на нього. Хоча думки про селянську газету не полишав й надалі.

Видавництво «Селянська книжка» проіснувало понад два роки і припинило своє існування зі смертю Василя Доманицького у серпні 1910 р. Узагалі, видавнича справа для Липинського видавалася конче важливою, а тому він радів появі кожного нового українського часопису. Відомий також випадок, коли Липинський змусив видавця Могилів-Подільського часопису «Світова зірниця» Й. Волошиновського (свого родича по лінії матері) під загрозою опублікування статті в пресі відновити припинене ним видання газети⁸¹². Було у планах В. Липинського і розпочати восени 1908 р. роботу над написанням популярних просвітянських брошур із історії України. Так, зокрема, він пропонував київській «Просвіті» та особисто Б. Грінченку підготувати брошури «Берестечко» й «Богун». Відомо, що він навіть розпочав роботу над ними. Але, на жаль, пізніше повідомив, що ця праця на певний час відкладена⁸¹³.

Важливою сторінкою культурно-просвітницької та видавничої діяльності В. Липинського була його участь у підготовці другого видання популярної «Історії України-Русі» М. Аркаса (І. Гирич помилково твердить про участь молодого історика й у підготовці першого видання⁸¹⁴). Вона також пов'язана із співпрацею діяча з В. Доманицьким. Останній ще восени 1907 р. завершив у Петербурзі редакційну роботу над текстом першого видання Аркасової «Історії». Там же здійснював нагляд за її друком у типографії товариства «Общественная польза». 3 липня 1905 р.

⁸⁰⁸ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 903, арк. 1.

⁸⁰⁹ Там само. – Спр. 1035, арк. 2.

⁸¹⁰ ІР НБУВ, Ф. 44, № 353, арк. 2.

⁸¹¹ Там само.

⁸¹² Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 534.

⁸¹³ Листи В. Липинського до Б. Грінченка. – С. 349.

⁸¹⁴ Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло Грушевський (до історії політичних та наукових стосунків) / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський: Зб. наук. праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського / Ред. О. Купчинський; Наук. Тов-во ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів, 1994. – 487 с. – С. 312.

В. Доманицького, звинувачуваного у революційній діяльності, розшукувала поліція. Однак він, нелегально мешкаючи на квартирах друзів у Петербурзі, продовжував займатися активною політичною, журналістською, науково-творчою і редакторсько-видавничою діяльністю. Й лише завершивши підготовку «Історії» до друку, виїхав на лікування до Закопане. Вже перебуваючи за кордоном, В. Доманицький дізнався про винесений йому, як політичному злочинцю, заочний вирок: трирічне заслання до Вологодської губернії. Через це він не міг повернутися на Наддніпрянщину до грудня 1910 р. Роботою свого редактора М. Аркаса залишився цілком задоволений. Отже, справдилися ті характеристики В. Доманицького, котрі давали йому треті особи, рекомендуючи його свого часу до співпраці з М. Аркасом: «На його можна цілком покластися, бо він знає історію не менш Грушевського»⁸¹⁵.

Книга побачила світ у Петербурзі наприкінці 1907 року. Її наклад – 7000 примірників – розійшовся за кілька місяців. В. Доманицький у листі до Лесі Требінської у квітні 1908 р. писав про це із захватом: «Досі не одна книжка українська ніколи так не розходилася»⁸¹⁶. В. Липинський мав можливість ознайомитися з книгою під час лікування у Закопане, і вона справила на нього неабияке враження. Він був переконаний, що праця Аркаса є справжнім явищем в тодішньому українському житті, бо це була перша популярна вітчизняна історія. І В. Липинський оцінював її насамперед не як фаховий історик, а з точки зору її значення для української справи⁸¹⁷.

Поява україномовної популярної «Історії України-Русі», зважаючи на тогочасне національне пробудження українців та їх самоствердження у національно-культурних правах, була довгоочікуваною подією. Адже друковане слово відіграло першорядну роль у процесах національного самоусвідомлення українського народу. До подій подібного значення слід віднести і вже згадуване перше повне видання «Кобзаря», і появу україномовної Біблії, й першу українську щоденну газету «Рада», і численні просвітянські брошури. Всі вони сприяли пробудженню національних почуттів у найширших верств українського народу, живили його інтерес до вітчизняної минувшини, рідної мови, власних культурних надбань. У цьому контексті молодий учений не міг не сприйняти позитивно появу Аркасової «Історії».

Про необхідність появи подібної праці українські діячі говорили ще з кінця ХІХ ст. Так, ще у 1896 р. редакція журналу «Киевская старина» оголосила конкурс на кращий курс «Історії Малоросії», опублікувавши його програму. Внаслідок цього з'явилася російськомовна «История украинского народа» О. Єфименко, котра була насторожено зустрінута

⁸¹⁵ Сарбей В.Г. М.М. Аркас і його «Історія України-Русі» / Віталій Григорович Сарбей // Український історичний журнал. – К., 1990. – № 7 (352). – С. 104.

⁸¹⁶ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1014, арк. 2 зв.

⁸¹⁷ Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський (Штрихи до проблеми ролі перших і других осіб у розвитку національної думки) / Василь Іринархович Ульяновський / У кн.: В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна... – С. 162.

українським читачем через її «московсько-централістичний дух». Після неї вийшли популярні історичні нариси Б. Грінченка, Г. Коваленка, численні праці М. Грушевського. Однак читач очікував дещо іншого. Йому бракувало привабливої щодо доступності змісту, форми та ілюстративності популярної вітчизняної історії. Цією довгоочікуваною працею і стала «Історія України-Русі» М. Аркаса⁸¹⁸.

В. Липинський одержав книжку безпосередньо від В. Доманицького і прочитав (чи, можливо, спочатку лише переглянув) її наприкінці 1907 – на початку 1908 р. В. Доманицький уже тоді мав на думці залучити молодого історика до другого видання праці. Про це він написав авторові: «Зараз тут, в Закопаному, зо мною живе молодий історик Липинський (може буде другий Антонович <...>). Дав я йому примірник, і він дуже хвалить; робить в книжці уваги усякі, і вони здадуться, певно, згодом, як, може, дасть Бог, доведеться й друге видання робити»⁸¹⁹. На початку січня 1908 р., високо оцінюючи цей доробок Аркаса для справи піднесення національної свідомості українського народу, В. Липинський написав авторові листа, що «Історія» «відповідає своїй цілі», маючи на увазі її популярний характер, доступність викладу, естетичність оформлення. Окремі недоліки книги, змістові та інші помилки тоді В. Липинський уважав не такими суттєвими, бо на перший план ставив її «дух» – те, за його висловом, бадьоре сильне почуття, «яке мусить обгорнути кожного читача, коли він прочитає <...> історію»⁸²⁰. Тоді ж В. Липинський подав гадку В. Доманицькому про те, щоб видати окремою просвітянською брошуркою розділ про Мазепу, оскільки, на його думку, він мав відповідну «цілісність». Адже на той час ще не було видано жодної популярної праці про цього історичного діяча⁸²¹.

Незабаром, з подачі того ж таки В. Доманицького, М. Грушевський замовив В. Липинському рецензію на Аркасову працю. На той момент останній уже серйозно простудіював книгу і «зауважив багато дефектів»⁸²². Однак для відповідної виваженої її оцінки молодому історикові знадобилося не «кілька безсонних ночей», як пише І. Гирич⁸²³, а значно більше часу – майже півтора місяці. На початку березня 1908 р. «чимала» рецензія була відправлена із Закопане замовникові⁸²⁴, а у серпні – опублікована у «Літературно-науковому віснику» (хоча спочатку планувалася до «Записок НТШ»⁸²⁵). У ній автор ґрунтовно проаналізував зміст твору, але при цьому зосередив свою увагу не лише на його науковій

⁸¹⁸ Старовойтенко І. Микола Аркас і Василь Доманицький у творчій співпраці / Інна Старовойтенко / У кн.: «Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906 – 1909 роки / Упоряд., вступ та коментарі Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с. – С. 14.

⁸¹⁹ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 79 – 80.

⁸²⁰ Лист В. Липинського до М. Аркаса від 7 січня 1908 р. / Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський... – С. 163.

⁸²¹ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 84.

⁸²² Листування М. Грушевського: [Листи-відповіді М. Грушевському]... – С. 373.

⁸²³ Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло Грушевський... – С. 312.

⁸²⁴ Там само. – С. 379.

⁸²⁵ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 507.

вартості чи помилковості, а насамперед підкреслював, за висловом В. Ульяновського, «культурно-національне значення видання»⁸²⁶.

Рецензія В. Липинського мала академічний, виважений характер, подавала аналіз «Історії» Аркаса у спокійному, конструктивному тоні. Насамперед, автор підкреслював позитивні сторони видання: естетичний зовнішній вигляд (велика кількість ілюстрацій, гарна обкладинка), доступна мова викладу (особливо наголошував на простоті «селянської мови», використаної Аркасом, та легкій формі викладу), спокійний об'єктивний тон подання матеріалу, що подекуди має «літописний характер»⁸²⁷. Головною ж перевагою книги В. Липинський уважав виклад історії українського народу «з великим почуттям любові до нього», яке, на його переконання, «будить у ньому національну свідомість та національну самоповагу»⁸²⁸.

Автор рецензії вказав також і на чималу кількість недоліків та хиб популярного видання, серед яких головними вважав схематичність періодизації історії України, нерівномірність трактування окремих історичних періодів, переобтяження деяких розділів книги зайвою хронологією та персоналіями⁸²⁹, відсутність генези й соціальної еволюції українського народу, недостатнє висвітлення доби українського відродження кінця XVIII – XIX ст.⁸³⁰ Особливу увагу звертав на нечіткість авторської історіософської концепції⁸³¹, що, на його думку, було неприпустимим при написанні історичної праці, навіть популярного характеру. Як науковець, що тоді вже детально опрацьовував період Козаччини в українській історії, окремо деталізував фактологічні та оціночні помилки автора при поданні відповідного матеріалу⁸³². Зокрема, не погоджувався із народницьким трактуванням Аркасом цього періоду, що виявився, між іншим, у невизнанні ним ролі шляхетських верств у національно-культурному розвої України. У зв'язку з цим рецензент акцентував увагу на низці невідповідних, на його погляд, висновків автора. Крім того, В. Липинський у цій рецензії показав себе як добрий фахівець, справжній знавець української минувшини, що вказав авторові на цілу низку історичних помилок у поданні фактів та хронології окремих подій, хибності та неточності більшості поданих мап тощо.

Безумовно, В. Липинський розумів, що «Історія України-Русі» М. Аркаса має надзвичайно багато недоліків. Однак при цьому він усе ж оцінював її як позитивне явище в національно-культурному житті українців, бо судив про неї не як про здобуток української історіографії, а як про своєрідну сходинку в боротьбі за українську національну ідею, як «справу відродження українського народу». Тому він радів успіхові

⁸²⁶ Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський... – С. 164.

⁸²⁷ Липинський В. Історія України Мик. Аркаса / В'ячеслав Казимирович Липинський // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Т. XLIII. – Кн. VIII (серпень). – С. 307.

⁸²⁸ Там само. – С. 311.

⁸²⁹ Там само. – С. 308.

⁸³⁰ Там само. – С. 309.

⁸³¹ Там само. – С. 310.

⁸³² Там само. – С. 314 – 315.

поширення книги Аркаса та наголошував у листах до В. Доманицького необхідність другого, виправленого і поліпшеного видання «Історії», яке, на його думку, мало бути «настоящим». Тому вважав за необхідне «малюнки деякі <...> змінити, і текст місцями підправити, а насамперед історію відродження поширити»⁸³³. При цьому він наголошував, що «книжка безумовно користна»⁸³⁴. Таку оцінку він давав праці Аркаса вже після написання своєї рецензії на неї.

До рецензії В. Липинського у ЛНВ було долучено відгук М. Грушевського, що мав нищівний стосовно «Історії» Аркаса характер. У ньому професор заперечував навіть саме право на існування цієї книги, називаючи її «шкодливою з наукового, просвітнього, національного погляду», «нездалим сурогатом»⁸³⁵. До того ж текст рецензії В. Липинського був дещо скорочений. Причому з нього були вилучені якраз ті її місця, де наводилися позитивні характеристики «Історії».

Протягом останніх двох десятиліть у вітчизняній історичній науці розгорнулася ціла дискусія з приводу мотивів, котрими керувався М. Грушевський, публікуючи дві, практично сполучені, рецензії на книгу Аркаса. Так, В. Сарбей виводить ці мотиви зі схильності професора до монополізації досліджуваної ним історичної проблематики та нетерпимості до конкурентів його творчих задумів⁸³⁶ (адже відомо, що в той час він сам працював над популярною історією, що побачила світ у 1911 р. за назвою «Ілюстрована історія України»). І. Гирич робить наголос на тому, що історія з рецензіями була виявом боротьби М. Грушевського із діячами київської Старої Громади – С. Єфремовим, Є. Чикаленком, Б. Грінченком – проти їх наддніпрянського партикуляризму⁸³⁷. В. Ульяновський переконаний, що М. Грушевський керувався виключно принциповою позицією наукового критика, якої він тримався стосовно будь-яких наукових досліджень, не допускаючи у них помилок та фальсифікацій⁸³⁸.

Так чи інакше, але стосовно В. Липинського М. Грушевський таки вчинив некоректно. Бо, скоротивши рецензію у частині позитивної характеристики книги Аркаса⁸³⁹ та сполучивши її з власним категорично негативним відгуком начебто в єдине ціле (про це свідчив навіть заголовок відгуку – «До рецензії д. Липинського»), він фактично заховався за спиною молодого історика з його об'єктивним неупередженим аналізом. До того ж друк рецензії затягнувся (написана і відправлена вона була на початку березня, а опублікована лише у серпні, після кількох перенесень терміну

⁸³³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 490.

⁸³⁴ Там само. – С. 508.

⁸³⁵ Грушевський М. До рецензії д. Липинського / Михайло Сергійович Грушевський // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Т. XLIII. – Кн. VIII (серпень). – С. 323.

⁸³⁶ Сарбей В. Микола Аркас і його «Історія України-Русі...» – С. 32.

⁸³⁷ Гирич І. Ще до проблеми «Аркас і Грушевський» / Ігор Борисович Гирич // Історія, історіософія, джерелознавство: Історичний збірник. – К., 1996. – С. 223.

⁸³⁸ Див.: Ульяновський В. Микола Аркас, «Історія України-Русі» і Михайло Грушевський / Василь Іринархович Ульяновський // Історія, історіософія, джерелознавство: Історичний збірник. – К., 1996. – С. 161 – 220.

⁸³⁹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 510.

друку), а сам примірник ЛНВ був надісланий авторові із суттєвим запізненням. Усе це промовляло не на користь професора.

Про вихід рецензії В. Липинський дізнався з листа В. Доманицького, і ця звістка його прикро вразила. У відповіді В. Доманицькому він обіцяв протестувати і знову підкреслював, що «Історія» д. Аркаса, не вважаючи на всі її хиби, для нашого спільного діла добра тому, що (як я це на вступі в рецензії зазначив) вона будить свідомість серед широких кругів малосвідомої «малоруської» дрібної буржуазії»⁸⁴⁰. І далі знову наполягав на необхідності другого видання книги, наголошуючи, що «не можна справи відродження українського народу ідентифікувати з найрозумнішими хоч-би гадками проф. Грушевського чи кого-будь іншого». Аргументуючи цю думку, В. Липинський стверджував, що не годиться зводити «<...> Українство з кипучого народного руху в рух гуртковий, рух партійний з лідерами на чолі»⁸⁴¹.

Однак, отримавши «Вісник», «по довгим міркуванням» молодий історик дійшов висновку, що скорочення його рецензії не потягнуло за собою кардинальної зміни її змісту, а тому, протестувати проти цього, на його погляд, не мало сенсу. Одночасно В. Липинський уважав неприпустимим факт сполучення професором рецензії та відгуку в єдине ціле, оскільки це давало підстави твердити, що обидва історики мають однакову негативну думку щодо «Історії» Аркаса⁸⁴². Власне, саме так це і було сприйнято багатьма представниками українства. На доказ цього служив, зокрема, фельєтон В. Піснячевського, опублікований у «Раді». В ньому автор називав рецензію В. Липинського «гарною і дуже цінною для автора критичною заміткою». Але при цьому закидав йому замовчування корисності книги «для широких мас». Сутність відгуку М. Грушевського публіцист узагалі вбачав у тому, що професор «своїм авторитетом зовсім приголомшив автора і прибив до злочинного стовпа редактора (В. Доманицького. – І.П.)». Висновок фельєтоніста був для В. Липинського просто вражаючий: «Обоє накинулись на творця і на редактора історії України-Руси мокрим рядном за ділетанські грішки, за брак наукової системи»⁸⁴³.

Через учинок М. Грушевського В. Липинський змушений був виправдовуватися у своїй замітці до «Ради», опублікованій через кілька днів після появи фельєтона В. Піснячевського. У ній він ще раз наголосив, що вважає появу «Історії України-Русі» М. Аркаса «явищем в нашому національному життю безумовно відрадним, а для справи національного відродження корисним». При цьому він зауважував, що не солідаризується з її «хаотичною ідеологією» та деякими «несимпатичними» для нього особисто тенденціями, як-от перенасичення окремих розділів книги кривавими сценами. «Відрадність» появи «Історії» він пояснював тим, що

---

⁸⁴⁰ Там само. – С. 507.

⁸⁴¹ Там само. – С. 508.

⁸⁴² Там само. – С. 510.

⁸⁴³ Піснячевський В. Маленький фельєтон. З хвиль життя // Рада. – К., 1908. – № 192. – 22 серпня / 4 вересня. – С. 2.

книга є свідченням зростання національної свідомості «серед тих верстов українського народу, що досі стояли оддалік від свідомого національного життя». «Корисність» книжки він аргументував тим, що вона являла собою своєрідний перехідний етап від ідеології «отечественных історій» (котра була на той час дуже поширена серед верств середньої української буржуазії) до ідеології сучасного свідомого українства⁸⁴⁴.

Як бачимо, В. Липинський не протестував відверто у цій замітці проти вчинку М. Грушевського, хоча й зізнавався у листі до В. Доманицького, що «справа з “Історією” і становище професора» його трохи розчарувала⁸⁴⁵. Епістолярій діячів цього часу відображає переживання молодого історика стосовно власної невірної причетності до тих прикростей, які були вчинені друком рецензій у ЛНВ, насамперед його другові В. Доманицькому, якого він дуже цинив за його невтомну працю на українській ниві. До того ж В. Липинський відчував певний докір до себе з боку багатьох представників українського руху, що виступили в цій історії на боці Аркаса та Доманицького. Адже не всі розуміли справжнє становище у ній В. Липинського. Відверто такий докір висловив очільник громадської «Української книгарні», заснованої ще наприкінці XIX ст. при редакції журналу «Киевская старина», Василь Степаненко, зазначивши у листі до молодого вченого, що йому жаль В. Доманицького за рецензії його та Грушевського⁸⁴⁶. Певну вину в усій цій справі покладав на В. Липинського і Сергій Єфремов за те, що він «мовчки проковтнув професорів учинок», нічого не сказавши у своєму спростуванні у «Раді» про ті «репарації», які заподіяв із його рецензією М. Грушевський⁸⁴⁷. Адже саме зміни, які вніс у рецензію молодого історика маститий професор, спричинилися до зміщення акцентів, які в ній були первісно присутні та, відповідно нове її звучання прикро вразило й автора книжки – Миколу Аркаса, який сподівався від В. Липинського не лише критики, нехай і конструктивної. Саме тому він із болем написав у листі до Є. Чикаленка: «У рецензії д. Липинського я думав прочитати хоч натяки на те, що він писав до мене, скоро вийшла злощастна історія моя, але це він залишив на волю тих злочинців, які читатимуть цю шкідливу книжку»⁸⁴⁸. Ф. Матушевський писав у листі до В. Доманицького від 23 серпня 1908 р., що «вся ця історія з історією – гидота» і що в Києві «общественное мнение возмущено»⁸⁴⁹. Але головну вину за все покладав на М. Грушевського, через що навіть відмовився від подальшої співпраці з ЛНВ⁸⁵⁰.

М. Грушевський відреагував і на фельетон В. Піснячевського, і на згадану статтю В. Липинського у «Раді», подавши в жовтневому номері ЛНВ свою статтю, в якій заперечував твердження обох про вартість

⁸⁴⁴ Липинський В. Ще в справі «Історії України» М. Аркаса / В'ячеслав Казимирович Липинський // Рада. – К., 1908. – № 199. – 31 серпня / 13 вересня. – С. 1.

⁸⁴⁵ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 512.

⁸⁴⁶ Там само. – С. 513.

⁸⁴⁷ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 261, арк. 1 – 1 зв.

⁸⁴⁸ ІР НБУВ, ф. 44, № 271, арк. 15.

⁸⁴⁹ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 580, арк. 1.

⁸⁵⁰ Там само. – Спр. 585, арк. 2 – 2 зв.; спр. 100, арк. 2.

«Історії України-Русі» для справи національного відродження. Він знову назвав працю Аркаса невдалою, шкідливою і не вартою для поширення серед українського громадянства, оскільки, на його думку, вона не сприяла формуванню справжньої національної свідомості українців⁸⁵¹. При цьому він знову вдався до невиважених, роздратованих виразів тепер уже на адресу тих, хто захищав книжку та її автора. На такий неприпустимий тон наукової полеміки професорові вказав Ф. Матушевський у листі від 7 грудня 1908 р.: «<...> Ні в кого язик не повернеться протестувати проти критики Липинського, дарма, що вона сувора. На свою ж критику Вам доведеться почути немало протестів»⁸⁵².

Через усе це В. Доманицький навіть готовий був відмовитися від другого видання «Історії», про що написав М. Аркасу. В. Липинський, як і багато інших українських діячів (Є. Чикаленко, Ф. Матушевський, С. Єфремов), відмовляв його від такого кроку. Сумнівався у можливості другого видання і сам М. Аркас. Його бентежила думка про те, що написаний ним твір спричинив розбрат серед чільних представників українства. З цього приводу він із гіркотою писав В. Доманицькому: «Гурток наших діячів такий невеликий і той розсипається, ось у чому з'явилася дійсно шкодливою моя «Історія», і це міні не дає спокою, не дає не на хвилину забути за це і викликає якесь ворожнече почуття проти неї»⁸⁵³.

Урешті, редактор і автор таки зважилися на друге видання. В. Доманицький одразу запропонував участь у ньому В. Липинському. Про це просив свого редактора й сам М. Аркас у листі від 20 жовтня 1908 р., зазначаючи, що сам він не впорається із другим виданням так, щоб «дати справді щось бездоганне». При цьому він пропонував, щоб В. Липинський працював за відповідний гонорар⁸⁵⁴.

Оскільки книжка була критикована М. Грушевським як нефахова, її автор волів, щоб до другого видання доклав руку справжній історик. М. Аркас чекав від В. Липинського більш детального критичного опрацювання його книги з поданням усіх фактологічних та інших змістових недоліків і відповідної наукової літератури, за якою ці недоліки можна було б виправити⁸⁵⁵. В. Липинський уже в листопаді 1908 р. підготував для Аркаса «“нарис” бібліографії до популярної історії відродження» ХІХ ст.⁸⁵⁶, яка, на його думку, була слабо висвітлена у першому виданні. Що ж до активної участі у підготовці другого видання, то він, який у цей час переймався планами об'єднання українців-латинників та започаткування їх друкованого органу, вагався дати остаточну позитивну відповідь. У листі від 11 листопада 1908 р. він писав,

---

⁸⁵¹ Див.: Грушевський М. На українські теми. Ще про культуру і критику / Михайло Сергійович Грушевський // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Кн. Х. – С. 121 – 136.

⁸⁵² ЦДАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 73.

⁸⁵³ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 145.

⁸⁵⁴ Там само. – С. 135.

⁸⁵⁵ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 137.

⁸⁵⁶ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 519.

що мусить «про це подумати» і обіцяв незабаром сповістити про своє рішення⁸⁵⁷.

Накінець, уже 13 листопада того ж року В'ячеслав Казимирович написав В. Доманицькому розгорнутого листа у справі Аркасової «Історії». У ньому він відмовлявся від офіційної участі у другому виданні, але обіцяв свою посильну допомогу безпосередньо Василеві Миколайовичу «без ніякого гонорару»⁸⁵⁸. Якусь же спеціальну свою участь, як фахового історика, він уважав у цій справі зайвою. У листі В. Липинський подав власне бачення нового видання «Історії України-Русі», яке, на його думку, мало бути «не “науковим підручником”, не популярною історією для інтелігенції й не популярною історією для широких верстов народа», а «історією для звичайного, пересічного читача української книжки, попа, середнього чиновника, міського та сільського півінтелігента, <...> малого та великого “хуторянина”». При цьому книжка мала бути написана «популярно і живо, а по змозі і не дуже широко»⁸⁵⁹ Тому він пропонував її не просто виправити, а радикально переробити.

Крім того, автор листа окреслював своєрідний проект підготовки другого видання: спочатку намітити метод, план, а тоді вже підшукати необхідну літературу. В основі методу, на його переконання, мало бути покладене авторське «розуміння і відчування історії», тобто історіософія.

В. Липинський пропонував М. Аркасові спиратися при її визначенні на власні «станові» симпатії та зв'язки. Розвиваючи згадану думку, він апелював до становой приналежності самого М. Аркаса до українського панства. У першому виданні «Історії» він побачив вираз певних симпатій автора «до середнього українського панства, козацької старшини». Тому пропонував у другому виданні поряд з історією інших соціальних груп ширше показати історію цієї верстви, окремо виділивши еволюцію козацької старшини.

Подібний підхід забезпечив би, як вважав В. Липинський, «оригінальність історії, а поруч з тим і її вартість», адже коли тепер ці «вищі» верстви починають прокидатись, «то треба їм дати їхню історію, показати, що вони мають свої традиції, що вони в українській історії не “без роду”». Далі він зазначав, що те саме намагався зробити у своїй брошурі «Szlachta na Ukrainie» для спольщеної української шляхти⁸⁶⁰. Отже, у В. Липинського вже на той час можна простежити виразні елементи державницького історичного мислення, що виявилось у його прагненні обґрунтувати особливу роль в українському історичному процесі так званих провідних верств.

Таким чином, молодий історик підкреслював важливість чіткого визначення автором насамперед власної історіософії (що він підкреслював і в рецензії). Саме ця історіософія («творчий дух самого автора») й мала зв'язати в єдине ціле загальновідомі історичні факти, які у випадку

---

⁸⁵⁷ Там само. – С. 518.

⁸⁵⁸ Там само. – С. 522.

⁸⁵⁹ Там само. – С. 519 – 520.

⁸⁶⁰ Там само. – С. 520.

Аркасової «Історії» слід було спопуляризувати. Вона ж мала стати підґрунтям методології написання праці, розроблення її плану та підбору відповідних джерел. Пояснюючи цю думку, В. Липинський «прописував» порядок підготовки другого видання так, як це робив би він особисто: «Беру найновіші та найпевніші здобутки української історії, <...> беру з них *сами факти* і звязую їх своєю провідною ідеєю». При цьому він наголошував, що «головне діло тут в *пляні, а не в матеріалі*». Саме нехтування таким підходом і призвело, як він уважав, до деяких хиб у першому виданні, адже якраз матеріалу «було забагато і в цій масі найважніші річі і сама, сказати-б, суть десь загубились»⁸⁶¹. Таким чином, В. Липинський уже тоді, як історик, віддавав перевагу обґрунтуванню провідної ідеї (історіософії) перед звичайним документально-фактологічним підходом.

Виказуючи свої гадки стосовно другого видання «Історії України-Русі», вчений зовсім не нав'язував В. Доманицькому та М. Аркасу власної точки зору, а лише подавав деякі міркування, оскільки його про це запитував редактор. Надалі він неодноразово підкреслював, що його участь у всіх справах, пов'язаних із підготовкою нової редакції твору, обмежується «*особистими відносинами*» з Василем Доманицьким. Свою відмову брати офіційну участь у цій справі історик пояснював тим, що він «явився її “критиком”»⁸⁶². Тобто він був переконаний, що після всіх неприємностей, котрі він невільно завдав авторові та редакторові першого видання, йому не личить мати якесь офіційне відношення до нової редакції книжки. Але В. Липинський обіцяв свою допомогу по мірі сил і у підборі необхідної літератури, і в наданні деяких ілюстрації для «Історії» (йшлося про ті, які йому вдалося розшукати у краківських музеях, бібліотеках та архівах).

Як видно з листування В. Доманицького та М. Аркаса, редактор повідомив авторові про поради В. Липинського (а можливо, й пересилав йому лист останнього від 13 грудня 1908 р. для ознайомлення), оскільки, напевно, знайшов їх слушними. Однак М. Аркас не відчував у собі відповідних знань і здібностей, щоб здійснити подібну роботу. А тому він волів не радикально переписувати «Історію», як радив В. Липинський, а лише виправити недоліки у першому її виданні. В справі поліпшення свого твору М. Аркас цілком покладався на В. Доманицького, який задумав зібрати у грудні «з'їзд» у Закопаному тих діячів, котрих вирішив так чи інакше залучити до нового видання «Історії»⁸⁶³.

На той час В. Доманицький уже намітив таке коло людей. Крім В. Липинського, він залучив до справи літератора Б. Лепкого, українського письменника, етнографа та мистецтвознавця Гната Хоткевича, що мешкав тоді у Галичині (з ним В. Доманицький близько зійшовся під час літнього 1908 р. перебування у Криворівні), краківського художника, поляка Т. Ліпінського, українського живописця-портретиста, випускника

⁸⁶¹ Там само. – С. 520 – 521.

⁸⁶² Там само. – С. 525.

⁸⁶³ Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. – С. 145.

Краківської академії мистецтв Осипа Куриласа (його кандидатуру В. Доманицькому порадив В. Липинський «з подачі» Б. Лепкого).

На планованому з'їзді передбачалося не лише обговорити питання другого видання «Історії України-Русі», а й можливість публікації альбома або серії листівок із зображеннями видатних українських історичних діячів. Останні зібрав по різних музеях, замках та приватних колекціях у Галичині Гнат Хоткевич. В. Доманицький пропонував М. Аркасові бути видавцем цих ілюстрацій, оскільки був упевнений у комерційному успіхові такого проекту, що полегшило б і публікацію нової версії «Історії»⁸⁶⁴. Аркаса ця пропозиція зацікавила. Він гадав можливим видати спочатку альбом ілюстрацій, а пізніше приступити до друку книжки⁸⁶⁵.

Закопанське зібрання, котре В. Доманицький жартома назвав «першим українським з'їздом на чисто польській території»⁸⁶⁶, відбулося 26 – 27 грудня 1908 р. Його учасниками були В. Доманицький, В. Липинський, Б. Лепкий, Г. Хоткевич, Т. Липинський, Григор Маріяш та О. Курилас. Перші троє представляли історичну секцію з'їзду, наступна чверть – художню. Збираючись на нього, В. Липинський із гумором писав В. Доманицькому: «Чи Хоткевич їде тепер через Краків, чи просто зі Львова? Напишіть йому, най конче возьме бандуру з собою, це-ж ми в Закопаному кош цілий закладаєм, то й бандурист мусить бути»⁸⁶⁷.

На з'їзді були вирішені два головні питання майбутнього нового видання «Історії України-Русі». По-перше, учасники виробили «реєстр малюнків», котрий мав ілюструвати книгу. При цьому до нового видання планувалося додати близько півтори сотні нових ілюстрацій, серед яких були й унікальні. Як зазначав В. Доманицький, при втіленні в життя цього проекту «“Історія” була б чимсь небувалим, і сміливо літ на 10 була б “вне конкуренції”». По-друге, на з'їзді був складений попередній «план “Історії”» щодо її змісту. Він передбачав поділ книги на 5 розділів (що відображав би періодизацію української історії), більшість із яких мали поділятися на 3 частини: політична історія, внутрішнє життя, культурний розвиток. Це означало, що «Історію» потрібно не переробити, а «написати наново»⁸⁶⁸. Отже, можна говорити про те, що думка В. Липинського, принаймні частково, була учасниками з'їзду врахована.

В. Доманицький одразу написав листа М. Аркасові, запропонувавши йому свою участь у підготовці I, II та V розділів «Історії»⁸⁶⁹. М. Аркас радо пристав на пропозицію співавторства, одночасно зауважуючи, що самостійне нове написання III і IV розділів навряд чи йому вдасться: «Я цілком висловляю упевнення, що не зможу одужати такої праці, вона не по моїх малих силах і не по моєї спроможності». Тому він волів, щоб В. Доманицький підготував до кожного розділу частину про «внутрішнє

⁸⁶⁴ Там само. – С. 147.

⁸⁶⁵ Там само. – С. 150.

⁸⁶⁶ ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр. 1017, арк. 3.

⁸⁶⁷ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 530.

⁸⁶⁸ Листування Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. – С. 151.

⁸⁶⁹ Там само. – С. 152.

життя» та про «культурний розвиток», а «політичну історію» готовий був опрацювати самостійно, але просив попередньої допомоги фахових істориків – Б. Лепкого або В. Липинського, які дали б відповідні вказівки⁸⁷⁰.

Після з'їзду саме В'ячеслав Казимирович детально опрацював план «Історії»⁸⁷¹. Крім того, він одразу по з'їзді разом із Г. Хоткевичем доопрацював «реєстр малюнків»⁸⁷².

Стосовно альбомів ілюстрацій з українськими історичними персоналіями у В. Доманицького ще до з'їзду виникла думка про створення видавничої спілки, котра би спеціалізувалася саме на публікації мистецьких серій. У її складі він бачив В. Липинського, з яким уже мав досвід співпраці у «Селянській книжці», Г. Хоткевича, М. Аркаса, котрий би фінансував видавництво. В. Доманицький написав про це В. Липинському, і той одразу відповів, що ця ідея йому сподобалася. Щоправда, зауважував необхідність чіткого визначення обов'язків кожного члена видавництва, адже «тільки при спільній роботі і спільних вкладах чи матеріальних, чи яких інших і можлива яка-небудь спілка». Тож В. Липинський просив роз'яснити, якою вбачалася В. Доманицькому його роль у проєктованому товаристві: «д. Аркас дає гроші, д. Хоткевич працю малярську і т.п., Ви будете в цьому ділі “Spiritus movens” – живим посередником, а яка ж має бути моя роля». І додавав: «Питаю про це власне тому, що щиро бажаю взяти участь в цьому ділі»⁸⁷³.

Переконував В. Доманицький у необхідності видавничої спілки і Гната Хоткевича. Саме він зібрав, як уже зазначалося раніше, цілу колекцію різноманітних історичних портретів українських князів, гетьманів, представників козацької старшини, духовенства, діячів культури. У зв'язку з цим В. Доманицький писав йому вже після з'їзду: «Така видавнича спілка, спеціально для видання художественних річей, дуже і дуже і давно вже потрібна. Знов же одна людина такого видавництва не потягне, а коли це буде Видавнича Спілка, то на її боці будуть і громадські симпатії і матеріальна допомога може воспослідувати. Я певен, що ми стоїмо зараз у передвір'ї історичного підприємства – ну, такого «Віка»*, скажемо, котрий як-не-як, а зробив своє діло, поки був організацією спілковою, громадською, де кожен член палав, буквально палав любов'ю до того діла, яке робить». Тут автор листа мав на увазі поступове зосередження всієї видавничої справи «Віку» в руках однієї особи – Сергія Єфремова, що, на його думку, призвело до певної стагнації у діяльності видавництва. «От міні здається, – писав далі В. Доманицький, – що й у нас оце намічається таке великої ваги Видавництво, що може полишити великий слід в історії української культури, тільки будемо його

⁸⁷⁰ Там само. – С. 160 – 161.

⁸⁷¹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 531.

⁸⁷² Там само. – С. 532.

⁸⁷³ Там само. – С. 528.

* «Вік» – українське видавництво у Києві, що діяло у 1895 – 1918 рр. Засноване за участю О. Лотоцького, С. Єфремова, В. Дурдуківського, В. Доманицького, Ф. Матушевського. Незважаючи на цензурні умови царської Росії, видало 140 назв художньої, навчальної та науково-популярної літератури.

робити громадою – невеличкою, найкраще. Ось є нас троє – (Ви, Липинський, я), Аркас четвертий – і поки що доволі. Згодом побачимо, чи треба нам більше. Усі ми люде безінтересовані – це вже Ви, певно, мали нагоду переконатися, а тільки при таких умовах можна зробити справжнє, живе, любовне громадське діло»⁸⁷⁴.

Уже на з'їзді було намічено розпочати серію мистецьких альбомів на взірець «Sztuk'и Polsk'ої». До кожної серії передбачалося по п'ять портретів із історичною довідкою. Г. Хоткевич привіз на з'їзд цілу «пересувну виставку» цих портретів, що були розвішані у двох кімнатках, які займав у санаторії В. Доманицький⁸⁷⁵. Усі діячі прекрасно розуміли національно-культурну вартість їхнього задуму, адже до того часу подібних видань українство не мало. Не випадково Г. Хоткевич писав В. Доманицькому напередодні з'їзду: «Як подивишся – скільки то буквально десятків, сотень популярних видань у поляків... І все то підіймає свідомість, будить нац[ію]... А у нас – “нема, нічогісінько нема”»⁸⁷⁶. Однак урешті сам же Гнат Хоткевич вже на початку 1909 р. відмовився від спільного мистецького видавництва (за участю В. Доманицького та В. Липинського), пояснюючи це власною індивідуалістичною натурою: «Ви чоловік громадівський і все у Вас перейняте тим; я індивідуаліст до мозгу кісток...». При цьому він не відмовлявся від грошей Аркаса (у формі позики) на видавництво альбомів, але справу їх підготовки – і пошукову, і письменницьку покладав лише на себе⁸⁷⁷. Ту ж думку він висловлював і В. Липинському⁸⁷⁸.

По смерті М. Аркаса Г. Хоткевич протягом 1909 – 1910 рр. видав два випуски «Альбома історичних портретів» із «монографіями» (історичними довідками). Вони містили портрети Б. Хмельницького, І. Скоропадського, І. Мазепи, князя Федора Ольгердовича, Лятошівни, Виговської, Палієвої та Магдалини Мазепової⁸⁷⁹.

Подальша участь В. Липинського у другому виданні «Історії України-Русі» М. Аркаса зводилася переважно до коректурної праці. Він переглядав так звану «другу коректу» тексту книжки, «щоб там ніяких “неудобоваримих новотворів” не було». Причому займався цим і після смерті В. Доманицького, коли редакційні обов'язки взяв на себе Б. Лепкий⁸⁸⁰. Крім того, він допомагав посильно й у справі ілюстрацій. Зокрема, під час своїх наукових студій над історією української шляхти В. Липинський віднайшов портрет Михайла Кричевського. Ця знахідка поклала початок його найвизначнішій науковій студії дореволюційного часу – монографії «Stanisław Michał Krzyczewski». Портрет видатного представника провідної верстви часів Хмельниччини був наданий В. Липинським і для другого видання «Історії України-Русі». Його

⁸⁷⁴ ВРФТ ІЛШ, ф. 62, спр. 142, арк. 3 – 3 зв.

⁸⁷⁵ Там само. – Ф. 47, спр. 1017, арк. 1, 3.

⁸⁷⁶ Там само. – Спр. 845, арк. 1 зв.

⁸⁷⁷ Там само. – Ф. 62, спр. 875, арк. 1 – 2.

⁸⁷⁸ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 533.

⁸⁷⁹ «Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доминицьким. – С. 158.

⁸⁸⁰ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 673.

помістили у III-му розділі праці, у параграфі, присвяченому гетьманові Богдану Хмельницькому⁸⁸¹. З приватної колекції Вячеслава Липинського походила й ще одна ілюстрація у новому виданні твору – зображення церкви у Суботіві, де був похований Б. Хмельницький⁸⁸². Історик також переглядав ілюстрації для книги у різноманітних друкованих джерелах, зокрема у журналах «Исторический Вестник», «Нива», «Искусство и художественная промышленность» та у праці Смирнова Я.И. «Рисунки Киева 1651 года по копиям их конца XVIII века» (М., 1908)⁸⁸³. В останній, зокрема, були вміщені відомі малюнки Абрагама ван Вестерфельда – придворного художника литовського гетьмана Яна Радзивілла, котрі згодом увійшли до нового видання. Загалом же, хоч В. Липинський від 1909 р. брав незначну участь у підготовці другого видання Аркасової «Історії», все ж вплив його погляду на неї, за слушною думкою І. Гирича, був досить відчутний. Зокрема, рельєфнішими у ній стали національно-державні акценти⁸⁸⁴.

Можливості культурно-просвітницької роботи для розвитку й піднесення національної свідомості народу, для пропаганди української національної ідеї В. Липинський також убачав у публікації окремими відбитками (у вигляді брошур) найбільш резонансних статей представників українського руху, друкованих до того у різних наукових та періодичних виданнях, які не забезпечували широкої популяризації згаданих праць (адже наклад провідних українських видань того часу був незначний). Про це він неодноразово писав у листах до М. Грушевського, С. Єфремова, В. Доманицького. Так, у листі до С. Єфремова від 14/27 грудня 1912 р. він подає йому думку про видання таких статей, як, наприклад, єфремовська публікація у «Раді» «Без позиції», відбитками, добираючи до однієї брошури по кілька статей, відповідних за змістом. І мотивує це тим, що «у нас таке убожество публіцистичної літератури». Розвиваючи цю думку, зауважує, що «се особливо дає себе знати в таких переломових моментах, як хоч-би цей, що тепер переживаємо», а тому «гріх <...> не ширити того, що варто і слід ширити»⁸⁸⁵. Далі вибачався перед адресатом за свої поради, але пояснював їх аргументом «pro publico bono»*.

Подібну думку знаходимо і у більш ранньому листі до М. Грушевського, датованому 11/24 березня 1912 р. У ньому В. Липинський висловлював пораду професорові видати окремою книжкою його [М. Грушевського] історичні статті та розвідки, як-от: «Богданові роковини» (ЛНВ, К., 1907), «Шведсько-український союз 1708 р.» (ЗНТШ, Л., 1909 р.), «Хмельницький і Хмельниччина» (ЗНТШ, Л., 1898 р.), «Байда Вишневецький в поезії й історії» (Записки УНТ,

⁸⁸¹ Аркас М. Історія України-Русі зі малюнками. Друге видання. – Краків, 1912. – 424 с. – С. 181, 422.

⁸⁸² Там само. – С. 219, 422.

⁸⁸³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 569 – 570.

⁸⁸⁴ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 114.

⁸⁸⁵ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 679.

* pro bono publico (лат.) – заради суспільного блага.

К., 1909) та інші. До кожної зі статей пропонував додати по одній ілюстрації на окремому аркуші, що забезпечило б швидкий їх розпродаж. Подібні брошури, на його переконання сприяли б популяризації «важніших фактів нашої історії», адже вбачав у цьому «одно з найважливіших культурних і політичних завдань». Особливу роль така просвітницька література мала відіграти по відношенню до тих нових верств, що «до українства напливають», і які «з попередньою укр[аїнською] літературою не ознайомлені»⁸⁸⁶. У 1917 р. М. Грушевський видав збірку «З політичного життя старої України. Розвідки, статті. Промови», до якої, між іншим, увійшли три перші з чотирьох перелічених вище статей. Збірка була присвячена тим історичним подіям, котрі на той час уважалися ще суперечливими і не розцінювалися однозначно в масовій свідомості українців. Стаття про Байду Вишневецького увійшла до іншої збірки, виданої у той же час – «З старого й нового. Статті, промови, замітки». Можливо, у цьому слід убачати втілення у життя колись даної поради В. Липинського.

Працюючи в архівах та бібліотеках Кракова, а також у музеї Чапських В. Липинський віднайшов чимало цікавих портретів-гравюр визначних українських діячів. Музей Чапських у Кракові був заснований у спеціально прибудованому приміщенні палацу Красінських польським нумізматом, археологом, колекціонером графом Е.З. Гуттен-Чапським, до фондів котрого належала колекція російських і польських монет, медалей, картин, орденів, зброї, гравюр, карт, тканин, а також велика бібліотека, що налічувала понад 8550 одиниць зберігання, серед яких – 329 друків з періоду правління династії Ягеллонів, багато унікальних та рідкісних рукописів, екслібрисів⁸⁸⁷. Коли у грудні 1908 р. В. Доманицький приїздив на кілька днів до Кракова у справах другого видання «Історії» М. Аркаса, зокрема «вишукування старовини» для ілюстрацій книги, В. Липинський спеціально водив його до цього музею. Про свої враження той із захопленням написав у листі до С. Єфремова: «<...> Чого там нема! Десятки тисяч гравюр, та яких!»⁸⁸⁸.

Із метою популяризації української історії В. Липинський вирішив видати віднайдені портрети. У листі до М. Грушевського від 21 липня 1910 р. він інформував професора про 10 зображень, серед яких були, зокрема, портрети Данила Апостола, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Роксолани, Івана Мазепи, Максима Кривоноса, Станіслава-Михайла Кричевського та деякі інші. Молодий учений планував видати 2 серії карток (листівок). До першої думав включити згадані 10 портретів, які вважав вартими найбільшої уваги, закінчивши їх друк восени 1910 р.⁸⁸⁹ Однак на заваді став брак фінансових можливостей, адже одночасно

⁸⁸⁶ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 384 – 385.

⁸⁸⁷ Кіт Н. Поляки – власники екслібрисів ХІХ ст. (На матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка) / Наталія Кіт // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 59.

⁸⁸⁸ ІР НБУВ, ф. 317, № 1811, арк. 47.

⁸⁸⁹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 360 – 361.

історик займався виданням свого альманаху «Z dziejów Ukrainy», що мав для нього першорядне значення⁸⁹⁰. Навіть, коли кошти знайшлися, друк карток затягнувся через усякі типографські проблеми⁸⁹¹. Врешті, перша серія вийшла за назвою «Українська старовина» у вигляді шести карток в середині 1911 р. Її схвалив М. Грушевський⁸⁹². Друкувалася вона у краківській типографії Ріннера. До неї входило 6 портретів: Богдана Хмельницького, Данила Апостола, Юрія Хмельницького, Івана Мазепи, Петра Дорошенка та Роксолани⁸⁹³. Наклад серії становив 1000 екземплярів⁸⁹⁴. Продаж листівок здійснювався у Львові через книгарню НТШ (яка взяла «на комісію» половину всього накладу) та у Києві через книгарні «Киевской старины» й «Літературно-наукового вісника». Домовляючись про ширення 200 примірників серії із книгарнею ЛНВ, В. Липинський оговорював продажну ціну видання: 4 копійки за одну картку і 20 копійок за серію. Комісійну знижку на користь книгарні В. Липинський обіцяв погодити при побаченні, зазначаючи при цьому: «Головне, аби картки йшли»⁸⁹⁵. Таким чином, найменше діяч думав про власний фінансовий зиск.

Історик кілька разів відкладав вихід другої серії, нарікаючи у листі до М. Грушевського на початку 1912 року: «<...> Не знаю, чи зроблю це в найближшій будучності з огляду на те, що фінанси мої тепер в досить поганому стані»⁸⁹⁶. На жаль, цей задум так і залишився незреалізованим.

Отже, як бачимо, у дореволюційний період В'ячеслав Липинський виявив себе як талановитий і досить активний діяч на ниві українського просвітництва та видавничої справи. Його пошукова, перекладацька, видавнича та добродійна діяльність мали велике значення для досягнення головної мети культурно-просвітнього руху – ширення знань, освіти серед народу України, а отже, формування його національної свідомості, без якої неможливе було досягнення головної мети – виборювання української незалежності.

---

⁸⁹⁰ Там само. – С. 363.

⁸⁹¹ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 218.

⁸⁹² Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 377.

⁸⁹³ ІР НБУВ, ф. 246, № 75, арк. 1 – 2.

⁸⁹⁴ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 369.

⁸⁹⁵ ІР НБУВ, ф. 246, № 75, арк. 1 – 2.

⁸⁹⁶ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 382.

4.2. Початок наукової діяльності та творчості Співпраця з НТШ. Формування державницької візії українського історичного процесу

Відлік наукової діяльності та творчості В.К. Липинського слід вести, починаючи приблизно від 1905 – 1906 рр., коли він розпочав свої історичні студії в архівах і бібліотеках Кракова. У цьому місті він мешкав майже постійно від 1902 до 1913 р., крім часу навчання у Женеві з осені 1906 до літа 1907 рр., лікування у Закопаному з осені 1907 – до початку весни 1908, а також короткотривалих, як правило, поїздок до батьків у Затурці й до Києва (щоправда, у 1909 р. він провів у Києві кілька місяців, займаючись видавничо-редакторською справою часопису «Przegląd Krajowy»). Після одруження із Казимірою Шумінською подружжя мешкало у домі її бабусі.

Не здобувши повної університетської історичної освіти, В. Липинський, тим не менше, самотужки вивчав українську історію, філософію, соціологію, політологію, літературу. Надзвичайно добре він знав історіографічний доробок польських істориків. Завдяки такій фундаментальній підготовці, як слушно стверджує І. Гирич, В'ячеслав Казимирович «став одним із найерудованіших і філософськи мислячих істориків, і, закумулявавши здобутки українських та неукраїнських істориків, витворив самостійний напрям у нашій історіографії»⁸⁹⁷.

Займаючись історичними дослідженнями у Кракові, В. Липинський працював у кількох наукових установах. Зокрема, багато цінного дослідницького матеріалу ним було зібрано у бібліотеці та архіві Чарторийських. Це приватне зібрання музейних експонатів, книг і рукописів було започатковане ще на переломі XVIII – XIX ст. князем Адамом Казимиром Чарторийським та його дружиною Ізабеллою. У 1874 р. воно було перевезене Владиславом Чарторийським до Кракова й розміщене в стародавньому міському Арсеналі. Зібрання мало багато архівних матеріалів з часів Речі Посполитої. Про це, зокрема, писав і Василь Герасимчук у листі до М. Грушевського у листопаді 1905 р.: «В музею Чарторийських <...> є безліч документів до нашої історії»⁸⁹⁸.

Інша наукова установа, фондами котрої користувався В. Липинський, – це вже згадуваний музей Гуттен-Чапських. Історик також працював у бібліотеці та архіві Польської академії знань (Polska Akademia Umiejętności), утвореної 1872 р. з Краківського наукового товариства, в Архіві давніх актів м. Кракова, а також у бібліотеці Ягеллонського університету. Остання вважалася однією з найстаріших польських бібліотек, адже заснована вона або одночасно, або за кілька літ по заснуванні університету (1364 р.). На період кінця XIX – початку XX ст. припадає якраз розквіт бібліотеки, пов'язаний з іменем професора Кароля Естрайхера, що започаткував польську національну бібліографію. В

⁸⁹⁷ Гирич І. Лицар української державності. – С. 35.

⁸⁹⁸ ЦДАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 411, арк. 10 зв.

університетській бібліотеці зберігалася багатюща колекція стародруків, інкунабул та рукописів і, зокрема, унікальні джерела з історії України, насамперед часів Козаччини. Крім краківських архівосховищ, ученому прислужилися також фонди Головного архіву Королівства Польського у Варшаві, між іншим, так звана збірка Русецьких, що містила багато рукописних матеріалів з історії України XVI – XVIII ст. (вона тимчасово опинилася 1911 р. у Краківському міському архіві, чим і скористався історик⁸⁹⁹) та приватного родинного архіву Олізарів у Кисиліні на Волині⁹⁰⁰. Кількарічна праця у бібліотеках й архівах, насамперед Кракова, дозволили В. Липинському зібрати багатющу приватну книжкову і рукописну документальну наукову збірку, котру в 1913 р. він перевіз до свого хутора Русалівські Чагарі на Уманщині, оскільки з того часу вже переїхав туди на постійне проживання. У збереженій в архіві історика нотатці він назвав її «найбільшою приватною бібліотекою на Україні щодо історії і соціології»⁹⁰¹.

Першою науковою розвідкою молодого дослідника була праця «Данило Братковський, суспільний діяч, письменник XVII ст.», надрукована у лютневому номері «Літературно-наукового вісника» 1909 р., що видавався, як відомо, НТШ. У цей час видавництво «ЛНВ» здійснювалося у Києві та його фактичним головним редактором був М. Грушевський.

До науково-літературної праці В. Липинського спонукав, як ми вже знаємо, Василь Доманицький. До речі, вже тоді, наприкінці 1907 р., В. Доманицький у листі до С. Єфремова від 7 грудня називає В. Липинського «молодим істориком» (хоча той не мав ні закінченої історичної освіти, ні друкованих наукових праць на той час)⁹⁰². Перебуваючи у Закопаному, В. Липинський надзвичайно активно працював літературно. Ми вже згадували раніше про написання ним саме у цей період першої публіцистичної статті культурно-просвітницького характеру до «Ради», наукової рецензії на «Історію України-Русі» М. Аркаса. Тоді ж В. Липинський підготував до друку і першу свою справжню наукову розвідку. В. Доманицький про спільну літературно-наукову працю з В. Липинським у Закопаному піднесено писав у листі до С. Єфремова: «А якби знали, скільки ми бумаги за зиму перевели. У Грушевського такі залежи наших праць! Як тільки на Ю.З. ж.д. в осени з хлібом бувають!»⁹⁰³

Отже, перша україномовна наукова робота В. Липинського була написана ним саме під час лікування у Закопаному. До статті додавалися

⁸⁹⁹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 375.

⁹⁰⁰ Липинський В. Уведення до оригінального видання 1912 р. / Вячеслав Казимирович Липинський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори / Східньо-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Т. 2. – Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Історична секція. Ред. – Л. Білас. – Філадельфія, Пенсильванія, 1980. – С. 3.

⁹⁰¹ Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 36.

⁹⁰² ІР НБУВ, ф. 317, № 1811, арк. 42.

⁹⁰³ Там само. – Арк. 43.

28 віршів Д. Братковського у перекладі В. Доманицького. «Спільна праця про Братковського» була завершена 1 лютого 1908 р., про що В. Доманицький повідомляв у листі до М. Грушевського, зауважуючи, що В. Липинський написав «солідну розвідку на 3/4 аркуша. Через пару днів він обіцяв Грушевському вислати статтю⁹⁰⁴. В іншому листі до професора В. Доманицький особливо хвалив молодого історика за ретельність у науковій роботі: «Працю про Брат[ковського] д. Липинський виготовив аж надто совісно; постягав усю літературу, тричі переробляв та переписував – звісно, як початкуючий літерат»⁹⁰⁵.

Стаття була присвячена волинському поетові XVII ст., українському шляхтичеві, борцеві за православ'я, учасникові антипольського повстання під проводом С. Палія. У статті В. Липинський аналізував сатиричну збірку його віршів «Світ по частинах розглянутий». Доводив, що ці поезії викривали хиби державного ладу Речі Посполитої XVII ст., а особливо – шляхетської верстви, до якої належав і сам автор збірки. У поезії Братковського історик побачив суголосні його ідеї територіалізму думки поета про необхідність для шляхти виконувати «свої обов'язки, які накладає на них їхнє багатство та “вельможність”»⁹⁰⁶. Ішлося про обов'язки перед простим народом. На наш погляд, тут можна провести певну аналогію між Д. Братковським і самим В. Липинським, яка не могла не спадати йому на думку. Адже, готуючи цю розвідку, він уже виношував ідею про навернення сполонізованої шляхти до українського народу та його культури. Особливо В. Липинський підкреслив у статті таку рису творчості митця, як «незвичайна, як на той час, симпатія та любов <...> автора до селянина», що одразу поставила Д. Братковського в опозицію до власної верстви⁹⁰⁷.

Стисло проаналізувавши зміст «Світу», В. Липинський більш розлого подав у статті історію громадсько-політичної діяльності Д. Братковського. Видання згаданої збірки наприкінці XVII ст. накладом 4000 примірників історик називає першим легальним способом боротьби шляхтича із тогочасними суспільними порядками. Не домігшись засобом своєї сатиричної поезії переконати шляхту змінити своє становище щодо народу, його православної віри, він розпочинає відверту активну політичну боротьбу, об'єднуючи навколо себе не багатьох, таких же, як сам, національно свідомих представників шляхетської верстви. Розповідаючи про це, В. Липинський аналізує внутрішнє життя тогочасної правобічної України, окремих її суспільних верств, показує глибину процесів полонізації та покатоличення української шляхти, котра зовсім занедбала інтереси власного народу. Не залишається поза увагою молодого науковця

⁹⁰⁴ Листування Михайла Грушевського [Листи-відповіді М. Грушевському]. – С. 374.

⁹⁰⁵ Там само. – С. 375.

⁹⁰⁶ Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII ст. / В'ячеслав Казимирович Липинський // ЛНВ. – К. – Львів, 1909. – Том XLV. – Кн. II. – Лютий. – С. 330.

⁹⁰⁷ Там само. – С. 331.

й внутрішня політика гетьмана І. Мазепи на Лівобережжі, яка насамперед відстоювала інтереси шляхетської верстви і козацької старшини.

Особливу увагу В. Липинський звертає на причини участі Д. Братковського та інших представників української шляхетської верстви у «хлопському» повстанні С. Палія, пояснюючи їх спільністю інтересів свідомого українського шляхетства і козацької верстви у боротьбі за національні й соціальні вимоги: «Се був саме час, коли змагання українського шляхтича – заступника панства, і змагання українського козака – заступника голоти, поспільства, могли стрінутись та зеднати сі два стани громадянства для спільної боротьби проти спільного ворога»⁹⁰⁸. Наголошує автор статті і на тому факті, що саме представники шляхетства у цьому повстанні часто виступали як його провідники та агітатори.

Наприкінці розвідки В. Липинський проводив паралель між добою, в котрій жив Д. Братковський, і сучасним йому моментом, фактично закликаючи представників вельможного панства до праці на користь власного народу: «Тепер, коли український народ знов прокидається до нового життя, до кращої долі, сей “хлопоман” XVII століття, неначе воскресає перед нашими очима; його сатира, неначе вчора написана, з такою-ж силою кличе “вельможних” до поправи, а його життє показує сим “вельможним”, що... можна, аби тільки хіть, сповнити свій суспільний обов'язок»⁹⁰⁹. Отже, інтерес історика-початківця до постаті Д. Братковського не випадковий. Уже у першій своїй історичній розвідці він починає обґрунтовувати власну історіософію, котра, на його думку, як ми вже знаємо, мала спиратися, на величезній любові до України та власних «станових» симпатіях і зв'язках. Саме ці дві складові він і спробував поєднати у своїй першій науковій праці.

Для нього вже тоді історія була не просто академічною наукою, а засобом розбудження національної свідомості, ширення державницьких ідей (згадаймо його настанови М. Аркасові з приводу другого видання його «Історії»). Як слушно зауважив свого часу Л. Білас, учений був переконаний, що «історичне минуле лишається мертвим, якщо не пов'язати його зі завданнями сьогодення, не осмислити у світлі вимог сучасності»⁹¹⁰. Саме тому пізніше молодий історик вирішив замовити кілька відбитків статті у редакції журналу з метою використати їх у своїй діяльності щодо поширення серед спольщеної шляхти ідей територіалізму. Згадка про це є в одному листі до В. Доманицького, де В. Липинський зазначає: «Ці відбитки (хоч 25 шт[ук]) дуже б здалися для всяких моїх знайомих “філів” (нехай читають, менше говоритиму)»⁹¹¹. І така окрема книжечка накладом 400 примірників з'явилася наприкінці 1909 р.⁹¹² Отже,

---

⁹⁰⁸ Там само. – С. 334.

⁹⁰⁹ Там само. – С. 338.

⁹¹⁰ Білас Л. В. Липинський як історик кризової доби / Лев Білас / В. Липинський. Твори, Т. 3: Україна на переломі, 1657 – 1659. – Філадельфія, 1991. – С. XXXIX.

⁹¹¹ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 493.

⁹¹² Рада. – К., 1909. – № 292. – 25 грудня / 7 січня. – С. 6.

для В. Липинського наука була ще й дієвим засобом ширення політичних ідей.

На наш погляд, саме таке специфічне ставлення до історичної науки, як до важливого інструменту в справі виховання національної свідомості серед широкого загалу українців, визначає і відповідну специфіку його історіософії. Термін «історіософія» набув останнім часом значної популярності в українських студіях, хоча у світовому науковому співтоваристві досі не усталив свого термінологічного значення. Це поняття допускає досить широке трактування. Під ним зазвичай розуміють певну сукупність суспільно-світоглядних ідей, котрі утворюють аксіологічний пласт (своєрідний оціночний критерій) у філософській системі викладу історії. Іншими словами, історіософія – це теорія історичного процесу, його схеми, періодизації тощо. Вона завжди просякнута спекулятивністю та суб'єктивністю, що виступають майже системоутворюючими чинниками при розбудові історіософських концепцій. За визначеннями К. Кислюка, «це не реконструкція минулого “як воно було насправді” у певній внутрішній, логічно впорядкованій, причиново визначеній послідовності, а намагання показати у вибагливих сполученнях вигаданих і реальних подій та персоналій <...> апріорну схему історії з провіденційним сенсом. Це намагання найчастіше спирається на внутрішнє інтуїтивне переконання вченого, сформоване всією суперечністю його життя та світогляду»⁹¹³.

Стосовно В. Липинського, на наш погляд, доцільно вживати поняття історіософії у трактуванні польського вченого (що, власне, і ввів цей термін до наукового обігу) А. Цешковського (трактат «Prolegomena zur Historiosophie», 1838), котрий на противагу Г.-Ф. Гегелю, переконував, що історіософія охоплює не лише минувшину, а й майбутнє, причому робив наголос саме на останньому. Подібного підходу, зокрема, дотримується дослідник В. Яременко у поясненні історіософських засад у творчості Тараса Шевченка⁹¹⁴. Нам видається такий підхід доцільним і стосовно науково-історичної творчості В. Липинського, оскільки, як ми вже зазначили, своє бачення історії України він подавав як своєрідну концепцію та засіб творення майбуття.

Уже перша історична розвідка молодого історика була присвячена козацькій добі в українській минувшині. Саме цей історичний період буде у центрі уваги дослідника протягом усього його життя. І це не випадково. Безумовно, вчений не міг не бачити чітких паралелей між сучасним йому відродженням українського народу, на яке він сам так натхненно працював від самих початків своєї громадсько-політичної діяльності, й знаковим етапом пробудження українців кінця XVI – початку XVIII ст. Як слушно зауважує С. Плохій, «ця паралель робила козацьке минуле в очах

---

⁹¹³ Кислюк К.В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції [Текст]: монографія / Костянтин Володимирович Кислюк. – Харків, ХДАК, 2008. – 288 с. – С. 10 – 11.

⁹¹⁴ Яременко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / Василь Яременко // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 20.

української інтелігенції “золотим віком” України, сповненим героїв, чії подвиги служили сучасникам Грушевського джерелом натхнення»⁹¹⁵. Врешті, козацький міф, як відомо, почав формуватися в українській історіографії задовго до М. Грушевського та В. Липинського. Саме його Джон Армстронг у дослідженні ролі історичної міфології в розвитку української національної свідомості назвав «об’єднувальним феноменом, через який символи національної ідентичності набувають послідовного значення»⁹¹⁶. Не вдаючись тут до розлогого аналізу відмінностей візії окремих істориків (починаючи від козацьких літописців і продовжуючи істориками-романтиками першої половини ХІХ ст., народниками школи В. Антоновича другої половини ХІХ ст. й аж до М. Грушевського) багатьох традиційних складників козацького міфу, зазначимо, що в українській історіографічній традиції практично утвердилася теза (хоч і з певними особливостями у трактуванні) про виняткову, осібну роль козаків у ранньомодерній українській історії. Звідси – цілком зрозумілим стає інтерес українських патріотів саме до цієї сторінки вітчизняного минулого та їхнє загальне захоплення козацтвом.

Загальновідомо, що В. Липинського прийнято вважати фундатором державницького напрямку в українській історіографії. Однак відносно конституювання у його творчому доробку ідеї державництва в історичній науці фактично пануючою є думка, котру чи не першим проголосив Я. Пеленський, про те, що початкове «історичне мислення Липинського орієнтувалося на Драгоманова та Грушевського»⁹¹⁷. Подібної точки зору, зокрема, дотримуються дослідники І. Гирич⁹¹⁸, Л. Винар⁹¹⁹. Щоправда, при цьому Я. Пеленський зазначає, що «державний аспект української історії цікавив Липинського від самого початку його творчості»⁹²⁰. А І. Гирич разом із П. Соханем⁹²¹, дослідники В. і З. Чуприни⁹²² визнають наявність паростків державницьких підходів у спадщині В. Липинського вже у збірнику «Z dziejów Ukrainy», що побачив світ за його редакцією у 1912 р. Подібною є й позиція В. Масненка, котрий, принципово наголошуючи на еволюційності історичного мислення видатного історика, вказує

---

⁹¹⁵ Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – С. 200.

⁹¹⁶ Див.: Armstrong, John A. Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness // Ukraine and Russia in Their Historical Encounter / Ed. Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski, Gleb N. Žekulin. – Edmonton, 1992. – P. 125 – 139.

⁹¹⁷ Пеленський Я. Вячеслав Липинський // Зустрічі. – Варшава, 1989. – № 2. – С. 120. Цит. за: Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії / Віталій Васильович Масненко // Молода нація: Альманах. – 2002. – №2. – С. 44.

⁹¹⁸ Гирич І. Лицар української державності. – С. 36.

⁹¹⁹ Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського в справі загальних зборів НТШ в 1913 р. Вступ // Український історик. – 1991. – № 1 – 2. – С. 111.

⁹²⁰ Пеленський Я. Вячеслав Липинський // Збірник Української літературної газети 1956. – Мюнхен, 1957. – С. 206 – 207.

⁹²¹ Сохань П., Гирич І. Вячеслав Липинський і Михайло Грушевський у дореволюційні часи / У кн.: Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 54.

⁹²² Чуприна В., Чуприна З. «Треба одступити нам од руки царської...» Вячеслав Липинський про Б. Хмельницького і Хмельницького // Дзвін. – 1998. – № 10. – С. 112.

на те, що «у його ранніх працях образ держави ще далекий від ідеального»⁹²³. На думку цього дослідника, у перших працях В. Липинського йдеться про історію окремої верстви (нехай і державотворчої), а не про історію самої держави. Саме на цій підставі В. Масненко робить висновок, що державні аспекти перших студій науковця «ще не становлять його провідної ідеї, яка б визначала концептуальні засади дослідження історичного процесу»⁹²⁴.

Ще радикальнішою є позиція С. Плохія, котрий вважає, що навіть у 1912 р. (саме тоді вийшов з друку збірник «Z dziejów Ukrainy») «Липинський не лише не брав під сумнів головні моменти інтерпретації Грушевським української історії, а й шукав у нього допомоги та поради». На думку цього дослідника, вибір В. Липинським для власних наукових студій осібної теми, котра стосувалася історії української шляхти і котра досі не знаходила в українській історіографії відповідного висвітлення, ще не робить його «більшим державником», ніж Грушевський. С. Плохій не визнає за новаторські навіть методологічні підходи історика В. Липинського пореволюційної доби, наголошуючи на першості М. Грушевського у глорифікації ролі держави за часів Хмельницького у його популярних текстах 1917 – 1918 рр.⁹²⁵

На наш погляд, навряд чи можна погодитися з більшістю наведених тез. Адже належність до того чи іншого історіографічного напрямку не визначається виключно тематикою історичних студій, а залежить саме від згаданих концептуальних засад. Дійсно, ранні праці В. Липинського основну увагу зосереджують саме на історії шляхетської верстви. І це зрозуміло з огляду на його громадсько-політичні переконання й спроби започаткувати рух українців-католиків. Однак історик не просто досліджує історію українського панства, а акцентує свою увагу на таких проблемах, як зародження у його середовищі державотворчої української ідеї, участь шляхетства у державотворчих процесах української минувшини, еволюція української політичної думки у напрямі усамостійнення України, становий склад суспільства та роль окремих класів-станів у процесах творення власної держави. При цьому він підкреслює особливе значення шляхетства, як головного репрезентанта самої державницької ідеї та провідного твірного прошарку, що забезпечує реальне її втілення. Саме питання такого штибу, на слухну думку В. Матях, і мають бути у центрі уваги дослідників, що представляють державницький науковий напрям⁹²⁶.

Безумовно, не можна відкидати того факту, що історіософія і відповідно методологічні підходи В. Липинського після доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. сильно еволюціонували. Ідея державництва у пореволюційних працях вченого набула чітко викристалізованих струнких теоретичних форм, перетворилася на систему. Але не можна лише на цій підставі відносити початкову творчість В. Липинського до народницького напрямку в українській історіографії.

⁹²³ Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії. – С. 44.

⁹²⁴ Там само. – С. 45.

⁹²⁵ Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – С. 329.

⁹²⁶ Матях В.М. Проблема державотворення в Україні XVII – XVIII ст. у вітчизняній історичній науці другої половини XIX – початку XX ст. / Валентина Миколаївна Матях // УІЖ. – 1998. – № 3. – С. 58.

Крім наведених вище, у вітчизняній науці є й інші точки зору на проблему конституювання у науково-історичній творчості мислителя ідеї державництва. Так, С. Гелей гадає, що концепція самостійної української держави вперше була сформульована В. Липинським у двох монографіях, що ввійшли до збірника «Z dziejów Ukrainy»⁹²⁷. Тобто тут ідеться вже про цілком теоретично оформлену систему. Подібної точки зору дотримується й В. Матях, котра твердить, що у збірнику «Z dziejów Ukrainy» авторські погляди на українську державність викладені «найбільш систематизовано»⁹²⁸. Натомість В. Смолій та В. Ричка відстоювали свого часу думку (що правда, без відповідного обґрунтування) про належність усіх історичних праць В. Липинського виключно до державницької школи⁹²⁹. На наш погляд, проблема історіософської основи науково-історичних праць ученого дореволюційної доби та їх методологічного базису належить до недостатньо обґрунтованих проблем його теоретичної спадщини і потребує додаткового аналізу, що ми й спробуємо далі зробити.

Для багатьох істориків відправною точкою твердження, що у дореволюційну добу В. Липинський «поділяв головні історіографічні й історіософічні концепції Грушевського»⁹³⁰, є факт їхньої тодішньої близької наукової співпраці. Однак аналіз епістолярію обох діячів того періоду дає підстави говорити про те, що В. Липинський хоч й інформував професора детально про свої наукові студії, однак майже не обговорював із ним власних історичних концепцій та їх історіософського підґрунтя. Досліджуючи історичну спадщину вченого, слід також мати на увазі те, що вона була тісно пов'язана з його громадсько-політичною діяльністю, котра до світової війни полягала у спробі притягнути представників спольщеної української шляхетської верстви до участі в українському національному русі. Крім того, як ми знаємо, вже тоді В. Липинський, на відміну від більшості провідників українства, стояв на виразних самостійницьких позиціях щодо кінцевої мети українського національно-визвольного руху. Саме у цих його переконаннях слід шукати і витоки відповідної історіософії вченого. Подібним чином, скажімо, пояснює інтерпретацію доби Хмельниччини у науковій спадщині М. Грушевського між двома революціями (1905 та 1917 рр.) дослідник С. Плохій, указуючи на те, що вчений розглядав згадану проблему «крізь призму політичної мети українського руху», котра для нього (як і для більшості чільних представників цього руху) полягала у досягненні «територіальної автономії»⁹³¹. Отже, й політичні переконання В. Липинського також не могли не вплинути на концептуальні засади його наукової творчості. Тому історичні дослідження вченого вже у дореволюційний час були зорієнтовані на доведення двох головних постулатів – визначальної ролі шляхетства у переломних епохах вітчизняної минувшини (консервативний елітаризм) та державницьких традицій українців.

⁹²⁷ Гелей С. Богдан Хмельницький як творець української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського / Степан Гелей // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. наук. праць – Львів, 1997. – Вип. 3 – 4. – С. 34.

⁹²⁸ Матях В.М. Проблема державотворення в Україні XVII – XVIII ст... – С. 63.

⁹²⁹ Смолій В., Ричка В. Вячеслав Липинський та його праця «Україна на переломі» // УІЖ. – 1992. – № 2. – С. 143.

⁹³⁰ Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського... – С. 111.

⁹³¹ Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – С. 334.

Н. Яковенко дотримується думки, що слід відділяти державницьку концепцію від елітаристських поглядів Липинського⁹³². Ми принципово не погоджуємося з подібним підходом, адже обидві концептуальні засади в історичній спадщині науковця є, на наше переконання, нерозривно пов'язаними. І вже перша наукова розвідка яскраво засвідчує паростки історіософії В. Липинського, ґрунтованої саме на цих двох постулатах. У наступних працях історика вони, на наш погляд, виявляться ще більш виразно. Більше того, саме у піднесенні значення національної еліти і полягає головним чином підґрунтя його державницької наукової методології та відповідної державницької історіографічної концепції. Українська історична наука до В. Липинського, як слушно свого часу вказав В. Гришко, «йшла дорогою розщеплення, розчленування, розбиття українського народу на антогонізуючі частини» і в цьому, власне, полягав основний недолік народницької школи, адже він великою мірою вплинув на практичні наслідки політичного думання українців, зокрема на початку ХХ ст.⁹³³. Заслуга ж В. Липинського якраз і полягає у тому, що він уже з перших своїх історичних творів узяв «в оборону українську еліту і на підставі історичних матеріалів» реабілітував, підніс її на вістря української державності, ввів її, «колись вилучену, знову в український нарід», чим відновив українську етнічну єдність, витворив «поняття повновартісного єдиного українського народу з елітою у проводі», виправив вищезазначену хибу вітчизняної історіографії та «вогненным словом» закликав «всіх земляків творити культ єдиної, найвищої, окрім Бога, святості – Батьківщини», в якій об'єднувалися інтереси всіх без винятку класів і станів української спільноти⁹³⁴.

Талант В. Липинського був одразу помічений В. Доманицьким, який переконував М. Грушевського у неординарних здібностях молодого історика, висловлюючи впевненість у тому, що його перші проби пера обов'язково «будуть удатні»⁹³⁵. Як свідчать архівні документи, праця про Братковського надійшла до НТШ не пізніше від середини лютого 1908 р., оскільки 19 лютого вона вже розглядалася на засіданні історико-філософської секції товариства. Представляв її М. Грушевський. На засіданні були присутні такі поважні українські науковці-історики, як С. Томашівський, І. Кривецький, І. Джиджора, І. Кокорудз та інші⁹³⁶. Секція схвалила розвідку до друку. Однак вона побачила світ майже через рік після її подання до НТШ.

Стаття планувалася до «ЛНВ». Згодом М. Грушевський вирішив друкувати її у «Записках НТШ». Вимогливий до себе, В. Липинський не дуже радів із цієї перебіни, вважаючи, що праця недостатньо «важна» для такого солідного наукового видання. У листі до В. Доманицького

⁹³² Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії // Дух і Літера. – 1998. – № 3 – 4. – С. 115.

⁹³³ Гришко В. З життя і творчості Вячеслава Липинського / Володимир Гришко / У кн. Гришко В., Базилевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 3 – 40. – С. 23, 25.

⁹³⁴ Там само. – С. 25.

⁹³⁵ Листування Михайла Грушевського [Листи-відповіді М. Грушевському]. – С. 374.

⁹³⁶ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 75 зв.

зауважував із цього приводу: «Що для “Вістника” годиться, то для “Записок” ні»⁹³⁷. Врешті-таки її було опубліковано у «ЛНВ». До статті, крім віршів Д. Братковського у перекладі В. Доманицького, була додана примітка авторства В. Липинського, надіслана М. Грушевському пізніше від статті (у травні 1908 р.)⁹³⁸, про драму М. Старицького «Остання ніч», присвячену Д. Братковському. В цій примітці вказувалося на історичні неточності літературного твору, як-от неправильно назване ім'я Братковського, його вік, помилково вказане його придворне службове становище (у драмі він поймає левівським підчашим, а насправді був венденським підчашим). Також у цьому коротенькому додаткові В. Липинський на основі документальних джерел зробив припущення і щодо родинних стосунків та подружніх взаємин Братковського з дружиною⁹³⁹. Роблячи ці зауваження з приводу п'єси, автор статті не мав на меті зменшити її літературну вартість, а лише звертав увагу читачів на історичну правду. Таким був науковий дебют молодого науковця.

Зближення М. Грушевського та В. Липинського, що відбулося завдяки посередництву В. Доманицького, започаткувало їх кількарічну наукову співпрацю. У травні 1908 р. В. Липинський, що вже виїхав із Закопаного, разом із В. Доманицьким спеціально вдвох їздили до Львова, де зустрічалися з професором. Саме ця поїздка мала своїм наслідком залучення молодого історика до співпраці з НТШ. Вона була досить плідною протягом усього дореволюційного періоду (1908 – 1914 рр.), однак досі не дістала спеціального висвітлення в історичній літературі. То ж спробуємо також реконструювати її за наявними джерелами.

Дослідник І. Гирич, посилаючись на епістолярій М. Грушевського з його учнем В. Герасимчуком, твердить про те, що останній під час археографічної експедиції до Кракова 1906 р. відвідав там зібрання місцевого українського клубу та звернув увагу на В'ячеслава Липинського, котрий уже тоді був беззаперечним лідером краківських українців. Двоє молодих людей швидко зішлись. І вже через рік, у грудні 1907 р., В. Герасимчук, знаючи про архівні дослідження В. Липинського, пропонував професорові залучити його для допомоги в археографічних справах НТШ⁹⁴⁰. В. Герасимчук, зокрема, писав у листі до професора від 18 грудня 1907 р.: «<...> д. Липинський, властитель дібр з Росії, студент агрономії в Кракові і здається будучий студент п[ана] Професора <...> міг би бути дуже помічним»⁹⁴¹. Однак реальне залучення молодого історика до співпраці з НТШ відбулося майже за півроку.

⁹³⁷ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 493.

⁹³⁸ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 353.

⁹³⁹ Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII ст. – С. 338 – 339.

⁹⁴⁰ Гирич І. Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії (на тлі стосунків Михайла Грушевського і Вячеслава Липинського) / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій / За ред. Я. Грицака, Я. Дашкевича. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України. Львівське відділення, 1999. – С. 49.

⁹⁴¹ ЦДІАУК, ф. 1235, оп. 1, спр. 411, арк. 43 зв.

Так, у день приїзду до Львова 7 травня 1908 р. В. Липинський та В. Доманицький узяли участь одразу в двох засіданнях товариства – історико-філософської секції та її археографічної комісії⁹⁴². Саме тоді В. Липинський став звичайним членом НТШ⁹⁴³, почав активно співпрацювати з науковою установою й надалі час від часу, коли бував у Львові, брав участь у його засіданнях. Тоді ж він був залучений і до роботи в археографічній комісії, хоча фактичним її членом ще не був⁹⁴⁴. Слід зазначити, що для історика-початківця, яким на той час був В. Липинський, така співпраця багато важила. Адже реальна робота у комісіях НТШ, як слушно зауважила З. Зайцева, відкривала можливість професіоналізуватися у науці⁹⁴⁵. Щоправда, праця В. Липинського для археографічної комісії НТШ не була систематичною, а виконувалася паралельно із власними науковими програмами.

Молодий учений підтримував плідні наукові контакти з деякими членами товариства, зокрема з директором бібліотеки НТШ І. Кривецьким, С. Томашівським, В. Герасимчуком. Про це свідчить його листування з деkim із цих науковців. Зміст епістолярію відбиває переважно співпрацю вчених у царині науки. Так, В. Липинський на прохання І. Кривецького відшукував праці К. Саковича по бібліотеках Кракова⁹⁴⁶. І. Кривецький зі свого боку допомагав В. Липинському скопіювати кілька актів в «Краєвм архіві гродських і земських актів м. Львова (Бернардинським)», а також архівні документи з Оссолінеуму⁹⁴⁷. Подібні наукові обміни встановилися у Липинського і з іншими членами товариства, наприклад, із К. Студинським, якому В'ячеслав Казимирович надсилав необхідну літературу⁹⁴⁸.

Повертаючись до історії взаємин В. Липинського з М. Грушевським зазначимо, що останній відразу високо оцінив майбутнього основоположника державницької історіографічної школи й, за твердженням І. Гирича, всіляко заохочував його до наукової праці, підказуючи теми для досліджень. Тому найпродуктивніше В. Липинський публікувався у наукових часописах НТШ між 1908 та 1912 рр. Усього за цей час у «ЛНВ» та «Записках НТШ» було опубліковано 3 історичні студії та 4 рецензії авторства В. Липинського. До речі, першими були надруковані дві його рецензії на праці польських істориків – Антонія Прохаски «Самоврядування воєводства Руського у боротьбі з

⁹⁴² ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 1 спр. 42, арк. 78.

⁹⁴³ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1909. – Вип. 1. (Ч. 37). – С. 29.

⁹⁴⁴ Там само. – С. 32.

⁹⁴⁵ Зайцева З.І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896 – 1914 рр.) / З.І. Зайцева // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 273.

⁹⁴⁶ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 216.

⁹⁴⁷ Там само. – С. 217.

⁹⁴⁸ У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891 – 1941) / Упоряд.: О.В. Гайова, У.Я. Єдлиньська, Г.І. Сварник. – К.: Наукова думка, 1993. – 768 с. – С. 220 – 221.

опришками»⁹⁴⁹ та Людвіка Боратинського «Студія над польською нунціатурою Болонетто (1581 – 1585)»⁹⁵⁰. Обидві розвідки друкувалися 1907 р. у виданні Польської академії знань «Rozprawy Akademii Umijętności». В. Липинський підготував на них коротенькі рецензії, які більше нагадували бібліографічні згадки.

Ці публікації з'явилися у другій та третій книжці «Записок НТШ» у 1908 р. (тобто раніше за статтю про Д. Братковського). Обидві праці, що їх рецензував В. Липинський, були присвячені добі польського панування на землях України. Перша була цікава для молодого історика з боку нововведених документальних джерел з історії шляхти на українських землях у XVII – XVIII ст., а друга – як історичний матеріал, що поширював відомості про Польщу часів короля Стефана Баторія й, зокрема, проливав світло на деякі епізоди, пов'язані з процесом покатоличення українського населення та прилучення його до унії з Римом. Незважаючи на те, що згадані перші наукові україномовні публікації молодого історика мали такий невеликий обсяг і виглядали, за висловом Б. Ганцажа, всього лише як «письменницька вправка», все ж поява навіть такого невеликого тексту на шпальтах престижного наукового журналу, редагованого професором М. Грушевським, була своєрідною «нобілітацією для молодого історика»⁹⁵¹.

Майже одночасно із появою в «ЛНВ» студії, присвяченої Д. Братковському, в «Записках НТШ» була опублікована інша праця дослідника – «Генерал артилерії Великого Князівства Руського (з архіва Немиричів)»⁹⁵². Вона була надіслана до НТШ (чи, можливо, безпосередньо М. Грушевському) на пізніше від початку березня 1909 р., бо вже 7 березня професор відчитав її на засіданні історико-філологічної секції⁹⁵³.

Згадана розвідка постала у результаті вивчення В. Липинським залишків родинного архіву українського шляхетського роду Немиричів. Приступаючи до його студіювання, дослідник мав на меті встановити невідомі раніше дані з біографії видатного українського діяча, що походив із заможного магнатського роду, воєначальника, дипломата доби Хмельниччини, автора проекту Гадяцького договору 1658 р. Юрія Немирича. Однак у родинному архіві збереглися переважно документи, що стосувалися його молодшого брата – Степана, прихильника аріанства, наверненого пізніше у католицизм, одного з улюбленців короля Яна

⁹⁴⁹ Див.: Липинський В. Antoni Prochaska – Samorząd województwa Ruskiegow walce z opryszkami (Rozprawy Akademii Umijętności, wyd. historyczno-filozoficzny, t. XLIX, Краків, 1907, С. 269 – 336 / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. 83, Р. 17, Кн. 3. – С. 219 – 221.

⁹⁵⁰ Див. Липинський В. Ludwik Boratyński – Studya nad nuncyaturą polską Bolognettego (1581 – 1585) (Rozprawy Akademii Umijętności, wyd. historyczno-filozoficzny, serya II, t. XXIV, Краків, 1907, С. 53 – 106 / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. 82, Р. 17, Кн. 2. – С. 222 – 223.

⁹⁵¹ Gancarz В. Działność publicystyczna i naukowa W. Lipińskiego w języku ukraińskim. Kontakty z ukraińskimi działaczami kulturalnymi i politycznymi (1907 – 1914) / Gancarz Bogdan // Ucrainica Polonica. Серійне видання КНЛУ, Польського наукового товариства у Житомирі, Інституту славистики Польської Академії Наук. – Вип. III. – Київ-Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2009. – С. 150.

⁹⁵² Див.: Липинський В. Генерал артилерії в. кн. Руського (з архіва Немиричів) / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. 87, Р. 18, Кн. 1. – С. 37 – 47.

⁹⁵³ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 85 зв.

Казимира. Серед цих документів особливий інтерес дослідника викликав привілей, наданий Степанові королем на генеральство артилерії Великого Князівства Руського (саме така назва, як відомо, проектувалася для земель Гетьманщини, що на підставі Гадяцького договору 1658 р. мали ввійти до складу Речі Посполитої на умовах третього рівноправного члена поряд із Польщею та Литвою).

З'ясовуючи подробиці біографії Степана Немирича, В. Липинський намагається встановити, за які заслуги український шляхтич дістав цей королівський привілей. Адже відповідь на це питання, на його думку, проливає світло й на причини, через котрі Велике Князівство Руське так і залишилося нереалізованою мрією українського панства. Реконструювавши життєпис цього магната, зокрема спеціально дослідивши питання можливої його участі у проектах Великого Князівства Руського⁹⁵⁴, вчений виявив, що С. Немирич, на відміну від свого брата Юрія, ніяк не спричинився до подій, пов'язаних із укладанням Гадяцької унії та подальшими спробами реалізації її положень, а натомість відзначився лише вірною службою польському королеві Яну Казимирові. Однак не лише заслуги перед польською короною забезпечили йому високий уряд у ефемерному Великому Князівстві Руському. Не останню роль, як доводить В. Липинський, тут відіграла й протекція гетьмана І. Виговського⁹⁵⁵.

Історик доходить висновку, що протегування гетьманом С. Немирича на одержання генеральства артилерії побіч його найближчого конкурента – старого хмельничанина, обозного Війська Запорозького, представника більш демократичного крила козацької старшини, що «прямувала до Гадяцької умови»⁹⁵⁶, Тимоша Носача⁹⁵⁷ – є яскравим свідченням розриву інтересів найзаможнішого українського шляхетства та ширших козацьких верств, що, врешті-решт, призвів до краху державницьких українських устремлінь, виявом котрих мало стати Велике Князівство Руське. В. Липинський констатує: «Українська шляхта була вже за слаба на те, щоб вдержати на своїх плечах діло рук своїх – велике князівство Руське, а саме ся політично-національна ідея (ідея самостійної української держави. – І.П.), що зародилась ще в часах величезного вибуху національної енергії – Хмельниччині, тепер скристалізувавшись в конкретний плян в головах найбільше розвинених політично, але безсилим без маси народу, одиниць, – мусіла розвіятись на довгі часи»⁹⁵⁸. Отже, тут знову можемо бачити виразно дві провідні ідеї історіософії В. Липинського – ідею державництва та ідею провідної ролі шляхти в українському державотворенні XVII ст.

⁹⁵⁴ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

⁹⁵⁵ Липинський В. Генерал артилерії в. кн. Руського (з архіва Немиричів). – С. 42 – 43.

⁹⁵⁶ Там само. – С. 44.

⁹⁵⁷ Сучасний дослідник В. Кривошея вважає таку характеристику В. Липинським Тимоша Носача – заможного шляхтича – помилковою. Див.: Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея. – К.: Стило, 2010. – 792 с. – С. 547.

⁹⁵⁸ Там само. – С. 45.

Для дослідника Степан Немирич є одним із багатьох прикладів «суспільної безсилости та національного занепаду т. зв. вищих верстов українського народу»⁹⁵⁹. На перший погляд, у таких висновках науковця можна побачити підстави до віднесення методологічних засад його перших історичних праць до народницького історіографічного напрямку. Однак уважний аналіз праці показує, що вчений хоч і не відкидав тоді (як, власне, і пізніше) важливу роль народних мас в історичному процесі, але успішність цього процесу пов'язував виключно із наявністю добре організованої, готової до великих жертв провідної верстви, котра мала діяти не сама по собі, а стати на чолі народу. Звідси його висновок про те, що поразка національної революції середини XVII ст. є безпосереднім наслідком слабкості того твірного прошарку, без якого українське державотворення було неможливим. Отже, вже ранні праці В. Липинського виразно демонструють наріжні складові його історіософії – елітаризм консервативного гатунку та державництво.

Наступна наукова праця історика, що з'явилася у «Записках НТШ» 1910 р., – «Аріяньський соймак в Киселині на Волині в маю 1638 р. (Причинок до історії аріяньства на Україні)»⁹⁶⁰. Вона була завершена автором у травні 1910 р.⁹⁶¹ і стала подальшою сходиною у його дослідженнях української шляхти на Правобережжі. Стаття присвячувалася одному з епізодів історії протестантського аріяньського руху в Україні та його боротьбі проти насильницького покатоличення українського населення й, зокрема, шляхетської верстви. В основу її історик поклав значний масив документального матеріалу, як уже опублікованого, так і цілком нового, віднайденого ним в архіві бібліотеки Чарторийських у Кракові. При цьому він наводить багато уривків з віднайдених документів, а один із них – лист аріянь, учасників сойму в Киселині, до віленського воєводи й великого гетьмана литовського Криштофа Радзивілла, що був кальвіністом, від 28 травня 1638 р., друкує повністю.

У статті він аналізує представництво української шляхти аріяньського віросповідання і так званого соцініанства* з Київщини та Волині у киселинському соймі й у боротьбі з католицьким наступом. Дає характеристику таким її провідним діячам, як Юрій Немирич – протектор черняхівського аріяньського збору та аріяньської школи в Київському воєводстві, письменник-полеміст; Юрій Чаплич Шпановський – властитель Киселина, суддя каптуровий волинський; Олександр Чаплич Шпановський – син Юрія; Андрій Чаплич – властитель Береска, депутат

---

⁹⁵⁹ Там само. – С. 46.

⁹⁶⁰ Див.: Липинський В. Аріяньський соймак в Киселині на Волині в маю 1638 р. (Причинок до історії аріяньства на Україні) / В'ячеслав Казимирович Липинський / Записки НТШ. – Львів, 1910. – Т. 96, р. 19, кн. 4. – С. 41 – 57.

⁹⁶¹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 359.

* Соцініанство – одна з радикальних протестантських релігійних течій, що виникла наприкінці XVI ст. у Речі Посполитій з ідеологічним центром у Ракові. Проголошувала Христа людиною, заперечувала християнське вчення про Трійцю та деякі інші церковні догмати. Політично соцініани були консервативним крилом Польського братства – послідовників аріяньства.

Волинського воєводства, протектор тамтешнього аріанського збору та аріанської школи; Адам Гулевич Ваютинський – представник одного з найчисленніших волинських шляхетських родів; Степан Линевський – суддя гродський Володимирський, Товія Іваницький – шляхтич з Іваничів та інші⁹⁶².

Аналізуючи короткий період поширення аріанської течії в Україні, В. Липинський доходить висновку, що аріанство відіграло особливу роль в історії України XVII ст., яка насамперед полягала у його впливі на диференціацію українського суспільства і, перш за все, верхів. З одного боку, воно сприяло денаціоналізації української шляхти та подекуди міщанства, адже зміна релігії, що була на той час стрижнем національної самоідентифікації, тягла за собою ослаблення національної української свідомості. Однак, з іншого, як це не парадоксально звучить, будучи переслідуваним у Речі Посполитій, аріанство зближувалося з таким же гнаним православ'ям, а, отже, одночасно й затримувало на деякий час процес покатоличення української шляхти. На цьому особливо наголошує В. Липинський⁹⁶³. Крім того, поширення аріанства означало проникнення європейського духовного впливу на терени України, а разом із ним – розвиток освіти і науки, що виявився, зокрема, у заснуванні аріанських шкіл та академій. Через аріан на Україну торувала шлях «новочасна європейська культура», яка доходила і до православної більшості тодішнього українського населення й давала «сій більшості нове оружє для боротьби з католицизмом»⁹⁶⁴.

Висновки, котрі пропонує у цій розвідці В'ячеслав Липинський, є, на перший погляд, несподіваними. Однак, якщо мати на увазі ті історіософські основи, на підставі котрих учений осмислює історичний процес, вони є цілком прогнозованими. Так, у представниках українського аріанства, що послідовно відстоювали свою віру, В. Липинський побачив своєрідних «сепаратистів»⁹⁶⁵, які під релігійним прапором фактично відстоювали ідею окремішності українських земель. Урешті, ця боротьба з польським королівським урядом за вільний вибір релігії, привела багатьох українських шляхтичів-аріан – Юрія Немирича, Андрія Чаплича – до участі у боротьбі «за політичні й національні права українського народу, веденої як не в рядах, то в близькому порозумінню з тодішнім найвидатнішим оборонцем сих прав – козаччиною»⁹⁶⁶. Такий висновок міг сформуватися в ученого лише на підставі ідеї державництва, котра і в цій праці стала однією з фундаментальних цеглинок історичного аналізу. Позитивний бік участі колишніх аріан у національно-визвольній боротьбі українського народу В. Липинський убачав у високому рівні їх політичної культури, що, зокрема, виявилася в інспіруванні Ю. Немиричем

⁹⁶² Липинський В. Аріанський соймак в Киселині на Волині в маю 1638 р. – С. 47 – 50.

⁹⁶³ Там само. – С. 56.

⁹⁶⁴ Там само. – С. 55 – 56.

⁹⁶⁵ Там само. – С. 51.

⁹⁶⁶ Там само. – С. 48.

знаменитої Гадяцької угоди 1658 р. між Річчю Посполитою та Гетьманщиною⁹⁶⁷, що, як відомо, передбачала входження останньої до складу Речі Посполитої під назвою «Великого Князівства Руського» як третього рівноправного члена двосторонньої унії Польщі і Литви.

Отже, ця праця В. Липинського була продовженням його студій над історією української шляхти і стала суттєвим доповненням у вивчення складного процесу денационалізації цієї верстви за литовсько-польської доби. Власне, всі три наукові розвідки вченого, друковані у дореволюційний період у часописах НТШ, були присвячені єдиній наскрізній темі його досліджень та ставили за мету визначення історичної ролі шляхетства у вітчизняній історії XVI – XVII ст. У них, як ми побачили, виразно виявилися провідні елементи історіософських поглядів науковця – ідея вирішальної ролі шляхетського соціального стану в процесі українського державотворення (консервативний елітаризм) та сама ідея незалежної української держави. Таким чином, можна стверджувати, що вже перші наукові праці В. Липинського практично започаткували новий історіографічний напрям – державницький, котрий, отже, зародився не в роки Першої світової війни, як твердить В. Потульницький⁹⁶⁸, а ще в довоєнний період.

Майже щоразу подані до публікування праці вченого на засіданнях історико-філософської секції НТШ представляв М. Грушевський⁹⁶⁹. Єдиною науковою розвідкою, котру представляв у НТШ не М. Грушевський, була стаття «Аріяньський соймик в Киселені на Волині в маю 1638 р. (Причинок до історії аріяньства на Україні)». Її реферував на засіданні історико-філософської секції 9 червня 1910 р. Іван Крип'якевич⁹⁷⁰. Стосунки між М. Грушевським та В. Липинським спочатку склалися добре. Професор запропонував молодому дослідникові прослухати курс лекцій з історії України у Львівському університеті. Саме тоді й було обумовлено написання останнім кількох праць для «Записок НТШ»⁹⁷¹, котрі на той час уважалися найповажнішим українознавчим науковим журналом⁹⁷². Однак після історії з рецензією на «Історію України-Русі» М. Аркаса В. Липинський передумав їхати до Львова слухачем курсу Грушевського. Професор уже в листопаді 1908 р. спробував залагодити конфлікт, запропонувавши В. Липинському написати докторську працю⁹⁷³. Той спочатку згодився, але пізніше полишив цю думку.

---

⁹⁶⁷ Там само. – С. 57.

⁹⁶⁸ Потульницький В. Політична доктрина В. Липинського / Володимир Арнольдович Потульницький // УДЖ. – 1992. – № 9. – С. 37.

⁹⁶⁹ ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 85 зв.

⁹⁷⁰ Там само. – Арк. 101.

⁹⁷¹ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 92.

⁹⁷² Винар Л. Михайло Грушевський і наукове товариство ім. Тараса Шевченка. 1892 – 1930 / Любомир Винар. – Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1970. – С. 20.

⁹⁷³ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 517.

Протягом усього дореволюційного періоду В. Липинський тісно контактував із НТШ та його проводом. Про наукові пошуки молодого вченого М. Грушевський неодноразово інформував на засіданнях археографічної комісії історико-філософської секції. Так, 12 листопада 1908 р. голова НТШ повідомляв на черговому засіданні, що В. Липинський провадить роботу зі збору матеріалів до історії Козаччини від 1676 до 1709 рр. у краківських архівах⁹⁷⁴. Хронологічні межі пошуків історика зумовлювалися тим, що такий же документальний матеріал від 1665 до 1676 р. (доба гетьмана П. Дорошенка) вже був зібраний І. Кревецьким⁹⁷⁵. І. Гирич гадає, що цю археографічну роботу молодому дослідникові (як й І. Кревецькому) замовив сам М. Грушевський, котрий спеціально скеровував археографічні пошуки молодих істориків (особливо своїх учнів) залежно від власної наукової проблематики у той чи інший період⁹⁷⁶. Тоді ж він якраз починав працю над томами своєї «Історії України-Руси», присвяченими історії Козаччини. Отже, В. Липинському було доручено опрацювати у краківських архівах документи доби гетьманування І. Самойловича та І. Мазепи.

У грудні 1908 р. на засіданні археографічної комісії історико-філологічної секції НТШ М. Грушевським було спеціально порушене питання про важливість видання «матеріалів політичної та суспільної історії Гетьманщини» та запропоновано звернутися до Відділу товариства з проханням спеціально заопікуватися цією справою⁹⁷⁷. Тоді ж М. Грушевським було розроблено і план такого видання⁹⁷⁸. На загальних зборах НТШ 12 травня 1909 р. М. Грушевський, підбиваючи підсумки роботи товариства за останні роки та накреслюючи перспективи подальшої його діяльності, зазначив, що особливу увагу звернено на підготовку низки томів корпусу до історії Козаччини, зокрема, з історії Гетьманщини XVII – XVIII ст., оскільки ця епоха нашого історичного життя досі розроблялася «незвичайно слабо» і була «майже позбавлена всяких архивальних джерел»⁹⁷⁹. Тож завдання, що покладалося на В. Липинського, якраз було частиною цього великого проекту. Власне, цей період української історії входив до сфери наукових інтересів і самого молодого дослідника.

Відсутність спеціальної освіти робила археографічну справу для молодого вченого особливо складною, оскільки давався взнаки, за його ж власним висловом, брак «...методу та й чисто технічної вправи»⁹⁸⁰. Тому він звертався за порадами до досвічених науковців, як-от: І. Кревецький та С. Томашівський. Як ми вже зазначали, І. Кревецький та В. Липинський

⁹⁷⁴ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 82.

⁹⁷⁵ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1908. – Вип. 4 (Ч. 36). – С. 19.

⁹⁷⁶ Гирич І. Організація М.С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894 – 1914 рр.) / Ігор Борисович Гирич // Український історичний журнал. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 78, 80.

⁹⁷⁷ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1908. – Вип. 4 (Ч. 36). – С. 20.

⁹⁷⁸ Там само. – С. 23 – 27.

⁹⁷⁹ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1909. – Вип. 3 (Ч. 39). – С. 4.

⁹⁸⁰ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

постійно допомагали один одному в археографічній роботі, копіюючи та надсилаючи навзаєм необхідні документальні матеріали, віднайдені ними в архівах: І. Кревецький – у Львові, а В. Липинський – у Кракові⁹⁸¹. Так, коли В. Липинському пощастило віднайти в архівах копію листа гетьмана П. Дорошенка до прусського курфюрста, датованого березнем 1671 р., він написав про це І. Кревецькому, адже період Козаччини до 1676 р. належав саме до «партії» останнього. Маючи при собі перелік переглянутих І. Кревецьким «кодексів» (архівних справ) у краківських архівах, В. Липинський переконався, що колега не знайомий із віднайденим ним документом, а тому повідомив про нього листовно і пообіцяв надіслати копію разом із ще кількома «потрібними вимітками»⁹⁸². Пізніше цей архівний матеріал був використаний І. Кревецьким у його праці «Під протекцією курфюрста. До історії політики П. Дорошенка», опублікованій 1914 р. у Записках НТШ⁹⁸³.

І навпаки, велику допомогу В. Липинському надавав у його науковій роботі І. Кревецький. Так, у передмові до монографії В. Липинського «Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego», виданій окремим відбитком 1912 р., автор, зокрема, висловлював директорів бібліотеки НТШ подяку «за велику допомогу при користанні з львівських архівів і бібліотек»⁹⁸⁴.

Наприкінці грудня 1909 р. молодого історика було обрано членом археографічної комісії історико-філологічної секції НТШ⁹⁸⁵. Крім нього, до складу комісії входили у той час такі відомі вчені-історики, як Д. Багалій, М. Василенко, М. Возняк, О. Грушевський, І. Джиджора, А. Єнсен, М. Кордуба, І. Кревецький, І. Крипякевич, В. Перетц, К. Студинський та інші. Пізніше В. Липинський неодноразово переобирався до складу цього органу НТШ⁹⁸⁶.

На тому ж засіданні професор М. Грушевський інформував членів археографічної комісії про намір В. Липинського видати 1-ий том матеріалів «до історії і становища шляхти до Хмельниччини і її участі в Хмельниччині». Комісія прийняла ухвалу про виділення коштів ученому для копіювання необхідних архівних документів»⁹⁸⁷. На наш погляд, саме до згаданої вище збірки мали увійти і листи Адама Киселя, віднайдені дослідником у краківських архівах. І. Гирич вважає, що епістолярій Киселя був виданий окремою збіркою⁹⁸⁸, оскільки у своїх листах до М. Грушевського, датованих січнем 1912 р. В. Липинський згадує

⁹⁸¹ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 220 – 221.

⁹⁸² Там само. – С. 222.

⁹⁸³ Вячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. вид. – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 455.

⁹⁸⁴ Липинський В. Уведення до оригінального видання 1912 р. – С. 3.

⁹⁸⁵ Хроніка НТШ у Львові. – Львів, 1909. – Вип. 4. (Ч. 40). – С. 17.

⁹⁸⁶ ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 112.

⁹⁸⁷ Там само. – Арк. 96 – 97.

⁹⁸⁸ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 99 – 100.

надіслану професорові «брошуру про Киселя». Ця праця, певно, була втрачена, оскільки така назва відсутня у бібліографічних покажчиках публікацій дослідника, однак, безумовно, була свого часу надрукована, судячи з листування. Нам видається більш вірогідним, що вчений підготував до друку окремим виданням не епістолярій А. Киселя, а цілу наукову розвідку, присвячену йому, адже в кількох листах він називає її «брошуру», а не збіркою джерел⁹⁸⁹. Крім того, пізніше, у листі до професора від 20 листопада / 3 грудня 1912 р., В. Липинський, між іншим, знову зазначає, що збирає «всі матеріали до останніх часів козаччини на Правобережжі і листи Киселя»⁹⁹⁰. Ця згадка, на наше переконання, підтверджує думку про те, що В. Липинський вів активну роботу з підготовки до друку окремої збірки джерел і документів з історії Хмельниччини.

Можна припустити, що молодий історик планував видати цю збірку у відповідній серії, започаткованій 1895 р. археографічною комісією НТШ, – «Жерела до історії України-Руси»⁹⁹¹. До того ж у 1904 р. у цій серії було започатковано підсерію – «Матеріали до історії української Козаччини». Тоді на засіданнях археографічної комісії наголошувалося, що робота в архівах має набути характеру «систематичної акції»⁹⁹². Перший том цих матеріалів був підготовлений до друку І. Крип'якевичем⁹⁹³ і обіймав документи від 1531 по 1632 рр. Крім нього, над збиранням відповідного документального матеріалу працювали й інші учні М. Грушевського – В. Герасимчук, І. Кревецький, С. Томашівський, М. Кордуба. Тому цілком вірогідним виглядає припущення про залучення В. Липинського до археографічної роботи саме над цією серією. Адже не випадково комісія ухвалила фінансувати відповідні дослідження В. Липинського. Це були невеликі кошти, котрі виділялися членам археографічної комісії для копіювання документів⁹⁹⁴. Підтвердження наміру опублікувати зібраний «актовий матеріал» у виданнях НТШ знаходимо й у вступному слові до монографії «Stanisław Michał Krzyczewski»⁹⁹⁵, друкованій у збірнику «Z dziejów Ukrainy» у 1912 р.

У листах до М. Грушевського зустрічаються численні «звіти» молодого історика про здійснювану ним архівальну діяльність та відповідні документальні знахідки. Збірка, на жаль, так і не була опублікована. Напевно, вчений не встиг завершити роботу над нею до початку Першої світової війни, адже, крім плідної наукової, він вів, як

⁹⁸⁹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 380, 382.

⁹⁹⁰ Там само. – С. 402.

⁹⁹¹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873 – 1923) / Володимир Михайлович Гнатюк. – Львів, 1923. – С. 13.

⁹⁹² Хроніка НТШ. – Львів, 1904. – Ч. 20. – С. 9.

⁹⁹³ Діло. – Львів, 1909. – № 38. – 9 / 22 лютого. – С. 3.

⁹⁹⁴ Гирич І. Організація М.С. Грушевським археографічної роботи... – С. 78.

⁹⁹⁵ Липинський В. Вступне слово до оригінального видання 1912 р. / Вячеслав Казимирович Липинський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори / Східньо-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Т. 2. – Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Історична секція. Ред. – Л. Білас. – Філадельфія, Пенсильванія, 1980. – С. 23.

відомо, активну громадсько-політичну діяльність. У 1918 р. весь накопичений В. Липинським за кілька передвоєнних років багатющий документальний матеріал, згорів у його маєтку на хуторі Русалівські Чагарі на Уманщині. Цю втрату дослідник уважав однією з найболючіших у своєму житті.

В. Липинського числили активним співробітником НТШ. Про це свідчить епістолярій діяча зі згаданими його дійсними членами, а також із секретарем товариства та одним із редакторів «ЛНВ» Володимиром Гнатюком, який надсилав молодому вченому наукові часописи, зокрема «Записки НТШ», «Етнографічний збірник»⁹⁹⁶. У книгарні «ЛНВ» (у Києві) В. Липинський неодноразово позичав необхідні йому для наукових розвідок монографії, документальні збірки⁹⁹⁷.

Коли В. Липинський приїздив до Львова, він обов'язково брав участь у засіданнях товариства. Так, 4 – 6 березня 1911 р. він був учасником львівської таємної наради українських емігрантів із підросійської України та галицьких діячів, головним питанням якої була боротьба за політичну самостійність України. 5 березня (певно, у час між засіданнями згаданої наради) В. Липинського зафіксовано у протоколі серед присутніх на зборах історико-філософської секції НТШ⁹⁹⁸. Тобто при всій важливості своєї політичної діяльності він не меншого значення надавав діяльності науковій.

Повертаючись до проблеми взаємин В. Липинського та М. Грушевського у дореволюційний період, не можемо оминати ще одного епізоду, вже висвітлюваного в історичній літературі. Він пов'язаний із боротьбою, котра розгорнулася в середині проводу НТШ у 1913 р. між М. Грушевським, як головою товариства, та спрямованою проти нього опозицією, очолюваною С. Томашівським. Наслідком цієї боротьби було те, що М. Грушевський уступив з головування НТШ. Як відомо, В. Липинський тісно співпрацював з обома науковцями. Під час звичайних зборів НТШ М. Грушевського було звинувачено в авторитарних методах керівництва товариством, у надуживанні своїм становищем голови⁹⁹⁹.

Тоді існувала практика передачі права власного голосу членами НТШ, що мешкали за межами Львова і не мали можливості бути присутніми на засіданні товариства, львів'янам. В. Липинський зазвичай передавав «свою повновасть»¹⁰⁰⁰ С. Томашівському або І. Кривецькому. Так було й того разу, оскільки молодий історик не знав про розпочату проти професора боротьбу. С. Томашівський фактично скористався довір'ям до нього В. Липинського і зужив його вповноваження для

⁹⁹⁶ Листи В. Липинського до В. Гнатюка / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 310; ВРФТ ІЛШ, ф. 47, спр 98, арк.1.

⁹⁹⁷ ІР НБУВ, ф. 246, № 76, арк. 3; № 77, арк. 4 – 5; № 78, арк. 6 – 7.

⁹⁹⁸ ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 1. спр. 42, арк. 106 зв.

⁹⁹⁹ Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло Грушевський (до історії політичних і наукових стосунків). – С. 310.

¹⁰⁰⁰ Листи Липинського В. до Грушевського М. – С. 411.

власних поррахунків із М. Грушевським. Як пізніше характеризував цей учинок учня професора сам В'ячеслав Казимирович, його голос був використаний на цілі, противні його замірам¹⁰⁰¹. Перебіг боротьби, розпочатої групою членів НТШ на чолі зі С. Томашівським, були практично невідомі В. Липинському. А крім того, для нього були неприйнятними й ті форми, в яких ця боротьба провадилася (йдеться, зокрема, про випущений напередодні засідання анонімний памфлет, підписаний таким собі «Комітетом громадського добра», до якого, напевно, був причетний С. Томашівський, і котрий прямо звинувачував М. Грушевського у нанесенні моральної та матеріальної шкоди НТШ¹⁰⁰²). У своєму листі до професора від 14 / 27 липня 1913 р. В. Липинський осудив вчинок С. Томашівського та просив Михайла Сергійовича пробачити його за цей прикрий випадок.

Найважливішим науковим доробком історика дореволюційного періоду вважається підготовлений за його редакцією збірник «Z dziejów Ukrainy» («З історії України», 1912 р.), де підвалини його державницького історіографічного методу стають ще більш виразними. Думка про збірник зародилася ще в часі видання «Przeglądu Krajow'ogo» і була тісно пов'язана з його громадсько-політичною діяльністю, спрямованою на розвій руху українців-латинників. Одразу по припиненні видання часопису В. Липинський планував започаткувати альманах «Zaroslęmi szlaki Ukrainy», котрий мав би в іншій формі бути продовженням попередніх публіцистичних та організаційних зусиль діяча¹⁰⁰³. Сам він у відомому листі до І. Франка у вересні 1912 р. писав, що збірник органічно пов'язаний із часописом «Przegląd Krajowy», брошурою «Szlachta na Ukrainie» та є продовженням розпочатої праці українців польської культури «в напрямі національного відродження спольщених укр[аїнських] верств»¹⁰⁰⁴.

Робота над збірником була розпочата, як слушно твердить Б. Ганцаж, у перших місяцях 1910 р.¹⁰⁰⁵ Певним підтвердженням цього є згадка з епістолярію діяча еміграційного періоду, де він говорить, що зміг видати «Z dziejów Ukrainy» «в протязі двох літ»¹⁰⁰⁶. Задум щодо його формату кілька разів мінявся. Спочатку планувалося видати публіцистичний альманах, у якому друкувалися б ті тексти, котрі збирали свого часу В. Липинський та Б. Ярошевський для планованого «Przeglądu Ukraińskiego» – зокрема, статті Ветенбурга, Я. Мйодушевського. Крім того, В. Липинський думав залучити до участі в альманасі найвизначніших

¹⁰⁰¹ Там само.

¹⁰⁰² Винар Л. Недрукований лист В. Липинського М. Грушевському. – С. 112.

¹⁰⁰³ Ганцаж Б. Збірник "Z dziejow Ukrainy" – генеза, конструкція, зміст, рецепція / Богдан Ганцаж // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4. – С. 16.

¹⁰⁰⁴ Лист В. Липинського до І. Франка / У кн.: Вячеслав Липинський. З епістолярної спадщини: Листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., автори вступ. ст. і коментарів Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К., 1996. – С. 165.

¹⁰⁰⁵ Ганцаж Б. Збірник "Z dziejow Ukrainy" ... – С. 17.

¹⁰⁰⁶ Листи Липинського В. до Кревецького І. – С. 234.

українських науковців – М. Грушевського, С. Єфремова¹⁰⁰⁷. Останньому, наприклад, він спеціально замовляв публіцистичну статтю «з підкресленням історичного розвитку української ідеї в суспільно-національному розумінні цього слова» та характеристикою її сучасного стану. При цьому В. Липинський зазначав у листі до С. Єфремова від 21/8 квітня 1910 р., що «альманах обіцяє бути досить цікавий і різномірний»¹⁰⁰⁸.

Однак уже незабаром формат задуманого видання змінився. Це було пов'язане з накопиченням матеріалу, обсяг якого зростав. Тому альманах вирішено було структурувати, поділивши на кілька томів. Як свідчить епістолярій В. Липинського і М. Грушевського, цю гадку молодому історикові подав саме професор улітку 1910 р. Щоправда, на думку В'ячеслава Казимировича ідея поділу альманаху мала один суттєвий недолік. Оскільки основною метою видання збірника, як уже зазначалося, були подальші спроби очільника руху українців-латинників забезпечити національне відродження спольщених українських верств, то поява його у кількох томах порушувала б дещо цілісність задуму. «В одній книжці читач мав би все, що ми йому хочемо дати, і тому сама б ідея стала-б йому більшеясною та зрозумілою», – писав В. Липинський у листі до свого порадики. Однак далі додавав, що «зрештою все говорить за <...> проектом», котрий пропонував М. Грушевський¹⁰⁰⁹, оскільки альманах справді суттєво розрісся. Тому тоді В. Липинський вирішив розбити видання на три томи – «минушина, відродження, сучасність»¹⁰¹⁰.

Принципово вирішивши поділити альманах на кілька частин, історик надалі кілька разів корегував його структуру. Більш-менш остаточний варіант визначився у лютому 1912 р. Згідно з ним перший том мав обіймати історичну частину (переважно до XVII ст.), тобто «минушину». Другий том із умовною назвою «Відродження» планувалося подати як історично-літературний. До нього мали ввійти коротенькі монографії про представників «української школи» в польській літературі доби романтизму Т. Падуру, С. Осташевського, М. Чайковського, Л. Совінського, «короля балагульського руху» А. Шашкевича, українсько-польського письменника, публіциста, що обстоював окремішність українського народу, П. Свенціцького.

Окрему статтю В. Липинський планував про вже згадану українську школу в польській літературі, в якій би висвітлювалася творчість таких її представників, як Б.-Ю. Залеський, С. Гощинський, А. Мальчевський, Т.-А. Олізаровський, а також про так званих подоляків Т. Заборовського, М. Гославського, Г. Яблонського. Доробок цих літераторів В. Липинський уважав яскравим виявом «оригінальної української культури», котру витворили саме українці-латинники¹⁰¹¹.

¹⁰⁰⁷ Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів. – С. 103.

¹⁰⁰⁸ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 663.

¹⁰⁰⁹ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 362.

¹⁰¹⁰ Там само.

¹⁰¹¹ Лист В. Липинського до І. Франка – С. 166.

Слід зазначити, що молодий історик вважав за необхідне популяризувати творчість цієї літературної школи, оскільки був переконаний у її недооціненості українством. Одна з його публіцистичних статей, друкованих у «Раді», як відомо, була присвячена Б. Залеському. У ній він намагався звернути увагу представників українського руху на те, що постать польського літератора, котрий у своїй творчості розвивав українську тему, використовується представниками польського національно-демократичного крила для власних політичних цілей. Він же прагнув повернути згадану літературну школу до скарбниці саме української культури. Виявом цих же прагень була і стаття В. Липинського, друкована у львівському «Ділі», написана з приводу полеміки, котра виникла 1910 р. навколо назви однієї з центральних вулиць Львова. Українське громадянство міста хотіло дати вулиці ім'я Тараса Шевченка. Натомість міська рада Львова вирішила назвати її іменем одного з представників української школи у польській літературі Тимка Падури. Це викликало обурення з боку представників українства, внаслідок чого у «Ділі» з'явилася відповідна замітка, в якій автор із запалом писав, що краще б назвати ту вулицю не іменем Падури, «котрого твори не мають нічого спільного ані з українською драматургією, ані з музикою», а іменем Миколи Лисенка¹⁰¹².

У зв'язку з цим В. Липинський написав замітку за назвою «Не принижуймо самі себе!». У ній він доводив, що польська за складом рада міста, протиставивши Тарасові Шевченку Тимка Падуру, вчинила так само, як зазвичай діють російські чорносотенці, коли протиставляють Кобзареві Миколу Гоголя, чи Іванові Мазепі Богдана Хмельницького. Однак В'ячеслав Казимирович закликав українців виявляти мудрість і національну свідомість у таких випадках, адже для української культури та історії всі згадані постаті є знаковими. Кожна з них має викликати в українців почуття національної гордості. І хоч він погоджувався з самим фактом протесту представників українства у боротьбі за надання вулиці імені Великого Кобзаря, однак вважав, що мотиви цього протестування мають бути цілком інші і ґрунтуватися не на тому, що «мовляв, Падура се якийсь графоман, котрий до української літератури не належить, а тому, що він займає в ній замало видатне місце і тому, що його іменем користуються польські радники міста Львова лише в цілях політичних, розвиткові нашого народу шкідливих». У кінці замітки В. Липинський закликав українців: «<...>Не принижуймо себе перед нашими ворогами, віддаючи їм так лехко те, що вони на нас за часів нашого історичного лихоліття здобули, – противно, задержуючи в сфері української національної свідомості, в сфері нашої національної культури Хмельницьких і Виговських, Гоголів і Чайковських, Олексів Стороженків і Тимків Падур, покажім сим ворогам нашим, що ми не тільки зуміли пройти через сі низші стадії нашого національного і політичного розвитку

¹⁰¹² Діло. – 1910. – № 86. – 19/6 квітня. – С. 5.

і дійти до повної національно-політичної свідомості, що ми не тільки зуміли стряхнути з себе всякі чужосторонні впливи, але зумієм ще використати для дальшого всестороннього розвитку нашого народу й те, що були стратили, те, що – здавалося – на віки нам з нашої скарбниці національної украдено»¹⁰¹³.

Повертаючись до формату майбутнього альманаху, додамо, що до згаданого його тому планувалося також включити статті про таких осіб, як церковно-громадський діяч В. Терлецький, хлопомани Я. Яворський, В. Антонович, Т. Рильський. Цей цикл публікацій, за визначенням самого В. Липинського, мав бути «більше суспільного характеру»¹⁰¹⁴. До цього ж тому мали ввійти й нариси про українські народні звичаї авторства співвидавця альманаху Йосипа Юркевича, друковані свого часу в книжці «Сучасні сільські малюнки»¹⁰¹⁵. Також В. Липинський хотів уключити до другого тому уривки з праці І. Кревецького¹⁰¹⁶. Тематика третього тому на той час ще не була остаточно розроблена, однак відомо, що до нього мала ввійти публіцистика на злободенні теми сучасності.

У листі до С. Єфремова історик зазначав, що альманах, на відміну від часопису «Przegląd Krajowy» матиме не утраквістичний*, а виключно український характер¹⁰¹⁷. Мабуть, саме тому В. Липинському згодом навіть спала думка подати на титульній сторінці альманаху таку примітку: «Mente ukrainika verbo polono» («дух український, слово польське»). З цього приводу він листовно радився з професором М. Грушевським¹⁰¹⁸. Урешті, така позначка в альманасі не з'явилася, оскільки редактор, очевидно, вирішив, що про дух видання красномовно промовлятиме самий його зміст.

В. Липинський розраховував видати збірник ще 1910 р. Про це свідчить і епістолярій діяча, і, як слушно вказує Б. Ганцаж, позначка датування передмови до читача альманаху – серпень 1910 р.¹⁰¹⁹ Однак через різні причини, як-от: поступове розростання зібраного для видання матеріалу (наприкінці 1910 р. обсяг його вже сягав 20 друкованих аркушів)¹⁰²⁰, тривала праця над власними науковими студіями, що готувалися для першого тому (дві з них розрослися до значних монографій у кількості сторінок), незадовільний стан здоров'я, на який він постійно скаржився у листах своїм адресатам, проблеми із типографією – збірка «Z dziejów Ukrainy» вийшла з друку лише в середині 1912 р.

¹⁰¹³ Правобережець В. [Липинський В.] Не принижуймо самих себе! / В'ячеслав Казимирович Липинський // Діло. – 1910. – № 92. – 26/13 квітня. – С. 4 – 5.

¹⁰¹⁴ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 673.

¹⁰¹⁵ S.P. Dr. Józef Jurkiewicz // Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa – Kraków, 1912. – S. XV.

¹⁰¹⁶ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 218.

* Утраквістичний (від лат. sub utraque specie – під двома виглядами) – в цьому випадку, розрахований одразу і на поляків, і на спольщених українців.

¹⁰¹⁷ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 673.

¹⁰¹⁸ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 386.

¹⁰¹⁹ Ганцаж Б. Збірник "Z dziejów Ukrainy" ... – С. 19.

¹⁰²⁰ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 218.

Книга побачила світ із присвятою видатним «хлопоманам» 60-их рр. XIX ст. Володимирові Антоновичу, Паулінові Свенціцькому та Тадеєві Рильському. Пояснення цього В. Липинський дав у передмові. Не поділяючи позицію В. Антоновича та П. Свенціцького, котрі у питанні задоволення потреб українського народу вважали за можливе спиратися відповідно на росіян та поляків, історик бачив необхідність узяти зі спадщини хлопоманів те, що було в ній «істотне і незмінне»: «Приймаємо їхнє гасло повернення до свого народу, яке так виразно сформулював і масивом праці для української науки ствердив Володимир Антонович. Дідичимо їхню ідею сповнення своїх обов'язків щодо люду українського, яку, відповідно до сучасних умов, упроваджував у чинах цілого свого сільського життя Тадей Рильський. Хочемо, як вони, йти рука в руку із представниками того люду, “від якого себе відділити не можемо”, кажучи визначенням глибокої віри Пауліна Свенціцького. І прагнемо, зрештою, аби їхній незламний характер і незламна воля світили для нас прикладом. Щоб не згасли серед синів шляхетських традиції офірної боротьби за Україну, передані поколінню нашому через попередників наших, борців за українську ідею»¹⁰²¹.

Видавцями збірки, крім В. Липинського, були його сподвижники з табору українців польської культури – Францішка Вольська та Людвік Седлецький (Сава Крилач). Ф. Вольська (1863 – 1930) – на той час уже давня прихильниця поглядів В. Липинського. Її знали як активну громадську діячку. Під час Першої світової війни вона була ініціаторкою допомоги в'язням-галичанам, а у 1917 р. стояла біля витоків створення громади українців-католиків, займалася виданням дитячої літератури, редагувала журнал «Волошки». Не менш цікавою і ще більш оригінальною особистістю був Л. Седлецький. Незважаючи на своє польське походження, вважав себе українцем. У своєму українстві доходив інколи до курйозів: стриг власних дітей, навіть дівчаток, «під оселедця». Його зовсім юний син Гнат загинув під Крутами. Сам Л. Седлецький був відомий тим, що писав художні твори, перекладав українською мовою польського сатирика Корнеля Макушинського¹⁰²². З кінця 1916 до 1918 р. жив у Полтаві, де мав тісні зносини із місцевим Українським клубом (осередком Старої Громади), Полтавською спілкою споживчих товариств. Нарочито підкреслено презентував там свою належність до гурту українців-католиків, намагався вести політичну роботу серед молоді, зорганізованої в Юнацьку спілку¹⁰²³.

Ще одним співвидавцем «Z dziejów Ukrainy» був зазначений Йосип Юркевич (1855 – 1910). Його, старогромадівця, близького друга Тадея Рильського, як уже йшлося раніше, В. Липинський хотів притягнути свого часу до видання часопису «Przegląd Krajowy». Однак тоді Юркевич

¹⁰²¹ Do czytelnika z ziemi ukraińskiej // Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa – Kraków, 1912. – S. VIII – IX.

¹⁰²² Шевчук В. Вячеслав Липинський – історик, політик та мислитель / Валерій Шевчук // Сучасність. – К., 1992. – № 6. – С. 86 – 97.

¹⁰²³ Соловей Д. Розгром Полтави... – С. 121.

відмовився брати участь у виданні газети. Але у підготовці альманаху брав, за висловом В. Липинського, «моральну участь». Разом два діячі уклали передмову і молодий історик погодив із ним співучасть у видавництві¹⁰²⁴. Й. Юркевич не дожив до виходу збірника друком. Через це М. Грушевський, котрого В. Липинський детально інформував про хід підготовки «*Z dziejów Ukrainy*», пропонував головному редакторові поставити прізвище Юркевича серед тих, кому видання присвячувалося. Однак В. Липинський обґрунтував професорові власні мотиви, чому він волів залишити ім'я Й. Юркевича серед видавців, «як нашого старшого провідника», наголошуючи на його духовній підтримці задуманого збірника. Щоправда, за тим він запитував у М. Грушевського його думки з цього приводу ще раз: «чи залишити ім'я небіжчика між іменами видавців і, значить, *авторів передмови*, чи перенести до імен тих, кому ми присвячуємо збірник?»¹⁰²⁵. Ми не знаємо, якою була відповідь шановного професора, але прізвище Й. Юркевича зазначалося першим серед тих, хто спричинився до видання «*Z dziejów Ukrainy*». Відразу за передмовою у збірнику подавався розлогий некролог, присвячений Йосипові Юркевичу.

Постать Й. Юркевича в цьому випадку була для В. Липинського своєрідною ланкою, що вказувала на генетичний зв'язок між «хлопоманами» та українцями-латинниками. Хоча обидві течії українського руху мали й суттєві відмінності. На них свого часу цілком слушно вказував І. Лисяк-Рудницький: «Світогляд “хлопоманів” мав народницьку основу: свій поворот до українства вони розуміли як служіння соціальним інтересам простолюддя, сполучене з відривом від традицій шляхетського стану, що з нього вони вийшли. Іншою була концепція В. Липинського. Він хотів, щоб шляхетська верства стала українською в політичній свідомості, без деклясації, без утрати свого корпоративного існування. Він вірив, що лицарською службою українському національному ідеалові шляхетство зможе окупити своє право громадянства на рідній землі. У свою чергу досвід і культура, притаманна старій шляхті, спричиняться до збагачення і скріплення молодого української провідної верстви»¹⁰²⁶. Крім того, «хлопомани», як відомо, зрікалися римо-католицької релігії й переходили у православ'я. Проте підставою цього були не ідейні міркування, оскільки у релігійно-конфесійних питаннях вони здебільшого виявляли байдужість і навіть певний скептицизм. Для них зміна релігії була показовою у сенсі демонстрації їхньої єдності з народом. В. Липинський же, навпаки, до кінця життя залишався вірний батьківській релігії й узагалі виявляв релігійність. Уже в еміграції, тяжко хворий, змучений постійною ідейною боротьбою з політичними супротивниками та розколом у гетьманському русі, він писав у листі до митрополита А. Шептицького у травні 1929 р.: «Тільки віра в Бога, релігія і моральна підтримка тих, кого звиклося

¹⁰²⁴ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 380.

¹⁰²⁵ Там само.

¹⁰²⁶ Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський – С. 132.

глибоко цінити і поважати (йшлося, насамперед, про адресата. – І.П.) удержують од розпачі, найстрашнішої, бо на склоні праці цілого життя»¹⁰²⁷.

У передмові до збірника, котру Д. Дорошенко схарактеризував як маніфест і порівняв її значення зі знаменитою «Сповіддю В. Антоновича»¹⁰²⁸, визначалися характер, завдання та форма (мова) видання. Книга, як ми вже знаємо, мала на меті поглиблення процесу відродження українського народу шляхом залучення до українського національного руху спольщеної правобережної шляхетської верстви. Саме тому перший том видання і присвячувався «історії національного відродження полонізованої української гілки»¹⁰²⁹, адже лише пізнавши справжню історію власної соціальної верстви, історію, сповнену героїчної боротьби за волю України, на думку В. Липинського, шляхта могла відгукнутися на його заклик до неї – влитися до українського руху, підтримати його, сприяти культурному і політичному розвитку власного народу. Саме тому, як слушно зауважив свого часу Л. Білас, історичні праці В. Липинського дореволюційного часу мали на меті насамперед пробудження «серед полонізованої української шляхти <...> розуміння її українського політичного минулого» та поширення серед неї ідеї, що «головний сенс її існування полягає не у плеканні “традицій Яреми” (Вишневецького) чи у виконанні ролі польського форпосту на українському Сході, а в служінні інтересам українського народу, серед якого й за рахунок якого вона живе»¹⁰³⁰. З цього постулату логічно випливав інший: майбутнє шляхти нерозривно пов’язане саме з Україною та українським національним рухом. Тому, якщо вона хоче стати не чужинцем-колонізатором без жодного впливу на майбутню долю своєї землі, а політичним класом, то мусить стати на чолі політичної боротьби за незалежність України.

Польська мова видання пояснювалася як данина тимчасовому перехідному стану шляхти, що повертається до рідного народу і поки що не володіє добре літературною українською мовою. Зрозуміло, що це був компроміс, на який свідомо йшов В. Липинський, оскільки добре розумів, що та публіка, для котрої призначався альманах, практично не читає україномовних видань. Щоправда, вже за доби еміграції він пояснював вибір польської мови для альманаху ще й аргументом несприйняття чільними представниками українського руху ідеї самостійної України. У передньому слові до «України на переломі», що побачила світ 1920 р. у Відні, він зазначав: «Надрукувати <...> студію в 1912 р. польською, а не українською літературною мовою я вважав тим більше доцільним, що тоді вся так звана “свідома” частина української нації (з виїмком одиниць і

¹⁰²⁷ Листи В. Липинського до Андрія Шептицького. – С. 427.

¹⁰²⁸ Д. Д-ко [Дорошенко Д.] Возвращение к родному народу («Z dziejów Ukrainy») / Дмитрий Иванович Дорошенко // Украинская жизнь. – М., 1912. – № 10. – С. 107.

¹⁰²⁹ Там само. – С. 109.

¹⁰³⁰ Білас Л. В. Липинський як історик кризової доби. – С. 1XII.

“Галичан”), вживаючи української літературної мови, стояла на ґрунті автономізму в межах Російської Держави і до всяких заходів, зв’язаних з питанням власної української державности, ставилась або дуже вороже, або з великим підозрінням, або-ж, в найкращім разі, абсолютно байдуже»¹⁰³¹. Таким чином, метою альманаху було не просто розбудження національної української свідомості серед спольщеної шляхетської верстви, а й орієнтування її на боротьбу за українську незалежну державу.

Зрозуміло, що такі різкі висловлювання на адресу представників українського руху були наслідком гірких розчарувань діяча через поразку національно-визвольних змагань, відповідальність за яку він покладав на народницько-соціалістичний загал, що презентував уряди Центральної Ради та Директорії УНР. У дореволюційний час він усе ж намагався знайти підстави для порозуміння з проводом свідомого українства.

Саме тому під час підготовки альманаху В. Липинський вирішив подати статті авторства М. Грушевського, котрі до цього вже публікувалися українською мовою, не в перекладі польською, а в оригіналі, але «латинськими черенками» (тобто латиницею). Погоджуючи цей задум із професором листовно, В. Липинський висловлював думку, що такий «хід» давав би подвійну користь: по-перше, знайомив би читачів із літературною українською мовою, а, по-друге, був би своєрідною апробацією можливого подальшого використання латиниці представниками українського руху «з огляду на латинників»¹⁰³². Таким чином, діяч не полишав думки гармонійно влити течію українців польської культури у загальноукраїнський національний політичний рух.

Наукова частина альманаху відкривалася статтею М. Грушевського «Українська шляхта на переломі XVI – XVII ст.», коротенькою розвідкою самого В. Липинського «Назви “Русь” і “Україна” та їх історичне значення», а також уривками з праці польського історика К. Шайнохи «Як полонізувалася Русь». Стаття В. Липинського мала популярний характер і була розрахована насамперед на спольщену шляхетську верству, для котрої коротенький історичний екскурс стосовно походження, генези, еволюції назв «Русь» та «Україна» мав передусім просвітницький характер. Однак прикметним є те, що обґрунтовує В. Липинський згадану проблему з позицій репрезентації в обох назвах на різних етапах вітчизняної історії «національно-державної ідеї»¹⁰³³.

При підготовці альманаху В. Липинський виявив себе ще і як джерелознавець та археограф. Другий розділ збірника за назвою «Відлуння минувшини» включав у себе публікацію масиву зібраних В. Липинським документальних джерел з коментарями історика, що охоплювали період від укладання Люблінської унії 1569 р. та до повстання під проводом

¹⁰³¹ Цит. за: Кревецький І. Українська історіографія на переломі / Іван Кревецький // Записки НТШ. – Львів, 1924. – Т. 134 – 135. Праці історично-фільософичної секції. Під ред. В. Крип’якевича. – С. 171.

¹⁰³² Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 370.

¹⁰³³ W.L. [Wacław Lipiński]. Nazwy “Ruś” i “Ukraina” i ich znaczenie historyczne // Z dziejów Ukrainy. – К., 1912. – S. 48 – 49.

Б. Хмельницького. Між іншим, як зазначав сам В. Липинський в одному з листів до М. Грушевського, йому вдалося віднайти й опублікувати в альманасі низку автографів козацької старшини шляхетського походження¹⁰³⁴. Більшість опублікованих документів – яскраво свідчили про національну свідомість, «неперервну національну традицію»¹⁰³⁵ серед значної частини української шляхти у висвітлювану в альманасі історичну епоху.

Третій розділ мав назву «Недоспівана пісня». Розпочинався він коротенькими статейками, присвяченими видатним представникам шляхти: «Про Станіслава Морозовицького, полковника корсунського», «Смерть Данила Нечая, полковника брацлавського». Найбільшу ж наукову вартість і розділу, і збірника загалом становили дві монографії авторства В. Липинського – «Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego» («Станіслав Михайло Кричевський. З історії боротьби української шляхти у повстанчих лавах під проводом Богдана Хмельницького»), а також «Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy» («Два моменти з історії пореволюційної України»).

Робота над монографією про М. Кричевського, котру Я. Пеленський назвав «перлиною української історіографії»¹⁰³⁶, була розпочата істориком задовго до початку втілення задуму з альманахом – не пізніше від грудня 1908 р.¹⁰³⁷, про що є згадка в його листі до В. Доманицького. Про цю розвідку він також згадує у листі до С. Томашівського від 4/17 січня 1909 р.: «Готовлю тепер маленьку монографію (студію до ісеї участі шляхти в Хмельниччині) про Кричевського, до цього є багато необробленого (а трохи й нового) матеріалу, тільки він страшенно роскиданий»¹⁰³⁸. Саме підготовка цієї праці стала однією з причин, чому альманах так затримався із виходом. У листі до С. Єфремова від 4/17 квітня 1911 р. дослідник зазначав: «<...> Тема, котру я опрацьовую для першого тому (монографія про Кричевського, одного із видатніших Хмельничан, на тлі епохи), дуже тяжка і вимагає довгих архівальних студій, котрі забирають масу часу і енергії»¹⁰³⁹.

Задумувалася вона як невеличка (на 3 – 4 друковані аркуші¹⁰⁴⁰) розвідка про представника шляхти, що був одним із сподвижників Б. Хмельницького. Розпочинав її писати В. Липинський українською мовою, але згодом вирішив уключити її до альманаху, а тому «змінив її зовнішній вигляд і написав по-польському»¹⁰⁴¹. У процесі роботи студія

¹⁰³⁴ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 399.

¹⁰³⁵ Д. Д-ко [Дорошенко Д.] Возвращение к родному народу. – С. 106.

¹⁰³⁶ Пеленський Я. Вячеслав Липинський. – С. 205.

¹⁰³⁷ Листи В. Липинського до В. Доманицького. – С. 528.

¹⁰³⁸ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 363.

¹⁰³⁹ Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 667.

¹⁰⁴⁰ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 375.

¹⁰⁴¹ Вячеслав Липинський. Твори / Східньо-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Т. 2. – Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Історична секція. Ред. – Л. Білас. – Філадельфія, Пенсильванія, 1980. – С. 435.

розрослася до справжньої «монографії з історії Хмельниччини»¹⁰⁴² у кількасот сторінок (понад 11 друкованих аркушів). Завершив історик роботу над нею влітку 1911 р.

У передмові до монографії, виданій окремою відбиткою, В. Липинський, зокрема, зазначав, що «вихідним пунктом писання цієї праці був задум дослідити на підставі джерел участь окремих верств українського народу, а зокрема української шляхти, у Великій українській революції 1648 року»¹⁰⁴³. В. Липинський написав до монографії значну вступну частину, у якій розкривав актуальність досліджуваної ним теми для сучасного розвитку українства. Так, уже у вступі він чітко визначає головну мету, передумову, найфатальнішу помилку та провідний наслідок Хмельниччини. Метою повстання під проводом Б. Хмельницького він називає національне визволення українського народу, його кінцевою передумовою – зруйнування польської державності на українських землях, помилкою – брак віри у власну внутрішню народну силу й опора на зовнішні чинники, провідним наслідком – нав'язання політичної унії з Москвою для розірвання такої ж унії з Польщею. Саме цей останній висновок давав підставу В. Липинському стверджувати, що на початку ХХ ст. українці опинилися лише на півдорозі до справжнього визволення, омріяного Б. Хмельницьким¹⁰⁴⁴. Такий погляд молодого історика, на нашу думку, виразно свідчить про його власні самостійницькі переконання.

До В. Липинського ніхто з істориків не досліджував спеціально участь української шляхти у повстанні Б. Хмельницького. Про це згадувалося лише принагідно у творах українських істориків – В. Антоновича, М. Грушевського, С. Томашівського, а також польських дослідників – К. Шайнохи, В. Лозінського, О. Яблонівського. В. Липинський узявся спеціально дослідити цю проблему і довів, що шляхта була учасником Великої української революції 1648 р., але «як відрубна суспільна верства, що визначалася своїми індивідуальними прикметами і своїми інтересами»¹⁰⁴⁵. Тому навряд чи можна погодитися із твердженням Я. Пеленського про те, що історик у своїх працях дореволюційного періоду «вкладав шляхту в прямування цілого народу»¹⁰⁴⁶. Більше того, молодий історик переконливо доводив, що саме участь шляхти у Хмельниччині відразу надала їй державного характеру, «обернула стихійний козацький бунт, повстання однієї козацької верстви, підтриманої роздратованою

¹⁰⁴² Листи В. Липинського до С. Єфремова. – С. 670.

¹⁰⁴³ Липинський В. Уведення до оригінального видання 1912 р. – С. 3.

¹⁰⁴⁴ Липинський В. Вступне слово до оригінального видання 1912 р. – С. 10 – 11.

¹⁰⁴⁵ Липинський В. Станіслав Михайло Кричевський. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори / Східньо-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Т. 2. – Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Історична секція. Ред. – Л. Білас. – Філадельфія, Пенсильванія, 1980. – С. 29.

¹⁰⁴⁶ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 205.

кріпацькими утисками селянською масою, – у широку національну революцію»¹⁰⁴⁷.

У першому розділі монографії, що мав великою мірою більш теоретичну основу, історик досліджує характер повстання, вказуючи у ньому соціальну, політичну та національну складову. При цьому він особливо наголошує саме на національному забарвленні Хмельниччини та її політичній спрямованості, які замовчували польські історики. Якщо на початку повстання серед українських народних мас, що брали в ньому участь, переважали протести переважно соціального й національного (релігійного) змісту, то у міру розвитку і дозрівання повстанського руху дедалі виразнішими ставали політичні гасла та домагання. Крім того, В. Липинський переконаний, що Б. Хмельницький «від самого початку надав повстанню протидержавного (щодо Речі Посполитої. – І.П.) характеру»¹⁰⁴⁸.

Історик простежує стрімку еволюцію української політичної думки у ході повстання від 1648 до 1659 рр., виділяючи у ньому чотири вузлові моменти, які яскраво цю еволюцію демонструють і свідчать про державницькі устремління Б. Хмельницького та його найближчого оточення: початок повстання і перша петиція козаків до королівського уряду 1648 р., Зборівська угода 1649 р., Переяславська угода 1654 р. та Гадяцька унія 1659 р. Між кожним із цих вузлових історичних моментів і наступним за ним, за характеристикою В. Липинського, лежить «величезна прірва». Якщо перша «супліка» до короля вимагає лише 12-тисячного козацького реєстру і повернення українцям від уніятів православних храмів, то вже Зборівська угода гарантує повстанцям чітко окреслену козацьку територію, виключно український склад урядів у трьох воєводствах, місце київському митрополитові у Сенаті. Наступний крок до держави ще більш виразний: Україна на момент укладання Переяславської угоди 1654 р. «відокремлена політична національна одиниця», що «заключає політичний союз із сусідньою державою – з Московією». І, нарешті, ще один гігантський крок в українській політичній думці за п'ять років – Гадяцька унія 1659 р., що «чинила Україну, з титулом Великого князівства Руського, політично незалежним державним організмом, сфедерованим лише на засадах персональної унії з Польщею і Литвою у складі Речіпосполитої». Отже, вже в цій дореволюційній науковій праці В. Липинський чітко характеризує сутність таких історичних подій, як Переяславська угода 1654 р. та Гадяцька унія 1659 р., із позицій виключно державництва – першу як військово-політичний союз двох сусідніх держав, другу як унію трьох рівноправних незалежних державних утворень.

Згадані вище надзвичайні здобутки та відповідна трансформація української політичної думки за десять років, на переконання

---

¹⁰⁴⁷ Дорошенко Д. В. Липинський як історик. Збірне видання У.С.Х.Д. / Дмитро Іванович Дорошенко. – Ужгород, 1931. – С. 67.

¹⁰⁴⁸ Липинський В. Станіслав Михайло Кричевський... – С. 39.

В. Липинського, були «наслідком могутньої політичної революції, в яку перетворилося від самого початку національне повстання під керівництвом Богдана Хмельницького»¹⁰⁴⁹. Тобто формування й визрівання політики тодішніх українських провідників у напрямі творення вільної незалежної держави, за В. Липинським, відбувалося «в самому вогні збройної боротьби»¹⁰⁵⁰. На нього вплинули три провідні чинники: всеохоплюючий характер народного повстання, вплив на гетьмана та його оточення православного духовенства, що прагнуло повернути втрачені позиції східної церкви на українських теренах, а також наявність у гетьманському оточенні всезростаючого впливу національно свідомої руської шляхти. Останній чинник В. Липинський уважав особливо важливим тому, що, за його переконанням, шляхта (поряд із духовенством і міщанством) була «національно зорганізована і переховуюча ще традиції давнього незалежного політичного життя та давньої державної самостійності»¹⁰⁵¹. Цей неприхований наголос, котрий учений робить на державотвірних устремліннях провідників Великої української революції середини XVII ст. доводить, що вже у цій його праці виразно проступають постулати державницького методологічного підходу до висвітлення вітчизняної історії.

У характері Хмельниччини – соціальним, національним і політичним – дослідник шукає й причини участі у ній шляхетської верстви. При цьому доводить, що шляхта, особливо її середня та найменш заможна частина мала і соціальні, і національно-релігійні, і політичні причини для підтримки повстання. У своїй монографії історик показує процес диференціації руської шляхти внаслідок Хмельниччини. Повстання спричинилося до «рішучого розламу» в «шляхетському “руському народі”»: «Одна частина його, сильніше зросла з польською державністю і спонукана “жалем за зруйнованими маєтками”, незабаром позбулася всіх прикмет “руськості”» та остаточно полонізувалася, інша – національно більш свідомо – підтримала повстання «й узяла видатну участь у відродженні свого народу, що довершувалося вогнем і залізом»¹⁰⁵².

Шляхту, що взяла участь у повстанні, В. Липинський поділяв на дві групи: перша – та, що підтримала Б. Хмельницького від самого початку революції, так звана козакуюча шляхта, і друга – яка приєдналася до гетьмана пізніше, у процесі піднесення державно-політичних гасел. Козакуюча шляхта, приєднуючись до повстання, мала спільні із козацтвом національні та економічні інтереси. Такі ж інтереси мала й інша частина шляхти, що згодом приєдналася до повстання, зокрема шляхта правобережна. До повстанчих лав її штовхав не лише національний, а й соціально-політичний антогонізм щодо магнатерії та виразниці її інтересів

---

¹⁰⁴⁹ Там само. – С. 41.

¹⁰⁵⁰ Там само. – С. 123.

¹⁰⁵¹ Там само. – С. 125.

¹⁰⁵² Там само. – С. 63.

– Речі Посполитої¹⁰⁵³. Історик доводив цю думку фактами витіснення магнатськими латифундіями середньої й дрібної шляхетської власності (причому не лише «руської», а навіть частково й польської). Спираючись на «Історичні джерела» польського історика О. Яблоновського, він наводив численні старовинні «зем'янські» шляхетські роди, що під магнатським наступом шляхом примусу і насильства перетворилися «в “неосілих” злидарів»¹⁰⁵⁴. Саме цей факт, на його думку, особливо сприяв прилученню шляхетської верстви до участі у Хмельниччині.

Окресливши причини участі шляхти у Великому повстанні під проводом Б. Хмельницького, В. Липинський відзначає також одну з провідних ролей цієї верстви у згаданих подіях, наголошуючи, що «нарід <...>, підтриманий і ведений горсткою незламних козацьких і шляхетських синів, урятував нашу прадавню пісню, пісню батьків від національної “руїни”». Таким алегоричним порівнянням історик послугувався для визначення «ідеї вільної України»¹⁰⁵⁵. А для доведення визначної ролі шляхетства у Хмельниччині він подає конкретні приклади щодо представників верстви у переломовий історичний момент XVII ст. Зокрема, він першим указав на те, що значна частина козацьких полковників у той час була шляхетського роду¹⁰⁵⁶.

Досліджуючи історичну роль шляхти у Великому повстанні, В. Липинський удається до класифікаційного поділу окремих її груп за різними ознаками. Так, зокрема, історик виділив кілька умовних категорій шляхти, що належала до козацької старшини, залежно від провідного виду її діяльності: шляхта-землевласники, шляхетська уряднича верства, військова шляхта (жовніри), двірські київського митрополита. Осібно виокремлював верству, яку схарактеризував як перехідну від шляхетства до козацтва – так звані бояри-земляне різних категорій¹⁰⁵⁷.

Також В. Липинський запропонував у монографії класифікацію шляхти за належністю її до різних старшинських урядів і проаналізував відповідні їй кількісні показники. Найменший відсоток, на його думку, шляхетська верства становила у військово-адміністративних та судових урядах. А от у найбільш відповідальних писарських урядах, що були пов'язані з різними секретарськими обов'язками, а також з дипломатичною службою, шляхта становила переважну більшість¹⁰⁵⁸. Таке співвідношення вчений уважав не випадковим, оскільки різноманітні писарські уряди могли посісти лише люди з відповідною освітою та знаннями¹⁰⁵⁹. Наприклад, уряд генерального писаря (канцлера), що керував усією політикою України, вимагав насамперед знання права, форм

¹⁰⁵³ Там само. – С. 99.

¹⁰⁵⁴ Там само. – С. 101.

¹⁰⁵⁵ Там само. – С. 121.

¹⁰⁵⁶ Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького / Іван Крип'якевич // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. 151. – С. 123 – 124.

¹⁰⁵⁷ Липинський В. Станіслав Михайло Кричевський... – С. 205 – 211.

¹⁰⁵⁸ Там само. – С. 213.

¹⁰⁵⁹ Там само. – С. 214 – 215.

складної тогочасної канцелярської техніки. Полкова канцелярія являла собою фактично уряд, що охоплював територію, яку можна порівняти з пізнішою губернією. Не кажучи вже про дипломатичну службу: різноманітні посольства, укладання угод із сусідніми державами (що було не рідкісним явищем за часів Хмельницького) вимагали знання кількох іноземних мов (насамперед латини, російської, польської, турецької), придворного церемоніалу тощо. На таких урядах найбільш відповідними якраз і були представники шляхетства.

Наприкінці розділу В. Липинський робив особливий наголос на нерозривному зв'язку історичної долі шляхти, як соціальної верстви, та процесу українського державотворення. Провал політичних планів Б. Хмельницького щодо створення незалежної української держави спричинив, на його думку, занепад шляхетства, втрату цієї верстви для українства на «користь чужої державности» і разом із цим призвів до занепаду національної культури та до періоду Руїни і «нашого, після найкращих моментів повстання, занепаду й приниження»¹⁰⁶⁰.

Другий розділ монографії був присвячений історії роду «зляшлілого»¹⁰⁶¹, за висловом В. Липинського, шляхтича Станіслава Кричевського, його життєпису в часах служби польській короні та причинам приєднання до повстання. Окремо автор спиняється на акті переходу Кричевського з римо-католицької віри у православну зі зміною імені (зі Станіслава на Михайла), вбачаючи у ньому не якісь утилітарні чи зискові причини, а виключно символ, що втілював бажання шляхтича «підкреслити свою єдність із повстанням “усієї Русі”, Русі в першій мірі “грецької віри”, за загальним розумінням сучасників»¹⁰⁶². Третій розділ монографії присвячувався безпосередній участі Кричевського у повстанні Хмельницького, з особливою акцентацією уваги на битві під Лоевом, в якій козацький полковник приносить себе фактично в жертву заради спасіння загальної справи повстання Б. Хмельницького. У цій частині праці В. Липинський аналізує політику українського гетьмана у ході повстання, осуджує його нерішучість, безкінечні вагання у перший рік боротьби. Кричевського ж він відносить до тієї частини козацької старшини, що прагнули «розтяти одним махом заплутаний вузол польсько-українських відносин»¹⁰⁶³.

У цьому розділі монографії особливо яскраво викристалізовується державницька історіософія В. Липинського, який підкреслює, що в ході повстання поступово «народжувалася найбільша ідея, яку українська політична думка коли-небудь видвигнула: ідея незалежності, державної самостійності України»¹⁰⁶⁴. При цьому він наполягає на висновку, що саме козацька старшина, левову частку котрої становили представники

---

¹⁰⁶⁰ Там само. – С. 235.

¹⁰⁶¹ Там само. – С. 305.

¹⁰⁶² Там само. – С. 313.

¹⁰⁶³ Там само. – С. 329.

¹⁰⁶⁴ Там само. – С. 334 – 335.

шляхетської верстви, інстинктивно відчувала те, що становило кардинальну помилку всіх інших політичних систем, які ґрунтували взаємини України із суміжними державами не на політичній самостійності. Тут історик проголошує своє історіософське кредо: «<...>Нарід, який знаходиться в несприятливих культурних умовах, а який не має власної державної організації, стане завжди здобиччю чужої держави, перетвориться у великій своїй частині в “наємних драгунів”»¹⁰⁶⁵.

Цікавим є той факт, що у монографії автор зачіпає й проблему соборності новостворюваної української державності у візії Б. Хмельницького. Гетьман, на його переконання, прагнув приєднати українські землі, що знаходилися в межах Великого Князівства Литовського та розширити свій протекторат на єдиновірні білоруські землі. В. Липинський пояснює це відповідними прагненнями руського духовенства, яке не могло допустити розірвання внутрішніх зв'язків земель, що входили до складу Київської митрополії, та православних шляхетських сфер, котрі мали величезний вплив на діяльність Хмельницького¹⁰⁶⁶.

Остання частина монографії присвячена битві під Лоевом, у котрій шляхтич Станіслав Михайло Кричевський фактично жертвує собою і підпорядкованим йому військом задля спасіння головних сил повстанців під проводом Б. Хмельницького. Пояснюючи мотиви, котрі керували цим безстрашним лицарем, В. Липинський підкреслює, що «не лавровий вінок тріумфатора, тільки достойне виконання свого обов'язку щодо України міг бачити перед собою київський полковник». І додає, що «від сповнення цього свого громадянського обов'язку не ухилився тогочасний український шляхтич»¹⁰⁶⁷, серце якого «так дуже полюбило справу виволення України»¹⁰⁶⁸. Отже, тут відразу відчутна паралель із закликами В. Липинського –громадського діяча, очільника групи українців-латинників – до сучасних йому представників спільної шляхетської верстви щодо необхідності виконати свій громадянський обов'язок перед українським народом, уставши якщо не на чолі, то принаймні у лави українського руху, кінцевою метою котрого, як ми знаємо, він уважав самостійну українську державу.

Також саме в цій монографії помітні паростки ще одного важливого державницького за своєю сутністю елементу історіософії В. Липинського, вперше введеного ним до українського історичного та політичного мислення – культ великої людини, визначної історичної особистості. На думку Я. Пеленського, ідеалізація «великої людини» була у Липинського подібною до польського історика Людвіка Кубалі, який, зокрема, захоплювався українським гетьманом¹⁰⁶⁹. В'ячеслав Казимирович добре

---

¹⁰⁶⁵ Там само. – С. 335.

¹⁰⁶⁶ Там само. – С. 353.

¹⁰⁶⁷ Там само. – С. 389.

¹⁰⁶⁸ Там само. – С. 391.

¹⁰⁶⁹ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 210.

знав праці цього науковця і часто посилався на них у власних дослідженнях. А у листі до В. Винниченка, датованого січнем 1912 р., називав характеристику Б. Хмельницького у першому розділі праці Л. Кубалі «Wojna Moskiewska. Szkice historyczne» «найкращою, яка досі є»¹⁰⁷⁰.

Я. Пеленський також убачає можливі впливи на В. Липинського таких західноєвропейських мислителів, як британський письменник, історик і філософ Томас Карлейль (1795 – 1881), що сповідував романтичний «культ героїв», котрі своєю діяльністю втілюють божественне провидіння й таким чином рухають людство вперед, німецький історик Генріх Трейчке (1834 – 1896), для якого саме видатні діячі були творцями історії. У характеристиці Б. Хмельницького, котру В. Липинський дав у монографії про Кричевського саме з позиції «культу великої людини», Пеленський також побачив суголосність із «героїчною школою» німецького поета-символіста Стефана Георге (1868 – 1933), що оспівували винятковість героїв, видатних політичних діячів (як-от: Наполеон, Юлій Цезар, Фрідріх II Великий) та особливо з англійською, так званою «бомбастичною» (чи патетичною), історіографічною школою¹⁰⁷¹. Дійсно, саме в історичних працях, написаних для альманаха «Z dziejów Ukrainy», вчений починав творити власний історичний міф гетьмана-державця, генія української історії. Так, описуючи епізод повернення Б. Хмельницького до Києва після перших перемог повстання у 1648 р., В. Липинський дає відповідну піднесену характеристику очільника Війська Запорозького, підкреслюючи його особливу історичну місію: «Перед очима козацького Гетьмана відкрилися широкі горизонти, незміренні перспективи, які сягали в далеке майбутнє. І як тому кілька місяців з-під Чигирини козацького провідника пірвала хвиля народної революції, так нині, зустрівшись з представниками української культури, понесла його хвиля тогочасної думки. І ця велика людина не злякалася накиненого їй історією, національною думкою великого завдання. Сучасники, як твердять літописці, помітили тільки якусь зміну в його вдачі: Гетьман споважнів, неначе смуток якийсь осів на його чолі, а в хвилинах піднесення, «шалені», як казали, думи власного витвору співав. Не був це вже давній козак – королівський підданий, що боронив своїх козацьких вольностей і «віри благочестивої» – але “Богом даний” геній і визволитель українського народу»¹⁰⁷².

Ідея «культу історичної особи», творення міфу про виняткового історичного героя у монографії В. Липинського виявилася не лише щодо постаті Б. Хмельницького. Слід зазначити, що у цій праці досить відчутні прагнення її автора глорифікувати і постать Кричевського. Він досягає цього піднесеними характеристиками шляхтича, підкресленням його героїзму, відповідними поясненнями мотивації дій козацького полковника

¹⁰⁷⁰ Листи Липинського В. до В. Винниченка. – С. 673.

¹⁰⁷¹ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 209 – 210.

¹⁰⁷² Липинський В. Станіслав Михайло Кричевський.. – С. 331.

у складних моментах баталії. Так, говорячи про розуміння Кричевським жертвенного характеру битви під Лоевом, котра не залишала жодних шансів козакам, В. Липинський пояснює його переконання у необхідності цієї жертви тим, що полковник, «добровільно повинчавшись з ідеєю визволення України, не уступить без смертельного бою перед противником, який був сто разів сильніший від нього»¹⁰⁷³. А описуючи епізод, коли важко поранений Кричевський наказує своїм уцілілим воякам залишити його на полі бою і рятуватися самим, історик патетично закінчує його твердженням, що керувався при цьому полковник думкою: «полководець повинен вміти не тільки гетьманувати, але й посвячуватися»¹⁰⁷⁴. У таких характеристиках згаданих історичних діячів яскраво проявлявся елітаризм як підґрунтя історіософії В. Липинського. Отже, вже в дореволюційну добу вчений був переконаний, що історію творять насамперед видатні одиниці, а також суспільні еліти.

Державницька візія української історії у монографії про Кричевського виявилася і в оцінках її автора історичного значення героїчної битви під Лоевом. Його він убачав у можливості для Б. Хмельницького укласти «Зборівський договір у такій формі, котра стала вихідною точкою насамперед для політичного унезалежнення України від Речіпосполитої, а потім для всієї нашої пізнішої історії»¹⁰⁷⁵. Ці висновки були тісно пов'язані з політичними переконаннями самого В. Липинського. Не випадково, він завершує свою ґрунтовну монографію паралелями із сучасною йому добою, стверджуючи необхідність пригадати минувшину в час, коли «знову в нашій Україні починає розгорятися боротьба». І черговий раз звертається до представників власної соціальної верстви, нащадків «попольщених і зрусифікованих синів України» зробити, як колись Кричевський, вибір «між табором наїзників із їхньою гнобительською державністю, і власним народом, що почав відроджуватися»¹⁰⁷⁶.

Високо оцінюючи монографію В. Липинського ще до появи її друком в альманасі «Z dziejów Ukrainy», М. Грушевський, котрий мав змогу ознайомитися з працею відразу по завершенні роботи над нею автора, ще влітку 1911 р. пропонував В. Липинському опублікувати її замість альманаха у «Записках НТШ» українською мовою. Однак на той момент частина альманаха, що містила монографію, вже була видрукована у типографії. В. Липинському й самому було шкода, що праця, котра «якось вже в руках виросла», не буде видана «спершу по українськи»¹⁰⁷⁷. Тому він вирішив опублікувати її в українському варіанті окремою книгою. Однак тоді світ побачив лише польськомовний варіант окремої відбитки монографії про Кричевського накладом 300 примірників¹⁰⁷⁸.

---

¹⁰⁷³ Там само. – С. 415.

¹⁰⁷⁴ Там само. – С. 419.

¹⁰⁷⁵ Там само. – С. 429.

¹⁰⁷⁶ Там само. – С. 429 – 431.

¹⁰⁷⁷ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 376.

¹⁰⁷⁸ Там само. – С. 399.

У грудні 1911 р. професор листовно пропонував молодому історикові порушити питання про обрання його дійсним членом Українського наукового товариства у Києві, де він був головою. Думаємо, що ця пропозиція була безпосередньо пов'язана із завершенням найбільш вагомої наукової праці В. Липинського дореволюційного періоду – монографії про Кричевського. Вважаючи таку пропозицію за велику честь, В. Липинський разом із тим скромно відмовлявся від неї: «Кажучи цілком щиро, мені здається, що здобутки моєї праці на цьому полі поки що ще за малі і за дрібні, і тому я не почуваю себе в праві відповісти позитивно на Ваше питання»¹⁰⁷⁹.

Повертаючись до змісту третього розділу альманаха «Z dziejów Ukrainy», зазначимо, що він містив ще одну монографію авторства В. Липинського – «Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy» («Два моменти з історії пореволюційної України»). Приводом для її написання стало віднайдення дослідником у бібліотеці Чарторійських одного цікавого документу – копії присяги пінської шляхти гетьману Богданові Хмельницькому, котрим вона проголосила своє входження з усім повітом до складу Української козацької держави. Наслідком цієї присяги став загальновідомий гетьманський універсал на підтвердження прав шляхти Пінського повіту від 28 червня 1657 р. Цей історичний епізод зацікавив історика¹⁰⁸⁰, адже він був прикладом прилучення до Хмельниччини не лише поодиноких представників шляхетської верстви, а й цілих великих її територіальних груп. В. Липинський вирішив на його основі написати спеціальну розвідку. За обсягом вона була втричі менша від дослідження про Кричевського і присвячувалася історичним подіям двох останніх років гетьманування Б. Хмельницького. Як зазначав сам Липинський у монографії, його метою було показати ставлення шляхти, що брала участь у Хмельниччині, до «найвизначніших тоді політичних акцій: Переяславської та Гадяцької угод». Однак, оскільки альманах мав уміщати й інші важливі матеріали, вчений обмежився загальною характеристикою цих двох переломних моментів у житті української шляхти за часів утілення ідеї української державності¹⁰⁸¹.

У першій її частині під заголовком «U szczytu potęgi» («На вершині могутності») автор приділив увагу зовнішньополітичним комбінаціям Б. Хмельницького після Переяславської угоди. Їх аналіз, здійснений В. Липинським, чітко вказував на те, що угода з Москвою була лише тимчасовим кроком, етапом на шляху створення самостійної української держави. Тут же історик характеризує правобережну шляхту, що приєдналася до Хмельниччини не від початку повстання, як козакуюча шляхта, а пізніше. Цей процес він безпосередньо пов'язував із політичними планами Б. Хмельницького, що поступово увиразнилися в ході революції й урешті оформилися у вигляді ідеї «відокремленого

---

¹⁰⁷⁹ Там само. – С. 381.

¹⁰⁸⁰ Там само. – С. 383.

¹⁰⁸¹ Lipinski W. Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy // Z dziejów Ukrainy. – S. 520.

існування України»¹⁰⁸². Нова шляхта, яка прилучалася до Хмельниччини, була представлена тепер не відчайдухами на кшталт Кривоноса, а виваженими політиками і дипломатами¹⁰⁸³. В. Липинський особливо наголосив на ставленні Б. Хмельницького до цієї верстви як до «потрібних для адміністрації держави людей»¹⁰⁸⁴.

Розвиваючи власну елітарно-державницьку історіософську концепцію, В. Липинський намагався довести переконаність Б. Хмельницького у винятковій ролі шляхетства у процесах українського державотворення. Говорячи про самостійницькі наміри Б. Хмельницького в останній період його гетьманування, історик підкреслював: «Щоб найголовніше завдання Богдана Хмельницького, мету всіх його дипломатичних заходів – створення на руїнах прастарої Київської Русі нової української держави – втілити, було необхідно знайти опертя у тих верствах українських, котрі у той час вважалися політично-активними та політично-творчими»¹⁰⁸⁵. Такою верствою було насамперед козацтво, до якого від початку повстання пристали незліченні маси селянства, міщанства, а також значне число представників шляхти. Саме козаччина, на думку В. Липинського, і була творцем ідеї української державності¹⁰⁸⁶. Але перед Б. Хмельницьким стояло завдання міцно зв'язати з Військом Запорозьким й інші верстви українського народу, щоб збудувати «на шаблі козацькій фундамент української державної споруди»¹⁰⁸⁷.

В. Липинський стисло проаналізував зовнішню і внутрішню політику гетьмана на різних етапах Хмельниччини. Більш детально спинився на змінах його політики до шляхетської верстви (непокозаченої), і констатував, що, врешті, Б. Хмельницький у ставленні до цього прошарку відкинув запропонований йому раніше Киселем невиразний національно-конфесійний критерій («Русь»), а натомість запровадив єдиний раціональний політичний критерій. Його суть зводилася до безумовного визнання шляхтою влади Війська Запорозького та повного зірвання стосунків з польською державою, якщо вона хотіла далі жити на українських землях. Таке ставлення до шляхти В. Липинський пояснював розумінням гетьманом того факту, що польська державність тримається саме на цій верстві й що тільки в «тісному об'єднанні шляхти зі створюваною українською державністю ця остання може від замахів Речі Посполитої бути назавжди убезпечена».¹⁰⁸⁸

Звідси, за Липинським, походили і наміри гетьмана «розбурхану, пусту, анархічно-кондотієрську і для України паразитну спольщену шляхту українську – перетворити на державно спосібну верству хліборобсько-службову від війська Запорізького та гетьманської влади

---

¹⁰⁸² Ibidem.

¹⁰⁸³ Ibidem. – S. 522.

¹⁰⁸⁴ Ibidem. – S. 517.

¹⁰⁸⁵ Ibidem. – S. 536.

¹⁰⁸⁶ Ibidem. – S. 537.

¹⁰⁸⁷ Ibidem.

¹⁰⁸⁸ Ibidem. – S. 546.

цілковито залежну, яка за сповнювання різних урядів державних у ділянці служби дипломатичної (канцелярії: гетьманська й полкові) та військової мала б – подібно як старшина козацька – право побирати у своїх посіlostях данину (податок) від своїх селян»¹⁰⁸⁹.

Цікавим є визначення В. Липинським різних етапів внутрішньої політики Б. Хмельницького. Для її характеристики у початковий період повстання історик уживає дефініцію «козацько-народна в межах польської державності», а стосовно періоду, коли гетьман остаточно зриває зв'язок з Річчю Посполитою, ця внутрішня політика вже визначається ним як «територіально-державна»¹⁰⁹⁰. Еволюцію зміцнення цієї останньої політики у період між Переяславською угодою (1654 р.) та Універсалом гетьмана, що підтверджував усі права (політичні, соціальні, віросповідні – незалежно від релігійної конфесії) пінської шляхти (1657 р.), В. Липинський бачить саме у поступовому переважанні вищезгаданого політичного критерію, згідно з яким шляхті поверталися її посіlostі, права та привілеї лише за умови беззастережного визнання нею влади Війська Запорозького на козацькій території. Простежити цю еволюцію можна від відомих Березневих статей, де всі належні права і привілеї зберігалися лише за шляхтою православного віросповідання. Отже, тут ще виразно бачимо, крім політичного, ще й віросповідно-національний критерій. Молодий історик пояснював цю метаморфозу двома обставинами. По-перше, тим, що на момент укладання Переяславського договору в Україну (землі, підпорядковані Війську Запорозькому – Київщина, Чернігівщина, Брацлавщина) поверталася переважно руська православна шляхта, а, отже, саме її слід було повернути на бік Війська Запорозького. По-друге, надання прав і привілеїв саме православному шляхетству, було, на думку В. Липинського, ще й поступкою толерантної щодо віросповідання козацької політики гетьмана релігійному фанатизмові «союзницької» Москви – поступкою, що впливала «з характеру тимчасовості, який надавав цілій тій угоді (Переяславському договору. – І.П.) Хмельницький»¹⁰⁹¹. Згодом гетьман відкидає віросповідно-національний критерій. Така еволюція внутрішньої політики щодо шляхти забезпечила гетьманові спілку з державнотвірною верствою, без котрої, на переконання вченого, неможливо було збудувати власну державу.

У пряму залежність від цієї політики вчений ставив і відповідне ставлення шляхти до Війська Запорозького. Крім того, В. Липинський переконливо доводив розуміння Хмельницьким необхідності повернення на свій бік шляхти тих земель, котрі ще належали до Речі Посполитої, – воєводства Брест-Литовське (у тому числі й Пінщина), Руське, Волинь та Поділля. Для визволення цих земель гетьманові потрібен був «пункт опертя», який він бачив саме у місцевому шляхетстві. Забезпечення в їх

---

¹⁰⁸⁹ Ibidem.

¹⁰⁹⁰ Ibidem. – S. 551.

¹⁰⁹¹ Ibidem. – S. 553.

особі своїх союзників дало б можливість здолати силу Речі Посполитої в тих українських землях та, за висловом історика, поклато б «між Польщею і Україною непереборний мур для всіляких польських зазіхань»¹⁰⁹². Сама ж шляхта активно прилучається до Хмельниччини саме тоді, коли виразно виявляється її державно-політичний характер. Доводячи цю думку конкретними прикладами (Ю. Немирич, О. Чаплич-Шпановський, Г. Гулевич-Воютинський), учений у висновку зазначає: «Виростала вже <...> в тім часі під проводом Богдана потужна Україна, вимальовувалася виразно ідея української державності, яка все, що органічно було пов'язане з землею українською, до себе приваблювала і притягала»¹⁰⁹³. Ці висновки мають цілком виразний характер і свідчать про те, що у своїх монографіях в альманасі В. Липинський на теоретичному рівні обґрунтовував свою елітарно-державницьку концепцію. Саме в цьому розділі монографії історик аналізував і вищезгадані документи про приєднання до Б. Хмельницького шляхти Пінського повіту. Подібний акт він слушно вважав наслідком вищезначеної політики гетьмана щодо шляхетської (непокозаченої) верстви і характеризував його як один з епізодів «широкого тоді процесу»¹⁰⁹⁴.

Аналізуючи обидва документи, історик звернув особливу увагу на те, що найбільшої уваги у них приділялося політичним пунктам, адже і пінська шляхта, і гетьман розуміли, що від «укладу політичних стосунків усе майбуття, саме існування обох сторін залежить»¹⁰⁹⁵. Так, В. Липинський побачив у присязі пінського панства виразне ставлення шляхти до Переяславської угоди як до тимчасового союзу, необхідного в часі, доки ведеться боротьба за визволення всіх українських земель від польського панування. Адже в документі «згідно з гетьманською волею» говорилося, що шляхта визнає протекторат Московського царства лише як підданство «при Війську Запорозькому» та «через Гетьмана Запорозького». На думку В. Липинського, визначивши «так виразно зазначене праводержавне становище, що проголошувало цілковиту відрубність і самостійність України, обидві сторони окреслили свої взаємні один до одного обов'язки»¹⁰⁹⁶. Отже, у цій монографії знову на перший план виходить ідея державництва та особливої ролі шляхетської верстви у її реалізації в часах Хмельниччини.

У другій частині праці під назвою «Na przełomie» («На переломі») дослідник чітко сформулював два головні політичні завдання Б. Хмельницького, котрі не були розв'язані його наступниками: у зовнішній політиці – незалежнення України від сусідніх держав (Москви, Польщі та Криму), а у внутрішній – сконсолідування нового державного життя народу, що розпочиналося після вікової неволі¹⁰⁹⁷. Як бачимо,

---

¹⁰⁹² Ibidem. – S. 561.

¹⁰⁹³ Ibidem. – S. 569.

¹⁰⁹⁴ Ibidem. – S. 571.

¹⁰⁹⁵ Ibidem. – S. 575.

¹⁰⁹⁶ Ibidem. – S. 576.

¹⁰⁹⁷ Ibidem. – S. 578.

історик знову наголошує на державницьких прагненнях Б. Хмельницького. Також він черговий раз дає акцентовану елітаристську характеристику української шляхти, багато представників якої влилися до українського політичного організму, особливо після окупації Військом Запорзьким північно-західних українських земель. При цьому він використовує такі її означення, як «політично вироблена, культурна, освічена, верства», «категорія “значних людей”», «потужна згуртована партія»¹⁰⁹⁸, «потужна освічена верства, що прагнула мати вирішальний вплив на українську політику»¹⁰⁹⁹. А також всіляко підкреслює відповідне ставлення до шляхти з боку гетьмана Б. Хмельницького, котрий, за В. Липинським, добре розумів, що «без тої верстви державність українська створитись не могла» і що хотів мати гетьман у тій шляхті «корисну для держави верству»¹¹⁰⁰.

Тут же історик уперше обґрунтовує і монархічні наміри Хмельницького, починаючи вже тоді (а не у працях пореволюційної доби, як твердить Я. Пеленський¹¹⁰¹) конституювати власну історичну концепцію про монархічно-абсолютистичні цілі гетьмана. Вони, на думку В. Липинського, впливали з його політичних переконань, згідно з якими гетьман був «до мозоку кості, до глибини душі монархістом в абсолютистичному значенні того слова»¹¹⁰². Цю думку вчений доводив твердженням, що на початковому етапі повстання одним із провідних гасел гетьмана було «За короля, проти королевенят!», а пізніше гасло зводилося до зміни короля та вишукування нового монарха. Отже, коли у помислах Хмельницького остаточно визрів план незалежнення України, то за політичну форму він вибрав монархію. В. Липинський уперше вживає тут термін «діничний правитель»¹¹⁰³, котрий усебічно буде ним обґрунтований уже у пореволюційний час як в історичній монографії «Україна на переломі», так і, особливо, у його політологічному трактаті «Листи до братів-хліборобів».

Надзвичайно цікавим є той факт, що у цій праці В. Липинським була дана критика республіканізму та його елементів у політичній системі. Ми вже зазначали, що у вітчизняній історіографії практично утвердилася думка (за винятком поглядів Л. Біласа) про прихильність В. Липинського до демократії у дореволюційний період, що діяч сам «був у своїх початках народником і демократом»¹¹⁰⁴. У передмові до третього тому серії «В'ячеслав Липинський. Твори. Архів. Студії», започаткованої СЄДІ, що представляв розділ «Твори» й уключав у себе друк головної праці історика пореволюційної доби «Україна на переломі», Я. Пеленський, аналізуючи суспільно-політичні та історичні погляди В. Липинського, схарактеризував

---

¹⁰⁹⁸ Ibidem. – S. 580.

¹⁰⁹⁹ Ibidem. – S. 583 – 584.

¹¹⁰⁰ Ibidem.

¹¹⁰¹ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 208.

¹¹⁰² Lipinski W. Dwie chwile z dziejów porowolucyjnej Ukrainy. – S. 584.

¹¹⁰³ Ibidem.

¹¹⁰⁴ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 200.

його у дореволюційний час як «консервативного демократа»¹¹⁰⁵. Однак, на наш погляд, аналізована монографія спростовує це твердження. Обґрунтовучи монархічні прагнення Б. Хмельницького, історик підкреслює, що гетьман, керуючись гірким історичним досвідом Речі Посполитої, не сприймав демократично-республіканських ідей. Ішлося про польську шляхетську демократію, що втілилася у знаменитій «Золотій вольності» (згідно із законом «Nihil novi» 1505 р.), яка надавала надзвичайно широкі права та привілеї шляхті та встановлювала фактично конституційно-монархічну форму правління, обмежену польським сеймом. Для тогочасної абсолютистської Європи це було унікальним явищем, однак, на думку В. Липинського, Б. Хмельницький оцінював його негативно. Зокрема, історик відзначає, що гетьман не лише вважав «польський республіканізм найгіршим синонімом олігархії», а й «був певен, що маси козацькі, котрі зросли у боротьбі з тією олігархією, на такий самий олігархічний уряд козацької старшини у себе не пристануть ніколи»¹¹⁰⁶. Натомість намагався обґрунтувати переконаність гетьмана у необхідності дідичної (спадкової) монархічної форми правління. Думаємо, що відповідні симпатії до цієї форми державного устрою, вже мав на той час і сам історик.

Автор монографії глибоко проаналізував причини занепаду української революції по смерті Хмельницького, політичні помилки українського шляхетства, які довели його до того, що воно мусило зрезигнувати зі своїх національно-політичних домагань.

Цю монографію В. Липинський уже сам запропонував М. Грушевському для публікації у «ЛНВ», підготувавши попередньо дещо змінений і доповнений її україномовний переклад¹¹⁰⁷. Професор радив змінити назву статті. Автор пристав на таку пропозицію, вирішивши дати праці заголовок «На переломі. (З історії української політики в половині XVII століття)». На жаль, М. Грушевський не зміг остаточно гарантувати В. Липинському друк праці. Історик кілька разів повертався до цієї ідеї. І. Гирич вважає, що праця могла бути закінчена¹¹⁰⁸. Однак документального підтвердження цього немає. Якщо вона й була підготовлена, то, напевно, загинула у революційному вогні 1918 р. під час погрому садиби історика у Русалівських Чагарях, разом з усім його багатющим архівом, на збирання якого дослідник поклав кілька передвоєнних років. Саме ця розвідка, значно розширена і перероблена, буде видрукована вже в еміграції за назвою «Україна на переломі», де історософія мислителя постане у завершеному вигляді.

¹¹⁰⁵ Пеленський Я. Передмова. Вячеслав Липинський і його «Україна на переломі» / Ярослав Пеленський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори. Історична секція / Редактор Лев Р. Білас. – Т. 3. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. – Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського, 1991. – С. XI.

¹¹⁰⁶ Lipinski W. Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy. – С. 585.

¹¹⁰⁷ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 403.

¹¹⁰⁸ Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло. Грушевський. – С. 316.

Третій розділ альманаху мав назву «Документи Руїни». У ньому історик опублікував відповідний документальний матеріал, віднайдений ним в архівах, зокрема лист генерала артилерії Великого Князівства Руського Степана Немирича до Війська Запорозького, Універсал гетьмана Івана Брюховецького до Правобережної України та інші. Останній розділ збірника називався «Шляхом Богдановим». Його основний зміст становили дві праці: М. Грушевського «Союз шведсько-український в р. 1708» та В. Липинського «Промова Самійла Зорьки на погреб Богдана Хмельницького згідно з Літописом Величка».

Отже, альманах став справжнім явищем насамперед у науковому житті тодішньої України. Адже в ньому було опубліковано багато нового документального матеріалу, що мав показати особливу роль шляхетської української верстви у державотвірних процесах доби Хмельниччини. Крім того, самі наукові праці авторства В. Липинського в цьому збірнику становили нову сторінку в розвитку української історіографії. У передньому слові до «України на переломі», сам В. Липинський зазначав, що 1912 р. у його наукових розвідках аналізувались українські «державні (а не тільки культурно-національні) змагання»¹¹⁰⁹. Якщо у попередніх наукових розвідках молодого історика ми бачимо окремі, хоч і достатньо виразні, паростки його державницької історіософії, то у «Z dziejów Ukrainy» В. Липинський розглядає та обґрунтовує українську козацьку державність як теоретичну проблему.

Слід мати на увазі той факт, що активна праця над альманахом збіглася з такою сторінкою громадсько-політичної діяльності історика як участь у таємних львівських нарадах, спрямованих на політизацію українського руху, вислідом котрих, як ми вже зазначали, була підготовка того ж 1912 р. «Меморіалу до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі», який яскраво відображав послідовні самостійницькі переконання автора стосовно перспектив розвитку України. Отже, це підтверджує думку, що власну історіософію В. Липинський ґрунтував на своїх політичних переконаннях.

Свого часу, ще у 20-их рр. минулого століття, російський науковець Михайло Богословський запропонував типологію вчених-істориків залежно від психологічного складу, що представляла три провідні типи. Перший – це історик-дослідник, сила таланту котрого полягала у відшукуванні фактів та їх безсторонньому аналізі. Другий тип представляє історик-художник, що вживається в минуле, інтуїтивно в нього проникає і творчо зображує. І, нарешті, третій тип – історик-мислитель, який філософськи осмислює історичні факти, відстежує їх причиново-наслідкові зв'язки, оцінює їх загальне значення в ході історичного процесу, «підносить факти в ранг ідеї». Безумовно, кожен з трьох типів рідко зустрічається в одному взятому вченому в чистому вигляді. Зазвичай вони

---

¹¹⁰⁹ Цит. за: Кревецький І. Українська історіографія на переломі / Іван Кревецький // Записки НТШ. – Львів, 1924. – Т. 134 – 135. Праці історично-філософської секції. Під ред. В. Крип'якевича. – С. 171.

бувають змішані у різних поєднаннях, однак, на думку М. Богословського, завжди один якийсь конкретний тип має перевагу¹¹¹⁰. Подібна типологія істориків була дуже умовною, але тим не менше вона дозволяла врахувати дію того чинника у науковій творчості, який пов'язаний з психічним складом дослідника. Говорячи про історика В'ячеслава Липинського, на наш погляд, можна беззаперечно стверджувати, що у ньому вже на ранньому етапі наукової творчості переважав тип історика-мислителя, котрий не просто відшукував необхідні історичні факти, а й розмірковував над ними, практично оглядаючи їх з висоти, що приховувала окремі індивідуальні конкретні особливості у загальних теоретичних формулах. Для нього історія була, насамперед, не реконструкцією минулого, «яким воно було насправді», а, за висловом Л. Біласа, «своєрідним духовним процесом, у якому історик на підставі відповідних аналогій з пережитим та обдуманим, намагається осмислити конкретні, ключові в його розумінні, постаті чи події минулого»¹¹¹¹. Іншими словами, він прагнув звести історичну фактологію до рівня близької його переконанням концептуальної ідеї. І цією головною ідеєю був постулат вільної, незалежної української держави. Однак разом із тим у В. Липинському дивним чином поєднувалися й дві інші іпостасі вченого-історика. Яскраво про це свого часу написав М. Залізняк: «Він об'єктивний історик і скрізь послугується документальним матеріалом, <...> але заразом він художник, під рукою якого мертвий матеріал сухих документів оживає і складається в картини, які глибоко потрясають читача і лишають по собі незатерте вражінє»¹¹¹².

Майже одночасно з появою альманаху за редакцією В. Липинського світ побачила «Ілюстрована історія України» М. Грушевського (1911 р.). Обидві книжки були гарно й багато ілюстровані. Як зазначає І. Гирич, В. Липинський допомагав професорові у доборі ілюстративного матеріалу для його праці. Вони були віднайдені молодим істориком у музеї Чапських та архіві Чарторийських у Кракові. Всього М. Грушевський використав 12 з надісланих йому гравюр. В. Липинський надсилав професорові кліше всіх оригінальних ілюстрацій, котрі він подав у своїй книзі «Z dziejów Ukrainy», але від більшості з них М. Грушевський, напевно, з етичних міркувань, відмовився. Обмін ілюстраціями був взаємний. В. Липинський також скористався кліше ілюстрацій, котрі надсилав йому професор, або, за згодою останнього, самостійно робив окремі репродукції з його праць. І. Гирич наголошує на тому, що обидва науковці мали однаковий підхід до принципів підбору ілюстрацій, що ґрунтувався на використанні образотворчого матеріалу тієї епохи, в якій діяла та чи інша історична особа. Іншими словами, вони дотримувалися принципу автентичності

¹¹¹⁰ Богословский М.М. О трудах С.А. Белокурова по русской истории / Михаил Михайлович Богословский // Русский исторический журнал. – Пг., 1922. – Кн. 8. – С. 229.

¹¹¹¹ Білас Л. В. Липинський як історик кризової доби. – С. 1VII.

¹¹¹² Залізняк М. «Зарослими шляхами України» / Микола Кіндратович Залізняк // ЛНВ. – К., 1912. – Т. LX. – Кн. XII. – С. 557.

зображення до історичного змісту. Й унікали при цьому пізніших образотворчих реконструкцій, за винятком сучасних фотографій з пам'яток архітектури, побуту, мистецтва тощо. Крім того, В. Липинський надзвичайно ретельно підходив до підготовки анотацій до ілюстрацій альманаху, в яких обов'язково вказував джерело походження репродукції (архівна легенда або шифр, номер рукопису, сторінка чи аркуш), автора оригіналу (прізвище художника), назву книги (якщо ілюстрація походила з іншого видання)¹¹¹³. Взагалі, історик з надзвичайною ретельністю підходив до підбору ілюстрацій. У листі до М. Грушевського, в якому В'ячеслав Казимирович гарантував професорові обов'язковість посилань на його праці у разі використання ілюстративного матеріалу з них, він, зокрема, зазначав, що знає «дуже добре з власного досвіду, скільки праці коштує вишукування потрібних для ілюстрацій рисунків»¹¹¹⁴.

Поява альманаху була схвально зустрінута українською науковою спільнотою. За оцінкою І. Крип'якевича, збірник «Z dziejów Ukrainy» мав епохальне, переломне значення у справі наукового вивчення процесу державного будівництва в Україні XVII ст. З цього приводу він наголошував: «Ніякі студії над Хмельниччиною не будуть могли перейти коло неї мовчки, а не один погляд автора мусить прийняти наша історіографія в основу своїх розслідувань»¹¹¹⁵. Високо оцінив наукові студії В. Липинського, представлені в альманасі, й В. Дорошенко, назвавши їх «оригінальними, високоталановитими, повними глибокої й бистої думки і широкого історичного знання дослідниками»¹¹¹⁶.

Крім наукової вартості альманах «Z dziejów Ukrainy» представляв також, за твердженням Д. Дорошенка, суттєвий «суспільний інтерес»¹¹¹⁷. Саме його аналізу була присвячена розлога рецензія збірника авторства того ж Д. Дорошенка, вміщена в московському місячнику «Украинская жизнь». У ній автор наголошував на провідній ідеї альманаху, що полягала у доведенні органічного зв'язку української шляхти з українським народом, який виражався в участі цієї верстви у долі народу в різні історичні періоди, а особливо у часи Хмельниччини¹¹¹⁸. Дорошенко вказував на спробу видавців пов'язати історичне минуле правобережної шляхти з її теперішнім існуванням та спонукати шляхетську верству до підтримки українського національного відродження.

Незабаром по виході альманаху з друку Д. Дорошенко особисто познайомив В. Липинського із Костем Михальчуком – відомим ученим-мовознавцем, хлопоманом та соратником В. Антоновича. При зустрічі молодий історик подарував «Z dziejów Ukrainy» Михальчукові. Однак тут же з'ясувалося, що той уже придбав був п'ять примірників збірника (що

¹¹¹³ Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло. Грушевський. – С. 316 – 317.

¹¹¹⁴ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 382.

¹¹¹⁵ Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького. – С.135.

¹¹¹⁶ Дорошенко В. Український науковий рух в 1912 р. / Володимир Дорошенко // ЛНВ. – К., 1913. – Т. LXI, кн. II. – Лютий. – С. 369.

¹¹¹⁷ Д. Д-ко [Дорошенко Д.] Возвращение к родному народу. – С. 107.

¹¹¹⁸ Там само. – С. 106.

коштував досить дорого – 5 карбованців і 50 копійок) та розіслав їх по своїх знайомих, для яких, власне, і призначалося видання, – спольщених українцях. Цей факт, за твердженням Д. Дорошенка, був свідченням високої оцінки збірника К. Михальчуком¹¹¹⁹.

Резонансом українського суспільного інтересу до виданого альманаху було й опублікування перекладеного українською мовою вступу збірника у щоденній українській газеті «Рада»¹¹²⁰. На монографії та статті В. Липинського в альманасі відразу звернув увагу представник молодокраїнської соціал-демократії, один із майбутніх засновників СВУ М.К. Залізник. У них він побачив своєрідне науково-історичне підґрунтя державницьких устремлінь молодокраїнства. У листі до А. Жука від 22 серпня 1912 р., віднайдену І. Гиричем, Залізник назвав праці історика з альманаху спробою «розглянути з нового погляду найважливіші події з нашого минулого життя». Обґрунтовуючи цей висновок, Микола Кіндратович зазначав: «Щодо багатства думок і свіжості поглядів, сі роботи перевищують все, що я досі читав з історії України. На мою думку, Липинський сими двома роботами зайняв серед української суспільної думки перше місце поруч Грушевського. Значіне його робіт для нашого національно-політичного виховання й освідомлення може бути величезне»¹¹²¹.

Одразу по виході альманаху «Z dziejów Ukrainy» М. Залізник пише на нього низку рецензій і розміщує їх у провідних галицьких періодичних виданнях. Одна з них, друквана у львівському «Ділі», мала назву «Під прапором ідеї»¹¹²². У ній він насамперед указував на ту безперечну новизну, котру вніс В. Липинський у дослідження вітчизняної історії, довівши факт не лише участі, а й визначної ролі української шляхти у боротьбі за українську національну ідею у XVII – XVIII ст. Уже тоді, 1912 року, М. Залізник оцінював альманас «Z dziejów Ukrainy», як роботу абсолютно нового напрямку української історіографії¹¹²³.

Якщо представниками українства поява збірника була зустрінута прихильно, то польська преса – і консервативна, і національно-демократична – вороже та, як завжди, упереджено поставилася до видання. Найбільш стримано сприйняв вихід «Z dziejów Ukrainy» краківський «Czas», який лише навів найбільш характеристичні уривки з передмови до альманаху його видавців, заявляючи, що тут коментарі зайві. Інший часопис консервативного спрямування – «Gazeta Narodowa», схарактеризувавши провідну ідею книги, назвала її «віросповіданням польських «перевертнів» з України» і закликала протидіяти їм, «щоб не

¹¹¹⁹ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914)... – С. 167.

¹¹²⁰ До читальника з землі української // Рада. – К., 1912. – № 276 – 2 / 15 грудня.

¹¹²¹ Гирич І. Листи В. Винниченка, Л. Юркевича, М. Залізника і В. Степанківського до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.) / [Електронний ресурс] //Режим доступу: //http://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/Documents/1912-68-11.html

¹¹²² Кіндратович. М. [Залізник М.] Під прапором ідеї / Микола Кіндратович Залізник // Діло. – Львів, 1912. – № 198 – 3 вересня / 21 серпня. – С. 1 – 2.

¹¹²³ Залізник М. «Зарослими шляхами України». – С. 55б.

заражували польської суспільности». Особливо ж запекле цькування видавців альманаху чинила вшехпольська преса. Зокрема, «Kurier Lwowski» відверто глузував з появи збірки, яку пояснював «дармуванням та розпустою», що начебто панують у польських дворах підросійської України, позбавлених, на думку автора замітки, сучасної культури. Мовляв, такі умови й породжують видання на кшталт «Z dziejów Ukrainy»: «Аномальний осередок видає аномальні психічні структури й аномальні уми»¹¹²⁴. Інший національно-демократичний польський пресовий орган у Львові – «Gazeta Wieczorna» – у пояснення появи альманаху додавав ще «російські рублі». Отже, не минуло й року від часу судового процесу В. Липинського проти польських газет у справі так званих «пруських марок», як з'явився новий ганебний наклеп. Як слушно вказувало львівське «Діло», опоненти українців польської культури не були готові до справжньої ідейної боротьби чи обґрунтованої публіцистичної полеміки, а тому вдавалися до таких невідповідних «методів»¹¹²⁵.

На жаль, наступні томи альманаху так і не побачили світ. Не були втілені в життя і ще багато наукових задумів В. Липинського. Серед найбільш значущих, очевидно, велика розвідка про Володимира Антоновича, як найвидатнішого представника польського українофільства. Роботу над нею дослідник розпочав фактично відразу по смерті видатного історика навесні 1908 р. Структура цієї праці бачилася дослідникові так: короткий нарис історії польського українофільства до Антоновича; «хлопоманія» 60-их рр. XIX ст. і участь у ній Антоновича; характеристика тогочасних польсько-українських відносин; наслідки хлопоманського руху; порівняння сучасного історичного моменту в житті польського та українського громадянства в Україні з тогочасним¹¹²⁶. Задумавши цю працю, В. Липинський віддавав їй спочатку майже всі свої сили і час, про що повідомляв у листі до В. Доманицького¹¹²⁷. На думку І. Гирича, саме цей матеріал В. Липинський пропонував М. Грушевському для публікації в ЛНВ, а згодом мав намір умістити у другому томі альманаху¹¹²⁸. Врешті, до читача дійшов лише скорочений публіцистичний варіант, опублікований на шпальтах «Ради» у 1911 р.¹¹²⁹, що був реакцією на статтю Ореста Левицького, написаній з приводу третьої річниці смерті В. Антоновича. У ній він розвінчував низку стереотипів стосовно діяча і всього хлопоманського руху, зокрема щодо їхньої заслуги у справі прилучення до українського руху. Натомість підкреслювалася виняткова роль Антоновича у виразному означенні «взаємних національних відносин

¹¹²⁴ В чім проявляється польський демократизм? // Діло. – Львів, 1912. – № 201. – 6 вересня / 24 серпня. – С. 2.

¹¹²⁵ Там само. – С. 3.

¹¹²⁶ Листи В. Липинського до М. Грушевського. – С. 352.

¹¹²⁷ Листи Липинського В. до Доманицького В. – С. 489.

¹¹²⁸ Гирич І. Листи Вячеслава Липинського з дореволюційних часів. – С. 98.

¹¹²⁹ Див.: Правобережець В. За що ми повинні дякувати В. Антоновичу. // Рада. – К., 1911. – № 70. – 27 березня (9 квітня). – С. 2.

України та Польщі», у яшому проголошенні «словом і ділом повної національної незалежності України від Польщі»¹¹³⁰.

Серед не втілених у життя наукових планів В. Липинського було, зокрема, написання низки рецензій на історичні праці польських істориків Ч. Нанке, К. Пуласького, Л. Кубалі¹¹³¹ (котрі дослідник ретельно опрацьовував у зв'язку з власними історичними студіями), а також українського дослідника І. Каманіна. Остання цікавила молодого історика через близьку його науковим інтересам тему, адже стосувалася вона участі шляхти та селянства у Хмельниччині¹¹³². Протягом кількох років історик працював над статтею про польського історика Олександра Яблоновського. Починалася вона ще у 1908 р. з невеличкої рецензії, а згодом почала розростатися у повноцінну статтю. Інтерес В. Липинського до творчості саме цього польського ученого невипадковий. О. Яблоновський, як відомо був учнем одного із засновників української історичної школи у польській романтичній історіографії 40 – 60-их рр. XIX ст. М. Грабовського, котрий приділяв велику увагу україно-польським історичним взаєминам і навіть пропагував ідею польсько-українського зближення. О. Яблоновський услід за своїм учителем зміщував акцент у дослідженнях із загальнопольської до регіонально-української історичної проблематики, критично ставився до традиційних польських наукових стереотипів¹¹³³. Така історична концепція не могла пройти повз увагу В. Липинського.

Наприкінці 1910 р. у листі до М. Грушевського повідомляв про намір уключити статтю про О. Яблоновського (польською мовою) у загальному, більш популярному вигляді до другого тому альманаху. Одночасно готував розширений україномовний варіант для публікації у Записках НТШ¹¹³⁴. Завершення роботи над статтею кілька разів відсувалося через підготовку першого тому альманаху. Врешті, В. Липинський розохотився писати цю статтю, перечитавши «Історію Південної Русі» О. Яблоновського, і справа знову була відсунута на невизначений термін. Остання згадка про неї є в листі до професора від 28 листопада 1913 р. з Русалівських Чагарів, де дослідник черговий раз виправдовувався за невикінчену працю і пояснював це невідповідними умовами для літературної діяльності, безкінечними господарськими клопотами. Наприкінці листа згадував про можливе повернення до статті взимку. Чи була вона завершена – невідомо. Навіть якщо так, то цю розвідку, напевно, спіткала сумна доля всього наукового архіву та бібліотеки В. Липинського через руїництво так званих «революціонерів».

---

¹¹³⁰ Там само.

¹¹³¹ Листи Липинського В. до Грушевського М. – С. 376.

¹¹³² Там само. – С. 373.

¹¹³³ Антонюк-Кисіль П.В. Михайло Грабовський як дослідник історії України / П.В. Антонюк // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. XXIX. – С. 280.

¹¹³⁴ Там само. – С. 365.

Цілу низку наукових праць В. Липинський планував присвятити спеціально окремим представникам української шляхти. Зокрема, ще 1908 р. розпочинав роботу над студією, присвяченою Іванові Богуну. Спочатку це мала бути невеличка брошура просвітницького характеру¹¹³⁵, задум про котру виник у часи активного спілкування з Б. Грінченком. Тоді вона так і не була закінчена. Восени 1912 р. В. Липинський повернувся до цієї постаті у своєму задумі підготувати вже поважне монографічне дослідження до 250-річчя з дня смерті діяча. Взимку того ж року він думав провести підготовчу пошукову дослідницьку роботу, а завершити працю планував у 1914 р.¹¹³⁶

Ще одна спеціальна розвідка мала бути присвячена військово-політичному діячеві доби Хмельниччини, шляхтичу Станіславові Морозовицькому (Морозенку). Цей задум з'явився у дослідника під час його роботи над монографією про Кричевського, оскільки йому вдалося віднайти цікавий документальний матеріал про видатного козацького полковника. Частина матеріалів, що походили з львівських архівосховищ, В. Липинському надіслав за його проханням І. Кревецький¹¹³⁷. Коротенька довідка про С. Морозовицького, як ми вже зазначали, ввійшла до другого розділу альманаху «Z dziejów Ukrainy», однак історик планував написати ширшу працю, присвячену цьому діячеві. Ще одним нездійсненим науковим проектом В. Липинського дореволюційної доби була стаття про Лаврентія Древинського – шляхтича з Волині, відомого як громадського і культурного діяча кінця XVI – першої половини XVII ст., учасника Берестейського церковного собору 1596 р., члена кількох українських церковних братств, оборонця православ'я, фундатора Кременецького Богоявленського монастиря із школою та друкарнею. Задум цей виник з подачі М. Грушевського¹¹³⁸, котрий брав участь у підготовці низки статей для чергового, повністю переробленого 58-томного видання енциклопедичного словника братів Гранат, започатковано у 1910 р. Професор запропонував В. Липинському підготувати статтю про Л. Древинського восени 1912 р. Молодого історика зацікавила ця пропозиція, і він навіть узгоджував із професором можливість паралельної підготовки розширеного варіанта розвідки для «Записок НТШ»¹¹³⁹. Розпочавши роботу в листопаді 1912 р., В. Липинський у великій статті прагнув представити діяльність Древинського «на тлі епохи і життя тодішньої шляхетської верстви»¹¹⁴⁰. Пізніше він уже снував наміри навіть не про статтю, а цілу монографію. З цією метою спеціально звіряв відомості, подані у праці П. Жуковича «Сеймовая борьба западно-русского православного дворянства с церковной унией», з відповідними документами (соймовими діярями), віднайденими у краківському архіві

¹¹³⁵ Листи Липинського В. до Грінченка Б. – С. 350.

¹¹³⁶ Листи Липинського В. до Грушевського М. – С. 402.

¹¹³⁷ Листи Липинського В. до Кревецького І. – С. 220 – 221.

¹¹³⁸ Гирич І. Листи Вячеслава Липинського з дореволюційних часів. – С. 100.

¹¹³⁹ Листи Липинського В. до Грушевського М. – С. 401.

¹¹⁴⁰ Там само. – С. 402.

Чарторийських.¹¹⁴¹ У листі до І. Кривецького від 20.II./5.III. 1913 р. він згадував про роботу над цією працею (все ж, мабуть, у вигляді статті) і просив адресата надіслати йому зі Львова до Кракова два томи праці С. Голубєва «Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники», без якої не міг завершити своє дослідження¹¹⁴². Словниковий варіант статті був закінчений і висланий професорові у квітні 1913 р.¹¹⁴³ Розширений – для Записок НТШ – планував завершити восени того ж року¹¹⁴⁴, оскільки до того хотів обов'язково опрацювати щойно опубліковану ч. I, т. VIII «Історії України-Руси» М. Грушевського¹¹⁴⁵. Пізніше радився із професором щодо можливого відсунення терміну закінчення статті на весну 1914 р. Однак і цей задум залишився невикінченим.

Чи не найголовнішим науково-історичним задумом ученого дореволюційного періоду було написання, за його висловом, «ширшої» «Історії України» «по схемі дещо відмінній від прийнятої досі нашою історіографією і з більшою увагою не до сентиментально-опозиційних та безрозумно деструктивних, а до мужніх та організаційних прояв історичного життя нашої нації». Йшлося, очевидно, про той методологічний напрям, котрий згодом дістав назву державницького. Робота над працею була розпочата, але не завершена.

Причин, через які В. Липинський у 1913 – першій половині 1914 рр. не викінчив цілу низку розпочатих студій, було кілька. По-перше, переїзд наприкінці весни 1913 р. до Русалівських Чагарів унеможливив фактично всяку наукову та літературну працю діяча, оскільки він мусив практично з нуля заводити власне господарство. Тому на перший план вийшли клопоти з оранкою, сіянкою, збиранням урожаю, будівництвом садиби тощо. У листі до І. Кривецького з того часу він із жалем зазначав: «Я оселився тепер на селі. Обставини примусили мене до цього, та душа і всі мої бажання тягнуть мене до улюбленої історичної наукової праці. Може, доля ласкаво дасть мені змогу сеї праці моєї зовсім не перервати»¹¹⁴⁶.

По-друге, вже в той час В. Липинський мав суттєві проблеми зі здоров'ям, часто хорував, про що є згадки в його епістолярії того періоду. Власне, його стан здоров'я похитнувся ще в часі студентського навчання і відтоді лише гіршав. У 1907 р. у нього вперше були виявлені серйозні проблеми із легенями. Тоді здоров'я вдалося поправити, але згодом почали насідати інші хвороби, зокрема турбували часті бронхіти. У листі до С. Єфремова навесні 1911 р. В. Липинський писав: «<...> зі здоров'ям моїм якось недобре, а властиво чимраз гірше. Не вважаючи на енергійне лічення, розвивається сильно неврастенія, котра робить мене часом на кілька днів не здатним до ніякої роботи...»¹¹⁴⁷. Врешті, під час

¹¹⁴¹ Там само. – С. 407.

¹¹⁴² Листи Липинського В. до Кривецького І. – С. 223.

¹¹⁴³ Листи Липинського В. до Грушевського М. – С. 408.

¹¹⁴⁴ Там само. – С. 409.

¹¹⁴⁵ Гирич І. Листи Вячеслава Липинського з дореволюційних часів. – С. 101.

¹¹⁴⁶ Листи Липинського В. до Кривецького І. – С. 225.

¹¹⁴⁷ Листи Липинського В. до Єфремова С. – С. 667.

перебування у Ковелі на військових навчальних зборах навесні 1913 р. медична комісія визнала його нездатним для подальшої військової служби¹¹⁴⁸. Підставою рішення лікарів стали нездорові легені та серце вченого. У листі до А. Жука він сумно зауважував з цього приводу: «Я не дуже радію з того звільнення, бо показується, що я таки справді хворий, коли мене увільнили без всяких старань з мого боку»¹¹⁴⁹.

Ще однією причиною постійного «відкладання на пізніше» багатьох наукових задумів історика були його особисті родинні негаразди, які свого піку набули саме у 1913 р. Б. Ганцаж гадає, що великою мірою вони спричинилися через постійні фінансові проблеми молодій сім'ї, адже В. Липинський, котрий весь свій час і сили віддавав науковій та громадській діяльності, не мав ніякого постійного доходу й жив разом з дружиною і донькою фактично за кошт власного батька¹¹⁵⁰. Мабуть, переїзд до Русалівських Чагарів був, між іншим, спробою завести, врешті, власну садибу, невеличке поміщицьке господарство й розв'язати, принаймні частково, фінансові проблеми родини. Однак ці сподівання не виправдалися. І нарешті, напередодні Першої світової війни подружжя розпалося. Вже в еміграції у листі до Р. Метика серед головних причин розлучення В. Липинський називав «різницю у характерах і політичних поглядах»¹¹⁵¹, що насамперед полягала у польському вихованні та менталітеті дружини. У тих же польських традиціях Казимира Липинська згодом виховала і їх спільну з В'ячеславом доньку Єву, що стало ще однією особистою трагедією дітяч. Таким чином, останні передвоєнні роки були особливо складними для В'ячеслава Липинського, а тому всі перелічені обставини не могли не позначитися й на результативності його наукової праці.

І тим не менше напередодні Першої світової війни ім'я В. Липинського сприймалося в українському науковому й культурному середовищі, як ім'я одного з найталановитіших вітчизняних учених, чи не найкращого знавця доби Хмельниччини. Саме високим науковим авторитетом можна пояснити факт звертання до нього за порадою та допомогою на початку 1912 р. одного з найталановитіших українських письменників Володимира Винниченка, котрий задумав написати історичний літературний твір на тему Хмельниччини¹¹⁵². Що це був за задум, достеменно невідомо. У листах історика до письменника згадується лише жанр майбутнього твору – історична повість¹¹⁵³. Імовірно, Винниченко звернувся до Липинського через посередництво Л. Юркевича,

¹¹⁴⁸ Там само. – С. 682.

¹¹⁴⁹ Листи Липинського В. до Жука А. – С. 756.

¹¹⁵⁰ Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...» – S. 259.

¹¹⁵¹ Листи Липинського В. до Метика Р. / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – Упорядники: Т.С. Осташко, Ю.І. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 295.

¹¹⁵² Див.: Старовойтенко І. Два листи В'ячеслава Липинського до Володимира Винниченка (січень 1912 р.) // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип 13/14. – С. 664 – 678.

¹¹⁵³ Листи Липинського В. до Винниченка В. – С. 674.

свого однопартійця по УСДРП, оскільки і письменник, і колишній шкільний товариш В'ячеслава Казимировича перебували у той час в еміграції у Галичині. Письменникові була необхідна порада щодо опрацювання відповідної науково-історичної літератури для ознайомлення з добою, котру він хотів відобразити у своєму творі.

В. Липинський натомість запропонував йому цілий план «вступної роботи» із історичної самоосвіти, котра мала передувати написанню повісті. І цей план вимагав від Винниченка неабиякої праці, адже історик подавав у ньому три потужні блоки літератури. Перший блок становили історичні монографії, серед яких головне місце посідали: «Богдан Хмельницький» М. Костомарова, кілька праць М. Грушевського («Очерк истории украинского народа», «Хмельницький і Хмельницина. Історичний ескіз», «Богданові роковини»), а також низку праць О. Єфименко, П. Куліша, Л. Кубалі, Ф. Равіти-Гавронського. Всього цей блок складався із 8-ми позицій. Другий блок представляла джерельна література – збірки документальних актів та козацькі літописи. Третій блок мали становити мистецькі твори (народна і сучасна поезія) історичної тематики та студії над ними¹¹⁵⁴. Пропонуючи письменникові цей план, В. Липинський зауважував, що готовий розробити й інший, якщо цей йому не сподобається. Але при цьому наголошував: «<...> радив би я Вам почати з монографії і зазнайомитись з епохою, бо в тому матеріалі, без знання епохи, розгубитесь і змарнуєте без потреби багато праці». І ще висловлював упевненість: «З сучасних українських письменників історичну повість з часів Хмельнищини можете написати тільки і виключно Ви. Це ж часи великих діл: людей-титанів. Треба мати самому почуття сили, щоб тодішніх *людей*, а не манекенів, як досі бувало у нас, змалювати і в творі художньому воскресити»¹¹⁵⁵.

Судячи з бібліографічного переліку творів В. Винниченка, тоді історична повість з доби Хмельнищини так і не була написана (хоча з листування ясно, що він до плану В. Липинського таки пристав та навіть почав був його реалізовувати). Відомо, що до історичної тематики з часів XVII ст. талановитий український літератор повернувся лише в еміграції, вже на схилі свого життя. Тоді він розпочав працювати не над історичною повістю, а над романом-епопеєю «Хмельниччина»¹¹⁵⁶, котрий, на жаль, так і не був завершений.

Якщо підсумувати науковий доробок В. Липинського дореволюційної доби, то можна стверджувати про цілком осібне місце молодого вченого у тодішній українській історіографії. Тому віднесення його початкового історичного мислення до народницької школи М. Грушевського та М. Драгоманова (як це робить більшість дослідників), на наше переконання, є абсолютно не виправданим. Від самого початку

---

¹¹⁵⁴ Там само. – С. 673.

¹¹⁵⁵ Там само. – С. 674.

¹¹⁵⁶ Панченко В. Марксист, котрий хотів остатися українцем / Владимир Панченко // День. – 2000. – № 162. – 9 вересня.

своїх наукових студій учений зосередив свою увагу на проблемах державно-національного існування українського народу. Доба Козаччини і, особливо Хмельниччини, цікавила його саме у зв'язку з тим, що ця історичну епоха для України стала часом виборювання власної державності після тривалого недержавного періоду. Певна суголосність між тією минувшиною та добою, в котрій жив і працював В. Липинський – не лише вчений-історик, а й активний громадсько-політичний діяч, котрий ідеалом українського майбуття вважав виключно самостійну Українську державу, – визначила й історіософське підґрунтя наукових студій, і їхню тематику.

Безумовно, на той момент його державницька методологія дослідження української історії перебувала у стадії формування, початкового викристалізування. Її цілісне остаточне оформлення відбудеться лише в еміграційну добу під впливом поразки українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Однак це буде подальша акцентація державницької візії української історії, поглиблення її теоретичного обґрунтування, а не остаточний перехід від народництва до державництва. На основі здійсненого нами аналізу дореволюційного наукового доробку вченого можна говорити, що державницька школа в українській історіографії почала формуватися завдяки В. Липинському ще до Першої світової війни. У своїх дослідженнях він першим серед українських істориків робить наголос на дослідженні саме політичних аспектів вітчизняної минувшини, на історії української державотвірної ідеології та боротьби провідних верств за українську державність.

4 березня 1914 р. НТШ здійснило обрання нових дійсних членів, яке було приурочено до сторіччя Великого Кобзаря. Серед видатних імен науковців (Д. Яворницький, В. Барвінський, О. Новицький) було й ім'я В. Липинського¹¹⁵⁷. На той час воно вже міцно ввійшло до кола знаних українських учених. У листі до І. Кривецького в квітні 1914 р. В. Липинський писав про те, що товариство дороге для нього як «інституція громадська та наукова» і той факт, що він став у «ближчі до нього відносини» сповняло його великою радістю. Одночасно скромний учений висловлював побоювання з приводу того, чи зможе цілком виправдати те велике довір'я, яким наділили його, оскільки тоді заводив власне дідичне хліборобське господарство на Уманщині й для наукової праці мав замало часу¹¹⁵⁸. Однак продовженню наукових студій завадили не землеробські справи, а початок Першої світової війни.

---

¹¹⁵⁷ Рада. – К., 1914. – № 58. – 12 / 25 березня. – С. 3.

¹¹⁵⁸ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 223 – 224.

РОЗДІЛ V. В. ЛИПІНСЬКИЙ ЯК УЧАСНИК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1919 рр.)

5.1. У громадсько-політичному та культурному житті Полтави в 1917 р. Роль діяча у заснуванні та діяльності Полтавської української військової громади

Розглядаючи добу української революції в житті В.К. Липинського, нам видається важливим реконструювати цю недостатньо вивчену сторінку його біографії для того, щоб остаточно з'ясувати місце непересічного українського діяча у важливий історичний період. Свого часу Я. Дашкевич зауважував, що політичним лідером української революції В. Липинський не став, а як політичний діяч і мислитель сформувався вже по завершенні доби національно-визвольних змагань¹¹⁵⁹. Однак, на наш погляд, як політик В. Липинський почав формуватися саме у бурхливу революційну епоху. Цю тезу підтверджує факт його активної участі відразу у кількох сферах громадсько-політичного життя того часу, як-от: пам'яткоохоронна, публіцистично-агітаційна, організаційно-військова, організаційно-партійна, ідеологічно-партійна, виборча й, насамкінець, дипломатична.

Така активність, безумовно, свідчить про прагнення В. Липинського брати безпосередню участь у державотворчих процесах, причому необов'язково на чільних позиціях. Незважаючи на відмінність поглядів діяча від загальнопоширених тоді серед провідних представників українського руху, В. Липинський усе ж намагався у пропонованих йому історією обставинах спробувати поступово втілити у життя власні переконання, як уже сформовані, так і ті, що зазнавали трансформації безпосередньо у вирі революційних подій.

Світову війну В. Липинський зустрів у лавах російської армії. Починав службу 25 липня 1914 р¹¹⁶⁰. у 4-ому Ризькому драгунському Новотроїцько-Катеринославському полкові під командуванням генерала П. Залеського. Брав участь у нещасливій східнопрусській кампанії в складі другої російської армії генерала Самсонова, яка закінчилася поразкою. Під час однієї з військових операцій був поранений. Крім того, сильно застудився під час битви під Таненбергом при форсуванні одного з мазурських озер. Ця застуда відновила колись виліковану в Закопаному легеневу хворобу, що, врешті, призвела до туберкульозу. Почалася кровотеча з горла¹¹⁶¹. 15 листопада 1914 р. В. Липинського за станом здоров'я відкомандирували до розташування Київського військового

¹¹⁵⁹ Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція / Ярослав Романович Дашкевич // Україна: Наука і культура. – Вип. 29. – К., 1996. – С.32 – 39. – С. 33.

¹¹⁶⁰ Липинський В. З приводу статті генерала Залеського / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – 36. XI – X. – С. 279.

¹¹⁶¹ В'ячеслав Липинський і Волинь. Путівник. – С. 25 – 26.

округу, а 26 листопада – перевели до кінних резервів як командира 3-ого відділення. У їх складі служив у Дубні (до кінця травня 1915 р.), потім – в Острозі й, зрештою – у Полтаві (з 9 липня 1915 р.)¹¹⁶². 2 вересня 1915 р. відповідно до наказу по арміях Південно-Західного фронту № 1261 був нагороджений орденом Св. Станіслава 3-ого ступеня¹¹⁶³. Того ж року відповідно до наказу № 811 по Київському військовому округу отримав подяку «за отличное состояние» довіреного йому кавалерійського відділення¹¹⁶⁴.

Саме у Полтаві його як начальника 4-ого відділення кінного резерву і застала Лютнева російська революція¹¹⁶⁵. Повалення російського самодержавства й початок національного відродження України він зустрів із захопленням, проте соціалістичних ілюзій більшості чільних діячів Української Центральної Ради не поділяв.

Кавалерійський підрозділ, котрим командував прапорщик В. Липинський у Полтаві, мав близько двохсот прекрасних коней¹¹⁶⁶. У його підпорядкуванні в той час числилося 152 щиро відданих своєму командирові солдати. Місцем квартирування цього військового підрозділу був цегляний завод Божка, що знаходився на вулиці Зіньківській у полтавському передмісті Павленки¹¹⁶⁷. Сам же В. Липинський мешкав фактично у самісінькому центрі Полтави – в будинку по вулиці Олександрівській, 44, напроти дворянсько-селянського банку, поряд із адміністративним центром – Круглою площею та Корпусним садом¹¹⁶⁸.

У Полтаві В. Липинський не стояв осторонь громадського-політичного та культурного життя. Він одразу зав'язав знайомства з українськими діячами Полтавщини. Близько стояв до Українського клубу, що був заснований у листопаді 1913 р. після кількох марних спроб легалізувати полтавську «Просвіту», і швидко став своєрідним об'єднавчим центром української інтелігенції міста¹¹⁶⁹. В Українському клубі у той час кипіло національне життя, а з початком революції 1917 р. там із ранку до пізньої ночі відбувалися всілякі засідання, збори, наради, відчити тощо¹¹⁷⁰. В. Липинський безпосередньо контактував із такими членами клубу, як В.Н. Андрієвський, П.І. Чижевський. Товаришував із відомим українським ученим Вадимом Щербаківським, що завідував тоді археологічним музеєм, часто бував у нього вдома.

---

¹¹⁶² Послужний список В. Липинського / Затурцівський меморіальний музей В. Липинського.

¹¹⁶³ Там само.

¹¹⁶⁴ Свідоцтво про відставку В'ячеслава Липинського від 24 квітня 1918 р. / Затурцівський меморіальний музей В. Липинського.

¹¹⁶⁵ Соловей Д. Розгром Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу. 1914-1921 / Дмитро Федорович Соловей. – Полтава: Криниця, 1994. – 192 с. – С. 121.

¹¹⁶⁶ Липинський В. Листи до братів – хліборобів. – С. 10.

¹¹⁶⁷ ЦДАВОВУ, ф. 907, оп. 1, спр. 6, арк. 5 – 9.

¹¹⁶⁸ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 19, арк. 1.

¹¹⁶⁹ Ревегук В. Український національно-визвольний рух на Полтавщині на початку ХХ століття (1900 – 1916 рр.) / Віктор Якович Ревегук / [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/pages/content>.

¹¹⁷⁰ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині / Віктор Никанорович Андрієвський. – Ч. I. – Берлін, видавництво «Українське слово», 1921. – 206 с. – С. 9.

У червні 1917 р. у Полтаві, незважаючи на круговерть революційних подій, було утворено комітет охорони пам'яток історії та культури, що мав чітке національне спрямування, до складу якого без вагань увійшов і В. Липинський¹¹⁷¹. Цей факт вірогідно пояснювався вже досить високим на той час авторитетом останнього як ученого-історика. Крім того, на той час пам'яткоохоронний рух в Україні набув гострого політичного звучання. Адже пам'ятки українського народу переконливо свідчили про самобутність його культури та історичної долі, глибокі традиції державності в минулому, і зрештою, – право на її відновлення в умовах вільного, незалежного розвитку. Відтак, уже в перші місяці після повалення самодержавства визначився, а згодом почав домінувати підхід до історико-культурних пам'яток в Україні не просто як до старовини, а як до національної спадщини. У результаті пам'яткоохоронний рух став важливим чинником і складовою процесу творення незалежної Української держави¹¹⁷². Певно, В. Липинський саме таким чином поставився до значення пам'яткоохоронної діяльності у той визначальний історичний час і, оскільки ще з дореволюційних часів був прибічником самостійної Української держави, без вагань прилучився до Полтавського комітету.

Крім В. Липинського, до цього органу входили такі відомі науковці, культурні та громадські діячі Полтавщини, як член архівної комісії В. Щепотьєв, земський красзнавець Л. Падалка, вже згадуваний раніше В. Щербаківський. Очільником комітету став завідувач земським етнографічним музеєм К. Мощенко, а вченим секретарем – М. Рудинський¹¹⁷³. Комітету вдалося порозумітися з місцевим духовенством української національної орієнтації. Тому серед його членів улітку 1917 р. опинився і протоієрей Ф. Булдовський¹¹⁷⁴. У складі цього комітету В. Липинський спільно з іншими опікувався проблемами охорони історико-мистецьких скарбів Полтавщини, зокрема й культових споруд.

Як зазначав О. Нестуля, той факт, що у складі Полтавського пам'яткоохоронного комітету працювали видатні науковці, закохані у героїчне минуле українського народу, його історико-культурну спадщину, люди з чіткою громадянською позицією стосовно майбутнього України як вільної й незалежної держави, немало сприяв тому, що їх діяльність від самого початку привернула до себе увагу місцевих органів влади¹¹⁷⁵.

Незабаром після початку діяльності комітету його члени склали та подали на розгляд виконкому Ради об'єднаних громадських організацій

---

¹¹⁷¹ Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії) / Олексій Олексійович Нестуля / Інститут історії України АН України; Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України та ін. – К.; Полтава, 1994. – 240 с. – С. 36.

¹¹⁷² Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917 – 1947 рр. Ч. 1. 1917 – середина 1920-их років / Олексій Олексійович Нестуля. – Київ, 1995. – 280 с. – С. 16.

¹¹⁷³ Ревегук В. Полтавщина в добу української революції 1917 – 1920 рр. / Віктор Якович Ревегук. – Полтава, 2002. – 143 с. – С. 13.

¹¹⁷⁴ Нестуля О.О. Церковна старовина Полтавщини (1917 – 1941 рр.) / Олексій Олексійович Нестуля / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://poltava-repres.narod.ru/cerkva/starovyna.htm>

¹¹⁷⁵ Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні. – С. 36.

Полтавської губернії доповідну записку про першочергові завдання в справі збереження історико-культурної спадщини. У відповідь на це виконком призначив В.М. Щербаківського комісаром з охорони пам'яток краю. У своїй роботі діячі пам'яткоохоронного комітету спиралися переважно на громадськість краю, зокрема на вчительство, діячів просвітнього руху. Саме завдяки підтримці громадськості влітку 1917 року комітету вдалося вивезти з м. Городища Лохвицького повіту до музею Полтавського губернського земства археологічну збірку братів Горвіц, здобуті ними під час розкопок 1912 р. місцевих курганів, а восени – провести розкопки в його маєтку¹¹⁷⁶. У результаті колекції музею поповнилися ліпним посудом, виробами з кременю і бронзи, що належали до бронзової епохи та скіфського часу. Члени комітету налагодили тісний зв'язок із відкритим улітку 1917 р. Хорольським музеєм ім. В. Бірюкова¹¹⁷⁷.

Умови, в котрих працювали пам'яткоохоронці, були надзвичайно складними. Як згодом зазначали В.Щербаківський та В.Щепотьєв, комітетові «прийшлося здійснювати свої завдання без коштів, власними силами і навіть з обмеженою можливістю публікацій, щоб не дати приводу ріжним авантюристам, стоявшим у голові демобілізованих частин, взятися за грабунок пам'яток старовини»¹¹⁷⁸.

І все ж за короткий час комітет провів значну роботу з виявлення, вивчення та збереження історичних пам'яток та джерел губернії. Восени 1917 р. він налагодив тісний зв'язок із створеним тоді в структурі Генерального секретарства народної освіти відділом охорони пам'яток та музеїв. Саме на основі Полтавського пам'яткоохоронного комітету (щоправда, вже без участі В. Липинського) були утворені Полтавський губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (Губкомис) (1919 р.) та Наукове товариство дослідження й охорони пам'яток старовини і мистецтва на Полтавщині (17 листопада 1918 р.)¹¹⁷⁹, котрі виявили та зберегли від розграбування безліч пам'яток української культури й мистецтва, що за радянської доби утворили основу експозицій Центрального пролетарського музею регіону (Полтавського краєзнавчого музею). Ці ж установи сприяли відкриттю в Полтаві історичного архіву¹¹⁸⁰.

Також, за твердженням В. Гришка, В. Липинський у Полтаві відвідував українську бібліотеку імені Панаса Мирного¹¹⁸¹. Ймовірно, це

---

¹¹⁷⁶ Записки Українського наукового товариства дослідження і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. – Полтава, 1919. – Вип. 1. – С. VII – VIII.

¹¹⁷⁷ Нестуля О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури (1917 – 1920 рр.) / Олексій Олексійович Нестуля. – Полтава: Відділ оперативної поліграфії Полтавського обласного управління статистики, 1993. – 90 с. – С. 10.

¹¹⁷⁸ Записки Українського наукового товариства дослідження і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. – С. VII.

¹¹⁷⁹ Щербаківський В. Мемуари. – С. 85.

¹¹⁸⁰ Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – 1024 с. – С. 752 – 753.; Ревегук В. Полтавщина в перший рік української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) / Віктор Якович Ревегук. – Полтава: АСМІ, 2007. – 187 с. – С. 66.

¹¹⁸¹ Гришко В. З життя і творчості Вячеслава Липинського. – С. 11.

була бібліотека Полтавської Спілки Споживчих Товариств (ПССТ), що постала у 1917 році. Адже саме ця полтавська бібліотека тоді й аж до заснування читальні Просвітнього Союзу «Українська культура» була єдиною українською бібліотекою у місті¹¹⁸². ПССТ провадила значну видавничу діяльність, оскільки їй удалося утворити одне з найбільших в Україні видавництв, а також книготорговельне підприємство. Лише протягом 1917 року Спілка видала понад 10 тисяч назв книг. Це були переважно видання з української історії та народознавства¹¹⁸³.

Тісні контакти із ПССТ мав давній знайомий і соратник В. Липинського, ще один українець-католик – Людвік Сідлецький (Сава Крилач), який також у той час перебував у Полтаві. Він же познайомив В. Липинського з діячами ПССТ¹¹⁸⁴. Результатом знайомства стало видання цією кооперативною організацією в 1917 році брошури обсягом 19 сторінок за назвою «До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва». До сьогодні ця праця В. Липинського та його соратників була практично невідомою. Її не подавали в бібліографічному переліку публікацій діяча. Єдина згадка про неї трапляється у спогадах Д. Солов'я, однак він не подає навіть назви цієї політично-агітаційної брошури¹¹⁸⁵. Останню ми встановили за згадкою про неї у жовтневому номері часопису «Книгарь», що видавався з 1917 року товариством «Час» у Києві¹¹⁸⁶. На жаль, нам не вдалося віднайти саме це видання. Однак, як згадував Д. Соловей, книжечка являла собою лист В'ячеслава Липинського, Людвіка Сідлецького, Францішки Вольської та інших українців-католиків, у якому автори доводили, що приналежність до католицької віри ще не означає приналежності до польської нації, що між католиками є чимало справжніх українців¹¹⁸⁷.

Нам пощастило також відшукати коротеньку рецензію на цю брошуру авторства С. Єфремова, опубліковану в листопадовому числі за 1917 рік журналу «Книгарь». Завдяки їй ми можемо скласти уявлення про цей політично-публіцистичний витвір В. Липинського та його соратників із табору українців польської культури. С. Єфремов, котрий був добре знайомий із започаткованим В. Липинським ще в дореволюційний час рухом українців-латинників, прихильно відгукнувся на появу його чергового видання, зазначивши, що «питання про українців-католиків <...> належить до пекучих питань сучасности», оскільки польські шовіністи за будь-яку ціну намагаються переманити цю частину українців до польського табору. Він також відзначив, що «Лист» у дуже популярній

¹¹⁸² Соловей Д. Розгром Полтави. – С. 96.

¹¹⁸³ Ревегук В.Я. Доба української революції (1917 – 1920 роки) / Віктор Якович Ревегук / У кн.: Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 2002. – С. 130.

¹¹⁸⁴ Соловей Д. Розгром Полтави. – С. 120 – 121.

¹¹⁸⁵ Там само. – С. 90 – 91.

¹¹⁸⁶ Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Товариство «Час», 1917. – Ч. 2. – Жовтень. – С. 102.

¹¹⁸⁷ Соловей Д. Розгром Полтави. – С. 90 – 91.

формі роз'яснював, звідки взялися серед українців католики та чому вони мусять, незважаючи на свою віру, «таки українцями лишатись».

Брошура структурно поділялася на дві частини. У першій автори подавали коротенький історичний нарис порушеної проблеми. Думаємо, що цю частину твору найвірогідніше писав саме В. Липинським, оскільки він був єдиним серед авторів видання істориком. До того ж цю тему він вже піднімав у своїй публіцистиці дореволюційної доби, зокрема у статтях 1912 р., підготовлених для «Ради» та московської «Украинской жизни». Так, зокрема, вже тоді В. Липинський звертав увагу діячів українського руху на необхідність національного відродження «полонізованого елемента українського походження між середніми та дрібними землевласниками». На його думку, ця верства, поступово зливаючись із новопосталим українським елементом зі сфер заможного селянства, має утворити згодом клас «економічно сильних та політично незалежних фермерів, – клас, що відіграв таку велику роль у відродженні чеського народу»¹¹⁸⁸. Отже, мислитель убачав у економічно потужній верстві селян-землевласників своєрідний базис для забезпечення успішного національно-державного відродження України. То ж, вірогідно, цю ідею він, між іншим, розвивав і в згаданій брошурі 1917 р.

У другій частині накреслювалася програма для українців-католиків, котра, за твердженням С. Єфремова, цілком сходилася із загальноукраїнською програмою, закликаючи католиків іти «разом, рука в руку, з нашими братами, українцями православними» (цитата з брошури). Єдиною хибою «Листа» С. Єфремов уважав те, що для звичайного читача (не католика) видання давало замало інформаційних даних про цю частину українського народу, однак визнавав, що «як агітаційна брошура він, безперечно, своє діло зробить»¹¹⁸⁹. Отже, В. Липинський не змінив свій намір гармонійно влити католицький елемент в український національний рух. Причому, як бачимо, він, певно, під впливом революційних подій, розширює соціальну базу руху українців-католиків, намагаючись улисти в нього не лише шляхетські верстви, а й селянство та міщанство.

Із вибухом революції В. Липинський поринає і в активну політичну діяльність. Першим її виявом, очевидно, була участь В. Липинського у роботі Української військової громади (далі – УВГ), що постала у Полтаві навесні 1917 р. поряд із іншими численними громадськими організаціями, породженими революцією. Брак документів не дозволяє точно встановити ініціаторів та час її створення, однак достеменно відомо, що у травні 1917 року вона вже функціонувала¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁸ Правобережець В. [Липинский В.] Политика польских руководящих сфер по отношению к Украине // Украинская жизнь. – Москва, 1912. – С. 35.

¹¹⁸⁹ Єфремов С. Рецензія на видання «До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва. Стор.:19. Полтава: ПССТ, 1917. Ціна 20 коп.» / Сергій Олександрович Єфремов // Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Товариство «Час». – Ч. 3. – Листопад. – С. 126.

¹¹⁹⁰ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 26. – 21 травня. – С. 4.

На думку деяких дослідників, як-от Я. Дашкевич¹¹⁹¹, К. Галушко¹¹⁹², товаришем голови Української військової громади в Полтаві (обидва дослідники помилково називають цю організацію військовою радою), або навіть її головою був В. Липинський. Ці твердження ґрунтуються на спогадах діячів Полтавщини – В. Андрієвського та С. Шемета. Перший називає В. Липинського товаришем голови УВГ¹¹⁹³, другий – головою цього товариства¹¹⁹⁴. Нам не вдалося однозначно з'ясувати його статус у цьому громадському об'єднанні, позаяк в архівних документах прізвище В. Липинського серед діячів УВГ не згадується. Бракує згадок про нього і в періодичній пресі того часу, за винятком одного числа «Вісника Полтавського губернського громадського комітету» від 6 червня 1917 року, в якому, зокрема, подається протокол загальних зборів Полтавської УВГ від 2 червня того ж року. В протоколі зафіксовано, що головою зборів було обрано прапорщика Липинського¹¹⁹⁵. З цього факту можна зробити вірогідне припущення, що В. Липинський таки відіграв одну з керівних ролей у згаданому громадсько-політичному об'єднанні й принаймні точно належав до його правління. Однак він, імовірно, не був головою громади. Прізвище останнього зафіксоване у пресі – навесні 1917 р. УВГ очолював Ю. Панченко¹¹⁹⁶, восени – Федоренко.

Твердження С. Шемета про те, що В. Липинський був єдиним офіцером в УВГ не відповідає дійсності. Серед діячів громади, крім В. Липинського, нам удалося встановити ще 11 імен: Ю. Панченко (солдат, очолював УВГ у травні – липні 1917 р.), Федоренко (ім'я та звання невідомі, очолював УВГ у листопаді 1917 р.), прапорщик Ковальчук (ім'я невідоме), Вінник (звання та ім'я невідоме), солдат Сахнюк-Запольський (ім'я невідоме), Александровський (ім'я та звання невідомі), солдат Кость Матяш, прапорщик Віктор Петриченко, Ничипір Гаврилко, підполковник Ільїн, юнкер Вітряченко¹¹⁹⁷. Про двох із них маємо дещо більше відомостей. Н. Гаврилко був членом РУП, потім – УСДРП, робітник-залізничник із Свинківки, людина веселої вдачі й кмітливого розуму. Однопартійці називали його селянським філософом¹¹⁹⁸. К. Матяш – військовий фельдшер, член УПСР, ухорив до складу Полтавської Ради Солдатських депутатів, був обраний до Центральної Ради Українським з'їздом Полтавщини, що відбувся 21 – 22 травня 1917 р. у губернському

¹¹⁹¹ Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція. – С.32 – 39.

¹¹⁹² Галушко К.Ю. Консерватор на тлі доби... – С. 57.

¹¹⁹³ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині / Віктор Никанорович Андрієвський. – Ч. II. – Берлін, видавництво «Українське слово», 1921. – 158 с. – С. 19.

¹¹⁹⁴ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 260.

¹¹⁹⁵ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – №. 37. – 6 червня.

¹¹⁹⁶ Там само. – № 26. – 21 травня. – С. 4

¹¹⁹⁷ Держархів Полтавської області, ф. 1057, оп. 1, спр. 6, арк. 56 зв.; спр. 15, арк. 115.; Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 26. – 21 травня. – С. 4.

¹¹⁹⁸ Кочерга Н. К., Ревегук В. Я. В'ячеслав Липинський на Полтавщині (жовтень 1916 – вересень 1917) / Надія Костянтинівна Кочерга, Віктор Якович Ревегук // Філософські семінари. Випуск 6. Матеріали наукового семінару «В'ячеслав Липинський: між історією і сучасністю». До 125-річчя з дня народження В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського (17 квітня 2007 року) – Полтава: ПолтНТУ, 2007. – 125 с. – С. 24.

центрі¹¹⁹⁹. Отже, крім В. Липинського, до складу УВГ належало ще як мінімум 3 офіцери – Ільїн, В. Петриченко та Ковальчук. Крім того, до складу УВГ уходили також лікарі та військові чиновники¹²⁰⁰.

Більшість в організації становили, звичайно, солдати, що представляли різні прошарки українського населення. За твердженням С. Шемета, загал членів УВГ, напевно, мало розумів духовну цінність одного зі своїх провідників – В. Липинського. Однак кілька народних учителів і фельдшерів були під сильним його впливом. Ця частина громади підняла високо авторитет В. Липинського і серед решти¹²⁰¹.

Нам не вдалося точно встановити чисельність членів УВГ. Однак беззаперечно можна твердити, що до складу цієї військової організації входило не менше від кількох десятків осіб. В. Андрієвський, згадуючи про свою присутність на одному із засідань громади, називає число його учасників – 40 – 50 чоловік¹²⁰². Але реальне членство організації могло бути й ширшим, ніж кількість присутніх на одному конкретному засіданні.

Українська військова громада реагувала на бурхливе тогочасне політичне життя, регулярно відбуваючи свої засідання у великій залі Українського клубу. Так, 2 червня 1917 р. на порядку денному зборів УВГ стояло два питання: про вибори делегатів на II Всеукраїнський військовий з'їзд, що мав відбутися 4 – 9 червня, та про вибори до Міської думи. Головував на цих зборах В. Липинський. Перше питання члени УВГ вважали особливо актуальним. Проведення Всеукраїнського військового з'їзду було заборонено військовим і морським міністром О. Керенським. 1 червня правління УВГ за участю В. Липинського обговорило питання про заборону з'їзду і винесло таку постанову: «Правління Полтавської української Військової Громади, визнаючи для себе прикази генерального Військового комітету обов'язковими, одногосно постановило представників на Всеукраїнський військовий з'їзд <...>, не вважаючи на всякі перепони, посилать». На з'їзд вирішено було делегувати прапорщика Ковальчука та солдата Сахнюка–Запольського¹²⁰³.

Як відомо з «Листів до братів-хліборобів», сам В. Липинський був учасником I-го Всеукраїнського Військового з'їзду, що відбувся 6 – 8 травня 1917 року. З'їзд був досить представницьким. На ньому були присутні 700 делегатів від 700 військових організацій, товариств і частин усіх армій російського фронту й тилкових з'єднань. Вони репрезентували майже 1 млн. українських солдатів та офіцерів російської армії¹²⁰⁴. Нам, на жаль, не вдалося встановити, чи був В. Липинський делегований від УВГ, чи представляв свою військову частину. З'їзд, як відомо, був ініційований самостійником М. Міхновським, який тоді вже активно розпочав

¹¹⁹⁹ Андрієвський В.Н. 3 минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 33; Ч. II. – С. 19.

¹²⁰⁰ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 26. – 21 травня. – С. 4.

¹²⁰¹ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 260.

¹²⁰² Андрієвський В.Н. 3 минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. II. – С. 26.

¹²⁰³ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917. – 6 червня. – № 37.

¹²⁰⁴ Киевская мысль. – К., 1917. – 6 мая.

діяльність з організації української армії. Однак йому протистояли діячі Української Центральної ради – М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, котрі, за висловом П. Христюка, відіграли «охолоджуючу роль» у настроях депутатів з'їзду¹²⁰⁵ і зробили все, щоб узяти під повний контроль український військовий рух та надати йому революційного характеру¹²⁰⁶. З'їзд пройшов у гострій полемічній боротьбі між самостійниками й соціалістами, однак останнім усе ж удалося нав'язати власний сценарій військового форуму.

В. Липинський під час з'їзду приєднався до невеликої групи таких же, як і він сам, українських самостійників, «що зібралась була в однім куті». Серед них, зокрема, був полковник О. Сахно-Устимович¹²⁰⁷, котрий у 1917 р. разом із М. Міхновським та П. Волошиним стояв біля витоків Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка, організовував вільне козацтво на Полтавщині¹²⁰⁸, а за гетьманату П. Скоропадського ввійшов до складу генеральної старшини Великої козацької ради¹²⁰⁹. На цьому з'їзді В. Липинського, як й інших самостійників, очікували перші розчарування від демагогічних промов українських соціалістів.

Наступні розчарування були пов'язані з невдалою спробою українізації власної військової частини. Одним із важливих гасел, з якими рішуче виступила Українська військова громада, було створення в тилкових підрозділах російської армії національних українських військових формувань. На думку членів громади, створення таких українських корпусів мало сприяти зміцненню фронту та піднесенню бойового духу військ¹²¹⁰. Це гасло УВГ було суголосним ідеям, котрі відстоював М. Міхновський та його послідовники. В. Липинський, безумовно, поділяв їх, адже його політичне кредо також ґрунтувалося на постулаті самостійництва України, а отже, й необхідності створення власної боєздатної армії. Крім того, гасло українізації армії, проголошене УВГ, збігалося із резолюцією Полтавського губернського українського з'їзду, що відбувся у травні 1917 р. У резолюції учасники з'їзду вітали заснування трьох українських корпусів, як перший крок до гуртування українців в окремих військових частинах¹²¹¹. У тому ж 1917 р. В. Липинський чітко висловив і власне тогочасне бачення питання про українське військо, окресливши його в підготовленій ним програмі УДХП, серед засновників

¹²⁰⁵ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 – 1920 рр. : У 4-х т. / Павло Христюк. – Т. 1. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – 152 с. – С. 52.

¹²⁰⁶ Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: життя і слово / Федір Григорович Турченко. – К.: Генеза, 2006. – 320 с. – С. 231.

¹²⁰⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 13.

¹²⁰⁸ Гай-Нижник П. Особисті ад'ютанти й секретарі П.Скоропадського (до історії функціонування Головної квартири гетьмана України) / Павло Павлович Гай-Нижник // УІЖ. – К., 2010. – № 6. – С. 106 – 126. – С. 108.

¹²⁰⁹ Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Руслан Якович Пиріг. – К.: Інститут історії України, 2011. – 336 с. – С. 143.

¹²¹⁰ Кочерга Н. К., Ревегук В. Я. В'ячеслав Липинський на Полтавщині. – С. 23.

¹²¹¹ Вісник Лубенського громадського комітету. – Лубни, 1917. – № 72. – 5 червня. – С. 4.

котрої він був. Так, одним із найважливіших завдань у сфері державно-політичного устрою майбутньої України він уважав «утворення сильної армії і флоту <...> во ім'я оборони волі й незалежності українського народу і своєю організацією наближених, поскільки дозволять міжнародні відносини, до типу всенародної міліції»¹²¹². Отже, В. Липинський добре розумів, що без розбудови національної армії успішне державотворення неможливе.

Від початку революції національний рух захопив і військову частину, котрою командував В. Липинський. Вона складалася майже виключно з українців. Командир часто влаштовував військові паради свого кінного відділення на Соборній площі у Полтаві¹²¹³. Керуючись вищезгаданими настановами УВГ (котрі В. Липинський не просто поділяв, а, напевно, був безпосередньо причетним до їх народження), а також відповідними настроями солдатів, він удався до спроби українізувати свій кавалерійський підрозділ. Власне, ініціаторами українізації виступили самі солдати. В Полтаві спеціально для частини було виготовлено синьо-жовтий прапор, на якому були вишиті Шевченкові слова: «В своїй хаті своя сила, і правда, і воля». В. Липинський згадував про це так: «З великим одушевленням прийняли ми цей новий Штандарт і він ще міцніше об'єднав нас у одну дружну сім'ю, до якої всяка «шатія», що почала тоді скрізь верховодити в армії, не мала абсолютно ніякого доступу»¹²¹⁴. За спогадами В. Андрієвського, цей прапор прикрашав залу Українського клубу під час засідань УВГ¹²¹⁵.

Однак В. Липинський, як офіцер, не міг провести відповідної військової присяги свого відділення, котра б засвідчила факт його українізації, без відповідного наказу з боку тодішнього українського військового командування, «без санкції Держави», тобто Центральної Ради та Генерального Секретаріату України. Провівши відповідні збори у своїй військовій частині, котрі винесли одностайну ухвалу про українізацію підрозділу, В. Липинський поїхав до Києва, до Генерального Секретарства військових справ, очолюваного С. Петлюрою, із проханням затвердити 4-е резервне кінне відділення, стаціоноване в Полтаві, як українське збройне формування, дати йому ім'я та дозволити командирі формувати більший український кавалерійський підрозділ. Однак у Києві В. Липинський дістав відмову, хоча, подібні дозволи тоді роздавалися тисячами. Причину цієї відмови сам він убачав у своєму шляхетському походженні та консервативно-самостійницьких поглядах¹²¹⁶. Як писав згодом Д. Дорошенко, «з моментом революції всі свідомі українці проголосили себе соціалістами, а ті, що мали відвагу до соціалістів себе не захищати (як-от В. Липинський), ті залишились поза політичним життям.

¹²¹² Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. – Лубни, 1917. – Ч. 1. – С. 17.

¹²¹³ Гришко В. З життя і творчості Вячеслава Липинського. – С. 11.

¹²¹⁴ Липинський В. Листи до братів – хліборобів. – С. 10.

¹²¹⁵ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. II. – С. 26

¹²¹⁶ Там само. – С. 11.

Українського патріота і несоціаліста ніби й помислити було не можна...»¹²¹⁷. Через це «людей, що могли би дати лад у війську, але самі були виховані в національнім, а не «класовім» дусі згори старанно усувалося»¹²¹⁸.

Більше того, сам В. Липинський красномовно підкреслював, що «увесь перший, найбільше гарячий, найбільше творчий період діяльності Центральної Ради» пройшов «під гаслом якнайгострішого поборювання самостійників, як контрреволюціонерів і ворогів народу»¹²¹⁹. І в цьому мислитель убачав причини невдач Центральної Ради у державотворчих процесах. Адже на його думку, «внутрішня боротьба українська тоді могла би бути не руйнуючою, а творчою, коли б велась вона во ім'я повної волі й повної – державної й культурної – незалежності цілої без винятку української нації»¹²²⁰.

Повертаючись до аналізу діяльності УВГ у Полтаві, підкреслимо, що вона мала виразно національний характер. Так, 27 червня 1917 року на надзвичайних зборах правління громади з приводу 208-ї річниці Полтавської баталії 1709 року, їх учасники одностайно ухвалили вшанувати вставанням пам'ять запорозьких козаків, які під проводом кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка загинули під Полтавою у боротьбі проти військ Петра І. Одночасно учасники зібрання висловили рішучий протест проти бучного святкування перемоги Росії у цій битві та закликали українців, національні меншини Полтавщини не брати участі у святкуванні «Петрової перемоги». Цю постанову з протестом ухвалено було надіслати Генеральному секретарству військових справ для вручення Українській Центральній Раді, а також надрукувати її в місцевих та загальноукраїнських газетах¹²²¹. На наше тверде переконання, прийняття подібного рішення військовою громадською організацією, більшість членів котрої складалася з малоосвіченої солдатської маси, яка навряд чи добре була обізнана з українською історією, не могло обійтися без одного з її лідерів – визнаного вже на той час українського вченого-історика, знавця козацької минувшини В'ячеслава Липинського. Та й допис про цю подію до полтавських газет імовірно готував теж безпосередньо В. Липинський. До того ж редактором провідного тоді у Полтаві часопису – «Вісник Полтавського громадського комітету», в якому було опубліковане повідомлення про згадане рішення УВГ, був добрий знайомий В. Липинського, його колега по пам'яткоохоронному комітету Вадим Щербаківський¹²²².

---

¹²¹⁷ Забаревський М. [Дорошенко Д.] В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу С. 393.

¹²¹⁸ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. II. – С. 31.

¹²¹⁹ Липинський В. Листи до братів – хліборобів. – С. 5.

¹²²⁰ Там само. – С. 4.

¹²²¹ Полтавський день: Ежедневная газета. – Полтава, 1917. – № 144 (1254). – 29 червня. – С. 3; Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 57. – 29 червня. – С. 3;

¹²²² Щербаківський В. Мемуари. – С. 71.

Українська військова громада, незважаючи на свою малочисленність, брала активну участь у політичному та громадському житті Полтавщини. До речі, до її складу входили військові різної партійної приналежності – українські есдеки, українські есери, радикал-демократи, безпартійні¹²²³. Більшість тодішніх українських партій, як відомо, підтримували програму автономії України в складі федерації. Проте при цьому УВГ весь час своєї діяльності стояла на виразно самостійницьких позиціях. Знаючи політичне кредо В. Липинського ще з передреволюційних часів, можемо припустити з великою часткою вірогідності, що така чітка орієнтація УВГ на державну українську незалежність була саме його заслугою. Адже в той час подібна позиція не просто викликала нерозуміння з боку українського громадсько-політичного загалу, але й сприймалася ним «як політичне божевілля»¹²²⁴. Віктор Андрієвський писав про це так: «Домагатися самостійної України в той час було однаково як криги в Петрівку. Про те ні одна партія, ні один солідний політичний діяч говорити не наслідився б, бо то було для всіх утопією в ліпшій разі, а в гіршій – недомисліє, або свідоме бажання пошкодити українській справі. Правда, деякі «отчаяні» голови вже тоді підносили гасло самостійності, та на них дивилися як на білих круків, а московські газети використовували самостійницькі заклики, щоб показати наочно химерність і незбуточність всяких українських домагань взагалі»¹²²⁵.

До таких «отчаяних» голів, безсумнівно, належав і В. Липинський. Певно, що свої самостійницькі переконання він послідовно проводив і серед членів УВГ. Так, коли Центральна Рада своїм першим Універсалом 10 (23) червня 1917 року проголосила автономію України, Полтавська українська військова громада відразу ж визнала Центральну Раду «тимчасовим урядом автономної України» й зобов'язувалася підтримувати її в державотворчій діяльності¹²²⁶. В. Андрієвський так характеризував УВГ: «Тая Громада, сильна національною свідомістю – була цілком по боці Центральної Ради вже тому, що Центральна Рада була одинокою українською владою»¹²²⁷.

Після більшовицького перевороту представники Української військової громади Н. Гаврилко й В. Петриченко однозначно висловилися на засіданні Полтавської міської ради робітничих і селянських депутатів за те, щоб уся повнота влади в Україні належала лише Українській Центральній Раді та її урядові – Генеральному Секретаріату¹²²⁸.

Згадані діячі ввійшли до складу Полтавської ради робітничих та солдатських депутатів (далі – ПРРСД) та його виконкому не як представники УВГ, а як представники своїх військових частин. Справа в тім, що ПРРСД утворилася 12 березня 1917 року шляхом об'єднання Ради

¹²²³ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917. – 6 червня. – № 37.

¹²²⁴ Осташко Т.С. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби // УІЖ. – К., 2007. – № 2. – С. 118.

¹²²⁵ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 61 – 62.

¹²²⁶ Кочерга Н. К., Ревегук В. Я. В'ячеслав Липинський на Полтавщині. – С. 24.

¹²²⁷ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. II. – С. 19.

¹²²⁸ Держархів Полтавської області, ф. 1057, оп. 1, спр. 6, арк. 191.

робітничих (утворена 5 березня 1917 р.) та Ради солдатських депутатів (утворена 10 березня 1917 р.) і спочатку мала лише 2 секції, згодом їх кількість разом із комісіями зросла до 17-ти¹²²⁹. Можливо, на момент створення ПРРСД Українська військова громада ще не існувала або не настільки розгорнула діяльність, щоб делегувати своїх представників до цього органу. Однак далі члени УВГ постійно порушували питання представництва в ПРРСД на власних зборах, розуміючи, що склад ради великою мірою випадковий, а тому інтереси українського народу в ній представлені слабо¹²³⁰.

В. Петриченко та Н. Гаврилко неодноразово порушували питання про представництво УВГ у ПРРСД безпосередньо на зборах ради. Натомість виконком останньої схвалив рішення, що цей орган «приймає представників від військових частин, організованих робітничих підприємств та професійних спілок», а представництво у ньому «окремих військових організацій є неприпустимим»¹²³¹.

Прапорщик В. Петриченко, як член виконкому ПРРСД, увійшов до складу створеного 26 жовтня 1917 року «Совета революції», який мав стати вищим органом влади на Полтавщині¹²³². При формуванні цього органу Н. Гаврилко пропонував включити до його складу й членів УВГ. Однак його пропозиція також була відхилена, причому члени ПРРСД мотивували це аргументами малочисельності УВГ та її «недемократичним і несоціалістичним характером». Останній висновок, напевно, був зроблений після проголошення військовою громадою гасла «Вся влада – Центральній Раді!». Адже на порядку денному ПРРСД у той час стояло інше гасло: «Вся влада – Радам!». Із цього приводу прапорщик В. Петриченко зауважив на засіданні ПРРСД 7 листопада 1917 р., що не може погодитися з думкою, згідно з якою військова громада є недемократичною. А гасло «Вся Влада – Радам!», на переконання членів УВГ, для України неактуальне, оскільки влада повинна належати Центральній Раді, як єдиному законному представницькому органу в Україні¹²³³.

Таке послідовне відстоювання державного самостійництва Українською військовою громадою, на наш погляд, слід пов'язувати з активною участю в її діяльності В'ячеслава Липинського та безперечною належністю його до керівництва цієї організації.

УВГ усе ж делегувала до складу Полтавської ради революції двох своїх представників – Александровського та Федоренка (останній на той час був головою УВГ). Однак їм було відмовлено в уведенні до цього органу. УВГ гостро відреагувала на такий крок «Совета», прийнявши відповідну резолюцію на зборах свого правління 10 листопада 1917 р.,

¹²²⁹ Полтавщина: Енциклопедичний довідник. – С. 731.

¹²³⁰ Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 26. – 21 травня. – С. 4.

¹²³¹ Держархів Полтавської області, ф. 1057, оп. 1, спр. 5, арк. 18 зв. – 19.

¹²³² Там само, спр. 6, арк. 191.

¹²³³ Там само, спр. 5, арк. 194 зв. – 195.

котра включала три пункти: вважати рішення Полтавської ради революції про неприйняття представництва військової громади «неможливим»; продовжувати наполягати на представництві своєї організації у ПРР; оголосити справу про відхилення представництва УВГ у Полтавській раді революції в пресі¹²³⁴.

Свідченням високого авторитету В. Липинського в Українській військовій громаді є цікавий епізод, описаний В. Андрієвським. Восени 1917 р. Генеральний секретар військових справ С. Петлюра оголосив про скликання в жовтні III Всеукраїнського військового з'їзду. Проте Полтавська рада солдатських депутатів, що мала на той час пробільшовицьку орієнтацію, заборонила полтавському гарнізону делегувати представників на цей з'їзд. УВГ, незважаючи на заборону, зібралася, щоб визначитися з делегатами. Серед членів військової громади був солдат Кость Матяш, котрий одночасно був членом Полтавської ради солдатських депутатів та послом до Центральної Ради. Він під час засідання УВГ усіяко намагався відволікти увагу зборів від головного питання, затягти засідання для того, щоб не лишилося часу на вибори делегатів військового з'їзду. Однак це йому не вдалося, завдяки відповідним заходам, ужитим В. Липинським, авторитет якого в організації забезпечив виконання обов'язку «супроти вищої української влади». У результаті цих заходів делегатів на з'їзд було обрано¹²³⁵.

В. Андрієвський у своїх спогадах підкреслював такий парадокс українських визвольних змагань: представник Центральної Ради, солдат К. Матяш всіляко перешкоджав виконанню рішення української влади, а офіцер і поміщик В. Липинський, послуги котрого в справі організації українського війська в Полтаві були офіційно відкинуті Генеральним секретарем військових справ, ужив усієї енергії, щоб виконати обов'язок супроти українського уряду¹²³⁶. Отже, В. Липинський активно виявляв себе у діяльності полтавської УВГ.

У травні 1917 року Українське військово товариство було створене і в Лубнах. Статут цього товариства був затверджений 27 травня 1917 р. на загальних зборах українців-солдат, офіцерів та військових чиновників. Тоді ж обрано і Раду товариства у складі 5-и осіб. Українське військово товариство Лубенщини відразу стало на виразний національний ґрунт, заявивши про свою підтримку Української Центральної Ради як «виразниці найкращих домагань всієї української людності»¹²³⁷. Лубенська військова громада також негайно активно включилася у громадське життя. Наприкінці червня її представник був обраний на Лубенському селянському з'їзді до складу тимчасової ради повітової селянської спілки¹²³⁸. Можливо, цей факт також пов'язаний із діяльністю

¹²³⁴ Там само, спр. 13, арк. 9.

¹²³⁵ Андрієвський В. 3 минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. II. – С. 19.

¹²³⁶ Там само. – С. 20.

¹²³⁷ Вісник Лубенського громадського комітету. – Лубни, 1917. – № 75. – 9 червня. – С. 1 – 2.

¹²³⁸ Там само. – № 93. – 5 липня. – С. 2.

В. Липинського. Адже саме тоді він знайомиться із лубенськими діячам – братами Шеметами – і разом із ними починає роботу з організаційного становлення однієї з перших українських правих партій – УДХП. Тому виглядає цілком вірогідним те, що паралельно він міг провадити діяльність і щодо розширення сфери впливу Полтавської української військової громади, наслідком чого й було заснування подібної організації в Лубнах.

Отже, з початком революції В. Липинський знову опинився у вирі громадсько-політичної роботи, що виявилася у пам'яткоохоронній, публіцистично-агітаційній діяльності. Однак найпотужніший вияв громадсько-політичної активності діяча на початку української революції був пов'язаний із його тодішнім становищем армійського офіцера. Через свою керівну роль у діяльності Полтавської української військової громади він у реальній політиці послідовно та беззастережно відстоював ідею української державної самостійності, що увиразнив для себе ще в передреволюційні часи.

5.2. Заснування та початковий період діяльності Української демократичної хліборобської партії. Роль В. Липинського у формуванні її програмових засад

Улітку 1917 року по всій Україні, в тому числі й на Полтавщині, особливої гостроти набуло земельне питання. Воно було безпосередньо пов'язане з тим складним становищем, у якому знаходилося селянство. Так, на Полтавщині з 386 489 господарств 223 241, або 57,7%, згідно з переписом 1916 р., мали наділи, розмір яких не перевищував шість десятин на двір¹²³⁹. Відповідно до висновків тогочасних економістів цього було недостатньо для утримання середньостатистичної селянської родини з п'яти-шести осіб. У ході подвірного перепису 1917 р. було виявлено понад 30 тис. селянських родин, які взагалі не мали земельних угідь¹²⁴⁰. Не спиняючись на деталях, які стосувалися двохмільйонної армії безземельного і малоземельного селянства, страждання якого досить повно висвітлені в історичній літературі, наведемо узагальнюючі дані земської статистики, котрою, як відомо, так жваво цікавився публіцист В. Липинський. Так, у 1911 р. прямих податків і різноманітних платежів на Полтавщині було зібрано 27 943 353 крб.; у 1912 р. – 30 140 128 крб.; у 1913 р. – 31 306 184 крб., тоді як витрати імперського центру на різноманітні потреби губернії були значно скромніші: у 1911 р. – 16 935 848 крб.; 1912 р. – 18 433 161 крб. і у 1913 р. – 21 695 590 крб. Загалом маємо таку картину: прибутки за три роки склали 89 389 665 крб., а витрати – 57 064 969 крб., тобто на третину менше¹²⁴¹. Таким чином, на початку ХХ ст. одна лише Полтавщина щорічно давала в бюджет Російської імперії не менше ніж 10 млн. крб. чистого прибутку. Нагадаємо, що в цей час до складу Росії входило дев'ять українських губерній. Неважко уявити собі загальні прибутки царату від економічної експлуатації України.

Такий стан речей великою мірою визначив громадську позицію В. Липинського та його активну участь у заснуванні Української демократичної хліборобської партії (далі – УДХП). Іншим важливим чинником були сформовані ще в дореволюційний період погляди діяча. Вони допомогли йому швидко зрозуміти, що майбутнє України полягає не в реалізації соціалістично-федералістських ідеалів, як уважали тоді більшість представників національного руху. Соціальна орієнтація найвпливовіших на той час українських партій – УПСР, УСДРП та УПСФ – уже на початку Української революції вбачалася В. Липинському, за влучним висловом Ф. Турченка та Н. Заліської, «зловісним передвістям національної трагедії

¹²³⁹ Статистичний справочник по Полтавській губернії на 1918 – 19 рр. – Полтава: Тип. Т-ва Печатного Діла, 1919. – 287 с. – С. 46.

¹²⁴⁰ Пятая подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1917 года. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1917. – 317 с. – С. 42. 15.

¹²⁴¹ Статистический справочник по Полтавской губернии на 1915 год. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1915. – 387 с. – С. 192.

України»¹²⁴². Ідея територіалізму, котру мислитель пропагував ще в дореволюційний час, була прямою антитезою народницьким уявленням про народні маси як єдину силу, спроможну відіграти конструктивну роль у державотворчих процесах. На думку В. Липинського, провідне значення тут мало належати твірним елементам, котрими він уважав насамперед представників спольщеного та зросійщеного поміщицтва. Цей панівний клас з його багатовіковим політичним досвідом повинен працювати на благо України.

Спираючись на цю ідею, В. Липинський зумів досить швидко зорієнтуватися у складних обставинах, що склалися влітку 1917 р. на Полтавщині, куди його закинув вихор світової війни, успішно протистояти соціалістично-федералістській стихії та знайти ту соціально-політичну силу, котра в ідейному кредо видатного українського мислителя та громадського діяча відчула віддзеркалення власних інтересів.

Розпад Російської імперії внаслідок Лютневої революції поставив перед Україною дві найголовніші проблеми, що вимагали нагального розв'язання: по-перше, вибір шляхів подальшого політичного розвитку, а по-друге, запровадження соціально-економічних реформ, серед яких чільне місце посідала реформа аграрна. Причому саме аграрне питання апріорі містило у собі як суто економічний, так і політичний аспекти. Економічна складова майбутньої земельної реформи повинна була забезпечити подальший інтенсивний розвиток сільського господарства. Одночасно слід було зняти проблему гострого протистояння різних соціальних груп та перетворити їх на стабільний соціум, здатний до державного будівництва.

На той час у свідомості селянської бідноти міцно вкорінився міф про необхідність ліквідації приватної власності на землю й розподілу її за принципом зрівнялівки. Погіршення становища селянства в роки Першої світової війни посилювало його прагнення до перерозподілу землі. Ці прагнення підігрівалися агітацією лівих партій, особливо есерівської, які висували на передній план ідею соціалізації землі. Категоричними противниками «чорнопередільних» намірів виступали заможні селяни, які вважали, що посягання на право приватної власності на землю призведе до анархії в аграрних відносинах та посилить розруху в сільському господарстві. Цю позицію поділяв і В. Липинський, який був прибічником приватної власності на землю. Більше того, він розумів, що відстояти свої права заможні селяни можуть лише за умови об'єднання в політичній партії. Вже після революції Липинський писав, що у 1917 р. він разом із С. Шеметом та іншими місцевими дідачами «політично організував хліборобські консервативні елементи на Полтавщині»¹²⁴³.

---

¹²⁴² Турченко Ф., Заліська Н. Вячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 171.

¹²⁴³ ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 388, арк. 30; опубл.: Вячеслав Липинський. З епістолярної спадщини. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Інститут історії України

Протистояння сільської бідноти і заможних землевласників у питанні на аграрну реформу стало однією з головних причин формування та організаційного оформлення українського хліборобського руху, котрий відіграв важливу роль в суспільно-політичних процесах за доби українських національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр.

Український хліборобський рух – це неоднорідне, багатопланове й дуже складне явище. Він був представлений кількома угрупованнями, що різнилися соціальним складом, політичними та економічними програмами, формами і методами діяльності. Провідними у ньому були дві течії – ліберальна та консервативна. Консервативну представляли дві організації: Союз земельних власників і Рада земель, котрі об'єднували поміщиків, а пізніше – й частину заможних селян. Вони виступали за збереження приватної власності на землю і неподільність великих латифундій. Ліберальний напрям репрезентувала УДХП, соціальною базою якої були дрібні та середні землевласники, в чій інтересах в аграрній сфері була хутірська система господарювання за непорушності приватної власності на землю.

Хліборобський рух остаточно оформився лише на початку 1918 року, як опозиція невдалій аграрній політиці Центральної Ради, своєрідним апогеєм котрої стало скасування приватної власності на землю III Універсалом. Але організаційне становлення хліборобських організацій розпочалося ще в 1917 році, практично відразу після повалення російського царизму¹²⁴⁴.

Усеукраїнський Союз хліборобів-власників (ВСХВ) став першою правою політичною партією, котра розпочала свою діяльність в Україні. Спочатку його місцеві організації були регіональними осередками Всеросійського союзу земельних власників (ВСЗВ), що виник ще у 1905 році. Однак пізніше вони перетворились на місцеві українські й на середину літа вже існували в усіх дев'яти губерніях України¹²⁴⁵. На той час це була найправіша організація, за якою закріпилася слава організації «поміщицької»¹²⁴⁶.

Що ж до УДХП, то вона почала формуватися 1917 р. на Полтавщині як єдина на той час національна партія¹²⁴⁷. Наприкінці травня 1917 р. у Полтаві відбувся губернський з'їзд хліборобів-власників. У з'їзді взяло

НАН України; Фонд розвитку історичних досліджень / Укладачі: Осташко Т.С., Терещенко Ю.І. – К., 1996. – 211 с. – С. 160.

¹²⁴⁴ Передерій І.Г. Український хліборобський рух в умовах суспільно-політичних процесів 1917 – 1918 рр. / Ірина Григоріївна Передерій // Український селянин: Збірник наукових праць / НАН України; Інститут історії України НАН України; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького / За ред. А.Г. Морозова. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – Вип. 12. – 346 с. – С. 189 – 191. – С. 189.

¹²⁴⁵ Любовець О.М. Всеукраїнський Союз Земельних Власників у політичній системі Гетьманату П. Скоропадського / Олена Миколаївна Любовець // УІЖ. – К., 2008. – № 4 – 5. – С. 60 – 72. – С. 60 – 61.

¹²⁴⁶ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 43.

¹²⁴⁷ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 171.

участь понад 300 делегатів, серед яких було й багато селян¹²⁴⁸. Головував на з'їзді очільник СЗВ косянтиноградський поміщик М.І. Коваленко. До революції він був головою повітової земської управи, входив до складу IV Державної Думи. У травні 1917 р. саме М. Коваленко став ініціатором створення Всеукраїнського Союзу хліборобів-власників (ВСХВ), після чого очолив губернську раду партії.

Ніяких національних домагань з'їзд не ставив. Його учасники нарікали на політику Тимчасового уряду в аграрній сфері, а також на ті утиски, яких хлібороби починали все більше зазнавати від соціалістичних партій, а особливо від Української селянської спілки¹²⁴⁹ – «професійно класової» організації незаможного селянства, створеної з ініціативи УПСР у квітні 1917 р. Головна резолюція, схвалена з'їздом, проголошувала вимогу збереження приватної власності на землю. Серед учасників цього форуму були й козаки-хлібороби з Лубенщини, зокрема М. Макаренко та Іван Корнієнко, котрі після з'їзду звернулися до місцевого громадського діяча і поміщика С.М. Шемета з пропозицією створити у Лубнах філію ВСЗВ¹²⁵⁰. Натомість Шемет запропонував сформувати «українську хліборобську організацію на платформі суверенності українського народу»¹²⁵¹.

Пізніше фундатори УДХП пояснювали необхідність створення партійної організації прагненням об'єднання тих політичних груп, котрі не могли «ні свого світогляду, ні своєї тактики цілком укласти в рамки вже існуючих соціалістичних партій». Не могли ці політичні групи об'єднатися і з УПСФ – за своєю суттю партією несоціалістичною, котра об'єднувала помірковану ліберально-народницьку течію українського національного руху, оскільки й вона переживала в той час своєрідне запаморочення соціалізмом, що виявилось, зокрема, у її новій назві. Адже засновники УДХП хотіли «йти в політичній боротьбі з одверто зазначеними цілями»¹²⁵².

Формування Української демократичної хліборобської партії розпочалося без участі В. Липинського. До організаційної комісії, що зголосилася на утворення крайової хліборобської організації, ввійшли 7 осіб: Сергій Шемет, голова Лубенської повітової земської управи та повітовий комісар Тимчасового уряду Микола Боярський, член Лубенської повітової земської управи, член виконавчої комісії Лубенського міського громадського комітету Л.П. Климов, агроном В. Шкляр, козаки-хлібороби В. Чигрин, І. Корнієнко, М. Макаренко. Комісія оголосила про утворення Української демократичної партії (УДП). Партія за такою назвою існувала ще в 1904 – 1905 рр., але потім

¹²⁴⁸ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 43, 45.

¹²⁴⁹ Там само. – С. 47.

¹²⁵⁰ Ванцак Б. Полтавщина, Шемети і «хлібороби-демократи» / Борис Ванцак // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.): Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. – С. 25 – 31. – С. 25.

¹²⁵¹ Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії / Сергій Михайлович Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – 36. 1. – С. 63 – 72. – С. 63.

¹²⁵² ЦДАВОВУ, ф. 3866, оп. 1, спр. 78, арк. 2.

злилася з Українською радикальною партією в об'єднану Українську радикально-демократичну партію (УРДП), зберігаючи при цьому права внутрішньопартійної автономії. Певно, організатори спочатку мали на меті відродження УДП, у програмі якої передбачався викуп поміщицьких маєтків при збереженні приватної власності на землю, а також автономія України в складі федеративної Російської держави.

Хліборобські організації, як уже зазначалося, існували й в інших губерніях та повітах, однак вони стояли на платформі ВСХВ, а отже, не висували на той час жодних національних домагань. Більше того, ці союзи земельних власників підтримували російські буржуазно-поміщицькі партії в їх прагненні зберегти «єдину і неділиму Росію». Очолювалися ці організації, як правило, російськими чи зросійщеними поміщиками¹²⁵³. Лубенська ж, за свідченням С. Шемета, «відзначалася тим, що виявляла національно-українську, можна сказати, навіть «самостійницьку» тенденцію¹²⁵⁴.

У червні 1917 р. у Полтаві відбувся другий з'їзд організованих хліборобів, у якому брав участь уже С. Шемет від лубенської хліборобської групи. Саме на цьому з'їзді він і познайомився із Вячеславом Липинським. Липинський сам підійшов до Шемета після того, як останній виголосив на з'їзді промову (єдину на форумі, що звучала українською мовою). У своєму виступі С. Шемет зробив наголос на вимогах збереження земельної власності, приватної власності «взагалі» та встановлення «правного порядку», що мав протистояти анархії¹²⁵⁵. В. Липинський запросив С. Шемета до свого помешкання на Олександрівській вулиці, де обидва діячі обмінялися поглядами на майбутнє України й політичними цілями, котрі виявилися суголосними. Пізніше, вже в еміграції, В. Липинський та С. Шемет у своїй заяві загальним зборам УДХП, пересланій на руки її закордонного комітету в Тарнові, писали, що партія постала внаслідок бажання національно свідомих хліборобських елементів брати активну участь в тодішнім політичному житті і впливати на діяльність законодавчих органів¹²⁵⁶.

В. Липинський вступив до лубенської хліборобської організації. Пізніше він запропонував змінити намічену назву «Українська демократична партія» на «Українська хліборобська партія» і став автором її програми. Як зауважував С. Шемет, ця нова назва визріла вже в початковому часі партійної роботи, коли йшла її організаційна розбудова. Селяни в той час судили про будь-яку партію за її назвою. А тому часто запитували, чому в назві нової партійної організації відсутнє слово, яке відображало б головне її програмне положення – вимогу збереження приватної власності на землю. Отже, щоб уникнути недовір'я з боку селян

¹²⁵³ Турченко Ф., Заліська Н. Вячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 172.

¹²⁵⁴ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 259.

¹²⁵⁵ Там само.

¹²⁵⁶ Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП, переслана на руки Закордонного Комітету цієї партії в Тарнові // ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 41.

– земельних власників і була згодом прийнята назва, запропонована В. Липинським¹²⁵⁷. Але сам В. Липинський дещо інакше згадував полеміку навколо назви нової партії. Він наполягав на слові «хліборобська», натомість В. Андрієвський – відомий полтавський земський та освітній діяч, що також увійшов до складу партії, виступав проти «класовості» організації та наполягав на збереженні старої назви¹²⁵⁸. Отже, прийняття назви «Українська демократична хліборобська партія» було своєрідним компромісом серед її проводу.

Установчі збори УДП відбулися 29 червня 1917 року в театральній залі Лубенської чоловічої гімназії. За свідченням С. Шемета, у них узяли участь близько 1500 хліборобів-селян і до 20 осіб дідичів¹²⁵⁹. Періодика подає дещо відмінні відомості: 800 селян та 20 представників української інтелігенції¹²⁶⁰ (до останніх, певно, й були зараховані представники поміщицтва). Очевидно, що збори були досить численними. Головою зібрання обрали Л.П. Климова, котрий виступив із промовою, головна теза якої зводилася до необхідності боротьби з анархією шляхом організації всіх творчих сил України. Климов також наголосив, що нова партія має на меті організувати тих людей, які ще не були об'єднані в жодну партію і які вважають, що основою народного господарства може бути лише приватна власність¹²⁶¹. Із нарисом проекту майбутньої програми партії виступив С. Шемет¹²⁶².

Збори схвалили такі головні «точки програму», які С. Шемет у своїх спогадах визначив так:

1. Суверенність українського народу.
2. Приватна власність як основа народного господарства, що охороняється законом.
3. Парцеляція за викуп великих земельних маєтків для задоволення потреб малоземельного селянства. При цьому в руках попередніх власників залишається земельний наділ, розмір якого встановить Український сейм, узявши до уваги потреби сільського господарства відповідно до державних інтересів.

Стосовно першого пункту майбутньої програми можемо дещо уточнити. Під «суверенністю українського народу» на той момент її фундатори розуміли ідею «широкої національно-територіальної автономії України із забезпеченням прав національної меншості». Про це свідчать «Основні положення» програми партії, укладені на початку липня 1917 р.¹²⁶³

Завершилися збори обранням президії новоствореної партії, що

¹²⁵⁷ Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії. – С. 64.

¹²⁵⁸ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 329 – 330.

¹²⁵⁹ Там само. – С. 63.

¹²⁶⁰ Вісник Лубенського громадського комітету. – Лубни, 1917. – № 37. – 6 липня. – С. 2.

¹²⁶¹ Вісник Полтавського громадського комітету. – Полтава, 1917. – № 94. – 6 липня. – С. 3.

¹²⁶² Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 259.

¹²⁶³ Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст. – С. 142.

дістала назву «Рада партії»¹²⁶⁴, до якої ввійшли вищезгадані члени організаційної комісії.

Уже на цьому організаційному етапі формування нова партія зазнала утисків з боку місцевої ради солдатських депутатів. Під кінець зборів до зали гімназії ввійшла група солдат, котра шумом перешкоджала дебатам. Пізніша офіційна спроба ради УДХП забезпечити собі волю зібрання через звернення до ради солдатських депутатів зазнала невдачі, оскільки там вважали, що нова партія має невідповідну (тобто несоціалістичну) програму. Подібні явища у той час набули масового характеру. Хліборобські організації несоціалістичного спрямування зазнавали перешкод у своїй діяльності з боку соціалістичних партій та «советов», що подекуди розганяли збори, забороняли їх, а інколи доходило й до побиття учасників останніх¹²⁶⁵. Великою мірою саме через це «отверта, широка діяльність партії була утруднена, і тому дальша організаційна робота посувалася поволі»¹²⁶⁶. У результаті найбільш плідно протягом 1917 року УДХП працювала саме на Лубенщині. Невеликі її осередки, які П. Христюк назвав «інтелігентсько-поміщицькими гуртками», утворилися в деяких інших повітах Полтавщини, а також Єлисаветградському та Олександрійському повітах Херсонщини, в Катеринославі, Харкові та Києві¹²⁶⁷.

Присутність В. Липинського на зборах у Лубнах документально не підтверджена, однак, безсумнівно, він цілком поділяв переконання їх учасників, адже саме йому було доручено остаточне редагування партійної програми, що була опублікована в жовтні 1917 року. В. Липинський увійшов до складу Ради Української демократичної хліборобської партії та заклав у Полтаві її відділ «у числі 4 – 5 інтелігентів». У той час організація в Лубнах охопила, за свідченням С. Шемета, вже всіх активніших хліборобів, як селян-власників, так і земельну шляхту з її маршалком І.М. Леонтовичем на чолі¹²⁶⁸.

Повертаючись до історії укладання партійної програми, зазначимо, що всього було підготовлено 3 її редакції. Авторами їх були В. Липинський, С. Шемет та ще один член УДП В. Андрієвський. Планувалося опублікувати всі три проекти, але видрукований був лише один, авторство якого належить В. Липинському. Саме він і став офіційною програмою нової партії. І саме В. Липинський, як уже зазначалося, запропонував нову назву партійної організації – Українська демократична хліборобська партія, яка й закріпилася з осені 1917 р. А представлена ним програма якнайповніше відповідала духу та букві цієї

¹²⁶⁴ Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії. – С. 63 – 64.

¹²⁶⁵ Андрієвський В.Н. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 47.

¹²⁶⁶ Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії. – С. 64.

¹²⁶⁷ Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції. 1917 – 1920 рр. : У 4-х т. / Павло Христюк. – Т. 1. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – 204 с. – С. 158.

¹²⁶⁸ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 259 – 260.

назви¹²⁶⁹.

Друкований варіант програми УДХП побачив світ 15 жовтня 1917 року, хоча написання документа було завершено ще 31 серпня. В. Липинський значно розширив (а подекуди й радикалізував) політичні й економічні програмові засади партії, прийняті при її заснуванні у червні 1917 року. В передмові до програми визначалися 4 провідні пункти, що формулювали мету створення УДХП. Першим пунктом проголошувалася ідея повної рівноправності українського народу серед інших та його суверенітету. Подальший наголос було зроблено на тому, що сучасний історичний момент дає необхідні можливості для виборювання українським народом «повної волі» й що ці можливості мають бути обов'язково використані. Серед головних завдань сучасності висувалася також необхідність усунення надмірного загострення класової боротьби, без чого, на переконання Липинського-історика, будуть утрачені всі здобутки революції, як це було за часів Б. Хмельницького. Лише знявши гостроту класового протистояння, в Україні можна буде досягнути соціального миру, а отже, порозуміння і співробітництва «людей різного достатку» задля «негайної організації найпродуктивнішої економічної творчості українського народу»¹²⁷⁰. Таким чином, уже у передмові програми зазначалися основні засади українського державотворення у баченні В. Липинського: по-перше, необхідність використання історичного шансу вирватися з імперського ярма та створити незалежну національну державу і, по-друге, досягнення компромісу між групами й класами суспільства, незважаючи на існуючі між ними соціально-економічні суперечності, задля розбудови економічно розвинутої та політично стабільної держави. Адже від участі в процесі державотворення всієї нації, встановлення солідарних стосунків між представниками різних політичних сил усередині нації значною мірою залежав його успіх.

Структурно нарис програми УДХП поділявся на вступну частину і 5 розділів. У вступі автор, обґрунтовуючи тезу про суверенітет українського народу, спирався, як історик, саме на багатовічні традиції національно-визвольної боротьби українців, а також ті періоди минувшини, коли процес національного державотворення набував найбільш окреслених ознак – доба Київської держави та Козаччини. Зречення ж від змагань національно-політичної незалежності призводило завжди до національної руйни, занепаду національної культури, а також до найстрашнішого, на думку В. Липинського, наслідку – ренегатства найбільш політично активних верств українського народу. Воно виявлялося спочатку в спольщенні шляхти, духовенства й міщанства під впливом польської державності, пізніше – у зросійщенні козацької старшини, духовенства, а згодом інтелігенції під впливом російської державності. Цей же процес охопив, на переконання автора програми, і частину сучасної йому

---

¹²⁶⁹ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 173.

¹²⁷⁰ Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. – Лубни, 1917. – Ч. 1. – С. 1 – 2.

демократії. Така денаціоналізація українських верств завжди була свідченням процесу національного розвалу, котрий підтримувався гнобителями України. Однак подолати цю руїну за допомогою лише «млявого українофільства» з його теорією українства «для домашнього обіхода», що обмежується національно-культурними вимогами в рамках автономії, неможливо. Звідси незаперечний висновок В. Липинського: «<...> українська національна ідея тільки тоді в силі оживити собою українську етнографічну масу, коли вона йде поруч з ідеєю суверенітету українського народу, коли вона кличе до повного визволення і на місто рабської служби чужим державним організаціям ставить змагання до створення власної держави»¹²⁷¹.

Отже, в документі В. Липинський наповнює поняття суверенітету радикальним змістом і фактично ототожнює його з відокремленням від Росії та повною політичною самостійністю України. Таким чином, послідовний самостійник В. Липинський спричинився до радикалізації поняття «суверенітет українського народу» у програмі УДХП у напрямі від «широкої автономії» до «повного унезалежнення».

Боротьба ж за державний суверенітет України визначалася ним як найважливіша і вихідна точка політичної програми партії. При цьому політик указував на те, що власна держава є важливою для партії не лише з мотивів національного, але й економічного характеру, оскільки розумів, що після завершення світової війни визиск України чужоземними державами не лише не зменшиться, а, навпаки, зросте. Посилення економічної експлуатації українського народу він пояснював тим, що світова війна вплинула на процес поширення економічних функцій держави та демократизації державного життя. Отже, по війні чужі державні народи (насамперед Росія) будуть спиратися в своїй експансії не тільки на панівні класи, як це було досі, а й на силу своїх демократій: «І якщо ми задихались під тягарем слабо розвиненої економічно, поліцейсько-самодержавної Росії, то чи не задавить нас зовсім – коли останемось і надалі нацією недержавною – Росія республікансько-демократична. Росія неминуче централістична, з наладженим по-європейськи (може, при допомозі Англії та Америки) хозяйствено-державним апаратом». Звідси безапеляційний висновок В. Липинського, що в «новій Європі житимуть лише ті народи, які в сфері вселюдського розвою та поступу зуміли проявити і оборонити своє національне «я»¹²⁷².

Наступною вихідною точкою програми у її вступі В. Липинський оголосив українську демократію, яка повинна стати твердою опорою української національно-державної ідеї¹²⁷³. Цю його, на перший погляд, дивну тезу (з огляду на дореволюційні консервативно-монархічні переконання) спробуємо проаналізувати далі. Тут же лише зазначимо, що

---

¹²⁷¹ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. – Лубни, 1917. – Ч. 1. – С. 7 – 8.

¹²⁷² Там само. – С. 9.

¹²⁷³ Там само. – С. 12.

українська держава, за В. Липинським, мала спиратися на хліборобському класі, який становив чисельно 85% усього українського населення на той час. Тому політична влада мала належати насамперед представникам землеробської верстви. В. Липинський проголошував у програмі УДХП: «Україна – край хліборобів і українська держава мусить стати державою хліборобів»¹²⁷⁴. Отже, партія зобов'язувалася дбати про посилення політичного, економічного та культурного впливу українського селянства, козацтва та поміщицтва в новостворюваній українській державі. Такими були наріжні принципи, на котрих ґрунтувалася політична програма УДХП – першої української консервативної партійної організації.

Перший розділ програми мав назву «Міжнародне становище України». У цьому розділі розглядалися кордони майбутньої української держави. Територіально вона мала об'єднати всі землі, де на той час, у межах російської та австрійської держав, скупчено жили українці. Йшлося про Галичину, Буковину, українські повіти Угорщини (в складі Австро-Угорщини), Холмську, Волинську, Подільську, Київську, Полтавську, Чернігівську, Херсонську, Катеринославську, Харківську губернії, частини Таврії та Бессарабії, а також тих повітів російських губерній, суміжних з Україною, в яких українці становили більшість¹²⁷⁵. Саме такі територіальні межі української держави прагнули відстоювати на всесвітньому міжнародному конгресі по завершенні світової війни представники УДХП.

Зречення династією Романових російського престолу В. Липинський розглядав як юридичну підставу для скасування злуки України з Росією. Цей висновок у нього логічно витікав з його історичної оцінки Переяславської угоди як військово-мілітарного союзу рівноправних союзників, а не як «добровільне возз'єднання» двох народів. Новий союз українського та російського народів він уважав можливим лише у тому разі, коли цей союз буде «союзом вільного з вільним і рівного з рівним, союзом двох рівноправних і рівновартних державностей, союзом во ім'я спільних інтересів двох суверенних народів»¹²⁷⁶.

Другий розділ програми «Лад на Україні» торкався питань державного устрою, розбудови армії, взаємовідносин держави та церкви, а також питань національно-культурного будівництва. Справу державно-політичного устрою країни мали встановити Українські Установчі Збори. УДХП на цих зборах обіцяла домагатися встановлення Української демократичної республіки. У зв'язку з цим програмним положенням цікавим є, як слушно свого часу зазначали дослідники Турченко Ф. та Заліська Н., з'ясування питання про демократизм В. Липинського 1917 р.: чи був він внутрішньо йому притаманний, чи його слід вважати лише політичною мімікрією?¹²⁷⁷ Адаже науковці й досі не дійшли згоди у питанні

---

¹²⁷⁴ Там само.

¹²⁷⁵ Там само. – С. 14 – 15.

¹²⁷⁶ Там само. – С. 15 – 16.

¹²⁷⁷ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 175.

про еволюцію (чи сталість) поглядів мислителя. Одні, як-от В. Білас, Є. Пизюр, переконані, що він із самого початку своєї громадсько-політичної діяльності був консерватором і монархістом¹²⁷⁸. Інші, як-от Я. Пеленський, Т. Осташко, дотримуються погляду про те, що в поглядах В. Липинського були й демократичні періоди¹²⁷⁹.

На наш погляд, орієнтацію В. Липинського на демократичну республіку у 1917 році слід розглядати швидше як своєрідний компроміс, на котрий мислитель ішов свідомо заради досягнення головної мети – самостійної української держави. Адже в той час, як пізніше наголошував сам В. Липинський у спільній із С. Шеметом заяві загальним зборам УДХП, пересланій на руки її Закордонного комітету в Тарнові у січні 1921 р., «Україна переживала добу демократично-республіканського державного будівництва з демократичним народним представництвом – «Центральною Радою» – на чолі»¹²⁸⁰. Лише визнавши існуючу вже форму республіканського державного ладу, котра на той час підтримувалася широкими народними масами, нова партія консервативного спрямування могла сподіватися на вливання в реальну політичну діяльність і боротьбу. Таке пояснення виглядає цілком аргументовано. В цій же заяві В. Липинський твердив про існування в УДХП уже в 1917 р. гетьмансько-монархічної класової течії, котра начебто прагнула «одвертого виставлення в програмі принципу Гетьманства», однак пішла на вищезгаданий компроміс. Навряд чи така течія тоді існувала насправді, адже до ідеї гетьманства в сучасних йому умовах В. Липинський прийшов пізніше, внаслідок конкретно-історичних подій та повного розчарування політикою демократично-республіканських українських урядів. Хоча до ідеї монархізму він схилився, як ми знаємо, ще в дореволюційний період. А ще більше переконався у перевазі саме такої форми державного устрою на початку 1918 р., коли Центральна Рада остаточно виявила свою неспроможність до плідного державного будівництва. У 1917 ж році В. Липинський, як й інші члени УДХП, був цілком лояльним до єдино законної української влади, репрезентованої Центральною Радою, ставлячи на чільне місце ідею самостійної української держави. Принцип підтримки легітимної української влади, навіть якщо вона не відповідала його політичним поглядам, на слухну думку дослідниці Т. Осташко, характеризував усю політичну діяльність В. Липинського протягом усього періоду національно-визвольних змагань¹²⁸¹.

---

¹²⁷⁸ Див.: Білас Л. Краків, Женева і філіяція «Кричевського»...; Пизюр Є. Вячеслав Липинський і політична думка західного світу...

¹²⁷⁹ Див.: Пеленський Я. Вячеслав Липинський...; Осташко Т. Вячеслав Липинський і українська національна демократія...

¹²⁸⁰ Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП, переслана на руки Закордонного Комітету цієї партії в Тарнові // ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 41.

¹²⁸¹ Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 125.

Повертаючись до аналізу партійної програми УДХП, зазначимо, що на чолі держави, згідно з документом, мав стояти виборний Президент, правно-державні функції котрого мали встановити Українські Установчі Збори. Таким чином, у цей час В. Липинський, певно, під впливом загальної революційної демократизації суспільства, відмовився часово від ідеї конституційної монархії.

Для вирішення справ особливої державної ваги передбачався референдум. Державні закони мали забезпечувати основні громадянські права: недоторканність особи, свободу друку, слова, спілок, страйків тощо, а також національно-культурні права інших націй. Задля забезпечення останніх передбачалися пропорційне представництво національних меншин у державних установах, органах місцевого самоврядування, а також національно-культурна автономія. Також програма проголошувала рівність громадянських прав та обов'язків для всіх громадян держави, незалежно від стану, класу, статевої приналежності та сповідуваної релігії¹²⁸².

Однією з важливих складових державного ладу майбутньої незалежної України проголошувалися сильні армія та флот, що також мали бути збудовані на демократичних засадах, «во ім'я оборони волі й незалежності українського народу»¹²⁸³. У цьому пункті програми також виявилася далекоглядність В. Липинського як політика. Адже соціалістичні лідери Центральної Ради відстоювали думку, що з вибухом революції необхідність у регулярній боєздатній армії відпала. Наслідки такої політики добре відомі: невміння української республікансько-демократичної влади використати 300 тисяч бійців українізованих військових формувань призвели до трагедії під Крутами. В. Липинський же добре розумів, що без армії успішне державотворення неможливе. При цьому в програмі він відстоював принцип безпартійності українського війська, оскільки основна його мета – це оборона волі українського народу. Отже, армія – це «організація обов'язкова для всіх національно свідомих вояків-українців, без різниці поглядів та партій»¹²⁸⁴.

У програмі УДХП її автор урахував і деякі помилки Центральної Ради у сфері церковно-релігійного будівництва. Насамперед він відстоював принцип свободи віросповідання. Церква мала бути відділена від держави. Також проголошувалася рівність прав усіх церков при визнанні першості за церквою православною, оскільки до неї належить більшість громадян України. Православна церква мала бути соборною, автокефальною та незалежною від усяких політичних впливів. Саме в цій останній тезі мислитель розійшовся з представниками тодішньої української влади, яка не наважилася на розрив церковних зв'язків із Москвою. В. Липинський добре розумів, що саме православна церква традиційно була опорою царського режиму в Україні, сприяла процесам

---

¹²⁸² Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 17.

¹²⁸³ Там само.

¹²⁸⁴ Там само. – С. 27.

русифікації. Із вибухом революції серед українського духовенства, особливо на нижчих його щаблях, активізувався процес пробудження національної свідомості. Навесні 1917 р. на церковних соборах Подільської та Полтавської єпархій духовенство висловилося за незалежну українську православну церкву¹²⁸⁵. Ці настрої українського духовенства національної орієнтації були добре відомі В. Липинському, адже з одним його представником – протоієреєм Ф. Булдовським – він у той час тісно співпрацював у Полтавському пам'яткоохоронному комітеті. Тому можливість проголошення автокефалії В. Липинський уважав цілком реальною. А значення її хлібороби-демократи вбачали у неможливості використання церковних амвонів для поширення антиукраїнських і антидержавних ідей. А, отже, це був би ще один важливий чинник, котрий би сприяв державному будівництву в Україні.

У програмі партії греко-католицька та римо-католицька церкви також наділялися автономністю в межах своїх канонічних прав. Католик В. Липинський указав на необхідність розділення римо-католицької церкви на українську та польську¹²⁸⁶.

У частині програми, котра стосувалася культурно-освітньої сфери, наголос було зроблено на її розвиткові у сільській місцевості, де мешкала та частина суспільства, інтереси котрої насамперед і відстоювала УДХП – хліборобський клас. З цією метою В. Липинський уключив до програми пункт про закладання по українських селах освітніх закладів різного рівня – від нижчих та середніх (сільськогосподарських) шкіл до спеціально призначених для селян університетів (за прикладом скандинавських країн). Особливо підкреслювалася роль сільського вчителя у вільній хліборобській Україні, котра мала бути відповідно пошанована й матеріально забезпечена з боку держави. У цій частині програми також висувалася теза про поступову (повільну) українізацію культурно-національного життя у зденационалізованих містах, де допускалося вживання протягом певного часу російської мови «для вислову українських по духу і напрямку ідей»¹²⁸⁷.

Як відомо, у 1917 р. питання закладання основ та подальшої розбудови національної системи освіти та культури в Україні набуло широкого розмаху. Перші кроки у цих сферах здійснювалися під проводом громадських організацій, культурно-просвітніх товариств, кооперативів, органів місцевого самоврядування. Роль Центральної Ради з березня до листопада 1917 р. (тобто до моменту написання В. Липинським програми партії), котра в цей час проходила шлях свого формування і організаційного становлення, зводилася лише до декларування освітніх вимог та розроблення загальної стратегії й тактики їхнього втілення в

---

¹²⁸⁵ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 175.

¹²⁸⁶ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 18.

¹²⁸⁷ Там само. – С. 19.

життя¹²⁸⁸. В. Липинський добре розумів, що забезпечити реалізацію національно-культурних вимог українців можливо лише за умови активної законодавчої творчості української влади, яка враховувала б як нагальні потреби в згаданій сфері, так і можливі труднощі, котрі доведеться долати, а тому в програмі зазначив найважливіші та першочергові, на його думку, заходи.

Третій розділ партійної програми мав назву «Справи економічні» й стосувався розвитку народного господарства країни. УДХП насамперед проголошувала принцип якнайширшого державного контролю над національним господарством. Саме держава мала визначати пріоритетні галузі розвитку економіки країни. З цією метою у державну власність шляхом примусового викупу мали перейти всі природні ресурси та підприємства з їх видобування, переробки й використання, як-от: вугільні й залізорудні копальні, нафтові промисли, ліси. Концесії на видобуток природних копалин і ресурсів не повинні надаватися приватним підприємствам чи представникам чужих держав. У державну власність мали також перейти залізниці та водні шляхи. В єдине державне національне господарство поступово мали бути об'єднані й інші великі промислові галузі, як, наприклад, цукрова та винокурна. Взагалі, у програмі першочергового значення надавалось ідеї державного контролю в усіх галузях економіки. Автор документа наголошував на тому, що хаос приватного капіталістичного господарства, в якому на першому місці стоїть інтерес приватного підприємця, диктує власну волю розвитку національної економіки та анархічно порядкує продуктивними силами країни. Тому слід було обмежити його не лише зверху, силами держави, а й знизу – «організацією та об'єднанням народних продукуючих мас». Роль таких об'єднань, на думку В. Липинського, мали відіграти профспілки і кооперативні товариства.

У програмі було задекларовано відстоювання основних вимог робітничого законодавства, а також підтримку демократичної законотворчості у фінансовій, податковій, торговельній та митній сферах¹²⁸⁹. Зокрема, передбачалося забезпечення доступного кредиту, введення прогресивного податку на прибуток і спадщину, а також заведення державної монополії на хліб та товари першої необхідності.

Основне місце у згаданому розділі програми УДХП посідало питання розвитку сільськогосподарської галузі та аграрного питання в Україні. Зокрема, чітко зазначалося, що майбутня вільна хліборобська Україна мислиться хліборобами-демократами, як «край високорозвиненого, інтенсивного фермерського сільського господарства». Задля цього передбачалось утворення українського державного земельного фонду, до якого мали ввійти, з одного боку, конфісковані казенні,

---

¹²⁸⁸ Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект: монографія / Ірина Григоріївна Передерій. – Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2009. – 160 с. – С. 124.

¹²⁸⁹ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 19 – 20.

кабінетні, удільні, монастирські землі, а з іншого – землі, викуплені у великих земельних власників. Цей державний земельний фонд передбачалося розділити на хутори, площа котрих мала визначатися залежно від якості землі й місцевості для того, щоб у кожному регіоні утворилися найбільш продуктивні трудові селянські господарства. Земля в цих господарствах передавалась би малоземельним та безземельним селянам, які власними руками займаються хліборобством, у довічну спадкоємну (але без права поділу) оренду. Такі хлібороби одержували б довгострокову державну позику за порукою сільськогосподарських і кооперативних товариств, у яких вони об'єднані.

Приватним земельним власникам дозволялось би залишити у своїх руках землі, площа котрих не перевищує встановлену законом норму. Отже, програмою передбачалося співіснування приватновласницької та орендної форм землеволодіння. А тому ніяк не можна погодитися із твердженням С. Плохія про те, що В. Липинський начебто «під час революції <...> став на бік землевласницької еліти проти народних мас»¹²⁹⁰.

Слід зазначити, що при підготовці партійної програми між В. Липинським і В. Андрієвським (котрий готував власний варіант документу) виникла дискусія. На думку В. Андрієвського, великі латифундії, набуті шляхом зради власного народу, за службу Російській імперії, слід було конфіскувати без усякого викупу. Однак В. Липинський розумів, що саме таким чином і була одержана більшість маєтків великих землевласників. Крім того, на його переконання, селянин, котрий заплатив за землю й одержав відповідний документ про це – «купчу» – буде почувати себе справжнім господарем на своїй землі. Ще одним важливим доказом на користь викупу було те, що конфіскація земель призвела б до загострення соціального конфлікту, проти котрого виступав В. Липинський¹²⁹¹.

Пропоновану в програмі аграрну реформу В. Липинський виводив із серйозного аналізу історичного розвитку України. Він добре розумів, що Україна і за формою землеволодіння (приватна власність), виробленою протягом віків, і за тенденціями розвитку цієї форми, що виявлялася у парцеляції великих маєтків, і, нарешті, за сучасним йому рівнем інтенсифікації сільського господарства «належить до країв західноєвропейської хліборобської культури»¹²⁹². Саме тому всякі російські проекти аграрної реформи, які ґрунтувалися на чужій для українського селянина примітивній психології общини і які в той час повсюдно бралися на озброєння соціалістами, котрі не бачили їхньої безперспективності для України, В. Липинський переконливо кваліфікував як глибоко реакційні, що відкидають країну назад і загрожують повним

¹²⁹⁰ Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – С. 319.

¹²⁹¹ Andrijewskij W. Jeszcze kilka uwag i wspomnień o s.p. Wacławie Lipińskim // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 3.

¹²⁹² Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 23.

занепадом продуктивності провідної економічної галузі. Запропоновану ж у програмі аграрну реформу він обґрунтовував з позицій не лише економічного, а й національного інтересу українського народу.

Четвертий розділ програми, що мав назву «Тактика партії», ґрунтувався на вихідній для В. Липинського ідеї самостійності України. Саме тому документ декларував боротьбу з будь-якими пережитками історичної неволі українського народу. «Всякий українець, котрий бореться за вільну Україну, і всякий чужинець, котрий наше право до повної незалежності фактично визнає – наш союзник, хоч би його погляди в інших справах не відповідали поглядам нашої партії. Всякий українець-раб, котрий вирікається ідеї вільної України і тим самим служить чиймсь чужим державним чи національним інтересам в Україні, – і всякий чужинець, котрий во ім'я цих чужих інтересів на нашій землі виступає проти визвольних змагань українського народу – наш ворог, хоч би по своїх поглядах в інших справах він стояв дуже близько до поглядів нашої партії»¹²⁹³. Отже, В. Липинський поклав в основу тактики УДХП ідею єдиного національного фронту в боротьбі за незалежну Україну¹²⁹⁴.

Далі відповідно до цієї ідеї обґрунтовувалася теза про повну лояльність УДХП до Центральної Ради і Генерального Секретаріату, як єдиної законної влади в Україні. Більше того, УДХП у програмі обіцяла всіма силами та без застережень підтримувати цю владу «в боротьбі за поширення суверенних прав українського народу»¹²⁹⁵. Дослідники Ф. Турченко й Н. Заліська, посилаючись на спогади В. Андрієвського, помилково наводять факт про те, що начебто влітку 1917 р. лідери УДХП зверталися до М. Грушевського та В. Винниченка з пропозицією ввести до Центральної Ради її членів, але отримали відмову¹²⁹⁶. Насправді ж цей епізод стосується не УДХП, а представників Всеукраїнського союзу хліборобів-власників. Саме його лідер М. Коваленко звертався до Центральної Ради з такою пропозицією. Однак Центральна Рада відкинула її, не використавши, як зазначав В. Андрієвський, дорогоцінної нагоди, щоб «притягти на свій бік поважну і сильну вже самим капіталом організацію», котра представляла могутню верству українського громадянства. На думку В. Андрієвського, Центральна Рада могла принаймні б утворити з хліборобів-власників офіційну опозицію, а натомість вона придбала собі ще одну ворожу організацію в московському таборі¹²⁹⁷.

Невідомо, чи зверталися з подібною пропозицією до тодішньої влади члени УДХП, однак до складу Центральної Ради вони також не потрапили. Туди були допущені представники національних меншостей з різних

¹²⁹³ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 24 – 25.

¹²⁹⁴ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 178.

¹²⁹⁵ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 25.

¹²⁹⁶ Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії. – С. 178.

¹²⁹⁷ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. I. – С. 64 – 65.

соціалістичних партій і навіть московські кадети. Лише опозиції українського несоціалістичного громадянства українська Центральна Рада не могла стерпіти і допустити¹²⁹⁸. УДХП ж у 1917 р., хоча й не поділяла соціально-політичної програми Центральної Ради, проте, як бачимо, не пішла в опозицію й продовжувала підтримувати перший український парламент, оскільки вважала його існування законним. «Як не намагались провідні кола партії примирити во ім'я принципу національної єдності хліборобські селянські маси з демократичною політикою Центральної ради, ці маси ставились до цієї політики крайнє вороже і весь час треба було їх здержувати од різких активних ворожих виступів проти Центральної Ради та представників тодішнього Республіканського уряду»¹²⁹⁹. Ту ж саму лояльність та підтримку тодішній українській владі В. Липинський, як уже знаємо, демонстрував і в своїй політичній діяльності в складі Української військової громади.

У тактичних питаннях УДХП також рішуче виступала проти всякого русофільства, австрофільства і полонофільства, котрі, на переконання В. Липинського, обмежували суверенні права українського народу та тягнули його в старе ярмо політичної немочі й національної неволі¹³⁰⁰. Тут він залишався послідовним у своїх поглядах ще з дореволюційних часів (пригадаймо підготовлений ним Меморіал до Українського інформаційного комітету 1911 р.).

Окреме місце в програмі приділялося питанням партійно-політичної боротьби. Так, документ визнавав право кожної української політичної партії вести боротьбу за власну гегемонію та перебудову «по-своєму» всього національного життя з іншими політичними групами та об'єднаннями. Але при цьому В. Липинський у програмі УДХП чітко зазначив, що «од кожної політичної партії народ український має право вимагати, щоб вона задля своїх партійних чи класових інтересів не поступалась ні на крок принципом вільного існування нації»¹³⁰¹. УДХП також висунула ідею «громадянського миру в Україні», котру В. Липинський у програмі сформулював у вигляді заклику до всіх українських партійних організацій: «Боронім всі, кожний по-своєму, нашу спільну волю і честь!»¹³⁰²

УДХП залишала за собою право вступати в блоки з іншими партіями, у котрих в політичній програмі «поставлена ясно та без компромісів ідея повної суверенності та власновільности українського народу». А в питанні війни і миру стояла на позиції негайного припинення війни, миру без анексій та контрибуцій на підставі самовизначення націй,

---

¹²⁹⁸ Там само. – С. 65.

¹²⁹⁹ Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП, переслана на руки Закордонного Комітету цієї партії в Тарнові // ЦДІАУЛ. – Ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 41.

¹³⁰⁰ Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії. – С. 26.

¹³⁰¹ Там само. – с. 26 – 27.

¹³⁰² Там само. – С. 27.

відбудування зруйнованих українських територій на кошти всіх воюючих держав¹³⁰³.

Останній розділ програми під назвою «Організація» визначав організаційно-функціональну структуру партії та основні принципи її діяльності. Згідно з ним партія мала складатися з об'єднаних своїх членів, котрі засновували у містах та селах первинні організації – так звані вільні громади УДХП, на чолі котрих стояли виборні ради з п'яти осіб (голови, двох товаришів голови, скарбника та писаря). Для розв'язання питань місцевого масштабу передбачалося скликання з'їздів вільних громад волості, повіту або землі (губернії). На цих форумах мали обиратися терміном на один рік партійні ради (волосні, повітові та губернські) у складі 8 осіб.

Найвищою владою в УДХП проголошувався її Всеукраїнський з'їзд, право дорадчого голосу на котрому надавалося всім членам партії, а право вирішального – депутатам, обраним на з'їздах кожної землі. Всеукраїнський з'їзд мав збиратися раз на рік і обирати Раду старшин УДХП – орган виконавчої влади партії у складі 16-ти осіб: 11 членів Ради обиралися б від земель Київської, Галицької, Волинської, Подільської, Хомської, Херсонської, Катеринославської, Таврійської, Харківської, Полтавської, Чернігівської, а 5 – від усього з'їзду. Місцем осідку Ради старшин визначався Київ. Кожен зі старшин є одночасно і комісаром партії для тієї землі, від якої він обраний. На 5-ох старшин, обраних від усього з'їзду, покладалися обов'язки комісарів для тих пограничних українських земель, котрі не мають своїх старшин в Раді (наприклад, повіти Курщини, Бессарабії). До часу скликання першого всеукраїнського з'їзду справами партії мав завідувати Організаційний комітет¹³⁰⁴.

Наприкінці документа її автор умістив важливе зауваження, що партія не є організацією, котра засновується лише для сьогоднішнього дня. Адже, на думку В. Липинського, політичне кредо УДХП ґрунтується на історичному досвіді українського народу, а втілення ідеалів цього кредо спрямоване у майбутнє. Тому провід партії орієнтувався не так на масовість своєї політичної організації, як на «якість» майбутніх своїх соратників і однодумців: «в члени < >партії повинні прийматись тільки люди національно свідомі, люди в своїх переконаннях тверді і непохитні»¹³⁰⁵. Хоча, безумовно, провідники партії прагнули поширити її вплив.

Отже, В. Липинський розробив у 1917 р. серйозний програмний документ першої української консервативної партії національного спрямування, в якому на основі глибокого аналізу історичної минувшини, сучасних йому обставин початку українського національного державотворення, а також прогностичних міркувань щодо майбутньої розбудови такої омріяної мислителем держави були теоретично

---

¹³⁰³ Там само. – С. 28.

¹³⁰⁴ Там само. – С. 29 – 30.

¹³⁰⁵ Там само. – С. 30.

обґрунтовані необхідність безкомпромісної боротьби за суверенітет і незалежність українського народу, піднесення ролі провідної хліборобської верстви у вільній країні, а також запропоновані головні напрями політичного, економічного та культурного розвитку новостворюваної держави.

УДХП так і не стала масовою організацією, її вплив фактично обмежився Полтавською губернією, насамперед Лубенщиною, де містився її центральний осередок. Пізніше засновники партії пояснювали причини невдач розбудови організації тим, що вона не стала відразу на чітко класові позиції (на відміну, наприклад, від Союзу земельних власників), а «супроти вимог тодішнього політичного життя і в ім'я принципу національної єдності» прийняла партійно-демократичну виборчу тактику¹³⁰⁶. Не здійснивши об'єднання всіх хліборобів території (навіть у Полтавській губернії) «на чисто класовій підставі», УДХП практично залишилася в опозиції до правої (найбільш потужної на той час) частини хліборобського руху в Україні¹³⁰⁷. Однак найбільш вагому причину того, що партія не стала масовою організацією, все ж слід убачати в квалітеті традицій та потенцій українського консерватизму¹³⁰⁸.

Поява на політичній арені УДХП викликала негативну реакцію більшості українських національних партій. Особливо не сподобалися їй наміри зберегти, хай і в урізаному вигляді, приватну власність на землю, адже, як відомо, провідні українські політичні партії виступали тоді за соціалізацію землі. На цій підставі УДХП була оголошена реакційною, поміщицькою організацією, хоча насправді вона відбивала інтереси насамперед селянської маси. Що ж стосується її орієнтації на президентську республіку, то в ній, за твердженням Т. Пустовіта, соціалістичні опоненти хліборобів-демократів убачали їхні приховані промонархічні настрої¹³⁰⁹.

Восени 1917 р. УДХП узяла участь у виборах до Всеросійських Установчих Зборів. Спочатку партія хотіла виставити свій окремий список (щоб відтягти від хліборобів-власників більш свідомий елемент), але потім вирішено було утворити міжпартійний несоціалістичний самостійницький список¹³¹⁰. До нього ввійшли: Міхновський М.І. (котрий, знаходячись до пізньої осені на фронті, дав заочну згоду і на вступ до УДХП, і на участь у виборах¹³¹¹), Андрієвський В.Н., Злобинцев М.А., Кулик І.К., Шемет В.М.,

¹³⁰⁶ Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП, переслана на руки Закордонного Комітету цієї партії в Тарнові // ЦДАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 41.

¹³⁰⁷ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 260.

¹³⁰⁸ Україна: політична історія XX – початку XXI ст. / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець та ін. – К., 2007. – 1028 с. – С. 315.

¹³⁰⁹ Пустовіт Т. Сторінки біографії Віктора Андрієвського / Тарас Павлович Пустовіт // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.): Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. / Полтавський краєзнавчий музей; Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка – С. 44.

¹³¹⁰ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. 1. – С. 150.

¹³¹¹ Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії) / Віктор Никанорович Андрієвський // Визвольний шлях. – 1974. – № 4. – С. 588 – 617. – С. 608.

Макаренко П.П. Балотувалися вони за списком № 11 від блоку «Українських національно-республіканських груп і організацій»¹³¹². Це був єдиний на всю Україну самостійницький список¹³¹³.

Стосовно М. Міхновського слід зауважити, що його погляди та погляди В. Липинського були дуже близькими. Так Т. Осташко, зокрема, цілком слушно вважає, що саме автор «Самостійної України» ще в передреволюційний час вплинув на формування самостійницьких поглядів В. Липинського¹³¹⁴. Але, на наше тверде переконання, В. Липинський також певним чином вплинув на М. Міхновського у 1917 р. Після своєї політичної поразки на I Всеукраїнському військовому з'їзді М. Міхновський практично відійшов на деякий час від активної політичної діяльності, майже не брав участі у солдатських мітингах. На вибори до Всеросійських Установчих Зборів спочатку дивився як на цілком безперспективну справу, оскільки, на його думку, більшість там однаково матимуть росіяни та їхні прихильники, а, отже, справа державного життя в Україні буде приречена на поразку. Тому влітку 1917 р. він багато сил віддавав не політичній, а культурно-освітній роботі серед українського війська¹³¹⁵. Однак із виникненням УДХП, серед фундаторів котрої були близькі друзі М. Міхновського – брати Володимир та Сергій Шемети, він, очевидно, змінює свою думку стосовно майбутніх виборів. І, напевно, саме програма новоствореної партії, автором якої був В. Липинський, справила відповідний вплив на М. Міхновського. Адже в ній була чітко сформульована самостійницька перспектива України та відкинуті соціалістичні гасла. М. Міхновський, котрий ще до революції позбувся соціалістичних ілюзій, з осені 1917 р. пов'язував своє політичне майбутнє саме з реалізацією хліборобсько-демократичної програми. Розроблена В. Липинським, ця програма, що мала по суті консервативно-самостійницький характер, якнайповніше відбивала погляди М. Міхновського. С. Шемет стверджував, що М. Міхновський одразу поставився до новоствореної партії «з великим інтересом»¹³¹⁶. З моменту повернення з фронту (глибокої осені 1917 р.) він поринув у діяльність УДХП, прагнув поширити її вплив не лише на Полтавщині, але й за межами губернії¹³¹⁷. Він мав на меті розбудувати організаційну мережу УДХП по всій Україні й, спираючись на неї, продовжувати перервану

¹³¹² Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 19, арк. 1.

¹³¹³ Турченко Ф. Микола Міхновський: життя і слово. – С. 250.

¹³¹⁴ Осташко Т. В'ячеслав Липинський і українська національна демократія / Тетяна Сергіївна Осташко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14. «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – № 4. – 264 с. – С. 96.

¹³¹⁵ Турченко Ф. Микола Міхновський: життя і слово. – С. 247 – 249.

¹³¹⁶ Шемет С. Микола Міхновський (посмертна згадка) / Сергій Михайлович Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1925. – Кн. 5-та. – Рік. 1924 – 1925. – С. 22.

¹³¹⁷ Турченко Ф. Микола Міхновський: життя і слово. – С. 250.

політичними опонентами діяльність, спрямовану на будівництво української державності¹³¹⁸.

Дослідник Ф. Турченко помилково твердить, що до виборчого списку № 11 був включений і В. Липинський¹³¹⁹. Проте насправді він був лише офіційним представником цього блоку в його зносінах із Полтавською окружною виборчою комісією¹³²⁰. Виражаючи національний характер виборчого блоку, В. Липинський звернувся до окружної виборчої комісії 17 жовтня 1917 р. із заявою, яка містила прохання друкувати виборчий список у пресі та у виборчих бюлетенях українською мовою¹³²¹. Ця вимога була задоволена¹³²².

Програма блоку була опублікована у формі листівки «Чого добивається для українського народу блок Українських національно-республіканських партій і організацій». У ній були задекларовані такі вимоги: «Негайний мир при участі українських представників на міжнародному мировому конгресі і сильна народна українська власть, міцева українська озброєна сила...»¹³²³. Отже, знову на перше місце була поставлена ідея боротьби за самостійну українську державу.

В. Андрієвський у своїх спогадах пише про те, що проводити активну агітацію за свій блок представники УДХП не мали можливості, оскільки соціалістичні «совети» Полтавщини, які, хоч і не були офіційною владою, але мали великий вплив на робітництво, сприяли поширенню страйку друкарів, котрий розпочався якраз у час передвиборчої боротьби. Організувався спеціальний цензурний комітет, що заборонив друкувати відозви та літературу несоціалістичного змісту. Більше того, партії соціалістичного спрямування, котрі не втратили можливість вести масову агітацію у своїх відозвах, за свідченням В. Андрієвського, відверто лаяли хліборобів-демократів, як «буржуїв-поміщиків»¹³²⁴. Отже, УДХП фактично не мала важелів впливу на виборців.

Розуміючи, що УДХП до того ж не встигла як слід здійснити власну організаційну розбудову (навіть програма партії, підготовлена В. Липинським, у цей час лише публікувалася), блок № 11 спробував об'єднатися з іншими національними партіями – Українською партією соціалістів-федералістів (список № 13) та Українською соціал-демократичною робітничою партією (список № 15) у єдиний виборчий блок¹³²⁵. Цей крок, безсумнівно, був вимушеним тактичним ходом, до якого вдалася УДХП у тих непростих історичних умовах. Адже самостійницький та ще й несоціалістичний список № 11, як свідчить

¹³¹⁸ Мірчук П. Микола Міхновський: Апостол української державності / Петро Мірчук. – Філадельфія: Т-во Української студіюючої молоді ім. М. Міхновського, 1960 – 136 с. – С. 103.

¹³¹⁹ Там само.

¹³²⁰ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 19, арк. 15.

¹³²¹ Там само. – Арк. 16.

¹³²² Там само. – Арк. 20.

¹³²³ Вісник Полтавського губернського комітету. – 1917. – 31 жовтня.

¹³²⁴ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. 1. – С. 154.

¹³²⁵ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 32, арк. 2.

В. Андрієвський, був на той час «найбільш єретичним»¹³²⁶. На наш погляд, у спробі об'єднатися із соціалістичними партіями не останню роль відіграло й те, що до їх виборчих списків по Полтавській губернії входило багато давніх знайомих В. Липинського з передреволюційних часів, котрих він уважав насамперед представниками українського руху (від УПСФ – С. Єфремов, О. Шульгин, П. Чижевський; від УСДРП – В. Винниченко, Д. Антонович)¹³²⁷. Тому, мабуть, УДХП сподівалася порозумітися із ними. Адже метою об'єднання було прагнення потрапити до законодавчого органу, щоб мати можливість легально вести боротьбу за виставлені у програмі партії вимоги.

Як свідчать архівні документи, заява про об'єднання виборчих блоків була задоволена окружною виборчою комісією рішенням від 28 жовтня 1917 р.¹³²⁸ Однак блоки 11, 13 та 15 таки пішли на вибори окремо. Нам не вдалося, на жаль, установити точну причину цього факту, однак найбільш вірогідною все ж видається непорозуміння між представниками різних за політичними переконаннями політичних груп. На користь цього припущення свідчать, зокрема, спогади В. Андрієвського, котрий писав, що навіть есефи, що найближче в той час стояли до хліборобів-демократів, в одній зі своїх «агіток» характеризували останніх, як «людей, що від села далеко стоять і на селянських справах не розуміються»¹³²⁹.

Результати виборів для УДХП були провальними. Усього блок № 11 набрав 1070 голосів¹³³⁰, що становило менше ніж одну десяту відсотка від загальної кількості виборців. Причому майже половину всіх голосів дали два повіти губернії: Лубенський – 274 голоси та Золотоніський – 228 голосів¹³³¹. Це пояснювалося тим, що саме в цих повітах проводилася активна агітація за виборчий блок № 11. Адже в Лубнах містився центральний осередок партії, а в Золотоноші мешкав представник блоку Михайло Злобинцев – учитель місцевої чоловічої гімназії. До речі, саме йому вдалося видати у повітовому центрі агітаційну листівку, що містила роз'яснення, за який список слід голосувати представникам різних соціальних верств¹³³². Ще 214 голосів блок здобув у Полтаві¹³³³, де передвиборчу роботу провадили двоє представників списку (В. Андрієвський та П. Макаренко), а також голова Полтавського відділу УДХП – В'ячеслав Липинський.

У листопаді 1917 р. після проголошення III Універсалу партія розпочала підготовку до виборів уже до Українських Установчих Зборів. Її відділ у Полтаві на чолі з В. Липинським готував губерніяльний з'їзд у справі виборів, який П. Христюк неслухно кваліфікував як «поміщицьку

¹³²⁶ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. 1. – С. 152.

¹³²⁷ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 32, арк. 2; спр. 34, арк. 44, 49.

¹³²⁸ Там само. – Спр. 32, арк. 4 зв.

¹³²⁹ Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. 1. – С. 155.

¹³³⁰ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 4, арк. 1 – 22 зв.

¹³³¹ Там само. – Арк. 6 зв., 9 зв.

¹³³² Андрієвський В. З минулого. 1917-ий рік на Полтавщині. – Ч. 1. – С. 155.

¹³³³ Держархів Полтавської області, ф. 1066, оп. 1, спр. 4, арк. 13 зв.

конференцію»¹³³⁴. На це зібрання з Лубен були відряджені майбутній прем'єр-міністр у гетьманському уряді Ф. Лизогуб, котрий у той час зблизився з хліборобами-демократами, М. Міхновський та С. Шемет. З'їзд мав відбутися в залі Українського клубу. Проте у призначений час там зібралося лише кілька місцевих інтелігентів, В. Липинський та вищезазначені партійці, що прибули з Лубен. Форум не відбувся. Ця невдача розчарувала Ф. Лизогуба і він відійшов від співпраці з УДХП. Уже в еміграції С. Шемет визнав, що вони із В. Липинським провели недостатню роботу з організації полтавського передвиборчого з'їзду¹³³⁵. Отже, спроба В. Липинського перетворити полтавський відділ партії на масову організацію зазнала поразки.

Наступ російської Червоної армії Михайла Муравйова, колишнього царського жандармського підполковника, а в цей час лівого есера, на Полтаву на початку січня 1918 р., як відомо, закінчився десяткуванням населення міста. Липинському вдалося уникнути такої долі, він утік спершу до Лубен, потім разом із С. Шеметом до Києва та далі до Житомира, де у той час мешкала його мати. Після відновлення влади Центральної Ради у Києві Липинський повертається до столиці й знову поринає у політичну діяльність спільно зі С. Шеметом. Приблизно у той же час, навесні 1918 р. до Києва прибуває Д. Донцов і вступає до лав УДХП, яку характеризував як «партію консервативну, а крім того, ворожу до соціалізму й до політики Центральної Ради» На той час колишній соціал-демократ уже повністю розчарувався у соціалістичній доктрині. Його переконання ще більше зміцніли під впливом занепаду, до якого довели українську державність соціалістичні партії. Саме тому він і пов'язав себе тоді з політичною організацією, котра, на його думку, мала ясну політичну ідею і могла врятувати державу¹³³⁶.

Що ж до В'ячеслава Казимировича, то він у березні 1918 р. проходить медичну комісію, котра визнає незадовільним стан його здоров'я. В лікарському висновку зокрема зазначалося, що прапорщик Липинський має хронічне запалення лівої легеневої верхівки, що ускладнювалося недостатнім харчуванням. Документ засвідчував непридатність офіцера до військової служби¹³³⁷. Відповідно до цього висновку В. Липинський отримав 24 квітня 1918 р. відставку¹³³⁸. Звільнення від військової служби дало можливість діячеві брати активнішу участь у політичному житті країни.

На початку 1918 р., коли стало очевидним, що Центральна Рада не

¹³³⁴ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 – 1920 рр. : У 4-х т. / Павло Христюк. – Т. 2. – С. 157.

¹³³⁵ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 260 – 261.

¹³³⁶ Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет: З історії розвитку українського націоналізму / Михайло Сосновський. – Нью-Йорк; Торонто: Irident international, 1974. – 419 с. – С. 137.

¹³³⁷ Свідоцтво про стан здоров'я В.К. Липинського від 30 березня 1918 р. Київ / Затурцівський меморіальний музей В. Липинського.

¹³³⁸ Свідоцтво про відставку В.К. Липинського від 24 квітня 1918 р. Київ / Затурцівський меморіальний музей В. Липинського.

змогла розв'язати земельну проблему, в країні виникає, спочатку стихійно, опозиція до здійснюваних державних реформ, яка згодом набуває організаційних форм і дістає умовну назву «хліборобський рух».

У березні 1918 р. в Києві збираються провідники хліборобського руху обох напрямів – ліберального (чи, як його визначив С. Шемет, «хліборобсько-націоналістичного») і консервативного. Відбувається кілька політичних нарад. Активними учасниками їх були і С. Шемет, М. Міхновський та В. Липинський. Останній на цих нарадах уже відверто висловлював думку про необхідність зміни політичного устрою на основі монархічного принципу. Здійснити ці плани він пропонував за допомогою німецької участі: «Коли німці дадуть нам свого принца, <...> то вони ж зроблять все, щоб Українська Держава могла вдержатись»¹³³⁹. Отже, В. Липинський допускав тоді навіть можливість чужоземної участі задля утвердження державного будівництва в Україні. Але спроба знайти підтримку у вищих колах німецького командування не увінчалась успіхом. За свідченням С. Шемета, УДХП тоді ж, на початку березня 1918 р. за пропозицією В. Липинського «приймає монархичний принцип»¹³⁴⁰. Однак сам В. Липинський після цього відходить від участі в хліборобському русі, зневірившись у його перспективності, й повертається на деякий час (аж до гетьманського перевороту) до Полтави.

Наприкінці березня 1918 року в Лубнах відбувся з'їзд хліборобів, у якому взяло участь близько двох тисяч делегатів. Резолюція з'їзду визнала політику Центральної Ради в аграрній сфері руйнівною та головною умовою врегулювання відносин на селі поставила відновлення приватної власності на землю. Висувалися й політичні вимоги: створення рівних умов для діяльності соціалістичних і несоціалістичних партій, поповнення складу Центральної Ради представниками хліборобського руху¹³⁴¹.

Для реалізації цих рішень до Києва було відряджено делегацію з двохсот п'яти осіб. Але керівництво Центральної Ради не лише відхилило її вимоги, а й відмовилося вести будь-які переговори. У відповідь на це, делегати влаштували мітинг, на якому підтвердили вимоги та оголосили про скликання у кінці квітня Всеукраїнського з'їзду хліборобів¹³⁴².

Рішуча позиція полтавських хліборобів активізувала діяльність хліборобських організацій інших регіонів: у Херсоні, Вінниці, Харкові, Ольгополі відбулися з'їзди, на яких винесли подібні резолюції та підтримали ідею скликання Всеукраїнського з'їзду¹³⁴³. Керівництво СЗВ

¹³³⁹ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 262.

¹³⁴⁰ Бюлетень гетьманської управи. – Берлін, 1931. – Ч. 12 (лютий). – С. 14.

¹³⁴¹ Шемет С. До історії української демократично-хліборобської партії. – С. 64.

¹³⁴² Хлібороб-демократ (спецвипуск). – Лубни, 1918. – Червень. Див.: ЦДАВОВУ, ф. 3866, оп. 1, спр. 78, арк. 44.

¹³⁴³ Яременко О. Хліборобський рух на Полтавщині в 1918 році та його роль у встановленні Гетьманату / Олександр Яременко // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань

запропонувало об'єднати зусилля у боротьбі з Центральною Радою та скликати спільний з'їзд.

На підготовчих нарадах до з'їзду з'ясувалося, що між УДХП та СЗВ немає згоди з двох питань: хлібороби-демократи бажали в земельній справі широкої реформи, спрямованої на те, аби безземельні могли придати у власність за викуп землі з великих маєтків (саме це декларувала розроблена В. Липинським партійна програма). Представники СЗВ відхилили думку про примусовий розпродаж латифундій і замість широкої земельної реформи хотіли обмежитися просто скасуванням заборони на продаж землі.

У політичних питаннях УДХП також не могла прийти до згоди із СЗВ, бо останній хотів змінити владу, тоді як хлібороби-демократи прагнули добитися можливості впливати на Центральну Раду через виборних представників від хліборобської демократії, «не розхитуючи молодого державного організму, не викликаючи занадто великого роздратування проти себе серед лівих партій і серед біднішої частини селянства»¹³⁴⁴. Отже, ідея В. Липинського про Українську державу як найвищу цінність, виразно представлена у програмі УДХП, і тут чітко була дотримана членами партії.

Через цю незгоду поглядів було вирішено проводити окремі з'їзди хліборобів-демократів та СЗВ. Політичну ситуацію, що склалася в країні, вдало використала Українська народна громада, котра сформувалася наприкінці березня 1918 р.¹³⁴⁵. Заручившись підтримкою вищого німецького командування, ця організація запланувала, як відомо, на день відкриття хліборобських з'їздів державний переворот.

З'їзд хліборобів-демократів відкрився 28 квітня 1918 р., а вже наступного дня він був заборонений німецькою військовою владою. Того ж 29 квітня 1918 р. відбувся спільний з'їзд СЗВ та Української народної громади, котрий увійшов в історію як Хліборобський конгрес, що проголосив Павла Скоропадського гетьманом України.

Як сприйняв гетьманський переворот В. Липинський достеменно невідомо, але судячи з того, що він писав уже у 1919 р., Гетьманат постав «помимо» нього та його однодумців – «одиноких тоді в дійсності переконаних та свідомих гетьманців». Тоді ж гетьманщину він назвав «стихійною», «котра удержатись власне через свою стихійність не змогла»¹³⁴⁶. Отже, з певною долею вірогідності можна припустити, що для В. Липинського та його соратників із УДХП прихід до влади

українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.): Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. – С. 32.

¹³⁴⁴ Хлібороб-демократ (спецвипуск). – Лубни, 1918. – Червень. Див.: ЦДАВОВУ. – Ф. 3866, оп. 1, спр. 78, арк. 44.

¹³⁴⁵ Любовець О.М. Всеукраїнський Союз Земельних Власників у політичній системі Гетьманату П. Скоропадського – С. 63.

¹³⁴⁶ Липинський В. Дорогі друзі / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: У двох книгах. – Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 28.

консервативних сил на чолі з гетьманом П. Скоропадським став несподіванкою.

УДХП підтримала прихід до влади гетьмана, прийнявши на своєму з'їзді 30 травня 1918 р. звернення до нього, в якому висувалися вимоги збереження незалежності Української держави, скликання представницького органу, негайне повернення власникам пограбованого у них майна, проведення широкої земельної реформи, залучення до роботи в уряді свідомих українців, видання закону про підданство і про присягу на вірність Українській Державі¹³⁴⁷.

На тому ж з'їзді його делегати обрали Генеральну Управу Партії, до якої ввійшли Дмитро Донцов, Микола Міхновський, Володимир Степанківський, Вячеслав Липинський, Василь Чигрин, Володимир Шемет, Сергій Шемет¹³⁴⁸. Отже, як бачимо, на той момент до УДХП вже належав і Д. Донцов, і В. Степанківський. Очевидно, діячі порозумілися у часі, коли С. Шемет, М. Міхновський та В. Липинський прибули на початку весни 1918 р. до Києва. Певно, вони й загітували своїх старих знайомих, прихильників українського самостійництва, до вступу у лави УДХП. Повертаючись до з'їзду партії, принагідно зауважимо, що В. Липинський участі в його роботі не брав.

Незважаючи на вітання консервативною партією приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, вже за три тижні після перевороту УДХП стала одним із ініціаторів створення Українського Національно-Державного Союзу (УНДС) – координаційного осередку українських політичних партій центристського і правоцентристського спрямування та професійних організацій, що діяв до серпня 1918 року. УНДС головною своєю метою вважав гарантування української державності. 21 травня 1918 УНДС у меморандумі до гетьмана, текст якого уклав М. Міхновський¹³⁴⁹, висловив недовіру урядові Ф. Лизогуба, складеного в основному з представників російських партій, звинувативши деяких міністрів в антиукраїнській діяльності. Протестуючи проти заборони урядом з'їздів земських управ, робітничих і селянських конгресів, що викликало нестабільність у суспільстві, автори заяви вказали на тенденційну кадрову політику уряду, реставрацію дореволюційних управлінських структур. УНДС запропонував створити «національно-демократичний кабінет» з участю його представників¹³⁵⁰.

Ці ж вимоги підтвердив і Лубенський з'їзд УДХП, що відбувся 9 червня 1918 року¹³⁵¹. Однак колишній провідник та ідеолог українських хліборобів-демократів В. Липинський «у мовчазній опозиції до своєї партії

¹³⁴⁷ Хлібороб-демократ (спецвипуск). – Лубни, 1918. – Червень. Див.: ЦДАВОВУ. – Ф. 3866, оп. 1, спр. 78, арк. 44.

¹³⁴⁸ Там само.

¹³⁴⁹ Мірчук П. Микола Міхновський: Апостол української державності. – С. 114.

¹³⁵⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3866, оп. 1, спр. 208, арк. 157.

¹³⁵¹ Хлібороб-демократ (спецвипуск). – Лубни, 1918. – Червень. Див.: ЦДАВОВУ. – Ф. 3866, оп. 1, спр. 78, арк. 45.

участі в її житті за гетьманщини не бере»¹³⁵² й віддається державній роботі на ниві дипломатії в ролі посла в Австро-Угорщині. За свідченням С. Шемета, В. Липинський дуже докоряв йому і М. Міхновському за згадану опозиційну тактику УДХП щодо Гетьманського уряду Ф. Лизогуба¹³⁵³.

Таким чином, В. Липинський стояв біля витоків першої української партії консервативного спрямування – УДХП. Його роль полягала не лише в безпосередній участі в організаційному становленні цієї політичної організації, а й ідеологічному оформленні її програмових засад, котрі фактично визначали всю політичну діяльність партії протягом доби національно-визвольних змагань. Аналіз окремих положень партійної програми, складеної В. Липинським, яскраво свідчить про далекоглядність її автора як політика, котрий уміло враховуючи політичну кон'юнктуру революційного часу, намагався спрямувати партію на боротьбу за головну політичну цінність – українську суверенну державу. Добре розуміючи, що відсутність власного державницького досвіду значно ускладнить цю боротьбу, В. Липинський запропонував об'єднати зусилля всього хліборобського населення, яке мало витворити ту провідну верству, що забезпечила б, на його думку, успішне функціонування власної Української держави. Аграрна частина програми ґрунтувалася на глибокому розумінні психології українського хлібороба-власника і мала на меті не лише суто економічний, а й національний інтерес, згідно з яким Україна, як традиційно землеробська країна, мала розвиватися за зразком західноєвропейського типу сільськогосподарської культури. Інтенсивне фермерське господарство мало забезпечити економічне процвітання держави.

Фактично розроблена В. Липинським програма УДХП відображає еволюцію його політологічних поглядів, указує на гнучкість політичного мислення діяча, котре завжди враховувало «політичний момент», було готове на деякі компроміси заради послідовного відстоювання головної мети – здобуття незалежності Української держави.

Після всіх соціально-політичних потрясінь 1917 – 1920 років уже в еміграції саме один із провідників хліборобів-демократів – В. Липинський – стане біля витоків українського монархічного гетьманського руху, витворить його ідеологію. І хоч багато колишніх ідейних засад, зважаючи на гіркий досвід революційного державотворення, буде переглянуто, однак великою мірою підвалини Українського Союзу Хліборобів-Державників, заснованого у Відні 1920 року, та ідеології українського консерватизму, на якій ґрунтувалася його діяльність, слід шукати у хліборобському русі 1917 – 1918 рр. і зокрема діяльності УДХП.

---

¹³⁵² Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 178.

¹³⁵³ Шемет С. Микола Міхновський (Посмертна згадка) / Сергій Шемет // Хліборобська Україна. – Кн. V. Рік 1924/25. –Відень, 1925. – С. 25.

5.3. В. Липинський як очільник та організатор роботи українського посольства у Відні (1918 – 1919 рр.)

Яскравою сторінкою життя В'ячеслава Казимировича Липинського була його дипломатична робота за часів гетьманування Павла Скоропадського та Директорії УНР (червень 1918 – серпень 1919 рр.) як глави українського посольства у Відні. Адже відомо, що цей міжнародний напрям у зовнішній політиці українських урядів доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. був одним із провідних, оскільки довготривала ідейна боротьба за державну приналежність етнічно-українських земель Східної Галичини і Буковини призвела до міждержавних суперечностей між Україною, з одного боку, та Польщею й Австро-Угорщиною – з іншого і вилилася у 1918 р. у серйозні дипломатичні баталії. На вістрі цих баталій і опинився В. Липинський – справжній український патріот та державний муж, котрий всіма силами дбав про інтереси молодої Української держави.

У вітчизняній історичній літературі, як вже зазначалося в історіографічному огляді, частково висвітлювалися деякі аспекти дипломатичної сторінки життя видатного діяча. Також останніми роками вийшли з друку ґрунтовні узагальнюючі праці, присвячені зовнішньополітичній історії України, де міститься і певна інформація про дипломата Липинського¹³⁵⁴.

У згаданих роботах їх автори переважно зосереджують увагу на дипломатичних кроках, здійснюваних очільником українського віденського посольства, труднощах та здобутках його зовнішньополітичної діяльності. Нашою метою є не лише аналіз розв'язуваних В. Липинським суто дипломатичних питань, а й висвітлення його повсякденної організаційної роботи як глави посольства, адже фактично йому довелося наново створювати українську амбасаду у Відні, започатковувати різноманітні напрями її діяльності.

Призначення В. Липинського Надзвичайним Посланником і Уповноваженим Міністром Української Держави при Царській та Королівській Правительстві Австро-Угорської Монархії відбулося 10 червня 1918 року наказом Гетьмана П. Скоропадського за № 194¹³⁵⁵. Власне, кандидатура В. Липинського кілька раз обговорювалася при вирішенні питання формування перших урядів доби Гетьманату П. Скоропадського. Зокрема, соціалістичні партії, пропонуючи власний склад кабінету міністрів на початку травня 1918 р., як одну з умов їхньої участі в гетьманському уряді, вимагали, щоб українцям було віддано 4 міністерські портфелі: прем'єра, міністра закордонних справ, міністра земельних справ та міністра освіти. При цьому пропонувалися конкретні

¹³⁵⁴ Історія української дипломатії: біографічні нариси: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Дмитро Володимирович Табачник. – К.: Либідь, Х.: Фоліо, 2009. – 896 с.; Веденєєв Д.В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави 1917 – 1923 рр. / Д.В. Веденєєв, Д.В. Будков. – К.: К.І.С., 2006. – 312 с.

¹³⁵⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 2, спр. 3., арк. 11; Державний вісник. – К., 1918. – № 46. – 10 вересня.

прізвища і на посаду міністра закордонних справ намічався саме В. Липинський¹³⁵⁶. Запис про це зберігся й у записній книжці А. Ніковського від 2 травня 1918 р.¹³⁵⁷ Як писав згодом Д. Дорошенко, «його (В. Липинського. – І.П.) авторитет стояв так високо у всіх українських національних партій взагалі, що ім'я В.К. Липинського незмінно фігурувало в усіх комбінаціях зложення нового складу кабінету міністрів як кандидата на пост міністра закордонних справ, від чого одначе він ухилявся з власної волі»¹³⁵⁸. А у листах до самого В. Липинського вже в еміграції Д. Дорошенко пояснював факт висування Вячеслава Казимировича багатьма українськими партіями на високі державні посади «його високою опінією серед “свідомих” українців»¹³⁵⁹. Коли міністром закордонних справ став сам Д. Дорошенко, він пропонував В. Липинському посісти місце товариша міністра. Однак той відмовився з причин «громадського та особистого характеру» й одночасно радо погодився стати послом в Австро-Угорщині¹³⁶⁰.

До виконання своїх обов'язків В. Липинський приступив, як свідчить перший виданий ним наказ по посольству, 15 червня 1918 р.¹³⁶¹ Вибір особи В. Липинського на цю посаду був не випадковим, оскільки він добре був обізнаний із польською справою, становищем західноукраїнських земель, політикою австро-угорського уряду щодо змін Берестейського договору, не бажаних для України. Кандидатура В. Липинського як амбасадора до Відня була попередньо узгоджена з австро-угорським урядом через австрійського посла в Україні графа Й. Форгача. У подальшому посол перебував під пильним наглядом австро-угорської поліції, що засвідчують численні донесення стосовно нього до зовнішньополітичного відомства¹³⁶². Першим українським послом в Австро-Угорщині був Андрій Яковлів¹³⁶³, однак він обіймав цю посаду дуже короткий час – менше від двох місяців – від 26 квітня до 10 червня 1918 р. і відповідно не встиг серйозно налагодити дипломатичну справу.

Від самого початку дипломатичної роботи В. Липинський приділяв надзвичайну увагу організації діяльності посольства. Оскільки він добре розумів, що ефективність роботи амбасадри великою мірою залежатиме від її персонального складу, то особисто займався підбором останнього. Зробити відповідний кадровий відбір для посольства В. Липинському було дуже непросто. Зокрема, велика проблема була з добрим володінням іноземними мовами кандидатами на посольські посади. Сам

---

¹³⁵⁶ Дорошенко Д.І. Історія України, 1917 – 1923 рр. / Дмитро Іванович Дорошенко. – В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 352 с.: іл. – Т. 1. – С. 41.

¹³⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 226, № 5, арк. 11.

¹³⁵⁸ Дорошенко Д.І. Історія України, 1917 – 1923 рр. – Т. 2. – С. 105.

¹³⁵⁹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 115.

¹³⁶⁰ Осташко Т., Терещенко Ю. Вячеслав Липинський і його адресати / У кн.: Вячеслав Липинський 3 епістолярної спадщини. Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., автори вступної статті та коментарів Т.С. Осташко, Ю.І. Терещенко. – К., 1996. – 211 с. – С. 10.

¹³⁶¹ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп 3, спр. 1, арк. 1

¹³⁶² Патер І., Франчук Є. Вячеслав Липинський – політик, дипломат – С. 127.

¹³⁶³ Вісник політики, літератури і життя. – Відень, 1918. – № 14. – 15 травня.

В. Липинський, за свідченням В. Щербаківського, «добре говорив по-французькому». Однак перед від'їздом до Відня він запросив до себе для занять свого колишнього вчителя французької мови Казимира Людвіговича Регаме, з яким «щодня студіював подробиці мови й займався розмовами»¹³⁶⁴. Це дозволило йому, як свідчать архівні документи, вільно виголошувати промови французькою мовою на дипломатичних прийомах¹³⁶⁵.

Високі вимоги висував В. Липинський і до своїх майбутніх підлеглих. В. Андрієвський згадував, як В. Липинський після призначення його послом приїхав до Полтави, щоб попрощатися перед від'їздом до Відня та здійснити ще одну важливу справу – знайти для посольства другого радника.

За старшого радника вже був призначений Іван Токаржевський-Карашевич – давній приятель В. Липинського ще з часів навчання у І Житомирській гімназії, який походив зі старого подільського литовського аристократичного роду, що від XIV ст. був пов'язаний із Україною. Мав освіту Фрейбурзького університету, диплом доктора філософії та був членом Тулузької міжнародної академії наук¹³⁶⁶. До речі, саме під впливом В. Липинського він, ревний римо-католик, усім серцем прилучився навесні 1918 р. до українського національного руху, а до того, за свідченням Д. Дорошенка, виступав як «*polak kresowy*»¹³⁶⁷.

За другого радника В. Липинський хотів мати «відповідного Українця з Лівобережжя: щоб той був старого українського роду, з добрим іменем і відповідною освітою». Отже, посол, згідно зі своїми переконаннями, прагнув залучити на відповідальні посади в амбасаді представників творчих консервативних груп українського суспільства, тобто дідичів. В. Андрієвський запропонував йому на вибір дві кандидатури: або граф М.Р. Капніст, або В.І. Полетика. Однак М. Капніст мало цікавився політикою. А от В. Полетика – миргородський маршалок, мировий суддя, «український аристократ, зі славним в українській історії іменем, багатий поміщик... нарешті земський діяч» видавався В. Андрієвському цілком підходящою кандидатурою¹³⁶⁸. Крім того, В. Полетика мав добру освіту: закінчив один із найпрестижніших вищих навчальних закладів дореволюційної Росії – Санкт-Петербурзьке імператорське училище правознавства¹³⁶⁹. В. Липинський прислухався до

¹³⁶⁴ Щербаківський В. Мемуари. – С. 75.

¹³⁶⁵ ЦДАВОВУ, ф.3766, оп. 1, спр. 106, арк. 40 зв.

¹³⁶⁶ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 1, арк. 6.

¹³⁶⁷ Курас Г. Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський – Карашевич / Григорій Курас // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» / Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. Алла Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2007. – 500 с. – С. 184 – 190. – С. 185.

¹³⁶⁸ Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. І. Гетьман. – Берлін, 1923. – 307 с. – С. 67 – 68

¹³⁶⁹ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 2, спр. 1, арк. 5.

такої поради свого соратника по УДХП, котрий добре знав діячів Полтавщини, і в такий спосіб вирішив ще одну кадрову проблему майбутньої амбасаді. Щоправда, штатами віденського посольства, як далі з'ясувалося, посада другого радника не передбачалася, а тому В. Полетика посів місце старшого секретаря¹³⁷⁰. Однак його посадові обов'язки, як побачимо далі, були значно ширші та відповідальніші. Пізніше, вже на початку 1920 р. у своїй заяві на ім'я нового посла Г. Сидоренка він напише, що покинув свою громадську працю й згодився піти на державну службу лише з однією метою – взяти участь у будівництві «єдиної самостійної Української Держави»¹³⁷¹.

Секретарем посольства став соратник В. Липинського по партії, відомий меценат та видавець харківського тижневика «Сніп» (1912 р.), «свідомий українець та самостійник» ще з царських часів¹³⁷² Михайло Біленький, що мав освіту юридичного факультету Харківського університету¹³⁷³. Посаду молодшого секретаря посів член СВУ, видавець віденського «Вістника політики, літератури й життя» М. Троцький. Він тривалий час мешкав у Відні, добре знав багатьох австро-угорських урядовців. Крім того, прекрасно володів німецькою мовою¹³⁷⁴. М. Троцький намагався сприяти інформуванню західного світу про українське національне питання, видавши у 1917 р. у Відні працю «Український національно-політичний рух» (німецькою мовою)¹³⁷⁵. Це призначення здійснив ще попередник В. Липинського А. Яковлів¹³⁷⁶. Олександр Семенів, котрий одержав посаду драгомана (перекладача) в посольстві, досконало знав французьку, польську, німецьку та італійську мови¹³⁷⁷. Віктор Павелко закінчив юридичний факультет Варшавського університету¹³⁷⁸. С. Ванькович, дідич з Пінщини, також мав університетську освіту, до того ж вільно володів англійською, німецькою та французькою мовами¹³⁷⁹. Отже, до складу амбасаді В. Липинський добирав високоосвічені кадри.

На момент виїзду посольства до Відня 29 червня 1918 р.¹³⁸⁰ до нього, зокрема, входили: Іван Токаржевський-Карашевич – радник; Володимир Полетика – старший секретар; Михайло Біленький – секретар; Станіслав Ванькович – спочатку драгоман, а пізніше – аташе; Микола Троцький – молодший секретар; Олександр Семенів – драгоман, Борис Трохимович – урядовець посольства, Володимир Залізник – молодший урядовець, Віктор

¹³⁷⁰ Державний вісник. – К., 1918. – № 21. – 11 липня.

¹³⁷¹ Там само. – Ф. 3581, оп. 3, спр. 115, арк. 26.

¹³⁷² Михайло Біленький (посмертна згадка) // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Зб. 1. – С. 123.

¹³⁷³ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 2, спр. 1, арк. 4.

¹³⁷⁴ Там само. – Оп. 1, спр. 1, арк. 2.

¹³⁷⁵ Себта Т. Українка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архів в Берліні / Тетяна Себта // Архіви України. – К., 2006. – № 1 – 6. – С. 200 – 234. – С. 205.

¹³⁷⁶ ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 1, спр. 61, арк. 46 – 47.

¹³⁷⁷ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 2, арк. 11.

¹³⁷⁸ Там само. – Арк. 12.

¹³⁷⁹ Дорошенко Д. І. Історія України, 1917 – 1923 рр. – Т. 2. – С. 105.

¹³⁸⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 1, арк. 2.

Павелко – молодший урядовець та інші¹³⁸¹. Вже на місці, у Відні, був залишений на посаді драгомана Іван Косинин, котрий працював ще за А. Яковлева¹³⁸².

Пізніше до складу посольства були зараховані: Михайло Ципріянович та Андрій Жук. М. Ципріянович став старшим урядовцем посольства від жовтня 1918 року (до цього був дипломатичним гінцем при МЗС Української Держави)¹³⁸³. В останні роки життя важкохворого Липинського він буде його особистим секретарем. А. Жук також посів місце старшого урядовця амбасади з 1 жовтня 1918 р. Із В. Липинським, як відомо, він був знайомий з 1904 року. Попередні три місяці А. Жук працював урядовцем із особливих доручень при віденському посольстві й відповідав за справи, пов'язані із військовополоненими та інтернованими¹³⁸⁴. Отже, як бачимо, склад посольства був укомплектований В. Липинським дуже ретельно. Всі його посадовці були люди з високим освітнім та інтелектуальним рівнем, частина з них – представляли дворянсько-шляхетські, землевласницькі верстви суспільства, які відзначалися серйозними професійними дипломатичними здібностями¹³⁸⁵.

Посольство прибуло до Відня 1 липня 1918 року і зупинилося в готелі «Бристоль». Послом були відібрані письмові обітници 13-ох штатних урядовців амбасади на вірність Гетьману Скоропадському та Українській Державі, котрі надіслали до МЗС України¹³⁸⁶. Для чіткої організації роботи посольства В. Липинський уже наступного дня видав спеціальний наказ, котрим розподілив щоденні посадові обов'язки підлеглих, крім спеціальних завдань дипломатичної служби. Так, згідно з цим документом, радникові посольства – І. Токаржевському-Карашевичу – доручалося вести всі справи преси, старшому секретареві В. Полетиці – очолити канцелярію посольства, а також тимчасово виконувати обов'язки начальника консульського відділу, М. Біленькому – виконувати обов'язки скарбника посольства і допомагати раднику в справах преси, С. Ваньковичу – виконувати обов'язки особистого секретаря посла, Б. Трохимовичу – виконувати обов'язки діловода канцелярії, завідувати господарською частиною посольства, О. Семенову – крім своїх прямих обов'язків перекладача – допомагати в справах преси, В. Павелку – виконувати загальноканцелярські обов'язки і тимчасово бухгалтерські, В. Залізнику – загальноканцелярські обов'язки, архіваріуса та бібліотекаря¹³⁸⁷.

¹³⁸¹ Там само. – Ф. 3696, оп. 1, спр. 4, арк. 29; ф. 3766, оп. 1, спр. 27, арк. 19 – 20.

¹³⁸² Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 12, арк. 219.

¹³⁸³ Там само. – Спр. 6, арк. 55 – 56.

¹³⁸⁴ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 22, арк. 24, 67.

¹³⁸⁵ Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Юрій Ларіонович Терещенко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 13 – 40. – С. 32.

¹³⁸⁶ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 2, спр. 21, арк. 48 зв.

¹³⁸⁷ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 27, арк. 23 – 24.

Коли на початку 1920 р. було здійснено ревізію діловодства і грошових документів українського посольства у Відні за 1918 – 1919 рр. (тобто за час, коли його очолював В. Липинський), то у висновках комісії послові, зокрема, закидалася відсутність «інструкції для внутрішнього розпорядку і ведення всіх справ в посольстві»¹³⁸⁸. Однак, як свідчить текст вищенаведеного наказу, це було далеко не так. Крім чіткого розподілу службових обов'язків між урядовцями амбасад, встановлювалися службові години для її роботи: з 9-ої до 12-ої та з 15-ої до 17-ої години. Крім того, по суботах послом започатковувалися вечірні загальні зібрання членів амбасад для розмов на політичні теми. Таким чином, В. Липинський забезпечив чітку організацію роботи підпорядкованого йому посольства, а також дбав про підтримання відповідного фахового рівня його персонального складу. Цій же меті були підпорядковані прагнення посла забезпечити амбасаду необхідною фаховою літературою та періодикою (як зарубіжною, так і вітчизняною).

Зокрема, 31 липня 1918 р. В. Липинський звернувся з офіційним листом до МЗС України з проханням надсилати до посольства українську пресу. І вже із серпня до амбасад у Відні щодня відправлялися по 2 примірники всіх політичних столичних газет та по 1-ому – провінційних, а трохи згодом число примірників українських столичних газет було збільшено до 10-ти (частина цієї преси була призначена для таборів українських військовополонених, а також для редакторів українських газет, котрі видавалися у Відні – «Вісник політики, літератури та життя», «Ukrainische Blätter»)¹³⁸⁹. Що ж до фахової преси, то вона надходила до посольства несистематично¹³⁹⁰. Вже у Відні з розпорядження українського посла було оформлено передплату 18-ти часописів (переважно закордонних – австрійських, німецьких, шведських, польських), серед яких «Berliner Tagebl.», «Vorwärts», «Reichspost», «Tagliche Rundschau», «Nowe Slowo», «Neue Lewberger Zeitung», «Czas», «Glos Narodú», «Naprzód» та ін.¹³⁹¹ Отже, посол і його підлеглі пильно стежили за політичним життям у світі й Україні, постійно опрацьовуючи провідні пресові органи.

Одночасно від самого початку роботи амбасад на неї було покладено обов'язок надсилати до МЗС низку часописів, спеціально замовлених через австрійське посольство у Києві, зокрема «Baseler Zeitung», «Züricher Zeitung», а також деякі французькі та англійські видання¹³⁹². Крім того, з ініціативи посла була налагоджена робота з підготовки вирізок із інших закордонних газет для подальшого їх надсилання до МЗС України¹³⁹³. Цим займався пресовий відділ посольства, який очолював О. Семенів. Ним щоденно робився огляд часописів, у яких підкреслювалися всі статті й замітки, що відносились до української

¹³⁸⁸ ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 2.

¹³⁸⁹ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 2, спр. 5, арк. 2.

¹³⁹⁰ Там само. – Ф. 3581, оп. 3, спр. 339, арк. 64.

¹³⁹¹ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 12, арк. 43.

¹³⁹² Там само. – Спр. 5, арк. 1.

¹³⁹³ Там само. – Арк. 19.

справи і найважливіших подій у світі. До 1 липня 1919 р. ці матеріали вирізувалися і вклеювалися в спеціальні книги. Також готувалися щоденні машинописні огляди. Загалом пресовий відділ опрацьовував близько 60-ти українських та закордонних політичних часописів. Крім того, посольство передплатувало вирізки з газет стосовно української справи у віденських пресових бюро «Аргус» й «Обсерватор». Завідувач пресовим відділом щодня реферував пресу послові В. Липинському. Він же відповідав за надсилання оглядів закордонної преси до пресового відділу МЗС (щотижня) та редактора віденського журналу «Воля», редагованого В. Піснячевським¹³⁹⁴.

Ще перед від'їздом до Відня за наказом В. Липинського була закуплена досить багата бібліотека. Значний масив її становила словникова література. Це були насамперед перекладні словники (російсько-німецький, французько-російський, повний німецько-російський), а також енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона, низка фахових термінологічних словників (юридичних, економічних).

Інший тематичний блок придбаної літератури представляли книги з різних галузей права (конституційного, міжнародного, державного, митного, торговельно-промислового). Особливий інтерес тут становлять такі назви, як «Міжнародний третейський суд у Гаазі», «Політичний лад сучасних держав», «Конспект з міжнародного права», «Історія походження, розвитку і змін морського міжнародного права» Л.Б. Отфейля, «Загальні основи конституційного права» Ж.-П. Есмена, а також «Історія загального державного права та політики з XVII ст. до теперішнього часу». Авторство останньої книги належало видатному швейцарському юристові та політику Й.К. Блюнчлі, ідеї котрого з міжнародного права вважалися особливо авторитетними на той час. Окремі масиви становили книги з економіки, а також історії. Тут слід згадати такі праці, як «Лекції з історії економіки та побуту Західної Європи» російського економіста Й.М. Кулішера, «Політична історія сучасної історії» французького вченого-позитивіста Ш. Сеньобоса, «Історія цивілізації в Англії» англійського історика та соціолога, представника кантівської школи позитивізму, географічного напрямку в соціології й історіографії Г.-Т. Бокля¹³⁹⁵.

Уже по приїзді до Відня на місці було придбано ще книг на загальну суму 2058 австрійських корон. Серед них, зокрема такі, як «Основи міжнародного права», «Нариси лекцій з міжнародного права»¹³⁹⁶. Надалі ця бібліотека, як свідчать архівні документи, постійно поповнювалася¹³⁹⁷.

Отже, В. Липинський розумів, що, оскільки ні він, ні його підлеглі не мають спеціальної дипломатичної освіти, то доведеться на місці опановувати багато важливих фахових питань та нюансів міжнародної

¹³⁹⁴ ЦДІАУЛ, ф. 581. оп. 1, спр. 21, арк. 4 зв. – 5; ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 339, арк. 67 – 67 зв.; ф. 3198, оп. 2, спр. 16, арк. 3, 17, 27, 104, 158; спр. 7, арк. 33.

¹³⁹⁵ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 12, арк. 151 – 153.

¹³⁹⁶ Там само. – Арк. 150.

¹³⁹⁷ Там само. – Спр. 16, арк. 149.

політики й права, зовнішньоекономічних зв'язків тощо. Саме тому посол подбав про придбання для амбасадної бібліотеки.

Одразу по прибутті до Відня українське посольство опинилося у центрі уваги широкої громадськості, як галицької української, так і зарубіжної. Амбасаду відвідало багато діячів політики, церкви, науки, культури. Так, зокрема, у перші ж дні візиту до посольства зробили професори Ф. Колеса, С. Смаль-Стоцький, польський революційний діяч та соціолог Людвіг Кульчицький, митрополит А. Шептицький, барон М. Василько¹³⁹⁸. Останній, як відомо, сприяв виробленню вигідних для України умов Берестейського миру, а також укладанню таємного договору про виділення Східної Галичини в окремий коронний край. Тому, зрозуміло, що він прагнув обговорити з новим послом деякі питання, пов'язані із подальшою ратифікацією миру. Взагалі, як повідомляла «Нова Рада», голова посольства та співробітники дуже швидко почали користуватися у Відні загальною прихильністю¹³⁹⁹.

Важливим напрямом діяльності В. Липинського в Австро-Угорщині було налагодження відносин України з цією державою. Вже 3 липня посол дав інтерв'ю кореспонденту «Neur Freir Presse» Баху про становище в краю¹⁴⁰⁰. У ньому Липинський зазначив, що першочерговим завданням українського уряду є наведення порядку, подолання більшовицької руйни, відновлення економічного життя. Також дав характеристику тодішнього українського партійного життя, особливо підкреслюючи роль Української демократичної хліборобської партії. Це свідчить про те, що В. Липинський хоч і відійшов у той час від активного партійного життя, однак продовжував пильно стежити за діяльністю УДХП. Крім того, архівні документи свідчать, що він у цей час підтримував листовний зв'язок із С. Шеметом¹⁴⁰¹. В інтерв'ю В. Липинський також торкнувся питання поставок до Австро-Угорщини сільськогосподарської продукції, наголосивши, що головною проблемою у цій справі є її транспортування через складний стан залізничних шляхів¹⁴⁰².

Безумовно, головне завдання, котре стояло перед В. Липинським як перед послом, полягало в проведенні обміну ратифікаційними грамотами з представниками держав, що уклали Берестейський мир, тобто Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії та Туреччини. Для цього перед від'їздом до Відня йому було вручено вповноважуючу грамоту № 776, засвідчену гетьманом П. Скоропадським, головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом та міністром закордонних справ Д. Дорошенком¹⁴⁰³.

Уже 5 липня 1918 року В. Липинський разом із радником посольства І. Токаржевським-Карашевичем були прийняті міністром закордонних справ Австро-Угорщини графом С. Буріаном. Під час цієї зустрічі, котра

¹³⁹⁸ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 106, арк. 23, 40.

¹³⁹⁹ Нова рада. – К., 1918. – 28 липня.

¹⁴⁰⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 106, арк. 23.

¹⁴⁰¹ Там само. – Арк. 76.

¹⁴⁰² Вістник політики, літератури й життя. – Відень, 1918. – № 27 – 28. – С. 413.

¹⁴⁰³ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 105, арк. 7.

тривала близько години, посол Української Держави вручив австро-угорському представникові згадану грамоту та порушив питання про ратифікацію Берестейської угоди¹⁴⁰⁴.

Як відомо, укладання мирного договору між Україною та Австро-Угорщиною було вимушеним кроком із обох сторін. Україна очікувала підтримки у боротьбі із загрозою з боку більшовицької Росії. Для Австро-Угорщини інтерес полягав у постачанні з України продовольства і сировини для промислових підприємств.

Саме надзвичайно тяжке економічне становище Австро-Угорщини змусило її піти на підписання таємної угоди з Україною про поділ Галичини на польську та українські частини з подальшим об'єднанням останньої разом із Буковиною в окремий Коронний край у складі Австро-Угорської імперії. Такий поділ забезпечував би українцям Галичини значно ширші політичні та культурно-національні права. Однак у Габсбурзькій монархії виникла потужна опозиція цим намірам, насамперед із боку поляків, котрі в парламенті вели боротьбу за денонсацію таємного протоколу про поділ Галичини.

Ще одним каменем спотикання у стосунках між Україною та Австро-Угорщиною була Холмщина. Ця територія разом із Підляшшям за Берестейським договором відійшла до України. Однак окупаційні австро-угорські війська відкрито дозволяли полякам проводити там політику колонізації та нищення українського національного життя.

У такий напружений момент міждержавних україно-австрійських відносин і розпочав свою дипломатичну діяльність В'ячеслав Липинський. Йому відразу судилося опинитися на вістрі зовнішньополітичного конфлікту через небажання Австро-Угорщини ратифікувати Берестейський мир. Складність становища посла В. Липинського полягала ще й у тім, що у той час зв'язок між посольством і МЗС України був незадовільний. Про це він неодноразово писав до Д. Дорошенка. Діяти у таких умовах без чітких інструкцій з Києва і навіть просто без елементарної інформації про те, що відбувається в Україні, було вкрай складно. Тому В. Липинський наголошував у листі до міністра: «Мені дуже важно мати від Вас в цій справі докладні інструкції і точні директиви»¹⁴⁰⁵.

На думку В. Липинського, у разі, коли довелось б іти на поступки австро-угорському урядові, слід було «поступитись де в чім в справі Холмщини, чим відступати від поділу Галичини»¹⁴⁰⁶. Це він пояснював необхідністю мати міцний (у національному та географічному розумінні) кордон на заході країни, оскільки побоювався можливих змін кордонів на сході. У листі до Д. Дорошенка він писав про це так: «Спираючись на Карпати і маючи всі дані для розвитку нашої національної і державної ідеї в Галичині, ми всі свої сили зможем обернути на боротьбу (а вона буде ще

¹⁴⁰⁴ Там само. – Спр. 106, арк. 20, 23; ф. 3198, оп. 2, спр. 21, арк. 47 зв. – 48;

¹⁴⁰⁵ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 581.

¹⁴⁰⁶ Там само. – С. 584.

дуже тяжка) зі Сходом»¹⁴⁰⁷. Крім того, В. Липинський добре розумів, що анулювання галицького таємного договору призведе до підризу репутації гетьмана П. Скоропадського, а також додасть козирів москвофілам, котрі «казатимуть, що «єдина Росія обороняла Галичину» і т.д.»¹⁴⁰⁸. Отже, В. Липинський виявляв глибоке розуміння питань внутрішньої та міжнародної політики України, вмів миттєво реагувати на політичні обставини, котрі постійно змінювалися.

У справі таємного договору з Австро-Угорщиною посол пропонував Д. Дорошенкові низку кроків, які унеможливили б анулювання угоди. На його думку, слід було використати чинник продовольчої кризи в Австро-Угорщині і поставити у пряму залежність від позитивного розв'язання проблеми таємного договору про поділ Галичини виконання Україною економічних зобов'язань¹⁴⁰⁹.

Усі держави Центрального блоку, за винятком Австро-Угорщини провели ратифікацію Берестейського миру. В липні – першій половині серпня 1918 року українське посольство у Відні здійснило обмін ратифікаційними грамотами з дипломатичними представниками цих держав у Відні. 15 липня В. Липинським здійснено обмін ратифікаційними грамотами з Болгарією, 24 липня – з Німеччиною, 22 серпня радник посольства І. Токаржевський-Карашевич обміняв грамоти з Туреччиною¹⁴¹⁰.

Як відомо, австро-угорський уряд під тиском польських парламентарів, котрі погрожували виходом із урядової коаліції в разі відмови від денонсації таємного протоколу, в односторонньому порядку таки анулював цей документ 4 липня 1918 року, про що посол Й. Форгач повідомив гетьманові П. Скоропадському. Через два дні, під час наступної зустрічі з гетьманом, Форгач відмовився прийняти офіційний протест української сторони на такі дії свого уряду. Того ж дня міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко пише листа до Липинського, в якому зазначає, що в разі, якщо Україні доведеться погодитися з цим анулюванням, то слід буде зажадати сатисфакції «в формі прискорення ратифікації Берестейського договору і заведення української адміністрації в Холмщині в зоні австрійської окупації»¹⁴¹¹.

У зв'язку із цим конфліктом Липинському доручалося з'ясувати обставини справи у Відні й заявити протест українського уряду. 24 липня В. Липинський намагався вручити графові С. Буріану ноту протесту щодо анулювання таємного протоколу, в якій висловив надію, що такий крок Австро-Угорщини ще не означає її відмови від ратифікації Берестейського миру та допущення української адміністрації в окупованій австро-

---

¹⁴⁰⁷ Там само. – С. 585.

¹⁴⁰⁸ Там само.

¹⁴⁰⁹ Осташко Т. Вячеслав Липинський – історик, політик, дипломат. – С. 662.

¹⁴¹⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 2, спр. 21, ак. 39 зв, 40, 59 зв.

¹⁴¹¹ Патер І., Франчук Є. Вячеслав Липинський – політик, дипломат. – С. 133.

угорськими військами Холмщині. Але граф Буріан відмовився прийняти ноту на підставі того, що справа вирішена в Києві¹⁴¹².

28 липня 1918 року Липинський пише лист до С. Буріана, в якому підкреслює, що протест «ні в чім абсолютно не шкодить інтересам Австро-Угорської Монархії, бо поскільки австрійська політика, ведена в напрямі зміцнення приятельських зносин з Україною, тепер, в даний момент, вимагає анулювання тайного договору, то може прийти момент, коли ця сама політика вимагатиме його відновлення, і тоді – коли-б таке сталося – тайний протест Мого Правительства може послужити вихідною точкою для навязання перерваних політичних традицій»¹⁴¹³. Як пояснював Липинський того ж дня в листі до Д. Дорошенка, його нота протесту мала на меті почати анулювання «їхнього анулювання»¹⁴¹⁴.

Ці кроки В. Липинського спричинили низку зустрічей між гетьманом П. Скоропадським та австрійським послом Форгачем. У результаті під впливом інформації про непідтримку німецьким урядом України у конфлікті з Австро-Угорщиною через анулювання таємного договору П. Скоропадський 7 серпня 1918 року заявив Форгачеві про свою поступку «перед силою», але не погодився з фактом анулювання договору і протестував проти нього¹⁴¹⁵. У відповідь Австро-Угорщина зобов'язувалася допустити українську адміністрацію на територію окупованої нею Холмщини. Україна сподівалася отримати австрійську підтримку в розв'язанні питання встановлення українсько-польського кордону по лінії, визначеній Берестейським договором. Цей кордон мав пройти через Тарногруд, Красностав, Межиріччя, Пружани до Вигоновського озера. Але польські парламентарі намагалися зірвати і цей пункт договору.

Український амбасадор, як міг, намагався протидіяти польським планам приєднання Холмщини. Після анулювання таємного договору про поділ Галичини він наполягав на необхідності «рішучих протестів» у справі Холмщини, оскільки вважав, що «<...> мовчазна згода тепер на віддання Холмщини – це база, на якій остаточно в нашу некористь вирішиться ця справа на майбутнім міжнароднім конгресі»¹⁴¹⁶. Для цього він удавався до різноманітних дипломатичних заходів: доводив до відома урядових установ Австро-Угорщини офіційну українську позицію щодо лінії кордону з Польщею, зустрічався з впливовими політиками з метою знайти підтримку української точки зору, поширював у пресі інформаційні матеріали про зміст зовнішньополітичного курсу України¹⁴¹⁷. На жаль, всі ці заходи не дали бажаного результату й Холмщина так і не ввійшла до складу Української Держави.

¹⁴¹² Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 587.

¹⁴¹³ Листи В. Липинського до Стефана Буріана / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 236 – 238. – С. 238.

¹⁴¹⁴ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 588.

¹⁴¹⁵ Патер І., Франчук Є. В'ячеслав Липинський – політик, дипломат. – С. 133.

¹⁴¹⁶ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 594.

¹⁴¹⁷ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

Слід зауважити, що всі згадані дипломатичні кроки здійснювалися українським послом за умови незадовільного зв'язку з Києвом. Почасти це було пов'язане з дезорганізацію залізничних комунікацій через страйк, а почасті з тим, що український уряд в Києві не налагодив належного зв'язку з віденським, та й іншими українськими посольствами за кордоном¹⁴¹⁸. У листі від 13 липня 1918 року Липинський звертався до Міністерства закордонних справ з проханням негайно встановити «постійний регулярний зв'язок з посольством, надсилаючи щотижня дипломатичного гонця, якому посольство передаватиме всі ділові листи, адресовані міністерству, а також через нього одержуватиме всі розпорядження міністерства». Посол пропонував установити два зворотні маршрути для дипломатичних гінців: Київ – Відень – Берлін та Київ – Берлін – Відень. Ці маршрути дали б можливість мати постійні зносини віденському посольству з берлінським і навпаки¹⁴¹⁹. Однак Міністерством регулярний зв'язок так і не був налагоджений, а справу регулярних зносин із українським посольством у Берліні В. Липинському довелося налагоджувати силами самих посольств у серпні 1918 року¹⁴²⁰. Через зазначені обставини послові часто доводилося діяти без таких необхідних чітких інструкцій, певною мірою інтуїтивно, беручи на себе надзвичайну відповідальність за здійснювані дипломатичні кроки, що, безумовно, ускладнювало й без того непросту місію українського амбасадора.

10 серпня 1918 р. В. Липинський виїхав з Відня до Києва у службове відрядження¹⁴²¹. Це була його остання подорож у Наддніпрянську Україну. Саме під час цієї поїздки до нього дійшла приголомшлива звістка про знищення його маєтностей, а разом із ними і всієї, накопиченої протягом майже десяти передвоєнних років, багатющої бібліотеки. Не треба говорити про те, який це був удар для В'ячеслава Казимировича.

Київські газети багато писали про його зустрічі в столиці. Крім відвідин керівників Української Держави, посол також узяв участь у політичній нараді 14 серпня 1918 р. Тоді ж ним були передані гетьманові ратифікаційні грамоти Берестейської угоди, власноруч підписані німецьким імператором Вільгельмом II та болгарським царем Фердинандом¹⁴²². Обмін же ратифікаційними грамотами з Туреччиною здійснив не В. Липинський, як пише Т. Осташко¹⁴²³, а радник посольства І. Токаржевський-Карашевич 24 серпня 1918 р., оскільки В. Липинський тоді ще перебував у Києві.

Складності у роботі В'ячеслава Липинського як посла в Австро-Угорщині великою мірою були пов'язані з недостатньою врегульованістю законодавчої бази міжнародної діяльності молодого Української держави. Тому він брав активну участь у розробленні нової та вдосконаленні

¹⁴¹⁸ Там само. – Ф. 3766, оп. 3, спр. 1, арк. 52, 83 – 84.

¹⁴¹⁹ Там само. – Оп. 1, спр. 106, арк. 19.

¹⁴²⁰ Там само. – Спр. 27, арк. 51.

¹⁴²¹ Там само. – Арк. 49.

¹⁴²² Робітничка газета. – К., 1918. – 14, 16, 18 серпня.

¹⁴²³ Осташко Т. В'ячеслав Липинський – історик, політик, дипломат. – С. 664.

існуючої нормативної бази зовнішньополітичного відомства. Ним неодноразово надсилалися пропозиції до різних департаментів МЗС щодо відповідних законів та нормативних документів. Так, за участю віденського посла визначалися місцевості, в яких планувалося розмістити українські дипломатичні представництва¹⁴²⁴, розроблялися законопроекти про штати консульств і посольств, консульські тарифи¹⁴²⁵. Не останню роль В. Липинський відіграв і в розробленні законопроекту про обкладення митом іноземних кораблів, котрі користувалися українськими портами¹⁴²⁶.

Узагалі, В. Липинський дуже переймався внутрішнім життям України, оскільки надзвичайно вболівав за збереження головного надбання революційного часу – самостійної Української Держави. Так, зокрема, у листі до Д. Дорошенка від 8 липня 1918 р. він писав: «Незвичайно важно для мене було-б мати од Вас інформацію про Київське політичне життя»¹⁴²⁷. Восени 1918 р., коли виникла загроза існуванню гетьманської влади в її протистоянні з Українським Національним Союзом, В. Липинський, перебуваючи у Відні й маючи як амбасадор розв'язувати щоденно різноманітні дипломатичні проблеми, продовжував перейматися і внутрішнім життям України, намагався через близьких до гетьмана представників урядових кіл давати поради та висловлювати застереження щодо сучасного моменту. Так, 3 жовтня 1918 року він листовно звертається до Євгена Чикаленка, котрий у той час був членом урядової комісії для вироблення земельного закону і мав можливість особисто спілкуватися з гетьманом.

У листі В. Липинський викладає можливі загрози для гетьманської влади у зв'язку зі зміною міжнародного становища і прагненням Австро-Угорщини підписати сепаратний мир з Антантою. До цього моменту, пише він у листі, Україна мусить підійти підготовленою, бо «...коли Україну буде в тім часі репрезентувати теперішній уряд з одного боку і національний союз з другого – то наша справа програна. Антанта тоді спиратиметься на всі протиурядові і протиукраїнські елементи і наступить «возсоединение». Треба зробити так, щоб Антанта застала на Україні офіційне національне українське представництво і реорганізований цим представництвом уряд»¹⁴²⁸. Далі Липинський пропонував негайно скликати Сейм (у формі представництва партій і організацій) та створити діловий коаліційний кабінет з українською більшістю, але й за участю росіян і поляків. «Се спасе Гетьмана, як персоніфікацію Української Держави, се перетворить національний союз з репрезентації партійної (з котрою ніхто не буде числитися) на репрезентацію національну і, запрягаючи до державної роботи росіян і поляків, се відбере в Антанти частину сил, на

¹⁴²⁴ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 54, арк. 1 – 7.

¹⁴²⁵ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 1, арк. 55 – 55 зв.

¹⁴²⁶ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 50, арк. 16 – 17.

¹⁴²⁷ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 582.

¹⁴²⁸ ІР НБУВ, ф. 44, № 473, арк. 1.

котрих могла б будуватись протиукраїнська політика»¹⁴²⁹. Отже, В. Липинський, як справжній патріот і державний муж, миттєво реагував на зміни у внутрішньому житті Української Держави, послідовно відстоюючи ідею національної єдності (на противагу так поширеному серед різних партій класовому та партійному принципу) як запоруку збереження головного здобутку національно-визвольних змагань – Української самостійної держави. При цьому він, як дипломат, удавався до глибокого, вдумливого аналізу важливих чинників міжнародної політики.

Цікавим є також погляд В. Липинського на можливості реального втілення у той час ідеї соборності України. Восени 1918 р. він був далекий від поширених тоді в українському політикумі ейфорійних настроїв негайної злуки нідніпрянських та західноукраїнських земель. На його думку, подібне об'єднання було передчасним, насамперед, з огляду на існуючу політичну ситуацію. Близькою була й позиція помірковано-консервативної частини галицьких українських діячів, котрі добре розуміли сутність деструктивних дій українських соціалістів щодо Гетьманату П. Скоропадського. Галицький політичний провід був свідомий того, що від Великої України західноукраїнським територіям годі чекати допомоги, оскільки вона сама стоїть на порозі нової більшовицької навали та внутрішнього політичного хаосу. Тому єдиним виходом для них був негайний перехід на позиції самовизначення та утворення західноукраїнської держави¹⁴³⁰. Цю ж позицію підтримував і В. Липинський, який радив Є. Петрушевичу утримуватися від злуки Галичини з Великою Україною. Виступаючи на з'їзді українських нотаблів 19 жовтня 1918 р., котрий, як відомо, проголосив утворення незалежної Української держави на західноукраїнських землях, Є. Петрушевич при обстоюванні своєї позиції посилався на В. Липинського та наводив його аргументи у згаданому питанні¹⁴³¹.

Крім надзвичайної ваги дипломатичних справ, пов'язаних із ратифікацією Берестейського миру, поділом Галичини, приналежністю Холмщини, постачанням продовольства з України до Австро-Угорщини, конфліктами через поведження австро-угорських військ в Україні, В. Липинський як амбасадор мав розв'язувати щоденно силу-силенну різноманітних поточних справ і проблем. У листі до Р. Метика від 10 серпня 1918 р. він, між іншим, писав: «<...> стільки у мене тепер роботи і стільки клопотів, що хвилину часу найтирудно»¹⁴³².

Серед таких щоденних проблем були й ті, що пов'язані із забезпеченням та страхуванням полонених, зайнятих примусовими і вільними роботами за наймом в Австро-Угорщині¹⁴³³. У своїх листах до МЗС Липинський неодноразово просив призначити у склад посольства

¹⁴²⁹ Там само. – Арк. 1 зв.

¹⁴³⁰ Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів. – С. 56.

¹⁴³¹ Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк, 1961. – С. 170.

¹⁴³² Листи В. Липинського до Р. Метика / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 289 – 302. – С. 289.

¹⁴³³ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 27, арк. 12.

військового агента, котрий опікувався би справою організації полонених українців та повернення їх в Україну¹⁴³⁴. У серпні 1918 р. гетьман затвердив ухвалений Радою Народних Міністрів закон про встановлення посад військових агентів при посольствах першого та другого розряду, в т.ч. до посольства у Відні¹⁴³⁵ (належало до першого розряду). Однак ця посада довгий час залишалася вакантною (у серпні 1918 року МЗС призначило до Посольства лише морського аташе, котрим став Л. Дашкевич-Горбацький), а тому майже всі питання, пов'язані з військовополоненими, а також інтернованими, лягали на плечі посла. Так, зокрема, 28 вересня 1918 року В. Липинський звернувся до австро-угорського міністерства закордонних справ із вербальною нотою «про випущення... всіх інтернованих» у цій країні українських громадян¹⁴³⁶. Що ж до військовополонених, то оскільки остаточне вирішення питання їх обміну було пов'язане з ратифікацією Берестейського мирного договору, посольство проводило постійну дипломатичну роботу з метою поліпшення умов утримання українців у австро-угорських таборах. Зокрема, надсилалися ноти протесту до австро-угорського МЗС щодо важких побутових умов утримуваних.

На території Австро-Угорщини було кілька таборів, де утримувалися військовополонені українці. До найчисленніших належали: українізований протягом 1915 – 1916 рр. заходами Союзу Визволення України табір у невеличкому місті Фрайштадт (горішня Австрія) та український старшинський табір у місті Йозефштадт. Значна частина українських військовополонених перебувала у багатонаціональних таборах полонених колишньої царської армії, як, наприклад, табір Кніттельфельд¹⁴³⁷.

10 серпня 1918 року В. Липинський надіслав до віденського МЗС вербальну ноту, підготовлену ним спільно з Андрієм Жуком, що містила комплекс заходів для розв'язання цієї проблеми¹⁴³⁸. Документ пропонував зібрати всіх військовополонених українців в одному таборі. Таким табором пропонувалося вибрати Фрайштадт, оскільки, по-перше, там знаходилася переважна більшість українських бранців, а по-друге, там вже існували «культурні урядження і відповідні люди для освідомлення полонених» і здійснювати обмін між Австро-Угорщиною та Україною окремо від російсько-австрійського обміну. Для полонених-українців у ноті вимагалися кращі умови щодо режиму, ніж для полонених-росіян, оскільки Росія була нейтральною державою, а Україна – союзною. Також пропонувалося встановити контроль з боку як австрійських органів влади, так і українського посольства над репатріантами до кінця їх перебування на території Австро-Угорщини. Ці пропозиції були підтримані австро-угорською владою й процес репатріації значно прискорився.

¹⁴³⁴ Там само. – Спр. 105, арк. 11; спр. 27, арк. 10.

¹⁴³⁵ Державний вісник. – К., 1918. – № 37. – 20 серпня.

¹⁴³⁶ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 109, арк. 41.

¹⁴³⁷ Срібняк І.В., Васильчук В.М. Союз визволення України в 1914 – 1917 рр.: до історії культурно-просвітницької діяльності серед полонених вояків-українців у Австро-Угорщині. – К.: І.В. Срібняк, В.М. Васильчук. – КДЛУ, 1997. – 33 с. – С. 7.

¹⁴³⁸ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 1, спр. 3, арк. 6; оп. 2, спр. 17, арк. 28 – 29.

Першими поверталися додому інваліди, а також ті що втратили працездатність¹⁴³⁹. Посольство давало відповідь на кожен окремий лист полонених та інтернованих, котрі зверталися до української амбасаді, як до своєї заступниці, а також у багатьох випадках порушувало відповідні клопотання перед владою Австро-Угорщини¹⁴⁴⁰. У таборах полонених й інтернованих велася різноманітна культурно-просвітня та агітаційно-пропагандистська робота, на яку посольством протягом року було витрачено 15 000 австрійських корон¹⁴⁴¹. Не останню роль у цій діяльності відіграли діячі «Союзу визволення України», зокрема й урядовець віденського посольства Андрій Жук.

Узагалі для справ, пов'язаних із військовополоненими на території Австро-Угорщини у серпні 1918 р. була створена спеціальна військово-санітарна місія (прибула до Відня наприкінці місяця), однак реально багато питань могло вирішити лише посольство, яке мало відповідні повноваження. Ця робота забирала багато сил і часу. Зокрема, посольству довелося вирішувати фінансові питання місії. Проблема постала тоді, коли у жовтні 1918 р. голова місії полковник Микола Чеховський був відкликаний у службових справах до Києва, передавши свої обов'язки заступникові – полковнику Андрієві Окопенку. М. Чеховський не повернувся до Відня й місія опинилася у складному фінансовому становищі, оскільки втратила можливість отримувати відповідні кошти на переведення своїх справ з відкритого у Wiener Bank-Verein поточного рахунку, бо за договором чеки мав підписувати її офіційний голова. Тому А. Окопенко звернувся 5 листопада до українського посольства з проханням допомогти розв'язати цю проблему¹⁴⁴². Того ж дня посольство видало Військово-Санітарній місії 5000 корон позичкової допомоги¹⁴⁴³. А 11 листопада В. Липинський надіслав офіційного листа до керівництва банку і місії було дозволено одержувати призначені на її утримання гроші за підписом заступника голови та печаткою¹⁴⁴⁴.

Навесні 1919 року місія пережила певну реорганізацію. Тепер вона мала назву Військово-санітарної місії допомоги полоненим українцям у державах, що повстали на території колишньої Австро-Угорської монархії, в державах Балканського півострова та в Італії. Її головним шефом став отаман Андрій Окопенко. Він же одночасно був уповноваженим Українського Товариства Червоного Хреста із захисту військовополонених українців у районі вищезазначених територій¹⁴⁴⁵.

А. Окопенко одержав доручення від військового міністра Сиротенка зосередити у своїх руках усе керівництво справами військовополонених. Відповідно до цього посол В. Липинський передав А. Окопенкові кошти в

¹⁴³⁹ Там само. – Оп. 2, спр. 17, арк. 8.

¹⁴⁴⁰ Та само. – Арк. 13 – 14, 25.

¹⁴⁴¹ Там само. – Ф. 3696, оп. 2, спр. 202, арк. 3.

¹⁴⁴² Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 10, арк. 9 – 10.

¹⁴⁴³ Там само. – Спр. 16, арк. 87.

¹⁴⁴⁴ Там само. – Спр. 10, арк. 11.

¹⁴⁴⁵ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 9, арк. 4.

сумі 80 000 задля цих цілей¹⁴⁴⁶. Здавалося б, це розвантажувало певною мірою віденське українське посольство. Однак уже 23 травня 1919 року воно одержало офіційного листа від Української військово-санітарної місії, в якому повідомлялося, що отаман Окопенко, котрий від'їхав на Україну для справоздання, поновлення повновласности та одержання асигнувань, з невідомих причин не повернувся, і місія знову опинилася у надзвичайно скрутному фінансовому становищі¹⁴⁴⁷. Місія, знаючи про затвердження Директорією та Радою Міністрів нових кредитів для своєї діяльності у сумі 5 млн. карб., продовжувала свою роботу, оскільки добре розуміла, що справа допомоги військовополоненим має «велике значіння не лише гуманітарне, але й державне, бо вона зміцнювала б у людях віру в будучу відбудову України»¹⁴⁴⁸. Тому вона знов зверталася до Посольства з проханням фінансування у сумі 4,5 млн. карб. (у рахунок затверджених урядом кредитів), бо інакше місія мусила б ліквідуватися, щоб не збільшувати власні борги.

Посольство також надавало юридичну та грошову допомогу українцям, котрі з різних причин опинилися в Австро-Угорщині. Серед них було багато висококваліфікованих фахівців, що працювали в Європі за контрактами, однак через світову війну не змогли повернутися на батьківщину. В. Липинський розглядав їх як важливий резерв розвитку української економіки, як носіїв передових технічних знань, а тому всіляко сприяв їхньому переїзду до України¹⁴⁴⁹. Українським громадянам, котрі поверталися на Батьківщину, видавалася безповоротна допомога у розмірі 30 – 40 австрійських корон. Тим, хто продовжував залишатися в Австро-Угорщині, після вивчення кожної конкретної заяви посольством видавалися різні суми позичкової допомоги¹⁴⁵⁰.

Позичкові допомоги видавалися і представникам різних українських установ та організацій, культурно-просвітніх товариств, земських управ, навчальних закладів, котрі приїздили до Австро-Угорщини для закупівлі матеріалів, обладнання тощо¹⁴⁵¹. Так, із фінансового звіту посольства за 1918 – першу половину 1919 року, надісланого до МЗС 23 червня 1919 року, дізнаємося, що за цей період посольство видало українським громадянам безповоротних допомог на суму 730 австрійських корон, а позичкових – на суму 106 333 корон¹⁴⁵². Причому практично кожному заявлю-клячому про надання таких позичок розглядав особисто посол Липинський, про що свідчать його резолюції на цих документах. Посольству доводилося проводити також роботу щодо з'ясування місця перебування в Австро-Угорщині окремих українських громадян (як

¹⁴⁴⁶ Там само. – Арк. 10 зв.

¹⁴⁴⁷ Там само. – Арк. 9 – 12 зв.

¹⁴⁴⁸ Там само. – Арк. 12.

¹⁴⁴⁹ Буравченков А., Заруда Т. Деякі аспекти дипломатичної діяльності В. Липинського в період Гетьманату. – С. 184.

¹⁴⁵⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 27, арк. 26, 27, 29, 41, 44.

¹⁴⁵¹ Там само – Арк. 63, 65; ф. 3198, оп. 2, спр. 12, арк. 21, 25, 32 а.

¹⁴⁵² Там само. – Ф. 3696, оп. 2, спр. 202, арк. 3.

військовополонених, так і цивільних осіб), допомагати окремим громадянам безперешкодно виїхати з Австро-Угорщини в Україну.

На Посольство також покладався обов'язок опікуватися та надавати різного роду допомогу відрядженим до Відня чиновникам українських урядових установ. На його плечі лягало й завдання відправлення кореспонденції цих урядовців до відповідних відомств в Україні¹⁴⁵³.

Як свідчать архівні джерела, очолюване В. Липинським українське посольство у Відні дуже швидко розгорнуло всі згадані вище напрями діяльності. І це незважаючи на те, що працювати було непросто як з огляду на поставлені суперскладні дипломатичні завдання, так і в зв'язку з тим, що сама українська амбасада фактично розгортала свою діяльність «із нуля». Місцем перебування посольства, як уже зазначалося, був вибраний готель «Бристоль», оскільки власного помешкання не було. В. Липинський кілька разів звертався до МЗС Української держави і безпосередньо до міністра Д. Дорошенка з проханням під час переговорів із більшовицькою Росією порушити питання передачі українській амбасаді будинку колишнього російського посольства у Відні¹⁴⁵⁴. Однак воно так і не було розв'язане. Тому українському посольству доводилося витратити значну частку коштів, асигнованих державою для утримання дипломатичних представництв, на оплату за помешкання.

Слід зауважити, що при досить скромному, навіть обмеженому фінансуванні українських посольських і консульських установ за кордоном, Липинському вдавалося досить акуратно й раціонально вести всі фінансові справи підпорядкованої йому амбасаді, для того, щоб підтримувати її представницький рівень на належному міжнародному рівні. Про це свідчить, зокрема, вже згадуваний фінансовий звіт посольства за липень 1918 – червень 1919 року. Згідно з цим документом Липинському вдалося досить пристойно умеблювати помешкання посольства, придбати та утримувати автомобіль (котрий також був необхідним атрибутом представницького рівня посольства), здійснювати інші необхідні для дипломатичної роботи видатки¹⁴⁵⁵.

Українські послы, зокрема у Німеччині (барон Ф. Штейнгель) та Болгарії (О. Шульгин), в офіційних листах до МЗС часто нарікали на нестачу коштів¹⁴⁵⁶. У листуванні В. Липинського з міністерством теж є кілька таких нарікань. Восени 1918 року він звертається до МЗС із питанням про те, чи немає можливості збільшити платню всім чинам посольства у зв'язку з надзвичайною дорожнечею. А у листопаді 1918 року в листі до міністра Д. Дорошенка називає фінансове становище амбасаді катастрофічним і пропонує варіанти розв'язання проблеми надходження необхідних коштів для посольства з Києва¹⁴⁵⁷.

¹⁴⁵³ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 108, арк. 5, 23.; ЦДАГОУ, ф. 269, оп.1, спр. 9, арк. 52.

¹⁴⁵⁴ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 582 – 583.

¹⁴⁵⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 2, спр. 202, арк. 3.

¹⁴⁵⁶ Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 52, арк. 5; оп. 3, спр. 1, арк. 83 – 84.

¹⁴⁵⁷ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 605.

І все ж українському послові у Відні, попри всі труднощі, таки вдавалося утримувати посольство на ті невеликі кошти, котрі асигнувалися державою. В одному з наказів посла від 18 жовтня 1918 року йдеться про виділення урядовцеві амбасаді Б. Трохимовичу, котрий ще й виконував обов'язки завгоспа, 1029 корон за продукти харчування на потреби представництва. Цей видаток відносився на особистий рахунок посла¹⁴⁵⁸. Врешті, як свідчить фінансовий звіт посольства за рік, його прибутки перевищували видатки майже на 300 000 австрійських корон¹⁴⁵⁹. Отже, можна стверджувати, що, незважаючи на всі об'єктивні труднощі, В. Липинський блискуче вів і фінансові справи віденської амбасаді.

Українському послові в Австро-Угорщині доводилося працювати у надзвичайно напруженому ритмі. Вадим Щербаківський, котрий виїхав улітку 1918 р. разом із українським посольством до Відня з метою закупити літературу для Полтавського народного українського університету, згадував, як під час відвідин В. Липинського в умовлені години в амбасаді, останній розказував йому про складність ведення багатьох дипломатичних справ і міг при цьому інколи навіть розплакатися, не соромлячись свого давнього доброго приятеля. «<...> Він не міг сього зробити ні перед ким зі служачих, бо се би зробило недобре вражіння, було би поважане за упадок духу, могло би бути нарешті використане і ворогами за слабодухість або відсутність характеру і він би міг стратити авторитет у них. Але зовсім інше було передо мною, старшим від нього літ на сім, знавшим його ще з гімназійальних і студентських часів, а потім близько співпрацювавшим у Полтаві, простим давнім щирим приятелем»¹⁴⁶⁰. Сам В. Липинський у листі до Володимира Гнатюка від 1 жовтня 1918 року з приводу своєї дипломатичної роботи зазначав: «...Праці, і то дуже важної праці, багато». І далі пояснював свою згоду працювати на посаді посла так: «Взяв я на себе сей тягар, бо вважав, що в такі часи не мав права від нього відмовитись...»¹⁴⁶¹.

Розуміючи, що розпад Габсбурзької монархії неминучий, В. Липинський докладав чимало зусиль для популяризації ідеї української державності серед очільників національних рухів. З цією метою ним було порушено питання перед МЗС України щодо так званого пресового фонду при посольствах: «Коли б такий фонд був, можна-б було зараз організувати інформацію преси...»¹⁴⁶². Врешті, В. Липинським було виділено кошти з посольського фонду на розміщення в національних часописах дописів, у яких їхніми авторами, що формально не мали відношення до віденської амбасаді, пропагувалася офіційна українська позиція¹⁴⁶³. Цю справу В. Липинський переводив у життя спільно з урядовцем посольства А. Жуком¹⁴⁶⁴. Цілу низку згаданих статей написав і

¹⁴⁵⁸ ЦДАВОВУ, ф. 3766, оп. 1, спр. 27, арк. 69.

¹⁴⁵⁹ Там само. – Ф. 3696, оп. 2, спр. 202, арк. 3.

¹⁴⁶⁰ Щербаківський В. Мемуари. – С. 77.

¹⁴⁶¹ Листи В. Липинського до Володимира Гнатюка. – С. 311.

¹⁴⁶² Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 582.

¹⁴⁶³ ЦДАВОВУ, ф. 3198, оп. 1, спр. 4, арк. 8 в.

¹⁴⁶⁴ Там само. – Оп. 2, спр. 12, арк. 32.

розмістив у чеських та словацьких виданнях український діяч Австро-Угорщини І. Бочковський. Він же через особисті знайомства здійснив певні кроки до налагодження контактів між Т. Масариком та українськими діячами¹⁴⁶⁵. У січні 1919 р. В. Липинський разом із урядовцями посольства В. Полетикою, А. Жуком, М. Трохимовичем їздив до Праги, де особисто зустрічався з Т. Масариком¹⁴⁶⁶.

Ще в липні 1918 р. В. Липинський у невідомому досі листі до Д. Дорошенка порушував питання про встановлення контактів із Папським нунцієм у Відні, котрий мав у австрійській столиці «виняткове становище». Необхідність таких контактів посол мотивував тим значенням, «яке може мати при заключенні миру та на мировій конференції Папська столиця». На момент, коли був написаний цей лист, між Ватиканом і Українською Державою не були встановлені дипломатичні відносини. Більше того, як зазначав В. Липинський, «Папська столиця, котра по Міжнародному праву та міжнародним відносинам вважається державою, не була сповіщена попереднім урядом про Українську Самостійність та досі не є сповіщена про всі переміни»¹⁴⁶⁷. Отже, український амбасадор дбав про встановлення дипломатичних відносин із Ватиканом.

Чималі суми з каси посольства були спрямовані за особистою вказівкою В. Липинського на інформування угорської преси та угорських політичних кіл про українську справу¹⁴⁶⁸. Виділялися кошти і на друк замовлених посольством статей стосовно міжнародного співробітництва України з іншими державами¹⁴⁶⁹. Посольство безпосередньо співпрацювало із редакцією віденського часопису «Австрія» з метою розміщення в ньому відповідних інформаційних матеріалів про Україну¹⁴⁷⁰. Воно також надавало матеріальну та організаційну підтримку українському пресовому бюро, створеному у Відні у липні 1918 р. заходами В. Степанківського, В. Біберовича, В. Шилінг-Сингалевича. УПБ мало на меті популяризацію української справи за кордоном за допомогою відповідних публікацій (статей та брошур), улаштування зустрічей своїх діячів із впливовими урядовцями різних країн тощо¹⁴⁷¹. У грудні 1918 р. В. Липинський розпорядився про видачу 2000 австрійських корон для УПБ¹⁴⁷².

Також В. Липинський мав тісні зносини у цей час із редактором віденського журналу «Ukrainische Rundschau» Володимиром Кушніром, котрий уважав своїм життєвим завданням «інформацію чужини про українське питання»¹⁴⁷³. Восени 1918 р. В. Кушнір планував поїздку до

¹⁴⁶⁵ Буравченков А., Заруда Т. Деякі аспекти дипломатичної діяльності В. Липинського в період Гетьманату. – С. 187.

¹⁴⁶⁶ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 1, арк. 5; оп. 3, спр. 1, арк. 28 зв. – 29 зв.

¹⁴⁶⁷ Там само. – Ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

¹⁴⁶⁸ Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 16, арк. 153.

¹⁴⁶⁹ Там само. – Ф. 3581, оп. 3, спр. 1, арк. 22 зв.

¹⁴⁷⁰ Там само. – Арк. 16 зв., 23 зв.

¹⁴⁷¹ Там само. – Ф. 4385, оп. 1, спр. 1, арк. 1 – 3;

¹⁴⁷² Там само. – Ф. 3198, оп. 2, спр. 13, арк. 44 – 45.

¹⁴⁷³ Там само. – Ф. 4465, оп. 1, спр. 567, арк. 1 – 2.

Швейцарії для проведення відповідної інформаційної роботи. В. Липинський звертався в одному зі своїх листів до міністра Д. Дорошенка з проханням підтримати ці заходи В. Кушніра та забезпечити матеріальне підґрунтя цієї справи, оскільки уважав його «спосібним журналістом», що «може дуже багато зробити там для нашої справи»¹⁴⁷⁴. Загалом же МЗС України лише протягом травня – серпня 1919 року спеціально виділило на інформаційну роботу українського віденського посольства 50 000 карбованців¹⁴⁷⁵.

Після розпаду Австро-Угорщини постало питання про необхідність створення українських дипломатичних представництв у Австрії, Угорщині, Югославії та Чехії. Першим кроком у цій справі стали офіційні ноти, надіслані українським посольством у Відні з пропозицією налагодження дружніх відносин і роз'ясненням суті зовнішньої та внутрішньої політики Української держави¹⁴⁷⁶. Міністр закордонних справ Д. Дорошенко під час офіційного візиту до Відня 25 жовтня 1918 року виписав офіційне доручення на ім'я В. Липинського, яким підтвердив його повноваження як голови дипломатичної місії в Австрії. Тоді відбулася консультативна зустріч міністра і посла, на якій обговорювалися питання міжнародної ситуації в Європі, пов'язаної із розпадом Австро-Угорської монархії. До Угорщини з метою організації дипломатичного представництва відряджався радник українського посольства у Відні І. Токаржевський-Карашевич. Тоді ж В. Липинський отримав від Д. Дорошенка доручення надавати матеріальну допомогу дипломатичним представникам новоутвореного Галицького українського уряду¹⁴⁷⁷. Згадані дипломатичні місії в Чехії та Угорщині були створені вже Директорією УНР в січні 1919 року й на початковому етапі своєї діяльності користувалися дипломатичною базою українського посольства у Відні.

Прихід до влади Директорії В. Липинський розцінював як трагічну помилку в українській політиці, однак продовжував у цей час залишатися дипломатичним представником УНР в Австрії (незважаючи на те, що ще за гетьманського уряду восени 1918 року просив Д. Дорошенка про відставку)¹⁴⁷⁸. Такий його крок Я. Пеленський свого часу назвав «прикладом класичного розуміння дипломатії», згідно з яким «дипломат, як і старшина (йдеться про представників козацької старшини – І.П.), повинен служити кожному урядові»¹⁴⁷⁹. У той момент дипломат думав не про себе, а про долю Української держави та її незалежності. Про це він красномовно писав у листі до Д. Дорошенка на початку січня 1919 р.: «Одно, що маємо відчувати, що справа наша вся поставлена на карту. Один незручний хід, і все може бути програно – на довго. Одна невідомість і почуття безсилости, яке тут огортає всіх нас – мучить

¹⁴⁷⁴ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 601.

¹⁴⁷⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 10, арк. 1.

¹⁴⁷⁶ Там само – Ф. 3766, оп. 1, спр. 2, арк. 9.

¹⁴⁷⁷ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1917 – 1920) : В 4 ч. / Дмитро Іванович Дорошенко. – 2 вид. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. – Ч. 3. – 123 с. – С. 90, 103.

¹⁴⁷⁸ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 599 – 600.

¹⁴⁷⁹ Пеленський Я. В'ячеслав Липинський. – С. 202.

страшенно». Далі у листі посол просив колишнього міністра закордонних справ написати йому докладно про те, що відбувається в Україні, і, зокрема, Києві, щоб вирішити для себе можливість подальшого перебування на державній службі: «Думаю, що не відмовите мені, во ім'я хоча би тої спільної праці, яку вели ми з Вами і яка так страшенно трагічно не склалася так, як ми того з Вами бажали»¹⁴⁸⁰.

Амбасадор таки залишився на своїй посаді. Саме йому листом Уповноваженого Директорії УНР міністра Шляхів Г. Сидоренка від 30 грудня 1918 р. було доручено «негайно повідомити циркулярною нотою всі уряди держав, які постали на території бувшої Австро-Угорської держави й усі посольства нейтральних держав у Відні про відновлення самостійної ні від кого не залежної суверенної УНР»¹⁴⁸¹. У відповідь на цей лист В. Липинський того ж дня поінформував новий уряд, що «до часу одержання наказів та інструкцій від МЗС, з сьогоднішнього дня розпочав виконувати обов'язки Посла УНР у Відні»¹⁴⁸².

Тоді український дипломат доклав чимало зусиль для міжнародного визнання нової державної влади. Однак у новому українському республіканському урядові В. Липинський мав багато політичних опонентів, які за всяку ціну прагнули дискредитувати дипломата та відкликати його з посади. 6 січня 1919 року департамент чужоземних зносин МЗС УНР ухвалив рішення про звільнення всього складу посольства й передачу справ М. Троцькому – секретареві представництва. Приводом для цього послужила неправдива інформація Державного секретаря військових справ ЗУНР Д. Вітовського про те, що нібито В. Липинський веде пропольську політику і тенденційно інформує Антанту про українські справи. 16 січня 1919 року міністерство повідомило В. Липинського про його звільнення¹⁴⁸³. Однак незабаром це рішення було скасоване. А 25 лютого 1919 р. МЗС УНР надіслало урядове уповноваження В. Липинського як Надзвичайного Посла й Уповноваженого Міністра УНР у Відні на ім'я Міністра закордонних справ у Австрії¹⁴⁸⁴. Воно стало наслідком відповідного рішення Ради Народних Міністрів від 11 лютого того ж року. Причому, як зафіксовано у журналі засідання вищого виконавчого урядового органу, в ухвалі з даного питання зазначалося «побажання, щоб п. Липинський був призначений на більш відповідальну посаду»¹⁴⁸⁵. У березні 1919 р. в листі одного з представників урядових кіл Директорії містилася інформація, що українське віденське посольство «робить доволі добре вражіння своєю організованістю»¹⁴⁸⁶.

¹⁴⁸⁰ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 606 – 607.

¹⁴⁸¹ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 1, арк. 1 – 1 зв.

¹⁴⁸² Там само. – Арк. 3.

¹⁴⁸³ Там само. – Ф. 3696, оп. 1, спр. 19, арк. 5 – 6, 9 – 11.

¹⁴⁸⁴ Там само. – Ф. 3581, оп. 3, спр. 8, арк. 5.

¹⁴⁸⁵ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том.1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Том.1. – С. 261.

¹⁴⁸⁶ ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 3, спр. 7, арк. 7 зв.

В. Липинський ще протягом майже дев'яти місяців залишався на посаді голови українського віденського посольства, хоча на візитівках він себе позначав як «виконуючий обов'язки голови українського посольства у Відні»¹⁴⁸⁷. Вже після своєї демісії у жовтні 1919 р. у листі до міністра закордонних справ УНР А. Лівницького він пояснював свою згоду залишитися на посаді посла при уряді Директорії тим, що керувався «перш за все принципом, що в ті тяжкі і рішучі для нашої нації і держави часи не вільно нікому усуватись від роботи, не вільно свої приватні погляди і бажання ставити вище від загальної справи, що на бік мусять відходити розеднуючі моменти, а мусить натомість культивуватись все, що єднає всіх нас Українців коло спільного і всім нам однаково потрібного державно-національного будівництва»¹⁴⁸⁸. Отже, В. Липинський, що непохитно стояв на державницьких позиціях, намагався знайти порозуміння з проводом Директорії для спільної праці й не полишав надії скерувати республіканський уряд на більш послідовну державотворчу діяльність. У цьому ж листі він наголошував, що сподівався на те, що новий уряд не повторить помилок Центральної Ради, а також Гетьманату П. Скоропадського, котрі не спромоглися «підняти до загально національної ідеології і витворити того міжкласового національного цементу, без котрого будова держави нашої абсолютно неможлива»¹⁴⁸⁹. Таким чином, В. Липинський продовжував послідовно відстоювати ідею єдиного національного фронту в боротьбі за незалежну Україну.

З 13 березня по 20 квітня 1919 р. посол перебував у службовому відрядженні у Станіславові¹⁴⁹⁰, що був тоді столицею ЗУНР. Звідти він їздив до Рівного, щоб «зложити звіт урядові», а потім майже місяць перебував знов у Станіславові¹⁴⁹¹. Ця поїздка до уряду переконала В. Липинського в тому, що справа української держави є програною. На фронті, у ставці уряду, він побачив «безпорядок» та «безголів'я». З В. Андрієвським, котрий тоді також перебував у Станіславові, він так ділився власними враженнями: «Нема кому з розумом твердою рукою вивести нашу державу на пряму певну путь. Те, що я бачив – агонія. Не знаю, чи ще так довго протриває, але кінець за нею один – смерть!»¹⁴⁹² Уже тоді у В. Липинського з'явилася думка про демісію, однак він піде з поста посла лише за чотири місяці.

У помешканні В. Андрієвського кілька разів В. Липинський зустрічався з П. Болбочаном та М. Чудіновим (Богуном). На цих своєрідних політичних нарадах обговорювалися спільні для діячів погляди на розбудову української армії, загальну перспективу можливостей

¹⁴⁸⁷ Там само.

¹⁴⁸⁸ Лист В. Липинського до А. Лівницького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. – С. 276 – 277.

¹⁴⁸⁹ Там само. – С. 277.

¹⁴⁹⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3581. оп. 3, спр. 1, арк. 36, 40.

¹⁴⁹¹ В. Андрієвський. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. II. Директорія. – Берлін, 1923. – 307 с. – С. 224.

¹⁴⁹² Там само. – С. 225.

українського державотворення на несоціалістичних началах¹⁴⁹³. Адже всі вони мали схожу точку зору щодо політики уряду УНР, добре розуміли неспроможність лівого кабінету Б. Матроса здійснювати державне керівництво¹⁴⁹⁴. В. Липинський 22 травня 1919 р. зробив у своєму щоденнику запис, що свідчить про його повну зневіру у подальших перспективах УНР: «<...> Живу болізно зі своїми думками. Вони <...> крутяться коло двох восей, двох трагедій: трагедії суспільної, української, вона була і трагедією моєю. Іноді не розбереш, де кінчиться одно і де починається друге <...>. Гине всею силою молодости моєї улюблена Вільна, Незалежна, Велика Україна <...>. Гине вона, бо немає до неї істинної любови в того мерзотного сучасного українського покоління<...>»¹⁴⁹⁵.

Після повернення з відрядження В. Липинський робить ще кілька спроб використати міжнародну ситуацію на користь України. У цей час він удається до дипломатичних кроків, спрямованих на отримання допомоги від Антанти. За його дорученням А. Жук надсилає 27 травня 1919 р. листа міністру закордонних справ В. Темницькому з пропозицією звернутися із заявою до урядів країн Антанти, що Україна, домагаючись визнання державної самостійності, не відкидає можливості підтримання тих чи інших форм зв'язку з російськими урядами, визнаними країнами Антанти. Також пропонувалося шукати порозуміння з представниками адмірала О. Колчака на Паризькій мирній конференції для здійснення спільної військової акції проти поляків у Східній Галичині¹⁴⁹⁶.

Ще одним важливим заходом у дипломатичній діяльності В. Липинського навесні – влітку 1919 р. були його намагання зберегти для української держави так званий державний грошовий військовий фонд (50 млн. корон), що зберігався у Віденському державному банку «Wiener Bank – Verein»¹⁴⁹⁷. Ці кошти були накопичені ще гетьманським урядом П. Скоропадського. В архівних документах вони позначені як п'ятдесятимільйонний державний грошовий фонд. Відповідальним за ці кошти був посол В. Липинський. Після падіння гетьманської влади перед ним, переконаним монархістом-гетьманцем, постала проблема подальшої долі державних грошей. Нам удалося віднайти невідомий досі лист В. Липинського до І. Кривецького від 29 серпня 1927 р. (тобто писаний уже в часи еміграції)¹⁴⁹⁸, в якому адресант повідомляв, що ці кошти, «коли-б Пан Гетьман не зрікся був Гетьманства і не звільнив би нас всіх од присяги», він передав би саме Гетьманові. Однак факт зречення останнього від влади унеможливив послові цей крок. Тому в нього залишалося два шляхи: або взяти гроші на свою відповідальність і разом з ними вийти до

¹⁴⁹³ Там само. – С. 225 – 227.

¹⁴⁹⁴ Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника: Наукове видання / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Веронська. – К.: Темпора, 2004. – 416 с. – С. 90.

¹⁴⁹⁵ Цит. за: Білас Л. Вячеслав Липинський як історик кризової доби – С. XXVI.

¹⁴⁹⁶ Жук Ю. Спогади про батька / Юрій Андрійович Жук // Політика і час. – К., 1994. – № 4. – С. 61.

¹⁴⁹⁷ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп.3, спр. 115, арк. 31.

¹⁴⁹⁸ Лист В. Липинського до І. Кривецького // ЦДАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21. – Арк. 24 – 31.

демісії, або передати їх новому урядові. «Почуття законності примусило мене з болем серця вибрати цей другий шлях», – писав він у листі¹⁴⁹⁹.

Ці кошти постановою Ради Народних Міністрів УНР, затвердженою 7 травня 1919 р., були асигновані в розпорядження військового міністра на закупівлю військового майна за кордоном. На підставі ст. 2 тієї ж постанови гроші були переведені Посольству УНР у Відні через Кредитову Канцелярію¹⁵⁰⁰. За фонд офіційно начебто відповідав фінансовий агент українського уряду Г. Супрун¹⁵⁰¹, але оскільки фінансова агентура перебувала у Німеччині, фактично фонд знову був переведений на ім'я посла В. Липинського, як представника української влади у Відні, й мав витратитися під його доглядом¹⁵⁰².

В. Липинський намагався з державною розважливістю пильнувати використання державних грошей і давав свою згоду на це лише у разі крайньої потреби, оскільки добре розумів, що запаси закордонної валюти в Австрії та в інших країнах є незначні, а тому вимагають надзвичайної обережності в їх витратах. Так, у травні 1919 р. він виділив суму 10 млн. корон Посольству ЗОУНР на чолі з М. Васильком з призначених Директорією УНР 20 млн. корон, необхідних для армії УНР на польському фронті¹⁵⁰³. Ця субсидія була вкрай потрібна в умовах складної ситуації на польському фронті й від неї великою мірою залежала доля Української самостійної держави.

Інакше ставився посол В. Липинський до численних військово-закупівельних та інших місій, котрі своєю діяльністю часто-густо намагалися просто розтринькати обмежені фінансові ресурси держави, не завжди розуміючи, що закордонні грошові запаси слід зберегти для виняткових майбутніх нагальних потреб. Уже тоді йому було зрозуміло, що сама організація влади в УНР є вкрай неефективною. І ця неефективність, зокрема, полягала у численних фінансових махінаціях, корупції та крадіжках державних коштів, що мали місце на різних рівнях. Згадку про це знаходимо і у спогадах Д. Дорошенка, який зазначав, що під час його перебування у Відні влітку 1919 р. йому доводилося спостерігати, як «члени українських місій <...> поводитися по готелях та рестораціях [Відня] не як представники демократичної, трохи не соціалістичної республіки, а як якісь великі сеньйори, [що] кидали великі гроші направо і наліво». «Липинський і радник його посольства І. Токаржевський, – писав далі Д. Дорошенко, – дуже нарікали передо мною на той клопіт, на ту мороку, яку їм доводилося мати з різними посольствами, місіями, закупними комісіями і т.д., які приїждять трохи не щодня, домагаються всяких послуг, здобування віз а при тім часто поводяться серед чужих людей так, що за них доводиться червоніти. <...> Мабуть, добра частина того великого грошового фонду, що зібрав і зберіг гетьманський уряд,

¹⁴⁹⁹ Там само. – Арк. 26.

¹⁵⁰⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 115, арк. 18.

¹⁵⁰¹ Там само. – Оп. 1, спр. 3, арк. 2.

¹⁵⁰² ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 36.

¹⁵⁰³ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

залишилась по кишнях віденських готелярів, рестораторів та всяких інших підприємців»¹⁵⁰⁴.

Подібні явища, як слушно вказував П. Гай-Нижник, крилися у вихідних принципах організації та функціонування системи державної влади в УНР¹⁵⁰⁵. У листі до І. Кревецького В. Липинський розповідає, як на державні гроші відразу накинулись різні «уповноважені» від Директорії, котрі прагнули використати їх без усякої державної розважливості. В одному із документів, поданих В. Липинському котримсь із таких «уповноважених», зазначалося, що кошти будуть витрачені «для закупки свистків і інших потрібних для УНР річей»¹⁵⁰⁶. Посол, як міг, рятував державний скарб від подібних «потреб Республіки».

Однак повністю зарадити нецільовому використанню грошей із 50-мільйонного військового фонду посол все одно не міг. Численні видатки саме з цих коштів (на утримання посольств та дипломатичних місій, на видання української преси за кордоном тощо) робили міністри закордонних справ¹⁵⁰⁷, яким посол В. Липинський не міг не підпорядкуватися (згадка про це також є у листі до І. Кревецького)¹⁵⁰⁸. Безпосередній доступ до фонду мав і фінансовий агент Г. Супрун¹⁵⁰⁹, фінансові махінації й обладки якого пізніше стали предметом судової тяганини між ним та урядом Директорії¹⁵¹⁰. Це стало однією з причин виходу В. Липинського у відставку.

У цей період В. Липинський продовжував сповідувати принцип законної української влади, незважаючи на те, що стосунки посла з урядом Директорії склалися непросто. Так, в офіційному листі українського МЗС до В. Липинського від 21 червня 1919 року амбасада звинувачувалася у надмірно тісних контактах із поляками під час офіційних прийомів. У відповідь на ці безпідставні звинувачення В. Липинський у зверненні до МЗС від 4 серпня 1919 року (бо саме того дня був одержаний лист з МЗС від 21 червня) пропонував призначити слідство у цій справі, котре дало б можливість з'ясувати, «хто вніс більше плутанини в польсько-українські відношення і хто вів дійсно небезпечну та шкідливу для Української Держави супроти поляків політику, чи центральний Уряд УНР, чи <...> посольство у Відні»¹⁵¹¹. Але навіть його опоненти, зрештою, мусили визнати організованість, плідність та результативність роботи підпорядкованого В. Липинському посольства¹⁵¹².

¹⁵⁰⁴ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле, (1914 – 1920): В 4 ч. 2-ге вид. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 543 с. – С. 460 – 461.

¹⁵⁰⁵ Гай-Нижник П. «Супруніада»: уряд Директорії проти Фінансової агентури УНР в Німеччині (1919 – 1921 рр.) / Павло Павлович Гай-Нижник // Київська старовина. – К., 2010. – № 1. – С. 68.

¹⁵⁰⁶ ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 26.

¹⁵⁰⁷ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 124, арк. 1 – 28; спр. 115, арк. 18.

¹⁵⁰⁸ ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 26.

¹⁵⁰⁹ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

¹⁵¹⁰ Див.: Гай-Нижник П. «Супруніада»: уряд Директорії проти Фінансової агентури УНР в Німеччині (1919 – 1921 рр.) / Павло Павлович Гай-Нижник // Київська старовина. – К., 2010. – № 1. – С. 46 – 70.

¹⁵¹¹ ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 1, спр. 4, арк. 17 – 18.

¹⁵¹² Там само. – Оп. 3, спр. 7, арк. 7 зв.

Однією з останніх політичних акцій, у котрих брав участь В. Липинський як посол віденської амбасади, була нарада голів українських дипломатичних представництв за кордоном, що відбулася у Відні 18 – 22 червня 1919 р. з ініціативи міністра В. Темницького. На ній обговорювалися питання закордонної політики УНР у контексті міжнародної політики¹⁵¹³. У нараді брали участь М. Василько, Д. Левицький, М. Порш, А. Жук, В. Сингалевич, С. Томашівський, В. Темницький, Здирковський. Нарада пройшла досить плідно і конструктивно, оскільки її учасники уникали соціальної демагогії, а зосередилися виключно на найважливіших питаннях зовнішньополітичної орієнтації УНР. А тому й рішення її були досить виважені¹⁵¹⁴. В. Липинський на цій нараді був одним із тих, хто брав у ній провід. Він закликав учасників дипломатичної конференції зійти у політиці «з національного ґрунту на ґрунт територіяльно-державний»¹⁵¹⁵. Отже, твердження дослідника Л. Біласа про те, що в ході національно-визвольних змагань В. Липинський втратив «довоєнні симпатії територіального характеру»¹⁵¹⁶ не є достовірним. Ідея територіалізму не була відкинута діячем, вона лише дещо трансформувалася у зв'язку з настанням періоду реальної боротьби за українське державне будівництво, видозмінившись у гасло державного територіалізму, згідно з яким до державотворення мали бути залучені представники всіх соціальних верств та націй України, що були зацікавлені в утриманні головного завоювання революції – державної незалежності. Напевно, саме позиція В. Липинського визначила конструктивний характер обговорення проблем, котрі були в центрі уваги віденської наради.

Непоследовні політичні кроки Директорії, а також репресивні заходи проти діячів-державників, зрештою, змусили посла відмовитися від посади. Приводом для прийняття остаточного рішення став розстріл талановитого воєначальника П. Болбочана, котрого звинуватили у спробі виступити проти політичного курсу Симона Петлюри. П. Болбочан був засуджений до розстрілу 10 червня, а 12 червня вирок було затверджено Наказним отаманом О. Осецьким. Проте виконання вироку було відкладено на кілька днів через наміри отримати від засудженого свідчення про підготовку правого перевороту та імен діячів «правої опозиції», які начебто були його натхненниками, для чого було відкрите нове розслідування. 28 червня 1919 р. вирок було виконано¹⁵¹⁷. А 26 липня 1919 р. В. Липинський пише лист на ім'я міністра закордонних справ В. Темницького з проханням про звільнення, де причиною такого кроку називає те, що уряд УНР став «виразно на шлях партійного терору». В листі, написаному в притаманній В. Липинському емоційній манері, він

¹⁵¹³ Осташко Т. А. Жук в добі національно-визвольних змагань / Тетяна Сергіївна Осташко // Молода нація: Альманах. – К., 2002. – № 2. – С. 46 – 57. – С. 53.

¹⁵¹⁴ ЦДАВОВУ, ф. 3696, оп. 1, спр. 69. – Арк. 1 – 66.

¹⁵¹⁵ Там само. – Арк. 66.

¹⁵¹⁶ Білас Л. В. Липинський як історик кризової доби. – С. 1XIII.

¹⁵¹⁷ Сідак В. Полковник Болбочан на тлі своєї доби / Володимир Степанович Сідак // Воєнна історія. – К., 2006. – № 4 – 6 (28 – 30). – С. 34.

наголошує, що не може «репрезентувати таке Правительство, котрого діяльність <...> стала державним і національним злочином»¹⁵¹⁸. Через кілька днів відбулася зустріч міністра та посла, під час якої В. Липинський висловив усну заяву про причини своєї демісії¹⁵¹⁹. 2 серпня він видає наказ по посольству, в якому, зокрема, зазначено: «Подавши прохання о звільненні мене з посади Посла Української Народної Республіки у Відні за незгодою з внутрішньою політикою уряду, передаю всі справи Посольства Раднику Посольства Володимиру Полетику»¹⁵²⁰.

Кошти, що залишилися із військового грошового фонду в сумі 33.014.249 корон у різній валюті¹⁵²¹, В. Липинський передав 26 липня 1919 р. комісії у складі двох представників посольства (радника В. Полетики та секретаря М. Біленького), а також члена правління кооперативу «Дніпросоюз» А. Сербіненка. Свій такий крок В. Липинський пізніше пояснював прагненням убезпечити фонд від нерозумних розтрат представниками уряду Директорії (наприклад, того ж Г. Супруна). Він виглядав як цілком законний. Адже існувала спеціальна постанова уряду Директорії, яка давала право українським кооперативам користуватися закордонними державними коштами для власних закупівель. Таким чином, посол сподівався за допомогою незалежного від урядових сфер представника кооперативів захистити фонд від розтрат. З іншого боку, присутність у комісії двох представників посольства не дозволила б А. Сербіненку розпоряджатися цими грошми самовільно. Отже, В. Липинський був переконаний, «що, здержуючи себе взаємно, ця колегія збереже для Української Держави гроші до кращих часів»¹⁵²².

Однак, на жаль, постанова посла В. Липинського не була дотримана. В. Полетика та М. Біленький намагалися на власну руку зберегти кошти від численних «уповноважених», що заявляли свої права на фонд. Відмовивши А. Сербіненкові у доступі до цих коштів, вони на власний розсуд здійснили кілька операцій із валютного обміну їх частини із відповідними записами до касових книг посольства. Згодом В. Полетика, злякавшись відповідальності, відмовився від подальшої участі у збереженні фонду і М. Біленький далі вів справу самотужки¹⁵²³. Намагаючись зробити «як краще» й уберегти державні кошти від численних українських руїників, М. Біленький та В. Полетика досягли, за висловом В. Липинського лише одного: «<...> Дали вони своїм ломанням даного слова ще один приклад української анархії, <...> але не досягнули вони того, о що ходило головним чином Біленькому: не врятували українських державних грошей од загибелі в українській руїні»¹⁵²⁴.

¹⁵¹⁸ Лист В. Липинського до В. Темницького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. – С. 275 – 276.

¹⁵¹⁹ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 7, арк. 1.

¹⁵²⁰ Там само. – Спр. 2, арк. 35.

¹⁵²¹ Там само. – Спр. 115, арк. 19.

¹⁵²² ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 26.

¹⁵²³ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 115, арк. 20, 24 – 24 зв.

¹⁵²⁴ ЦДІАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 27.

Після цього помилкового кроку М. Біленький зважився на «ще більш помилковий»: поклав кошти фонду на власне ім'я в одному з приватних банків. Переслідований австрійською поліцією за зверненням українських урядовців, він у квітні 1920 р. покінчив життя самогубством. Перед смертю М. Біленький заповідав усе своє майно (земельний маєток на Харківщині та великий будинок у Харкові) на «українські національні цілі»¹⁵²⁵. У передсмертному листі до В. Липинського він просив вибачення за порушення обітниць та пояснював, що своїми діями намагався врятувати державні гроші від таких «державних діячів», як фінансовий агент Г. Супрун¹⁵²⁶.

Уже перебуваючи в еміграції, В. Липинський зібрав усі необхідні документи у справі військового грошового фонду, в тому числі акт ревізії віденського посольства, документи передачі ним коштів вищезазначеній комісії, листування українських урядовців у згаданій справі, постанову міністра закордонних справ А. Ніковського від 21 лютого 1921 р., що ставила під сумнів висновки ревізійної комісії, передсмертний лист М. Біленького до нього від 7 квітня 1920 р. і деякі інші, та відіслав їх керівникові бібліотеки НТШ ім. Т. Шевченка у Львові І. Кривецькому на збереження.

Колишній посол просив долучити ці папери до вже переданого урядовими представниками Директорії акта ревізії віденського українського посольства 1920 р. (тобто вже після демісії В. Липинського), де на очолювану ним амбасаді було кинуте безпідставну тінь за неналежну організацію роботи та фінансові розтрата. Цей свій вчинок він назвав «актом архівальної лояльності»¹⁵²⁷. А мотиви його пояснив двома аргументами. Суть їх зводилася до переконання В. Липинського у безцільності будь-яких виправдовувань «при сучасному стані українства» та бажанні натомість постати перед судом історії, який би безсторонньо оперував лише мовою документів. Тому наприкінці листа до І. Кривецького він з гиркотою зазначав: «<...> Як постане колись дійсна державна Україна, по унешкодливленю цієї каналії, що монополізує сьогодні для себе українство, то діла цієї каналії, в тім числі і «акт ревізії Віденського Посольства» будуть оцінені як слід. А як державна Україна ніколи не постане і як буде вічно тільки хамський і рабський український бунт, то цей «акт ревізії», витягнутий колись на світ Божий, послужить пересторогою для людей мого типу, щоб вони такого українства береглись, як береглись його од віків всі честні люде в Україні. І врятування цих близьких мені по духу грядучих людей на Україні од тих мук, які я серед такого українства пережив, буде для мене повною тоді за ці муки моральною сатисфакцією»¹⁵²⁸.

15 вересня 1919 р. заява В. Липинського про звільнення була задоволена. Відтоді він перебуває в еміграції в Австрії. Одразу по демісії

¹⁵²⁵ Михайло Біленький (некролог) // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – 36. 1. – С. 123.

¹⁵²⁶ ЦДАУЛ, ф. 581, оп. 1, спр. 21, арк. 46.

¹⁵²⁷ Там само. – Арк. 31.

¹⁵²⁸ Там само. – Арк. 29.

В. Липинський надіслав до віденського українського тижневика «Воля», редагованого В. Піснячевським, та до Українського пресового бюро у Відні комунікат, у якому офіційно повідомляв про справжні причини своєї відставки. У документі зокрема зазначалося: «Головною причиною, котра спонукала посла Липинського податись до демісії, є те, що він не погоджується з внутрішньою політикою Уряду У.Н.Р., а зокрема з такими фактами, котрі мали місце послідніми часами, як розстріл отамана Болбочана»¹⁵²⁹. У листі до дипломатичного представника ЗУНР в Австрії М. Василька від 2 грудня 1919 року колишній посол написав: «З політикою сучасного уряду і внутрішньою, і зовнішньою на стільки не погоджуюсь, що не міг я нести навіть тієї часті відповідальности, яка на мене, як на виконавця волі того уряду, спадала»¹⁵³⁰. Ще раніше у листі до міністра закордонних справ А. Лівіцького від 16 жовтня 1919 року, глибоко аналізуючи внутрішню політику Директорії, що призвела до національної руїни, В. Липинський вказує на її хиби та прорахунки, серед яких основними вважав класову та партійну нетерпимість, усунення від державотворчого процесу консервативних елементів. На його переконання, збудувати Українську державу можна лише «безмежною любовю до української національної ідеї і до ідеї державної як політичного олицетворення повної національної волі, <...> об'єднанням абсолютно всіх честних національних сил коло внутрішньої праці для цієї ідеї»¹⁵³¹. Таким чином, принцип територіалізму, котрий В. Липинський обґрунтував та відстоював ще у дореволюційний період, тепер трансформувався у нього у принцип територіально-державного будівництва.

Про високий авторитет В. Липинського серед тодішнього українського політикуму свідчить той факт, що вже після його демісії з поста українського віденського посла, у жовтні 1919 р. його проектували на посаду заступника міністра закордонних справ з постійним перебуванням за кордоном для координації роботи дипломатичних місій¹⁵³². Чи зверталися до нього з такою пропозицією – невідомо. Однак, зрозуміло, що він не міг її прийняти через вищенаведені причини.

Дипломатична кар'єра В. Липинського була недовгою, але досить яскравою. Її результати виявилися, безсумнівно, плідними, оскільки посол устиг чимало зробити для налагодження зовнішньополітичного співробітництва Української держави, піднесення її авторитету на міжнародній арені. При цьому він виявив себе як справжній патріот і послідовний, далекоглядний політик, котрий на вістря своєї діяльності ставив насамперед ідею самостійності Української держави, жертвуючи за необхідності політично-партійними переконаннями.

¹⁵²⁹ Лист В. Липинського до редакції тижневика «Воля» / В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 264.

¹⁵³⁰ Листи В. Липинського до Миколи Василька / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 241 – 243. – С. 243.

¹⁵³¹ Лист В. Липинського до А. Лівіцького. – С. 285.

¹⁵³² ЦДАВОВУ, ф. 3956, оп. 2, спр. 43, арк. 121.

Таким чином, здійснений історичний аналіз життя й діяльності В.К. Липинського у часи національно-визвольних змагань дозволяє сформулювати низку висновків.

У період 1917 – 1919 рр. В. Липинський сформувався як зрілий політик та державний діяч. За революційної доби він яскраво виявив себе у кількох сферах громадсько-політичної й державотворчої діяльності, як-от: пам'яткоохоронна, публіцистично-агітаційна, організаційно-військова, організаційно-партійна, ідеологічно-партійна, виборча і дипломатична. При цьому в усіх зазначених сферах він послідовно відстоював ідею української державної самостійності, що увиразнив для себе ще в передреволюційні часи.

На початковому етапі української революції (1917 р.) В. Липинський став одним із очільників Української військової громади у Полтаві, котра протягом усього періоду своєї діяльності мала виразно національний характер і незважаючи на строкатий (за партійною приналежністю) склад своїх членів, відзначалася орієнтацією на державну українську незалежність. Таке спрямування УВГ є безпосередньою заслугою В. Липинського.

В. Липинський стояв біля витоків першої української національної партії консервативного спрямування – УДХП. Його роль полягала не лише в безпосередній участі в організаційному становленні цієї політичної організації, а й ідеологічному оформленні її програмових засад, котрі фактично визначали всю політичну діяльність партії протягом доби національно-визвольних змагань.

Аналіз окремих положень партійної програми, складеної В. Липинським, відображає еволюцію його політологічних поглядів, свідчить про далекоглядність її автора як політика, гнучкість його політичного мислення, оскільки він при готовності на деякі компроміси у питаннях державотворення (саме так слід розцінювати його орієнтацію на демократичну форму правління, проголошену в програмі партії), не відступав від головної його мети – суверенної (у розумінні В. Липинського – незалежної) Української держави.

За часів Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР (червень 1918 – серпень 1919 рр.) В. Липинський виявив себе як талановитий дипломат, що був безпосередньо причетний до налагодження зовнішньополітичного співробітництва української держави, піднесення її авторитету на міжнародній арені. Як державний діяч він неухильно відстоював ідею єдиного національного фронту в боротьбі за збереження української незалежності, а також територіально-державний принцип внутрішньої й зовнішньої політики (на противагу поширеному тоді серед українських діячів унерівського напрямку принципу класово-партійного будівництва Української держави).

РОЗДІЛ VI. В. ЛИПІНСЬКИЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (1919 – 1931 рр.)

6.1. Заснування та вироблення ідеології Українського союзу хліборобів-державників. Ширення гетьмансько-монархічного руху (1920 – 1927 рр.)

Із моменту виходу у відставку з поста українського посла у Відні й до кінця свого життя В. Липинський залишався в еміграції. За періодизацією української політичної еміграції 20-их рр. ХХ ст., запропонованою дослідницею В. Піскун, він належав до представників третьої її хвилі, що часово припала на березень 1919 – 1920 рр. і була зумовлена політичним протистоянням між різними українськими партіями, військовою поразкою від більшовиків та передачею під контроль Польщі частини українських земель¹⁵³³. Пізніше в листі до Осипа Назарука від 22 грудня 1927 р. В. Липинський так пояснював неможливість власного повернення на рідну Україну: «<...> Вся моя праця – все моє єство зв'язані з Державою Українською. Нема держави – нема мене: “або під щитом, або на щиті”. Іншого оправдання для мене нема»¹⁵³⁴.

З вересня 1919 р. В. Липинський мешкав під Віднем у містечку Райхенау, підгірській околиці австрійської столиці. Ще 9 вересня він офіційно звернувся до Державного управління провінції Штирія у м. Грац з проханням залишитися мешкати на деякий час у цій місцевості Австрії¹⁵³⁵. З 21.09.1919 р. по 8.11.1926 р. він був зареєстрований за адресою: Райхенау, вул. Карла Людвіга, будинок 172. Вибір місця проживання диктувався трьома чинниками. Першим було бажання колишнього посла втекти з австрійської столиці, котра різними українськими урядовими установами, що тоді там перебували і, за його власними словами, «руйнували зародки української державности», робили на В'ячеслава Казимировича надзвичайно гнітюче враження¹⁵³⁶. Інший важливий чинник полягав у значно меншій дорожнечі, ніж у Відні, та більш здоровим кліматом. Власне, саме це останнє й відзначав В. Липинський у листі до С. Томашівського від 10 травня 1921 р.: «Тут значно дешевше і здоровіше, що для мене тепер важно, з огляду на те, що здоровля моє останніми часами сильно підупало і відновила давня хвороба легких»¹⁵³⁷. Маленький будинок, кілька кімнат у котрому винаймав В. Липинський, був збудований ще 1902 р. за проектом Карла

¹⁵³³ Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.): Монографія / Валентина Миколаївна Піскун. – К.: МП Леся, 2006. – 672 с. – С. 77.

¹⁵³⁴ Листи В. Липинського до О. Назарука / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наукове видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 303 – 333. – С. 307.

¹⁵³⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 3, спр. 107, арк. 99.

¹⁵³⁶ Листи В. Липинського до Ф. Гладилевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 308 – 309. – С. 309.

¹⁵³⁷ Листи Липинського В. до Томашівського С. – С. 366.

Кубачека для капелюшних підприємців Фердинанда та Терези Піміскерн*. На момент замешкання там посла у відставці графа фон Липинського (саме так діяч іменувався у реєстраційній книзі Райхенау)¹⁵³⁸ будинок належав родині Чидерер.

В еміграції В. Липинський одразу зосередився на теоретичному розробленні нової концепції українського державотворення. Це було пов'язане з трагедією поразки національно-визвольних змагань, причини котрої політик і мислитель бачив у неспроможності української демократії забезпечити успішне державне будівництво. У листі до Д. Донцова від 12 листопада 1919 р. він зазначав: «Я все стояв, стою і стояти буду на ґрунті державному, через те, що без власної держави не мислю собі нашого національного життя. І я певний, що Ви ані на хвилину не повірили тим, хто сказав Вам, що я з того ґрунту зійшов...»¹⁵³⁹. За досить короткий термін В. Липинський розробляє теорію класократичної гетьманської трудової монархії, котра стає ідеологічною програмою одного з найбільш потужних політичних напрямів української еміграції в Західній Європі, США, Канаді, Латинській Америці, а також на західноукраїнських землях – українського гетьманського руху. Сам В. Липинський протягом 20-их років ХХ ст. виступає як один з його провідників і незаперечний ідеолог.

Уся українська еміграція міжвоєнного періоду була, як слушно відзначила В. Піскун, наскрізь політичною, оскільки «вихід на еміграцію спричинили явища саме політичного характеру – невизнання більшовицької й польської влади як несправедливо утверджених на українській землі»¹⁵⁴⁰. Саме через це лідери українського національного руху в еміграції мусили вдатися до розроблення ідеології, стратегії та тактики боротьби за повернення права українцям жити у власній державі. В'ячеслав Липинський виявився одним із провідників згаданих процесів. Причому той політичний напрям, ідеологічну підставу котрого він теоретично розробив і уґрунтував, виглядав дуже своєрідно серед переважно національно-демократичного за своїм забарвленням розмаїття провідних політичних напрямів емігрантського середовища.

Як згадував О. Шульгин, В. Липинський, приїхавши після своєї демісії восени 1919 р. на кілька днів з Райхенау до Відня, висловив йому своє переконання у недовговічності республіканської української державності. Причину невдачі чергової державотворчої спроби вбачав у бунтарстві української інтелігенції, котре називав «національною трагедією». Тоді він уже був непохитний у думці, що сучасне йому покоління українських політиків може бути творчим лише у культурно-національній сфері, у сфері ж політичній – воно є руїницьким. І, навпаки, той елемент, провідна верства, котра, на думку діяча, мала хист до державного будівництва, нічого не варта у культурно-національних

---

* Див. фотододаток.

¹⁵³⁸ Копія документа ласкаво надана пані Барбарою Зах.

¹⁵³⁹ Листи В. Липинського до Д. Донцова. – С. 572.

¹⁵⁴⁰ Піскун В. Політичний вибір української еміграції... – С. 9.

справах. Тому для утворення держави необхідний був компроміс обох елементів¹⁵⁴¹. Цю ідею соціальної консолідації суспільства як умову успішного державотворення він згодом обґрунтує у своєму головному творі – політологічному трактаті «Листи до братів-хліборобів».

Незважаючи на гірку поразку національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., В. Липинський свято вірив у те, що «державна неміч, у якій опинилась Україна, не вічна», що «кожний день <...> наближає <...> нас до нового політичного Різдва». При цьому він також був переконаний, що «ніщо в громадському житті не робиться “само собою”. Все, що ми в ньому бачимо, єсть результатом ділання певних сил, які зароджуються, ростуть, вступають в боротьбу з іншими силами і перемагають їх, або гинуть в боротьбі»¹⁵⁴². Також він був свідомий того, що Українська держава може бути збудована «тільки державно-творчими елементами»¹⁵⁴³.

Для того, щоб забезпечити відповідне «ділання» громадських сил, необхідно було створити нову ідеологію українського державотворення. Бо саме «в слові, в ідеї», на думку В. Липинського, діставало вираз підсвідоме хотіння власної держави у середовищі українського громадянства. Над розробленням такої стрункої ідеологічної системи Української держави і працював протягом усього еміграційного періоду свого життя видатний український мислитель В. Липинський. Ця ідеологія стала підмур'ям консервативно-монархічного руху в українській еміграції. І якщо сам цей рух за потужністю й політичними впливами в середовищі української еміграції посідав, за різними оцінками, третє або й четверте місце (після уенерівців, націоналістів, комуністів), то за стрункістю й силою ідеологічного обґрунтування йому практично не було рівних. І це останнє було заслугою саме Вячеслава Казимировича Липинського. Ось як про це писав Л. Цегельський: «<...> Гетьманці мають кілька визначних лідерів та ідеологів <...>. Кождий з них основно обізнаний з творами головного ідеолога сего напрямку Вячеслава Липинського, котрому рівного ні одна, ні друга група (йдеться про групи уенерівців і комуністів. – І.П.) не має. Можна не погоджуватись на теорії та концепції Вячеслава Липинського, але треба признати, що вони є сміливі, обґрунтовані научно-соціологічним методом, передумані та нав'язані горячою любов'ю до України, глибоким патріотизмом та болем серця за Рідний Край»¹⁵⁴⁴.

Свого часу О. Шульгин зауважив, що саме специфічність ідей В. Липинського, яку Олександр Якович, певно, пов'язував з їх консервативно-монархічним характером, тягнула за собою звуження гетьманського руху, не давала їм «стати широко популярними»¹⁵⁴⁵.

¹⁵⁴¹ Шульгин О. На смерть Липинського / Олександр Якович Шульгин // Тризуб. – Париж, 1931. – № 26. – 5 липня. – С. 3. / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 129, арк. 137.

¹⁵⁴² Листи В. Липинського до Д. Греголинського – С. 415.

¹⁵⁴³ Листи В. Липинського до Д. Донцова. – С. 573.

¹⁵⁴⁴ Цегельський Л. Гетьманці на вигнання / Лонгін Михайлович Цегельський // Америка. – Філадельфія, 1929. – 2 листопада / ЦДАВОВУ, ф. 4363, оп. 1, спр. 1, арк. 32.

¹⁵⁴⁵ Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / Олександр Якович Шульгин. – Париж: вид-во «Меч», 1934. – С. 23.

Своєрідну парадоксальність місця й ролі консерватизму в українській політичній думці ХХ ст. відзначав і відомий український історик та політолог І. Лисяк-Рудницький. На його переконання, з чотирьох провідних напрямів політичної думки – народництво, націоналізм, комунізм та консерватизм – саме останній, «найслабший і найменше підтримуваний у масах, зробив найбільший інтелектуальний внесок протягом останнього століття»¹⁵⁴⁶. Заслуга у теоретичному обґрунтуванні цієї течії належить В. Липинському. І це не випадково. Адже В. Липинський уже напередодні Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. кардинально відрізнявся від усього загалу тодішніх українських діячів демократичного табору. Відрізнявся, насамперед, високим рівнем своєї політичної культури. І саме це дало йому змогу відповісти на роки революції політичною доктриною, до того ж зараз після окупації України¹⁵⁴⁷.

Крім теоретично-ідеологічної роботи, В'ячеслав Казимирович одразу по виході у відставку розпочинає й організаційну діяльність із заснування нової політичної структури, що мала об'єднувати представників названого руху. Наприкінці 1922 р. він зізнавався у листі до С. Томашівського, що протягом попередніх трьох еміграційних років йому доводилося «весь час робити дві роботи: організаційну і літературну, тобто сполучати в собі дві функції, які не повинні сполучатись у нормальних умовах»¹⁵⁴⁸. Це свідчить про те, що В. Липинський віддавав усі свої сили започаткуванню та розвитку гетьмансько-монархічного руху, а також обґрунтуванню його ідеологічної основи. В організаційно-практичній діяльності він звертав увагу як соратників, так і противників, на необхідність зосередження на внутрішній політиці замість зовнішньої й на пріоритеті організації над орієнтацією. Останнє доводив тим, що «всі українські орієнтації фунта клаків варті без української організації»¹⁵⁴⁹. Що ж до важливості внутрішньої політики, то її головне завдання В. Липинський убачав насамперед у консолідації та внутрішньому скріпленні нації, оскільки саме роз'єднаність у середині провідників українства призвела до поразки національно-визвольних змагань. У листі до А. Жука він у той час з гіркотою писав: «<...> Нас побили тому, що ми були *внутрі* слабі, незорганізовані, дурні і слабодухи»¹⁵⁵⁰.

Зважаючи на гіркий досвід національно-визвольних змагань, В. Липинський не вірив у те, що сконсолідувати націю та побудувати українську державу зможуть демократи. Тому протягом усього еміграційного періоду свого життя він гостро критикував ідею, пропаговану уенерівським проводом, що «народ, мовляв, вирішить виборами, які з його провідників найкращі; і ці, що одержать більшість

¹⁵⁴⁶ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 73.

¹⁵⁴⁷ Rudko W. Doncov i Lypyns'kyj / W. Rudko // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4. – Р. 483.

¹⁵⁴⁸ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 373.

¹⁵⁴⁹ Липинський В. Листи до братів-хліборобів... – С. XXVII.

¹⁵⁵⁰ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 773.

народних голосів, будуть мати право по-своєму будувати нашу державу». Заперечуючи демократію як конструктивну державотвірну силу, В. Липинський наголошував: «Народ ніколи не буває кращий і розумніший од своїх провідників і він не в силі вирішити того, чого вони самі вирішити не можуть». При цьому він також не вважав можливим у державотворчому процесі покладатися виключно на провідників нації, її еліту, оскільки остання «має нахил до сварки і роз'єднання». На його переконання, успішне державотворення забезпечить «такий спосіб організації влади, який обмежить вроджену сваволу наших провідників, збільшить в той спосіб їхню внутрішню силу і дозволить їм, завдяки цій силі, виконувати свої провідні завдання супроти народу та знаходити у нього піддержку, необхідну для виконання цих завдань»¹⁵⁵¹. Цим способом організації влади мислитель уважав монархію. Причому чим більший нахил до сваволі, до роз'єднання мають провідники того чи іншого народу, тим більше, на його думку, такому народові потрібен саме монархічний тип державного устрою. Такий висновок В. Липинський робив із гіркого історичного досвіду української національно-визвольної боротьби, вказуючи, що «всі наші власні недовговічні республіки, тобто такі способи організації влади, при яких верховна влада належить всім, кінчались завжди стихійною тягою нашого народу до чужих монархій, тоб-то до таких способів організації влади, при яких верховна влада належить тільки одному». Саме тому він уважав за необхідне в українському державотворенні орієнтуватися виключно на «власну монархію»¹⁵⁵². Але монархію не абсолютну, а конституційну, яка «не допускає завеликої свободи, але і не нищить її зовсім». Така монархія, як твердив В. Липинський, «сама стоїть під одним для цілого народу законом, береже його і обмежує ним свободу, але разом з тим в межах цього закону вона допускає свободу». В Україні до такого типу монархії наближалось, за переконанням мислителя, традиційне Гетьманство. Саме у цій формі державного устрою, як він переконував, «найповніше виявилось <...> наше хотіння держави»¹⁵⁵³.

У листопаді 1919 р. він листовно входить у зносини зі своїми давніми соратниками по УДХП – С. Шеметом та Д. Донцовим (останній – із 1918 р. був членом Головної Управи партії) і висуває пропозицію «відживлення організації <...> партії, чи, краще кажучи, напряду» за кордоном¹⁵⁵⁴. Однак В'ячеслав Казимирович розуміє, що за два роки від утворення УДХП та прийняття її партійної програми багато що змінилося. Напередодні антигетьманського повстання партія мала свої організації на Полтавщині, Харківщині, Київщині, Катеринославщині, північних повітах Херсонщини, західних повітах Поділля. На той час частина з них провадили значну роботу серед об'єднаних у ній хліборобів, що подекуди

¹⁵⁵¹ Листи В. Липинського до Д. Греголинського – С. 416.

¹⁵⁵² Там само. – С. 417.

¹⁵⁵³ Там само.

¹⁵⁵⁴ Листи В. Липинського до Д. Донцова. – С. 573.

виявлялася відразу в осягенні і політичних, і економічних, і навіть культурних цілей. Тобто діяльність цих партійних груп була подібною до діяльності професійних спілок. Цей досвід поєднання справи економічної організації хліборобського елемента з поширенням серед нього відповідної політичної пропаганди виявився досить позитивним¹⁵⁵⁵. Однак після чергової більшовицької окупації все змінилося. Та частина партії, представники котрої залишилися на території України, перейшли на нелегальний стан. Решта, що опинилися за кордоном, були «<...> розпорошені новою українською руїною, втратили контакт між собою». Тому «політичну еволюцію, викликану зміною політичної ситуації, партія не могла переходити як цілість, нормально, а переходили її окремо, кожна по-своєму, ті частини партії, що завдяки тим чи іншим причинам не втратили зв'язку між собою»¹⁵⁵⁶.

Через це у той самий час (у листопаді 1919 р.) В. Липинський пише «одвертий лист» до «політичних приятелів і однодумців»¹⁵⁵⁷ з метою спрямувати його до розпорошеного за кордоном представництва УДХП. Лист називався «Дорогі друзі» й призначався для висвітлення погляду В. Липинського на те, якою має бути «дальша політична лінія» партії¹⁵⁵⁸. Його дослідниця Т. Осташко цілком слушно схарактеризувала, як «прелюдію» до майбутнього політологічного трактату мислителя «Листи до братів-хліборобів»¹⁵⁵⁹. Причин, через які діяч вирішив оголосити власні думки друком, було кілька. Серед головних – неможливість зібрати у тих умовах партійний з'їзд; намагання довести політичним противникам, що хлібороби-демократи «не загубили між собою духовного зв'язку», а також спроба покласти кінець чуткам, які ширилися навколо імені В. Липинського, котрого політичні супротивники звинувачували у зраді інтересів національно-державного будівництва.

У листі мислитель одразу вказав на конечність теоретичного обґрунтування нової концепції українського державотворення, оскільки без неї не може бути ніякого практичного втілення цієї ідеї в життя. В іншому разі український народ не зуміє вибороти державної незалежності. «Без попередньої – матеріальним процесам в життю нації відповідаючої і розвиток цих процесів усвідомлюючої, але іменно духової, іменно інтелектуальної, – напруженої праці, – наголошував В. Липинський, – ніяких великих, позитивних, будуючих діл в історії націй не буває»¹⁵⁶⁰. Одночасно В. Липинський переконував своїх однопартійців у недоречності складання нової партійної програми, бо затяжна політична криза, в якій опинилася на той момент Україна, «не має в собі ніяких даних для програмової класифікації політичного життя». Цю останню тезу він пояснював тим, що будь-якій партії політична програма необхідна тоді,

¹⁵⁵⁵ Шемет С. До історії Української Демократично-хліборобської партії. – С. 77.

¹⁵⁵⁶ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 41.

¹⁵⁵⁷ Там само.

¹⁵⁵⁸ Липинський В. Дорогі друзі. – С. 25.

¹⁵⁵⁹ Осташко Т. В'ячеслав Липинський і українська національна демократія. – С. 103.

¹⁵⁶⁰ Липинський В. Дорогі друзі. – С. 26.

коли вона веде боротьбу за владу в умовах парламентаризму. Однак тоді справа української влади на території України була вже практично програна і відповідно не існувало жодних умов для боротьби за цю владу. Тому В. Липинський наполягав на необхідності витворення не «деталізованої програми», вибудованої на «партійно-політичній фразеології», а «точно і ясно означених» «головних цілей».

Видатний мислитель уже тоді зрозумів, що в ідейно-політичному плані майбутні визвольні змагання будуть тривалими і полягатимуть не у боротьбі партійних програм, а у боротьбі головних засадничих напрямів, котрі він визначав так: *«за Українську Державу, чи проти Української Держави, і як за Українську Державу – то за яку, на яких фундаментах збудовану Державу»*¹⁵⁶¹.

Наприкінці 1919 р. з ініціативи діячів кількох правих партій (УДХП, УПСС, УНП, УРДП та ін.) у Кам'янці-Подільському було створено «Союз української державності», котрий відстоював відповідну назві ідею. В. Липинський не заперечував проти участі у цьому об'єднанні хліборобів-демократів, однак на перспективу діяльності союзу дивився скептично, оскільки був переконаний, що «зреформувати політичні звичаї свідомих Українців при допомозі їх-же самих» є «утопією»¹⁵⁶². Коли ж новостворена організація проголосила своєю метою «Конституційну Республіку» В. Липинський категорично заявив про те, що не має з нею «нічого спільного»¹⁵⁶³. Пізніше так само скептично В'ячеслав Казимирович поставився й до створення на початку січня 1921 р. опозиційно налаштованими до політичного курсу С. Петлюри діячами Всеукраїнської національної ради, до складу котрої увійшли представники УДХП, УПСС, УПСФ, УПСР, УПНР та інших політичних організацій. Своєю метою вони проголосили ідею української соборної держави і консолідації українського громадянства на ґрунті національно-історичних традицій самостійництва. До складу ВНР увійшли й два представники Директорії – А. Макаренко та О. Андрієвський. Прагненням членів цього об'єднання було подолання диктаторських тенденцій української державної влади (Головний отаман С. Петлюра зосередив на той час у своїх руках необмежені диктаторські повноваження). Створення ВНР викликало занепокоєння з боку Державного центру УНР у Тарнові. Щоб нейтралізувати новостворений орган, 3 лютого того ж року було ініційовано скликання Ради Республіки – представницької структури, що мала виконувати роль своєрідного передпарламенту.

Скептицизм В. Липинського відносно ефективності новопосталої ВНР був не випадковий, адже її представники відразу продемонстрували відсутність одностайності. Члени УПСР, УПСФ і УПНР визнавали Державний центр у Тарнові. Інша частина ВНР, до якої входили галицькі політичні діячі й січові стрільці, наполягали на негайному розірванні

---

¹⁵⁶¹ Там само. – С. 27.

¹⁵⁶² Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 763.

¹⁵⁶³ Там само. – С. 764.

стосунків з Державним центром УНР та боротьбі за незалежність Галичини як початкового етапу відродження української державності. Для В. Липинського всі «державницькі» наміри ВНР виглядали абсолютно безперспективними. На його погляд, галицькі діячі взагалі не мали брати участі у цьому об'єднанні зі збанкрутілим політикумом Наддніпрянської України. Не відкидаючи ідеї української соборності, він указував на неможливість її реального втілення у той момент, а тому бачив єдиний вихід у врятуванні Галичини. Однак спробувати це зробити галицькі діячі мали самотужки, без участі наддніпрянців. У справі ж боротьби за незалежність на Великій Україні діяльність зазначених вище політичних партій В. Липинський вважав такою, що не може мати позитивних наслідків. А у всякому об'єднанні цих «збанкрутованих політичних партій» убачав лише збільшення «національної руїни». Цю свою думку він так аргументував у листі до О. Назарука від 23 квітня 1921 р.: «Консервування цього збанкрутованого українства в формі ріжних міжпартійних об'єднань я вважаю ділом для нашої національної будуччини шкідливим, бо воно викличе тільки вкінці на Україні реакцію проти українства і зненависть до нього, якщо воно і далі буде репрезентоване дотеперішніми об'єднаними українськими партіями»¹⁵⁶⁴.

Урешті, В. Липинський приходить до переконання у необхідності організаційно трансформувати «ідейну групировку» хліборобських політичних сил. Останню він уявляв не у формі партії, а у формі політичних союзів або блоків, котрі ґрунтувалися б на класовій, а не партійній основі, й об'єднували б «близькі по своїм матеріальним інтересам, по потребам своєї матеріальної продукції, а через те сталі і міцні, наші національні класи і групи»¹⁵⁶⁵. Такий підхід був подиктований тим, що подальші змагання за Українську державу В. Липинський уявляв не як боротьбу за неіснуючу вже українську владу, а як боротьбу за творення такої влади¹⁵⁶⁶. Державно-творчий потенціал майбутньої «ідейно-політичної групи» В. Липинський нерозривно пов'язував із концепцією територіалізму та консерватизму і вперше у своєму листі «Дорогі друзі» відкрито пропагував форму державного устрою – «Гетьманство», котру розумів як різновид конституційної монархії та протиставляв «Республіці»¹⁵⁶⁷. При цьому він був упевнений, що вести боротьбу на відновлення української незалежності слід виключно власними силами, не очікуючи допомоги з боку сторонніх сил. Зокрема, коли один із його соратників, також представник українства польської культури, З. Грохольський висловив у 1922 р. думку про доцільність пошуку порозуміння з польськими державними чинниками, В. Липинський висловив категоричне заперечення цієї ідеї та вказав представникові

¹⁵⁶⁴ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 20.

¹⁵⁶⁵ Липинський В. Дорогі друзі. – С. 27.

¹⁵⁶⁶ Липинський В. Братерська сповідь (У перші роковини Ради Присяжних Українського союзу хліборобів-державників) // HUS. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4. – Р. 408.

¹⁵⁶⁷ Липинський В. Дорогі друзі. – С. 28.

старого шляхетського роду на її хибність такими словами: «Воляння про допомогу до наших братів, що zostалися в старому краю (тобто до поляків. – І.П.), вимагання від них чину, котрий ми самі маємо робити – перекреслює, на мою думку, саму істоту нашого покликання: з лицарів вільних і творців нашого державного життя перетворює нас на посланців Метрополії <...>». Виконання ж призначення своєї шляхетської верстви, визначене ним як «вічне покликання лицарів», мислитель уважав можливим лише за однієї умови: «Якщо власну державу творити будемо власними силами!»¹⁵⁶⁸.

У той період В. Липинський увійшов також у зносини з В. Габсбургом (В. Вишиваним), котрого деякі прихильники ідеї українського монархізму, опозиційні до П. Скоропадського, вважали реальним претендентом на український престол. В'ячеслав Казимирович не вбачав за ним такої ролі, однак щиро хотів притягнути представника однієї з європейських династій до розпочатої ним політичної акції. У листі до австрійського архієпископа, датованому 1920 р., він писав: «Наша організаційна праця поволі посувається вперед. Може, Бог допоможе нам об'єднати наші державні елементи»¹⁵⁶⁹.

Біля В. Липинського гуртується коло соратників і однодумців, котрих також хвилювало питання пошуку шляхів відновлення соборної й самостійної України. Прихильниками та найближчими сподвижниками видатного мислителя на першому етапі його еміграційної політичної діяльності стають Д. Дорошенко, М. Кочубей, А. Монтрезор, С. Шемет, Л. Сідлецький (Сава Крилач), О. Скоропис-Йолтуховський та М. Тимофіїв. Саме вони й увійшли на початку 1920 р. до складу ініціативної групи заснування Українського союзу хліборобів-державників¹⁵⁷⁰. Цікавим є той факт, що четверо з них за своїм походженням належали до шляхетської верстви. Так, зокрема, Дмитро Іванович Дорошенко, як відомо, був нащадком козацько-дворянського роду з Чернігівщини; Сергій Михайлович Шемет – походив з давнього українського шляхетського роду з Полтавщини. Він, як пам'ятаємо, був однопартійцем В. Липинського в УДХП. З 1919 р. перебував у еміграції в Австрії, а з 1921 р. – у Німеччині. У січні 1921 р., тобто вже після створення УСХД, він разом із В. Липинським підписав офіційну заяву про вихід із лав УДХП. Заява була переслана на руки закордонного комітету партії, що мав осідок у Тарнові, й призначалася Загальним Зборам організації. Головною мотивацією цього кроку була незгода діячів із тими програмовими засадами колись створеної ними ж партії, котрі з'явилися як наслідок компромісу із наявним тоді

¹⁵⁶⁸ Листи В. Липинського до З. Грохольського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 436 – 439. – С. 438.

¹⁵⁶⁹ Листи В. Липинського до В. Габсбурга / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 269 – 278. – С. 272.

¹⁵⁷⁰ Осташко Т. Засновники Українського союзу хліборобів-державників / Тетяна Сергіївна Осташко // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://hetman-ua.org/lipinsky/almanah-ua6.html> |

демократично-республіканським характером державного будівництва. Цими засадами були республіканізм і партійно-демократична тактика партії. На момент же заснування УСХД ситуація різко змінилася, а тому В. Липинський та С. Шемет уважали, що «прикривати гетьмансько-монархічну і класову суть хліборобського руху зовнішнім “програмним” республіканством і партійно-демократичною тактикою – це значить одірватись од свого класу, ділити долю всієї інтелігентської української демократії і разом з нею продовжувати діло національного руїництва». Також у заяві було зроблено наголос на тому, що «партія, побудована на демократично-республіканських основах, нищить єдність класу і нищить в корінь його здатність на жертви, бо щоб придбати собі членів, вона мусить їм обіцнати реальні користи, а не ставити перспективу жертви; мусить потурати ухилянню від національних і класових обов'язків, а не кликати до якнайпильнішого їх виконання»¹⁵⁷¹.

Також із Полтавщини походив Микола Васильович Кочубей – виходець із козацько-шляхетського роду, спорідненого із П. Скоропадським. У 1918 р. він був одним із керівників Всеукраїнського союзу хліборобів-власників (котрий, як уже знаємо, виник після відокремлення від Всеросійського союзу земельних власників). З 1 липня 1918 р. він працював урядовцем особливих доручень МЗС України при українському віденському посольстві¹⁵⁷². У вересні 1918 р. В. Липинський, котрий просив тодішнього міністра закордонних справ Д. Дорошенка про відставку в зв'язку з різким погіршенням здоров'я, пропонував на своє місце саме М. Кочубея, характеризуючи його як порядну і чесну людину, а крім того, вказував на його спорідненість із родом Скоропадських, як на можливий впливовий чинник при дворі гетьмана¹⁵⁷³. Напевно, саме у добу національно-визвольних змагань відбулось остаточне завершення формування національної свідомості та політичної орієнтації М. Кочубея. Перша стала виразно українською, а другу, на наш погляд, можна визначити як державницько-монархічну.

Ще один політичний соратник В. Липинського – Адам Йосипович Монтрезор – мав графський титул і належав до французького аристократичного роду, що від XVII ст. осів на Поділлі. Він був близьким другом В. Липинського та сусідом його посілостей на Уманщині. Згодом одружився із старшою донькою Павла Скоропадського Марією.

Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський (1880 – 1950) пройшов складний шлях власних світоглядних трансформацій. Починав політичну кар'єру в лавах РУП і після її розколу став одним із засновників Української соціал-демократичної «Спілки». Після засудження царським урядом та засланням до Сибіру зумів утекти за кордон. І вже під час Першої світової війни був одним з провідних діячів «Союзу визволення України», ідеологічні підвалини під який заклав В. Липинський. Отже,

¹⁵⁷¹ ЦДАВОВУ, ф. 3866, оп. 1, спр. 207, арк. 6.

¹⁵⁷² Там само. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 1, арк. 125.

¹⁵⁷³ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 599.

невипадково у пореволюційний період він опинився саме у лавах гетьманців.

Слід зауважити, що в історичній літературі й досі спотерігаються розбіжності у питанні точної дати заснування УСХД. Дослідниця Т. Осташко називає точкою відліку цієї політичної організації весну 1920 р.¹⁵⁷⁴. Напевно, підставою такої точки зору історик вважає укладену між представниками УСХД та гетьманом П. Скоропадським угоду, що датується 8 травня того ж року. В цьому документі вже вживається назва політичної групи – Український Союз Хліборобів Державників. Однак «де-юре» можемо говорити про постання союзу лише після ухвалення його організаційно-правових документів, таких, як Статут та Регламент. Вони ж були затверджені 29 грудня 1920 р. (а не в січні 1921 р., як твердить Т. Осташко¹⁵⁷⁵). Про це свідчить, зокрема, відповідна позначка на друкованому примірнику цих документів¹⁵⁷⁶. І саме цю дату вважали датою заснування організації самі її члени¹⁵⁷⁷. До 29 грудня 1920 р., як стверджував, зокрема, С. Шемет, УСХД існував лише «як ініціативна група»¹⁵⁷⁸. Цю ж дату заснування союзу називають й інші гетьманські пресові органи¹⁵⁷⁹.

Однак, безумовно, організаційні заходи, спрямовані на об'єднання однодумців у союзі, тривали протягом усього 1920 р. Ще на початку згуртування ініціативної групи заснування союзу, вона видала у Відні відозву «До українських хліборобів» авторства В. Липинського¹⁵⁸⁰, в котрій, за висловом І. Лоського, виявився «ясний і недвозначний розрив українських хліборобів з інтелігентсько-партійною ідеологією», що «розбиває національний організм, ширить політичну деморалізацію і політичний розгардіяш». Відозва закликала об'єднатися всі хліборобські елементи незалежно від їхньої дотеперішньої політичної орієнтації на класовій підставі в єдиний «Український союз Хліборобів-Державників», у якому «кожна партія чи організація мала-б повну автономію при однім об'єднуючим <...> всіх гаслі: лад і порядок в правовій, суверенній, незалежній, національній Українській Державі, збудованій на підставі міжкласового компромісу на українській етнографічній території»¹⁵⁸¹. Відозва переконувала, що у теперішній ситуації слід організувати не партії, а класи, об'єднувати українців «по тому, як вони працюють і що вони продукують, а не по тому, що вони говорять і до якого роду політичних авантур вони прихилиються»¹⁵⁸². Ще одним об'єднавчим чинником, що мав допомогти побороти «ріжні політичні орієнтації окремих частин

¹⁵⁷⁴ Осташко Т.С. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби. – С. 123.

¹⁵⁷⁵ Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД. – С. 70.

¹⁵⁷⁶ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 373, арк. 7 зв.; Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – 36. II, III, IV. – С. 272.

¹⁵⁷⁷ Бюлетень гетьманської управи. – Берлін, 1931. – Ч. 12 (лютий). – С. 9 – 15.

¹⁵⁷⁸ Там само. – С. 15.

¹⁵⁷⁹ Вісник громад УСХД в межах Польщі. – Варшава, 1932. – Ч. 1 – 2. – Січень. – С. 4 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 2, спр. 31, арк. 4 зв.

¹⁵⁸⁰ Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі. – С. 262.

¹⁵⁸¹ Бюлетень гетьманської управи. – Берлін, 1931. – Ч. 12 (лютий). – С. 15.

¹⁵⁸² Шемет С. До історії Української Демократично-хліборобської партії. – С. 78.

хліборобського класу», проголошувалася «любов до рідної землі»¹⁵⁸³. Це був той самий принцип територіалізму, котрий постійно пропагував В. Липинський.

Важливим документом політичної організації, що переходила стадію свого формування, як уже зазначалося, стала угода з гетьманом П. Скоропадським, укладена 8 травня 1920 р. Із боку УСХД її підписали В. Липинський, С. Шемет, О. Скоропис-Йолтуховський, Д. Дорошенко та А. Білопольський. З боку П. Скоропадського підпис під документом поставив особистий ад'ютант гетьмана полковник Г. Зеленецький. Цей документ заявив про головні наміри підписантів. Вони полягали у «збудуванні незалежної, міцної Української Держави» з устроєм у вигляді конституційної монархії¹⁵⁸⁴.

П. Скоропадський у цьому документі ще не проголошувався прямо майбутнім українським гетьманом-монархом. Однак в угоді він визнався «Начальним Вождем (тобто головнокомандувачем. – І.П.) усіх оружних сил Української держави». Одночасно в документі зазначалося, що «коли успіх наших оружних сил під проводом Начального вождя і державне будівництво досягнуть такого розвитку, який уможливить завершення нашої праці коронаційним актом, ми прирікаємо вжити всіх наших впливів на те, щоб Українським Монархом став Начальний Вождь наших оружних сил»¹⁵⁸⁵. Отже, йшлося саме про П. Скоропадського. Цікавим моментом в угоді була спроба консолідації всіх консервативних сил в одному таборі – гетьмансько-монархічному русі. Йдеться про згадування в документі імені ще одного претендента на український престол – В. Габсбурга (В. Вишиваного), котрий був раніше фактичним політичним супротивником П. Скоропадського. Згідно з умовами угоди головнокомандувач українських збройних сил брав на себе обов'язок «об'єднання всіх українських державно творчих елементів» і як перший крок у цьому напрямі доручав «Полковникові В. Вишиваному під своїм зверхнім проводом окрему військову операцію в Галичині». Крім того, в угоді проголошувалося три головні органи, за допомогою яких Начальний Вождь мав здійснювати державне будівництво, – дорадчий (Генеральна Рада), законодавчий (Рада Земель) та виконавчий (тимчасовий адміністративний кабінет, котрий мав з постановням Української держави перетворитися у кабінет міністрів). В. Вишиваний разом із Г. Зеленецьким був одразу призначений гетьманом П. Скоропадським одним із референтів (членів) Генеральної Ради.

Однак зазначені наміри об'єднання консервативних елементів навколо УСХД не були, врешті, повністю реалізовані, принаймні щодо В. Габсбурга. У квітні 1921 р. він іде на політичний розрив стосунків з УСХД. Офіційною причиною цього стало несприйняття ним Статуту та Регламенту політичної

¹⁵⁸³ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 373, арк. 86.

¹⁵⁸⁴ Див.: Угода Гетьмана Павла Скоропадського з Українським Союзом хліборобів-державників / Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД / Тетяна Сергіївна Осташко // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 56 – 90. – С. 88.

¹⁵⁸⁵ Там само. – С. 88 – 89.

організації, розроблених В. Липинським. Останній дуже дивувався із того приводу, що полковника «так сильно вразив не демократичний характер» цих документів¹⁵⁸⁶. Інша причина, на думку Т. Осташко, полягала у тому, що архікнязь був дезінформований через друковані джерела уряду УНР щодо начебто польської zaangażованості В. Липинського у здійснюваній ним політичній акції¹⁵⁸⁷. Тим не менше, між В. Липинським та В. Габсбургом зберігалися прихильні людські взаємини. Останній навіть навідував В. Липинського у Райхенау¹⁵⁸⁸. Більше того, коли В. Вишиваний започаткував власну політичну акцію з претензією на українського монарха, В. Липинський прагнув до порозуміння і взаємодії¹⁵⁸⁹, але при цьому особливий наголос у співпраці з однодумцями звертав на необхідність єдності «нашого хліборобського фронту», а також закликав: «На однакості хліборобської організації, поборювання всяких покутніх гетьманчиків, покутніх “орієнтацій” і дрібних егоїстичних інтересів, звертайте найбільшу увагу»¹⁵⁹⁰.

Отже, В. Липинський та його соратники розпочали політичну акцію, спрямовану на відновлення гетьманства П. Скоропадського. Обґрунтовуючи її необхідність, діячі УСХД наголошували, що в останніх національно-визвольних змаганнях українців «тільки за Гетьманщини фактично існувала Українська Держава»¹⁵⁹¹. Сам же В. Липинський уважав гетьманство «найкращим системом організації українотворчих сил», наголошуючи, що «без Гетьманства-Монархії <...> нема чого й думати про Україну» і що лише гетьманство «дасть хребет Українству – зародкові Української Нації». Для УСХД ідея гетьманства стає основою праці та світогляду¹⁵⁹². Саме возстановлення гетьманства, «але не в колишній формі монархії елекційної (виборної. – І.П.), яка себе на Україні політично не оправдала, а в формі монархії невиборної дідичної, яка забезпечує більшу стійкість і більшу силу»¹⁵⁹³, хлібороби-державники визнають за свою головну мету.

Згадані раніше Статут та Регламент УСХД стали головними організаційно-правовими документами УСХД, що призначалися унормувати його діяльність. Вони ж започаткували розроблення політичної концепції союзу. Над ними В. Липинський працював протягом літа – початку зими 1920 р. і вже 29 грудня того ж року їх офіційно ухвалили. Фактично обидва документи презентували основні положення політичної та ідеологічної концепції УСХД. Вихідним положенням статуту було проголошення ідеї, що «Українська Нація не може існувати без своєї власної незалежної і

¹⁵⁸⁶ Листи В. Липинського до В. Габсбурга. – С. 274.

¹⁵⁸⁷ Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД. – С. 69 – 70.

¹⁵⁸⁸ Листи В. Липинського до В. Габсбурга. – С. 278.

¹⁵⁸⁹ Див.: Терещенко Ю., Осташко Т. Український партіот з династії Габсбургів. – С. 71 – 72.

¹⁵⁹⁰ Листи В. Липинського до А. Білопольського / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 199 – 207. – С. 200.

¹⁵⁹¹ Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – К.н. 1. – 36. I. – С. 1.

¹⁵⁹² Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. XXVII.

¹⁵⁹³ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – С. 369.

суверенної Держави», а також що «без існування Української Нації не може бути організованого громадського життя, ладу і спокою на Українській землі». Тому головне та конечне завдання УСХД полягало в організації «тих сил, що хочуть збудувати незалежну і суверенну Українську Державу на всіх землях, заселених українською етнографічною масою»¹⁵⁹⁴.

Майбутню державно-творчу працю УСХД статут ґрунтував виключно «на власних силах Української Нації, а не на випадковій і змінливій чужій сторонній допомозі». Форма державності, згідно з документом, мала відповідати потребам української нації, а також «виробленим історією традиційним, природнім і сталим взаємовідносинам» у середині українського суспільства. Тому ця форма державності мала спиратися на «матеріально продуктивні, трудові класи», забезпечувати кожному з них всю повноту його культурного й економічного розвитку та гарантувати участь в управлінні Державою, пропорційну ступеня його розвитку. Такою формою державності у документі проголошувалася Трудова Монархія з «дідичним», «незмінним» і «невибираним» Монархом на чолі. В. Липинський, як автор документа, був переконаний, що саме такий устрій забезпечить «Українській Державі не ефемерне, а трівке існування на цілий ряд поколінь».

Трудова монархія, відповідно до статуту, це така форма державності, котра стоїть «понад всіма класами», не є диктатурою якоїсь однієї «партії чи касти» та зацікавлена у забезпеченні можливості самоорганізації та якнайширшого розвитку всіх «продуктивних здібностей» кожного класу. Сам же дідичний монарх – «Гетьман Всієї України» – мав бути уособленням принципу національної та державної єдності, сталості національної традиції, а також «поважаного всіма Маєстату* Нації і Держави», що, врешті-решт, повинно було убезпечити цих останніх від «періодичних руїн і розкладового впливу сторонніх сил»¹⁵⁹⁵.

У статуті також проголошувалося, що державно-твірну діяльність УСХД починає від себе, а тому «змагає до самоорганізації свого хліборобського класу», для чого прагне до об'єднання всіх хліборобських елементів в Україні. Такими елементами визнавалися дворянство, козацтво та селянство (хоча у майбутній незалежній Україні поділ на стани передбачалося скасувати). Хліборобів планувалося об'єднати незалежно від їхніх маєткових володінь (у подальшому надмірні маєткові різниці мали бути усунені шляхом земельної реформи) і національної ідентифікації (національно свідомі українці, помосковлені та спольщені хлібороби) .

Статут передбачав створення органів класової хліборобської організації – так званих хліборобських рад (сільських, волосних, повітових, земельних), що мали виконувати насамперед господарські функції, зокрема, забезпечувати зростання економічної продукції хліборобського класу, що в результаті збільшувало б його вплив на адміністративне та політичне життя держави. Подібні класові органи планувалися й для інших нехліборобських

---

¹⁵⁹⁴ Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 261.

* Маєстат – від польськ. majestat – велич.

¹⁵⁹⁵ Там само. – С. 261 – 262.

класів суспільства¹⁵⁹⁶. УСХД відкидав у своїй організаційній побудові принципи партійності та виборності, а натомість плекав підстави «селекції, стажу, добору, солідарности і дисципліни, при яких більш відповідальні члени організації <...> наділяють членськими правами і збільшують права інших, менше відповідальних членів, приймаючи на увагу їх громадські прикмети і заслуги»¹⁵⁹⁷. Таким чином, документ відкидав усяку демократичну атрибутику функціонування союзу.

Більш детально характер побудови УСХД визначав його регламент, автором котрого також був В. Липинський. Цей документ мав вісім частин. У першому проголошувалися мета та головні завдання союзу, зокрема, знову наголос робився на необхідності встановлення дідичного гетьманства у незалежній і суверенній Українській державі. Другий розділ визначав членів організації як її співробітників. При цьому три чверті їх мали представляти землевласники, безпосередньо пов'язані з хліборобською працею.

У структурі організації виділялися три ступені членів-співробітників, права й обов'язки котрих залежали від узятої ними на себе відповідальності: співробітники-присяжні (члени Ради Присяжних), дійсні співробітники та співробітники-однодумці. На Раду Присяжних покладалася вся відповідальність за УСХД; вона стояла на чолі організації. До неї, згідно з регламентом, увійшли члени ініціативної групи заснування союзу, що підписали настановчі документи організації (статут і регламент) та склали запряження¹⁵⁹⁸.

Орган мусив ухвалювати свої рішення «не більшістю і не голосуванням, а згодою цілої ради». У разі відсутності «однодушної згоди» рішення мало прийматися головою ради і вважалось безапеляційним та обов'язковим для всіх її членів. Сам голова призначався «однодушною постановою Ради». Він не мав права «виступати назовні», вести переговори «зі сторонніми», підписувати папери. Вся його праця мала бути спрямована «на збільшення внутрішньої єдності і внутрішньої сили УСХД». Головою Ради Присяжних став В. Липинський. Також у структурі УСХД передбачалися адміністративні та судові органи, зокрема «Писарь, Скарбник, Судді, Голови Відділів». Їх призначала Рада Присяжних¹⁵⁹⁹.

Окремі розділи регламенту визначали статус двох наступних ступенів членів-співробітників. Так, дійсним членом-співробітником союзу міг стати кожен, хто бажав «активно працювати для здійснення цілей Союзу і хто пройшов певний <...> стаж як співробітник Однодумець». При цьому передбачалася попередня перевірка громадської діяльності та «індивідуальних прикмет» кандидата, а у разі позитивного рішення з боку Ради Присяжних (саме вона приймала до лав дійсних співробітників УСХД) – складання «Урочистої Обітниці». Її текст подавався у регламенті. Приблизно такий же механізм передбачався і для прийняття у

---

¹⁵⁹⁶ Там само. – С. 263.

¹⁵⁹⁷ Там само. – С. 264.

¹⁵⁹⁸ Там само. – С. 265.

¹⁵⁹⁹ Там само. – С. 268.

співробітники-одnodумці союзу, однак у цьому разі після позитивного рішення кандидат складав декларацію, текст якої також наводився у документі. Від усіх членів УСХД вимагалась беззаперечна відданість гетьманській ідеї, абсолютна дисципліна і послух по відношенню до представників вищих ступенів представництва організації¹⁶⁰⁰.

Хоча УСХД проголошувалася єдиною і неподільною організацією, все ж для полегшення її праці у різних місцевостях передбачалося заснування місцевих громад, до якої мали належати всі члени союзу, що проживали на відповідній території¹⁶⁰¹. В. Липинський визначав УСХД як організацію «чисто політичну, з характером ордену»¹⁶⁰². У цьому орденському характері побудови союзу він убачав запоруку успіху всього гетьмансько-монархічного руху. Пізніше у листі до Ради присяжних УСХД він так формулював головні засади діяльності союзу: «Ясна державна ідея і залізна організація – ось вся суть нашого окремішнього буття. Без ясної державної ідеї і без залізної організації ми нікому ні на що не потрібні. Без них ми з політично-державного погляду таке саме до нічого, крім руїни або рабства, не придатне дрантя, як і всі наші земляки, і виділяться нам тоді з посеред них своїм «Гетманством» – це абсурд»¹⁶⁰³.

У щоденникових записах одного з діячів гетьманського руху О. Назарука збереглися нотатки про обговорення у бесідах із В. Липинським у Берліні 1927 р. (тоді В'ячеслав Казимирович переїхав туди для праці в Українському науковому інституті) питання особистісних рис осіб, котрих приймали до гетьманських організацій. В. Липинський наголошував, що людей слід підбирати «по їх вартості, а не по тім, чи добре говорять». Серед важливих та необхідних якостей, що мали бути притаманні справжньому гетьманцю, ідеолог руху також називав прив'язаність до церкви, особисту чесність, відсутність агресивності, прагнення працювати на користь громади¹⁶⁰⁴. Подібні застереження щодо підбору членів гетьманського руху, виходячи з принципу «якості, а не кількості», знаходимо і у листах до А. Білопольського, одного із засновників Союзу українських хліборобів у Бухаресті (1921 р.). В. Липинський просив соратника звертати увагу на «якість людей», «ступень їх захоплення <...> ідеєю і <...> справою» (вважаючи, що «індиферентні в теперішній стадії нашого розвитку це зайвий і шкідливий баласт»), «ступень їх здібности до дисциплінованої і організованої праці»¹⁶⁰⁵.

Важливим завданням для В. Липинського, як ідеолога гетьмансько-монархічного руху в українській еміграції, була необхідність теоретичного

¹⁶⁰⁰ Там само. – С. 269 – 271.

¹⁶⁰¹ Там само. – С. 272.

¹⁶⁰² Листи В. Липинського до І. Волошина / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолооскип, 2003. – 960 с. – С. 262.

¹⁶⁰³ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр 275, арк. 30.

¹⁶⁰⁴ Там само, спр. 22, арк. 17 – 19.

¹⁶⁰⁵ Листи В. Липинського до А. Білопольського. – С. 202.

обґрунтування легітимності права П. Скоропадського на посідання гетьманської влади. Його виконання мало надзвичайне значення, оскільки, по-перше, забезпечувало персоніфікацію ідеї української трудової монархії у конкретній особі та її роді, а, по-друге, мало запобігти внутрішній боротьбі серед прихильників монархізму та появи серед них претендентів на український престол. Ось як про це писав сам В. Липинський: «Персоніфікація Гетьманства в Роді Скоропадських, який уже був і знов став Родом Гетьманським, дасть основи українському легітимізму й усуне головну небезпеку для українського монархізму: самознищення в боротьбі за “найкращих кандидатів”»¹⁶⁰⁶.

Слід зазначити, що В. Липинський узагалі був першим українським політичним мислителем, який теоретично сформулював проблему легітимності влади. Як слушно свого часу вказав І. Лисяк-Рудницький, її ніколи не порушували дореволюційні публіцисти-демократи, оскільки вони не мислили поняттями самостійної держави¹⁶⁰⁷. В. Липинський же, котрий був послідовним самостійником і державником, розумів важливість теоретичного обґрунтування цієї проблеми. На відміну від нього комуністи та інтегральні націоналісти, котрі панували в українському суспільно-політичному русі міжвоєнного й повоєнного періоду, розв'язання проблеми державної влади бачили в установленні диктатури єдиної партії. І лише один В. Липинський усвідомив, що, «аби не бути деспотичною і тиранічною, влада держави повинна засновуватися на принципі легітимності й ним обмежуватись»¹⁶⁰⁸. Власне, й вибір форми цієї влади – гетьманства – він теж пояснював з позицій легітимізму, наполягаючи на тому, що «тільки Гетьманство єсть реально вже витвореною, традиційною формою нашої державно-національної влади»¹⁶⁰⁹.

Персоніфікацію особи П. Скоропадського В. Липинський спирав на факті законності його влади у 1918 р. («мандат», наданий йому з'їздом хліборобів), підкреслюючи, що гетьманський рід Скоропадських є єдиним «на відповідній висоті уцілівшим з нашої історичної минувшини». На його думку, персоніфікований гетьман мав бути не реальним політиком, не лідером політичного напрямку, а лише символом чистоти ідеї та єдності монархічного руху.

Без персоніфікованої ідеї, як він переконував, утілення державотвірних потуг України є абсолютно неможливим. Адже саме через те, що наш народ, починаючи від часу смерті Б. Хмельницького, втратив ідею «персоніфікованої реальної України», а натомість почав служити «Україні абстрактній», «зрадництво стало найбільше характерним явищем нашої історії, найбільше характерною ознакою нашої громадської

¹⁶⁰⁶ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – С. 369.

¹⁶⁰⁷ Лисяк-Рудницький І.П. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе: В 2-х т. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 172.

¹⁶⁰⁸ Там само.

¹⁶⁰⁹ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – С. 315.

національної вдачі»¹⁶¹⁰. Тому В. Липинський закликав протиставити «культу зрадництва» «культ вірності» персоніфікованій державотвірній ідеї, за наявності котрого тільки й можливе перетворення етнографічної української маси на «державну націю». Цією державною ідеєю й було традиційне, але дідичне гетьманство відновлення якого, на переконання мислителя, «без його персоніфікації в реальнім Гетьманським Роді неможливе»¹⁶¹¹. У листі до О. Шаповала В. Липинський наголошував: «Історія повстання всіх держав і націй, які ще перед тим не мали своєї держави, вчить, що до завойовання влади стає найздібношою та група, яка свої абстрактні гасла персоніфікує». Отже, мислитель убачав можливість реалізації ідеї української трудової монархії у дідичнім (спадковім) монархічнім Гетьманстві. Відповідно до його теорії персоніфікація цієї ідеї втілюється не в одній особі, а в цілیم роді (династії). Небезпека, що хтось із представників правлячого роду не матиме «відповідних персональних здібностей», на переконання В. Липинського, легко усувалась би конституційним характером цього типу монархії, а також умовою, що «група, на якій спирається монархія (провідна державотворча верства – І.П.), добре зорганізована і вірна та віддана своїй Династії»¹⁶¹².

Для здійснення остаточної персоніфікації гетьманства необхідний був факт прилучення колишнього гетьмана до акції створення в еміграції української монархічної організації. Згадана раніше угода, підписана між членами ініціативної групи заснування УСХД та представниками П. Скоропадського, була лише першим кроком на цьому шляху. В. Липинський передбачав, що П. Скоропадський буде лише «символом», «слугою ідеї», а не колишнім гетьманом і реальним політиком. Адже в еміграції не йдеться про міфічне будівництво держави й про такі ж міфічні екзильні уряди, а лише готуються сили для майбутнього державотворення, котре можливе лише на українській землі.

П. Скоропадський довгий час вагався. Його сумніви були пов'язані саме з ідеєю проголошення монархічного гасла, котре він уважав невчасним. Натомість йому видавалося більш доцільним слідувати вже випробуваній програмі гетьманства-отаманства, яке, на його думку, більше відповідало «українським політичним традиціям і українській вдачі». В. Липинський же домагався від колишнього гетьмана вступу до УСХД та її Ради Присяжних, складання запряження й подальшої його участі у гетьмансько-монархічному русі «не як лідера», а «як персоніфікуючого символу і репрезентанта»¹⁶¹³. Після довгих вагань П. Скоропадський таки пристав до пропозиції В. Липинського й у листопаді 1921 р. увійшов до складу Ради Присяжних УСХД та підписав запряження. Ним він

¹⁶¹⁰ Там само – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII, VIII. – С. 338.

¹⁶¹¹ Там само. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – С. 315.

¹⁶¹² Лист В. Липинського до О. Шаповала / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю.Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 382 – 385.

¹⁶¹³ Листи В. Липинського до редакції щоденної газети «Діло» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 440 – 473. – С. 456.

зобов'язувався дотримуватися Статуту та Регламенту УСХД, «вірною» і «до кінця <...> життя» служити ідеї української трудової монархії, «поборювати всякі чужі форми державности на Україні», «боротись зо всякими внутрішніми руйницькими течіями», не належати «до яких би то не було політичних партій», не вживати «партійної політики до досягнення <...> персональних цілей», не брати участі без згоди Ради Присяжних, «в яких би то не було тайних та явних товариствах, братствах та організаціях». Заприсяження закінчувалося словами, котрі підкреслювали факт того, що П. Скоропадський мав бути лише «символом і репрезентантом» руху, а не українським монархом, проголошеним в еміграції: «І це моє добровільне заприсяження, моїм власноручним підписом скріплене, буду мати право замінити тільки Присягою всенародною, зложеною в Українській Столиці Гетьманові Всієї України і Великому Князю Всея Маля Русі, проголошеному по збудованню суверенної і незалежної Української Держави в формі Української Трудової Монархії»¹⁶¹⁴.

Серед української еміграції були й такі монархічні групи, котрі відкидали особу П. Скоропадського як претендента на гетьманство. Їх представники висували на роль українського монарха інших діячів. Одним із них був І.В. Полтавець-Остряниця, колишній Генеральний писар Української Держави 1918 р., що спочатку приєднався до гетьмансько-монархічного руху під проводом П. Скоропадського, а згодом намагався реалізувати власні монархічні амбіції. Іншим претендентом на український престол став уже згадуваний представник австро-угорської династії Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний), що також вів самостійну політичну акцію. У 1921 р. колишній видавець «Ради», що високо цінував науковий та публіцистичний талант В. Липинського, Є. Чикаленко опублікував статтю «Де вихід?», у якій пропонував розв'язати проблему українського державотворення за допомогою чужоземного монарха-варяга (маючи на увазі, швидше за все, саме особу В. Габсбурга). Вона була наслідком розчарування Євгена Харламповича у спроможності українців самостійно відбудувати власну державу¹⁶¹⁵. Власне, ще до появи цієї статті Є. Чикаленко висловив відповідні думки у листі до В. Липинського від 19 березня 1921 р., наголосивши, що на чолі української держави може стати «тільки суверенна особа», наприклад, «якийсь принц – чи німецький, чи англійський, – який приведе за собою військову силу і поведе політику компромісову між панством і селянством». В іншому разі, як вважав Євген Харлампович, на Україну чекає чергове тривале поневолення її сусідами, «які поділили тепер Україну по Ризькому договору, як колись по Андрусівському*»¹⁶¹⁶.

¹⁶¹⁴ Там само. – С. 457 – 458.

¹⁶¹⁵ Чикаленко Є. Де вихід? / Євген Харлампович Чикаленко // Воля. – Відень, 1921. – Ч. 3/4. – 23 квітня. – С. 99 – 105.

* Ішлося про так званий Ризький мир – договір, підписаний у Ризі 18 березня 1921 р. представниками РРФСР і УРСР, з одного боку, та Польщі – з другого, який формально завершив польсько-радянський

Власне, Є. Чикаленка не влаштувала саме персона П. Скоропадського, яку він називав «одіозною», закидаючи тому відстоювання лише «великопанських інтересів», брак опертя його влади у 1918 р. на українські соціальні верстви¹⁶¹⁷. У листі до редактора тижневика «Український голос» у Перемишлі, що стояв на прогетьманських позиціях, Д. Грегोलінського від 8 березня 1921 р. він, зокрема, висловлював свій подив з приводу апологетизації В. Липинським постаті та роду П. Скоропадського: «Не розумію, чого Липинський ухопився так за нього? Коли він хоче гетьманських родів, то на Україні є ще Ханенки, Дорошенки, Самойловичі, прямі потомки гетьманів, а не такі, як Скоропадський – з бокової лінії, але рід тут не при чому, бо і славний Конашевич, і преславний Богдан були не Гетьманського роду, а дякуючи своїм здібностям поставали Гетьманами, а Скоропадський не зумів всидіти на Гетьманстві, навіть з піддержкою 500 тис. німців, бо вів великопанську політику, якої рекомендує держатись і надалі Липинський»¹⁶¹⁸.

В'ячеслав Казимирович підготував ґрунтовну аргументовану відповідь на статтю Є. Чикаленка під назвою «Покликання “варягів” чи організація хліборобів?». Вона скидалася на цілий трактат (1954 р. була видана у Нью-Йорку окремою книжкою). В. Босий назвав її «додатком» до головної політологічної праці мислителя «Листи до братів-хліборобів»¹⁶¹⁹. Необхідність реакції на публікацію давнього товариша по спільній громадсько-політичній діяльності дореволюційного часу була викликана, між іншим, саме прагненням В. Липинського відстояти ідею персоніфікації постаті П. Скоропадського і його роду як єдино можливого претендента на українське гетьманство – форму новітньої монархії. У ній автор з державницької позиції за допомогою науково-соціологічних та політологічних методів доводив хибність ідеї, висунутої Є. Чикаленком, і категорично не погоджувався з її стрижневою думкою щодо неспроможності українців до самостійного державотворення. «Варязьку» теорію він назвав «теорією повної зневіри та розпуки»¹⁶²⁰. Також він указав на її утопійний характер і неможливість практичної реалізації в українських умовах. Адже «чужоземний королевич», не пов'язаний ані з територією, ані з історичною традицією, ані з місцевою династією та історичною спадковістю, не забезпечить Україні «тої сталої, твердої і непохитної точки опори, без якої ані консерватизму, ані монархізму українського помислити властиво не можна»¹⁶²¹. Більше того, спроби втілення теорії «покликання варягів» у життя призведе, на переконання

збройний конфлікт 1919 – 1920 рр., санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею і Радянською Росією та фактично анулював Варшавський договір 1920 р.

¹⁶¹⁶ Листи Євгена Чикаленка до Вячеслава Липинського (1918 – 1929 рр.) // Науковий збірник УВАН у США (1945 – 1950 – 1995). – Т. IV. – Нью-Йорк, 1999. – С. 271.

¹⁶¹⁷ ЦДАЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 113, арк. 6 зв., 7.

¹⁶¹⁸ Там само. – Арк. 11 зв.

¹⁶¹⁹ Босий В. Вячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. – С. 45.

¹⁶²⁰ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 317.

¹⁶²¹ Там само. – С. 339.

В'ячеслава Казимировича до появи численних нових претендентів на владу в Україні. А відсутність традиції, історичної спадковості та пов'язаного із нею легітимізму перетворить «чужоземний монархізм» на «звичайну диктатуру», «звичайний закон і право узурпатора удачника»¹⁶²².

На противагу «варязькій» теорії Є. Чикаленка В. Липинський концептуально, на підставі глибокого аналізу історичних умов та особливостей українського державотворення як у минулому (за часів Б. Хмельницького), так і в часі останніх національно-визвольних змагань, обґрунтував свій політичний проект створення української держави, що мав базуватися на власних силах, репрезентованих насамперед консервативними твірними елементами.

Саме зорганізування цих власних українських консервативних елементів В. Липинський уважав головною передумовою збудування української держави. «Моя ціль, – писав він у листі до О. Назарука про свою теорію, – це допомогти до сотворення української активної, провідної, творчої, думаючої верстви»¹⁶²³. А «точкою опори» для успішних державотворчих потуг цієї верстви, котра б спиралася на власній (а не сторонній) історичній традиції і такій же власній історичній спадковості мислитель вважав «тільки відновлене <...> традиційне історичне Гетьманство» з «перетворенням його з Гетьманства доживотнього виборного, в Гетьманство дідичне в однім роді, невиборне». При цьому В. Липинський був далекий від того, щоб відроджувати гетьманство у його архаїчних феодальних формах. Навпаки, він уважав необхідним надати йому «в державному устрої тих політичних і соціальних форм, які необхідні для сучасного духового і матеріального розвитку нашої Нації»¹⁶²⁴.

Ще однією важливою політичною засадою успішного українського державотворення В. Липинський уважав принцип територіалізму, котрий він протиставляв націоналізмові. Лише на його основі можливо було втілити у життя реальну суспільну солідарність усіх мешканців України, котра дозволила б в ім'я «спільних інтересів спільної Землі» творити, а не руйнувати власну українську державу. Таким чином, підґрунтям успішного державотворення в Україні В. Липинський проголошував територіалізм, консерватизм та неомонархізм. «Без цього – без політики територіальної, монархічної і консервативної, – підкреслював мислитель у листі до Я. Окуневського, – ми Українці будемо вічно пасивною іграшкою в боротьбі татарсько-охлократичного Сходу з шіберсько*-демократичним Заходом»¹⁶²⁵.

¹⁶²² Там само. – С. 340.

¹⁶²³ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 27.

¹⁶²⁴ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 336.

* від нім. schieben – спекулятивний.

¹⁶²⁵ Листи В. Липинського до Я. Окуневського / У кн.: У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 338 – 352. – С. 342.

Для ширення ідей української трудової класократичної монархії хлібороби-державники започаткували видання неперіодичного збірника «Хліборобська Україна», що виходив протягом 1920 – 1925 рр. Його головне завдання сам В. Липинський визначав так: «зберігти до слушного часу наше Гетьманську Державну Традицію, <...> тільки на шляху цієї Традиції бачу можливість відродження нашого державного життя, а без державного життя не бачу ані можливості, ані навіть рації нашого національного існування»¹⁶²⁶.

Редагуванням часопису займався безпосередньо В'ячеслав Липинський. Адміністратором і мовним редактором був Л. Сідлецький (Сава Крилач), його давній соратник із табору українців-латинників. У вступному слові першого числа збірника, що побачив світ уже в травні 1920 р., визначалася мета видання – «об'єднати ті українські сили, яким органічно, а не на словах тільки, потрібна Держава Українська», «оглянутись на пройдену путь нашого державного будівництва, з'ясувати собі свої помилки, підготуватись до дальшої державно-національної праці й усвідомити собі в ній права та обов'язки нашого хліборобського класу». Також редакція прагнула своїм виданням спростувати ті брехливі чутки і політичні інсинуації, котрі постійно створювалися навколо гетьмансько-монархічного руху їхніми політичними опонентами в еміграційній українській пресі. Тому «Хліборобська Україна» проголошувалася гетьманцями єдиним виданням «за гасла, ідеологію й політичні інформації» якого вони брали на себе повну відповідальність¹⁶²⁷.

Співробітниками журналу, крім В. Липинського, були також усі інші члени ініціативної групи УСХД. З одного боку, видання відображало офіційну позицію союзу стосовно внутрішнього розвитку організації та її ідеології¹⁶²⁸, а значить, мало насамперед політичні цілі. З іншого ж, можна говорити про науково-теоретичний рівень значної частини публікованих у ньому матеріалів. Власне, саме як «теоретично-науковий» визначав характер журналу і В. Липинський¹⁶²⁹. Його редакція знаходилася спочатку при Бюро УСХД у Відні, а з 1923 р. – перенеслася до «села під Грацом»¹⁶³⁰, де невеличкий «шмат землі» придбав собі М.В. Кочубей¹⁶³¹. Всього світ побачили 5 книжок видання, що містили 10 збірників (чисел). Слід сказати, що від часу перенесення редакції часопису до австрійської провінції вся редакційна робота виконувалася силами самого В'ячеслава Казимировича та єдиного його помічника й особистого секретаря Михайла Савур-

¹⁶²⁶ Листи В. Липинського до В. Гнатюка. – С. 312.

¹⁶²⁷ Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Зб. 1. – С. 2.

¹⁶²⁸ Колісник Д. Гетьманські часописи як джерело вивчення українського монархічного руху 1920-х – початку 1930-х рр. / Дмитро Колісник // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 114.

¹⁶²⁹ Листи В. Липинського до Д. Греголинського. – С. 420.

¹⁶³⁰ Листи В. Липинського до О. Барвінського. – С. 175.

¹⁶³¹ Листи В. Липинського до О. Жеребка / У кн.: У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолокип, 2003. – 960 с. – С. 696.

Ципріяновича. Друкувалося ж видання, як і раніше у Відні¹⁶³². Видання припинило своє існування через брак матеріальних засобів. Остання книжка була видана за фінансової підтримки палкого прихильника ідей В. Липинського у Канаді, члена УСХД з 1924 р. Ореста Жеребка. В'ячеслав Казимирович мріяв перетворити «Хліборобську Україну» на періодичний орган, котрий би був місячником, або тримісячником. Однак на це були потрібні значні кошти. Пропозиція О. Жеребка оголосити в канадській та американській пресі збирання коштів на пресовий фонд гетьманського руху була відхилена В. Липинським. На його думку, краще було організувати гурт людей, «які свідомо захочуть піддержувати “Хліборобську Україну”, <...> ніж придбати рекламою в пресі випадкових і непевних передплатників»¹⁶³³.

«Хліборобська Україна» вигідно вирізнялася з-поміж усіх еміграційних українських видань як значним обсягом, так і відповідним глибоким змістом. Журнал стояв на ґрунті консерватизму та гетьманськомонархічної ідеології. У ньому друкувався частинами головний політологічний твір В. Липинського – «Листи до братів-хліборобів», інші статті видатного мислителя, переважно полемічно-ідеологічного характеру, які Д. Дорошенко називав «найціннішою річчю» у часописі¹⁶³⁴. Крім того, «Хліборобська Україна» презентувала широкий спектр теоретичних праць видатних діячів консервативного напрямку. Серед них науково-аналітичні статті українського історика-державника С. Томашівського «Історія і політика» (присвячена історичній праці В. Липинського «Україна на переломі»), а також «Влада і культура» (в котрій аналізувався твір італійського історика та соціолога Г. Ферреро «Падіння античної цивілізації»¹⁶³⁵). В обох статтях учений давав оцінку працям, у яких історичний процес подавався з консервативних позицій. Серед інших теоретичних статей слід відзначити публікації А. Монтрезора «“Дух нації” і “дух землі”»¹⁶³⁶ та М. Кочубея «Думки Гетьманця»¹⁶³⁷, що ґрунтувалися на консервативних ідеологемах, зведених В. Липинським до стрункої наукової системи.

Видання структурувалося на кілька рубрик. У ньому, зокрема, виділявся офіційний відділ, публікації політичної, економічної, культурної, науково-історичної тематики, відділ літературної хроніки, мемуаристики, «З минулого», «Посмертні згадки», «З життя хліборобських організацій». Серед авторів видання були М. Тимофіїв та П. Одарченко (розробляли тематику економічних перспектив розвитку України), С. Шемет

¹⁶³² Листи В. Липинського до О. Барвінського. – С. 181.

¹⁶³³ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 702.

¹⁶³⁴ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 50.

¹⁶³⁵ Див.: Томашівський С. Історія і політика / Степан Томашівський // Хліборобська Україна. – Відень, 1921. – Кн. 3. – Зб. V, VI. – С. 165 – 170; Його ж. Влада і культура // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII, VIII. – С. 303 – 311.

¹⁶³⁶ Див.: Монтрезор А. «“Дух нації” і “дух землі”» / Адам Йосипович Монтрезор // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – Зб. IX, X. – С. 289 – 295.

¹⁶³⁷ Див. Кочубей М. Думки Гетьманця / Микола Васильович Кочубей // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 122 – 139.

(підготував статті, присвячені діячам і подіям, що спричинилися до становлення державницького напрямку громадсько-політичного руху перших двох десятиліть ХХ ст), Д. Дорошенко (вів літературно-бібліографічний відділ, а також опублікував низку історичних праць про Українську Державу гетьмана П. Скоропадського), І. Борщак та Д. Оляничин (публікували історичні розвідки і документи з часів П. Орлика й Б. Хмельницького).

Таким чином, саме завдяки політичному та науковому авторитету головного редактора видання – В. Липинського – навколо «Хліборобської України» вдалося об'єднати знаних в українських колах учених та громадсько-політичних діячів і тим забезпечити виданню репутацію солідного українського часопису в еміграції. Не випадково О. Назарук назвав його єдиним українським журналом, «котрий варта читання й думки над ним, від коли ми маємо писані речі»¹⁶³⁸. Подібно оцінював видання й Д. Дорошенко, котрий у листі до В. Липинського зауважував, що хоч і рідко «появляється» «Хліборобська Україна», «але приносить такий багатий матеріал для думання, дає стільки глибоких і серйозних думок, що ледви чи це «по плечу» для більшої частини укр[аїнської] еміграції». Тому був переконаний, що публікації, вміщені у ній, «знайдуть свого читача, знайдуть суголосний ґрунт і своє діло робитимуть. – може й непомітно, але певно»¹⁶³⁹.

Про інтерес до видання свідчить, зокрема, те, що серед його передплатників були не лише учасники гетьмансько-монархічного руху, а й такі діячі, як культурний та громадський діяч Є. Чикаленко, колишній радник українського посольства у Відні І. Токаржевський-Карашевич, ерцгерцог В. Габсбург (В. Вишиваний), історик Д. Антонович, митрополит А. Шептицький, колишні міністри українських урядів В. Зіньківський, О. Лотоцький, І. Кістяківський, історик, освітній та громадський діяч В. Біднов, публіцист та педагог В. Андрієвський, поет О. Олесь, письменник В. Стефаник, мовознавець С. Смаль-Стоцький, ідеолог інтегрального націоналізму Д. Донцов, голова Української національної Ради К. Левицький, диктор ЗУНР Є. Петрушевич, громадсько-політичний діяч, публіцист А. Жук, російський монархіст і націоналіст В. Шульгин. Таке розмаїття передплатників видання хліборобів-державників пояснюється, на наш погляд, насамперед його науково-теоретичною вартістю, адже там друкувалася найбільш ґрунтовна теоретична праця В. Липинського – політологічно-соціологічний трактат «Листи до братів-хліборобів», котрий, за висловом І. Лисяка-Рудницького, містив водночас «виклад <...> політичної філософії та <...> практичної політичної програми» мислителя¹⁶⁴⁰.

¹⁶³⁸ Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського / Липинський В'ячеслав. Твори, Архів, Студії / Т.7. Архів. – С. 244.

¹⁶³⁹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 49.

¹⁶⁴⁰ Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу / Іван Павлович Лисяк-Рудницький / У кн.: Історичні есе: В 2-х т. / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського

Доходила «Хліборобська Україна» у 1922–1925 рр. навіть до підрадянської України та РСФРР. Як свідчать архівні джерела, її отримували університетські бібліотеки Києва, Одеси, Харкова, гірничий інститут у Катеринославі, Українська академія наук у Києві, Російська академія наук у Петрограді, Рум'янцевський музей у Москві. Збірник також надходив до львівської «Просвіти» й НТШ, університетів у Відні, Токію, Праги, Берліна, Москві, Варшави, національних академій Франції, Італії, Румунії, бібліотеки Ватикану¹⁶⁴¹. Однак ці установи не передплачували видання, як стверджують дослідники Т. Осташко¹⁶⁴² та Д. Колісник¹⁶⁴³, а їх розсилала сама редакція «Хліборобської України». Про це є неодноразові згадки в епістолярії Д. Дорошенка і В. Липинського. Зокрема, у листі від 7 грудня 1924 р. Дмитро Іванович повідомляє В'ячеславі Казимировичу про наявність у новій праці радянського історика М. Слабченка «Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны» посилань на статті М. Тимофіїва з «Хліборобської України». Наприкінці листа Д. Дорошенко радісно констатував: «Значить “Хл[іборобська] Укр[аїна]” таки читається на Україні! Свою роботу Слабченко писав в Одесі, значить “Хл[іборобська] Укр[аїна]” дійшла і до Одеси, як дійшла вже Київ і Харькова»¹⁶⁴⁴. У 1923 р. О. Скоропис-Йолтуховський надсилав кн. IV «Хліборобської України» до Української Академії Наук у Києві з проханням дати відзив із приводу того, наскільки видання гетьманців «додержується правил, ухваленого Академією правопису»¹⁶⁴⁵.

Статті В. Липинського, друковані у цьому виданні, мали переважно науково-теоретичний або полемічно-аналітичний характер, як-от уже згадувана відповідь на статтю Є. Чикаленка. Але одна з них, котра з'явилася в першому збірнику за назвою «Як гетьманець стає демократом, республіканцем і членом упривілейованої національної меншості (з розмов емігрантів про діла на Україні)», мала гостро сатиричний характер. У ній автор викривав хиби демократично-республіканської форми державного правління взагалі й уряду УНР зокрема. Особливо дісталось від публіциста В. Правобережця (В. Липинський використав тут свій дореволюційний псевдонім) інтелігенції, котра, на його переконання, узурпувала право української політичної репрезентативності у новітніх органах державної влади, а також нищила за всяку ціну традиційний уклад життя. В'ячеслав Казимирович вибудував свою статтю на антитезі пройдисвіта і нероби інтелігента, що заробляє на життя політикою, та консерватиста-

---

інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 159.

¹⁶⁴¹ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 46, арк. 1, 7 – 11.

¹⁶⁴² Осташко Т. Історіографічний огляд гетьманських періодичних видань 1920 – початку 1930-х років / Тетяна Сергіївна Осташко // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НІН України, 2002. – № 11. – С. 121.

¹⁶⁴³ Колісник Д. Гетьманські часописи як джерело вивчення українського монархічного руху 1920-х – початку 1930-х рр. – С. 115.

¹⁶⁴⁴ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 121 – 122.

¹⁶⁴⁵ ІР НБУВ, ф. X, № 35111, арк. 1.

землевласника, для котрого притаманні лицарськість, шляхетність, схиляння перед традицією, батьківське ставлення до селянина¹⁶⁴⁶.

Починаючи з 1921 р. розпочався активний процес розбудови хліборобських організацій. Одним із перших на заклик УСХД об'єднати хліборобський клас на платформі суверенної Української держави відгукнулася на еміграції організація хліборобів-католиків у Польщі, провід у якій вели С. Подгорський та С. Горватт¹⁶⁴⁷. Степан Михайлович Подгорський походив зі спольщеної католицької шляхетської родини, був одним з організаторів підготовки з'їзду 29 квітня 1918 р., що проголосив Гетьманство¹⁶⁴⁸. Діячі були знайомі ще з дореволюційних часів. У листі до Є. Чикаленка від 3 жовтня 1918 р. В. Липинський називав Подгорського «одним з «видатніших людей Правобічної України»¹⁶⁴⁹. У квітні 1921 р. з ініціативи С. Подгорського та С. Горватта, а також представників православного хліборобського класу, що приєдналися до католиків у Польщі, утворився Союз хліборобів України (емігрантів з Великої України) в Польщі (СХУ), що прийняв спільну з УСХД політичну платформу. На чолі СХУ стояла Рада, котра виконувала функції головного керівного органу союзу. До неї ввійшли такі діячі, як В. Іржибовський, З. Грохольський, В. Гуляницький, Ф. Котович, Л. Кочубей, В. Кринський, В. Косинський, А. Монтрезор, І. Волховський, А. Собанський. Також СХУ мав свій виконавчий орган – Управу. На чолі її стояв М. Ханенко – колишній господар гетьманського двору, великий землевласник з Чернігівщини. Товаришами голови цього органу були С. Горватт та О. Русанівський. На правах рядових членів до Управи входили А. Білопольський, С. Подгорський, Г. Щеньовський, С. Шемет. Більшість із них представляли шляхетську верству. Так, Станіслав Олександрович Горватт (1866 – 1930) був сином київського губернського предводителя дворянства О. Горватта, мав величезний маєток на Київщині. У 1917 р. він очолив у Києві вже згадувану Раду зем'ян. Після падіння Гетьманату П. Скоропадського виїхав до Варшави¹⁶⁵⁰.

Граф Здзіслав Станіславович Грохольський (1881 – 1968) – поміщик з Поділля, що походив зі спольщеної родини. В. Липинський познайомився з ним ще в пору дитинства, коли відвідував у Вінниці свою бабусю по лінії матері – Теофілю Рокицьку¹⁶⁵¹. Ще до революції він відзначився активною громадською діяльністю та українофільськими нахилами. Зокрема, очолював Перше Вінницьке позичково-ощадне товариство, на зборах якого завжди говорив українською мовою і дбав, щоб при товаристві була книгозбірня з

¹⁶⁴⁶ Правобережець В. [Липинський В.] Як гетьманець стає демократом, республіканцем і членом упривілейованої національної меншості (з розмов емігрантів про діла на Україні) / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Кн. 1. – Зб. I. – С. 102 – 110.

¹⁶⁴⁷ Шемет С. Огляд Українського Хліборобського руху на еміграції в першій половині 1921 р. / Сергій Михайлович Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1921. – Кн. 3. – Зб. V, VI. – С. 172.

¹⁶⁴⁸ Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3. – С. 24.

¹⁶⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 44, № 473, арк. 1.

¹⁶⁵⁰ Станіслав Горватт / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.radzima.org/tu/object/1234.html>

¹⁶⁵¹ Листи В. Липинського до З. Грохольського – С. 436.

українськими книжками. Разом із Й. Волошиновським та деякими іншими діячами фінансував видання першого на Поділлі українського часопису для селян «Світова зірниця», в якому значна увага приділялася й українському питанню, зокрема вивченню української мови та піднесенню її статусу, поширенню української національної свідомості, подіям в українському національному житті¹⁶⁵². Із заможної дворянської родини походив і Володимир Андрійович Косинський – відомий український учений-економіст, що за часів уряду П. Скоропадського був міністром праці. Адам-Марцел Собанський – був великим землевласником з Поділля, цукрозаводчиком, котрий теж фінансував свого часу часопис «Світова зірниця» (а з грудня 1908 р. видання друкувалося безпосередньо у маєтку Собанського – с. Пенківка Ямпільського повіту)¹⁶⁵³.

У 1922 р. у Варшаві постала й перша молодіжна організація гетьманців «Український стяг» під керуванням А. Монтрезора. Крім Польщі, перші гетьманські осередки з'явилися також у Німеччині (Союз хліборобів України в Німеччині), Болгарії (Група українських хліборобів у Болгарії), Румунії (Союз хліборобів України в Румунії)¹⁶⁵⁴, а також в Югославії та Естонії. Румунський осередок зорганізувався 30 вересня 1921 р. На чолі його став П.В. Новицький, заступником – А. Білопольський. До складу управи союзу ввійшли граф В.В. Капніст, І. М. Корнієнко, М.С. Ярош, проф. Сапіжко. Членами ради організації стали А.В. Вассал, В.А. Уразов, І.П. Романюк, В.К. Андрієвський, П. Яковенко¹⁶⁵⁵.

Усі згадані хліборобські організації мали територіальний характер і прагнули об'єднати хліборобів-однородців у межах якогось певного регіону (зазвичай країни). УСХД ж при цьому відіграв роль центрального осередка, що об'єднував насамперед провід політичного напрямку. Члени УСХД одночасно належали і до територіальних гетьманських осередків¹⁶⁵⁶.

1922 р. у Чехословаччині утворився Союз українських хліборобів у ЧСР¹⁶⁵⁷. Осередки цієї організації були у Празі та у Подебрадах. Групу гетьманців у Празі очолював Д. Дорошенко¹⁶⁵⁸. Вона стояла на виразно гетьмансько-монархічних позиціях. Згодом до неї ввійшли Б. Гомзин, О. Шаповал, О. Чайковський¹⁶⁵⁹. До речі, О. Шаповал – відомий український військовий діяч родом з Полтавщини, полковник армії УНР, що свого часу брав участь у повстанні проти гетьмана П. Скоропадського. За доби Директорії посідав портфель військового міністра в уряді С. Остапенка,

¹⁶⁵² Колесник В.В. Здзіслав Грохольський (1881 – 1968) – останній дідич П'ятничан / В.В. Колесник / Вінницький обласний краєзнавчий музей / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://muzei.vn.ua/node/211>

¹⁶⁵³ Мельничук Л. Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Людмила Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України; Редкол. В. Сидоренко (голова), І. Безгін та ін. – К.: ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – 680 с. – С. 502.

¹⁶⁵⁴ Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – 3б. VII – VIII. – С. 302.

¹⁶⁵⁵ Там само. – Відень, 1921. – Кн. 3. – 3б. V – VI. – С. 178.

¹⁶⁵⁶ Шемет С. Огляд Українського Хліборобського руху на еміграції... – С. 175 – 176.

¹⁶⁵⁷ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 45, арк. 1 – 5.

¹⁶⁵⁸ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 490, арк. 23.

¹⁶⁵⁹ Там само. – Оп. 2, спр. 85, арк. 38.

належав до партії українських соціалістів-самостійників. Під впливом В. Липинського, з котрим О. Шаповал зав'язав листування у 1925 р., урешті став переконаним гетьманцем-монархістом і активним діячем руху. Спочатку розбудовував гетьманські організації в Чехословаччині, зокрема, притягнув до них цілу групу українських військовиків, а з 1930 р. – у США, де став наказним отаманом Гетьманської Січі.

На противагу празькій групі Подебрадська хліборобська група незабаром після своєї організації повністю відкинула монархічну ідею і мала, за оцінкою В. Липинського, «опортуністичний, республіканський характер». Причини цього «опортунізму та республіканства» він убачав у зацікавленості його членів у стипендіях (багато з них були студентами чеських вишів), котрі надавалися чеським урядом у порозумінні з Українським громадським комітетом¹⁶⁶⁰. На той час Чехословаччина була однією з найдемократичніших країн Європи, а її президент Томаш Г. Масарик був добре поінформований про українські проблеми і співчував національно-визвольній боротьбі українців, принаймні у її культурно-національній площині. 1921 р. у ЧСР було проголошено політичний курс, спрямований на перетворення Чехословаччини на провідний слов'янський центр Європи. Цей курс дістав назву «російської допоміжної акції», оскільки мав на меті допомогу емігрантам з колишньої Російської імперії. З українського боку посередником між чехословацькою владою й українськими емігрантами був уже згаданий Український громадський комітет, створений 7 липня 1921 р.¹⁶⁶¹ І хоча він уважався приватним добродійним товариством, однак провід у ньому брали представники уенерівської еміграції – М. Шаповал, Н. Григорієв, О. Мицюк, Г. Грицай, котрі поборювали гетьманський рух. Якщо спочатку УГК охоплював українців без різниці політичних поглядів, то згодом у ньому виникли відповідні обмеження через політичні та ідеологічні розходження. Саме з цих причин подебрадські хлібороби не прийняли гетьмансько-монархічної ідеології, а представники УСХД, що спочатку ввійшли до нього як до територіальної організації, мушили заявити про свій вихід. Отже, перед гетьманцями стояло завдання – створити в цьому чехословацькому українському еміграційному осередкові нову організацію.

1923 р. у Подебрадах була закладена молодіжна організація «Український стяг». Саме вона й стала на певний час в опозицію до існуючого там «республіканського» Союзу українських хліборобів, підпорядкувавши себе ідеологічно авторитетові УСХД, а організаційно – Центральній управі в Берліні¹⁶⁶². До її складу спочатку входили лише 4 особи: Є. Томашівський (знайомий із В. Липинським ще з часів служби у російській армії за Першої світової війни), І. Лоський, О. Бать та

¹⁶⁶⁰ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 4.

¹⁶⁶¹ Даниленко О. Роль Українського громадського комітету в соціальній адаптації емігрантів / О. Даниленко // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України, відп. ред. С.В. Кульчицький. – К., 2003. – 450 с. – С. 281 – 284.

¹⁶⁶² ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 2, спр. 85, арк. 38.

М. Базілевський. Згодом серед активних членів цієї організації виявиться і Й. Мельник¹⁶⁶³, що за кілька років, після розриву В. Липинського з Гетьманом П. Скоропадським, посяде місце Голови Ради Присяжних УСХД. Незважаючи на всі труднощі, «Український стяг», намагався пропагувати гетьмансько-монархічну ідеологію на теренах ЧСР. Зокрема, він улаштував читання рефератів, присвячених змісту «Листів для братів-хліборобів», запрошуючи на них потенційних прихильників гетьманського руху. Також представникам організації вдалося нав'язати відносини з празьким товариством «Січ», серед членів якого подебрадці здійснювали відповідну інформаційну діяльність. Ще одним об'єктом пропагандистської роботи організації стала українська колонія галичан-січових стрільців у одному з містечок поблизу Подебрадів¹⁶⁶⁴. Велася робота із заснування жіночої гетьманської групи¹⁶⁶⁵.

Подебрадський Союз українських хліборобів у ЧСР тривалий час офіційно не приймав ідейну платформу УСХД. У третю річницю заснування союзу його члени надіслали привіт В. Липинському як ідеологові гетьманського руху. В супровідному листі до згаданого привіту Д. Дорошенко, котрий брав участь у святкових заходах союзу, повідомляв В'ячеславу Казимировичу, що подебрадський хліборобський осередок виявив, нарешті, свою готовність приєднатися до загальної Централі у Берліні¹⁶⁶⁶. Відповідаючи на лист, В. Липинський зазначив: «В привіті Вашому бачу признання Ідеї, якій служу по мірі всіх своїх скромних сил. Гетьманська Монархічна Українська Держава, оперта на хліборобській силі, об'єднаний в залізну організацію біля персоніфікуючого Державність Українську Роду Скоропадських, який вже був і від 1918 р. став знов Українським Родом Гетьманським – ось ця Ідея. Прийняття її Союзом Українських Хліборобів в Ч.-С.Р. вважав-би великим кроком вперед на шляху, що веде до виходу з нашої сучасної руїни»¹⁶⁶⁷. Однак подебрадська організація ще певний час «вагалася» у справі своєї ідеологічно-організаційної належності.

У перші роки діяльності УСХД його провідники намагалися знайти порозуміння і з УДХП – першою українською консервативною партією, що свого часу постала організаційними зусиллями С. Шемета та ідеологічним обґрунтуванням її програми В. Липинським. В еміграції організаційний осередок партії знаходився у Тарнові (Польща). Протягом усього 1921 та 1922 рр. між С. Шеметом та головою управи УДХП Іваном Кобзою тривало листування з приводу переходу УДХП на платформу УСХД. Намагаючись порозумітися із колишніми однопартійцями, С. Шемет навіть не увійшов спочатку разом з іншими членами ініціативної групи заснування УСХД до Ради Присяжних. Він також не підписав складений В. Липинським статут та

¹⁶⁶³ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 573 арк. 27.

¹⁶⁶⁴ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 326, арк. 8.

¹⁶⁶⁵ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 179.

¹⁶⁶⁶ Там само. – С. 173.

¹⁶⁶⁷ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 613.

регламент союзу. В кінці січня 1921 р. (тобто приблизно тоді ж, коли Шемет та Липинський написали офіційну заяву про вихід із УДХП) хліборобидемократи обрали Сергія Михайловича одним із депутатів партії до раніше згадуваної Ради Республіки – вищого законодавчого органу влади УНР. Протягом майже року він намагався спонукати провід УДХП перейти на платформу хліборобів-державників. Уже наприкінці січня він писав у листі до І. Кобзи, що новостворений союз «працює в зв'язку з Павлом Петровичем і покладає на нього великі надії в Українській справі»¹⁶⁶⁸. А кількома місяцями пізніше С. Шемет уже рішуче закликав колишнього однопартійця відкинути «партійний принцип організації» та тим самим «покінчити з <...> індивідуалізмом»¹⁶⁶⁹. 13 – 15 серпня 1921 р. у Тарнові відбулася конференція УДХП, делегати котрої «вітали ідею створення Союзу Хліборобів України (у Польщі. – І.П.)» і, «приймаючи заклик до співучасті», виступали «за негайне і неодмінне утворення єдиної Всеукраїнської клясової Хліборобської організації, в якій би прийняли участь <...> представники угруповань усіх шарів хліборобської кляси»¹⁶⁷⁰. На цей крок УДХП пішла після ліквідації С. Петлюрою Ради Республіки. Однак хліборобидемократи так і не зійшли остаточно з партійного принципу своєї організації. Була й низка інших принципових розбіжностей між УДХП та УСХД. Однією з найважливіших, як свідчить листування, виявилася неготовність колишніх однопартійців В. Липинського і С. Шемета беззастережно визнати П. Скоропадського персоніфікованим символом українського гетьманства¹⁶⁷¹.

При розбудові хліборобських організацій В. Липинський прагнув, щоб вони склалися з людей, абсолютно відданих ідеї класократичної гетьманської трудової монархії. Його не приваблювала формальне розростання гетьманських об'єднань. Тому він застерігав занадто активних соратників, особливо молодих, від гарячкової пропагандистської діяльності з навернення нових членів гетьманського руху. Як стверджував у своїх спогадах М. Базілевський, один із засновників гетьмансько-монархічної організації у Подєбрадах, на кожен імпульс активно боротись за поширення гетьманської ідеології, «нести її між люди» відповіддю В. Липинського, котрий підтримував постійний листовний зв'язок із чеською молодіжною організацією, «було суворе “ні”». «Перш ніж вийти між людей з новою вірою, – переконував він, – скріпи в собі цю віру до такого ступня, щоб вона стала твоїм другим “я”, перше, ніж боротись за правду, пізнай досконало її сам, перш ніж поборювати хиби других, побори дух руїни, дух дикого степу в самому собі»¹⁶⁷². Особливо суворі вимоги В. Липинський висував до провідників гетьмансько-монархічного руху, наголошуючи, що державницькі потуги вдадуться їм лише тоді, коли вони будуть

¹⁶⁶⁸ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 40.

¹⁶⁶⁹ Там само. – Арк. 86.

¹⁶⁷⁰ Там само. – Арк. 92 зв.

¹⁶⁷¹ Там само. – Арк. 109.

¹⁶⁷² Базілевський М. Вячеслав Липинський (із циклу «На грані двох епох»)... – С. 44.

«організовані, дисципліновані, витривалі, розважні» і коли маси на їхньому прикладі «будуть бачити творчу та організуючу силу <...> Гетьмансько-Монархічної української Державної Ролі»¹⁶⁷³.

До речі, саме у Чехословаччині ширити консервативну гетьмансько-монархічну ідею було чи не найскладніше. Раніше вже відзначалося, що за часів президентства Т.Г. Масарика (1918 – 1935 рр.) це була одна з найбільш демократичних європейських країн, а тому з боку чеської влади монархістам годі було сподіватися співчуття та підтримки. Крім того, великою мірою саме у Чехословаччині скупчилося найбільше представників політично активної української еміграції, насамперед національно-демократичного крила. З цього приводу О. Шаповал, один із керівників Групи гетьманців у Празі, писав у листі до Ю. Колларда таке: «<...> Ти знаєш добре так зв. українсько-емігрантську Прагу з її околицями. Це ж якийсь Содом що-до найріжноманітніших політичних сект, секточок і просто політиканствуючого балагурства. Людині з твердими консервативними державницькими поглядами серед цього хаосу понять дуже трудно обертатися»¹⁶⁷⁴. Отже, тут для успішного розвою гетьманського руху особливо пильно слід було дотримуватися тих засад організації, котрі так обстоював ідеолог УСХД. І членам «Українського стягу» це досить добре вдавалося. У 1925-1926 рр. до його складу належала майже половина студентів Української господарської академії у Подебрадах¹⁶⁷⁵.

Як слушно зауважила Т. Осташко, В. Липинський намагався прищепити українству не просто «політичну програму» українських консерваторів, а перш за все світогляд¹⁶⁷⁶. «Завданням моїм було вплинути на зміну способу думання, світогляду української провідної верстви, – наголошував він у своїх «Листах до братів-хліборобів». – Замість способу думання пасивного «фаталістичного» – мовляв, Україна сама зробиться – я хотів дати спосіб думання активний, динамічний: що і як ми, Українці, повинні робити, щоб здійснилась Україна»¹⁶⁷⁷.

З 4 по 8 червня 1922 р. у Райхенау з ініціативи та за участю В. Липинського відбулася нарада українських хліборобських організацій, у котрій узяли участь представники УСХД, Союзу хліборобів України у Польщі, Союзу хліборобів України в Німеччині, Союзу хліборобів України в Румунії та Групи українських хліборобів у Болгарії. На ній було прийнято рішення про утворення Тимчасової Центральної управи об'єднаних українських хліборобських організацій, яку очолив колишній лубенський маршалок І.М. Леонтович, а секретарем став С. Шемет. Знаходилася вона у Берліні. Постійну Центральну управу мав обрати з'їзд представників усіх

¹⁶⁷³ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 68.

¹⁶⁷⁴ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 2, спр. 85, арк. 49 зв.

¹⁶⁷⁵ Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 256.

¹⁶⁷⁶ Осташко Т. Проблема заснування та діяльності гетьманських організацій в листуванні Вячеслава Липинського. – С. 242.

¹⁶⁷⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. XLIII.

організацій¹⁶⁷⁸. Цей орган, на відміну від Ради Присяжних, що насамперед виконувала ідеологічні функції, мав відгравати роль організаційного осередку хліборобського руху в еміграції та його виконавчого органу. В. Липинський бачив у голові Центральної управи «керівника практичної політики» гетьманського руху. На його думку, організованість і силу рухові може надати комбінація принципу «незмінності особи, що персоніфікує, репрезентує й об'єднує собою» хліборобів з принципом «добору і змінності відповідного керівника практичної політики». Перевага такої комбінації полягала у можливості зміни за необхідності керівника Центральної управи (якби він не виконав покладених на нього функцій). Оскільки персоніфікуючий голова руху (Гетьман) є незмінним, бо має мандат хліборобського класу, даний йому на території України, подібні перестановки у виконавчому органі не призвели б до розколу в лавах гетьманців та вберегли б рух від «отаманщини»¹⁶⁷⁹. Пізніше І. Леонтовича як голову Центральної управи змінив С. Шемет, а у 1927 р. орган реформувався у Гетьманську управу і на його чолі став один із найбільш послідовних прихильників В. Липинського М. Кочубей.

Одночасно із процесом розбудови хліборобських організацій тривала й праця В. Липинського над усебічним теоретичним обґрунтуванням ідеї трудової класократичної монархії. Цей специфічний український варіант модерного монархізму мислитель вважав єдино можливим для успішного державотворення в Україні. Одним із найбільш позитивних його елементів у візії В. Липинського була ідея політичної консолідації суспільства як засобу творення незалежної національної держави (дослідник П. Гай-Нижник визначив цей елемент теорії В. Липинського як «ідею політичної інтеграції»¹⁶⁸⁰). Якраз одним із головних завдань монархічного ладу в майбутній незалежній державі В. Липинський уважав необхідність «повернути органічну структуру Української Нації», котра, на його переконання, не мала відповідної пропорційності. Мислитель констатував у цій структурі «гіпертрофований лівий бік» і «атрофований правий бік». Монархія «урівноважила» б розвиток радикальних (лівих, поступових) та консервативних (правих) елементів (останні В. Липинський кваліфікував як державотворчі за своєю сутністю). Це забезпечило б, з одного боку, розвій традиційної («по минувшині одідиченої») позитивної національної свідомості, а з другого – обмеження негативних революційних поривів поступового демократичного українства, котрі, як гадав мислитель, ґрунтувалися на руйнуванні названої традиційної свідомості. Тільки за таких умов демократичне українство могло виявити свої позитивні реформаторські прикмети, перестати лише руйнувати або «творити» як

¹⁶⁷⁸ Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – 3б. VII – VIII. – С. 302.

¹⁶⁷⁹ Листи В. Липинського до А. Білопольського. – С. 205.

¹⁶⁸⁰ Див.: Гай-Нижник П. Український консерватизм і Гетьманський рух у ХХ ст.: нариси історії становлення та розвитку / Павло Павлович Гай-Нижник // Гілея: Науковий вісник. – К., 2011. – Вип. 43(1). – С. 15.

досі: в порожнечу»¹⁶⁸¹. Загалом же для успішного державотворення, на його переконання, слід було об'єднати все населення України «без різниці соціального стану, культури, мови, віри на принципі територіального патріотизму і співпраці всіх соціальних класів»¹⁶⁸².

Для доведення думки про українську гетьманську класократичну монархію як найкращу форму державного устрою для України В. Липинський удався до розроблення типології форм державного управління. Таких форм мислитель виділяв три: демократія, охлократія та класократія. В умовах демократії, на його думку, державна влада належить або «багатіям-плутократам», або найнятим ними політикам-професіоналам з-поміж інтелігенції. Внаслідок цього державна влада стає зняряддям реалізації не народних, а приватних інтересів окремих осіб чи угруповань. Розмежування в умовах демократії політичних партій позбавляє їх відчуття політичної відповідальності, а необмежений демократичний індивідуалізм підриває в суспільстві основи дисципліни і правопорядку. Одним із яскравих прикладів демократії мислитель уважав Українську Народну Республіку.

До держав охлократичного типу В'ячеслав Казимирович зараховував революційні диктатури, зокрема й більшовизм. За його характеристикою для цього типу державного устрою притаманне зосередження політичної й духовної влади в одних руках. Під духовною владою він розумів не лише церковну, а й ідеологічну, коли глава держави є водночас пророком і непогрішимим інтерпретатором офіційної ідеологічної доктрини. Як історик, В. Липинський доводив, що у минулому охлократія підпиралася кочівниками, а в новітні часи – декласованими елементами. За такого державного устрою панівною стає монолітна військово-бюрократична ланка, яка легко маніпулює юрбою¹⁶⁸³.

Як найприйнятнішу для України видатний учений і політик розглядав класократію (сам термін запропонував М. Кочубей). Для неї характерна рівновага між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. В основу такого устрою й повинна бути покладена правова конституційна монархія. Слід наголосити, що, пропонуючи монархічний устрій, В. Липинський заперечував демократію як метод організації нації, але не відкидав її як свободу. Більше того, він виступав за «творчий будуєчий монархічний демократизм»¹⁶⁸⁴. У його монархічній системі громадяни наділені свободою економічної, культурної та політичної самодіяльності, але ця свобода обмежена авторитетом сильної й стабільної влади. Вказуючи на гіркий історичний досвід українського державотворення, В. Липинський підкреслював, що слід відійти від притаманних українцям двох крайніх «привичних рухів» –

¹⁶⁸¹ Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – 36. VII – VIII. – С. 315.

¹⁶⁸² Бюлетень Гетьманської управи. – 1931. – Ч. 12 (лютий). – С. 3.

¹⁶⁸³ Політологія: Підручник для вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. – С. 345 – 346.

¹⁶⁸⁴ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 35.

демократичного, котрий він характеризував, як «розперезане і не знаюче удержу хамство», та охлократичного, рабського за своєю сутністю. Саме через орієнтацію українців на ці два рухи вони «так легко в минувшині перескакували од своїх республік до царського самодержавія, або до комунізму». «Наш же шлях – єдиний, на якому може бути збудована держава, – запевняв мислитель, – посередній; обмежена свобода шануючих себе людей»¹⁶⁸⁵. Фактично класократія виступала у його теорії як гармонійна політична співдружність хліборобського класу (консервативної опори держави) з іншими класами. Говорячи про особливу державотвірну роль провідної верстви, В. Липинський був переконаний, що цю роль вона зможе виконати лише за умови класократії у вигляді традиційного діничного гетьманства, котре, власне, і мусило дисциплінувати, організовувати та обмежувати насамперед провідників нації, бути для них своєрідним «батоном»¹⁶⁸⁶. У одному з листів до О. Назарука він стисло й вичерпно формулював цю думку: «<...> Український монархізм єсть самообмеженням для посідаючих верстов українських <...>»¹⁶⁸⁷.

У середині 20-их рр. чисельність гетьманських організацій значно зросла. Вони виникали як у тих країнах, де раніше таких осередків не існувало (Франція – Союз українських хліборобів, Аргентина – Союз гетьманців-державників плуга та меча, а також Організація українських робітників-класократів), так і в тих, де вже працювали об'єднання гетьманського політичного напрямку (Польща – Варшавська група УСХД).

З другої половини 20-их рр. гетьманський рух поширився й на терени Західної України. У 1926 р. виникла Організація галицької гетьмансько-монархічної інтелігенції, членами котрої стали І. Мірчук, М. Кордуба, І. Кривецький, І. Крип'якевич, І. Гладилевич, Р. Метельський та інші. Проект її статуту уклав Володимир Залозецький. За основу був узятий статут подебрадського «Українського стягу»¹⁶⁸⁸. А допомогу в його опрацюванні надавав особисто В. Липинський¹⁶⁸⁹. Головні положення документа були пов'язані зі «спільною державно-національною ідеєю» й спиралися на ідеологію української трудової монархії, розроблену В. Липинським. Усі пункти статуту ґрунтувалися на принципах, проголошених головним ідеологом руху у його політологічному трактаті «Листи до братів-хліборобів», головними серед яких були: персоніфікація особи П. Скоропадського як діничного гетьмана-монарха; класократична структура побудови майбутнього українського суспільства; державно-територіальне об'єднання населення України; політичний і релігійний плюралізм»¹⁶⁹⁰. І. Кривецький, що був у тісних листовних зносинах із В. Липинським, обговорював із ним зміст статуту¹⁶⁹¹. Крім того, в 1927 р. у Галичині 60 з 800

¹⁶⁸⁵ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 71.

¹⁶⁸⁶ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 35.

¹⁶⁸⁷ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 53.

¹⁶⁸⁸ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 326, арк. 8.

¹⁶⁸⁹ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 723.

¹⁶⁹⁰ Осташко Т. Вячеслав Липинський: постать на тлі доби. – С. 125.

¹⁶⁹¹ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 267.

місцевих осередків молодіжного руханково-пожежного товариства «Луг»* представляли гетьманський напрям «на основі ідеології Липинського»¹⁶⁹². Гетьманські осередки існували також у Перемишлі та на Волині.

Досить важко реалізувалися спроби поширення консервативно-монархічної ідеології серед представників української еміграції у Франції. На середину 20-их рр. там існувала хліборобська організація, але вона майже нічим не виявляла своєї діяльності. Щоб надати їй відповідного імпульсу, вирішено було провести відповідну підготовчу організаційну роботу, яка на початку 1926 р. була покладена на одного з лідерів УСХД – Миколу Кочубея, котрий тоді мешкав у Брюсселі. Особливості її перебігу постійно обговорювалися ним безпосередньо із В. Липинським. Складність цієї роботи полягала насамперед у тому, що Париж на той час був центром російських та зросійщених українських емігрантських елементів. Серед нагальних завдань М. Кочубея обома діями були визначені такі: «вишукування <...> з-посеред української еміграції, шляхом усного поширювання ідеології Української Трудової Монархії», тих елементів, що можуть бути організовані» в «созвучні» гетьманцям організації; зорганізування «української молоді, працюючої на фабриках, у загальну або військову» «созвучну» організацію; переорієнтація зросійщеної частини української еміграції на гетьманську монархічну ідею; підтримування зв'язків із російськими монархічними організаціями (слід зауважити, що на той момент М. Кочубей вже нав'язав відповідні відносини із російськими монархістами під проводом представників династії Романових – великих князів Миколи Миколайовича та Костянтина Володимировича); ознайомлення російської еміграції з ідеями української трудової монархії; намагання впливати на те, «аби подібні російські організації в своїй ідеології <...> і по своїй структурі в головних рисах були подібні до наших і щоб в той спосіб була сотворена реальна можливість для майбутньої співпраці»¹⁶⁹³. Вже у грудні 1926 р. М. Кочубей виїхав до Парижа, де розпочав відповідну роботу, спрямовану насамперед на «з'єднання вже існуючої <...> хліборобської групи і з'ясування та зміцнення в ній наших основ». Зокрема, він виголосив у місцевій громаді української еміграції, де раніше традиційно провід мали уенерівці (О. Лотоцький, Л. Чикаленко, В. Сальський), доповідь «Про трудову монархію». Проводив роботу з віднайдення потенціальних «гетьманських елементів» серед української еміграції у французькій провінції¹⁶⁹⁴. Також М. Кочубей планував започаткувати видання у Франції двотижневого

---

* «Луг» – руханково-пожежне товариство, засноване 1925 р. у Львові Романом Дашкевичем замість забороненого польською владою товариства «Січ». Одна з найчисленніших легальних молодіжних громадських організацій у Галичині, що мала кількості місцевих осередків. Офіційно товариство проводило лояльну до влади діяльність, але мало чітку національну позицію. Головною метою було фізкультурно-патріотичне виховання молоді для майбутньої боротьби за Українську державу.

¹⁶⁹² ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 378, арк. 4 зв.

¹⁶⁹³ Там само. – Спр. 265, арк. 4 – 5.

¹⁶⁹⁴ Там само. – Арк. 8.

«Осведомительного Бюллетеня», котрий би поширювався у провінційних громадах української еміграції¹⁶⁹⁵.

Окремо слід сказати про поширення гетьманської ідеї на теренах США і Канади. На середину 20-их рр. вона охопила українські січові організації цих країн. Січі являли собою традиційні військово-гімнастичні організації українських емігрантів у Північній Америці. Велику роль у процесі «гетьманізації» січей США відіграв Осип Назарук, котрий під впливом В. Липинського різко змінив свої політичні переконання з демократично-соціалістичного забарвлення на консервативно-монархічні й активно протягом трьох років пропагував серед січовиків державницький ідеал та гетьманську ідеологію. Слід зазначити, що це була не проста справа, оскільки на той момент січі не відзначалися високим рівнем ідейності, а їх члени являли собою переважно аполітичну «темну масу»¹⁶⁹⁶. Назарук спершу захопив гетьманською ідеєю головного отамана січей С. Гриневецького – шляхтича за походженням, що жив у США від 1906 р. Його подальша діяльність була спрямована на пропаганду теорії В. Липинського про українську трудову класократичну монархію. Її він провадив у своїх усних відчитих серед січовиків, а також силою друкованого слова у газеті «Січ», редакторство у котрій узяв на себе. Наслідком діяльності О. Назарука стало те, що п'ятий січовий з'їзд США у травні 1924 р. «опер січову організацію о державницьку ідеологію В. Липинського, т.є. поставив перед молодіжею ідеал єдиновластя української держави, уособлений гетьманом і його родом»¹⁶⁹⁷. Цей результат, а також подальшу діяльність О. Назарука з налагодження внутрішньої організації січових організацій на класократичних началах В. Липинський назвав «лябораторійною спробою українського державного будівництва», яка може мати велике значення для майбутньої «державної праці на Україні»¹⁶⁹⁸. При цьому ідеолог гетьманського руху застерігав О. Назарука від надмірного форсування справи «гетьманізації» американських січей. Коли останній писав після з'їзду про бажання швидшого приведення січей до присяги гетьманові, В. Липинський у відповідь підкреслював необхідність попереднього ідейного скріплення організацій: «Не працюймо наскоками і конвульсивно; хай думка і діло дозріває так, щоб можна було будувати на них, як на камінню». Справу ж із приведенням січей до присяги він вважав можливою лише тоді, коли гетьмансько-монархічна ідея «вже в жилах Січовиків дозріє» і «коли їх внутрішня сила скріпить собою <...> Гетьманський Державницький рух»¹⁶⁹⁹.

Того ж 1924 р. за активної діяльності В. Босого, який щойно приїхав з Перемишля до Канади, були започатковані січові організації й у Канаді. На початок вересня вже існувало 4 відділи канадських січей. На сході Канади

¹⁶⁹⁵ Там само. – Спр. 373, арк. 50.

¹⁶⁹⁶ Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського. – С. 155.

¹⁶⁹⁷ Український голос: Політично-економічний орган. – Перемишль, 1927. – № 35 (418). – 28 серпня. – С. 1.

¹⁶⁹⁸ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 44.

¹⁶⁹⁹ Там само. – С. 60.

головним січовим осередком було Торонто, на заході – Йорктаун. В. Босий зав'язав листовний зв'язок із О. Назаруком¹⁷⁰⁰. Під його впливом він остаточно перейнявся гетьманською ідеологією (захоплення писаннями В. Липинського він мав і до приїзду в Канаду, однак тоді ще вважав себе прибічником теорії інтегрального націоналізму Д. Донцова¹⁷⁰¹). Про свою особисту ідейну еволюцію від інтегрального націоналізму до гетьмансько-монархічної теорії він згодом писав так: «Вважаю Велику Державну Ідею В. Липинського за правду, котра наперед порушила моє серце, а відтак і ум. Я її по моїм силам зрозумів і полюбив. Тепер виконую тільки, що сам люблю, що ціню, і що єсть так само моїм ідеалом, інтересом і радістю того, хто ту ідею творив і написав. Тій ідеї я вповні відданий і нема сили, щоб мене від неї одірвала. Вона вже перейшла до самих глибин моєї душі, крові і костей. Я стою при ній і корюсь перед нею!»¹⁷⁰².

Восени 1924 р. спільними заходами двох діячів відбулося об'єднання січей США і Канади під проводом одного Головного отамана в Чикаго¹⁷⁰³. Тоді проводи січових організацій США та Канади підписали так звану «Грамоту Злуки»¹⁷⁰⁴. У листопаді 1924 р. під час об'єднаного конгресу старшини американських січей О. Назаруку та С. Гриневецькому вдалося провести складання присяги цієї старшини на вірність П. Скоропадському¹⁷⁰⁵. В обох країнах гетьманський січовий рух швидко ширився. В. Босий у квітні 1926 р. відзначав його потужність та інтерес до нього з боку канадців, про що, зокрема, писав: «Перед двома роками ніхто в Канаді не чув за Правного Гетьмана – а нині се загальна тема серед українців в Канаді. Треба тільки видіти ті організаційні листи, які приходять до нас від простих робітників і фермерів. Але ми вже не задовольняємося «балачками» про гетьмана і про «Січі» – ми змагаємо до того, щоби нашим ідейним змаганням дати у всіх справах стисло організаційну форму»¹⁷⁰⁶.

За свідченнями того ж В. Босого, В. Липинський старався ідеологічно координувати новий рух, «даючи, де треба, напрямні, вияснення, коментарі», «підбадьорював організації у праці своїми радами, але також докоряв щиро, коли бачив у декого намагання звести його основні думки на манівці»¹⁷⁰⁷. Все це видатний діяч мусив робити переважно листовно. Листувався він не лише з однодумцями (цей епістолярій можна умовно назвати «внутрішньоорганізаційним»), а й подекуди з політичними опонентами. У цьому листуванні, як і в публіцистиці еміграційної доби, він переважно змагався за власні ідеї.

¹⁷⁰⁰ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 107, арк. 48 – 49.

¹⁷⁰¹ Там само. – Арк. 46 – 47.

¹⁷⁰² Там само. – Арк. 51.

¹⁷⁰³ Там само. – Арк. 49.

¹⁷⁰⁴ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 373, арк. 120.

¹⁷⁰⁵ Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського. – С. 242 – 246.

¹⁷⁰⁶ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 107, арк. 49.

¹⁷⁰⁷ Босий В. В'ячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. – С. 34.

Цікавим є погляд В. Липинського на внутрішню будову січей при класократичному методі їх організації. Наріжним каменем гетьманських січей він трактував відповідне виховання та організацію січової старшини (вона мала виконувати роль провідника, еліти всередині об'єднань). При агітації основної маси січовиків за гетьманську ідею Вячеслав Казимирович радив не підкреслювати те, що влада гетьмана спирається на провідній державотвірній верстві, оскільки це могло б викликати непотрібну «дражливість» уродженому масам почуттю рівності. Тому ретельну ідеологічну роботу у плані глибинного роз'яснення сутності української трудової класократичної монархії слід було вести не з масами, а саме із старшиною. А вже вона, на думку В. Липинського, мала потягнути за собою масу і тримати її в послуху «ділами, а не словами». Саме у цьому він убачав основну відмінність агітації при класократії та демократії. «Для мас, – наголошував він, – важна загальна ідея: Держава і служба «Січи» Ідеї Української Держави. А старшина повинна бути зорганізована і дисциплінована так, щоб вона службу цій ідеї виконувала якнайкраще і цим найкращим виконанням своєї служби (яке треба завжди підкреслювати для мас) здобувала собі авторитет в очах мас»¹⁷⁰⁸.

У липні 1927 р. у Детройті відбувся шостий січовий з'їзд, який підтвердив «ідеал єдиновластя української держави, уособлений гетьманом і його родом», а також «в урочистій декларації заявив вірність членів Січової організації для гетьманської ідеї на Україні»¹⁷⁰⁹. Спеціально на той з'їзд В. Липинський підготував реферат «Мораль українця-державника», котрий надіслав на ім'я головного отамана Гетьманських січей Америки і Канади Союзу Гетьманців-Державників Степана Гриневецького¹⁷¹⁰. Цей реферат був видрукований перемишльським «Українським голосом»¹⁷¹¹. У ньому В. Липинський, блискуче послуговуючись власним публіцистичним талантом, у простій і зрозумілій формі роз'яснював січовикам, яку мораль повинен мати гетьманець-державник, щоб утілити у реальність складну справу збудування Української держави. Цей лист-реферат був фактично черговим маніфестом ідеї Української трудової монархії. Пишучи його, В. Липинський мав на меті зорганізування, сувору дисципліну та струнку організаційну структуру гетьманських та хліборобських осередків.

Розпочинався реферат влучним алегоричним пасажем про круту гору (Україна) та камінь, що лежить під нею (державний лад). «Своя власна Українська Держава може повстати лише тоді, – переконував В. Липинський, – коли українці самі, власними руками, цей тяжкий камінь на круту вершину винесуть і ним всю гору зверху осяють». Головною прикметою справжнього гетьманця він називав «хотіння всею душею своєї власної Української Держави і розуміння величезної трудности здобуття

¹⁷⁰⁸ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 60 – 61.

¹⁷⁰⁹ Український голос. – Перемишль, 1927. – № 35 (418). – 28 серпня. – С. 1.

¹⁷¹⁰ Листи В. Липинського до С. Гриневецького / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 328 – 341. – С. 328 – 333.

¹⁷¹¹ Див.: Український голос. – Перемишль, 1927. – № 36 (419). – 4 вересня. – С. 1 – 2.

оцеї Держави»¹⁷¹². Саме з цієї прикмети мали впливати інші моральні засади гетьманця-державника. При цьому особливий наголос ідеолог руху робив на важливості вселюдської моралі, котра, на його переконання, визначається релігією. «Хто не має Бога в серці, і хто не шанує Церкви, – переконував В. Липинський, – той не має права зватися Гетьманцем і такому нема місця в гетьманських рядах». Ще однією важливою основою моралі гетьманця він проголошував самоорганізацію та любов до справи українського державотворення.

Обґрунтовуючи ідею створення української трудової монархії, В. Липинський відкидав анархістично-індивідуалістичний та стадно-рабський типи моралі. Перший, на його думку, є основою демократії та республіканізму. Люди, які сповідують такий тип моралі, «будуть дбати тільки про те, щоб якнайменше дати, а якнайбільше взяти; щоб мати якнайбільше прав, а якнайменше обов'язків; щоб якнайменше тягару покласти на самого себе і якнайбільше перекласти на свого ближнього». Тому «з такою мораллю <...> добре руйнувати, а не будувати»¹⁷¹³. Другий тип моралі, що є за своєю сутністю охлократичним, може забезпечити хіба що створення нетривкого державного утворення, бо «раби добре працювати можуть тільки для користі або зі страху».

Зазначеним двом типам моралі В. Липинський протиставляв третій. Визначення йому він у своєму рефераті не дав. Однак, виходячи з того, як мислитель тлумачив його сутність, та спираючись на запропоновану ним типологію державно-політичних устроїв, можемо тлумачити його як класократичний. У його основі лежить законом обмежена свобода власного «я», що виявляється й у виборі відповідних життєвих орієнтирів. Ці останні В. Липинський визначав так: «послух владі, а не безвластя; повне любові і пошани відношення влади до підвладних, а не рабство; спільна й дисциплінована рада, а не анархічне голосування; виконання по мірі всіх сил прийнятих рішень, а не руйнування опозицією спільного діла; права пропорціональні до обов'язків – чим більше прав, тим більше обов'язків, а не навпаки: тим менше обов'язків, чим більше прав»¹⁷¹⁴. Серед головних особистісних рис, котрі притаманні цьому типові моралі, В. Липинський називав такі: «вірність підвладних своїй владі і вірність влади своїм підвладним; жертвенність одних і других для спільного діла нашого; взаємна товариська любов і уміння прощати своєму товаришеві звичайні гріхи, без чого ніяка спільна акція неможлива; активність і трудолюбивість замість так поширеного між українцями пасивного лінивства; точність і акуратність, замість розгардіяшу, що унеможлиблює всяку організовану працю; витривалість і терпеливість, без чого нема що й думати про здійснення нашого важкого державного діла; врешті скромність і християнська покірність»¹⁷¹⁵. У сприйнятті саме такої моралі

¹⁷¹² Листи В. Липинського до С. Гриневецького. – С. 329.

¹⁷¹³ Там само. – С. 330.

¹⁷¹⁴ Там само. – С. 331 – 332.

¹⁷¹⁵ Там само. – С. 332.

серед членів гетьманських організацій він убачав запоруку успіху втілення ідеї трудової монархії. Отже, В. Липинський, як ідеолог гетьмансько-монархічного руху, велику увагу приділяв ще й теоретичному обґрунтуванню моральних засад побудови як самих осередків започаткованого ним політичного напрямку, так і кінцевої його мети – Української держави.

Одночасно слід зауважити, що між гетьманським центром та проводом січових організацій неодноразово виникали певні тертя, в основі котрих лежала великою мірою сама специфіка цих організацій, а також їхня повна територіальна відірваність від гетьманських організацій у Європі. Січі являли собою військово-спортивні товариства. Їх керівництво традиційно дбало насамперед про військовий вишкіл своїх членів. На цій підставі дехто з проводу січей (як-от головний отаман С. Гриневецький) прагнув до певної автономності організації по відношенню до гетьманського центру. І хоча В. Липинський був далекий від думки про уніфікований характер структури гетьманських та хліборобських осередків, однак усе ж наполягав на ідеї чіткої їх організації та єдності. Про реакцію В. Липинського щодо зазначених відцентрових дій головного отамана січей у Чикаго дізнаємося з листа М. Кочубея до О. Назарука від 30 грудня 1927 р.¹⁷¹⁶ На той час останній уже виїхав із США до Галичини, де розпочав діяльність із започаткування консервативної української політичної організації. Провід УСХД уважав цей від'їзд Назарука дещо передчасним, оскільки на той момент гетьманська ідеологія ще не ввійшла остаточно «в тіло і кров січовиків». У недисциплінованості й певній сваволі з боку головного отамана січей С. Гриневецького, що, зокрема, виявлялися у невідписуванні ним подекуди листів Гетьманській управі, допущенні довільного трактування гетьманської ідеології у друкованому органі «Січ»¹⁷¹⁷ та деяких інших діях «на власну руку», керівники УСХД В. Липинський і М. Кочубей побачили небезпеку, котра загрожувала гетьманському рухові з середини, коли його ідеологія «не буде восприйнята органічно та внутрішньо, але механічно та наружно»¹⁷¹⁸. Отже, В. Липинський надавав великого значення органічному проникненню гетьманської ідеї у «тіло і кров» представників започаткованого ним політичного напрямку.

Таким чином, гетьманський рух у 1920-их рр. був представлений хліборобськими, а також січовими (військовими за своєю сутністю) організаціями. Їх В. Липинський вважав консервативними за своєю соціальною сутністю і державницькими «з погляду політичного»¹⁷¹⁹. Очільники гетьманського руху плекали надію, що згодом до їхнього напрямку приєднаються також класові «промислово-робітничі та інтелігентські» об'єднання, оскільки без них «український гетьмансько-

¹⁷¹⁶ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 265, арк. 22 – 29.

¹⁷¹⁷ Там само. – Спр. 313, арк. 3.

¹⁷¹⁸ Там само. – Спр. 265, арк. 25.

¹⁷¹⁹ Листи В'ячеслава Липинського до Івана Волошина. – С. 255.

монархічний рух не міг би стати рухом всенациональним»¹⁷²⁰. В. Липинський був далекий від того, щоб повністю уніфікувати гетьманські організації. У листі до В. Босого він наголошував, що до української державної та національної єдності гетьманці йдуть не «через охлократичну механічну одноманітність», а через «класократичну органічну однородність, якої форми можуть бути різні». А тому різновидів гетьманських організацій має бути стільки «скільки єсть органічних типів українських людей». Головна ж мета провідників руху щодо організаційної розбудови напряду полягала у тому, щоб «всі ці організації, об'єднані біля одного Гетьмана, взаємно доповнювали себе, творили єдиний, але різнородний в формах, організм».¹⁷²¹ На різні типи гетьманських організацій В. Липинський покладав різні завдання. Наприклад, американські «січі» мали готувати майбутніх воїнів, тобто «людей військових, дисциплінованих», що мають своїм обов'язком «дати залізний організований меч в руки Голови Української Держави». На відміну від січових організацій УСХД мав насамперед готувати «політиків, організаторів громадянства, на яких могла-б опертись в будуччині <...> Державна Влада Гетьманська. Члени хліборобських осередків були за своєю сутністю, згідно з теорією В. Липинського, продуцентами. Їхнім завданням у майбутній державі була організація продукуючого землеробського класу для розвитку аграрної галузі економіки. Відповідні функції мали покладатися й на інші класові організації, розбудова котрих ще була попереду. Наприклад, завдання майбутніх класових інтелігентських організацій В'ячеслав Казимирович убачав у творенні державотворчої ідеології, а промислово-робітничих – в організації продукуючого промислового класу, що мав забезпечити розвій індустрії»¹⁷²².

Як бачимо, В. Липинському вдалося в еміграції за кілька років провести надзвичайно потужну за своїми наслідками теоретичну та організаційну діяльність, котра дала змогу згуртувати навколо нього однодумців та започаткувати й розвинути один із впливових українських еміграційних політичних рухів. Ці результати тим більше вражають, коли мати на увазі надзвичайно слабкий стан здоров'я В'ячеслава Казимировича, котрий з кожним роком лише погіршувався. Мислитель буквально не щапив себе і мав надзвичайно виснажливий для хворої на туберкульоз людини денний розпорядок праці. Про нього він розповідав у листі до О. Назарука. Прокидався о п'ятій ранку, з короткою перервою на сніданок працював до дванадцятої тридцять. Наступні дві з половиною години відводив на обід, короткий спочинок та прогулянку. З третьої до сьомої години, маючи коротку перерву на підвечірок, відписував листи

¹⁷²⁰ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 569, арк. 156 зв.

¹⁷²¹ Листи В. Липинського до В. Босого / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 230.

¹⁷²² Там само. – С. 230 – 231.

(мешкаючи у малесенькому містечку і будучи через хворобу майже відірваним від зовнішнього світу, мусив вести інтенсивне листування, котре заміняло йому «необхідні розмови з людьми, з якими маєш спільні думки і хотіння»), займався читанням та іншою «лекшою» роботою. Потім вечеряв і до десятої вечора знову займався читанням. Щонеділі ходив на ранкову службу до костелу, потім читав таких авторів, як Тома Кемпійський, Сенека, Марк Аврелій. Як справжній християнин намагався у неділю не працювати¹⁷²³.

Поєднання протягом тривалого часу (принаймні до кінця 1922 р.) організаційної та ідеологічно-теоретичної праці призвело до остаточного зруйнування здоров'я мислителя. З початком 1923 р. «хворий, без надії на видужання» В. Липинський намагався відійти від організаційного проводу гетьманським рухом і зосередитися переважно на теоретичному обґрунтуванні концептуальних засад гетьмансько-монархічного політичного напрямку. У першій половині 1925 р. його «недуга легких» зробила ще один стрімкий та фатальний за своїми наслідками «ривок» у своєму розвитку. При цьому увесь час еміграційного життя В'ячеслав Казимирович мав дуже обмежені матеріальні засоби для власного існування. Більше того, мусив часто вкладати власні кошти в усі види своєї діяльності. У листі до С. Томашівського, датованому 1 грудня 1922 р., він зізнавався: «<...> Моя українська політична і літературна діяльність привела мене до того, що сьогодні я вже не знаю з чого і як далі жити»¹⁷²⁴. Доходило до того, що В'ячеславу Казимировичу часто доводилося недоїдати¹⁷²⁵. А це для хворого на туберкульоз було особливо згубним.

Приголомшлива звістка про обставини життя В. Липинського змусила С. Томашівського миттєво реагувати. Він сповіщає у листі до І. Крип'якевича: «Липинський в біді, хворий і немає що їсти»¹⁷²⁶. Разом С. Томашівський, І. Крип'якевич та І. Кревецький ініціюють на початку 1923 р. виділення з боку НТШ грошової допомоги В'ячеславу Казимировичу. До справи спричинилися також тодішній новообраний голова товариства К. Студинський та М. Грушевський. На той час Липинський і Грушевський, що так плідно співпрацювали у дореволюційний період, уже давно опинилися у різних політичних таборах. Та й у науці вони перетворилися на концептуальних опонентів. Тим не менше, патріарх української історичної науки, хоч і підкреслював факт їхнього з Липинським розірвання особистих стосунків, однак вважав за необхідне знайти можливості допомоги йому в матеріальній скруті¹⁷²⁷.

¹⁷²³ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 pp.). – С. 58.

¹⁷²⁴ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 373.

¹⁷²⁵ Там само. – С. 374.

¹⁷²⁶ Стеблій Ф. З листування Івана Крип'якевича та Івана Кревецького / Феодосій Стеблій / У кн.: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць, 8. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – 960 с. – С. 382.

¹⁷²⁷ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894 – 1932 pp.) / Упоряд., археогр. передмова Г. Сварник; вступ. стаття Я. Дашкевич. – Львів-Нью-Йорк: В-во М.П. Коць, 1998. – С. 80.

Очевидно, щоб уможливити прийняття цих коштів В. Липинським, який уважав для себе неприйнятним приймати субсидії для власного існування від поважної наукової установи, НТШ офіційно визначало їх як допомогу для науково-історичних досліджень ученого.

Незважаючи на те, що В. Липинський особисто мав дуже обмежені матеріальні можливості протягом усього еміграційного періоду свого життя, він передусім дбав про те, щоб забезпечити фінансово гетьманський рух, діяльність його осередків, а також розв'язати відповідні матеріальні проблеми окремих своїх соратників. Для цього він не раз вирішував відповідні питання через листування з особами, які виявляли прихильність до гетьмансько-монархічної ідеї. Так, зокрема, В'ячеслав Казимирович, котрий протягом усього життя підтримував теплі, людські стосунки із митрополитом А. Шептицьким, кілька разів звертався до очільника Української греко-католицької церкви з проханням фінансової допомоги. Митрополит, який із повагою ставився до організаційних та науково-теоретичних зусиль В. Липинського, неодноразово підтримував матеріально як окремих представників гетьманського руху в еміграції, так і в цілому заходи, спрямовані на поширення ідей класократичної трудової монархії. Зокрема, на прохання В'ячеслава Казимировича, Шептицький надав грошові позики, що домогли у матеріальній скруті Л. Сідлецькому (Саві Крилачу) та А. Монтрезорові¹⁷²⁸. Завдяки їм та сприянню з боку митрополита цим діячам удалося влаштуватися разом із родинами на постійне мешкання у Польщі.

На початку 1927 р. ідеолог гетьманців звернувся до митрополита про фінансову допомогу для УСХД, наголошуючи у листі, що справа поширення гетьманської ідеї знаходиться в хвилині перелому: або до розвитку, або до упадку. При цьому він висловлював гадку про те, що ідея трудової монархії шириться в масах еміграції одночасно з відродженням релігійності. На його думку, «без відродження духового і морального трудно помислити відродження творчої сили політичної». Однак якщо релігійне відродження організується церквою, то для політичного відродження необхідна сильна політична організація, яка неможлива була на той момент без фінансової підтримки¹⁷²⁹. Митрополит відгукнувся на прохання В. Липинського і надав фінансову допомогу.

Слід зауважити, що В. Липинський звертався з проханням матеріальної допомоги лише до ширих прихильників гетьмансько-монархічної ідеї серед представників українського громадянства. Він був категорично проти будь-якої зовнішньої фінансової інтервенції, проти шукання матеріальної підтримки у чужих урядів (як, наприклад, це робили українські есери у Чехії). Натомість ідеолог УСХД прагнув того, щоб очолюваний ним рух був опертий «на людях, які б залежали самі од себе, самі заробляли на своє існування, <...> а не жили з диктаторської платні

---

¹⁷²⁸ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 416 – 418.

¹⁷²⁹ Там само. – С. 418 – 419.

або з партійних грошей і зі зручної політики», які б проводили гетьмансько-монархічну ідею в життя «без пенсії, стипендії чи чогось подібного, а з власної волі, з власного серця, з власного інтересу». Мислитель був переконаний, що таким чином гетьманці виховувалися б для майбутнього життя в українській державі, де вони могли б «свобідно продукувати, робити хліб, працювати на життя <...>, а не для того, щоб з України, з держави і нації жити»¹⁷³⁰.

Зростання потужності гетьмансько-монархічного руху викликало занепокоєння серед представників інших еміграційних політичних напрямів і відповідно призводило до загострення ідейно-політичної боротьби, що точилася насамперед на сторінках еміграційної преси. Проти монархістів-гетьманців особливо завзято «воювала» варшавська «Українська трибуна», відома своїми зв'язками з Державним центром УНР. Редактором її був О. Саліковський. В одній із статей, завуальованих загальнодемократичною риторикою, хліборобів-державників звинувачували у намірах відновити «колишній царський лад, який українські монархісти були відновили за часів скоропадщини», а головне, у веденні «розкладової роботи», спрямованої проти «української демократії»¹⁷³¹. Автор іншої статті, друкованої у цій же газеті, називав представників хліборобських союзів «недержавниками»¹⁷³². Ніякої конструктивної критики у названих публікаціях не містилося. Публіцисти обмежувалися примітивним навішуванням ярликів політичним опонентам.

Прикладом деструктивної публіцистичної полеміки може бути й стаття, надрукована у формально безпартійному пражському двотижневикові «Нова Україна», що фактично презентував думку Української партії соціалістів-революціонерів. Красномовною є вже назва статті – «Скоропадчики». У ній автор не лише критикував політичні погляди гетьманців, а й дозволив собі перейти на прямі образи, називаючи П. Скоропадського «опудалом, яке ставили уже раз на українській землі, і яке так ганебно впало». У нездатності до державного будівництва було звинувачено й ідеолога УСХД¹⁷³³. Такі статті друкувалися у цьому часописі не вперше. Ще у листопаді 1923 р. В. Липинський у листі до О. Жеребка називав публіцистичні випадки «Нової України» «хамською зброєю»¹⁷³⁴.

Особливої критики зазнав В. Липинський у політично ворожій пресі після друку його «Листів до братів-хліборобів». Надзвичайно гострими нападками на нього відзначився табір націоналістів. Наприклад, у статті В. Мартинця «Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів» стверджувалося, що ідеологія В. Липинського «мала би куди більше значіння», якби вона була «зредукована на ідеологію кляси дворян-

¹⁷³⁰ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 693 – 694.

¹⁷³¹ Козак М. Гетьманці / М. Козак // Українська трибуна. – Варшава, 1921. – № 34. – 15 червня.

¹⁷³² Годорожій І. Про наших монархістів / І. Годорожій // Українська трибуна. – Варшава, 1921. – № 129. – 7 жовтня.

¹⁷³³ Скоропадчики // Нова Україна. – Прага, 1925. – № 2 – 3. – Червень – липень. – С. 160 – 162.

¹⁷³⁴ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 692.

поміщиків»¹⁷³⁵. А у статті І. Кедрина, вміщеній у часописі націоналістів «Розбудова нації» у 1929 р., об'єктом аналізу автора стала «консервативно-шляхоцька липинщина». Причому він закидав В. Липинському «поборювання українського ідеалізму». Цей закид особливо обурило ідеолога консервативно-монархічного руху, котрий працював цілого свого життя «присвятив справі <...> українського державницького ідеалізму»¹⁷³⁶. Взагалі критика з боку націоналістів, як слушно зауважив О. Богуславський, стояла особібно і переважно ґрунтувалася не так на ідеологічних розбіжностях, як на персоналіях головних репрезентантів гетьмансько-монархічного та націоналістичного таборів¹⁷³⁷. Зокрема, коли у 1925 р. у редактованому Д. Донцовим «Літературно-науковому віснику» з'явилася його ж стаття «Пансько-мужицький центавр і неомонархізм»¹⁷³⁸, Д. Дорошенко вказував насамперед на непристойний тон полеміки, котрий нав'язував В. Липинському речник інтегрального націоналізму¹⁷³⁹. На наш погляд, причину такого гострого ідеологічного протистояння слід убачати у належності обох напрямів до правого українського політичного крила. Націоналісти до певної міри побоювалися конкуренції у боротьбі за прихильників з боку гетьманців, тим більше, що останні могли похвалитися стрункою, науково обґрунтованою ідеологічною платформою, якої не мали перші. Другим чинником, що сприяв загостренню пресової боротьби між обома правими течіями, безперечно, була особиста неприязнь їх ідеологів – В. Липинського та Д. Донцова, яка стрімко зростала, починаючи від 1920 р., коли політичні шляхи обох діячів остаточно розійшлися.

Концептуально головні розбіжності між теоріями В. Липинського і Д. Донцова полягали у різних засадничих принципах українського державотворення. Для інтегральних націоналістів таким принципом був український націоналізм, для послідовників В. Липинського – український патріотизм та територіалізм. Ці розбіжності ідеолог українського неомонархізму схарактеризував у статті, написаній з нагоди 40-річного ювілею львівського «Діла». У ній він, зокрема, зазначав, що «націоналізмом українським не можна збудувати ніякої української держави», оскільки цей націоналізм не спирається на державну традицію, бо такої в українців просто немає. Тому «доки українство не візьме на себе ролі оборонця **Землі**, замість дотеперішньої своєї ролі оборонця **Нації**», воно буде лише підпирати чужі держави (Польщу та Росію) у їхньому споконвічному прагненні поневолити Україну. Гетьмансько-монархічну ідею

¹⁷³⁵ Мартинець В. Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів / В. Мартинець // Національна думка. – 1927. – Ч. 10. – Жовтень. – С. 12 – 22.

¹⁷³⁶ Лист В. Липинського до редактора «Діла» п. Василя Мудрого про галицьку політику, писаний з нагоди статті І. Кедрина в «Розбудові націй» // Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – Частина неофіційна. – С. 1.

¹⁷³⁷ Богуславський О.В. Критика консервативно-монархічних ідей у пресі української еміграції в Європі 1920 – 1930-их рр. / О.В. Богуславський // Гуманітарні науки: Науково-практичний журнал. – Ялта, 2004. – № 8. – С. 39.

¹⁷³⁸ Див. Донцов Д. Пансько-мужицький центавр і неомонархізм / Дмитро Іванович Донцов // ЛНВ. – Львів, 1925. – Ч. 4. – С. 32 – 39.

¹⁷³⁹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 142.

В. Липинський визначав як патріотичну за своєю сутністю («від слова patria – Земля-Бітьківщина»). Їй одній він відводив роль справжнього оборонця «своєї Землі від наїзду чужоземців» та протиставляв її ідеї націоналістичній («від слова nation – рід, плем'я»), що мала екстериторіальний характер і лише провокувала, на його думку, розростання конкуруючого між собою різного штибу отаманства¹⁷⁴⁰.

Парадоксально виглядала ситуація, коли практично всі політичні табори української еміграції закидали гетьманцям брак національно-патріотичних почувань у справі відродження української держави, пригадуючи їм коливання гетьмана у 1918 р. між національною українською і російською орієнтацією. Відкидаючи ці закиди «національно свідомих» українських політичних груп, що фактично монополізували собі право українського державотворення, В. Липинський вказував на діаметральну протележність розуміння ними і гетьманцями взаємовідносин між нацією і державою. Якщо перші на чільне місце у справі державотворення ставили «ознаки культурно-національні», то хлібороби-державники – «ознаки політичні і територіальні»¹⁷⁴¹. Націоналісти вслід за Д. Донцовим закликали йти до держави через націю. На думку ж В. Липинського, остаточне оформлення української нації могло відбутися лише тоді, коли буде збудована українська держава. «Ні одна нація в світі – нація, як факт реальний, а не ідеологічний – не народилась перед державою: завжди зпочатку була держава, а потім була нація, – наголошував В. Липинський. – Так само і українська нація не може почати родитись від кінця, бо такі “народження” і “відродження” існують тільки в фантазіях белетристів». Видатний мислитель і політик підкреслював, що одного знання української мови замало для того, щоб збудувати державу. Для цієї мети найбільше потрібні «державний інстинкт, досвід влади і <...> фахові знання». Однак усього цього не мають ті, хто називає себе тепер «національно свідомими», бо всі вони «виросли з революції», тобто з «руйнування, а не будування держави», «виросли з такої чи іншої боротьби з державою за свої культурно-національні ознаки». Впоратися із завданням створення української держави, на переконання В. Липинського, могли лише державотвірні елементи, котрих і поборював національно-демократичний табір української еміграції. А щоб ця держава стала національною, необхідно, щоб її будівничим «національно свідомі» українці дали свою підтримку. Тільки за таких умов національна ідея буде допомагати, а не гальмувати відродження держави на українській землі. І тільки за таких умов державотвірні елементи будуть сприймати національну ідею, поступово українізуватися і тим самим входити до складу української нації, яка в такий спосіб завершить своє формування. Інакше ж державницькі елементи будуть завжди будувати на

¹⁷⁴⁰ Липинський В. З нагоди ювілею // Діло. – 1928. – № 10. – 14 січня. – С. 16 – 17.

¹⁷⁴¹ Липинський В. З приводу статті генерала Залеського // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – 36. XI – X. – С. 280.

Україні «держави чужі»¹⁷⁴². Таким чином, ідеолог гетьманців, ведучи пресову боротьбу з політичними супротивниками, насамперед прагнув до політичної консолідації українського суспільства, без якої справу українського державотворення вважав нездійненною.

З метою протистояти наклепницьким нападкам на гетьмансько-монархічний рух з боку політичних опонентів Центральна управа об'єднаних українських хліборобських організацій видала 16 липня 1925 р. відозву до української еміграції. У ній зазначалося, що українська еміграційна преса, «використовуючи політичну темноту та неосвідомленість українського громадянства, проголошувала, що монархізм український – це “московська інтрига”, а гетьман Скоропадський – це “ворог України”». Відозва мала на меті зменшити цю неосвідомленість і закликала українців ближче ознайомитися з ідеями гетьманців у їхньому видавництві «Хліборобська Україна»¹⁷⁴³.

Слід зауважити, що гетьманці мали в емігрантському середовищі й прихильні до них періодичні видання. Серед таких був берлінський часопис «Українське слово», що виходив від 1921 р. Власне, видання починалося як «Нове слово» і було призначене для українських військовополонених у Німеччині. Фінансувалося воно з фондів уряду УНР в екзилі. Очолював редакцію З. Кузеля, а серед співробітників редакції були такі діячі, як письменник та професор Б. Лепкий, полковник І. Полтавець-Остриця. Світ побачили лише 10 чисел видання, оскільки редакція дуже швидко продемонструвала на його шпальтах свої антиреспубліканські настрої, у результаті чого фінансування «Нового слова» припинилося¹⁷⁴⁴. Далі видання вже виходило під новим титулом. Починав його редагувати З. Кузеля, а потім, протягом кінця 1921 – 1922 рр., – Д. Дорошенко. Формально воно не було виданням хліборобів-державників і в одній зі своїх публікацій намагалося запевнити своїх читачів у непричетності до гетьманської політичної акції¹⁷⁴⁵. Однак реально воно сприяло ширенню гетьмансько-монархічної ідеї, оскільки регулярно вміщувало матеріали з історії Української Держави 1918 р., інформації про найбільш значущі акції УСХД і навіть інтерв'ю з гетьманом П. Скоропадським¹⁷⁴⁶.

У 1922 р. в «Українському слові» був опублікований розлогий реферат авторства Д. Дорошенка, присвячений «Листам до братів-хліборобів», що мав на меті популяризацію твору В. Липинського¹⁷⁴⁷. Одночасно часопис публікував статті, спрямовані проти політичних акцій проводу УНР в екзилі, В. Вишиваного, Є. Петрушевича. У такій редакційній політиці видання дослідниця Т. Осташко цілком слушно побачила спробу привернути до нього увагу широких кіл української

¹⁷⁴² Там само. – С. 281.

¹⁷⁴³ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 569, арк. 156 – 157 зв.

¹⁷⁴⁴ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 178, арк. 27.

¹⁷⁴⁵ Українське слово. – Берлін, 1921. – № 38. – 3 червня.

¹⁷⁴⁶ Там само. – Берлін, 1921. – № 43. – 21 червня.

¹⁷⁴⁷ Там само. – Берлін, 1922. – № 110. – 14 лютого; № 111. – 18 лютого.

інтелігенції, які не були задоволені перебігом міжпартійної боротьби, не підтримували українську соціалістичну пресу й водночас шукали більш об'єктивні джерела інформації¹⁷⁴⁸. Про відповідне ідейне спрямування часопису свідчить і листування його редактора Д. Дорошенка із В. Липинським.

Значну роль у справі поширення гетьмансько-монархічної ідеї в пресі відіграв уже згадуваний галицький політичний діяч, журналіст і письменник О. Назарук, що з 1923 р. по 1927 рр. жив у США та, як уже зазначалося, великою мірою сприяв гетьманізації січей. Там він був редактором часописів «Січові вісті», «Січ» (1924 – 1926 рр.) та «Америка» (1926 – 1927 рр.). Після повернення з Північної Америки він став одним із провідних діячів гетьманського руху в Галичині, де з 1928 р. редагував друкований орган Української християнської організації «Нова зоря», що мав виразне консервативне спрямування. Ще одним львівським виданням, котре з другої половини 1920-их рр. набуло характеру «ідеологічного гетьманського органу», був щомісячник католицького спрямування «Поступ»¹⁷⁴⁹, котрий виходив за редакцією члена УСХД І. Гладилевича. У Канаді велику пресову діяльність на користь гетьманського руху здійснював головний обозний Січової організації В. Босий, котрий пропагував ідеї В. Липинського у часописах «Канадійський українець» (Вінніпег) та «Український робітник» (Торонто).

Прихильно до гетьманської ідеї поставився і тижневик «Український голос» у Перемишлі, редагований Д. Греголинським. Він виходив починаючи з 1919 р. і був першою українською газетою під час польської окупації міста. Спочатку газета була речником платформи Української трудової партії. Однак на початку 1920-их рр. часопис почав виразно виявляти прогетьманську орієнтацію¹⁷⁵⁰, друкуючи відповідні інформаційні матеріали, редакційні статті, присвячені гетьмансько-монархічній ідеології, оповістки про вихід чергових чисел «Хліборобської України» з анонсуванням її змісту (останні готував особисто В. Липинський¹⁷⁵¹).

У 1921 р. В'ячеслав Казимирович відновив листовний зв'язок зі своїм давнім приятелем галицьким істориком та публіцистом консервативних переконань С. Томашівським. Він не належав до УСХД, однак його політична позиція спочатку була досить близькою до гетьманців. Тому, коли С. Томашівський почав співпрацювати зі львівським часописом «Політика», В. Липинський сподівався на його підтримку гетьмансько-монархічного табору в цьому виданні. Головним редактором «Політики» був В. Панейко. Часопис виходив протягом лише півроку – з жовтня 1925 до квітня 1926 рр. Він мав на меті піднесення теоретичного

---

¹⁷⁴⁸ Осташко Т. Історіографічний огляд гетьманських періодичних видань 1920 – початку 1930-х років. – С. 126.

¹⁷⁴⁹ Тризуб. – 1928. – № 33. – 26 серпня. – С. 12 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 123, арк. 22 зв.

¹⁷⁵⁰ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 113, арк. 10.

¹⁷⁵¹ Листи В. Липинського до Д. Греголинського. – С. 421.

рівня українського громадянства у сфері політики, а тому відзначався відповідною глибиною публіцистики, присвяченої різноманітним аспектам політичних проблем України, зокрема й аналізу досвіду національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Недарма В. Липинський відзначав, що «видавана і редагована “Політика” культурно і солідно», підкреслюючи роль у цьому саме С. Томашівського¹⁷⁵². Журнал не мав офіційної лінії, однак у ньому досить виразно виявлялося тяжіння до ідей В. Липинського та критичне ставлення до політичної доктрини Д. Донцова. Щоправда, ідеолог гетьманців не поділяв позиції С. Томашівського в його орієнтації на політику «угодовства» щодо польського уряду в боротьбі за автономію західноукраїнських земель. Його переконання полягало у необхідності «порозуміння з місцевим польським елементом на ґрунті спільних територіальних інтересів і сотворення разом з ними спільного краевого політичного фронту проти Варшави»¹⁷⁵³. Через це він уже в березні 1926 р. висловлював власне розчарування «Політикою», котра не виправдала його сподівань на те, що це «буде орган з ясною позитивною ідеєю, при чім ідеєю Гетьманською»¹⁷⁵⁴.

Таким чином, В. Липинський завдяки своєму надзвичайному авторитетові, особистим зв'язкам, інтенсивному листуванню зумів певним чином налагодити досить ефективно використання впливової української преси для ширення ідеології започаткованого ним політичного напрямку. В результаті хліборобам-державникам удалося привернути на свій бік ту частину українців, котра розчарувалася у гучних політичних гаслах українських партій соціалістичного гатунку. Слід зауважити, що навіть політичні опоненти гетьманців мусили, врешті, визнавати «стабільність» їхньої політичної діяльності, а також те, що протягом кількох років їм удалося здійснити «значну конструктивну ідеологічну роботу» та перевести «певні організаційні заходи»¹⁷⁵⁵.

Теорію В. Липинського та започаткований ним гетьманський рух особливо завзято продовжували поборювати діячі уенерівського табору, бо саме республіканська ідеологія найбільше заперечувала можливість встановлення дідичної монархії в Україні. На сторінках паризького уенерівського видання «Тризуб» розгорнулася запекла ідеологічна полеміка, що, зокрема, виявилася у серії критичних статей авторства М. Славинського за назвою «Український монархізм», у яких він намагався спростувати правильність теорії В. Липинського про українську трудову монархію та вказати на її утопічність. При цьому автор статті мав усе ж визнати «яскравість» писань мислителя, його «сильну любов до Батьківщини»,

---

¹⁷⁵² Листи В. Липинського до В. Бачинського / У кн.: Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 190.

¹⁷⁵³ Там само. – С. 192.

¹⁷⁵⁴ Там само. – С. 193.

¹⁷⁵⁵ Тризуб. – 1928. – № 33. – 26 серпня. – С. 12 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 123, арк. 22 зв.

«активний політичний темперамент», «озброєність знаннями»¹⁷⁵⁶. Своєрідною апробацією цієї статті М. Славинського був його виступ серед української еміграції у Подєбрадах у березні 1926 р. на тему «Ідеологія українського монархізму», який один із лідерів місцевої хліборобської організації Є. Томашівський назвав «неясним рефератом <...> ображеного українського інтелігента». У листі до В. Липинського він указав на спроби доповідача зумисне перевернути деякі постулати гетьмансько-монархічної теорії у розрахунку на те, що багато слухачів не читали «Листи до братів-хліборобів», зазначаючи, зокрема, що «возстановлення Гетьманства зв'язано з передачею влади виключно до шляхецьких рук»¹⁷⁵⁷.

Для того, щоб давати відсіч політичним супротивникам, хліборобам-державникам необхідний був свій періодичний пресовий орган. Адже «Хліборобська Україна» являла собою неперіодичний збірник, мала, як уже зазначалося, більше науково-теоретичний характер, виходила приблизно раз на рік. Тому вона не могла вдовольнити щоденні потреби гетьманців у веденні так необхідної систематичної пресової боротьби. Потрібна була, за висловом Д. Дорошенка, «своя легка преса», щоб у ній можна було реагувати миттєво на всякі випадки політичних опонентів, як наприклад, стаття Д. Донцова «Пансько-мужицький центавр і неомонархізм», опублікована у кн. IV ЛНВ за 1925 р. Реагувати на неї у «Хліборобській Україні» Д. Дорошенко вважав неможливим, адже вона «для цього за солідна й за важка, це все одно, що стріляти по горобцеві з важкої гармати»¹⁷⁵⁸. Тому В. Липинський постійно думав над тим, щоб знайти можливості видання власного періодичного видання¹⁷⁵⁹.

У березні 1926 р. В'ячеслав Казимирович наголошував у листі до Д. Дорошенка, якого він бачив редактором майбутнього видання, що «періодичний орган <...> в теперішній стадії розвитку» гетьманського руху «вже необхідний». І додавав: «Без періодичного органу, будемо поволі заперті, або, ще гірше, будемо виставлені на найріжнорідніші провокації, тим для противників лекші, що ми не матимемо змоги оборонятись». Тому він переконував гетьманський центр у Берліні знайти можливості (насамперед фінансові), щоб такий політичний часопис у формі тижневика заснувати. При цьому В'ячеслав Казимирович сам пропонував кілька можливих варіантів утілення в життя справи з пресовим органом. Часопис можна було заснувати, на його думку, за рахунок фонду проєктованого П. Скоропадським Українського наукового інституту в Берліні, або він мав постати безпосередньо при гетьманському центрі. Якби ці проєкти не зреалізувалися, можна було б улаштувати приватну редакцію Д. Дорошенка (на кошти, які надходили б із гетьманського центру) чи

¹⁷⁵⁶ Славинський М. Про український монархізм / М. Славинський // Тризуб. – 1926. – № 12. – 1 січня. – С. 6 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 116, арк. 3 зв.; Тризуб. – 1926. – № 13. – 7 січня. – С. 8 – 11 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 116, арк. 20 зв. – 22; Тризуб. – 1926. – № 24. – 28 березня. – С. 3 – 4 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 116, арк. 194 – 194 зв.

¹⁷⁵⁷ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 326, арк. 6.

¹⁷⁵⁸ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 142.

¹⁷⁵⁹ Там само. – С. 70.

видавати часопис силами трьох осіб (В. Липинський, Д. Дорошенко, М. Савур-Ципріянович*) у Райхенау.

В'ячеслав Казимирович був упевнений, що їхній із Дорошенком авторитет серед української еміграції допоможе забезпечити орган відповідною кількістю передплатників, що полегшило б справу його фінансування¹⁷⁶⁰. На користь останнього аргументу свідчив, зокрема, той факт, що В. Липинського запрошували дописувати у багатьох еміграційних часописах. Так, у червні 1926 р. в Подєбрадах з ініціативи студентства заснувалась організація за назвою «Група фонду оборони нації», яка поставила своїм завданням видавати періодичний орган у енергійській орієнтації. Офіційно проголошувалося, що часопис мав на меті присвячувати увагу визвольним змаганням українського народу, вияснити шляхи відбудування української державності, висвітлювати життя в Україні та на еміграції¹⁷⁶¹. Орган дістав назву «Українське життя». До співпраці з ним запросили й В. Липинського. Однак ідеолог гетьманського руху відповів лаконічною відмовою: «В органах, прославляючих руйників Української Держави і копаючих гріб українству – не співробітничай»¹⁷⁶². Мотиви, котрими він керувався, відмовляючи писати до різних українських часописів, В'ячеслав Казимирович пояснював у листі до В. Гнатюка ще у 1922 р.: «як Вам відомо, я належу до політичної течії, що виставляє дуже виразні і ясні політичні кличі. Цим кличам – а перш за все українській гетьмансько-монархічній ідеї – я надаю настільки велике значіння, що співробітничать в політичних органах, які не стоять виразно на ґрунті українського монархізму, не вважаю для себе можливим»¹⁷⁶³.

Власний пресовий орган з'явиться у гетьманців лише 1929 р., коли рух увійде у найбільш складний період свого існування, що характеризуватиметься конфліктом серед керівних кіл УСХД, на вістрі якого опиняться символ гетьмансько-монархічної ідеї П. Скоропадський та творець цієї ідеї В. Липинський.

Отже, протягом короткого часу від початку еміграційного життя В'ячеславові Казимировичу вдалося започаткувати новий потужний політичний напрям – гетьмансько-монархічний рух. Завдяки саме його зусиллям, досить швидко організаційно оформилась провідна його політична структура – Український союз хліборобів-державників, була розроблена струнка, науково обґрунтована ідеологія, наріжним каменем котрої стала ідея української трудової діничної класократичної монархії у формі

---

* Савур-Ципріянович Михайло Петрович – колишній урядовець українського посольства у Відні. Політичний однодумець В. Липинського. Був його особистим секретарем із 1920 по 1925 рр. та з 1929 р. і до смерті мислителя у 1931 р. З кінця 1926 до весни 1929 р. виконував обов'язки секретаря канцелярії Українського наукового інституту в Берліні. Після смерті мислителя впорядковував його особистий архів.

¹⁷⁶⁰ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 614 – 615.

¹⁷⁶¹ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 1108, арк. 8, 17.

¹⁷⁶² Там само. – Арк. 25.

¹⁷⁶³ Листи В. Липинського до В. Гнатюка. – С. 311.

гетьманату. Активна координація діяльності хліборобських та гетьманських осередків у різних країнах, де мешкала українська еміграція, а також у Галичині, котру В. Липинський здійснював переважно шляхом листування з їх провідниками, забезпечила новому політичному напрямові досить помітне місце в українському національно-визвольному русі міжвоєнного періоду. Важливою заслугою діяча було також започаткування поважного неперіодичного журналу «Хліборобська Україна», що своєю глибиною і солідним теоретичним рівнем перевершував усі видавані українською еміграцією часописи. Політичний та науковий авторитет В'ячеслава Казимировича сприяв поверненню на бік гетьманців-монархістів значного числа тих представників української суспільності, котрі були незадоволені наслідками політики республікансько-демократичного проводу УНР.

Невипадково один із найближчих соратників В. Липинського Д. Дорошенко, аналізуючи процес створення УСХД і обґрунтування його ідеології, писав у своєму листі до українського історика, громадського та освітнього діяча М.В. Стороженка від 4 вересня 1925 р., що «мав час усвідомити собі свою нову ідеологію, підвести під свої погляди й настрої так би мовити теоретичну базу» і що йому «в цьому багато допоміг В.К. Липинський». Його заслугу Д. Дорошенко характеризував так: «Це він звів до купи і об'єднав цілий гурт людей коло нашого бувшого Гетьмана, як біля особи, що вже по своєму становищу являється так би мовити втіленням, символом українських державницьких стремлінь. Він створив український легітимізм і дав надзвичайно глибоке й талановите обґрунтування українського державництва»¹⁷⁶⁴. Не менш влучно схарактеризував роль В. Липинського у гетьмансько-монархічному русі 20-их рр. ХХ ст. і С. Томашівський, назвавши діяча «альфою й омегою» всієї організації УСХД¹⁷⁶⁵.

---

¹⁷⁶⁴ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 777, арк. 28 зв. – 29.

¹⁷⁶⁵ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 378, арк. 5 зв.

6.2. Загострення суперечностей між двома напрямками у керівних колах УСХД. Розгортання конфлікту (осінь 1927 – серпень 1930 рр.)

З листопада 1926 до осені 1927 рр. В. Липинський мешкав у Берліні. До Німеччини він виїхав, покликаний гетьманом П. Скоропадським для роботи у заснованому з ініціативи останнього Українському науковому інституті. В. Липинському було запропоновано там посаду очільника кафедри української державності. Власне, це був, швидше, політичний хід, спрямований на консолідацію проводу УСХД.

У Німеччині мешкав гетьман П. Скоропадський. Його резиденція знаходилася у передмісті Берліна – Ванзее. Всю організаційну роботу гетьманського осередку в німецькій столиці здійснювали протягом першої половини 1920-их рр. два чільні представники УСХД – С. Шемет та О. Скоропис-Йолтуховський. Останній протягом 1920-30-их рр. ухорив до складу Ради Присяжних УСХД, був одним із співзасновників УНІ-Б, заступником куратора інституту генерала В. Гренера. Вже на початку існування УСХД В. Липинський закликав його, як одного з провідників гетьманського руху, до планомірної діяльності із творення тривкої суспільно-політичної сили, яка б не вибухала самовбивчим руїнництвом і яку можна створити «лише на базі відповідальної політичної думки»¹⁷⁶⁶.

С. Шемет мешкав у Берліні з 1920 р., був особистим секретарем П. Скоропадського. Він єдиний представник ініціативної групи заснування УСХД, котрий не підписав статут та регламент союзу і не ввійшов до першого складу Ради Присяжних. Таку свою позицію він сам пояснював незгодою з внутрішньоорганізаційним характером організації, що впливали з вищезазначених її установчих документів. На його думку, союз мав стати «об'єднуючим, коаліційним органом всіх класово-хліборобських організацій», а натомість перетворився на «замкнутий орден, який бере на себе обслуговування всього руху»¹⁷⁶⁷. Отже, тактичні розбіжності у поглядах на започаткований політичний напрям між В. Липинським та С. Шеметом проявилися фактично від самого заснування УСХД.

Лише 6 листопада 1921 р. С. Шемет склав запряження і був кооптований до вищого ідеологічного органу УСХД. Також він став другим після І.М. Леонтовича головою Центральної управи союзу, що був фактичним його виконавчим органом. Перебуваючи постійно біля гетьмана, він мав на нього відповідний вплив. А оскільки його погляд на справу розвитку, стратегію і тактику гетьмансько-монархічного руху суттєво відрізнялися від тих, що послідовно відстоював В. Липинський, урешті, поступово всередині проводу УСХД почали оформлятися два напрями – ідеалістичний, репрезентований ідеологом організації та практичний, що

¹⁷⁶⁶ Лист В. Липинського до О. Скорописа-Йолтуховського від 12. XII. 1922 р. / Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 67.

¹⁷⁶⁷ Осташко Т.С. Персональний склад керівних органів Українського союзу хліборобів-державників / Тетяна Сергіївна Осташко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2002. – Вип. XIV. – С. 128.

його представляв спочатку сам С. Шемет, а згодом і деякі інші члени Ради Присяжних, у тому числі й гетьман. Назви цих напрямів доволі умовні, однак вони певною мірою відображають сутність поступово назріваючих протиріч, які врешті переростуть у відкрите протистояння від осені 1927 р.

В. Липинський від самого початку заснування УСХД послідовно відстоював дві провідні фундаментальні засади, на котрих мав базуватися гетьмансько-монархічний рух. Цими засадами, як уже раніше зазначалося, були «ідея та організація». Без них, на думку мислителя, ніякого успішного творення держави бути не може. І навіть більше. «Нація, що не витворить своєї власної ідеології, – переконував він, – і власної організації для здійснення цієї ідеології, мусить згинуть»¹⁷⁶⁸. Власне, саме тому він удався до серйозного науково-теоретичного обґрунтування ідеології політичного напрямку, що знайшло вияв, як у його публіцистиці, так і насамперед у трьох наукових працях мислителя еміграційної доби – історичній «Україна на переломі», політологічній «Листи до братів-хліборобів» та історико-релігієзнавчій «Релігія і церква в історії України». Другій складовій успішного розвитку гетьманського руху В. Липинський приділяв, як ми вже стверджували, не менше уваги, ніж першій. Невипадково він постійно наголошував своїм однодумцям, що «первородним гріхом українців єсть ідейний хаос в політиці і брак організаційної дисципліни», що «недостача ідеї державної і самопоїдання анархічної провідної верстви погубили Київську і Галицьку Князівську Русь, Русь Литовську, Козаччину Українську, врешті сучасну українську інтелігенцію». Саме тому В'ячеслав Казимирович прагнув «це каліцтво нашевилічити»¹⁷⁶⁹. Без ідейної стрункості та суворой дисципліни зорганізувати провідну верству на успішне державотворення, на його переконання, було неможливо. В. Липинський розумів, що справа організації людей, об'єднаних ідеєю «української гетьманської трудової монархії», є справою не одного дня, що вона вимагає і часу, і великих зусиль. Тому він постійно наголошував, що українські провідники мають звертати всю свою увагу «на організацію, об'єднання і політичне усвідомлення <...> людей, хоч-би це спочатку були тільки одиниці»¹⁷⁷⁰.

Однак у Берліні поступово формувалась опозиція лінії, відстоюваної В. Липинським. Цю опозицію і представляв насамперед С. Шемет. Він розцінював вищеназвані принципи діяльності УСХД як ідеалістичні, а натомість виступав за «реальну політику», тобто здійснення конкретних політичних акцій, спрямованих на якнайшвидше досягнення кінцевої мети – відновлення української державної незалежності. Пізніше В. Липинський, коментуючи погляди С. Шемета у недрукованому раніше листі до Гетьманської управи від 29 січня 1928 р., закидав останньому те, що він нехтував «ідеєю та організацією», а натомість намагався замінити їх

¹⁷⁶⁸ Липинський В. Завдання українського студентства (Лист до редакції) / В'ячеслав Казимирович Липинський // Студентський вісник. – Прага, 1926. – Ч. 2 (лютий). – С. 4.

¹⁷⁶⁹ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 29.

¹⁷⁷⁰ Листи В. Липинського до І. Волошина. – С. 253.

гаслом «гроші та акція». Іншими словами, пропагував орієнтацію на активні пошуки фінансового забезпечення гетьманського руху й реалізацію вищезгаданих політичних заходів. Уже після смерті В. Липинського у листі до Ю. Колларда від 28 квітня 1932 р. С. Шемет писав сам про себе так: «Я персонально серед своїх однодумців являюся крайнім «інтервенціоністом»*, виходячи з переконання, що без сторонньої допомоги світова революція буде тягти соки і сили з нашої землі без кінця...»¹⁷⁷¹. Цю свою позицію у 1920-их рр. Сергій Михайлович аргументував тим, що, мовляв, підводити ідею та організацію під уже створене у 1918 р. гетьманство не є таким уже складним завданням. Складніше й важливіше знайти фінансове підґрунтя та спромогтися на демонстрацію реального політичного існування руху гетьманців.

За словами В. Липинського, ще одним аргументом очолюваної С. Шеметом опозиції у Раді Присяжних була його орієнтація виключно на заможного селянина-куркуля, якому притаманна «стихійна сила українського селянства». Оскільки гетьманці, що знаходилися в еміграції, не знали реальних потреб і бажань цієї частини селянства, С. Шеметові видавалося зайвим будь-яке однозначне проголошення головних ідей їхнього політичного напрямку. Звідси, на думку В'ячеслава Казимировича, його переконання, що «ідеї наші мусять бути якнайменше сконкретизовані, а організація наша повинна бути якнайбільше м'ягка та ліберальна»¹⁷⁷².

Таку позицію В. Липинський блискуче розвінчував із притаманним йому вмінням стрункого логічного обґрунтування. Перший аргумент він спростовував переконанням, що «штука не робити, а зробити і удержати» гетьманство. Адже у 1918 р. влада гетьмана впала, головним чином, саме через відсутність ідеї та сильної організації. «Воно (гетьманство. – І.П.) всім все обіцявало, нікому нічого не додержувало, і осталося в кінці само, безсиле, всіми покинуте», – підкреслював В'ячеслав Казимирович. Отже, дотримання цієї старої тактики мало знову призвести до політичної поразки. Важливість ідеї, котра декому з його опонентів здавалася «нудною» і непотрібною», мислитель доводив так: «Державний Англієць од недержавного Негра ріжниться тим, що на 100 літ творить тільки одну політичну ідею, але ясну, і цю ідею при помочі систематичної, витривалої, з покоління на покоління переходячої організації здійснює. Недержавний Негр має принаймні по три геніяльні ідеї щодня; всі вони туманні, бо він не в стані довше ніж пару хвилин про одну річ думати; ні одної з них він не здійснює, бо витривала праця йому ненависна, і він, як дитина, мусить мати щодня нову забавку, з вірою, що власне сотання єсть найкраща і що це вона власне дасть йому “все”, без “нудної” планової організаційної праці. Поміч на нашу державницьку акцію ми можем одержати тільки од державних націй, значить од людей типу Англіїців, а не Негрів. І цю поміч вони нам можуть дати тільки тоді, коли будуть знати, чого ми хочемо, на

---

* Тобто прихильником інтервенції європейських держав проти СРСР.

¹⁷⁷¹ Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали. – С. 459.

¹⁷⁷² ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 30 – 31.

кім ми спираємось і яка наша здатність до систематичної, витривалої праці. Всі інші способи одержання не то «великих», а навіть найменших “грошей” на “акцію” – це забавки, химери. І було б найбільшим нещастям, коли б така химера могла здійснитися. Бо, одержавши гроші без ясної державної ідеї і без залізної організації, Гетьманство притягнуло б до себе зразу всіх злодіїв українських, що цілу нашу тяжку дотеперішню реабілітаційну працю в одну б хвилину знищили, гроші розікрали і самі розбіглися»¹⁷⁷³.

Що ж до думки С. Шемета про необхідність орієнтації на заможного селянина, то В. Липинський мав і тут аргументоване спростування. По-перше, він розумів, що ліквідація більшовицької влади можлива лише внаслідок внутрішньої національно-визвольної боротьби українців у самій Україні, а не силами української еміграції. Відновлення ж гетьманства може здійснити лише нова провідна верства, котра тільки народжується в Україні. Але, щоб вона мала можливість стати на чолі українського державотворення, її слід спочатку зорганізувати, тим більше, що вона в силу історичних умов свого формування позбавлена старої культури та здеморалізована більшовизмом. Для цього і потрібна, на переконання В. Липинського, «чітка ідея і залізна організація». Порівнюючи цю нову провідну верству з норувистим бугаєм – «символом всіх провідних верств на Україні», В'ячеслав Казимирович наголошував: «<...>Коли ми хочемо, щоб такий норувистий бугай орав, а не гедзився, то мусимо його своїм власним прикладом ввести в борозну – ідею, і заздалегідь приготувати для гедзуватих безпощадний батіг – організацію»¹⁷⁷⁴. Як аргумент на користь своєї думки, він закидав «прихильникам стихійної сили куркуля» подібну позицію у 1918 р., котра й проклала «шлях для загубившого Україну “національного повстання”»¹⁷⁷⁵. Таким чином, В. Липинський розумів безперспективність усяких політичних акцій на «іноземні гроші» у тодішніх історичних умовах і закликав однодумців до скріплення власних лав саме спільною ідеєю та залізною дисципліною всередині організації. Саме вони мали забезпечити гетьманцям успіх у разі падіння більшовицької влади в Україні.

Незважаючи на постійні зусилля з боку В. Липинського, спрямовані на зцементування проводу УСХД, у ньому раз у раз виникали тертя та непорозуміння, переважно на ґрунті тактичних питань діяльності організації. Одне з таких тактичних непорозумінь виявилось в часі вбивства у травні 1926 р. Головного Отамана УНР Симона Петлюри. В. Липинський уважав, що хлібороби-державники не повинні виявляти ніякої активності, у тому числі й у пресі, стосовно цієї події. Адже ідеологія гетьманців заперечувала ідейно-політичні засади унерівського напрямку, а тому будь-яка участь навіть у опосередкованій посмертній глорифікації його провідника була, на переконання В'ячеслава

---

¹⁷⁷³ Там само. – Арк. 31.

¹⁷⁷⁴ Там само. – Арк. 32.

¹⁷⁷⁵ Там само. – Арк. 33.

Казимировича, недоречною. Зокрема, у листі до О. Назарука від 29 травня 1926 р. він радив своєму адресатові: «Якщо ще не писали нічого з приводу смерті Петлюри, то раджу Вам придержуватись засади: *de mortuis aut bene, aut nihil**. Отже, в данім випадку найкраще: *nihil*»¹⁷⁷⁶.

Натомість С. Шемет, як голова Центральної управи, зініціював досить широку кампанію участі гетьманського центру та деяких хліборобських організацій у посмертному вшануванні пам'яті Головного Отамана. Його діями рухало бажання вирвати з рук політичних опонентів аргументи проти національно-політичної лінії гетьманців, зокрема щодо приписуваної їм орієнтації на спілку з російськими монархістами, котра кінцевою метою мала начебто відмову від української самостійності.

Так, уенерівський часопис «Тризуб» сповіщав, що «Центральна Управа Хліборобів» доручила своїй Паризькій організації взяти участь у похороні Симона Петлюри, щоб «віддати честь Борцеві за Самостійність України, передаючи на суд історії <...> політичний спір», існуючий між обома напрямками. Під цим дорученням проводу хліборобів-державників стояли підписи С. Шемета та А. Монтрезора. У тому ж числі «Тризуба» вміщувалася інформація про те, що «Спілка об'єднаних Українських громадських організацій в Берліні запросила до участі в панахиді всі українські організації» німецької столиці й що «у відповідь на запитини негайно відгукнувся б[увший] гетьман Павло Скоропадський». Далі подавався текст відповіді останнього на запрошення, в якій, зокрема, були такі слова: «Прибуду вшанувати пам'ять Небіжчика, позаяк – незважаючи на розбіжність наших шляхів – бачив в ньому щирого українського націоналіста. Перед одвертою могилою схиляю голову»¹⁷⁷⁷. На згаданій панахиді С. Шемет виступив із офіційною промовою від гетьманського центру, в якій Головний отаман характеризувався як «патріот і борець за самостійність України».

Таку тактику стосовно смерті С. Петлюри В. Липинський уважав помилковою. Адже саме наслідки його політичної діяльності мислитель розцінював як одну з причин поразки українських національно-визвольних змагань. Також Вячеслав Казимирович не міг примиритися з тим, що гетьманський центр своїми нерозумними діями ще й спричинився до вкорінення міфу про послідовні самостійницькі погляди С. Петлюри, тоді як насправді той був автономістом аж до часу проголошення ІV Універсалу. На думку В. Липинського, згадана тактика шкодила й справі ширення гетьманської ідеї. І навіть допомагала політичним опонентам її поборювати.

Однак ідеолог руху утримувався від публічних протестів із цього приводу, керуючись, як він сам говорив, «почуттям дисципліни, зобов'язуючої <...> до солідарності навіть у помилках»¹⁷⁷⁸. Крім того,

---

* *de mortuis aut bene, aut nihil* (лат.) – про померлих або добре, або нічого.

¹⁷⁷⁶ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.). – С. 96.

¹⁷⁷⁷ Тризуб. – Париж, 1926. – № 35 – 36. – 27 червня. – С. 50 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 117, арк. 122 зв.

¹⁷⁷⁸ Листи В. Липинського до С. Томашівського. – С. 378.

В. Липинський не хотів виносити назовні внутрішні непорозуміння в середині гетьманського проводу. В листі до І. Кривецького, він стверджував, що апологетизація постаті Петлюри була наслідком емоції «людей, які в душі своїй поставили в цю хвилину момент національної спільності вище моменту державної мудрості і *raison d'état**»¹⁷⁷⁹. Тим не менше, він мусив таки удатися до рішучих (хоч і неопублічних) кроків після того, як С. Томашівський умістив у «Новій зорі» статтю з приводу вбивства Головного Отамана під псевдонімом «Літописець», у якій давав, за висловом В'ячеслава Казимировича, «правдиву і розумну характеристику Петлюри»¹⁷⁸⁰, а також обороняв гетьманську державу 1918 р. Реакцією на неї була критична відповідь львівського «Діла», в якому автор публікації, як контраргумент, використовував факт посмертного визнання політичного авторитету С. Петлюри гетьманським проводом. Цей випадок обурило В. Липинського, і він мусив звернутися до С. Шемета, як до «головного ініціатора гльорифікації Петлюри <...> в штабі» руху, із вимогою виступити в пресі на захист С. Томашівського, оскільки був переконаний, що хлібороби-державники не мають «права допустити, щоб оборонця Ідеї Гетьманської Державності 1918 р. побивали» самими ж гетьманцями¹⁷⁸¹.

При обґрунтуванні своєї думки про необхідність відповідного пресового виступу голови Центральної управи В'ячеслав Казимирович апелював до пам'яті політичних соратників – М. Міхновського та М. Шемета: «Такий обов'язок накладає на Вас ще й Ваше особисте відношення до Покійного Міхновського, політично і морально покаліченого Петлюрою, і до Вашого Покійного Брата, який волів не жити, ніж дивитися на безладдя і бруд, заведені в українській армії головно завдяки Петлюрі. Як що Сергій Шеметі будуть помагати робити “національних героїв” з Петлюр, виростаючи на забутих могилах Миколи Міхновського*, Миколи Шемета* і всього, що було в українстві ідейного і честного, то повірте, “Україна” з такими “теоріями” це така гидота, що для

---

* *raison d'état* (фр.) – державна доцільність.

¹⁷⁷⁹ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 266.

¹⁷⁸⁰ Лист В. Липинського до С. Шемета від 16 червня 1926 р. / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 495.

¹⁷⁸¹ Там само.

* Йдеться про те, що обидва діячі – Микола Міхновський та його найближчий політичний однодумець Микола Шемет – покічили життя самогубством, головною причиною котрого став крах ідеалів, надій та сподівань на перемогу українських національно-визвольних змагань. М. Міхновський відверто негативно ставився до Директорії і навіть був ініціатором відчайдушного плану усунення петлюрівського проводу від влади шляхом установлення в Україні військової диктатури за допомогою з'єднань української армії під командуванням П. Болбочана та Є. Коновальця. Після його провалу поступово відійшов від активної політичної діяльності Пішов із життя у травні 1924 р. за нез'ясованих обставин.

* Микола Шемет (1882 – 1917) – видатний український громадсько-політичний діяч, брат Сергія Шемета. Член-засновник Української народної партії (1902 р.), що стояла на державно-самостійницьких позиціях. Член Лубенської української громади. Був відповідальним редактором та видавцем першої україномовної газети у Російській імперії «Хлібороб», що виходила у Лубнах у листопаді – грудні 1905 р. Покічив життя самогубством.

людей ідейних іншого виходу з неї, як той, що знайшли Міхновський і Микола Шемет не може бути»¹⁷⁸².

Відповідного листа В. Липинський написав і Адамові Монтрезору, одному з найближчих своїх соратників, якому він безмежно довіряв та якого у листі до І. Кривецького від 24 липня 1922 р. характеризував як людину, «широ віддану українській державно-національній ідеї»¹⁷⁸³. А. Монтрезор, як член Центральної управи, також брав участь у заходах помертвого пошанування С. Петлюри. У листі до нього В'ячеслав Казимирович назвав згадану раніше офіційну промову Шемета на панахиді за Петлюрою, а також розіслані центром телеграми «публічним “testimonium paupertatis”», виданим Гетьманському рухові і Гетьманській Ідеї самими Гетьманцями»¹⁷⁸⁴. Адже «коли Петлюра «патріот і самостійник», – переконував В. Липинський, – то значить не патріоти і не самостійники ці, проти кого він підняв повстання і хто його за це повстання поборює». Недоцільність «братання» гетьманців із «українськими демократичними націоналістами» він доводив прикладом Польщі, де консервативний державний елемент, який «облобизався» з «ендецькою націоналістичною інтелігенцією», був фактично усунений від державно-політичного проводу Ю. Пілсудським. Для України ж подібне може обернутися приходом до влади всеросійського диктатора. Наприкінці листа В. Липинський зазначав: «Прикро і тяжко було мені це все писати. Прикро тому, що Ваше <...> чисто імпульсивне рішення примусило мене говорити все це над могилою, над якою політичний такт і християнські почування наказували тільки тиху молитву за померлого і поза тим гробове мовчання»¹⁷⁸⁵.

Причини «опозиції» у Раді Присяжних, котра існувала майже від самого заснування УСХД, і незгоди опозиціонера з головними принципами побудови та діяльності гетьманських організацій О. Скоропис-Йолтуховський у листі до О. Назарука пояснював «нездатністю до організаційної праці п. С. Ш[еме]та»¹⁷⁸⁶. Сам же В. Липинський підґрунтям того, що Сергій Михайлович час від часу стрибав у «“повстанську” націоналістично-інтелігентську гречку» вважав вплив на нього «гіпертрофії» власних «національних емоцій»¹⁷⁸⁷. Так чи інакше, відсутність одностайності у проводі гетьманців В. Липинський сприймав дуже болісно і вбачав у цьому найбільшу небезпеку кінцевої поразки започаткованого ним політичного напрямку. Саме через це він, власне, і погодився на переїзд до Німеччини восени 1926 р., сподіваючись, що

¹⁷⁸² Лист В. Липинського до С. Шемета від 16 червня 1926 р. – С. 495.

¹⁷⁸³ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 227.

* *testimonium paupertatis* (лат.) – букв. «свідцтво про бідність», свідчення власної слабості.

¹⁷⁸⁴ Виписки з листа В. Липинського до А. Монтрезора від 4 червня 1926 р. / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 496.

¹⁷⁸⁵ Там само. – С. 497.

¹⁷⁸⁶ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 313, арк. 5.

¹⁷⁸⁷ Виписки з листа В. Липинського до А. Монтрезора від 4 червня 1926 р. – С. 496.

зосередження всього керівництва руху в одному осередку допоможе подолати існуючі непорозуміння.

Зміна місця проживання хворому на туберкульоз легень В. Липинському далася нелегко. Адже в Райхенау, де він до того мешкав протягом семи літ, йому, за його власним твердженням, «удалось ...наладити умови, відповідні для праці»¹⁷⁸⁸. Розуміючи всю небезпеку зміни кліматичних умов проживання (у листі до О. Жеребка він прямо писав, що здоров'я його «ще погіршиться од цього переїзду»¹⁷⁸⁹), В. Липинський усе ж наважився на це, сподіваючись досягнути головної мети – справжнього розвою гетьмансько-монархічного руху. Про це він так писав у листі до Д. Антоновича: «Дійсно цей переїзд для мене дуже тяжкий, але не почуваю себе в праві відмовитись від своєї скромної участі в праці, яка може, дасть Бог, принесе якусь користь»¹⁷⁹⁰.

Протягом майже року перебування у Берліні В. Липинський, крім наукової праці в інституті, всі свої зусилля спрямовував на зміцнення гетьмансько-монархічного руху. Щособути в його помешканні в Нойє-Фінкенкруг відбувалися засідання гетьманського центру, де обговорювалися всі найважливіші питання руху¹⁷⁹¹. Наслідком зусиль В. Липинського, зокрема, стала реорганізація головного виконавчого органу Центральної управи у Гетьманську управу об'єднаних українських хліборобських та інших класових організацій, затвердженої наказом, виданим 21 березня 1927 р. за підписом гетьмана П. Скоропадського й голови Ради Присяжних В. Липинського. Цей наказ був, як свідчив сам В. Липинський, своєрідним компромісом між ним і П. Скоропадським. Перший прагнув замінити опортуніста С. Шемета на «твердо відданого» гетьманській ідеології М. Кочубея. Другий – «поширити свій вплив на працю Гетьманської Управи»¹⁷⁹². У наказі підкреслювалося, що гетьманський монархічний рух спирається на «три неподільні основи»: кермуючу ідею, котрою є ідея трудової української монархії (її виразницею в УСХД була Рада Присяжних, очолювана В. Липинським), організацію, що втілює цю ідею в життя (її головним репрезентантом була Гетьманська управа) та гетьмана, котрий персоніфікує собою єдність ідеї й організації.

Метою наказу було чітке розмежування прав і обов'язків Ради Присяжних на чолі з В. Липинським та Гетьманської управи, оскільки лише таким чином можна було досягнути «виразного окреслення взаємовідносин між Гетьманом, ідеологічним проводом і виконавчою централею»¹⁷⁹³. У наказі підкреслювалося, що гетьман є лише «символом єдності ідеї та організації», «першим Слугою ідеї» й звідси – верховним керівником гетьманського руху. До його обов'язків входило призначення

¹⁷⁸⁸ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 2, спр. 13, арк. 73 зв.

¹⁷⁸⁹ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 725.

¹⁷⁹⁰ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 2, спр. 13, арк. 73.

¹⁷⁹¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 258.

¹⁷⁹² Лист В. Липинського до о. М. Фірака / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 512 – 513.

¹⁷⁹³ Бюлетень Гетьманської управи. – Берлін, 1929. – Ч. 1 (січень). – С. 2.

та звільнення (у згоді з Радою Присяжних) голови Гетьманської управи, затвердження та звільнення членів управи за представлення її голови. Також гетьман повинен був указувати на помилки й недоліки у роботі голови управи і тим сприяти їх усуненню. Таким чином, передбачалося, що влада гетьмана насамперед репрезентуватиме представницькі та консолідуючі функції у суспільстві й буде певним чином обмежуватися ідеологічним органом – Радою Присяжних і виконавчим органом – Гетьманською управою.

Рада Присяжних як ідейний керівник гетьманського руху мала стояти на сторожі «чистоти і непорушності основ» ідеї. Саме вона представляла на затвердження гетьманові кандидатуру голови гетьманської управи, а також у разі потреби порушувала питання його звільнення. Вона ж мала стежити за ідейним напрямом праці управи, а також спільно з гетьманом вирішувати непорозуміння між головою та членами управи.

Гетьманська управа, що визнавалася виконавчим органом гетьманського руху, мала вести всю «внутрішню організаційну працю» й «зовнішню політичну акцію». Вона виступала як орган, котрий об'єднує і репрезентує всі гетьманські організації, а також забезпечує внутрішній зв'язок між ними. Вона ж мала стежити за діяльністю гетьманських організацій та окремих гетьманців з метою збереження «чистоти гетьманського руху і вироблення типу активного, але разом з тим дисциплінованого гетьманця». Голова Гетьманської управи визнавався відповідальним за ведення всієї внутрішньої й зовнішньої політики гетьманського руху, котру він мав вести відповідно до вказівок гетьмана та Ради Присяжних¹⁷⁹⁴. Таким чином, наказ мусив фактично підпорядкувати Гетьманську управу та її голову безпосередньо Раді Присяжних і гетьманові, а отже, запобігти внутрішній дезорганізації й роз'єднаності гетьманського руху.

До практичної реалізації справи реорганізації Центральної управи у Гетьманську провідники руху приступили наприкінці травня 1927 р.¹⁷⁹⁵ А 10 серпня того ж року гетьманом П. Скоропадським був призначений новий склад реформованої управи: голова – член Ради Присяжних УСХД Микола Кочубей, члени – Олександр Скоропис-Йолтуховський і Адам Монтрезор (теж члени Ради Присяжних УСХД), референти – Осип Назарук (у справах американських Січей) та Володимир Залозецький (у справах Галичини)¹⁷⁹⁶. Секретарські справи у Гетьманській управі виконував М.П. Савур-Ципріянович. Цей склад виконавчого органу руху В. Липинський уважав найкращим, указуючи що подібного «ми довгі літа мати не будемо»¹⁷⁹⁷.

---

¹⁷⁹⁴ Там само. – С. 2 – 3.

¹⁷⁹⁵ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1. спр. 337, арк. 7.

¹⁷⁹⁶ Там само. – Спр. 373, арк. 23.

¹⁷⁹⁷ Там само. – Спр. 275, арк. 38.

Того ж 1927 р. провід гетьманського руху прийшов до переконання про необхідність реорганізації внутрішньої структури гетьманського руху, оскільки протягом семи років, що він проходив стадію свого оформлення та поширення, частина гетьманських організацій постали як класові організації, а частина – як позакласові. Іншою причиною необхідності певної внутрішньої перебудови політичного напрямку стало те, що гетьманський рух, і так не будучи найпотужнішою силою в середовищі української політичної еміграції, відчував на собі ще й певні вияви «розпилення». Об'єктивна причина цього полягала у складних умовах емігрантського життя, що примушували людей часто міняти місце свого осідку через безкінечні пошуки роботи та засобів існування. Гетьманські ж організації формувалися, як уже зазначалося, за територіальним принципом. Та ж причина, а також відірваність українців-емігрантів від рідної землі спричиняли декласування членів гетьманських організацій, а тому останні подекуди являли собою позакласові осередки, що не відповідали установчим документам УСХД – його статуту і регламенту.

Розуміючи, що таким чином організований гетьманський рух не матиме життєздатності, його провід прагнув структурних змін при збереженні таких головних ідеологічних засад організації, як «автономність частин і залізна єдність цілого». З цією метою провід гетьманського руху вважав необхідним досягти «уніфікації-однотипності» своїх організацій, що ґрунтувалась би на класократичних засадах гетьманської ідеології, а отже, не допускала б «ані диктатури центру, ані сваволі периферії», а натомість поєднувала б ініціативу центру з ініціативою периферії. Уніфікація також давала б можливість засновувати нові гетьманські осередки у тих місцях, куди переїздили у пошуках нових джерел існування представники існуючих організацій¹⁷⁹⁸.

Одночасно з уніфікацією організацій В. Липинським було задумане проведення анкетування гетьманців, що мало на меті насамперед їхню формальну реєстрацію, тобто підрахування сил гетьмансько-монархічного руху¹⁷⁹⁹, а також розв'язання питання їх самоорганізації за класовим принципом. Крім того, між членами гетьманських організацій планувалося розповсюдити так звані легітимаційні картки, у яких коротко формулювалися б основи ідеології. На думку В. Липинського, це забезпечило б «об'єднання всіх Гетьманців в таку організацію, що сама з себе, з радісного почування своєї єдності і спільності з подібними собі, могла б черпати моральні сили для перетрівання часів еміграції й могла б виступати як єдина залізна організована українська сила в цьому хаосі, що повстане по упадку більшовизму»¹⁸⁰⁰. Таким чином, пропоновані В. Липинським заходи мали скріпити організаційну єдність гетьманського руху.

¹⁷⁹⁸ Бюлетень Гетьманської управи. – Берлін, 1929. – Ч. 1 (січень). – С. 4 – 5.

¹⁷⁹⁹ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 265, арк. 19.

¹⁸⁰⁰ Там само. – Спр.275, арк. 34.

Перед виїздом з Берліна через загострення недуги восени 1927 р. В'ячеслав Казимирович розробив проект проведення майбутнього анкетування та «легітимації» гетьманців, котрий мала доопрацювати Рада Присяжних. У результаті до легітимаційних та анкетних карток було внесено формулювання, що, як вважав В. Липинський, суперечили принципам трудової класократичної монархії. Це призвело до загострення конфлікту між головою Ради Присяжних та опозицією на чолі з С. Шеметом. Чи не найбільше вразив В'ячеслава Казимировича пункт, у якому давалася характеристика гетьманства. У варіанті, котрий запропонував сам В. Липинський, гетьманство, зокрема, характеризувалося, як єдина форма влади, що «може державно виховати, ублагороднити і здисциплінувати анархічну і недержавну од природи українську провідну верству». Натомість опозиція замінила це формулювання на інше, згідно з яким гетьманство «одно тільки може державно виховати, ублагороднити і здисциплінувати анархічну і недержавну од природи українську масу і витворити нову українську провідну верству». На думку голови Ради Присяжних, це виправлення вносило до легітимаційних карток одразу дві неправди. Перша стосувалася «анархічності» та «недержавності» української маси. В. Липинський був переконаний, що «маса українська служила завжди найвірнішою і найсильнішою опорою кожній сильній владі». Натомість свою анархічність виявляла неодноразово саме провідна верства («і стара, і нова, і найновіша»), котра не могла «сотворити розумної і сильної української влади», а тому гетьманство мусить бути «батоном» саме для неї, а не для народу. Другим неприпустимим моментом такого формулювання мислитель вважав закладене у нього нехтування та погордливе ставлення до народних мас. З цього приводу він наголошував: «Оця погорда до мас кожній монархічній ідеології мусить бути чужа, і її тому власне вороги монархії стараються монархістам навязати. Цею поправкою наша «демократична» опозиція показує, що творчий будуєчий монархічний демократизм їй незрозумілий, і дає вона цею поправкою тільки оружжя в руки наших ворогів для обвинувачення нас в погорді «до народу», до маси»¹⁸⁰¹.

Усе це стало приводом листовного звернення В. Липинського у січні 1928 р., що тоді тяжко хворий перебував уже протягом кількох місяців на лікуванні у санаторії в Ноймаркті, до Гетьманської управи. У ньому ідеолог руху вказував соратникам на ті кричущі наслідки для гетьманців, до котрих спричинилися постійні непорозуміння в середині проводу. Саме намагання «вирішити остаточно питання опозиції» серед очільників руху було головною метою написання цитованого вище листа.

Неприпустимість опозиційного протистояння в лавах гетьманців ідеолог руху аргументував тим, що завданням їхнього політичного напрямку в еміграції є не «гра в державу» (за прикладом уенерівців), а лише

---

¹⁸⁰¹ Там само. – Арк. 34 – 35.

зорганізування консервативної частини всіх українських класів, котрі у майбутній державі мають служити опорою для влади в її боротьбі з опозицією. Інакше «роздерті з середини» гетьманці не витримають боротьби «з українською анархією і неперебираючим в засобах хамством українських отаманів». При цьому голова Ради Присяжних не заперечував можливості існування в середині руху різниці у поглядах на тактичні питання проведення ідеї в життя. Ці різниці мають виявлятися, на його думку, у вигляді обміну думок та товариських порад. Різницю ж у поглядах, котра протягом років мала місце у Раді Присяжних, він емоційно схарактеризував як «злостивий опір», «саботування» та «боротьбу з проводом організації»¹⁸⁰².

В. Липинський був готовий узяти значну частину провини за існуючий стан речей у проводі гетьманського руху на себе, зазначаючи у листі: «Можливо, що моя горячність, недобра звичка різко говорити і ще остріше писати, врешті моя велика нервовість в останніх часах, викликана тяжкою недугою, єсть головними причинами руйнуючої нашу працю опозиції». Тому він вирішив на один рік скласти свої повноваження як голови Ради Присяжних, відійти від організаційного проводу та передати свої повноваження Миколі Кочубею, як голові Гетьманської Управи. Це своє рішення він назвав «обов'язком супроти Великого нашого діла». Вибір особи М.В. Кочубея на вказану роль була не випадковою. По-перше, він був одним із найпослідовніших однодумців В. Липинського, надзвичайно відданим йому особисто. А по-друге, В'ячеслав Казимирович сподівався, що Микола Васильович «потрафить своїм тактом і спокоєм втихомирити опозицію» і тим самим врятувати справу гетьманців «од загибелі»¹⁸⁰³.

Урешті, М. Кочубей умовив В. Липинського відмовитися від передачі своїх повноважень. Однак лист (з відповідною поміткою) був усе ж таки відправлений. Автор назвав його «останнім благанням» до опозиції, котре мусило відкрити провідникам гетьманців очі «на ту пропасть», перед якою вони опинилися. Наприкінці листа В. Липинський ще раз наголошував: «Без ясної ідеї і залізної організації весь наш рух перетвориться в ще дурнішу ніж Петлюрівщина – “Скоропадчину”»¹⁸⁰⁴. Тоді ще В. Липинський сподівався, що йому вдасться вберегти гетьманський рух від самознищення «у внутрішнім розкладі по прикладу інших українських рухів»¹⁸⁰⁵. На жаль, благання В. Липинського не були почуті в середині гетьманського проводу і від осені – зими 1927/1928 рр. розпочинається тривала боротьба представників двох таборів у керівних колах УСХД – «ідеалістичного» та «реалістичного», яка, врешті, набула гучного резонансу в середовищі українського громадянства в еміграції та у

¹⁸⁰² Там само. – Арк. 36 – 37.

¹⁸⁰³ Там само. – Арк. 38.

¹⁸⁰⁴ Там само. – Арк. 39.

¹⁸⁰⁵ Лист В. Липинського до Клубу Гетьманців у Берліні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 286.

Західній Україні. Позиції «ідеалістів» значно послабилися із від'їздом назад до Австрії В. Липинського, стан здоров'я котрого різко погіршився після майже річного перебування у Берліні.

На момент виїзду до Німеччини він мав ще половину здорової правої легені. Але за рік туберкульоз уразив і її. В'ячеслав Казимирович виїхав спочатку до санаторію у Ноймаркті, де перебував протягом кількох місяців, а згодом завдяки безпроцентній позиції, котру надав йому митрополит Шептицький у сумі 2000 доларів¹⁸⁰⁶, та матеріальній допомозі О. Жеребка у сумі 500 доларів¹⁸⁰⁷ придбав 1928 р. у підходящій для його стану здоров'я кліматичній зоні Австрії власний будиночок із маленьким клаптиком землі у м. Бадег, де мешкав останні роки свого життя. Зазначена позика митрополита фактично була надана братам В. Липинського, котрі успадкували землеволодіння батьків на Волині. Вони виділили з того майна спадкову земельну частку, що належала старшому братові. В. Липинський ще в часі перебування в Україні продав цей клаптик землі. А виручені за нього гроші позичив братові Станіславу для відбудування успадкованої ним батьківської садиби після чергового зруйнування у буремні революційні роки. Тепер брати взялися допомогти В'ячеславу Казимировичу розв'язати його пекучу проблему з житлом у Австрії. З цього приводу В. Липинський із гіркотою писав у листі до Я. Окуневського, відомого українського громадсько-політичного діяча і письменника, військового лікаря, адмірала австрійського військово-морського флоту, засновника і керівника військово-санітарної місії ЗУНР у Відні, таке: «Мої брати – Станіслав і Володимир – що вважають себе Поляками, купили мені, Українцеві, ограбленому Українцями із своєї землі, цей домок, щоб я на чужині міг принаймні не в чужій хаті умерти. Таким чином, на склоні української праці цілого життя одержав я оцей «Sterbe[n]haüs»* тільки тому, що у відношенню до моїх братів на Волині не здійснилось «національне українське гасло» – «земля без викупу» – гасло, яке здійснилось у відношенню до мене і мого маєтку на Київщині»¹⁸⁰⁸.

Придбаний будиночок був майже непридатний для життя, а тому В. Липинський змушений був удатися до його ремонту, що тривав протягом кількох місяців. Я. Окуневський після відвідин В'ячеслава Казимировича, називав цей будиночок у листі до Д. Гроголинського «мужицькою хаткою» і додавав: «Инші нації дають своїм передовим людям національні подарки, от-як Сенкевичеві Поляки і Бісмаркові Німці, а укр[аїнська] нація покидає їх на нужду і смерть». Він же повідомляв своєму адресатові про надзвичайно тяжкий стан здоров'я В. Липинського, котрий сам зміг як лікар оцінити, та писав про те, що «прогноза дуже сумна»¹⁸⁰⁹.

¹⁸⁰⁶ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 420 – 426.

¹⁸⁰⁷ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 733, 736.

* Sterbenhäus (нім.) – букв. смертний будинок.

¹⁸⁰⁸ Листи В. Липинського до Я. Окуневського. – С. 347.

¹⁸⁰⁹ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 113, арк. 52.

Після виїзду В. Липинського з Берліна П. Скоропадський особливо зблизився із С. Шеметом, пропагатором «реальної політики» гетьманців. Із цього моменту Сергій Михайлович розпочав відверту кампанію проти ідеалістичних засад, котрі відстоював у діяльності УСХД В. Липинський. Зокрема, він фактично саботував роботу Ради Присяжних¹⁸¹⁰. Щоб виправити ситуацію, В. Липинський хотів ввести до Ради Присяжних УСХД Дмитра Дорошенка, з яким у них були добрі товариські стосунки. Дорошенко ставився до Липинського з надзвичайним пієтетом і як до науковця, і як до ідеолога руху. До того ж він тоді, керуючи роботою УНІ-Б, мешкав у Берліні, а, отже, міг би підсилити позицію Липинського у Раді Присяжних. Однак Дмитро Іванович відхилив цю пропозицію, мотивуючи свою відмову тим, що досі не зміг близько зійтися ні з ким із берлінців. Із цього приводу він писав: «Так уже склалось, що ні з ким із людей, що належать до Р[ади] Пр[исяжних], окрім Вас одного, я не міг зблизитись. Тепер, поживши в Берліні от уже скоро два роки і попрацювавши з тими людьми, я ще більше переконався, що ми взаємно між собою чужі і, як люде, один одного не цікавимо. <...> Одже нема ґрунту для того, щоб я став у такі відносини з людьми, які (відносини) вимагають (так принаймні я собі уявляю) певної інтимності і теплоти у взаєминах. Ще важче було би мені цим людям підпорядкуватись: тут конфлікти були б неминучі»¹⁸¹¹.

Крім спроб дезорганізувати роботу Ради Присяжних, Шемет почав розсилати окремим представникам гетьманського руху листи, в яких виступав «проти вирівнювання іменем Гетьмана всіх гетьманців по Липинському». В одному з таких листів, зокрема, говорилося: «Стремління зробити з Липинського Магомета, а з “Листів до Братів Хліборобів” – Коран – це пересада. Така пересада тільки відштовхує від нас реалістично настроєні елементи, котрі шукають політичного знання, а не політичної віри. Для цих елементів, до котрих причисляю я і себе, “Листи до Братів Хліборобів” залишаються підручником, але не Кораном»¹⁸¹². Також С. Шемет удався до заперечення окремих підставових засад теорії В. Липинського. В одному з вищезгаданих листів він писав: «Тенденція національну стихію гетьманського руху замінити територіяльним патріотизмом, а загальну ідею Української Гетьманської Держави – програмою Трудової Монархії – вважаю хибною»¹⁸¹³.

Коли ж із початком 1929 р. гетьманцям удалося, нарешті, започаткувати свій власний центральний (спочатку неперіодичний) пресовий орган – «Бюлетень Гетьманської управи», С. Шемет підготував «Критичні замітки» до його першого числа. Видання складалося з кількох рубрик: офіційної чатини, розділу, що включав статті ідеологічного характеру, практично-організаційний відділ, листування управи з

¹⁸¹⁰ Окремий погляд члена Ради Присяжних Н.В. Кочубея до Ради Присяжних // Збірник Хліборобської України. – Прага, 1933. – Т. 2. – С. 76.

¹⁸¹¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 293.

¹⁸¹² Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 459 – 460.

¹⁸¹³ Там само. – С. 460.

територіальними осередками, розділу «З минулого», відгуків з української преси.

Голова Гетьманської управи М. Кочубей, котрий, скеровував усю роботу з підготовки нового видання, намагався вести його, спираючись на ті засади, котрі були свого часу започатковані В'ячеславом Казимировичем у «Хліборобській Україні». Тому у Бюлетені значне місце займали публікації теоретичного характеру. Вже у вступній статті до першого числа зазначалося, що Бюлетень буде присвячений «ідеологічному та організаційному об'єднанню» гетьманських сил¹⁸¹⁴. Отже, метою видання проголошувалися найголовніші, на думку В. Липинського, засади існування консервативно-монархічного напрямку – «ідея та організація». Сам же перший номер Бюлетеня містив одразу дві розлогі теоретико-ідеологічні статті авторства найближчих соратників В. Липинського, що ґрунтувалися на його теорії: «Українська державна армія» М. Кочубея та «До характеристики класократичного методу» В. Залозецького.

У згаданих вище «Критичних замітках до першого числа “Бюлетеня”», адресованих гетьманові та Раді Присяжних, С. Шемет уже зовсім відверто виступав проти ідеологічних засад УСХД: «В тім, щоб канонізувати писання Липинського, я не бачу ні змислу, ні потреби, – зазначав він. Я не можу приймати, як правдиву мудрість, цієї схоластики і рутини в методах праці, які хтять накинути живому рухові <...>». Він фактично закликав Раду Присяжних відійти від «ідеологічної концепції», а натомість звернути свою увагу на «базу реальних інтересів». В іншому разі зосередження у руках Ради Присяжних проводу над цілим гетьманським рухом С. Шемет визначав як «режим ідеологічної диктатури»¹⁸¹⁵.

Оце недооцінення опонентами-«реалістами» значення ідеї та організації і для майбутнього державотворення, і для поточного процесу ширення консервативно-монархічної ідеї В. Липинський уважав особливо небезпечним. Стосовно першого він зазначав, що серед схаотизованого українського громадянства «тільки залізною спаяною догмою, сугестією і фанатичною єдністю група може послужити кристалізаційним ядром держави». Недостатню популярність гетьманського руху в середовищі української еміграції він також пояснював нехтуванням вищевикладеними засадами. Цій помилковій позиції він протиставляв ворожий гетьманцям політичний табір націоналістів, представники котрого, розуміючи потребу сильної організації, «захоплюють скрізь молодь» і тим самим відвойовують у гетьманців політичні позиції. «Розуміється, вони – тому що відкидають монархічний принцип – нічого не зроблять і доведуть, як колись соціалісти, Україну до другої руїни, – переконував В. Липинський С. Гриневецького у листі від 12 лютого 1930 р. – Але в тім, що вони нас витісняють, єсть і вищезазначена наша вина»¹⁸¹⁶.

¹⁸¹⁴ Бюлетень Гетьманської управи. – Берлін, 1929. – Ч. 1 (січень). – С. 1.

¹⁸¹⁵ Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 461.

¹⁸¹⁶ Листи В. Липинського до С. Гриневецького. – С. 335.

У гетьманському проводі, крім протистояння з С. Шеметом, у В. Липинського все більше загострювалися стосунки з гетьманом. Авторитет П. Скоропадського, котрий за кілька еміграційних років надзвичайно зріс завдяки зусиллям насамперед ідеолога консервативно-монархічного руху, поступово вийшов за межі «символа» та репрезентанта ідеї української трудової монархії. Як цілком слушно зауважила Т. Осташко, зростання політичного напрямку протягом 1920-их рр., що тісно пов'язувався з особою П. Скоропадського, призвело до того, що він набув в українській суспільно-політичній думці усталеної назви – гетьманський¹⁸¹⁷. А сама постать П. Скоропадського за своєю впливовістю стала рівнозначною постаті В. Липинського, котрий, за його ж власними словами, сам заклав у Статут такі обмеження, які зробили його головування у Раді Присяжних непомітним. «Відомими стали формулюючі нашу ідею мої “Листи”, – писав він, – але не те, що я фактично вів весь час наш рух»¹⁸¹⁸.

Згадане зростання політичного авторитету П. Скоропадського серед членів гетьманського руху сталося завдяки теоретичній праці ідеолога хліборобів-державників, котрий не лише обґрунтував легітимність саме цього гетьманського роду, а й доклав зусиль до виправдання помилок колишнього очільника Української Держави у 1918 р. У результаті практично всі послідовники українського монархізму за кілька років почали сприймати П. Скоропадського як єдиного претендента на гетьманську владу в Україні. Зміцнивши таким чином своє становище, гетьман вирішив позбутися ідеологічного контролю з боку Ради Присяжних УСХД. На користь йому відігравали два чинники. Перший полягав у тому, що більшість у Раді Присяжних на початок 1928 р. представляла прихильників «реальної політики». Крім С. Шемета, її виразно репрезентували О. Скоропис-Йолтуховський, Л. Сідлецький. О. Скоропис-Йолтуховський, наприклад, обстоюючи «реалістичні» політичні кроки гетьмана, пізніше підкреслював думку, що, мовляв, «Липинський і Кочубей (один через хворобу, другий через повну нездібність до діяльності) самі не спроможні були ні до якої серйознішої дипломатичної акції, а тільки використовували персональні зв'язки, енергію і дипломатичний хист П.Гетьмана»¹⁸¹⁹. Другий чинник, що сприяв П. Скоропадському, полягав у тому, що ідеолог руху був фактично ізольований від решти проводу в далекій гірській провінції Австрії, а тому не завжди мав можливість оперативно реагувати на події, що відбувалися у Берліні. До того ж не вся інформація доходила до В. Липинського вчасно, оскільки його найближчі соратники, намагаючись уберегти смертельно хворого мислителя від надмірних хвилювань, не про все повідомляли йому відразу. Така ситуація грала на руку «реалістам».

¹⁸¹⁷ Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування. – С. 147.

¹⁸¹⁸ Збірник Хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 6.

¹⁸¹⁹ ЦДІАУЛ, ф. 309, оп. 2, спр. 113, арк. 55.

У січні 1929 р. П. Скоропадський удався до не погоджених із Радою Присяжних переговорів із урядовими колами Угорщини. Їх наслідком була згода гетьмана укласти договір про визнання Підкарпатської Русі угорською територією в обмін на матеріальну та моральну допомогу гетьманському рухові. В. Липинський дізнався про цей факт лише через два місяці завдяки М. Кочубею, що мешкав тоді у Ванзее. В'ячеслав Казимирович у листі до С. Шелухіна зазначав: «Цим він (П. Скоропадський. – І.П.) порушив основний закон нашої конституції організаційної, яка не дозволяє Гетьману виступати особисто і єдинолично в політичних справах»¹⁸²⁰. Реакцією В. Липинського на самостійну політичну «акцію» П. Скоропадського стало його звернення у листопаді 1929 р. до Ради Присяжних з проханням надати йому «повноважності для упорядкування <...> руху»¹⁸²¹. Власне, як зазначав сам В'ячеслав Казимирович, будапештському «договорі», «оцьому односторонньому “зреченню прав” до Зак[арпатської] Русі» він не надавав «реального політичного значіння»¹⁸²², не вважав його за «урядовий». Однак відчував сором за цей вчинок П. Скоропадського, який, на його думку, в такий спосіб компрометував гетьманський рух.

Одразу по зверненні В. Липинського до Ради Присяжних П. Скоропадський приїхав до нього у Бадег, де після перемовин між ідеологом руху та його символом-репрезентантом були укладені так звані «бадегські умови», відповідно до яких голова заприсяжених передав на час власної недуги свої повноваження П. Скоропадському. Останній зі свого боку дав «гетьманське слово честі», що в усіх справах руху обов'язково радитиметься виключно з В'ячеславом Казимировичем¹⁸²³. Наслідком цих угод стали офіційні листи В. Липинського до гетьмана та до Ради Присяжних від 29 листопада 1929 р., якими ця передача повноважень здійснювалася¹⁸²⁴.

Як пояснював цей свій крок сам В. Липинський, він керувався прагненням урятувати політичний напрям від руїни, зберегти гетьманську організацію «для творчості». Згаданий акт передачі повноважень мав на меті шляхом перетворення «персоніфікуючого в ідейного провідника» знову перенести «центр ваги з персоніфікації на ідею»¹⁸²⁵. Тоді В. Липинський уже добре бачив, що припинити «амбітні персональні плани» Скоропадського неможливо. Спроба умовити останнього на передачу повноважень голови Ради Присяжних гетьманичу Данилові також не дала своїх результатів. Тому В. Липинський вирішив піти на такий відчайдушний крок, щоб довести гетьманові, що той «не потребує <...> боятися» ідеолога руху, «по скільки він не сходить з ґрунту даного

¹⁸²⁰ Листи В. Липинського до С. Шелухіна / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 386 – 410. – С. 401.

¹⁸²¹ Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 465.

¹⁸²² Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 436 – 437.

¹⁸²³ Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 465.

¹⁸²⁴ Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – С. 2 – 3.

¹⁸²⁵ Збірник Хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 11.

ним Заприсяження і добровільно прийнятої на себе репрезентативної ролі». В'ячеслав Казимирович, як справжній лицар за духом, сподівався, що П. Скоропадський не посміє порушити даного ним шляхетського слова та що йому вдасться своїм впливом повернути «знов на путь законности» консервативно-монархічних принципів і Гетьмана, і «здеморалізовану» Раду Присяжних¹⁸²⁶.

Однак гетьман майже відразу по поверненні з Австрії порушив дане В. Липинському слово, усунувши у грудні 1929 р. без відома останнього від головування Гетьманською управою одного з найвідданіших послідовників В'ячеслава Казимировича М. Кочубея¹⁸²⁷. Микола Васильович виїхав після цього до Брюсселя, де у 1930 р. видавав український гетьманський часопис «Думки гетьманця». Дослідниця Т. Осташко у кількох своїх розвідках помилково зазначає, що на місце усуненого М. Кочубея гетьман поставив повністю підконтрольного собі Йосипа Мельника¹⁸²⁸. Насправді провід у Гетьманській управі був фактично переданий ще одному опозиційному «реалістові» О. Скоропису-Йолтуховському, котрий, за свідченням В. Липинського, неодноразово хвалився, що «“Листів до братів-хліборобів” не читав і читати часу не має»¹⁸²⁹. Цей провід він здійснював на підставі свого членства у Гетьманській управі. Офіційно ж виконавчий орган гетьманців тоді не мав свого голови.

Наступним кроком П. Скоропадського було ініціювання «співчутливого» листа до В. Липинського від 5 травня 1930 р. за підписом С. Шемета, О. Скорописа-Йолтуховського, А. Монтрезора і Л. Сідлецького, І. Лоського, Є. Томашівського, у якому ідеологові руху вказували на те, що недуга «надломила» його та «порушила рівновагу <...> духових сил». Подібні ж інсинуації ширилися і серед загалу гетьманського руху. Оце фактичне звинувачення В. Липинського в утраті психічної рівноваги особливо боляче його вразило. У відповідь на цей крок реалістів-практиків із Берліна В. Залозецький та М. Кочубей заявили про свій вихід із гетьманських організацій. В. Липинський вимагав від проводу УСХД, щоб згаданий лист був опублікований у «Бюлетені Гетьманської Управи». Цю свою вимогу він у формі листа категоричного змісту передав через Д. Дорошенка, котрий відвідував його на початку червня 1930 р. у Бадегу. При цьому він вимагав надалі не сміти цитувати у БГУ його творів та «покликуватись» на нього як їхнього ідеолога¹⁸³⁰. Тоді ж Д. Дорошкові була передана ще й заява В. Липинського, котра була останньою спробою розв'язати конфлікт. У ній В'ячеслав Казимирович

¹⁸²⁶ Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 466.

¹⁸²⁷ Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – С. 3.

¹⁸²⁸ Див.: Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української держави до УСХД. – С. 83; Її ж. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування. – С. 149.

¹⁸²⁹ Листи В. Липинського до редакції щоденної газети «Діло». – С. 464.

¹⁸³⁰ Лист В. Липинського до Гетьманської управи від 20 травня 1930 р. / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 284 – 285.

вимагав від гетьмана передачі його прав і обов'язків сину – Данилові Павловичу, призначення Головою Гетьманської управи Д. Дорошенка та виконання умови, за якої і сам В. Липинський, і П. Скоропадський заявили б про своє усунення від активної політичної діяльності зі збереженням за обома дорадчого голосу. В разі, якби ці вимоги були виконані другою стороною, В. Липинський пропонував вважати недійсним усе листування останнього часу між ним і гетьманом. В іншому разі мали бути виконані його вимоги, викладені у листі до Гетьманської управи¹⁸³¹.

Оскільки головні з цих вимог не були виконані, В. Липинський продовжував наполягати на видрукуванні листа до нього від 5 травня 1930 р. Гетьманська управа погоджувалася на це за умови вміщення поряд із ним примітки такого змісту: «Вячеслав Казимирович Липинський повідомив заприсяжених і дійсних членів УСХД, які підписали спільний лист до нього з дня 5 травня 1930, про своє бажання, щоб сей лист був опублікований у «Бюлетені», з метою, щоб усім було відомо: 1) що Вячеслав Казимирович Липинський в дальшій праці Ради Присяжних і Гетьманської Управи участі не бере і ніякої відповідальності за неї не несе, 2) та що Вячеслав Казимирович Липинський від політичної діяльності відходить через тяжкий стан свого здоров'я. Маючи на увазі цю мету й бажаючи заспокоїти тяжко хворого, якому ми всі гетьманці, а зокрема члени УСХД, так багато зобов'язані за його безцінну працю для добра нашого спільного діла, підписані під листом годяться на його опублікування, хоч лист і не був призначений до друку й носить характер виключно внутрішньо-організаційний»¹⁸³².

Однак В'ячеслав Казимирович був проти такої примітки, оскільки вона приховувала дійсні причини конфлікту, а натомість мала лише ще раз підкреслити його «духовну недугу». Все листування у згаданій справі відбувалося за посередництвом одного з найдавніших приятелів В. Липинського Д. Дорошенка, котрий на той час уже належав до нового складу Гетьманської управи. При цьому Дмитро Іванович не виступав проти ідеолога, котрого глибоко поважав і з яким його пов'язували довгі роки приятельських стосунків, але залишався «в співпраці» з гетьманським проводом, пояснюючи це «почуттям обов'язку», а також інтересами справи, з якою він «зжився на протязі десяти років» і до якої «заангажувалось» за його посередництвом «кілька людей». Сам він болісно переживав розбрат у середині гетьманського проводу, через який в його душі, як він сам зізнавався в одному з листів до В. Липинського, «витворилася якась пустиня»¹⁸³³.

Прагнучи остаточно позбавити В. Липинського всякого впливу на гетьманський рух, П. Скоропадський скликав у Ванзее Перший з'їзд гетьманців. Це зібрання сумнівного представництва, що відбулося 19 – 21 липня 1930 р. і голосно було назване з'їздом, мало всього 11 учасників. На

¹⁸³¹ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 643.

¹⁸³² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 383.

¹⁸³³ Там само. – С. 384, 386, 388.

нього було закликано кількох гетьманців, котрі ніколи не відігравали реальної політичної ролі у русі й котрі не знали дійсних причин конфлікту в середині проводу¹⁸³⁴. Учасниками його стали, крім гетьмана, М. Омелянович-Павленко, о. Т. Горникевич, С. Шемет, І. Лоський, О. Скоропис-Йолтуховський, І. Мірчук, О. Шаповал, Д. Олянчин, М. Піонтковський, В. Мурашко. На цьому з'їзді П. Скоропадського було затверджено головою Ради Присяжних. З'їзд у одній зі своїх резолюцій констатував, що «Ясновельможний пан Гетьман з огляду на те, що реальна політична праця вимагає більш здорових нервів, пропонував В.К. Липинському обмежити свою компетенцію виключно справами теоретичного й ідеологічного характеру і що В.К. Липинський на це не погодився»¹⁸³⁵.

Така відверта спроба усунути В. Липинського від участі у справі, котру він не лише започаткував організаційно, а й котрій потужним науково-теоретичним та ідеологічним обґрунтуванням концептуальної доктрини фактично забезпечив досить помітне місце серед усіх напрямів українського національно-визвольного руху міжвоєнного періоду, змусила В'ячеслава Казимировича до відчайдушних кроків. За місяць після з'їзду 18 серпня 1930 р. він надіслав листа до П. Скоропадського, у якому повідомив, що з цього дня приступив до виконання своїх обов'язків як голови Ради Присяжних і що тим самим скасував передачу своїх повноважень з дня 29 листопада 1929 р. Ще через місяць – 18 вересня 1930 р. – В'ячеслав Казимирович «як урядуючий Голова Ради Присяжних» розіслав усім її членам постанову, згідно з якою розпустив Раду Присяжних і ліквідував УСХД.

Тоді ж він оголосив у львівському «Ділі» комунікат під заголовком «Розкол серед гетьманців», у якому роз'яснював українській громадськості причини та перебіг конфлікту в гетьманському проводі та свої останні кроки у цій справі. Т. Осташко помилково стверджує, що у цьому комунікаті В. Липинський умістив уривки зі щоденника П. Скоропадського (котрий той сам йому надав після укладання «бадегської умови») з коментарем так званої «будапештської акції» гетьмана¹⁸³⁶. Насправді ж він оминув цю «політичну авантюру» свого колишнього соратника, оскільки не вважав можливим оголошувати такі речі публічно з двох причин: по-перше, щоб не пошкодити українським

---

¹⁸³⁴ Див.: Заява о. Теофіля Горникевича у Відні від 5 жовтня 1962 р. / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 829 – 832.

¹⁸³⁵ Листи В. Липинського до щоденної газети «Діло». – С. 465.

¹⁸³⁶ Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування. – С. 149 – 150.

емігрантам у Чехії¹⁸³⁷, а, по-друге, тому що відчував «сором за вчинки людини, якої імя історія винесла на поверхню України»¹⁸³⁸.

Рішення В. Липинського про розпуск УСХД П. Скоропадський та його прихильники витлумачили як «прояв крайне тяжкого стану хвороби» свого ідеолога й оголосили про його невизнання¹⁸³⁹. Розуміючи надзвичайно високий авторитет В'ячеслава Казимировича серед рядових гетьманців, ванзейці намагалися забезпечити собі якнайширшу підтримку шляхом ізоляції мислителя від зовнішніх контактів, можливих лише через листування. У зв'язку з цим розпущена В. Липинським Рада Присяжних заявляла: «Хворому треба дати повний спокій і для того ні з якими політичними справами до нього не звертатися. Здорові ж і вірні Ідеї і Гетьману мусять далі спокійно працювати, докладаючи своїх сил до того, щоби наповнити відповідним реальним змістом ідеологічні рамки нашого гетьманського світогляду»¹⁸⁴⁰. Уже 10 жовтня 1930 р. Рада Присяжних УСХД призначила своїм новим головою Йосипа Мельника¹⁸⁴¹. Рішення поставити на чолі ідеологічного проводу організації гетьманця, котрий нічим особливим себе до цього не виявив, а також не мав відповідного авторитету, можна пояснити лише тим, що П. Скоропадський прагнув замістити згаданий пост повністю підконтрольною собі особою. Більше того, цим призначенням П. Скоропадський та його прихильники фактично порушили регламент УСХД, згідно з яким посісти найвищі посади його співробітники могли лише пройшовши всі щаблі («степені») членства та здобувши високий авторитет своєю тривалою і послідовною працею. Останнє було можливе лише за умови «дійсних заслуг для цілей організації»¹⁸⁴². Й. Мельник увійшов до складу УСХД лише за два роки до згаданих подій – у 1927 р.¹⁸⁴³ До того він очолював гетьманську організацію «Український стяг» у Подєбрадах. Виходило, що Й. Мельник за два роки пройшов шлях від співробітника-однорумця до заприсяженого і навіть заслужив бути обраним головою Ради Присяжних. З цього кроку П. Скоропадського можна зробити лише один висновок. Гетьман прагнув надалі позбавити себе від ідеологічного контролю з боку Ради Присяжних та мати «вільні руки» для здійснення «політичних акцій». Крім того, він хотів остаточно закріпити за собою фактичну політичну роль гетьмана – очільника, а не лише символа, репрезентанта гетьманського руху.

Кількома місяцями пізніше В. Липинський у листі до М. Грабини пояснював, що його конфлікт зі Скоропадським та його оточенням є

---

¹⁸³⁷ Листи В. Липинського до М. Горникевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 320.

¹⁸³⁸ Листи В. Липинського до С. Шелухіна. – С. 402 – 403.

¹⁸³⁹ Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 9 (вересень). – Частина офіційна. – С. 1.

¹⁸⁴⁰ Там само. – С. 2.

¹⁸⁴¹ Там само. – Ч. 10 – 11 (жовтень – листопад). – Частина офіційна. – С. 1.

¹⁸⁴² Регламент УСХД // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, II, IV. – С. 266.

¹⁸⁴³ Лист В. Липинського до о. М. Фірака. – С. 515.

«конфліктом на ґрунті перш за все політичної етики»¹⁸⁴⁴. І з цим важко не погодитися. Звичайно, В. Липинський завжди був максималістом. Він мав надзвичайно вразливий характер, через який завжди гостро реагував на будь-які прояви «нешляхетної» поведінки, особливо коли ці прояви стосувалися громадських справ. Досить згадати, хоча б його конфлікти з дореволюційної доби – з Б. Ярошевським, Т. Міхальським, котрі він прагнув розв'язати за допомогою третейського «суду честі». Сам В'ячеслав Казимирович був надзвичайно вимогливим до себе у стосунках з іншими людьми, адже ним із дитинства були всотані відповідні уявлення про справжню, а не уявну шляхетність, лицарськість, врешті, особисту честь. Не випадково, дружина його найближчого друга ще з гімназичних років Б. Матюшенка Марія у листі до В. Старосольського вже після смерті В'ячеслава Казимировича відзначала, що «Ліпінський був “noble”^{*} завше в грошевих і громад[ських] справах»¹⁸⁴⁵. Певно, саме тому він, котрий завжди виявляв політичну принциповість, не міг дати іншої оцінки дій свого колишнього політичного соратника, а згодом опонента – П. Скоропадського. Говорячи про порушення гетьманом та його оточенням «політичної етики», В. Липинський у вищезгаданому листі до М. Грабини писав: «<...> Панам ванзейцям не вільно оголошувати Липинського невідповідальним ізза недуги, а потім боротись з ним нікчемними пасквілями. Або Липинський єсть дійсно хворий до невідповідальности і тоді панове ванзейці – це підлі мародери, що добивають своїх смертельно ранених офіцерів, або Липинський хворий, але відповідальний і тоді ванзейці послуговуються найнижчими і найнікчемнішими засобами очорнюваня»¹⁸⁴⁶.

Стан здоров'я В'ячеслава Казимировича у цей час, дійсно, був надзвичайно тяжкий. Б. Матюшенко, що відвідав його взимку 1929 р. писав у листі до Старосольського: «Стан його такий тяжкий, що це прямо чудо, прямо якась насмішка над людиною, що він ще живе: в легенях у нього нема ані кавалочка здорового, <...> серце тільки ледве-ледве працює, а проте працює: він дуже тяжко, бідний, мучається (особливо мучить його неможливість дихати, але якось тягне те животіння. <...> Тільки чудом самим, самим духом, а не тілом жиючи, ще держиться на світі»¹⁸⁴⁷. Напевно, отією духовною основою, що підтримувала його фізичне існування протягом кількох років була справа всього життя – консервативно-монархічна ідея та гетьманський рух. То ж, коли його фактично зрадили найближчі соратники, це був для мислителя найтяжчий удар.

---

¹⁸⁴⁴ Лист В. Липинського до М. Грабини / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 326.

^{*} noble (фр., англ., полськ.) – шляхетний, благородний.

¹⁸⁴⁵ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 60 зв.

¹⁸⁴⁶ Лист В. Липинського до М. Грабини. – С. 327.

¹⁸⁴⁷ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 17 зв., 18 зв.

На тлі хвороби він став, за власним зізнанням, «дуже нервовим і вражливим», що призводило подекуди до надмірної гостроти вислову в полеміці чи листуванні. Однак, безумовно, ясність розуму видатного мислителя не зменшилася ні на йоту. Про це переконливо свідчить його публіцистика та епістолярій того часу. Отже, оголошення В. Липинського прихильниками П. Скоропадського «втратившим рівновагу духових сил», іншими словами, психічно хворим, викликало обурення української громадськості в еміграції та Західній Україні. Однак це не зупинило політичних опонентів діяча. Намагаючись виправдати власну лінію, спрямовану на усунення В. Липинського від керівництва гетьманським рухом, вони навіть після смерті мислителя у 1931 р. продовжували твердити, що він протягом останніх літ «став нездібним не лиш до проводу справами <...> Союзу, але і взагалі до нормальної участі в <...> буденній організаційній праці...»¹⁸⁴⁸.

Як слушно відзначає Т. Осташко, В. Липинський у цьому конфлікті виявив високі моральні риси і як людина, і як політик. Вони не завжди, на жаль, адекватно сприймалися серед його оточення¹⁸⁴⁹. З цього приводу І. Лисяк-Рудницький свого часу писав, що В. Липинський «не мав риси, дуже корисної для політика-практика, а саме – вміння дивитися крізь пальці на людські грішки та дрібні підлоти. Особливо виводили його з рівноваги прояви крутійства, забріханості, недотриманої обіцянки. До своїх співробітників він звик ставити ригористичні етичні вимоги, – і цим часто робив собі з них таємних особистих противників»¹⁸⁵⁰. Доказом людської та політичної порядності діяча є, зокрема, те, що він, на відміну від своїх опонентів, не закликав представників гетьманського руху беззастережно зайняти у розколі його сторону. Роз'яснюючи у пресі й у приватному листуванні свою позицію, він давав можливість кожному визначитися самостійно. Так, у листі до отамана гетьманських січей в Америці С. Гриневецького, він зазначав, що не хоче впливати на його «многочисне рішення» у цій справі та додавав: «<...> Навіть, як останеться при Скоропадським <...>, то це мого поважання для Вас і мого доброзичливого до Вас відношення не змінить»¹⁸⁵¹. Не порвав своїх приятельських стосунків В'ячеслав Казимирович і з Д. Дорошенком, котрий, керуючи Українським науковим інститутом у Берліні, не наважився перейти в опозицію до гетьманського проводу. В. Липинський визнавав за ним «політичний такт і політичну чесність»¹⁸⁵². Інакше склалися його стосунки у період конфлікту з А. Монтрезором та Л. Сідлецьким, котрих він уважав близькими друзями. В'ячеслав Казимирович намагався зберегти з ними дружні особисті взаємини навіть після входження конфлікту в кульмінаційну фазу. Однак саме ці діячі

¹⁸⁴⁸ Скоропис-Йолтуховський О. Памяти Липинського / Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський. – Ужгород: Друкарня книгопечатного акційного товариства «УНІО», 1931. – С. 7.

¹⁸⁴⁹ Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування. – С. 150.

¹⁸⁵⁰ Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський. – С. 135.

¹⁸⁵¹ Листи В. Липинського до С. Гриневецького – С. 340.

¹⁸⁵² Там само. – С. 341.

стали першими серед представників проводу УСХД, котрі виступили з вимогою «сказати В.К. Липинському одверто сумну правду про порушення його духової рівноваги»¹⁸⁵³ та про «деструктивний характер його за останні часи діяльності»¹⁸⁵⁴. Така зрада не лише політичних соратників, а й давніх приятелів, що належали, як і він, до шляхетської верстви, не могла не вразити В'ячеслава Казимировича. У листі до митрополита А. Шептицького, він зазначав, що особливо болісною обставиною в усій тій справі для нього було «становище Монтрезора, від якого <...> чогось подібного не сподівався»¹⁸⁵⁵.

Узагалі, в епістолярії діяча цього періоду виразно відчувається весь драматизм його переживань, фізичні страждання, пов'язані з хворобою, та душевний біль, що був наслідком розриву із багатолітніми однодумцями. Тому В. Липинський шукав підтримки своєї позиції у колах авторитетних представників української громадськості, з котрими підтримував листовний зв'язок. Причини розколу гетьманського руху він обговорював у листах із митрополитом Шептицьким, правником та істориком Сергієм Шелухіним, істориком Іваном Кривецьким, давнім приятелем Романом Метиком, Дмитром Дорошенком. У листі до останнього він із гіркотою зазначав: «З факту, що я між Українцями, з якими я всіма силами своєї душі хотів злитися в одну державницьку громаду – що серед цих Українців я як був, так і остався “чужим тілом” – роблю висновок, що ці Українці єсть органічно нездатні до державного життя»¹⁸⁵⁶.

Після появи у «Ділі» комунікату В. Липинського «Розкол серед гетьманців» опоненти мислителя зажадали видрукувати у тій же газеті свою відповідь. Однак редакція відмовила їм у цьому. Тоді прибічники Скоропадського звернулися до В. Старосольського з проханням виступати посередником у справі їхнього третейського суду з редакцією «Діла». Відразу по відповідній заяві Гетьманської управи до В. Старосольського звернувся його спільний із В. Липинським друг – Борис Матюшенко, котрий запитував, чи згодиться той на прохання «скоропадчиків». При цьому висловлював переконання, що, «знаючи обидва боки, можна бути лиш на боці Липинського». Коментуючи справу розколу, Б. Матюшенко обурювався діями прибічників гетьмана: «До якої глупоти чи підлоти треба дійти, щоб фізично тяжко хору людину примушувати важати себе психічно хорою! А вони це роблять. Коли ця людина є дійсно, на їхню думку, психічно хора (хоч я не вірю щоб вони були в тому переконані), то було би марно вимагати від неї признати себе хорою? Коли ж не є хора, то яка низість вимагати “важати себе душевно зломаним”!»¹⁸⁵⁷ В. Старосольський відмовив «скоропадчикам» у підтримці. Така позиція

¹⁸⁵³ Лист гр. А. Монтрезора до редактора газети «Діло» // Бюлетень гетьманської управи. – Берлін, 1930. – Ч. 12 (грудень). – С. 12.

¹⁸⁵⁴ Лист Л. Сідлецького до редактора газети «Діло» // Бюлетень гетьманської управи. – Берлін, 1930. – Ч. 12 (грудень). – С. 13.

¹⁸⁵⁵ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 438.

¹⁸⁵⁶ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 637.

¹⁸⁵⁷ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 35.

відомого українського громадського діяча й науковця стала для В. Липинського справжньою моральною підтримкою, за котру він висловлював глибоку вдячність у листі, зазначаючи: «В часах повного притуплення громадської чутливості, Ваше становище, подиктоване власне оцею чутливістю, глибоко мене зворушило і дало мені велику моральну сатисфакцію»¹⁸⁵⁸.

Серед гетьманців на боці В. Липинського опинилися такі діячі, як М. Кочубей, Р. Метельський, В. Залозецький-Сас, М. Савур-Ципріянович, В. Кучабський. Серед українських науковців, крім В. Старосольського, В'ячеслава Казимировича підтримали В. Заїкін, Д. Чижевський, Д. Оляничин. Загалом же більшість рядових гетьманців залишилися вірними рухові на чолі зі Скоропадським. Причину цього дуже добре пояснив у своїй заяві, складеній через тридцять два роки після розколу, член львівської гетьманської організації «Стяг» о. Теофіль Горникевич. У ній він наголошував, що «першою вимогою», котра «ставиться до кожного Гетьманця, є безоглядна вірність»¹⁸⁵⁹. Усі члени гетьманських організацій склали присягу на вірність гетьманові П. Скоропадському та його родові. Отже, порушити цю присягу, означало порушити і вірність ідеї, котру саме В. Липинський так блискуче й переконливо обґрунтував. Персоніфікація українського монархізму, як уже зазначалося, була важливою складовою ідеології гетьманців. І сам голова Ради Присяжних УСХД вимагав від рядових представників руху беззастережної вірності тому, через кого ця персоніфікація втілювалася у реальне життя. Зокрема, коли у пресовому органі Союзу українців-католиків «Америка» (Філадельфія) на початку 1925 р. з'явилася стаття «Гетьман чи Скоропадський?», у якій автор підкреслював, що В. Липинський відрізняє у своїх працях гетьманську ідею від конкретної особи, В'ячеслав Казимирович одразу відповів на це розлогою статтею. В ній він не лише прямо вказував на рід П. Скоропадського як єдиний, що може бути репрезентантом і символом ідеї, а й відповідав, між іншим, на таке запитання автора статті: чи існує «забезпека», що рід, біля якого об'єднуються гетьманці, та голова цього роду «не повторить старих помилок Гетьманства»? Відповідь В. Липинського звучала лаконічно й вичерпно: «Таку безпеку маємо в нашій власній вірності нашому Гетьманові»¹⁸⁶⁰. Із року в рік ідеолог переконував гетьманців, що «тільки цей один Рід може персоніфікувати українську монархічну традиційну Гетьманську Ідею», «тільки він один може бути “точкою опори” й організаційним центром для всіх українських Гетьманців легітимістів»¹⁸⁶¹.

¹⁸⁵⁸ Листи В. Липинського до В. Старосольського / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Книга друга. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 357 – 360. – С. 360.

¹⁸⁵⁹ Заява о. Теофіля Горникевича у Відні від 5 жовтня 1962 р. – С. 830.

¹⁸⁶⁰ Листи В. Липинського до часопису «Америка» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 162 – 166. – С. 165.

¹⁸⁶¹ Там само. – С. 164.

Отже, немає нічого дивного, що у момент розколу, не маючи реального повного уявлення про перебіг конфлікту, більшість пішла за П. Скоропадським. Цей факт лише ще раз довів силу В. Липинського як теоретика-мислителя і як ідеолога руху, що кінцевою своєю метою ставив збудування української держави у формі трудової класократичної монархії.

Таким чином, спроба В. Липинського створити в еміграції гетьманський рух, котрий би ґрунтувався на двох основних засадах – ідеології трудової класократичної монархії та жорстко дисциплінованій організації орденського типу, головним завданням якої було б сприяння скріпленню морально-політичного авторитету гетьмана – не реального політика й очільника руху, а лише його репрезентанта і символу чистоти ідеї, – фактично закінчилася поразкою. Вона стала наслідком зіткнення двох стратегічних ліній розвитку руху серед гетьманського проводу – ідеалістичної, котру заступав В. Липинський, та реалістично-практичної, відстоюваної прибічниками П. Скоропадського. Сам В. Липинський пояснював причини конфлікту в гетьманському проводі ідеологічною та тактичною розбіжністю двох сторін¹⁸⁶². Ідеологічна якраз і полягала у різних уявленнях опонентів щодо ролі гетьмана як у проводі гетьманського руху в еміграції, так і у майбутній державі. У цьому сенсі важко не погодитися із думкою Т. Осташко, котра вважає, що у конфлікті фактично відбулося зіткнення двох версій монархізму – конституційної, яку обґрунтував у своїй теорії ідеолог руху, та авторитарної, до якої, врешті, схилився гетьман¹⁸⁶³. Останнє стало наслідком значного зростання авторитету й популярності П. Скоропадського у 1920-их рр., якими він мав завдячувати безпосередньо теоретично-концептуальній, публіцистичній та пропагандистській діяльності В. Липинського.

Друга причина конфлікту, котру мислитель визначив як тактичну, полягала у його засадничому невизнанні будь-якої зовнішньої допомоги, котра, на його переконання, лише «нову руїну принести може», оскільки нічого, крім компрометації гетьманців у їхньому становищі емігрантів не давала¹⁸⁶⁴. Натомість прибічники «реалістичної політики» у гетьманському проводі стали у цей час виразно на шлях пошуків саме оцих сторонніх політичних чинників, від яких очікували підтримки у здійсненні власної політичної акції.

---

¹⁸⁶² Листи В. Липинського до Л. Абрамовича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 155 – 158. – С. 157.

¹⁸⁶³ Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування. – С. 151.

¹⁸⁶⁴ Листи В. Липинського до Л. Абрамовича. – С. 157.

6.3. Заснування Братства українських класократів-монархістів, гетьманців

Остаточний розрив В. Липинського з гетьманом ставить його перед необхідністю рятувати справу всього його життя. Оприлюднивши 18 вересня 1930 р. свій комунікат у «Ділі», він оголосив, що з того моменту існує два гетьманські рухи: перший – «під персональним проводом п. Павла Скоропадського», й другий – «ідея якого сформульована в <...> “Листах до братів-хліборобів”» і який «віднині <...> свого кандидата на український Гетьманський Престол не має та, доки ми не в українській столиці, не буде мати»¹⁸⁶⁵. Для того, щоб організаційно започаткувати й оформити цей другий гетьманський рух В. Липинський разом із невеликим гуртом своїх однодумців – М. Кочубеєм, В. Залозецьким, Р. Метельським, В. Кучабським, М. Савур-Ципріяновичем – засновує 27 – 29 вересня 1930 р. нову організацію – Братство українських класократів-монархістів, гетьманців»¹⁸⁶⁶. Уже в назві організації підкреслювався той тип монархії, котрий В. Липинський уважав за свій ідеал – класократичний, а не охлократичний, на який, на його думку, орієнтувався П. Скоропадський.

Отже, незважаючи на тяжкий стан здоров'я, В'ячеслав Казимирович не опустив руки і намагався працювати далі. У листі до А. Шептицького від 22 січня 1931 р. він зазначав, що надзвичайно болісним для нього є усвідомлення власної фізичної слабкості, котра «утруднює рятувати те, на що пішло стільки сил, стільки життя» і що «одна надія на Милосердя і Волю Божу»¹⁸⁶⁷.

Новостворене братство спиралося на ту саму ідеологію, котру В. Липинський розробив свого часу для УСХД. Різниця між двома організаціями полягала лише в тому, що питання вибору правлячої династії відкладалася до часу виборювання Україною незалежності та створення Української держави. Це питання мали розв'язати Українські установчі збори. Більше того, колись так старанно обґрунтована В. Липинським ідея персоніфікації гетьманського роду була визнана ним самим не лише як помилкова, а і як одна з «первопричин», що призвела до краху «першої організаційної спроби здійснення ідеї» трудової класократичної монархії. Причому В. Липинський визнав помилковість персоніфікації й «узагалі», і у «невідповідній особі»¹⁸⁶⁸. Тим самим він виявив справжню політичну мужність політика-мислителя, визнавши публічно власні прорахунки. Це був дуже непростий крок із його боку. У листі до Теофіля Горникевича, котрий закликав В. Липинського примиритися із гетьманом, В'ячеслав Казимирович писав: «Невже Ви, Всечестніший Отче, не розумієте, скільки болю і самопониження

¹⁸⁶⁵ Листи В. Липинського до редакції щоденної газети «Діло». – С. 471.

¹⁸⁶⁶ Збірник Хліборобської України: Неперіодичний орган – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 35.

¹⁸⁶⁷ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 438.

¹⁸⁶⁸ Липинський В. Вступне слово / В'ячеслав Казимирович Липинський // Збірник Хліборобської України: Неперіодичний орган – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 3.

коштувало мені публічне визнання своєї помилки. Чи по Вашому, було-б краще, коли-б я свою помилку скрив і примусив відповідати за неї колись українське громадянство?» Пояснюючи мотиви свого розриву з П. Скоропадським, він підкреслював, що «виступати проти негідного кандидата на монарха – це не тільки право, але і обов'язок монархіста <...> в західному, класократичному, а не азійському, охлократичному значінню цього слова»¹⁸⁶⁹.

Засноване В. Липинським Братство проголосило своєю метою не лише збереження чистоти ідеї, розробленої мислителем у «Листах до братів-хліборобів», а й утілення її в життя за допомогою так званого класократичного методу. Це останнє мало полягати у перевихованні українського громадянства, піднесенні його морального, культурного та політичного рівня у дусі класократичної ідеї. Саме це перевиховання повинно було стати міцним фундаментом «під будуче здійснення Ідеї класократичної Держави на Україні»¹⁸⁷⁰. Отже, закид мислителю з боку його опонентів, що, мовляв, він є ідеаліст-романтик, котрий не в змозі втілити власну теорію у життя, не відповідав дійсності.

В'ячеслав Казимирович завжди відзначався активним діяльним темпераментом. Як слушно зауважив свого часу Р. Залуцький, він визнавав примат практичного вчинку¹⁸⁷¹. Але одночасно розумів: щоб реалізувати власну ідею, потрібно організувати людей у суспільно-політичну силу. А для цього необхідно було перетворити ідею на спосіб думання, на світогляд. Про це він ще 1924 р. писав у листі до І. Лоського, свого майбутнього учня-історика: «Дисциплінуйте і організуйте свої думки, витворюйте і приймайте організовану і дисципліновану ідеологію, бо тільки за такою ідеологією можуть прийти дисципліновані, організовані діла»¹⁸⁷².

Прагнення збереження чистоти ідеї виявилось у намаганнях Братства довести українському громадянству, що гетьманський рух під проводом П. Скоропадського не має нічого спільного із теорією української класократичної трудової монархії В. Липинського. Невипадково після смерті мислителя у червні 1931 р. його соратники заявили про те, що перебирають на себе монархічні традиції – як духовну спадщину свого ідеолога.

В останній період свого життя мислитель продовжував відстоювати «примат Духа над Матерією» у справі державного будівництва. Його успіх, за переконанням В. Липинського, залежав саме від наявності теоретично обґрунтованої державної ідеї, котра «приводить в порядок, організує, оформлює хотіння» держави. В зв'язку з цим він наголошував:

---

¹⁸⁶⁹ Листи В. Липинського до Т. Горникевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 323.

¹⁸⁷⁰ Комунікат Брацтва Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців від 18 серпня 1931 р. // Збірник Хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 35.

¹⁸⁷¹ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 79.

¹⁸⁷² Цит. за: Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 67.

«Громадянство, що хоче мати свою Державу – своє втілення – мусить у болю і муках сотворити образ свого хотіння – ідею – і цей образ ідею тяжким зусиллям здійснювати»¹⁸⁷³. Процес здійснювання ідей, на його думку, залежав від двох основних чинників: від позитивної активності, котру викликає ідея у своїх прихильників, а також від дисциплінованості та послуху останніх щодо свого ідеологічного проводу. Підґрунтям позитивної активності, котру В'ячеслав Казимирович порівнював із горінням, він уважав виключно любов, а тому наголошував: «Горіння буває двояке: від зненависти, і від любови. Перше руйнує, друге будує. Державу Українську може здійснити наша любов до неї, а не зненависть до її ворогів. Бо не вороги винні, що не маємо держави. Винні ми, що сотворили замість держави пустку, яку заповнили своїм змістом вороги»¹⁸⁷⁴.

Як послідовний політик-ідеаліст він наполягав на необхідності орієнтації на «легенду», «безсмертну ідею», служба котрій тільки і може виховати людину – творця держави. Такою легендою й безсмертною ідеєю мислитель продовжував уважати Українську державу 1918 р., бо саме тоді з'явилося «хотіння держави» серед усіх прошарків українського громадянства і саме тоді почала відновлюватися органічна структура цього громадянства (з'явилося його праве, консервативне крило) й, найголовніше, з'явилися «перші проблески почуття політичної спільності між всіма, хто живе на Українській Землі»¹⁸⁷⁵. Отже, В'ячеслав Казимирович не втомлювався підкреслювати роль соціальної консолідації та територіального патріотизму, як обов'язкової умови успішного державного будівництва.

Переживши трагедію краху власних спроб зорганізувати гетьманський рух на тих засадах, котрі були ним теоретично обґрунтовані, В. Липинський визнав за власну помилку колишні намагання певною мірою «реставрувати» Українську гетьманську державу 1918 р. Тепер його ідеалізм набув ще більш виразного виявлення і він твердив про те, що, започатковуючи гетьманський рух, колишнім учасникам національно-визвольних змагань слід було бути лише «слугами ідеї». У цьому разі їм би вдалося повернути на свій бік широкі кола української молоді, котра подій 1918 р. не знала і не переживала, але яка унаслідувала від українського громадянства, у середовищі котрого вона народилася й виховалася, відповідне негативне поняття про них. Тільки тоді б вдалося, твердив В. Липинський, «стабілізувати» гетьманську ідею для майбутнього: «Образ Української Держави стояв-би тоді не за нами, а перед нами»¹⁸⁷⁶.

Оце гірке зізнання мислителя було не випадковим. На той момент уже цілком очевидно було, що гетьманський рух програв у популярності

---

¹⁸⁷³ Липинський В. Вступне слово. – С. 4.

¹⁸⁷⁴ Там само. – С. 5.

¹⁸⁷⁵ Там само.

¹⁸⁷⁶ Там само. – С. 6.

рухові націоналістів, і програв насамперед серед молоді. Це означало, що у битві двох доктрин, двох теорій – консервативно-монархічної В. Липинського та інтегрально-націоналістичної Д. Донцова у сенсі їхнього завоювання серцями й розумом молоді – остання здобула перемогу. Усвідомлення цього не могло не дошкуляти В. Липинському. І причини поразки він шукав насамперед в організаційно-тактичних прорахунках.

Для ширення певним чином трансформованої ідеї української класократичної трудової монархії та з метою поступового розростання нового організаційного осередку соратниками мислителя було задумано неперіодичний орган. Спочатку планувалося назвати видання «Гетьманець». Робота над його першим номером ішла повним ходом уже в грудні 1930 р., про що свідчить листування В. Липинського з В. Кучабським та В. Залозецьким. В. Липинський, котрий сам уже не міг працювати на повну силу, написав до першого номера лише «Вступне слово». Однак він давав поради своїм соратникам, які взяли на себе написання глибоких теоретичних статей. Так, зокрема, схвалюючи першу частину статті В. Кучабського «Завдання гетьманського руху на Західній Україні» та очікуючи на її продовження, В'ячеслав Казимирович перестерігав молодого колегу: «Тільки не спішіть, бо це річі, що пишуться не для днів, а для років»¹⁸⁷⁷. Як згадував В. Залозецький, у той час В. Липинський присвятив себе саме своїм молодшим соратникам: «Потіхою у тих незвичайно важких останніх хвилях його життя було це, що найшов розуміння і відгук у молодших визнахців ідеї. Всю працю послідного року віддав їм: хотів своїми батьківськими порадами перелляти на них свій досвід, свою любов, своє захоплення та привязання до ідей»¹⁸⁷⁸.

В. Липинський особисто намагався знайти кошти на видання часопису. Для цього він звертався до Ореста Жеребка – палкого прихильника своїх ідей, гетьманця, котрий свого часу фінансово підтримував видання книжок «Хліборобської України», а також «України на переломі». То ж В'ячеслав Казимирович сподівався на його підтримку і в цей час. Обґрунтовуючи важливість пресового органу для нового класократично-монархічного гетьманського руху, В. Липинський писав у листі до нього: «Не потребую Вам казати, яку велику вагу привязую до цієї праці. Також самі зрозумієте скільки, при сучасному стані мого здоров'я і при цій травлі, яка направлена на наш гурток, вона мене і всіх нас зусиль коштує. Коли вважаєте, що ця праця врятування ідеї нашої доцільна, то допоможіть нам, чим зможете. Тільки тому, що так довго знаю Вас і вірю Вам, звертаюся до Вас з оцим проханням»¹⁸⁷⁹. Однак, очевидно, В'ячеслав Казимирович так і не дочекався відповіді від свого адресата або ж мав

¹⁸⁷⁷ Лист В. Липинського до В. Кучабського від 15 грудня 1930 р. // Збірник Хліборобської України. – Прага, 1933. – Т. 2. – С. 57.

¹⁸⁷⁸ Залозецький В. На сторожі ідеї / Володимир Залозецький-Сас / У кн.: У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 312.

¹⁸⁷⁹ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 739.

негативну відповідь, бо згаданий вище лист був останнім із боку В. Липинського у цьому епістолярії. Через пошук коштів на видання випуск часопису суттєво затримався.

Перший номер друкованого органу Братства вийшов уже по смерті В. Липинського. Часопис дістав назву «Збірник Хліборобської України». Нею, напевно, видавці хотіли вказати на духовну спадковість від колишньої «Хліборобської України». Та, власне, і сам мислитель свого часу вказував на те, що видання буде продовженням «Хліборобської України»¹⁸⁸⁰. Друкувався він у Празі під орудою Р. Метельського. В. Липинський підготував до нього лише вступне слово, в якому аналізував причини невдачі першої спроби організації гетьманського руху. Крім згаданої статті В. Кучабського, до першого числа збірника ввійшли також статті В. Залозецького «Прояви клясократичного світогляду в реформістичних течіях Західної Європи», Р. Метельського «З записок гетьманця. Про активність та про “реальну” політику в гетьманському рухові» (первісно стаття мала назву «Дві сили»). Усі вони готувалися ще за життя В'ячеслава Казимировича, й кожна з них він перечитував і давав авторам поради. Всі статті мали глибокий аналітичний характер, що відповідало поставленому видавництвом завданню: сприяти тому, «щоб над українським громадянством запанували не “інтереси”, тільки ідеї»¹⁸⁸¹.

У першому томі цього часопису було опубліковано й матеріали «будапештської акції» П. Скоропадського. На цей крок В. Липинського та його прибічників змусила тактика найближчого оточення гетьмана, котра полягала у спробах скомпроментувати «розкольників», а також у намаганнях неправдиво висвітлити у пресі реальні факти, що стосувалися причин розколу. Останньою краплею було офіційне заперечення існування факту «будапештської акції», з якою у формі комунікату Гетьманської управи виступили самі «скоропадчики». У ньому стверджувалося, що ніякого договору між угорськими урядовими чинниками з одного боку і гетьманом Скоропадським чи будь-яким іншим представництвом організованого гетьманського руху «не було заключено і не існує»¹⁸⁸². Саме цей комунікат, а також розпускання чуток про те, що начебто В'ячеслав Казимирович у листі до гетьмана схвалював його «акцію» й навіть дякував за неї, і дав право В. Липинському, як згодом зазначалося у «Збірнику Хліборобської України», опублікувати матеріали «будапештської авантюри» з огляду на те, що «це не особиста й приватна справа п. П. Скоропадського, тільки справа політична й публічна, бо компромітуюча всю ту першу гетьманську організацію, якої засновником був Вячеслав Липинський»¹⁸⁸³. Цим своїм кроком мислитель хотів спонукати «особисто честних» гетьманців, що залишилися прибічниками

---

¹⁸⁸⁰ Там само. – С. 738 – 739.

¹⁸⁸¹ Збірник Хліборобської України: Неперіодичний орган – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 72.

¹⁸⁸² Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1931. – Ч. 12 (лютий). – С. 16.

¹⁸⁸³ Збірник Хліборобської України. – Прага, 1933. – Т. 2. – С. 56.

П. Скоропадського, якщо не відійти від нього, то принаймні зробити спробу «оздоровити» організацію.

Перш ніж опублікувати ці матеріали, В'ячеслав Казимирович радився зі своїми однодумцями з приводу того, в який спосіб це було б краще зробити. При цьому він висловлював пропозицію видрукувати матеріали не «сензаційно», тобто не окремою публікацією, а подати їх у формі спростування вищезгаданого комунікату Гетьманської управи¹⁸⁸⁴. Таке спростування, на його думку, міг би написати його особистий секретар М. Савур-Ципріянович, котрий дуже добре знав усе листування між В. Липинським та гетьманом з приводу згаданої політичної акції. Врешті, матеріали були опубліковані у вигляді приміток до комунікату В. Липинського «Розкол серед гетьманців», що перед тим друкувався у «Ділі», а тепер був поданий у «Збірнику Хліборобської України» з додатком необхідних пояснень.

Започатковуючи видання «Збірника Хліборобської України», і В. Липинський, і його однодумці були свідомі того, що для розгортання нового потужного руху, основанийого на ідеї класократичної гетьманської монархії, необхідний час, а також зусилля для повернення на свій бік нових кіл українського загалу. Саме тому в слові від видавництва зазначалося, що часопис призначений для «політично і морально нерозложених кругів українського громадянства без різниці їхніх переконань». Тобто фактично члени Братства розпочинали все спочатку. Але різниця полягала у тому, що теорія В. Липинського вже була досить знана, хоч і мало зрозуміла широкому загалові, а сам мислитель уже мав завдяки своїй, насамперед літературній, праці значний авторитет у середовищі української еміграції, а також на землях Західної України. Причому цей авторитет був досить високий не лише у прихильників його теорії, а навіть і серед опонентів. І хоч сама теорія визнавалася далеко не всіма, однак патріотизм В. Липинського, його щире бажання здобути для України державність не ставилися під сумнів практично ніким.

Видавці «Збірника Хліборобської України» прагнули, щоб їхній часопис спричинився до пробудження отих «здорових політичних кругів українства» та спонукав їх до «очищення українського громадського життя від тої язви розкладу й особистих інтересів на “політиці”», котра, на їхню думку, пожирала «всі українські політичні табори» і грозила тим, що «політична і особиста корупція “діячів” доведе Україну до повного завмертя національного і політичного»¹⁸⁸⁵.

Усього вийшли два томи збірника. Другий – у 1933 р., тобто через два роки по смерті В. Липинського. Надалі діяльність Братства почала поступово занепадати. Це було пов'язане з його малочисельністю і недостатньою політичною авторитетністю його представників. До того ж усі члени Братства мешкали у різних країнах – М. Кочубей у Брюсселі

¹⁸⁸⁴ Лист В. Липинського до В.Кучабського від 15 грудня 1930 р. – С. 58.

¹⁸⁸⁵ Збірник Хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 72.

(Бельгія), В. Кучабський та В. Залозецький у Берліні (Німеччина), Р. Метельський у Празі (Чехія), М. Савур-Ципріянович – у Бадегу (Австрія). Ця обставина значно утруднювала працю однодумців, що, врешті, без об'єднуючого діяльного політичного темпераменту В. Липинського довело до поступового припинення вияву активності групи.

Що ж стосується прибічників П. Скоропадського, то, оскільки більшість Ради Присяжних не підкорилася рішенням В. Липинського про розпуск УСХД, організація продовжувала існувати та здійснювати свою діяльність. При цьому гетьман фактично підпорядкував собі органи союзу, котрі, за задумом колишнього ідеолога гетьманців, мали протистояти можливій узурпації влади з боку персоніфікатора української монархії – Гетьманську управу та Раду Присяжних. Для цього до Регламенту УСХД були внесені відповідні зміни¹⁸⁸⁶. Так тривало до моменту, коли 17 липня 1937 р. відбулося засідання Ради Присяжних у Варшаві, на якому ухвалили рішення про саморозпуск союзу.

Гетьман П. Скоропадський наважився на організаційні зміни лише тоді, коли впевнився за 7 років, що він, як політичний провідник руху, зміцнив власний авторитет настільки, що очолюваний ним напрям асоціювався виключно з його особою та родом. Тепер настав слушний момент і для розпуску УСХД, що продовжував формально ґрунтуватися на розроблених В. Липинським засадах, і для проголошення абсолютного гетьманського правління роду Скоропадських. Замість УСХД постала нова організація – «Союз гетьманців-державників» (СГД), що мала своєю основою вже зовсім нові засади. Оскільки Рада Присяжних як контролюючий ідеологічний орган була скасована, на зміну пропагованому В. Липинським конституційному варіанту монархії прийшла її абсолютистська версія (Т. Осташко називає її авторитарною¹⁸⁸⁷).

Уже після Другої світової війни, при оцінюванні змін, котрі відбулися у гетьманському русі у зв'язку з реорганізацією УСХД у СГД, делегати з'їзду СГД у Німеччині та Австрії, який відбувся 17 – 18 грудня 1950 р., прийшли до висновку, що колишня орієнтація організаційної структури УСХД як на об'єднання «орденського типу» було подиктоване намаганням «вироблення ідеологічного імунітету серед моря демократично-соціалістичних ідей». При цьому наголошувалося, що організація «блискуче виконала завдання створення гетьманської державницької ідеології, пронесла чистоту цього національного прапора серед хаосу згубних запозичених з-зовні ідей і пустила його на ширші суспільні води», створивши нову організаційну структуру – СГД, котра у

---

¹⁸⁸⁶ ЦДАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 9 зв.

¹⁸⁸⁷ Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД. – С. 87.

документі характеризувалася як організація «ширшої національно-державної провідної верстви»¹⁸⁸⁸.

Підбиваючи підсумки еміграційного періоду політичної діяльності В. Липинського, слід наголосити, що за короткий час – менше ніж 12 років – йому вдалося започаткувати і розвинути новий політичний напрям в українському національно-визвольному русі ХХ ст., що ввійшов в історію як монархічно-гетьманський. Роль діяча полягала як в організаційному оформленні головної політичної структури руху – УСХД, так і в розробленні стрункої теоретично-обґрунтованої ідеології, на котрій базувалася його діяльність. В основу згаданої ідеології були покладені консерватизм, територіальний патріотизм та ідея діничної конституційної монархії у формі традиційного для України гетьманства.

Створюючи теорію української трудової монархії, В. Липинський прагнув відтворити структуру української нації, урівноваживши її ліву поступову і праву консервативну частини, та наполягав на тому, що успішне державотворення можливе лише за умови соціальної консолідації суспільства. Ще однією важливою політичною засадою творення власної держави мислитель уважав принцип територіалізму, котрий він протиставляв націоналізмові. Лише на його основі можливо було втілити у життя реальну суспільну солідарність усіх мешканців України, котра дозволила б в ім'я «спільних інтересів спільної Землі» творити, а не руйнувати власну державу. Провідну державотвірну роль він відводив консервативній верстві, ядром котрої вважав український хліборобський елемент, найбільш тісно зв'язаний з українською землею як своїм економічним, так і політичним інтересом.

Єдино можливою формою державного устрою в Україні, котра б забезпечила відповідну організацію консервативної верстви з метою виконання нею державотвірних функцій уважав конституційну спадкову монархію на чолі з гетьманом, котра обмежувалася б спільним для всіх громадян законом. Такий тип державності, на думку В. Липинського, забезпечив би можливість самоорганізації та якнайширшого розвитку всіх продуктивних здібностей кожного класу. Сам же діничний монарх – гетьман – мав бути насамперед уособленням принципу національної й державної єдності, сталості національної традиції, що убезпечило б Українську державу від руїни та розкладового впливу сторонніх сил. Близьким до пропонованого В. Липинським типу монархічної влади була англійська монархія, де король чи королева виконують не законодавчі функції, а насамперед репрезентативні й тим забезпечують історичну традицію і спадковість держави.

У боротьбі за відновлення української державності мислитель і політик заперечував можливість опертя на сторонні сили, оскільки вбачав у цьому, по-перше, небезпеку нового чужоземного поневолення, а по-

---

¹⁸⁸⁸ Позичі, перспективи і завдання Гетьманського Руху. – Авґсбург, 1951. – С. 21. Цит. за: Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД. – С. 88.

друге, підважування консервативних підвалин державотворення, котрі мали забезпечити своєрідну «точку опори», сталість, а, отже, і міцність майбутньої держави.

В. Липинський був першим українським політичним мислителем, який теоретично сформулював проблему легітимності влади. Персоніфікацію гетьманства у конкретній династії він уважав однією із запорук успішної реалізації ідеї української трудової монархії. З цією метою він удався до обґрунтування легітимності права П. Скоропадського на посідання гетьманської влади, а також реабілітації Української гетьманської держави 1918 р. серед українського громадянства.

Важливою заслугою діяча було також започаткування поважного неперіодичного журналу «Хліборобська Україна», що своєю глибиною та солідним теоретичним рівнем перевершував усі видавані українською еміграцією часописи.

В. Липинський відіграв значну роль у справі ширення осередків гетьманського руху, ведучи активне листування з їх провідниками та скеровуючи їхню політичну діяльність у необхідне русло. Велику увагу він приділив обґрунтуванню моральних засад побудови як самих осередків започаткованого ним політичного напрямку, так і кінцевої його мети – Української держави. Анархістично-індивідуалістичному та стадно-рабському типам моралі він протиставив класократичний, що мав ґрунтуватися на вселюдських етичних нормах, релігійності й шанобливому ставленні до церкви, самоорганізації, обмеженій свободі власного «я», любові до своєї держави, послузі владі.

Внутрішньоорганізаційну структуру гетьманського проводу В. Липинський розглядав як своєрідну проекцію на майбутній державний устрій у незалежній Україні. Тому гетьман мав бути не лідером політичного руху, а лише його символом, репрезентантом, утіленням маєстату державної ідеї. Головна ідеологічна та контролююча чистоту ідеї роль відводилася Раді Присяжних, а завдання виконавчого органу політичного напрямку мала виконувати Гетьманська управа. Ці два органи були покликані убезпечити консервативно-монархічний рух від претензій гетьмана на роль реального політичного керівника, а отже, від орієнтації на авторитарний тип монархії.

Конфлікт між двома течіями в середині гетьманського проводу – ідеалістичною та реалістичною – призвів до розколу в середині політичного напрямку, наслідком якого стала спроба В. Липинського заснувати новий гетьманський рух із наголосом на його класократично-монархічній суті, а також відмова мислителя від ідеї персоніфікації гетьманства.

РОЗДІЛ VII. В. ЛИПІНСЬКИЙ У КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКОМУ ТА НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

7.1. Наукова творчість мислителя (1919 – 1926 рр.) як підґрунтя його політологічної концепції

В еміграційний період, незважаючи на тяжку хворобу, а також на те, що основна увага та зусилля В. Липинського були спрямовані на обґрунтування ідеології гетьмансько-монархічного руху, вчений продовжував і власні наукові студії. Його наукова творчість у цей час була нерозривно пов'язана із започаткованим ним політичним напрямом, адже перша, врешті, диктувалася необхідністю науково-теоретичного обґрунтування ідеологічного базису гетьмансько-монархічного руху. Вченому вдалося в еміграції завершити три наукові твори, хоча він мав набагато більше творчих планів. Ними стали історична монографія «Україна на переломі», політологічний трактат «Листи до братів-хліборобів» та історико-релігієзнавча розвідка «Релігія і церква в історії України». Всі вони чітко відображають еволюцію, насамперед, політичного мислення діяча, що відбулася під впливом поразки національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., і є своєрідним підґрунтям його політичних ідеологем, остаточно сконструйованих саме в еміграційний період.

Уже від початку своєї вимушеної еміграції В. Липинський повернувся до історичних досліджень. На основі матеріалів із альманаху 1912 р. «Z dziejów Ukrainy», поширивши монографію «Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy», він підготував новий її україномовний варіант під заголовком «Україна на переломі. 1656 – 1959. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст.» (1920 р.). Робота над монографією була розпочата практично одразу після демісії з посольського поста. У листі до А. Жука від 13 грудня 1919 р. В. Липинський повідомляв про те, що багато працює і має намір «якнайшвидче одну річ написати»¹⁸⁸⁹.

Працювати було надзвичайно складно, адже накопичений у довоєнний час багатющий історичний архів та бібліотеку вчений втратив у вирі революції, а у Райхенау, яке він називав «гірським селом», необхідні джерела були недоступні. Видана ця нова історична праця була у Відні кооперативом «Дніпросоюз» накладом 10 000 примірників. Її В. Липинський присвятив пам'яті «дорогого Друга», управителя своїм господарством у Русалівських Чагарях селянина Левка Зануди, котрий загинув від рук руїників-«революціонерів» навесні 1918 р., намагаючись урятувати від знищення садибу та цінну історичну бібліотеку свого «пана».

¹⁸⁸⁹ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 758.

У цьому творі знову, як і у більшості праць дореволюційного періоду, в центрі уваги вченого виявилася національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького. В. Липинський намагався на прикладі минулих і сучасних йому історичних невдач показати своїм землякам правильний шлях до успішного втілення в життя ідеї української державності. Мабуть, саме до цього періоду його науково-історичної творчості найбільше відноситься характеристика, котру дав ученому М. Козак: «Липинський виявив себе великим істориком. Але ціле своє життя волів творити історію, ніж її писати»¹⁸⁹⁰. Сам же він підкреслював, що правдивість і неправдивість історичних концепцій «стверджується політичною практикою», остання ж «дає добрі результати, коли йде по лінії історичної правди»¹⁸⁹¹.

Уже в передньому слові до монографії автор зазначав, що «без власної <...> держави <...> ніколи не уявляв <...> можності існування Української – не етнографічної маси – а Нації». З цим було пов'язане його намагання привернути увагу своїх земляків до тих історичних періодів, коли «предки наші над будованням власної держави працювали». Найважлишою серед тих епох В. Липинський, як і раніше, вважав Хмельниччину. Саме тому більшість його історичних студій, у тому числі й «Україна на переломі», були присвячені «науковому дослідженню» Хмельниччини, «пізнанню історичної правди тих героїчних часів, в котрих виросло все наше сучасне життя і без зрозуміння котрих не можна розуміти сучасности»¹⁸⁹².

На початку праці вчений одразу відверто заявляє про те що вона писана з абсолютно нових позицій, відмінних від всієї дотеперішньої історіографії. Тепер В. Липинський – вже маститий український історик і авторитетний політичний діяч – може про це відверто заявити і навіть протиставити свій науковий метод і власну історіософію представникам вітчизняної історичної науки. Характеризуючи попередню історіографію вітчизняної минувшини, учений наголошує, що вона ґрунтувалася на трьох чинниках: ідеології російської державності, ідеології польської державності та ідеології української, котра за своїм характером була національно-культурною, демократичною та недержавною¹⁸⁹³. Тому вона не могла дати відповіді на питання про причини невдач українців у державотворчих потугах минулих епох. Щоб такі відповіді дати, необхідно, згідно з переконанням Липинського, змінити світоглядні

---

¹⁸⁹⁰ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 336.

¹⁸⁹¹ Липинський В. Релігія і церква в історії України / В.К. Липинський // Політологічні читання: Українсько-канадський щоквартальник. – К. – Едмонтон, 1994. – № 1. – С. 263.

¹⁸⁹² Липинський В. Передне слово / Вячеслав Казимирович Липинський / У кн.: Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. – Київ-Філадельфія, 1991. – С. 3 – 4.

¹⁸⁹³ Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті / У кн.: Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. – Київ-Філадельфія, 1991. – С. 13.

уявлення про свій народ: «І тільки основно визволившись з накинутаго нам підчас нашого занепаду поняття про себе, як про якийсь до державного життя нездатний, вічно бунтуючий і вічно покривджений полу-народець, – тільки усвідомивши собі весь розмах нашої історії, широкі, державні, організаційні замисли предків наших, ми зможемо зрозуміти поодинокі діла тих предків, згідно з правдою – науково – оцінити поодинокі факти нашої минувшини». Так чітко і виразно звучить історіософське кредо Липинського-історика пореволюційної доби, котрий розглядає історичні події вітчизняної історії XVII ст. «з точки погляду державно-організаційних змагань української нації»¹⁸⁹⁴.

Власне, саме у підважуванні панівних історіографічних стереотипів, як свого часу слушно зауважував І. Лисяк-Рудницький, і полягає основна заслуга історика В. Липинського. До нього існувало три традиційні інтерпретації доби Хмельниччини. Польська історіографія трактувала повстання під проводом Б. Хмельницького, як звичайний бунт відсталих варварів-українців проти культурно вищої польської цивілізації. Офіційна російська історіографія оцінювала ці події як такі, що вимостили шлях до «возз'єднання» Малоросії з Великоросією і тим самим – до заснування модерної Російської імперії. Традиційна українська народницька історіографія в особі М. Костомарова, В. Антоновича, О. Лазаревського і М. Грушевського, бачили у Хмельниччині насамперед стихійне прагнення поневолених українських мас до справедливого суспільного ладу. В. Липинський першим побачив у революції Хмельницького крок до створення Української держави¹⁸⁹⁵.

В «Україні на переломі» він ще більше, ніж у попередніх своїх працях, акцентує увагу на проблемі держави, причому певним чином здійснює проекцію історичної минувшини на невдалий досвід новітнього українського державотворення, намагаючись віднайти раціональні шляхи побудови омріяної ним Української держави. Вчений розглядає у монографії три основні проблеми: побудову української держави, роль еліти (аристократії) і роль видатної особи (зокрема, гетьмана Богдана Хмельницького) в історії вітчизняного державотворення XVII ст. При цьому Липинський використовує аналітично-концепційний метод дослідження, ґрунтуючи його на власній політологічній теорії.

Уже на початку монографії можемо бачити виразну зміну світоглядного підґрунтя історичного мислення вченого. Якщо в дореволюційний час він трактував Хмельниччину як національне повстання, що перетворилося на могутню політичну революцію, метою якої, врешті, стало творення вільної незалежної держави, то у пореволюційній своїй праці він послуговується цілком протилежним за змістом визначенням. Тепер лише перший період повстання він називає «революцією, яка розпочата була сотнею фанатиків». Його ж переломовий

---

¹⁸⁹⁴ Там само. – С. 14.

¹⁸⁹⁵ Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель. – С. 155.

момент, коли визріли державно-політичні цілі проводу повстанців, історик називає «православно-монархічною реакцією», що зародилася в середині української нації, відзначалася міцною та здоровою соціальною структурою, котра була представлена насамперед прив'язаними «до старої національно-державної традиції (тобто консервативними. – І.П.) військово-хліборобськими та військово-промисловими економічно продукуючими класами». Очевидно, що тепер, після національної катастрофи, термін «революція» набрав для Липинського виразно негативного забарвлення. Відповідно він оцінює й ті чинники, проти яких Хмельниччина була спрямована. Так, виразників релігійної унії, що стала однією з головних причини повстання, він називає «поступово-опортуністичним українським рухом». Провідні державні тенденції у Речі Посполитій історик також наділяє означеннями на кшталт «поступові», «демократичні», «антимонархічні»¹⁸⁹⁶, і вони у нього мають негативний зміст. Отже, досвід поразки національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. призвів до повної переоцінки й багатьох термінів. Тепер учений уже прямо протиставляє негативним, за його оцінкою, поняттям «поступ», «демократизм», «революція», поняття «консерватизм», «традиція», «монархізм» і, подекуди, навіть, «реакція». Прикметним є й те, що у новому переробленому україномовному варіанті дореволюційної праці з назви також зникає слово, похідне від терміну «революція».

Особливу увагу історик звертає на «правно-державний» характер вузлових історичних моментів політичної боротьби за власну державу – Зборівської (1649 р.), Переяславської угод (1654 р.) та Гадяцької унії (1659 р.). Учений аналізує еволюцію Української козацької держави від автономістської її моделі до майже повної незалежності. Він дає виразно негативну оцінку наслідкам політики Б. Хмельницького у добу так званого козацького автономізму (1649 – 1654 рр.), засуджуючі «лояльні польсько-державні наміри» гетьмана, спрямовані на боротьбу за реформування внутрішнього державного устрою Речі Посполитої, котрі «замість ослаблювати, тільки зміцнили польських ворогів реформ і України, тільки скріпляли антикозацькі, антимонархічні, фанатично-католицькі сили польської шляхецько-магнацької олігархії»¹⁸⁹⁷. На наш погляд, у цій характеристиці можна побачити явні паралелі зі ставленням Липинського-самостійника до автономістичного періоду діяльності Центральної Ради, котрий він, як відомо, гостро критикував у «Листах до братів-хліборобів».

Щоправда, слід зауважити: вчений не покладає всю провину за вищезгадану політику на самого гетьмана. Навпаки, він намагається виправдати його і віднайти об'єктивні причини, котрі на початковому етапі Хмельниччини змушували очільника нації вести політику під гаслом: «За короля, проти королевенят!». Серед таких він називає, зокрема, відсутність у той період серед повстанців ідеологічного провідника, котрий би

---

¹⁸⁹⁶ Там само. – С. 15 – 16.

¹⁸⁹⁷ Там само. – С. 20.

виплекав українські державотворчі наміри. Ним могла стати лише шляхетська верства разом із городовим міщанським (за своїм походженням) козацтвом. Без такого очільника ніяка «сепаратистична державна ідеологія» виробитися не могла. Але на той момент провід у повстанні брала степова неграмотна козаччина і таке ж неграмотне селянство. Отже, вчений послідовно обстоює визначальну роль політичних еліт у державотворчому процесі.

Іншу причину початкової політики Хмельницького В. Липинський тепер нерозривно пов'язував із монархізмом, як єдино можливою у тих умовах формою державно-політичного устрою. Така виразна концептуальна засада у науково-історичних поглядах ученого з'являється саме в цій праці. Раніше вона була лише злегка окреслена. Тепер же навіть одну з головних політичних сутностей повстання (крім його національно-релігійної та соціальної складової) В. Липинський виводив із «монархічної реакції» власних державотворчих чинників (котрі тільки й могли сотворити державу) проти «демократично-шляхецьких олігархів», орієнтованих на державність польську, а отже, на збереження колоніального стану України. Іншими словами, він виразно проводив ідею про монархічну форму правління як запоруку успішного творення Української держави у XVII ст. Звідси витікала й аргументація другої причини, що призвела до невідворотності на першому етапі повстання автономістичної політики Б. Хмельницького. Її вчений пов'язував із неможливістю у той час набуття монархічною ідеєю українських державних форм, оскільки Богдан Хмельницький не мав тоді ще в очах народу потрібного беззаперечного авторитету.

По-новому інтерпретуючи питання про форми державного устрою за часів Хмельниччини й беручи до уваги монархічні й абсолютистські плани гетьмана, дослідник усебічно розвинув власну теорію гетьманату, що базувалася на династично-діничних засадах зі становою репрезентацією. На його думку, на тому етапі історичного розвитку найперспективнішою формою державного устрою України була гетьманська монархія, бо саме вона могла легітимізувати державну владу, а значить забезпечити її міцність. Гетьманське правління послужило б своєрідним регулятором і виразником інтересів різних верств тогочасного українського суспільства. Липинський проаналізував у своїй праці співвідношення між гетьманською владою і такими верствами, як козацтво, міщанство, духовенство, селянство, непокозачена шляхта і, як слушно стверджує Я.Пеленський, «конструював модель нової української аристократії, або еліти, відводячи їй основну державотворчу роль»¹⁸⁹⁸. Увага до зазначених питань у монографії Липинського свідчить про те, що вона ґрунтувалася на тих же засадах державницької методологічної концепції, але яка, тепер, у пореволюційну добу, набула завершенного та системного вигляду.

---

¹⁸⁹⁸ Пеленський Я. В. Липинський — засновник державної школи в українській історіографії. — С. 140.

Прикметним є те, що у цій праці В. Липинський замінює термін «народ», котрим він оперував у своїх дореволюційних дослідженнях, терміном «нація», з яким він, тепер нерозривно пов'язував процес державотворення. Згідно з його політологічною теорією нацією є лише той народ, котрий зумів збудувати власну державу. Отже, державотворчі потуги українців він пов'язує із перетворенням його у справжню політичну націю. Саме тому вчений і використовує відповідний термін, щоб підкреслити державотворчий характер періоду Хмельниччини у вітчизняній минувшині.

Із позицій державницького історіографічного підходу В. Липинський трактує і сутність Переяславської угоди 1654 р., наголошуючи на тому що цей політичний акт слід відрізнити від так званої Переяславської легенди. Остання народилася у добу Руїни й урешті ідеологічно оформилася після Полтавської катастрофи та остаточного знищення за часів Мазепи самостійницько-державних намірів української козацької аристократії. Переяславська легенда, на думку історика, була необхідна українській аристократії для обґрунтування її прав і привілеїв у Російській імперії як аристократії державної нації. Згідно з нею ця аристократія добровільно без примусу ввійшла до складу Російської держави. Саме таке твердження створювало відповідні підстави для перетворення української провідної верстви в державну російську аристократію. Подібним чином свого часу була вироблена й Люблінська легенда, котру також не можна, за переконанням В. Липинського, ототожнювати із реальною сутністю Люблінської унії 1569 р. Обидві легенди, кожна в свій час, урятували українську аристократію «по банкруцтві її власної держави – від положення верстви завойованої, підбитої, рабської в державі чужій»¹⁸⁹⁹.

Переяславську угоду В. Липинський трактував як тимчасовий військово-політичний союз у формі протекторату, причому великою мірою союз випадковий, головною метою котрого було визволення України з-під Польщі. Отже, його практична ціль нічим не відрізнялася від попередніх військових союзів, котрі Б. Хмельницький укладав з турецьким султаном. Тільки тепер місце султана мав заступити московський цар. Сутність угоди зводилася до наступного: ставши протектором України цар мав надавати їй військову допомогу проти Польщі, а натомість Україна повинна була сплачувати у царську казну щорічну грошеву данину. Інша справа, що обидві сторони мали абсолютно різні цілі, коли підписували угоду. В. Липинський проаналізував ці цілі у своїй праці й показав, що Б. Хмельницький від самого початку укладання угоди прагнув до того, щоб друга сторона сприймала його як володаря України, рівного московському цареві «самодержця руського». Тим самим Переяславська угода мала стати засобом реалізації його намірів остаточно легітимізувати відрив України від Польщі.

---

¹⁸⁹⁹ Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659. – С. 25.

Учений також вказав на те, що саме за доби Хмельниччини терміни «Україна», «український», котрі, на його думку, мали раніше географічно-провінційне значення стосовно козацької території, тепер почали набирати значення національного і, відповідно, витіснити старі терміни «Русь», «руський».

У своїй історіографічній концепції пореволюційної доби вчений не відмовився від окремих елементів неоромантичних підходів до аналізу історичного процесу, що, зокрема, знайшло своє відображення у продовженні творення ним міфу щодо особистості гетьмана Б. Хмельницького. Зокрема, політичне утворення під головуванням Б. Хмельницького вчений називає «державним організмом, збудованим залізною волею однієї людини»¹⁹⁰⁰. Цілком логічне пояснення такому возвеличенню ролі гетьмана у державотворчих процесах XVII ст. дав, на наш погляд Я. Пеленський, котрий бачив у використанні подібного підходу В. Липинським засіб, що мав на меті «розбудити націю та історичну свідомість суспільства»¹⁹⁰¹. Фактично, вчений за допомогою історичної міфології прагнув уgruntувати власні політичні цілі.

Пізніше, у своєму політологічному творі «Листи до братів-хліборобів», учений відійшов від перебільшення ролі видатних осіб в історичному процесі, замінивши його на «соціологічний та теоретично-політичний аналіз співвідношення між державою, елітою та суспільством»¹⁹⁰².

Слід сказати, що Липинський бачив у визначому гетьмані насамперед свідомого будівничого української держави, котрий мав непересічні військові, політичні, дипломатичні та державно-організаційні здібності і який добре розумів, що традиційне виборне козацьке гетьманство не забезпечить тривкості та стабільності української держави, зміцнення авторитету її інститутів в очах усього суспільства. Саме цим були продиктовані його прагнення ліквідувати два небезпечні для майбутнього України, як незалежної держави, чинники: виборність гетьмана та його залежність від чужоземних держав. Із цією метою, як доводить у своїй праці В. Липинський, Б. Хмельницький прагнув наприкінці свого життя перетворити виборне козацьке гетьманство на інститут спадкової монархічної влади. Іншим його кроком була спроба встановити союз із Швецією з тим, щоб вийти з-під залежності московського царя.

Узагалі, В. Липинський у цій праці надзвичайно уважно досліджував процес перетворення гетьманської влади із суто військового проводу на територіально-державну владу монархічного характеру із виразним нахилом до спадковості. При цьому вчений підкреслював, що авторитарна влада гетьмана не відзначалася деспотизмом. Її обмежували права та

---

¹⁹⁰⁰ Там само. – С. 40.

¹⁹⁰¹ Пеленський Я. В. Липинський — засновник державної школи в українській історіографії. – С. 141.

¹⁹⁰² Пеленський Я. Вячеслав Липинський і його «Україна на переломі» / Ярослав Пеленський / У кн.: Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. – Київ-Філадельфія, 1991. – С. XIV.

вольності лицарського козацького стану, котрий брав колективну участь в управлінні державою. Крім того, українські міста мали самоврядування, а українське духовенство займало незалежне щодо гетьманської влади становище. Отже, В. Липинський показав, що суспільно-політичний устрій гетьманської України за часів Хмельниччини засадниче відрізнявся як від анархічної шляхетської демократії у Польщі, так і від східного деспотизму Московського царства, де все населення незалежно від станової приналежності вважалося рабами царя-самодержця.

Певна кореляція історичного світогляду В. Липинського відбувалася, насамперед під безпосереднім враженням національної катастрофи 1917 – 1921 рр. Однак не менший вплив на його погляди здійснила й назриваюча загальноєвропейська криза. В такому контексті «Україна на переломі» була, за твердженням Л. Біласа, «спробою духовного переосмислення давноминулої історичної трагедії на тлі сучасної трагедії провалу українського державного будівництва 1918 р., розрахунком з минулим і сучасним»¹⁹⁰³. Таким чином, громадсько-політичний досвід знаходив своє опосередковане втілення в історичній концепції: поглиблення розуміння сучасності вело історика до поглиблення розуміння минулого. Л. Білас переконаний, що особисті переживання, жаль за змарнованими політичними можливостями й аналіз сучасної йому національної катастрофи привели Липинського до нових висновків щодо причин української бездержавності в минулому, показали в інакшому світлі різні проблеми історії України часів Богдана Хмельницького, поглибили його розуміння процесу створення козацької держави і причин її занепаду¹⁹⁰⁴.

Говорячи про ці зміни, слід відзначити насамперед зміщення акцентів, котрі робив учений у дослідженні Хмельниччини порівняно з дореволюційним часом. Якщо раніше В. Липинський у центр уваги ставив вивчення ролі української шляхти у процесі українського державотворення XVII ст., то тепер головний наголос робився на самому процесі здобуття державності, а проблема ролі шляхетської політичної еліти розглядалася як похідна від неї, хоча й надзвичайно важлива.

В «Україні на переломі» історик аналізує державу Б. Хмельницького, відшуковуючи ті головні чинники та засади, котрі, з одного боку, забезпечили відродження української державності після тривалого періоду чужоземного поневолення, а з іншого – призвели до чергової державотвірчої поразки. На його переконання, провідними державотвірними чинниками за часів Хмельниччини виявилися, по-перше, об'єднання всіх суспільних верств навколо козацтва, як верстви, котра спонукала до державотворення представників інших станів – селянства, міщанства, шляхти, духовенства; по-друге, участь у визвольній війні шляхти, яка, складаючи один з прошарків провідної козацької верстви, сприяла піднесенню закальнокультурного рівня низового козацтва; по-

¹⁹⁰³ Білас Л. В'ячеслав Липинський як історик кризової доби. – С. XIII.

¹⁹⁰⁴ Там само. – С. LXVII.

третє, перемога дрібного та середнього більш інтенсивного селянсько-козацького та шляхетського землеволодіння хутірського зразку над колоніально-паразитарним екстенсивним землеволодінням польських магнатів; по-четверте, освячення визвольної боротьби духовним авторитетом православної церкви.

Перший чинник був одним із найголовніших. Саме в об'єднанні всієї нації навколо спільної ідеї Української держави В. Липинський, як ми вже зазначали, вбачав головну запоруку втілення цієї ідеї у життя. Об'єднання відбулося навколо «найдужчої верстви в нації» – козацтва, яке являло собою одночасно економічно-продукуючий та військово-лицарський стан, що рекрутувався з різних соціальних прошарків. В. Липинський визнавав за ним надзвичайно велику державотворчу та націєтворчу роль: «Подібно як шляхта польська сотворила поняття державности польської і нації польської, козаччина українська сотворила поняття державности й нації української»¹⁹⁰⁵. Об'єднання ж інших класів і станів навколо цієї державотвірної та націєвірної верстви стало можливим завдяки відповідній внутрішній політиці Богдана Хмельницького. Ще І. Лисяк-Рудницький відзначав, що «сильна сторона Липинського, як історика, лежить передусім в соціологічній аналізі»¹⁹⁰⁶. І це справді так. В «Україні на переломі» цілий розділ присвячений внутрішній політиці Б. Хмельницького щодо різних соціальних станів у добі так званого автономізму. Далі він аналізував такі проблеми, як зміни внутрішньої структури Війська Запорізького під впливом революції, значення європеїзації козаччини для перемоги українського державного сепаратизму, взаємовідносини між інститутами козацької державности й непокозаченою українською шляхтою, зміни внутрішньої політики гетьмана після Переяславської умови тощо.

Отже, головними виявилися ідеї консолідації класово стратифікованого українського суспільства навколо провідної державотворчої верстви, а також спадкової гетьмансько-монархічної влади як маєстату всієї нації. Нереалізація цієї останньої ідеї, власне, і призвела, на думку В. Липинського, до поразки процес українського державотворення XVII ст. Адже історично саме інститут монархії забезпечував процес об'єднання всіх без винятку європейських націй та успішне творення ними держав. Таким чином, історичний досвід учений намагався врахувати й у творенні сучасної концепції українського державотворення.

Праця «Україна на переломі» мала стати лише одним (а саме третім) із чотирьох томів видання «Історичні студії та монографії», яке так і залишилося нереалізованим. До першого тому учений планував включити

---

¹⁹⁰⁵ Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659. – С. 53.

¹⁹⁰⁶ Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе : У 2-х т. / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 139.

вісім історичних розвідок на різні теми, об'єднаних спільною ідеєю під назвою «Шляхетський стан на Україні перед Великим повстанням 1648 р.». Деякі з них вже друкувалися раніше, наприклад: «Назва „Русь” і „Україна” в нашій національній термінології», «Присяга панів волинських на Соїмі Люблінським 1569», «Ян Щасний Гербут в обороні Русі» (альманах «Z dziejów Ukrainy») та «Аріяньський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 р. Причинок до історії аріяньства на Україні» («Записки НТШ», 1910 р.). Також до тому мали ввійти ще не друковані розвідки: «Культурно-національна праця шляхти руської в I половині XVII ст.», «“Русь віри римської” та її участь в національній життю», «Політична боротьба шляхти руської в Річпосполитой польської від Люблінської Унії до повстання 1648 р.», «Раїна з Козірад Боговітинівна, дружина Костянтина на Ярмолицях Ярмолинського, фундаторка православного Загаєцького монастиря в 1637 р.»

Для другого тому згаданого чотиритомника планувалася назва «Участь шляхти в великій українській повстанню під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького». До нього Липинський передбачав уключити українськомовні версії двох монографій, надрукованих свого часу у збірнику «Z dziejów Ukrainy»: «Шляхта покозачена» та «Станіслав Михайло Кричевський, полковник київський (1648 – 1649)».

До третього тому під назвою «Україна на переломі» планувалося додати і другу частину, яка мала містити значно розширену українськомовну версію однойменної праці. Четвертий том мав називатися «З часів Руїни» і, як і перший том, повинен був складатися як з уже друкованих праць («Універсал задніпряньського Гетьмана Івана Брюховецького», «Портрет-апофеоз Гетьмана Івана Мазепи, вручений йому Могилянською Академією в Києві в 1708 р.» – обидві у збірці «Z dziejów Ukrainy», «Степан Немирич, генерал артилерії Великого Князівства Руського» – у «Записках НТШ» за 1909 р., «Данило Братковський» – у «ЛНВ» за той же рік), так і цілком нових: «До історії політичних і дипломатичних заходів першої української еміграції по погромі 1709 р.», «Спроба малоросійської лівобічної старшини воскресити наміри Богдана Хмельницького і установити дідичне Гетьманство», «Князь Микола (Август Доброгост Яблоновський) і змагання відновити в кінці XVIII ст. знищену правобічну козацчину», «Епігони Великої Руїни: Пантелеймон Куліш, як ідеолог лівобічного зросійщеного козацтва і Михайло Чайковський, як ідеолог козацтва правобічного спольщеного»¹⁹⁰⁷.

Таким чином Липинський у передмові до «України на переломі» фактично анонсував великий науково-історичний дослідницький проект, котрий хронологічно охоплював досить великий період української історії, що значно виходив за межі Хмельниччини. Не можна не погодитися із висновками дослідників наукової спадщини Липинського про те, що у

---

¹⁹⁰⁷ Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. – Київ-Філадельфія, 1991. – С. 302 – 304.

тематичному аспекті тут, домінували б проблеми становлення, функціонування та загибелі української козацької держави. Проте вчений планував приділити значну увагу і наскрізній темі української еліти, яку від почав досліджувати ще у дореволюційний час: від руської шляхти обох віросповідань до козацької старшини часів денационалізації¹⁹⁰⁸.

Книга отримала високу оцінку серед українських наукових і культурних кіл. О. Назарук назвав її «першою книжкою нашої історії», книжкою «нашого думання про нас взагалі»¹⁹⁰⁹. Із приводу цієї монографії Д. Дорошенко згодом писав, що «вона є найсильнішим і найважливішим з усього, чим позначився в новій українській історіографії великий здвиг, який зробила в ній революція й відродження української державности»¹⁹¹⁰.

Отже, поява цієї праці фактично означала остаточне конституювання державницького напрямку в українській історіографії, до якого, вслід за В. Липинським, належатимуть такі історики, як Д. Дорошенко, С. Томашівський, І. Крип'якевич, В. Кучабський, Б. Крупницький, І. Кревецький, Д. Олячнин, І. Лоський. Крім того, у 20-их рр. ХХ ст. вплив Липинського позначився на науковій творчості й таких радянських істориків, як М. Слабченко, О. Оглоблин, Л. Окиншевич, М. Петровський, В. Пархоменко та ін. Стосовно цього слід зауважити, що до кінця 1920-их рр. радянська історична наука не була ще повністю підпорядкована жорстким ідеологічним рамкам, адже в той час тільки відбувалося становлення ідеологічних засад офіційно визнаних поглядів на історичний процес. Та й не існувало ще абсолютної «залізної завіси» між українським емігрантським середовищем і радянською Україною. Праці В. Липинського потрапляли на Батьківщину й були добре відомі українському радянському науковому олімпу. Більше того, ці праці викликали там жвавий інтерес. Зокрема, відомо, що на початку 1926 р. Д. Дорошенко передавав у Празі В.І. Вернадському, що вертався з Парижа до Радянського Союзу, різноманітну гетьманську наукову, політичну та публіцистичну літературу, в тому числі й спеціально для історика М.П. Василенка. Вислав таку літературу Дмитро Іванович і до професора Катеринославського інституту народної освіти відомого державознавця Давньої Русі В. Пархоменка, котрий зацікавився працею В. Липинського «Україна на переломі», а також до керівника історичної секції Науково-дослідницької кафедри історії культури і мови при Ніжинському інституті народної освіти історика-медієвіста, дослідника історії України XVII – XVIII ст. М. Петровського¹⁹¹¹. Як сповіщав Д. Дорошенко у листі до В. Липинського від 26 квітня 1928 р., праці останнього були добре відомі у радянській Україні і «їх завжди цитують та на них покликаються»¹⁹¹².

¹⁹⁰⁸ Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку... – С. 51.

¹⁹⁰⁹ Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського / Липинський В'ячеслав. Твори, Архів, Студії / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, Пеннсільванія, 1976. – Т.7. Архів / Ред. І. Лисяк-Рудницький. – 633 с. – С. 155.

¹⁹¹⁰ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – С. 43.

¹⁹¹¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 202, 204, 210, 224.

¹⁹¹² Там само. – С. 287.

Більше того, від кінця 1920-их рр., коли вже оформлення «марксистсько-ленінських» ідеологічних засад та відповідної методологічної основи розвитку гуманітарних наук у Радянському Союзі вступило у свою вирішальну стадію, державницьку історичну та соціологічну концепції В. Липинського почали там активно поборювати. Цей факт свідчив про те, що радянські функціонери від науки побачили у творах видатного вченого відповідну наукову вартість, а відтак, і небезпеку. Зокрема, 7 – 14 липня 1928 р. у Берліні відбувся тиждень радянської історичної науки, зініційований Німецьким товариством дослідження Східної Європи. Керівник радянської наукової делегації історик-марксист М.М. Покровський у своїй вступній німецькомовній промові намагався завірити господарів заходу про легендарність твердження щодо панування у радянській історичній науці лише марксистської методології¹⁹¹³. Українських радянських учених на німецькому тижні представляли М.І. Яворський, що першим серед українських істориків намагався вкласти історію України у рамки «марксистсько-матеріалістичного закону», та В.А. Юринець, очільник Харківського інституту філософії при ВУАМЛІН. Яворський у своїй доповіді, оцінюючи стан української історичної науки за період від 1917 до 1927 рр., визначав три основні напрями її розвитку: федералістичний, представлений М. Грушевським, «напрямом Липинського» і марксистський, на чолі якого промовець поставив себе самого та свою наукову школу. Д. Дорошенко, який був присутній на цих заходах, відзначав, що Яворський характеризував сутність історичних поглядів В. Липинського, хоч і стисло, але «доволі вірно»¹⁹¹⁴.

Однак так було, коли радянська наука репрезентувала себе за кордоном. У підрадянській же Україні наприкінці 1920-их рр. уже набирала обертів відверта ідеологічна псевдонаукова боротьба і з «дрібнобуржуазним напрямом» М. Грушевського, котрий ще 1924 р. повернувся на Батьківщину, і з «феодально-монархічно-аристократичним» напрямом В. Липинського¹⁹¹⁵. Особливо виразно ця боротьба із «антимарксистськими течіями в українській історичній науці» розгорнулася після Першої Всесоюзної конференції істориків-марксистів, що відбулася наприкінці 1928 – на початку 1929 рр. у Москві. У рамках цієї конференції під час засідання секції історії народів СРСР усе той же М.І. Яворський підкреслював, що на Заході помітне місце знов починає посідати «теорія В'ячеслава Липинського, шляхтича за народженням, програмою котрого для України є феодально-аристократична “трудова монархія”». Доповідач намагався за всяку ціну заклеїти всі без винятку «буржуазні наукові концепції». Про заідеологізованість доповіді, а також те, що тодішня радянська «наука» вже не прагнула до якої б то не було

¹⁹¹³ Артизов А.Н. М.Н. Покровский: финал карьеры – успех или поражение? / Андрей Николаевич Артизов // Отечественная история. – М., 1998. – № 1. – С. 83.

¹⁹¹⁴ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 303.

¹⁹¹⁵ Комуніст. – Харків, 1928. – № 294. – 19 грудня. – С. 2.

конструктивної полеміки, а послуговувалася лише навішуванням ярликів ідеологічним опонентам, свідчить хоча би той факт, що Яворський, закидав, між іншим, і теорії В. Липинського, і теорії його запеклого політичного супротивника Д. Донцова однакову хибу. Зокрема, він стверджував, що обидві течії характеризуються «своєю раціоналістичною програмою войовничого націоналізму»¹⁹¹⁶. Подібний схематизм та поверховість у критиці відображає загальну тенденцію розвитку тодішньої офіційної української радянської історіографії.

Таким чином, наукова творчість В. Липинського не залишилася поза увагою у підрадянській Україні. Незважаючи на офіційне невизнання там її наукової вартості, на деяких українських істориків вона все ж таки справила значний методологічний та ідейно-змістовий вплив.

Головним науковим твором В. Липинського еміграційного періоду по праву вважається його політологічний трактат «Листи до братів-хліборобів», над яким він працював протягом майже всього еміграційного періоду свого життя. Він з'явився «від величезного болю, від <...> руйнування всіх сподівань»¹⁹¹⁷. Праця друкувалася частинами 1920 – 1925 рр. у неперіодичному збірнику «Хліборобська Україна», а восени 1926 р. була видана у повній версії у Відні з додатком розлогої вступної частини. Ця повна версія праці отримала ще й підзаголовок. Ідею вченому подав Осип Назарук. Він пропонував додати до основної назви підназву – «Справа Гетьманату»¹⁹¹⁸. В'ячеславі Казимировичу думка про підзаголовок здалася цілком слушною. Щоправда, дискутуючи з цього приводу з Осипом Тадейовичем, Липинський відмовляв того від уживання терміна «гетьманат», котрий, на його думку, мав негативне змістовне забарвлення, за аналогією зі словами «царат» чи «каземат». Натомість радив уживати термін «гетьманство» «відповідно його традиційному парусотлітньому звичаю»¹⁹¹⁹. Врешті, «Листи до братів-хліборобів» отримали інший підзаголовок: «Про ідею і організацію українського монархізму». Таким чином, у назві одразу робився акцент на сутності провідної думки твору.

В. Липинський надавав «Листам» виняткового значення саме як праці ідеологічно-практичного значення, що мала стати своєрідним Євангелієм для хліборобів-державників. Із цього приводу він зауважував у листі до О. Назарука, що скептично ставиться до будь-якої літератури взятої самої по собі. «Мені здається, – переконував далі В'ячеслав Казимирович, – що удержується і має значіння довше лише те, що спричинилось до витворення якогось громадського руху і сила літературних творів звязана з силою, викликаного ними руху»¹⁹²⁰. За оцінкою І. Лисяка-Рудницького, «Листи» стали «унікальним явищем» у

¹⁹¹⁶ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 419.

¹⁹¹⁷ Цит за: Пизюр Є. Вячеслав Липинський і політична думка західного світу / Євген Пизюр // Сучасність. – Мюнхен, 1969. – № 9. – С. 103.

¹⁹¹⁸ Листи О. Назарука до В. Липинського. – С. 246.

¹⁹¹⁹ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.) – С. 67.

¹⁹²⁰ Там само. – С. 59.

новітній українській суспільно-політичній думці, оскільки вони «містять виклад водночас його (Липинського. – І.П.) філософії та його практичної політичної програми». Не менш влучно висловився про цю головну працю Липинського й інший дослідник його спадщини – К. Галушко. На його переконання, трактат виконував функції як політичного консервативного маніфеста, так і синтетичного дослідження на стику різних галузей соціального знання – історії, соціології, філософії та політології¹⁹²¹. При цьому В. Липинський ґрунтував власні політологічні ідеї на своїх історіософських поглядах. Він намагався провести певну ретроспекцію подій боротьби української ранньомодерної нації на чолі з козацько-шляхетською елітою за власну державу в XVII ст. на сучасний йому період.

Перша частина «Листів» за назвою «Українська наддніпрянська інтелігенція і українська національна ідея» представляла глибокий аналіз причин поразки українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Власне, вона писалася протягом кінця 1919 – 1920 рр., тобто у самому процесі «згорання української держави» і під глибоким враженням від цього трагічного процесу. В ній В. Липинський із державницьких позицій піддає нищівній критиці українську революційну демократію та діяльність створених нею інститутів державної влади – Центральної Ради й Директорії.

Засадничою причиною поразки сучасних йому українських державотвірних потуг мислитель називав те, що ці потуги здійснювалися представниками української демократичної і соціалістичної інтелігенції, людьми, «які в державну незалежність України не тільки перед тим ніколи не вірили, але навіть до самої ідеї державної незалежності ставились з погордою й ворожею». Через це втрачено було підготовчий період національної революції кінця XIX – початку XX ст., який пройшов «під гаслом осмішування самостійництва як “буржуазного балакунства”». Ще більше катастрофічні наслідки цього виявилися у першому періоді діяльності Центральної Ради, гаслом якого стало якнайгостріше «поборювання самостійників, як контрреволюціонерів і ворогів народа»¹⁹²².

Таку позицію української демократичної інтелігенції вчений пояснював тим, що вона просто не уявляла себе у ролі будівничих української держави і вбачала за собою лише монопольну роль «посередників між російською державою і українськими народніми масами». Звідси й намагання її з початком революції усунути від політичного проводу нації всіх можливих конкурентів – представників інших (консервативних і несоціалістичних. – І.П.) політичних поглядів, що не вкладалися у їхню поступову демократичну програму. «“Лівіші кадетів і

---

¹⁹²¹ Галушко К. Вячеслав Липинский как исследователь украинско-российских взаимоотношений / Кирилл Юрьевич Галушко / Россия – Украина: история взаимоотношений / Отв. ред. А.И. Миллер и др. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 248 с. – С. 230.

¹⁹²² Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 5.

правіщі большевиків” – ось були ті рамки , в яких могла існувати “українська нація”. Все, що було поза ними – це були не Українці, це були в найкращім разі тільки “культурники”, “українофіли”, або смішні оригінали-самостійники, а то просто “Малороси”, “Поляки”, і взагалі всі разом люде з національного боку непевні¹⁹²³. І лише прихід до влади у Росії большевиків, що знищив усі сподівання української поступової інтелігенції на здобуття «автономії», а також те, що більшовицька влада не визнала в українських демократах репрезентантів української нації, а, отже, їхньої монопольної ролі посередників між російською державною владою і українським народом, змусив Центральну Раду стати на шлях повного національного визволення і державного будівництва.

Друга причина поразки українського державотворення полягала у тому, що українська соціалістична демократія продовжувала зберігати за собою монополію «представництва української нації» і в нових умовах будівництва власної держави. Замість того, щоб сконсолідувати націю у спільних зусиллях боротьби за збереження незалежної України, вона й далі поглиблювала національний розбрат, що, врешті, виявився вбивчим для слабкої української державності.

Відродження нації, за Липинським, не може відбуватися без національного ідеалізму, тобто без любові до цілої нації в усіх її класах і групах, без ідейного національного пафосу, патріотизму, що являє собою романтичне захоплення образом повної волі і незалежності. Замість того, щоб творити такий національний ідеалізм, українська демократична інтелігенція намагалася відроджувати українську націю «під гаслом прирізки землі» і в результаті лише здеморалізувала та розклала її. Творення нації, на думку мислителя, можливе лише спільними для всього національного колективу перемогами або такими ж спільними нещастями. Українці ж в добі останніх визвольних змагань не здобули ні того, ні другого. Представники різних політичних таборів звинувачували один одного в усіх бідах. Звідси, головний висновок В. Липинського стосовно національної поразки: «Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх Українців обєднуючу, вільну і незалежну Україну провідники нації не сотворили, за таку ідею не боролись і тому розуміється така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не змогла»¹⁹²⁴.

Проаналізував учений і конкретні прорахунки внутрішньої політики українських урядів доби визвольних змагань. Зокрема, до найбільш невідповідних складових політики Центральної Ради він зараховував соціалізацію землі, політику федералізму, а також політику щодо національних меншин¹⁹²⁵. На його думку, соціалістично-демократична Центральна Рада, а згодом і Директорія, серед яких панувало переконання про безкласовість української нації та її демократичну природу, намагалася своєю національною політикою зберегти «національне відокремлення

---

¹⁹²³ Там само. – С. 6.

¹⁹²⁴ Там само. – С. 16.

¹⁹²⁵ Там само. – С. 40.

денаціоналізованих українців» від буржуазних класів, представлених в Україні насамперед національними меншостями. На цій підставі відповідно до соціально-класової демагогії можна було легко усунути їх від політичного проводу нації. В. Липинський же вважав необхідною умовою українського державотворення, як ми вже знаємо, творення політичної української нації на підставі територіального патріотизму.

Крім аналізу діяльності національно-демократичних урядів, учений дав оцінку й діяльності гетьманської влади. Слід зазначити, що, розробляючи у своїх наукових працях теорію дідичної монархії в Україні, В. Липинський спирався на практичний досвід Української Держави П. Скоропадського. Більше того, він намагався реабілітувати цей період українського державотворення в очах української громадськості. Загальновідомим є, зокрема, той факт, що В. Липинський виступав як свого роду науковий консультант історичної творчості Д. Дорошенка у 1920-их рр. стосовно цього періоду вітчизняної історії*.

Одночасно слід зауважити, що В'ячеслав Казимирович аж ніяк не апологетизував добу Гетьманської держави. Навпаки, вчений визнавав хиби і помилки цього етапу національно-визвольних змагань. Крім того, він чітко виділяв у ньому два періоди: перший – українсько-державний, хліборобський при кабінеті Лизогуба, і другий – російсько-федеративний протофісівський при кабінеті Гербеля. Перший, найдовший період Липинський вважав «періодом будівництва державної й національної української незалежності». Другий період, що позначився поступками фінансистам з «Протофісу» і проголошенням федерації з Росією, він оцінював як політичну й національну катастрофу насамперед для українського хліборобського консервативного класу. До найголовніших помилок Гетьманату 1918 р. В. Липинський зараховував такі: мовчазну згоду гетьмана на розгон Української Центральної Ради, що суттєво підважувала легітимність влади П. Скоропадського; заборону німецькою владою селянського з'їзду наприкінці квітня 1918 р. (на думку В. Липинського, селян легко було відповідною тактикою перетягти на бік нової влади); безсилля і пасивність уряду супроти каральних експедицій, організованих, за його словами, «найбільше нікчемними і хамськими» елементами, – грабіжниками, пройдисвітами і провокаторами, які навмисне й свідомо дискредитували серед селян ідею української держави¹⁹²⁶.

---

* Йдеться насамперед про працю Д. Дорошенка «Історія України 1917 – 1923 рр.», котрої вийшло лише 2 томи. Після катастрофи визвольної боротьби різні політичні групи та партії з власного штандпункту висвітлювали ці події. Ліві есери видали 4 томи праці П. Христюка «Замітки і матеріали до історії української революції», уенерівці почали видавати «Літопис української революції» авторства О. Доценка (вважається, що цей псевдонім належав С. Петлюрі). П. Скоропадський за пропозицією В. Липинського звернувся до Д. Дорошенка з проханням написати історію Гетьманату 1918 р. із монархічної точки зору. Книга мала вийти за редакцією В. Липинського та П. Скоропадського. Дмитро Іванович надсилав частинами свою працю для редагування й поправок В. Липинському. Редагування останнього також зазнали праці Дорошенка «Дещо про закордонну політику Української Держави у 1918 р.» та «Замітки до історії 1918 року на Україні», друковані у «Хліборобській Україні».

¹⁹²⁶ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 8.

Першу частину «Листів» В'ячеслав Казимирович вважав найслабшою у своєму творі через надмірну її емоційність, оскільки писалася вона «безпосередно по катастрофі». Тому надавав їй найменшого значення¹⁹²⁷. Друга частина мала назву «Наша орієнтація». Вона окреслювала провідні шляхи побудови української держави. При цьому вчений знову постійно апелював до помилок національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Під «орієнтацією» більшість українських політиків розуміли «спосіб знайти по-за межами України союзника» і, отримавши від нього матеріальну та військову допомогу «захопити з цею допомогою владу над своїми земляками»¹⁹²⁸. Липинський же категорично відкидав будь-яку зовнішню силу як чинник державотворення. Адже пам'ятаємо, що однією з причин поразки Хмельниччини він уважав саме залежність української державної влади від зовнішніх сил.

Друга важлива теза, котру проводив учений – це залежність творення української нації від процесу державотворення. Без української держави не може існувати української нації (у цьому одна з головних відмінностей теорії Липинського від теорії українського інтегрального націоналізму Д. Донцова, котрий вважав, що державу творить нація). Теоретично обґрунтовуючи цю тезу, мислитель підкреслював, що існують статичні елементи нації (такі, як територія, мова, культура), які є своєрідною базою процесу націєтворення. Однак, щоб цей процес завершився, лише цих статичних елементів недостатньо. Необхідні ще й динамічні чинники. Головним серед цих останніх він визнавав зорганізування провідної верстви – державотворчої еліти, котра єдина може, сама зорганізувавшись, потім зорганізувати й увесь український народ на процес розбудови власної держави. Лише отримавши власну державу, українці з етнографічної маси перетворяться на повноцінну свідому державну політичну націю.

Продовжуючи відстоювати думку про виняткову роль політичної еліти (національної аристократії) у процесі творення будь-якої держави, В. Липинський роз'яснював, чому українська інтелігенція не може претендувати на подібну роль. Щоб стати верствою-провідником, суспільна група повинна мати спільний економічний інтерес, спільну традицію (історичний досвід) та спільні культурні цінності. Інтелігенція ніякого економічного інтересу у справі державотворення не має, бо вона є групою здекласованою, матеріально непродукууючою. Одночасно вчений визнавав за нею заслуги на полі культурного будівництва (розвиток науки, мистецтва, літератури, української кооперації тощо), вважаючи такі функції інтелігенції надзвичайно почесними. Крім того, саме інтелігенції він відводив ще й роль ідейних вождів опозиції.

Серед продукууючих класів на провідну державотворчу роль в Україні, за переконанням В. Липинського, міг претендувати лише клас

---

¹⁹²⁷ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.) – С. 78.

¹⁹²⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 65.

хліборобів. Адже міщанський буржуазний клас, а також клас пролетаріту мали в Україні малу чисельність і були розвинені дуже слабо. Саме українські хлібороби, як переконував учений, мали й спільний економічний інтерес, і спільну державну політично-організаторську традицію (вона належала дворянству), і спільні культурні цінності.

Далі вчений розгортав цілу програму скріплення хліборобського класу в Україні. До хліборобів він зараховував усіх, хто посідав власну землю і на ній власною працею – чи індивідуальною, чи, зорганізовуючи найманих працівників, – веде господарство, виробляючи сільськогосподарську продукцію. При цьому мислитель був переконаний, що класова свідомість хліборобів не залежить від числа найманих працівників чи від належної кожному з них земельної площі. Ця свідомість є похідною від способу хліборобської праці, основною ознакою котрої є «індивідуальна здатність хлібороба випродувати якнайбільше хліба на власній частку землі». Цю здатність В'ячеслав Казимирович, вслід за теоретиком французького синдикалізму Ж. Сорелем, уважав мистецтвом, «індивідуальним хліборобським артизмом», котрий засадничо відрізняє хліборобську працю від «машинної трафаретної фабричної промисловості» і, відповідно, характер найманої праці у сільському господарстві від такої ж праці в індустріальній галузі. За Липинським, «найманий робітник в хліборобстві це помішник хазяїна, а не, як в індустрії, додаток до машини, якого можна іноді теж замінити машиною»¹⁹²⁹.

Обстоюючи ідею розвитку хліборобського класу, вчений особливо наголошував на неприпустимості таких соціальних експериментів, здійснюваних свого часу національно-демократичними провідниками українців, як скасування приватної власності на землю. Бо воно вело до знищення самого хліборобського класу, «вийнявши з хліборобства всю душу, усунувши момент творчості з праці хлібороба, що цею своєю індивідуальною працею перетворює, культивує свій власний участок землі»¹⁹³⁰.

Особливістю соціальних поглядів В. Липинського було також його переконання, що антогонізм між бідними і багатими представниками хліборобської чи індустріально-промислової верстви є антогонізмом не між різними класами, а антогонізмом між представниками всередині одного класу. Його він пояснював тим, що, наприклад, усіх без винятку хліборобів об'єднує спільний економічний інтерес, спільна традиція праці на власній землі, а також спільна ідеологія і спільна культура. Звідси витікав його досить неоднозначний, на наш погляд, постулат про те, що подолання антогонізму між бідними і багатими представниками одного класу є внутрішньою справою самого цього класу. Механізм подолання такого антогоністичного протистояння всередині хліборобського класу вчений бачив у майбутній аграрній реформі в українській державі. Вона

---

¹⁹²⁹ Там само. – С. 73.

¹⁹³⁰ Там само.

мала базуватися на трьох вихідних принципах. Перший – це ліквідація паразитарної земельної посілості (коли господар сам не працював на своїй землі, а здавав її в оренду), а також накладання на всіх земельних власників державних, громадських та економічних обов'язків пропорційно до їх «індивідуальної здібності й сили» (тобто, кількості належної землі, ступеню освіченості та культури). Вчений так формулював цей принцип: «Кому більше дано <...> з того більше й вимагається». Другим принципом він проголошував збільшення чисельності хліборобського класу шляхом планової парцеляції числа середніх, економічно сильних неподільних господарств. І, нарешті, третій принцип передбачав «забезпечення Українською Державою економічної експансії для українського хліборобського класу»¹⁹³¹.

Окремо у своїй теорії ролі провідної державотворчої верстви В. Липинський обґрунтовував значення представників українського панства. Без «морально здорових та до громадської роботи здатних останків як помосковленого, так і спольщеного українського дворянства» він не бачив можливості об'єднання всього хліборобського класу, а, отже, й об'єднання української нації та будівництва української держави, оскільки саме ця частина хліборобів володіла державною політично-організаторською традицією (доба Хмельниччини). Лише українське дворянство єдине серед українців «дозріло» до державної роботи. Тому Липинський наголошував: «Той, хто тепер, а не через двісті літ, хоче Державу Українську будувати, той без збереження і використання останків українського дворянства не обійдеться». Як ідеаліст, він вважав, що основа кожної творчої політики – політичний такт – це є «вроджена класова, традиційна здібність», котрою володіє виключно дворянська верства¹⁹³².

Але щоб ця верства виявила відповідну притаманну їй державницьку культуру потрібно прагнути до збудування такого українського державного ладу, котрий сприятиме поверненню цієї зденационалізованої української верстви до рідного народу. Таким єдином можливим ладом В. Липинський і вважав українську трудову (з уваги до новочасних соціальних відносин) монархію у формі дідичного (спадкового) гетьманства.

Теоретично обґрунтовуючи ідею відродження української державності виключно у монархічній формі, учений апелював до історичного досвіду усіх великих держав, котрі обов'язково пройшли через монархічний етап свого розвитку. На його переконання, кожен великий народ має вроджене містичне ірраціональне почуття нації, національної окремішності, котре, власне, і втілюється спочатку в образі монархічного державного ладу. Щоб це ірраціональне почуття усвідомилось і стало творчою динамічною національною ідеєю, потрібно його персоніфікувати в особі Маєстату голови держави і нації, тобто монарха. Цей маєстат стоїть

---

¹⁹³¹ Там само. – С. 74 – 75.

¹⁹³² Там само. – С. 76.

понад усіма і його, завдяки його спадковості та традиційності, неможливо відмінити, а натомість усі без винятку громадяни держави мають поважати та обороняти. Отже, й українська нація, як колись Англія, Франція та інші держави, має пройти через стадію «персоніфікації свого містичного ірраціонального, стихійного почуття національної індивідуальності в особі репрезентуючого цю національну індивідуальність Голови своєї національної Держави», котрий би символізував собою «повагу, силу, єдність і неподільність цілої Української нації», інакше ця остання назавжди залишиться «нацією недорозвиненою, нацією в літературі, нацією-калікою»¹⁹³³. Аргументом, котрим учений пояснював необхідність існування української монархії саме у формі спадкового гетьманства, була його традиційність. Факти існування української держави XVII ст. у формі гетьманства, а також реставрації цієї форми державного устрою у 1918 р. давав Липинському підстави твердити про позитивну українську державно-національну традицію.

Трудову українську національну монархію у формі діничного гетьманства В. Липинський уявляв собі як своерідну піраміду, на вершині котрої стояв би гетьман-монарх, уособлюючий єдиновладдя «ідеї Нації над цілим працюючим продукуючим трудовим народом і всіми його класами», а не повновладдя якоїсь однієї верстви чи класу над рештою нації. Соціальну ж організацію різних класів у такій державі він уявляв у вигляді класових організацій та установ. У цих класових організаціях має витворитися з представників кожного українського класу нова українська аристократія (еліта) – здорова, міцна і здатна до державної творчості. Отже, для Липинського нова аристократія – це не представники старих привілейованих суспільних верств, а «найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т.д.»¹⁹³⁴.

Проблемі творення цієї національної аристократії та трьом провідним методам її організації – класократії, охлократії та демократії – присвячений третій розділ «Листів». Він написаний, як підкреслюють дослідники, під впливом наукової соціологічної школи Е. Дюркгейма та концепції елітаризму В. Парето¹⁹³⁵. Щоправда, з точки зору соціологічної науки В. Липинський використовує тут досить архаїчну термінологію, а також власну систему універсальних категорій, що певним чином утруднює адекватне прочитання в рамках сучасних наукових понять.

Отже, вчений доводить, що еліта (котру він називає «національною аристократією» або «активною меншістю») лише тоді відіграє відповідну державотвірну та організуючу функцію щодо нації, коли вона має стихійну ірраціональну волю до влади, володіє відповідною, найбільшою серед інших соціальних груп, матеріальною силою, а також достатнім моральним

---

¹⁹³³ Там само. – С. 86 – 88.

¹⁹³⁴ Там само. – С. 103 – 104.

¹⁹³⁵ Див.: Ісаїв В. Політична соціологія Вячеслава Липинського // Сучасність. 1984. – № 6. – С. 81 – 95; Білас Л. Краків, Женева і філяція «Кричевського»... – С. XVII — ХCVIII.

авторитетом в очах свого народу. Матеріальна сила всякої національної аристократії, за Липинським, спирається на таких важливих елементах, як володіння технічними засобами війни та оборони (до них вчений відносив інститути державної влади, зброю та армію), а також володіння технічними засобами економічної продукції (землею, фабриками та машинами, але не грошима). Лише поєднання всіх трьох елементів у представниках національної аристократії – матеріальної сили, морального авторитету та волі до влади – є запорукою і успішного державотворення, і завершення процесу націєтворення. Поглиблюючи теоретичний аналіз цієї проблеми, вчений на прикладах зі світової та української історії доводив неспроможність аристократій, що не володіли засобами економічної продукції (як, наприклад, індійці в США), керувати державою. Представників же непродукууючої інтелігенції у багатьох європейських буржуазно-демократичних урядах він називав лише «комісіонерами» здегенерованої національної аристократії, котра з різних причин передоручає цим комісіонерам правління державою «на підставі часових мандатів»¹⁹³⁶.

У цьому ж розділі вчений зосередив свою увагу на механізмі постання держави. На його думку, держави утворюються шляхом завоювання, яке може бути або зовнішнім, або внутрішнім (коли завойовники виділилися з місцевого населення). Усім державам, незалежно від форм устрою, притаманне існування влади та її носія – провідної верстви (національної аристократії). Серед суспільних груп, що можуть виступати джерелом національної аристократії він виділяв три сили: мілітарна («сила меча») – так звані «войовники», економічна («сила продукції») – «продуценти», а також інтелектуальна («сила ідеології») – інтелігенція. Залежно від комбінації цих сил національна аристократія може організовуватися трьома різними методами¹⁹³⁷.

Значна частина третього розділу листів присвячена саме цим трьом методам організації національної аристократії – охлократії, демократії та класократії. Принагідно зазначимо, що в основу даної класифікації В. Липинський поклав взаємовідношення активних (аристократичних) та пасивних (решта нації) елементів у даному суспільстві. Основні відмінності цих методів учений виводив від панівних у суспільстві форм матеріальної культури та економічного життя, а також від форм «індивідуальних расових прикмет даної нації в даній історичній добі»¹⁹³⁸. На його думку, всі нації в різні історичні часи обов'язково проходять через кожен із цих трьох методів і, навіть, неодноразово. Вони виринають у різних епохах, на різних щаблях економічного розвитку. Вище ми вже частково характеризували ці три методи. Тут зупинимося ще на деяких їх особливостях.

¹⁹³⁶ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 145.

¹⁹³⁷ Енциклопедія українознавства. Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. – Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. Перевидання в Україні. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1293.

¹⁹³⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 191.

Класократія панує в тих націях, котрі вже в процесі свого матеріального і расового розвитку виразно поділились на органічні класи. Для цих класів характерне безпосереднє і персональне володіння засобами виробництва, а також міцна внутрішня спаяність на основі однакового способу виробництва та однакової психіки, що впливає з виробничої спорідненості, расового родства та історичної традиції. Для аристократії цього типу характерними рисами є лицарскість, войовничість та бажання матеріальної праці, а тому й представлена вона, за термінологією В. Липинського, насамперед, войовниками та продуцентами. Вони «лицарськи, зверху» завойовують владу і одразу осідають на завойованій ними землі та починають матеріальну продуктивну працю. Їм притаманне почуття територіального патріотизму до землі, на якій вони осіли. Саме войовники-продуценти організують пасивну більшість. Класократичний устрій відзначається рівновагою між владою і свободою, між консервативними та поступовими силами. При ньому панування національної аристократії (його Липинський називає «імперіалізмом») завжди обмежений владою монарха, але й влада голови державного апарату, в свою чергу, обмежена законом. Нація за умов класократії є територіальною, державною, культурною, матеріальною та духовною спільністю, що спирається на спільну традицію¹⁹³⁹. На думку вченого, саме такий тип організації національної аристократії мав місце у добу могутності України за гетьманування Богдана Хмельницького. Класичним прикладом класократії вчений вважав англійську монархію.

Демократія – це метод організації аристократії такої нації, яка під впливом неорганічного й хаотичного матеріального розвитку та своєї чи чужої колоніальної експансії зазнала сильного змішування та розпаду органічних класів. На їх місці з'явився конгломерат «демократично “рівних” індивідуумів-одиниць, взаємно собі зовсім чужих», зв'язаних в одне національне ціле останками національної і державної організації, витворених раніше класократичною чи охлократичною аристократією¹⁹⁴⁰. Демократична аристократія здобуває собі владу не шляхом лицарської боротьби, а шляхом мирного проникнення та соціальної демагогії. Для цього устрою характерним є порушення рівноваги між владою і свободою на користь останньої. Провідну верству в ньому представляють вихідці з різних класів, частина яких вийшла з активної більшості, а частина – з пасивної меншості. Тому серед них є незначне число войовників-продуцентів, а більшість складають непродуценти та інтелігенти.

Охлократія, як метод організації аристократії, використовується у суспільствах, що характеризуються примітивним матеріальним та расовим розвитком (або ж цей розвиток зазнав через якісь причини попереднього розкладу). У таких суспільствах немає ще міцно спаяних за своїм способом матеріального виробництва та расовою спорідненістю класів. Така нація,

---

¹⁹³⁹ Там само. – С. 256.

¹⁹⁴⁰ Там само. – С. 192.

як зазначав мислитель, не має чіткої соціальної стратифікації і «ділиться тільки на політично безформенну, економічно і расово нездиференційовану юрбу» (слово «охлос», власне, і означає «юрба») «та тих, що правлять цією безкласовою юрбою» за допомогою струнко організованої, міцно спаяної та озброєної організації й терору. Охлократична аристократія твориться з чужинців-кочовиків або місцевих здекласованих і матеріально непродукуючих елементів шляхом їхнього суворого вишколу. Владу вона завойовує знизу, шляхом організації та підтримки бунту незадоволених низів. Для неї характерна надмірна войовничість. Якщо класократ, лише перемагає свого ворога у лицарській збройній боротьбі, то охлократ прагне цього ворога не лише перемогти, а й винищити або повністю поневолити. При охлократії влада голови державного апарату (це може бути абсолютний монарх, диктатор або диктаторська установа) завжди необмежена, самодержавна та абсолютистична, а разом із нею так само необмежена та абсолютистична є влада й провідної верстви. Цій верстві зовсім не притаманний територіальний патріотизм, адже вона представлена кочівниками та напівкочівниками, котрі нічого не продукують, а тому «голосу землі» вони в собі не відчують. В такому суспільстві відсутня рівновага між активною меншістю та пасивною більшістю. Войовники, котрі представляють охлократичну аристократію, нічого не виробляють, а тому ніякого стимулу до громадської і матеріальної творчості пасивним масам не дають, а, навпаки, на їх пасивності вони будують власне панування. Як приклади охлократичного методу організації провідної верстви, В. Липинський наводив самодержавну Росію, абсолютистську, а також наполеонівську Францію, більшовизм. Між ними, як зазначав учений, є великі різниці у формах цивілізації, притаманних різним охлократичним суспільствам, але сам метод правління і організації їхніх аристократій по суті однаковий¹⁹⁴¹.

Остання, четверта частина «Листів» була присвячена таким головним проблемам: політика як наука, політика як результативна практика, політична культура, сутність та взаємовідношення понять «консерватизм» і «поступ», «революція» і «реакція»; різниця між недержавністю та поневоленістю й інші.

«Листи до братів-хліборобів» мали бути не єдиною політологічною працею В. Липинського. У першій половині 1920-их рр. він також працював над книгою «Гетьманство – теорія української трудової монархії»¹⁹⁴², де хотів глибше розвинути саме цю ідею. Однак вона так і не була завершена.

Ще одна праця вченого еміграційної доби – розвідка «Релігія і церква в історії України» – була завершена у грудні 1923 р. Її вчений

---

¹⁹⁴¹ Там само. – С. 285.

¹⁹⁴² Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 688.

написав на прохання О. Назарука¹⁹⁴³. Ця праця, присвячена питанням ролі церкви, а також співвідношення релігії та політики в житті українського суспільства, була написана у формі запитань та відповідей на них, що надавало їй більш популярного характеру. Вона стала своєрідним доповненням «Листів до братів-хліборобів» стосовно релігійно-церковних питань у державному будівництві. Автор підкреслював у вступі, що мав на меті саме політичний контекст релігійних справ, а не внутрішньоконфесійні чи релігійно-догматичні проблеми. При цьому зазначав, що під політикою розуміє «не газетну, вічеву чи парламентарну партійну лайку та бійку, а науку і штуку (мистецтво. – І.П.) будівництва та зберігання держав, науку і штуку способів державної організації громадського життя»¹⁹⁴⁴.

Раніше вже відзначалося, що у дореволюційний час мислитель повністю відокремлював сфери державно-політичного та релігійно-церковного життя суспільства. Принаймні, саме на таких позиціях стояв свого часу редагований ним часопис «Przegląd Krajowy», котрий чітко заявляв про те, що вважає «релігію за сферу приватних переконань кожної особи», виступає «проти усіляких утисків» стосовно цих переконань, але одночасно заперечував свій намір втручатися у церковні справи¹⁹⁴⁵. Фактично та ж сама позиція декларувалася В. Липинським і в його «Меморіалі до УІК» і у програмі УДХП. Основними засадами релігійно-церковної політики у цих документах проголошувалися, як вже зазначалося, відокремлення церкви від держави, вільний вибір віросповідання, рівність усіх релігійних конфесій при першості православної церкви, позаяк до неї належить більшість населення України. У програмі УДХП було також заявлено про те, що православна церква має бути соборною, автокефальною та незалежною від усяких політичних впливів.

У пореволюційний час мислитель значно розширив теоретичне обґрунтування ролі релігійно-церковної сфери у процесі державного будівництва і навіть переглянув деякі його засадничі підвалини. Продовжуючи наполягати на необхідності розмежування держави і церкви, він, тим не менше, визнавав за релігією і церквою важливу функцію соціально-організуючого начала, котрим аж ніяк не можна нехтувати у справі збудування власної держави. У цей час він уже був твердо переконаний, що «релігія і Церква єть основою Держави»¹⁹⁴⁶, а такі прикмети церкви, як традиційність, вірність, послух і дисципліна є найбільш вартніснішими «з громадського боку»¹⁹⁴⁷. Крім того, вчений

¹⁹⁴³ Галушко К.Ю. Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». – К.: Темпора, 2002. – С. 77.

¹⁹⁴⁴ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – С. 219.

¹⁹⁴⁵ Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 3. – С. 11.

¹⁹⁴⁶ Лист В. Липинського до редакції «Богословія» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 440 – 473. – С. 217.

¹⁹⁴⁷ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – № 2. – С. 240.

розглядав релігію як важливу громадсько-політичну форму, функція котрої, між іншим, полягає у стриманні та обмеженні революційної творчості новонароджених національних аристократій¹⁹⁴⁸.

Спираючись на запропоновану ним теорію про типологію форм державного управління, він виділяв відповідні цим формам три можливі типи взаємовідносин між релігією та політикою, церквою та державою. Причому Липинський був першим серед українських науковців, хто виразно поставив це питання для теоретичного обґрунтування, а також довів, що релігія за різних типів організації суспільного життя має неоднакові якісні виміри.

Перший тип відносин притаманний охлократичним державним утворенням. Він передбачає такий стан державного життя, коли політики «намагаються зробити з релігії послухне знаряддя в своїх руках. Вони не признають, поруч своєї влади світської, такої влади духовної, яка би не підлягала вповні владі світській і яка би своїм авторитетом духовним владу світську обмежувала і контролювала. Тому їхня державна влада світська є разом з тим і найвищою владою духовною»¹⁹⁴⁹. Прикладом подібних взаємин релігії та держави, В. Липинський вважав стародавні Іудею та Єгипет, мусульманські країни, а також більшовицьку Росію. Стосовно останньої погляд В. Липинського є особливо цікавий. Оскільки більшовики практично повели справжню боротьбу з церковно-релігійною сферою, оголосивши релігію «опіумом для народу», її роль у суспільстві, як вважав мислитель, заступила комуністична ідеологія, наука та різноманітні соціальні програми. Причому саме комуністична віра, репрезентантом котрої в очах народу і виступає більшовицька правляча верхівка, є там своєрідним моральним виправданням необмеженої влади останньої¹⁹⁵⁰.

Зазначений тип взаємин між релігією і політикою, притаманний для суспільств із охлократичним типом політичного устрою, ґрунтується на абсолютистському пануванні войовників-непродуцентів з цілковитим придушенням свободи й самодіяльності громадянства. Мислитель був переконаний, що у такому суспільстві правляча верства використовує релігію (у більшовицькій Росії – науку та ідеологію) для утвердження вигідних для неї, але згубних, безперспективних для суспільного розвитку соціальних відносин¹⁹⁵¹.

Другий тип державно-церковних взаємовідносин передбачає, що є політики, «які в своїм способі організації державного життя зовсім одкидають потребу релігії, потребу організованої й авторитетної віри. Вони вважають, що для діл світських, державних релігія зовсім не потрібна; що в громадському житті можна зовсім обійтись без церкви і без

---

¹⁹⁴⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 225.

¹⁹⁴⁹ Там само. – № 1– С. 219.

¹⁹⁵⁰ Там само. – № 2. – С. 247.

¹⁹⁵¹ Кондратик Л.Й. Релігієзнавча концепція В'ячеслава Липинського: монографія / Леонід Йосипович Кондратик. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 260 с. – С. 199.

Бога, і що релігія є приватною справою, справою сумління кожного громадянина, «до якої державі нема ніякого діла»¹⁹⁵². Такий тип характерний для демократичного політичного устрою. У такому суспільстві релігія позбавлена ролі соціально-організуючого чинника і може навіть стати засобом досягнення непристойних політичних цілей. Задля цієї мети, на думку В. Липинського, замість традиційної релігії створюються нові релігійні системи і нові церкви, у яких кожен бажаючий може проголосити себе духовним владикою. Також упривілейоване місце церкви і релігії в громадському житті займає преса, наука і світська інтелігенція з її організаціями та політичними партіями.

Подібна ситуація виникає тоді, коли правляча верства становить більшість відносно керованих і складається, за висловом В. Липинського, із «матеріалістичних спекулянтів», котрі позбавлені войовничо-ідеалістичного духу. «Спекулянт, чи на торгівлі, чи на промислі, чи на релігії, чи на політиці, – пояснює вчений, – хоче мати завжди при найменшому зусиллі якнайбільші зиски; хоче вибитись всіма засобами на верх. Для цього йому потрібна якнайбільша свобода»¹⁹⁵³. Релігія ж за допомогою моральних приписів обмежує будь-які негативні прояви свободи. Саме тому вона виявляється неприйнятною для таких організаторів державного життя, яким є політики-демократи. Звідси і їхнє намагання обмежити сферу вияву релігії, позбавити державне й громадське життя організуючого впливу з її боку.

Найбільш прийнятним В. Липинський вважав третій тип взаємовідносин релігії і політики, котрий є характерним для так званого класократичного політичного устрою. При ньому релігія та церква посідають у суспільстві належне їм місце. Держава визнає авторитет церкви у справах духовних, а церква визнає авторитет держави у справах світських. Представники світської влади у такому соціумі, які представляють не лише войовників, а й продуцентів, добре розуміють, що виконати належним чином організаційне, державне завдання ця спільнота зможе лише за умови дотримання приписів релігії, визнання і підтримки авторитету духовної влади. Класократичні державці, переконує мислитель, усвідомлюють, що лише терором та свободою (під якою у цьому випадку він розуміє корисливе використання матеріальних інтересів людини, її розуму та інстинктів) досягти належної організації громадського життя неможливо. Натомість «Віра, оперта на Церкві, єсть наймогутнішим знаряддям будови ладу і порядку Держави»¹⁹⁵⁴.

Класократична аристократія, крім сили меча володіє ще й матеріальною силою. Обмеження цієї сили релігійною мораллю, спільною для аристократії та пасивних мас, слугує основою гармонії і законності у взаємовідносинах між активною меншістю та пасивною більшістю. Звідси, за В. Липинським, цілком природним є відокремлення (але не відлучення)

¹⁹⁵² Липинський В. Релігія і церква в історії України. – № 1. – С. 220.

¹⁹⁵³ Там само. – С. 222.

¹⁹⁵⁴ Лист В. Липинського до редакції «Богословія». – С. 218.

влади духовної від влади світської, властиве класократіям. При цьому світська влада завжди визнає надзвичайно важливу роль у громадському житті релігії та церкви.

Для побудови держави необхідно обмежувати егоїстичний інстинкт, притаманний як керівникам, так і керованим. Найкращим політичним засобом такого обмеження В. Липинський вважав, як відомо, правову монархію. Однак однієї лише форми монархічного державного правління недостатньо. Необхідний ще однаковий для всіх Божий закон та авторитет духовної влади: «Тільки релігія і церква, – стверджує мислитель, – в стані своєю владою духовною, владою «не од мира цього», примусити сильніших та здатніших вживати свою більшу силу та здатність не тільки для себе, але й для добра слабших. І тільки вона, обмеживши владу сильніших обов'язуючими всіх законами громадської моралі, в стані привчити слабших авторитет влади визнавати»¹⁹⁵⁵. Таким чином роль релігії у суспільстві, за Липинським, полягала у тому, щоб давати лад і порядок громадським думкам та інстинктам, «без якого організованого державного життя не буває»¹⁹⁵⁶.

Отже, відповідно до концепції В. Липинського, у класократичному суспільстві існує виразне розмежування двох влад – світської та духовної, політичної та релігійної, а їх носії посідають лише власні позиції. Тому правляча державницька верства не зазіхає на місце духовних вождів, а представники духовної сфери (зокрема, й інтелігенція) не претендують на непосильне для них політичне керівництво. Роль останніх полягає виключно у виконанні духовно-ідеологічних функцій, котрі у справі державотворення були не менш важливими. По-перше, духовна влада, на його переконання, покликана контролювати та обмежувати діяльність влади державної. По-друге, саме вона є творцем державної ідеології. Говорячи про цю функцію стосовно сучасних йому українських реалій, Липинський наполягав на тому, що українська інтелігенція (покликана творити національно-політичну ідеологію) повинна відійти від матеріалістичних програм побудови України, ґрунтованих на соціалістичних та націоналістичних гаслах, а натомість спиратися на соціальний та національний ідеалізм, котрий духовним чинникам національного розвитку відводить не меншу роль, ніж матеріальним. Саме це дасть можливість забезпечити духовну національну єдність між тими, хто править, і між тими, ким правлять і створить моральний авторитет матеріально сильної державної української влади. У зв'язку з цим важливим завданням безпосередньо церкви мислитель проголошував проповідь «всеобнімаючої любові Христової, ідеалізму і непорушної ідейної та догматичної дисципліни»¹⁹⁵⁷.

Зі свого боку ті, хто уособлюють політичну світську владу, повинні, не втручаючись у церковно-конфесійні справи, підтримувати церкву й

---

¹⁹⁵⁵ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – № 1. – С. 223.

¹⁹⁵⁶ Там само. – С. 232.

¹⁹⁵⁷ Там само. – С. 257.

обороняти її авторитет. А у випадку багатоконфесійної України – визнавати та силою меча захищати «зарівно всіх християнських церков українських»¹⁹⁵⁸. Саме так уявляв учений основи взаємовідносин релігії й політики, церкви і держави, громадянства і влади при третьому типі організації громадського життя, визначеному ним, як класократичний.

Те, яку важливу роль може відігравати релігія і церква у державотворчому процесі, В. Липинський яскраво показав на історичному прикладі доби все тієї ж Хмельниччини. Переживши у XVII ст. процес справжнього відродження під проводом своїх організаторів, вихованих на західних взірцях (Є. Плетенецького, П. Могили), українська православна церква придбала такі важливі елементи, брак котрих, власне, і спричинив її попередній упадок: релігійне виховання, освіту, дисципліновану організацію за католицьким зразком, уміння обходитися без залежності та політичної підтримки з боку світської влади. Останній елемент відіграв особливо важливу роль у перетворенні релігії на вагомий чинник суспільного життя середини XVII ст. Унезалежнення православної церкви від світської влади, з одного боку, знищило її громадську пасивність та очікування опори від держави – у даному випадку або від православного московського царя, або від польського короля, а з другого, повернуло їй «релігійну і громадсько-організуючу, тобто національну (бо нація – це перш за все духовна єдність і організація) активність <...> і в результаті, піднесло на небувалу досі височінь її моральний авторитет в очах мас».

Побудований на таких основах громадсько-організуючий авторитет церкви став підвалиною політичного і державного відродження нації. Називаючи духовних провідників української нації XVII ст. тодішньою «інтелігенцією», Липинський відводив їй важливу ідеологічну роль у Хмельниччині, котра реалізувалася завдяки таким елементам, як відродження традиції, релігійне виховання, передова освіта, дисциплінована активність, організованість, творчий ідеалізм та містичне релігійне захоплення, витривалість та волюнтаризм (під цим останнім учений розумів «виховання волі»). Саме завдяки такій ідеології тодішні провідники нації – войовники-продуценти, володарі шаблі і плуга – змогли «національно зорганізуватися» та стати «будівничими нової Української Держави». Однак коли ця «інтелігенція» знову почала хворіти на старі гріхи, як-от: брак ідеалізму, прагнення сполучити свою владу і духовну силу з владою і силою світською, шукання задля втілення цього прагнення при повному матеріальному безсиллі сторонньої державної і політичної сили, недисциплінованість та духовна анархія, – і коли, найголовніше, вона відірвалась від консервативних основ нації, це призвело до нової духовної руїни, яка потягла за собою і руїну матеріальну: політичний розклад козацької держави¹⁹⁵⁹.

---

¹⁹⁵⁸ Там само. – С. 261.

¹⁹⁵⁹ Там само. – С. 241 – 242.

Надзвичайно цікавим є погляд В. Липинського на православну та уніатську церкви у XVII ст. Аналізуючи їх роль в житті українського суспільства того часу, вчений свідомо проводив паралелі із сучасним йому періодом у вітчизняній історії, намагаючись ще раз підкреслити необхідність балансу між поступовими та консервативними силами у національно-державному будівництві. Уніатів, що склалися з представників тодішньої «інтелігенції», вихованої у нових європейських школах, а також з декласованих груп міщанства та одиниць шляхетства, він визначав у відношенні до внутрішнього національного життя України кінця XVI – початку XVII ст., як радикалів та поступовців, котрі намагалися провести повне відродження нації революційним порядком без співпраці та збереження духовної єдності із її другою, консервативною частиною. При цьому вони визнавали за собою виняткову роль у згаданому процесі. Так само, на думку В. Липинського, як у 1917 – 1921 рр. це робили так звані «свідомі українці». Однак тоді проти уніатської революції, проти цих «монополізаторів національного імені <...> піднялись всі консервативні основні елементи нації». Тому, наголошує Липинський, повстання під проводом Хмельницького, спрямоване своїм зовнішнім характером на боротьбу із Польщею (котра у власних інтересах підтримувала революціонерів-уніатів) за своїм внутрішньо-національним характером «було грандіозною контрреволюцією, було вибухом православної реакції проти надмірного і необмеженого, революційного поступу уніатів».

Цей вибух мав у згаданому контексті трагічні наслідки. Бо, винищуючи унію, православна українська реакція винищувала й все те, що було в українській нації з культурного боку найбільш живе, рухоме й поступове, насамперед, західну культуру, «так безмірно потрібну для відродження упавшої і здеорганізованої своєю пасивністю церкви і культури православної». Певну рівновагу між Сходом і Заходом удавалося зберігати поки були духовні вожді, типу П. Могили, і політичні вожді, типу Б. Хмельницького. Їх В. Липинський визначав як консерватистів, що уміли обмежувати однаково як непомірну реакцію, так і непомірний поступ. Вони розуміли, що перевага Сходу, тобто візантійської традиції, врешті, приведе Україну до «третього Риму» – православної Москви. Перевага ж Заходу з його латинською культурою безповоротно притягне Україну назад до Польщі. Ось чому кращі та консервативні за своєю сутністю духовні й політичні провідники нації добре розуміли конечність для державних потуг українців синтезу Сходу і Заходу – «синтезу, який є суттю України, її душею, даним їй в день її народин од Бога історичним покликанням, символом і ознакою її національної індивідуальності – її окремішнього національного життя»¹⁹⁶⁰.

Отже, кінцеву поразку українського державотворення XVII ст. учений пов'язував ще й із відсутністю порозуміння між консервативними

---

¹⁹⁶⁰ Там само. – С. 253 – 254.

православними та поступовими (у той час) уніатськими елементами в українському суспільстві. На його думку, успіх був можливий лише тоді, коли б уніати, тодішні радикали, не протиставляли себе православним, тодішнім консерватистам, а спробували прищепити останнім свої західні тенденції в межах спільної національної єдності, коли б відродження нації вони здійснювали «під гаслом християнської релігійної любові до подібних осіб, до спільної з ними традиції, до спільної минувшини». Проводячи аналогію із визвольними змаганнями початку ХХ ст., В. Липинський уподібнював поступову революційну наддніпрянську інтелігенцію (так званих «свідомих українців») до уніатів XVII ст. Щоправда, оцінював сучасний йому демократичний рух як значно гірший від руху уніатів. Оскільки в основі його лежала, на його переконання, «анархічна і розбита на партії матеріалістична віра», тоді як підставою уніатського руху кінця XVI – XVII ст. була віра релігійна та ідеалістична, що характеризувалася організованістю та єдністю. Крім того, так звані «свідомі українці» фактично насаджували українському громадянству думку про те, що вони є єдиними репрезентантами національних традицій, і що демократичний рух веде свій відлік від борців за українське визволення XVII ст., тобто, за визначенням ученого, від «колишніх православних консерватистів і колишньої контрреволюційної монархічної козащини»¹⁹⁶¹. Таке фальшування історії неминуче вело до катастрофи, останньою з яких він називав знищення демократичною українською інтелігенцією витвору справжніх (а не фальшивих) репрезентантів національної минувшини і національної традиції – Української Держави 1918 р.

У цій праці вчений продовжував обґрунтовувати генезу українського націєтворення, розвинену ним на підставі принципу територіалізму. Вчений заперечував правомірність виведення української нації з расово-племінного типу. Таку концепцію спільного расового походження він вважав абсолютно неприйнятною для України з її колоніальною історією і постійними «мандрівками» різних народів по її території. На його думку, певну расову спорідненість можна спостерігати лише всередині окремих українських класів і станів – хліборобів-войовників (шляхта, козацтво), хліборобів-селян, духовенства, міщан.

Так само він не погоджувався зі спробами перенесення поняття нації у сферу ідеології та «свободи сумління» (віросповідання). Бо таке «самоозначення» привело б Україну спочатку до анархії, а згодом до перемоги «самоозначення» або «візантійсько-православно-всеросійського або римсько-католицько-польського». Відкидаючи як «племінний», так і «ідеологічний» підходи у поясненні українського націєтворення, Липинський натомість запропонував «розуміння нації, як в першій мірі “факту політичного”». Звідси і його формула: «Українським є і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі і що тим самим стало

---

¹⁹⁶¹ Там само. – С. 255.

частиною України». Саме таку національну свідомість, що ґрунтується на державно-територіальному і політичному понятті української нації закликав прищеплювати українському народові мислитель, оскільки, на його переконання, це дозволить сконсолідувати все українське населення «в одну національну – політичну і духову – цілість». Якщо ж продовжувати, як це робить українська інтелігенція, пропагувати ідеологічно-екстериторіальний контекст української нації, це й надалі призводитиме до розбиття народу, «як досі, на різні “нації”» за племінними та ідеологічними ознаками. «Тільки з такого з’єднання, а не роз’єднання, – наголошував учений, – може постати українська нація»¹⁹⁶². Ця ідея спільної української політичної нації як органічної основи її єдності є безперечним здобутком державницької політологічної концепції В. Липинського.

Отже, вся наукова праця вченого еміграційної доби мала стати теоретичним підґрунтям його політологічної концепції та політичної програми очолюваного ним, як ідеологом, гетьмансько-монархічного руху, кінцевою метою котрого була побудова Української незалежної держави. Спираючись великою мірою на трагічний досвід поразки національно-визвольних змагань, а також на наукову творчість таких західних учених, дослідників проблем соціології та елітаризму, як Г. Моска, В. Парето, Ж. Сорель, Ф. Ніцше та інших, В. Липинський розвинув власну цілком оригінальну теорію українського державотворення. В її основу були покладені такі необхідні складові, як територіальний патріотизм та ідея політичної української нації, консолідація всіх представників українського громадянства навколо ідеї своєї держави, провідна роль національної аристократії в організуванні представників усієї нації навколо цієї ідеї, класократична монархія у вигляді традиційного спадкового гетьманату як необхідна форма суспільного устрою для тривалого існування української державності, релігійний ідеалізм та плюралізм. Жоден інший політичний напрям представників української еміграції не мав такого потужного наукового обґрунтування, як той, котрий започаткував В’ячеслав Липинський.

---

¹⁹⁶² Там само. – С. 262 – 263.

7.2. В. Липинський у різних виявах громадського і культурного життя української еміграційної та західноукраїнської суспільності

У 1920-их – на початку 1930-их рр. В. Липинський виявив себе і як учасник громадського та культурного життя насамперед української еміграції. Він також не втрачав інтересу до різних сфер буття західноукраїнської суспільності. Так, очікуючи на задоволення своєї заяви про відставку, В. Липинський на початку серпня 1919 р. брав участь у кількох нарадах ініціативної групи щодо заснування Українського інституту культури за кордоном. Ці засідання відбулися в українському віденському посольстві. Ідея відкриття такої установи виникла одночасно у Відні та Празі. Передбачалося, що інститут буде своєрідною філією київського Українського наукового товариства. У Відні коло втілення цього задуму заходила група у складі професора І. Горбачевського, інженера Слюсаренка, інженера В. Будза, д-ра Паламаря та д-ра В. Залозецького.

Празьку ініціативну групу представляли професори С. Рудницький та І. Ганицький. Вони приїхали на початку серпня до Відня, щоб разом із віденською групою скласти Меморіал до Директорії УНР у справі заснування Українського культурного інституту за кордоном¹⁹⁶³. За задумом ініціаторів заснування установи інститут мав виконувати не лише науково-теоретичні завдання, а й цілком практичні – «з життя державного, економічного, просвітнього»¹⁹⁶⁴.

9 серпня 1919 р. відбулося перше засідання, в якому брав участь і В. Липинський. На ньому, зокрема, обговорювався проект згаданого Меморіалу, підготовленого С. Рудницьким, де, між іншим, обґрунтовувалася потреба УКІ для українського народу і держави «не тільки під сю пору, але і на будуче». Також на нараді піднімалося питання місця осідку майбутньої установи. Пропонувалися Відень або Прага. В. Липинський відстоював саме Відень, оскільки, на його думку, за австрійською столицею промовляли насамперед політичні чинники (зокрема, можливість постановня нової наддунайської федерації), а також чинники матеріального плану (велика кількість бібліотек, значний обсяг джерел зі слов'янознавства, архіви, музеї тощо). Натомість Ганицький та Дністрянський були за Прагою, вважаючи, що Відень останнім часом став політично підупадати, а крім того, на Заході не повинні дивитися на УКІ, як на штучний витвір німецької політики. Також їхнім аргументом було те, що чехи виявляли прихильність до української справи. За Прагу промовляло й те, що тільки чеськи вищі приймали на студії чужинців-слов'ян, тоді як Віденський університет слов'ян не приймав. Останній аргумент був дуже вагомим із огляду на те, що одним із основних завдань майбутнього УКІ мала бути опіка над українською молоддю вищих шкіл за

¹⁹⁶³ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 3, арк. 28.

¹⁹⁶⁴ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним для частини другої) / Симон Наріжний / Л. Яковлева та ін. (упоряд.); – К.: вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с. – С. 70.

кордоном¹⁹⁶⁵. Як свідчить протокол наради, В. Липинський, хоч і мав особну точку зору на це питання, однак готовий був погодитися з більшістю, оскільки насамперед визнавав важливість справи заснування згаданої установи.

Документи зафіксували присутність амбасадора ще на одному засіданні – 10 серпня. На ньому обговорювався остаточний варіант тексту Меморіалу до Директорії УНР у справі заснування УКІ та асигнування на це відповідної грошової суми¹⁹⁶⁶. Розмір її, як свідчать документи наради, «по думці переговорів з п. Послом Липинським» мав становити 10 млн. корон¹⁹⁶⁷.

У подальших нарадах В. Липинський уже участі не брав, оскільки саме тоді він отримав, нарешті, двомісячну відпустку і виїхав до санаторію у Бадені під Віднем, щоб поправити підірване здоров'я. Організаційна ж робота щодо розвитку української наукової і культурної праці в еміграції далі набрала інших форм. Зокрема, у Відні вона втілювалася у заснуванні Соціологічного інституту та Українського вільного університету.

Після виїзду В. Липинського з Відня до Райхенау, він, тим не менше, не поривав зв'язків із австрійською столицею і відповідно до своєї діяльної натури намагався брати активну участь у різних виявах громадської роботи, незважаючи на те, що в цей час він насамперед спрямовує свої зусилля на організацію гетьмансько-монархічного руху.

20 жовтня (а не в листопаді, як твердить В. Піскун¹⁹⁶⁸) 1921 р. у Відні було засновано Український громадський комітет допомоги емігрантам в Австрії (УГДК), до складу якого ввійшли такі діячі, як український соціал-демократ та близький друг В. Липинського Б. Матюшенко (до 1922 р. – голова комітету), лікар австрійського флоту, галичанин Я. Окуневський (заступник голови), колишній міністр праці у кабінті Б. Мартоса С. Гольдельман, колишній есер та посол УНР у Латвії В. Кедровський, український соціал-демократ, колишній член Центральної Ради, голова Дипломатичної місії УНР у Будапешті М. Галаган, К. Чайка, А. Мельник, український соціал-демократ, представник Спілки українських офіцерів Г. Нянчур, колишній посол УНР у Вашингтоні Ю. Бачинський, колишній драгоман посольства у Відні О. Семенів. Завданням УГДК було «скоординувати свою працю з іншими уже існуючими в Австрії українськими допомоговими організаціями, досягнути об'єднання і поширення цілої допомогової акції української еміграції», погодити свою діяльність із діяльністю «подібних же українських організацій в інших країнах, де перебуває українська еміграція, зокрема в цілі одностайного заступництва інтересів української еміграції перед міжнародними чинниками». Також комітет мав на меті «організацію допомоги матеріальної, трудової, медичної, правної і культурної всім українським

---

¹⁹⁶⁵ ЦДАВОВУ, ф. 3581, оп. 1, спр. 3, арк. 29 – 29 зв.

¹⁹⁶⁶ Там само. – Арк. 30.

¹⁹⁶⁷ Там само. – Арк. 32.

¹⁹⁶⁸ Піскун В. Політичний вибір української еміграції... – С. 210.

громадянам, перебуваючим в Австрії, без різниці їх походження й політичних поглядів»¹⁹⁶⁹.

Як свідчать архівні документи, на початку діяльності цієї організації до її складу входив і В. Липинський¹⁹⁷⁰. Однак уже 26 січня 1922 р. він мусив офіційно відмовитися від членства через хворобу легенів, котра не давала йому змоги брати участі у засіданнях та роботі комітету¹⁹⁷¹, адже для цього потрібно було постійно їздити з Райхенау до Відня. Управа УГДК надіслала діячеві листа за підписом Я. Окуневського, А. Мельника та К. Чайки, в якому сповіщала про прийняття до відома рішення В. Липинського та бажала йому «поліпшення <...> здоров'я для добра України і для завершення праць <...> початих і в науці і в громадській <...> діяльності»¹⁹⁷².

Допомоговий комітет існував та здійснював свою діяльність за рахунок благодійних пожертв. Зокрема, майже одразу по заснуванні органу його тодішній голова Б. Матюшенко одержав для громадської установи пожертву від П. Скоропадського у сумі 5000 німецьких марок¹⁹⁷³. Дуже вірогідно, що посередником у цій справі виступав не хто інший, як В. Липинський з огляду на його близьку дружбу з Б. Матюшенком, політичну співпрацю з П. Скоропадським та тодішню власну належність до складу УГДК. На підтвердження цього припущення свідчить і лист Марії Матюшенко до В. Старосольського від 18 жовтня 1921 р., у якому вона повідомляє про обіцяну допомогу В. Липинського у цій справі¹⁹⁷⁴.

У першій половині 1920-их рр. В'ячеслав Казимирович ще радо приймав запрошення взяти участь у різних громадських та культурних організаціях, бо сподівався на поліпшення свого здоров'я. У 1920 р. діяч відгукнувся згодою на пропозицію ввійти до складу організаційного комітету Видавничої спілки у Відні, а також висловив готовність вести відповідну діяльність, наскільки дозволятиме це стан його слабкого здоров'я, а також мешкання за межами Відня¹⁹⁷⁵.

У 1923 – 1924 роках В. Липинський брав участь у діяльності віденської Ліги української культури, котра об'єднувала українську студентську молодь та науковців в Австрії. Очолював цю організацію колишній міністр закордонних справ в уряді УНР Сергій Шелухін, котрого В'ячеслав Казимирович добре знав іще з передреволюційних часів. Установчі документи Ліги подають перелік осіб, котрих «треба було обрати до дійсних членів» цієї організації. У списку першим стоїть прізвище Липинського¹⁹⁷⁶, що свідчить про його високий громадський та

¹⁹⁶⁹ Українське слово. – Берлін, 1921. – № 91. – 1 грудня. – С. 6.

¹⁹⁷⁰ ЦДАВОВУ, ф. 4352, оп. 1, спр. 7, арк. 5; спр. 23, арк. 1 – 16; ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 206, арк. 46.

¹⁹⁷¹ ЦДАВОВУ, ф. 4352, оп. 1, спр. 7, арк. 10.

¹⁹⁷² Там само. – Арк. 13.

¹⁹⁷³ Там само. – Спр. 7, арк. 41 зв., спр. 23, арк. 11.

¹⁹⁷⁴ Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 108.

¹⁹⁷⁵ Листи В. Липинського до Організаційного комітету Видавничої спілки у Відні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 248.

¹⁹⁷⁶ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

науковий авторитет. На жаль, хвороба не дозволила працювати вченому безпосередньо у Відні¹⁹⁷⁷. Однак він згадується у документах як один із «найближчих співробітників» Ліги, зокрема з проблем історії громадської думки в Україні¹⁹⁷⁸. Надзвичайно радо В. Липинський сприйняв звістку про заснування Музею визвольної боротьби України в Празі, надіславши його фундаторам – І. Горбачевському, Д. Антоновичу, В. Біднову, О. Шульгину, О. Лотоцькому та ін. свій гарячий привіт¹⁹⁷⁹.

Про авторитет В. Липинського як історика-науковця свідчить також той факт, що він був одним із перших запрошених на викладацьку роботу до Українського вільного університету у Відні¹⁹⁸⁰. І це не зважаючи на те, що вчений не мав викладацького досвіду, наукових ступенів та вчених звань. У січні 1921 р. він відповів на запрошення фактичною згодою, зазначивши у листі, що готовий прочитати курс лекцій з історії гетьманування Б. Хмельницького¹⁹⁸¹. З листування із Д. Дорошенком відомо, що науковець готувався до педагогічної діяльності. Однак хвороба завадила йому втілити і цю можливість у життя. Навіть коли УВУ перенісся до Праги, його керівництво не полишало надії на те, що В. Липинський таки зможе викладати в університеті. Відповідне питання, зокрема, піднімалося на засіданні філософського факультету у травні 1922 р. Коли з'ясувалося, що В'ячеслав Казимирович через слабкий стан здоров'я не наважився дати позитивної відповіді, професори навчального закладу відзначали, що все ж таки вважають В. Липинського ««духовно» за члена [наукової] колегії» університету¹⁹⁸². У подальшому УВУ надсилав В. Липинському свої наукові видання – «Науковий збірник», а також праці своїх професорів¹⁹⁸³.

Свій нерозтрачений педагогічний потенціал видатний історик певним чином утілював, умістивши 1926 р. надзвичайно цікаву статтю у празькому часописі «Студентський вісник», що був органом Центрального союзу українського студентства. Згаданий допис був відповіддю мислителя на низку питань, що їх редакція журналу поставила «ряду українських видатних діячів». Ці питання були такі. Яке головне завдання українського студентства в еміграції? Якою є його роль як еміграційного чинника у процесі національного відродження? За яких умов цю роль можна вважати виконаною? Лист-стаття авторства В. Липинського була першою серед відповідей на ці питання.

Видатний учений і політик одразу окреслював головний напрям діяльності, котрому має бути підпорядковане життя молодого покоління. Найголовнішим його завданням він вважав необхідність учитися. У виконанні цього завдання В'ячеслав Казимирович бачив дві головні мети. Першу визначав як підставу матеріального життя, оскільки опанування

---

¹⁹⁷⁷ Там само – Арк. 5.

¹⁹⁷⁸ Там само. – Спр. 32, арк. 1 – 1зв.

¹⁹⁷⁹ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 24 – 24 зв.

¹⁹⁸⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3859, оп. 1, спр. 134, арк. 9

¹⁹⁸¹ Там само. – Арк. 40.

¹⁹⁸² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 43.

¹⁹⁸³ Там само. – С. 65 – 66.

якимось фахом дасть молодій людині необхідне забезпечення і можливість вільно відчувати себе у повсякденні. Другу мету навчання вважав не менш важливою за першу, оскільки вона створювала моральну підставу людського існування. Нею В. Липинський проголошував вироблення у свідомості кожної молодої людини ясної української ідеології, котра може сформуватися тільки тоді, коли наполегливо «вчитись свому та чужому»¹⁹⁸⁴.

Далі він указував на парадоксальну ситуацію, що створилася всередині українського громадянства, де старе його покоління було репрезентоване насамперед революційною й анархічною за своїм характером генерацією «свідомих українців», що переживали кризу після поразки національно-визвольних змагань, оскільки їхня революційно-народницька ідеологія повністю себе вичерпала. Ця «вічно революційна» стара генерція не зуміла, на його думку, досі зорганізуватися і «задержатись <...> біля того, що нація в своїм дотеперішнім розвитку вже витворила».

Натомість вона оформила в собі дві течії – соціалістичну, котру Липинський характеризував, як більшовизуючу, але не більшовицьку, та націоналістичну – «буржуазуючу, але не буржуазну». Як соціалісти, «свідомі українці» хотіли мати «всі здобутки революції», але без дійсних революціонерів. Як націоналісти, вони хотіли мати свою УНР з буржуазним устроєм, але без реальної буржуазії. В результаті ця стара генерація українства не витворила індивідуальної національно-української форми соціалізму та націоналізму, а дала тільки погані «копії сусіднього соціалізму московського і сусіднього націоналізму польського». Найбільшим її злочином учений називав знищення Гетьманства – єдиного індивідуального зародка українства, «що виріс з органічних шарів українського громадянства»¹⁹⁸⁵.

Через усі зазначені причини стара генерація українства не може відігравати роль провідника для молодого покоління. А тому молодь мусить сама себе вчити таким необхідним якостям для майбутнього державного будівництва, як «залізна дисципліна, твердий послух, пошана до авторитетів». Молоді, що опинилася в еміграції, В. Липинський відводив надзвичайно важливу роль у справі подолання згаданої ідеологічної кризи серед українського громадянства, адже саме тут (в еміграції) «на дух і розум нації не наложено кайданів», як це було насамперед у підрадянській Україні. Отже, мислитель із позицій ідеології українського консерватизму розвивав думку про те, що саме еміграційна українська молодь має засвоїти державницьку ідеологію і за допомогою сильної організації пізніше цю ідеологію передати «своїм братам на Батьківщині і дальшим українським поколінням»¹⁹⁸⁶. Таким чином, В'ячеслав Казимирович намагався привернути молоде покоління до

---

¹⁹⁸⁴ Липинський В. Завдання українського студентства // Студентський вісник. – Прага, 1926. – С. 2.

¹⁹⁸⁵ Там само. – С. 3.

¹⁹⁸⁶ Там само. – С. 3.

гетьмансько-монархічної ідеології та спонукати його до самовиховання у державницькому дусі.

У 1923 – 1926 рр. тісну співпрацю вчений мав також і з Українським історико-філологічним товариством у Празі, котре організувалося у травні 1923 року (перше його засідання відбулося 30 травня)¹⁹⁸⁷. Фактично роботою товариства керували Д. Антонович, Д. Дорошенко, В. Біднов, В. Щербаківський, для яких авторитет В. Липинського як історика багато важив¹⁹⁸⁸. Метою заснування УІФТ було об'єднання вчених усіх галузей історичної та філологічної науки, спеціалістів з усіх історичних дисциплін: історії філософії, історії мови, історії літератури, історії права, історії економічних відносин, історії пластичного мистецтва, історії театру, історії музики, етнографії¹⁹⁸⁹. Товариство у своїй діяльності обмежувалося суто науковими завданнями, котрі полягали у проведенні систематичних засідань, читанні наукових доповідей, обміні думками з приводу прочитаного, організації розгорнутих дискусій, обґрунтуванні наукових концепцій¹⁹⁹⁰.

Для будь-якого українського науковця історико-філологічного профілю було великою честю належати до членів УІФТ, оскільки в еміграції воно було найавторитетнішою науковою спілкою істориків та мовознавців. На відміну від багатьох інших товариств, що засновувалися тоді в еміграції, до складу УІФТ могли входити виключно особи з вищою освітою, котрі вже мали опубліковані наукові праці¹⁹⁹¹. Це свідчило про відповідний рівень його діяльності. Влітку 1924 р. Д. Дорошенко висловлював у листі до В. Липинського своє здивування щодо нечленства останнього в УІФТ: «<...> Чомусь здавалося і мені (та й іншим), що Ви вже вибрані»¹⁹⁹².

7 жовтня 1924 року В'ячеслав Казимирович таки був обраний дійсним членом товариства¹⁹⁹³. Цю подію В. Липинський вважав за честь та «велику приємність», адже серед членів УІФТ було багато його добрих знайомих «<...> на полі української праці з давніх літ»¹⁹⁹⁴. Крім Липинського, дійсними членами товариства були такі українські науковці, як Д. Антонович, С. Шелухін, Д. Чижевський, С. Смаль-Стоцький,

---

¹⁹⁸⁷ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 404, арк. 1.

¹⁹⁸⁸ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 91.

¹⁹⁸⁹ Нова Україна. – Прага, 1925. – № 7 – 8. – С. 195.

¹⁹⁹⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3956, оп. 2, спр. 21, арк. 4 – 5.

¹⁹⁹¹ Чечина О. Початок діяльності Українського історико-філологічного товариства в Празі (1923 – 1924) / Оксана Чечина // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції “Українська діаспора: проблеми дослідження” / Національний університет “Острозька академія”, Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. Алла Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2007. – 500 с. – С. 88 – 95. – С. 92.

¹⁹⁹² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 91.

¹⁹⁹³ ЦДАВОВУ, ф. 4372, оп. 1, спр. 71, арк. 65.

¹⁹⁹⁴ Листи В. Липинського до В. Біднова / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 197.

В. Щербаківський, В. Петров, І. Огієнко, Д. Дорошенко та інші¹⁹⁹⁵. В середовищі української еміграції належність до плеяди найбільш авторитетних представників української історичної еміграційної науки розцінювалося як надзвичайно почесне. Всього, станом на кінець 1925 р. УІФТ нараховувало 34 дійсних члени¹⁹⁹⁶. Брати активної участі у роботі товариства В. Липинський не міг через слабкий стан здоров'я, однак мав намір написати хоча б коротенький «доклад на історичну тему» спеціально для наукової спільноти УІФТ. Із Праги йому надсилали збірники праць товариства, які він уважно студіював. У листі до В. Біднова від 18 березня 1926 р., висловлюючи подяку за надісланий йому перший том праць, В. Липинський писав: «Книга ця – це справжня розрада і спочинок для ума та серця в тяжкі дні нашого лихоліття»¹⁹⁹⁷.

Д. Дорошенко у своїх листах часто повідомляв В. Липинському про чергові засідання УІФТ, особливо коли на них слухалися доповіді, що своєю тематикою були близькі до наукових зацікавлень історика. Так, 13 жовтня 1925 р. А. Яковлів представляв доповідь про Переяславський договір 1654 р. Д. Дорошенко докладно інформував друга про її зміст, зокрема про те, що автор погоджувався із теорією основоположника державницької школи в українській історіографії, котрий трактував Переяславський договір як мілітарний союз між Україною і Московським царством під протекторатом останньої¹⁹⁹⁸. 23 лютого 1926 р. П. Феденко виступав із доповіддю «Агент Б. Хмельницького архимандрит Даниїл Олівєберг де Грекані». Про цю доповідь Д. Дорошенко також повідомляв В. Липинському в одному зі своїх листів, підкреслюючи, що автор розвідки мало вніс нового у відому історикові тему, за винятком деяких подробиць про життя архимандрита Данила, взятих із угорського видання Сілядія¹⁹⁹⁹. Отже, вчений був добре поінформований про роботу УІФТ, окремі наукові розвідки його членів, обговорював їх у листуванні з Д. Дорошенком.

В. Липинський також уважно слідкував за виходом нових праць українських учених-істориків, обов'язково студіював їх. Так, у листі до Д. Антоновича від 18 червня 1923 р. він дякував адресатові за надіслану тим власну книжку з історії українського мистецтва, повідомляв, що читає її «з захопленням». І одразу давав їй оцінку: «Це перша у нас праця з історії нашого мистецтва писана по європейському і як про націю, без того «писанкового етнографізму» – коли можна так висловитись – який характеризував звичайно опрацьованя попередні»²⁰⁰⁰. Ширші враження та свої думки стосовно цієї праці Д. Антоновича В'ячеслав Казимирович обіцяв надіслати пізніше після завершення уважного її читання. 8 квітня 1925 р. він повідомляє тому ж Д. Антоновичу, що одержав поштою його

¹⁹⁹⁵ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 425, арк. 28.

¹⁹⁹⁶ Тризуб. – Париж, 1925. – № 8. – 6 грудня. – С. 11 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 115, арк. 119.

¹⁹⁹⁷ Листи В. Липинського до В. Біднова. – С. 197.

¹⁹⁹⁸ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського – С. 181.

¹⁹⁹⁹ Там само. – С. 205 – 206.

²⁰⁰⁰ Листи В. Липинського до Д. Антоновича / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. Друга. Наук. видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 212.

книжку «Триста років українського театру» й одразу взявся за читання цієї монографії. Про це він писав так: «З великим заінтересованням читаю капітальну, так багату на нові дані, та нове освітлення, працю Вашу»²⁰⁰¹. Таким чином, учений постійно студіював новинки української наукової літератури, незважаючи на те, що головні свої сили віддавав політичний та ідеологічний діяльності.

Знаючи, що до кола наукових інтересів Д. Антоновича входять насамперед питання історії української культури, В. Липинський радив йому познайомитися із щойно опублікованою польською працею про історію архітектури, рецензія на котру містилася в одному з журналів, посланих В. Липинським Д. Дорошенку, котрий, як і Д. Антонович, також тоді мешкав у Празі. Крім того, В. Липинський допомагав Д. Антоновичу з'ясувати низку фактів стосовно «Запорозьких маршів» композитора польського походження Міхала Завадського²⁰⁰². З цими маршами, як ми вже зазначали, В. Липинський був добре знайомий ще з часів дитинства, оскільки, за його словами, їх часто виконувала на фортепіано його мати²⁰⁰³. Деякі факти В. Липинський подавав Д. Антоновичу і стосовно інших польських композиторів (наприклад, Володислава та Жигльонта Заремб) та української теми в їх творчості²⁰⁰⁴.

Постійне обговорення проблем наукової творчості В. Липинський підтримував у ці роки і з директором бібліотеки НТШ у Львові, своїм давнім приятелем Іваном Кривецьким. Останній великою мірою спонукав В'ячеслава Казимировича у цей час до занять саме історичними дослідженнями. Однак, на перешкоді стояла, насамперед, відірваність ученого від архівів та бібліотек, що мали фонди україністики. А їздити регулярно хоча б до Відня хворому В. Липинському було невільно. І. Кривецький надсилав ученому львівські наукові видання, зокрема, «Записки НТШ», редагований ним місячник «Стара Україна», за що В'ячеслав Казимирович надзвичайно дякував товаришеві: У листі від 30 жовтня 1922 р. він писав: «Ви не можете собі уявити, який у мене голод на українські книжки. Сидиш тут, як за якоюсь китайською стіною. Що до всесвітньої історії, соціології і т.д., ще так сяк даю собі раду, але з українськими виданнями просто нещастя. Представте собі, вже кілька місяців хочу дістати послідні два томи Історії Грушевського про Хмельниччину і, смішно сказати помимо всіх заходів – не можу. Автор зі мною як з “реакціонером” “контрреволюціонером” і т.д. не піддержує ніяких зносин, у Відні в книгарнях вона чомусь не продається, есери продати мені її відмовили (так!), а на свої листи до Галичини в цій справі не одержую відповіді. І що тут його робити. Як при таких умовах (не кажучи вже про решту) займатись тут історією України. Просто розпука...»²⁰⁰⁵.

²⁰⁰¹ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 2, спр. 13, арк. 43.

²⁰⁰² Там само. – Арк. 73 зв.

²⁰⁰³ ЦДАВОВУ, ф. 3956, оп. 2, спр. 46, арк. 103.

²⁰⁰⁴ Там же. – Арк. 102 – 102 зв.

²⁰⁰⁵ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 230.

До речі, у цих згадуваних томах «Історії України – Руси» М. Грушевського, присвячених добі Хмельниччини, їх автор вибудував майже увесь свій виклад на полеміці з концепцією В. Липинського, подану тим у його «Україні на переломі»²⁰⁰⁶. Пройшовши певну світоглядну еволюції у вирі національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., обидва історики тепер опинилися у прямо протилежних не лише політичних таборах, а й кардинально різних з точки зору історіософських та методологічних засад науково-історичних концептуальних спільнотах. М. Грушевський перед Першою світовою війною віддавав перевагу згідно із народницькою концепцією проблемам соціально-політичної історії, але при цьому не залишав поза увагою і питання, пов'язані із національно-визвольною боротьбою українців. Зокрема, Хмельниччину він визначав у дореволюційний час, як «велике повстання», «визвольну боротьбу». По катастрофі 1917 – 1920 рр. учений послуговується майже виключно терміном «революція» і основну увагу звертає на соціальний бік Хмельниччини. Для В. Липинського ж термін «революція» перетворився, як ми знаємо, ледве не на лайку, а повстання під проводом Б. Хмельницького він вивершує до однієї з найважливіших національно-державних діб у вітчизняній історії. Таким чином, у пореволюційних працях М. Грушевського виразно виявилася полеміка, насамперед, концептуальних засад репрезентованої ним народницької історичної школи з державницькою, найяскравішим представником котрої був В. Липинський.

Раніше вже згадувалося про те, що на початку 1923 р. НТШ у Львові, за клопотанням С. Томашівського, І. Кревецького та І. Крип'якевича, виділило В'ячеславі Казимировичу, що знаходився у скрутному матеріальному становищі, невеличку грошову суму. Липинський розцінював її не як допомогу, а як позичку й обіцяв І. Кревецькому підготувати статтю для «Записок НТШ»²⁰⁰⁷. Власне, цей задум з'явився у вченого у 1922 р. із подачі того ж І. Кревецького²⁰⁰⁸, котрий виявляв великий інтерес до нового напрямку української історіографії, започаткованого В. Липинським.

В'ячеслав Казимирович неодноразово брався за роботу над статтею протягом 1922 – 1924 років, сформулював навіть її назву – «До питання про схему історії державного життя на Україні», однак розвідка так і не була опублікована. Натомість у черговому 134 – 135 томі «Записок НТШ» за 1924 р. з'явилася стаття самого І. Кревецького «Українська історіографія на переломі», в якій він, аналізуючи науковий доробок Липинського та Томашівського з точки зору їх «ідеології», робить висновок про новаційний національно-державницький характер їх

---

²⁰⁰⁶ Див. докладно: Плохій С. Великий переділ. – С. 311 – 313.

²⁰⁰⁷ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 233.

²⁰⁰⁸ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 229 – 230.

науково-історичних концепцій, котрі мали переломне значення для української історіографії²⁰⁰⁹.

Незважаючи на появу статті І. Кревецького, В'ячеслав Казимирович усе ж не полишав думки про написання серйозної концептуальної праці стосовно державницького історіографічного напрямку. Робота над нею була розпочата. Для завершення статті автор замовляв у директора бібліотеки НТШ необхідну йому літературу, зокрема працю польського історика О. Яблоновського «Історія Південної Русі», котрий, як відомо, був представником української школи у польській історіографії. Авторство іншої книги, необхідної В'ячеславу Казимировичу для роботи над статтею, належало австрійському соціологу польського походження Людвігові Гумпловичу²⁰¹⁰. Цей учений, розробляючи проблеми функціонування держави, останню визначав як «організацію панування меншості над більшістю». Отже, В. Липинський, котрий створив власну теорію еліт та їх ролі у державному будівництві, мав на меті при написанні концептуальної праці про державницький напрям історіографії використати відповідні досягнення тодішньої соціологічної науки, що були співзвучні його науковим пошукам.

Звістку І. Кревецького про започаткування у 1924 р. бібліотекою та музеєм НТШ у Львові українського ілюстрованого щомісячника «Стара Україна» під його редакцією, В. Липинський зустрів із величезною радістю. Журнал був присвячений темам українського літературознавства та мистецтвознавства, друкував матеріали з історії України, а також статті про діячів української історії та науки, історичну хроніку, мемуаристику, бібліографію тощо. Отримавши перше число часопису, В'ячеслав Казимирович дякував за нього і піднесено сповіщав: «Повірте, що давно вже не мав я такої радості і такого морального та естетичного вдоволення, як оце перечитуючи “Стару Україну”. Те, що читаєш тепер, українською мовою писане, доводиться переважно одхоровувати і з огидою кидати в піч якнайшвидше. “Стара Україна” це неначе заява не з цього, теперішнього світу...».

Особливо В'ячеслав Казимирович схвалював «виразну доктрину» журналу, фактично державницьку за своїм характером, адже у першому числі його редакція заявляла: «Україну розуміємо не з вузьких етнографічних концепцій, але як географічно-державну одиницю». В. Липинський радів, що у Західній Україні нарешті з'явився поважний науковий часопис, котрий стояв на позиціях державництва. Адже він саме «з таким розумінням України» пов'язував усе майбутнє її народу, як нації²⁰¹¹. Тому намагався у міру своїх скромних матеріальних можливостей підтримати це наукове видання, тим більше, що добре знав про факт ведення часопису І. Кревецьким на самому ентузіазмі, оскільки той безкоштовно здійснював усю редакторську роботу. Липинський надіслав

---

²⁰⁰⁹ Див.: Кревецький І. Українська історіографія на переломі / Іван Кревецький // Записки НТШ. – Львів, 1924. – Т. СXXXIV – СXXXV. Праці історично-філософської секції. – С. 161 – 184.

²⁰¹⁰ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 244.

²⁰¹¹ Там само. – С. 238.

Кревецькому невеличку сумму коштів для розсилки «оказових чисел» «Старої України» на адреси багатьох своїх знайомих, сподіваючись, що, може, серед них з'явиться якийсь її передплатник. Серед тих знайомих було багато представників шляхетської верстви, розкиданих і в еміграції, і на західних українських землях, зокрема, А. Монтрезор, С. Шемет, З. Грохольський, Л. Грохольський, М. Кочубей, С. Подгорський, Ф. Котович, З. Копровський, а також брати В'ячеслава Казимировича Станіслав і Володимир, чоловік його сестри Б. Змієвський. Подаючи їхні адреси, В. Липинський просив не повідомляти їм, що журнал розіслано на його прохання, а пізніше повідомити, «хто з цих осіб і як відгукнувся». На жаль, таких, що захотіли передплачувати часопис, а значить, матеріально його підтримувати, було небагато. В'ячеслав Казимирович намагався пояснити це тяжкими умовами життя, «в яких більшість цих осіб тепер опинилась»²⁰¹². Узагалі В. Липинський дуже високо оцінював надалі працю І. Кревецького, як редактора «Старої України», вбачаючи за нею оживлення зруйнованого українського культурного життя.

Крім «Старої України» вченого також зацікавив львівський ілюстрований місячний журнал для молоді «Молода Україна», редагуванням якого займався В. Гнатюк. Липинського було запрошено до співробітництва у ньому в 1925 р. І він мав намір по закінченні «Листів до братів-хліборобів» підготувати спеціально для згаданого часопису «якусь біографію (приклад сильної волі і витривалості)», пояснюючи вибір теми тим, що саме «це нашій молоді перш за все потрібно»²⁰¹³.

Значний інтерес ученого викликала наукова творчість В. Старосольського (1878 – 1942 рр.) – видатного українського науковця-етнополітолога, соціолога та історика, теоретика права, який досліджував взаємозв'язок нації й держави, об'єктивних та суб'єктивних чинників формування нації як політичної спільноти. Однією з наукових концепцій, котру розробляв В. Старосольський, була теорія «історичних – неісторичних народів». В. Липинського також, як ми знаємо, цікавили подібні наукові проблеми. Отже, його увага до наукових пошуків В. Старосольського є з цього погляду цілком зрозумілою. У своїх «Листах» В'ячеслав Казимирович навіть дискутував з ученим із приводу проблеми походження націй²⁰¹⁴. Відповідно і Старосольський не міг виявляти байдужість до наукового доробку В. Липинського. Фактично, два вчені були в науці світоглядними опонентами. Старосольський вважав, що українська шляхта, перестала відігравати будь-яку роль у боротьбі українського народу за незалежність ще на початку XVII ст. Вийшовши з активного політичного життя цієї нації через власну колонізацію, вона втратила своє значення як носій національної свідомості. Так само втратило свою національно-державну роль в Україні й міщанство. Основними і сталими національними чинниками, які будуть носіями української національної свідомості в майбутньому, залишаються, на його

²⁰¹² Там само. – С. 241 – 242.

²⁰¹³ Листи В. Липинського до В. Гнатюка. – С. 312 – 313.

²⁰¹⁴ Див.: Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 245 – 247.

думку, селянство (у Лівобережній Україні), духовенство (у Галичині) та інтелігенція, тісно зв'язана з селянством в обох частинах України. Цим соціальним станам Старосольський і відводив головну державотворчу роль²⁰¹⁵. Концепція Липинського, як ми знаємо, була протилежною. Відповідно до методології школи еліт в особі таких учених, як Г. Моска та В. Парето, В. Липинський виявляв інтерес насамперед до лідерських груп суспільства, а саме суспільство уявляв у вигляді піраміди з соціально-політичною верствою-провідником на вершині. Крім того, він засадничо не визнавав за селянством ролі носія української національної свідомості, аргументуючи це тим, що воно ніколи не належало «до старої національно свідомої України». Зукраїнізуватись же (у політичному, національно-державному розумінні) воно, на думку В. Липинського, може тільки через посередництво традиційних класів, з яких у часи боротьби за власну державу складалася українська нація. Бо саме вони заховали у собі залишки «покалічених форм» національної свідомості. До таких класів мислитель зараховував шляхту (дворянство), козацтво, духовенство, міщанство (що ректрутувалося з попередніх станів), урядництво та інтелігенцію. Останню В. Липинський характеризував як «здекласовану мішанину» різних верств і класів²⁰¹⁶.

З листування двох діячів відомо, що В'ячеслав Казимирович був добре знайомий із працею В. Старосольського «Теорія нації»²⁰¹⁷, в якій той зокрема аналізував концепцію Ш.-Л. Монтеск'є про визначальні ціннісні принципи різних систем державного управління. Згідно з цією теорією характер державного устрою завжди залежить від цінностей, котрі панують у суспільстві. Так, добродетель (vertu) зі своїми складовими – патріотизмом, відданістю загальній справі, готовністю до самопожертви – формують демократію. Аристократія, за Монтеск'є, встановлюється і зберігається завдяки добродетельності та поміркованості (moderation); монархія існує за рахунок честолюбства та честі (honneur). Якщо ж у суспільстві домінує страх (crainte) – формується деспотія²⁰¹⁸.

Цю теорію відповідно до власних політологічних і соціологічних поглядів Старосольський і Липинський обговорювали у листуванні. Зокрема, В'ячеслав Казимирович відзначав, що вважає «vertu» Монтеск'є «потрібним і для монархії». При цьому він звертав увагу свого візаві на те, що така його позиція не є чимось контраверсивним до теорії французького філософа. Адже, на його думку, Монтеск'є у своєму вченні наголошував на тому, «без чого даний систем правління не може існувати». А тому не можна вважати, «що vertu для монархії не потрібна». «Вона тільки її не врятує, коли зникла честь, – наголошував В. Липинський. – Бо во ім'я горожанської “vertu” можна напр[иклад] зрадити монархові, але “honneur”

²⁰¹⁵ Потульніцький В.А. Українська та світова історична наука: рефлексії на межі століть / В.А. Потульніцький // УІЖ. – 2003. – № 3. – С. 30.

²⁰¹⁶ Липинський В. Покликання «варягів»... // Хліборобства Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 330 – 331.

²⁰¹⁷ Листи В. Липинського до В. Старосольського. – С. 358.

²⁰¹⁸ Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / Олександр Радченко – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с. – С. 60.

на це не дозволить ніколи». Виходячи з цих аргументів, мислитель подавав власне розуміння типології аксіологічних чинників, що визначають форму політичного устрою: «Монархія, – наголошував він, – спірається на моментах здержуючих (“не роби злого, бо це противиться честі”), республіка на моментах порушуючих (“роби добре, бо це наказує vertu”)). З цього вчений робив висновок: «силою монархії єсть добрі консерватисти; силою республіки – добрі поступовці. Без перших неможлива монархія, без других – республіка»²⁰¹⁹. Отже, як бачимо, в обґрунтуванні своєї теорії він шукав своєрідного опертя на світову наукову думку та визнаних її авторитетів, одночасно й полемізуючи з ними у разі потреби.

В'ячеслав Казимирович простудіював також кілька інших праць В. Старосольського, котрі той йому передавав через спільних знайомих. Не зважаючи на відмінність поглядів, він сповіщав авторові, що прочитав їх «з великим заінтересованням». Коли Липинський дізнався про намір Старосольського написати критичну рецензію на його «Листи до братів-хліборобів», він страшенно зрадів цій звістці, оскільки, по-перше, прагнув почути думку «одного з найкращих знавців <...> питань державної організації»²⁰²⁰, а, по-друге (і це було найголовніше), В'ячеслав Казимирович сподівався таким чином звернути увагу українського громадянства на глибинну суть свого головного наукового, а одночасно й практично-політичного твору. Адже за кілька років, поки «Листи» друкувалися у «Хліборобській Україні» і навіть по виході їх окремим виданням автор не діждався на них хоча б скільки-небудь вдумливого аналізу чи конструктивної критики. На це, зокрема, вказував Д. Дорошенко у своїй праці «В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу», писаній спеціально з метою популяризації політологічного трактату мислителя. Його подивовував факт, що праця, котра мала викликати «живу виміну думок серед нашого суспільства, викликати палкі суперечки» особливо серед ідейних супротивників – соціалістичної інтелігенції різної партійної приналежності, – виявилася по-справжньому не оціненою, не простудійованою, бо та поверхова критика, що з'являлася у пресі ворожих таборів не свідчила про який-небудь серйозний аналіз «Листів». Дорошенко із гіркотою зауважував, що якби «праця такої ідейної глибини і цінності <...> появилася десь <...> у Чехів, у Поляків, то напевно викликала б жвавий обмін думок і утворила б цілу літературу; у нас же ця праця впала, як камінь серед болота: ні згуку, ні відгуку...»²⁰²¹. Отже, коли хтось із поважних учених виявляв не поверховий, а реальний науковий інтерес до праці Липинського, він радів навіть критиці і радо вступав у полеміку. З цього приводу В'ячеслав Казимирович писав у листі до Д. Антоновича: «З великим зацікавленням прочитав я Ваші ласкаві зауваги з приводу моїх «Листів». Ви самі, як письменник розумієте вагу

²⁰¹⁹ Листи В. Липинського до В. Старосольського. – С. 358 – 359.

²⁰²⁰ Там само. – С. 359.

²⁰²¹ Цит. за: Спудей. – Прага, 1926. – Ч 4. – С. 57.

любезної критики при такому нашому безлюддю і творенню в якусь німу і глуху порожнечу»²⁰²².

Листування замінювало В. Липинському так необхідну для справжнього науковця дискусію, адже хвороба не дозволяла йому брати активної участі в усіх наукових заходах, що проводилися українською еміграцією. І він про це надзвичайно шкодував. Так, 3–7 жовтня 1926 р. у Празі відбувся Український науковий з'їзд, що провадив свою роботу у чотирьох секціях: історично-філологічних наук, права та суспільних наук, природничих наук та технічно-математичних наук. У з'їзді брали участь усі визначні представники української еміграційної науки, зокрема, Д. Дорошенко (відкривав з'їзд доповіддю «Розвиток української науки за останні 50 років»), С. Смаль-Стоцький, В. Біднов, С. Дністрянський, С. Шелухін, А. Яковлев, С. Рудницький, В. Заїкін та інші²⁰²³. Члени ВУАН у Києві та НТШ у Львові запрошення не прийняли²⁰²⁴, однак представництво з'їзду все одно було досить поважне. Принаймні це був найсолідніший науковий український форум в еміграції, на якому підбивалися своєрідні підсумки української наукової праці на чужині. До того ж серед доповідей на історичну тематику на з'їзді було виголошено й кілька з проблематики, близької до наукових зацікавлень ученого. Серед них, зокрема, такі: Домет Оляничин – «Ідеї української історії»; Іван Крип'якевич – «Держава Богдана Хмельницького»; А. Яковлев – «Договір Богдана Хмельницького з Москвою в редакції 1659 р.», П. Феденко – «До зносин Б. Хмельницького з південними слов'янами»²⁰²⁵. З огляду на все це В. Липинському дуже хотілося взяти участь у з'їзді. Про це він неодноразово згадував у листах до Дмитра Дорошенка, що згодом очолив історичну підсекцію історично-філологічної секції наукового форуму. Одночасно В. Липинський висловлював і сумнів щодо можливості такої участі, адже вважав, що для цього має підготувати солідну наукову розвідку. Але брак здоров'я та розуміння першорядності завдання завершення «Листів до братів-хліборобів», реально заважали йому зосередитися на підготовці до наукового з'їзду. До того ж у цей час він готувався до переїзду на постійне мешкання до Берліна, де мав посісти кафедру в Українському науковому інституті. Така зміна місця проживання для хворого В. Липинського була справжнім випробуванням, а тому вчений не знав, як здійснити стільки планів за короткий час.

Д. Дорошенко все ж наполягав на участі В. Липинського в науковому форумі. Він розумів наскільки важливою була б ця подія у житті видатного вченого. Зокрема, у листі від 8 лютого 1926 р. Д. Дорошенко зазначав: «На з'їзді не конче мусите виступати з рефератом, може просто познайомите з змістом Вашої праці по укладу нової схеми історії України, що Ви

²⁰²² Листи В. Липинського до Д. Антоновича. – С. 213.

²⁰²³ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 390, арк. 112.

²⁰²⁴ ЦДАЗУ, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

²⁰²⁵ Там само. – Арк. 3.

здумали, і з цього могла би виникнути прецікава і корисна дискусія. Та й взагалі можна обійтися без доповіді, важна сама Ваша присутність»²⁰²⁶.

Йшлося про вже згадуваний задум В. Липинського написати концептуальну статтю з питань нової історіографічної методології для «Записок НТШ». Звістка про науковий з'їзд мала бути своєрідним стимулом для завершення роботи над нею.

Учений одержав офіційне запрошення на науковий форум як член історичної підсекції історично-філологічної секції²⁰²⁷. Д. Дорошенко, розуміючи, що В. Липинському буде складно наважитися на участь у з'їзді, продовжував його умовляти влітку 1926 р.: «Не відмовляйтеся взяти участь: коли б не могли приїхати, то може пришлете який доклад, а коли й доповіді не буде, то все одно – духом будете вкупі з тим Зїздом»²⁰²⁸. Однак В. Липинський вважав за неможливе прибути на з'їзд без доповіді, зазначаючи у відповіді: «Приїздити без доповіді абсолютно не випадає»²⁰²⁹. Тому він просив поради у товариша й колеги щодо підготовки наукової розвідки спеціально для з'їзду. Остаточно сформулював назву – «Схема державної історії України» – і зазначав у листах, що для її викінчення мусив би відкласти свою роботу над «Листами...» і наступні два з половиною місяці присвятити виключно підготовці доповіді на науковий форум. Цей факт свідчить про те, якої величезної ваги надавав В. Липинський з'їздові, а також які високі вимоги висував учений до підготовки будь-якої наукової роботи.

Зрештою, В. Липинський таки змушений був офіційним листом відмовитися від поїздки до чеської столиці²⁰³⁰. Про це він повідомляв із жалем у листі до Д. Антоновича: «Кортіло мені було приїхати на з'їзд до Праги, щоб побачитись зі старими знайомими, але в обставинах переїзду трудно це було мені зробити...»²⁰³¹. Розуміючи величезне значення цього наукового форуму для всієї української еміграції, В. Липинський надіслав вітального листа його учасникам, що був зачитаний на відкритті з'їзду²⁰³².

Слід зазначити, що незважаючи на активну політичну діяльність В. Липинського за еміграційної доби, його ім'я асоціювалося серед українського загалу і як ім'я видатного вченого, насамперед історика. Хоч Липинський і віддав тепер перевагу своїм ідеолого-політологічним писанням, йому дуже хотілося повернутися до улюбленої історії. Тому він мав досить багато відповідних наукових планів. Особливий інтерес викликає те, що більшість із них мали концептуальне спрямування. Про одну з таких нереалізованих праць ми вже говорили вище. Крім того, ще на початку своєї вимушеної еміграції він брався на замовлення урядовців ЗУНР написати «з державницької точки зору» синтетичну працю з історії

²⁰²⁶ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 203.

²⁰²⁷ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 390, арк. 109 зв.

²⁰²⁸ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 229.

²⁰²⁹ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 621.

²⁰³⁰ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 390, арк. 145.

²⁰³¹ Там само. – Оп. 2, спр. 251, арк. 73 зв.

²⁰³² Перший день Українського наукового з'їзду // Тризуб. – 1926. – № 51. – 31 жовтня. – С. 22 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 118, арк. 124.

України²⁰³³. Після того, як цей задум не вдалося втілити в життя, О. Назарук намагався спонукати В. Липинського написати хоча б короткий начерк, конспект такого дослідження²⁰³⁴.

Були й ще деякі нереалізовані В. Липинським наукові проекти. Це, зокрема, праці на теми про походження Русі у світлі «найправдоподібнішої форми варязької теорії», про монархічні плани Б. Хмельницького, про відносини Хмельницького та Кисіля у період висування останнього шляхетськими колами на Короля Русі тощо²⁰³⁵. Головною причиною нездійснення наукових планів видатного вченого була тяжка хвороба, брак необхідної наукової літератури та втрата зібраних раніше джерел. Однак, на думку В. Масненка, яка і нам видається цілком слушною, Липинський в останній період свого життя ще й свідомо утримувався від написання концептуальних історичних праць, розуміючи їхню передчасність, неготовність узагальнювати засадничі ідеї нового наукового напрямку, котрий лише утверджувався²⁰³⁶.

Крім того, ми вже зазначали той факт, що В'ячеслав Казимирович був дуже вимогливим до себе в усіх сферах своєї діяльності, у тому числі й до наукової праці. Ймовірно, саме через це він не наважувався оцінювати себе як історика академічного типу, що мав право на подібні концептуальні узагальнення. В еміграційний період його домінантою залишалися саме суспільно-політичні та політологічні трактати. Власне, він сам зізнавався у цьому в одному з листів до Івана Кривецького від 1922 р., пишучи, що всі свої сили віддавав «Листам». Інколи його навідували сумніви, чи не краще було б «повернути до історії і образами минулого допомагати до творення будучого». Однак ці сумніви розвіювалися, коли перед ученим поставала, за його висловом, «вся дотеперішня безплідність нашого історичного романтизму» і ті страшні наслідки, які цей романтизм дає наприклад в Польщі²⁰³⁷. Отже, саме через обґрунтування політологічної концепції, як ми вже зазначали, вчений реалізував і свої історичні концепції.

Велику увагу В. Липинський приділяв усім виявам громадського життя в Західній Україні. У 1927 р. з Америки до Галичини повернувся один із палких прихильників гетьманської ідеї – Осип Назарук. В. Липинський, високо оцінюючи його організаторські здібності, публіцистичний талент та діяльний темперамент, сподівався, що Осип Тадейович поведе відповідну, гетьмансько-державницьку за своїм характером, громадську роботу безпосередньо на українських землях. На перших порах Назарук дійсно розгортає активну діяльність, ведену одразу в кількох напрямках. Разом із групою галицьких прихильників консерватизму – І. Кривецьким, І. Крип'якевичем, С. Томашівським, І. Гладиловичем – він у вересні 1927 р. здійснює спробу провести

²⁰³³ Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту. – С. 177.

²⁰³⁴ Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського. – С. 23.

²⁰³⁵ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 244.

²⁰³⁶ Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку... – С. 53.

²⁰³⁷ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 229.

організаційну підготовку із заснування консервативної партії²⁰³⁸. Одночасно йому вдається посісти місце редактора у львівському католицькому часописі «Нова Зоря». В. Липинський надавав цій діяльності О. Назарука надзвичайно великого значення. «Вашу працю в Краю – з'окрема редагування “Н[ової] З[орі]” – вважаю річчю для дальшого розвитку ідеї нашої незвичайно важливою, – наголошував В'ячеслав Казимирович. – Безмірно важнішою од Вашої праці в Америці (там була лабораторія в неприродних умовах, тут праця серед реального українського життя)»²⁰³⁹.

У Галичині О. Назарук близько сходиться з ще одним членом редакції «Нової Зорі» – С. Томашівським. Останній не належав до УСХД, але протягом тривалого часу, як вже зазначалося, симпатизував гетьманському рухові, поділяв багато концептуальних ідеологем В. Липинського. Певний час діяльність Назарука узгоджувалася з В. Липинським. Як і раніше, соратники вели активне листування, за допомогою якого В'ячеслав Казимирович давав детальні поради Назарукові. Однак дуже швидко між діячами починають виникати непорозуміння, що згодом переросли у справжній конфлікт. І це на тлі загострення ідеологічного протистояння в середині гетьманського проводу.

«Нова Зоря» була фактичним органом Української Християнської Організації, заснованої з ініціативи греко-католицького єпископа Г. Хомишина як аполітична організація для виховання українців-католиків у католицькому дусі та поборювання сектантства й комунізму. Від початку редагування «Нової Зорі» Назаруком Липинський сподівався, що часопис буде пропагувати насамперед консервативну ідею і тим самим представлятиме певною мірою ідеологію УСХД. Однак якщо спочатку там друкувалися статті відповідної тематики і напряду, то згодом газета почала ідеологію В. Липинського практично поборювати. Так, у середині 1927 р. один із гетьманців галичанин В. Залозецький, котрий тоді мешкав у Берліні, де працював в УНІ-Б, опублікував у «Новій зорі» кілька статей з проблем розвитку й організації консерватизму в Галичині. С. Томашівський під псевдонімом Літописець відповів на них дописом «Галицький консерватизм?», у якому, за оцінкою В. Залозецького, «віднісся з кпинами, цинізмом та повним безвір'ям до ідеї та організації консерватизму». Така позиція часопису, котрий гетьманці вважали певною мірою «своїм», обурила В. Залозецького, і він написав у листі до О. Назарука, як до редактора газети, у березні 1928 р.: «Перед вами йшли статті чисто гетьманські в «Н[овій] З[орі]» – тепер не ідуть»²⁰⁴⁰.

Далі О. Назарук почав надто схилити часопис до заглиблення у релігійно-церковні питання західноукраїнських земель. В'ячеслав Казимирович намагався виправити ситуацію й у листовному обговоренні з О. Назаруком його редакторської лінії підкреслював, що газета повинна

²⁰³⁸ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 378, арк. 1 – 9.

²⁰³⁹ Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука. – С. 327.

²⁰⁴⁰ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 252, арк. 6 зв.

виглядати, як «світський орган, опертий на послусі Церкви і християнським дусі, але посідаючий свої світські, державні, а не попівсько-клерикальні цілі»²⁰⁴¹. Однак О. Назарук продовжував надмірно занурюватися у проблеми конфесійно-релігійного характеру. Тому досить швидко видання стало на такі позиції, котрі ідеолог УСХД уважав неприйнятними.

Ми вже зазначали, що В'ячеслав Казимирович узагалі обстоював розмежування політично-державної та церковно-релігійної сфер, вважаючи, що пропаганда клерикалізму (котрий він розумів як «світську владу церковної інтелігенції»²⁰⁴²) стане на перешкоді українській державній справі. В. Липинський застерігав також від утручання світських людей у догматичні, релігійні питання. Суперечки в УГКЦ міжвоєнного періоду між латинистами на чолі з єпископами Й. Коциловським та Г. Хомишиним, із одного боку, й візантиїстами під проводом митрополита А. Шептицького та о. Г. Костельника – з другого, на його думку, не мушили зачіпати віруючих і творити розкол усередині Церкви. Липинський наголошував, що полеміка політиків зі священниками може спричинити руйнацію церкви. Однак саме таку полеміку щодо реформування УГКЦ намагався нав'язати галицькому суспільству в другій половині 1920-их рр. часопис «Нова Зоря».

Липинський, як і митрополит Шептицький, на відміну від представників УХО, був прихильником збереження в УГКЦ елементів східної духовності й обрядовості, що зближували уніатів та православних. Він попереджав: «Якщо у полеміці «Візантія – Рим» стати на бік однієї із сторін, то наслідком цього буде визнання існування двох українських націй – <...> католицько-галицької та православно-наддніпрянської»²⁰⁴³.

На неприпустимість ворожості щодо православ'я у часописі релігійного спрямування, яким була «Нова зоря», вказував О. Назарукові й ще один представник гетьманського руху – В. Залозецький, зауважуючи, що «дух Н[ової] Зорі тільки заострює релігійну боротьбу в Галичині». Розвиваючи цю тему, він намагався переконати редактора: «Ви кажете, що ніхто Вам за зло не візьме, що Ви ведете Н[ову] З[орю] в католицьким духу. Але власне ведіть її в католицьким духу і проявляйте в ній ту любов до нині розбитого східного брата, про яку в своїй енцикліці говорить Найсвятіший Отець! Чому тої любови нема в Зорі? Чому в ній місто любови засіла ненависть, погорда і призирство до східного брата і його візантійської культури? Це не закиди перзонально до Вас, а закиди які б я мужно і отверто проти кожної редакції часописи, яка повинна бути близька до нас (гетьманців. – І.П.), а яка від нас, на жаль, що раз дальше віддалюється... через свій радикалізм, через свою загонистість і через сварню, яка в наслідок цього повстає!»²⁰⁴⁴. І насамкінець запитував свого адресата «як

²⁰⁴¹ Листи В. Липинського до О. Назарука. – С. 311.

²⁰⁴² Там само.

²⁰⁴³ Липинський В. Листи до братів-хліборобів... – С. 120.

²⁰⁴⁴ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 252, арк. 15.

гетьманець гетьманця»: «Чому Н[ова] З[оря] не іде тим шляхом, вказаним В. Липинським (синтези сходу і заходу), а ствердженням історично?»²⁰⁴⁵.

Саме з вищеназваних причин В'ячеслав Казимирович не міг примиритися з позицією газети. Також він не схвалював спроб новозорянців пропагувати політику «органічної праці» й угодовства щодо польського уряду з метою здобуття автономії для західноукраїнських земель, а також поборювати ідеалізм, без якого, на переконання В. Липинського, неможливе було успішне державотворення.

Зазначений курс видання сформувався великою мірою під впливом зближення О. Назарука зі С. Томашівським – одним із пропагаторів галицької автономістської політики міжвоєнного періоду. Через це В. Липинський, який спочатку жваво обговорював у листах із О. Назаруком проблеми ведення часопису, змушений був улітку 1929 р. виступити в українській пресі із заявою про те, що гетьманський рух не має нічого спільного з органом УХО. У статті «“Нова зоря” і ідеологія гетьманців», що з'явилася на шпальтах львівського «Діла», В'ячеслав Казимирович з притаманним йому публіцистичним талантом проаналізував головні відмінності між розробленою ним ідеологією і тією платформою, котру обстоювала на своїх сторінках репрезентована С. Томашівським та його колегами газета²⁰⁴⁶.

В. Липинський відстоював насамперед державний ідеалізм, опертий на релігії та церкві; культ національних героїв, з котрими пов'язувалася боротьба за українську державність. Також на тому етапі він уважав доцільною боротьбу західноукраїнських земель за територіальну автономію у межах Польщі. Але в основу її, на його думку, мала бути покладена ідея територіального патріотизму і шукання порозуміння з місцевими поляками-консерватистами «проти централістичного панування поляків із Варшави», а не угодовство та безідейність, які пропагував С. Томашівський. Цю свою позицію В. Липинський відстоював дуже послідовно. Пояснюючи її підстави у листі до відомого галицького політика В. Бачинського, він, зокрема, наголошував: «Колонія від метрополії може добитись чогось тільки тоді, коли вона потрафить використати незадоволення з метрополії тих, хто владу метропольну в колонії представляє, а таке незадоволення з Варшави серед місцевих консервативних Поляків тепер єсть»²⁰⁴⁷. Іншими словами, мислитель пропонував у Західній Україні тактику, яка була цілком співзвучною його ідеї класократичної монархії, консерватизму та територіального патріотизму.

Надсилаючи свою статтю до «Діла», В. Липинський одночасно просив В. Залозецького звернутися до о. Тита Галушинського з поясненням, що «його виступ звернений не проти духовних кругів «Нової Зорі», а виключно проти її світського Проводу, з'окрема проти

---

²⁰⁴⁵ Там само. – Арк. 7.

²⁰⁴⁶ Див.: «Нова Зоря» і ідеологія гетьманців // Діло. – Львів, 1929. – № 157, 158, 159. – 18 липня, 19 липня, 21 липня.

²⁰⁴⁷ Листи В. Липинського до В. Бачинського. – С. 194.

Проф[есора] Томашівського», який веде проти гетьманців «від давнього часу підпольну боротьбу»²⁰⁴⁸.

Поява згаданої статті спричинила конфлікт між В. Липинським і проводом УХО. С. Томашівський відреагував відкритим листом до В. Липинського у «Новій зорі», який того ж року із додатками опублікував у вигляді брошури під заголовком «Про ідеї, героїв і політику». В ньому автор, між іншим, закидав ідеологові гетьманців, що він, мовляв, «заробляє на ідеї». Оскільки закид підтримала і духовна особа – о. Т. Галущинський – це глибоко вразило В. Липинського, про що він писав митрополитові А. Шептицькому: «Перший раз в життю доведеться мені мати діло з виступом проти мене греко-католицького священника». Він запитував у Його Ексіленції поради щодо можливості «заскаржити о. Ігумена Галущинського до Духовного Суду о обиду честі і зловживання духовною повагою»²⁰⁴⁹. З епістолярію двох діячів відомо, що Шептицький порадив Липинському звернутися до Св. Конгрегації у Римі, а потім допомагав йому складати відповідного листа.

Драматичний конфлікт із О. Назаруком розгорнувся ще раніше, навесні 1928 р. Його перебіг детально проаналізований у праці І. Лисяка-Рудницького²⁰⁵⁰. Приводом до нього, як відзначав сам О. Назарук, стала вже згадана полеміка відносно редакційної лінії О. Назарука у «Новій зорі», особливо щодо неприпустимості поборювання православ'я, оскільки це, на думку В. Липинського, шкодило національно-державницькій консолідації України²⁰⁵¹. За твердженням Р. Залуцького, В. Липинський та О. Назарук були «не співмірні інтелектуали», а тому конфлікт їм завжди загрожував²⁰⁵². Відображення взаємовідносин двох діячів можна побачити в алегоричній формі у праці В. Липинського, написаній у жанрі притчі, – «Трагедія українського Санчо Панча»²⁰⁵³, де Дон Кіхот – це український лицар, представник провідної державотворчої верстви, що виявляється безсилим проти постійного бунту українського Санчо Панси – представника простого народу. З приводу закидів О. Назарука щодо «аристократизму» В. Липинського, котрим останній начебто намагався «скривдити» його «“плебейський” маєстат», В'ячеслав Липинський із гіркотою писав у листі до І. Гладилевича навесні 1929 р.: «Коли б я був “гордий аристократ”, то чого-б я стільки літ – життя ціле – присвятив Назарукам. Я-ж по уродженню не “Русин” і Франковий “песій обов'язок” на мені не лежить. Значить, мій «аристократизм» інший. Моя амбіція, моя

²⁰⁴⁸ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 252, арк. 19.

²⁰⁴⁹ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 429 – 430.

²⁰⁵⁰ Див.: Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе : У 2-х томах / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 173 – 245.

²⁰⁵¹ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 131, арк. 10.

²⁰⁵² Залуцький Р. Листування В. Липинського у західних архівах. – С. 80.

²⁰⁵³ Див.: В. Правобережець [Липинський В.]. Трагедія українського Санчо Панча. (Із записної книжки емігранта) / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доповнене. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 29 – 38.

мрія – це *разом з Назаруками* збудувати Державу Українську, ублагороднити нашу Землю, нашу Україну, нашу *спільну* Батьківщину! Тому я ще нині останками сил молю Бога, щоб освітив Назаруків, щоб послав нам ласку і любов взаїмну, бо без неї розібємось, розпорошимо од злости, як *всі українські, визвольні рухи на нашій Землі*»²⁰⁵⁴.

Хоч Липинський і вважав неприпустимим втручання світських людей у справу релігійно-конфесійного гатунку, однак як людина глибоко віруюча, яка до того ж свої політичні та наукові погляди ґрунтувала на підвалинах ідеалізму, він відводив церкві та релігії надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Тому В'ячеслав Казимирович з великою увагою поставився до розпочатої митрополитом Шептицьким на початку 1931 р. Католицької акції. Вона була зініційована Папою Пієм XI і мала на меті добровільну організацію, котра об'єднувала б католиків для відволікання їх від революційних ідей, а також для проведення заходів, спрямованих на боротьбу з комуністичними впливами. Такі організації були створені за вказівкою Шептицького при всіх великих приходах Західної України²⁰⁵⁵. Липинський надавав Католицькій акції великого значення, уважно слідкував «за оцим найважливішим тепер проявом нашого життя»²⁰⁵⁶ через журнал «Мета», котрий публікував відповідну інформацію, а також умістив статтю керівника акції, помічника митрополита єпископа Івана Бучка із викладом завдань католицької акції, серед яких зокрема був заклик до боротьби з радянським ладом.

Отже, В'ячеслав Липинський, справді був унікальною постаттю. Незважаючи на обмежені тяжкою хворобою можливості бути активним учасником українського громадського життя, а також те, що основні свої сили в еміграційний період він віддавав ідеологічній та політичній праці, спрямованій на розвій гетьмансько-монархічного руху, він, тим не менше, виявляв зацікавленість багатьма іншими сферами буття української спільноти. Діяльний темперамент спонукав його до участі у різних культурних, освітніх, наукових, та інших ініціативах, організаціях, об'єднаннях, установах. Він уважно слідкував за всіма важливими подіями, що мали суспільне значення. І хоча надзвичайно слабкий стан здоров'я діяча не давав йому можливості брати у них такої активної участі, як він звик це робити у дореволюційний період, усе ж В. Липинський намагався реально спричинитися до українського громадського і культурного життя, частинкою котрого він завжди хотів себе відчувати.

---

²⁰⁵⁴ Листи В. Липинського до І. Гладилевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 307.

²⁰⁵⁵ Вежель Л. Ув'язнене пастирське слово // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – Вип. 26. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 34.

²⁰⁵⁶ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 439.

7.3. Співробітництво з Українським науковим інститутом у Берліні (1926 – 1929 рр.)

Однією з цікавих та актуальних сторінок наукового і політичного життя української міжвоєнної еміграції є історія заснування та діяльності Українського наукового інституту в Берліні (далі – УНІ-Б). УНІ-Б, як відомо, не був суто науковою установою. Заснований у 1926 р. з ініціативи та за активної участі гетьмана П. Скоропадського як філія Берлінського університету Фрідріха Вільгельма, за матеріальної й організаційної підтримки німецьких урядових кіл, Інститут мав виконувати і певні політичні завдання. Фактично він репрезентував один із організаційних центрів українського гетьманського руху в еміграції, а тому, за влучним висловом німецького дослідника К. Кумке, весь час балансував «між наукою та політикою»²⁰⁵⁷.

Недостатньо дослідженою сторінкою історії УНІ-Б залишається співробітництво з цією установою В'ячеслава Казимировича Липинського. Більшість дослідників його життя, діяльності та творчості лише побіжно згадують цей факт. Інколи ж він і взагалі залишається поза увагою істориків. Саме тому нашою метою стала спроба реконструкції цієї сторінки життя й діяльності видатного мислителя, адже він відграв непересічну роль в організаційному становленні УНІ-Б, вплинув на формування характеру інституту не лише як академічно-наукової, а й громадсько-політичної установи, врешті-решт, розгорнув у Берліні, незважаючи на хворобу, плідну наукову і науково-педагогічну діяльність, почав формувати власну наукову школу.

Отже, з листопада 1926 до жовтня 1927 року життя В. Липинського пов'язане з Берліном, куди він переїздить із Австрії (м. Райхенау), де мешкав із початку своєї еміграції. Причиною переїзду стало заснування Українського наукового інституту, очолювати кафедру в якому його було запрошено. УНІ-Б разом із Українським вільним університетом, Високим педагогічним інститутом (Прага) та Господарською академією (Подебради) швидко став впливовою науковою установою української еміграції.

Керувати інститутом запросили колишнього міністра Української Держави і близького друга В. Липинського професора Д. Дорошенка, який обіймав цю посаду з моменту відкриття і до 1931 р. Його кандидатура певний час «конкурувала» з кандидатурою С. Томашівського, до якої спочатку схилився П. Скоропадський. Однак саме В. Липинський відстояв Д. Дорошенка, котрий багато зробив для організації УНІ-Б та в перші роки його діяльності²⁰⁵⁸.

²⁰⁵⁷ Kumke C. Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft // Jahrbuecher fuer Geschichte Ostruropas (Berlin). – 1995. – № 43. – S. 220.

²⁰⁵⁸ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського // У кн: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». – Т.6. – Філадельфія, Пенсільванія, 1973. – С. 108 – 109.

Ідея інституту визрівала протягом кількох років. У листі до Липинського ще у вересні 1924 р. Дорошенко писав: «Скільки я зрозумів, ті, що погоджуються підтримувати інститут матеріально, хотіли б бачити в ньому філію чи секцію російського інституту»²⁰⁵⁹. Йшлося про погляд німецьких урядових кіл щодо формату цієї установи, який вони висловлювали під час проведення підготовчої роботи із її заснування. В. Липинський відстоював категоричну позицію, що «на українську філію в російському інституті ми ніяк не можемо пристати», оскільки така уступка була б убивчою з погляду, що «<...> ніхто поважно не рахується з чиймись «філіями». Він був переконаний, що це погубило б авторитет гетьманців, як серед українців, так і в міжнародному середовищі. На його думку, необхідно було наполягати на заснуванні окремого українського інституту. Єдино можливою поступкою у цій справі міг би бути Східний інститут, в якому б російський та український відділи були б «абсолютно рівноправні і рівновартні»²⁰⁶⁰.

Український науковий інститут мав виправдовувати свою назву і своє завдання, адже за критерій діяльності його членів і співробітників передусім бралася науковість. УНІ-Б мав «служити розвиткові та поглибленню дослідів над життям українського народу в його минулому і сучасному, а також допомагати нав'язанню духових взаємин між українськими та західно-європейськими науковими кругами»²⁰⁶¹. Офіційно інститут ставив собі за мету «знайомити чужі наукові кола – німецькі, англійські, французькі та ін. – з розвитком і досягненнями українських наукових дослідів, що ведуться як на українській землях, так і за кордоном»²⁰⁶². Для заснування інституту були відповідні підстави, оскільки саме у Німеччині (поряд із Чехословаччиною та Польщею) у 1920-их рр. скупчилися найкращі українські наукові та культурно-освітні сили²⁰⁶³.

Засновникам та очільникам інституту треба було зважати і на згаданий аналогічний Російський науковий інститут. У зв'язку з цим гостро постала кадрова проблема майбутньої установи. Д. Дорошенко часто обговорював її у листуванні з В. Липинським. На думку Д. Дорошенка, кандидати на викладачів УНІ-Б мали бути насамперед фаховими людьми, котрі одночасно ставились би прихильно до гетьманського руху. Інакше, як писав він у листі до В. Липинського, «<...> матимемо тільки двох кандидатів – Вас і мене»²⁰⁶⁴. Однак В. Липинський не згоджувався із таким «академічним» підходом до кадрової проблеми. На його переконання, «академізм» не забезпечить конструктивного начала

²⁰⁵⁹ Там само. – С. 103.

²⁰⁶⁰ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка – С. 611 – 612.

²⁰⁶¹ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1926. – № 50. – 24 жовтня. – С. 23 / Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 1, спр. 118, арк. 108.

²⁰⁶² ЦДАУЛ, ф. 359, оп.1, спр.337, арк. 3.

²⁰⁶³ Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 8.

²⁰⁶⁴ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 209.

у діяльності інституту, котрий він пов'язував із поширенням та подальшою реалізацією гетьманської ідеї. «Мусим робити всі зусилля, щоб зібрати людей нашої ідеї і згідних працювати в рядах нашої організації», – писав він Д. Дорошенкові²⁰⁶⁵. Щоправда, В. Липинський розумів: провести цю ідею до кінця не вдасться. Тому слід прагнути провадити її в якнайширшій мірі. І давав пораду Д. Дорошенкові: «< > при оцінці людей треба керуватись не тим, чи даний кандидат вже зовсім восприяв нашу ідею, а тим, *чи він її хоче і може восприяти*»²⁰⁶⁶. Та все ж Д. Дорошенко мусив виходити з існуючих реалій. Він розумів, що академічний критерій не можливо повністю відкинути при підборі наукових кадрів інституту. До того ж зважав на загальний брак відповідних наукових сил в еміграції. Ще в лютому 1926 р. він повідомляв В. Липинському, що О. Лотоцького, І. Огієнка та В. Заїкіна, яких він перед цим бачив реальними претендентами на заміщення посад завідувачів кафедр в УНІ-Б, запросили викладати до Варшавського університету²⁰⁶⁷.

У листах Д. Дорошенко обговорював із В. Липинським не лише характер майбутнього інституту, його кадрове забезпечення, а й організаційні проблеми функціонування установи, зокрема її статут. Так, у листі від 3 листопада 1924 р. він надіслав В. Липинському проект розробленого ним самим документу. Однак адресат був твердо переконаний, що «ніякі писані статuti не в стані замінити суті всякого поважного громадського діла: ідейності, взаємної вірності і навіть дози героїзму»²⁰⁶⁸. Крім того, В. Липинський пропонував Д. Дорошенку по відкритті інституту влаштувати складення присяги його дійсними членами гетьманові Скоропадському²⁰⁶⁹. Отже, з цього випливає, що він розглядав майбутній інститут насамперед як установу громадсько-політичного, а вже потім – академічно-наукового значення. На політичний, насамперед, характер УНІ-Б вказував свого часу й С. Шелухін²⁰⁷⁰.

Спочатку передбачалася співпраця В. Липинського з УНІ-Б як «іногороднього» його співробітника, що є повноправним членом колегії інституту²⁰⁷¹. При цьому історик мав посісти одну з кафедр. Д. Дорошенко пропонував утворити кілька кафедр історії України: кафедру історії Правобережної України (завідувач – В. Липинський), кафедру історії Лівобережної та Слобідської України (завідувач – Д. Дорошенко). Або й взагалі, першу з пропонованих кафедр поділити на дві: кафедра давньої історії Правобережної України (під керівництвом С. Томашівського) та кафедра історії Правобережної України від XVII ст. до сьогодення (керівник – В. Липинський). Обґрунтовуючи цю думку, Д. Дорошенко у

---

²⁰⁶⁵ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 618.

²⁰⁶⁶ Там само.

²⁰⁶⁷ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 204 – 205.

²⁰⁶⁸ Там само. – С. 109.

²⁰⁶⁹ Там само. – С. 237.

²⁰⁷⁰ ЦДАВОВУ, ф. 3695, оп. 1, спр. 208, арк. 76 – 80.

²⁰⁷¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 107.

тому ж листі до В. Липинського зауважував: «Історія України така важна для нас річ, що можемо створити й три кафедри»²⁰⁷².

Пізніше, навесні 1926 р., Д. Дорошенко вже обговорював із В. Липинським варіант посідання останнім кафедри історії державного устрою²⁰⁷³. З Берліна майже в той самий час В. Липинському пропонували очолити кафедру польсько-українських відносин. Однак цієї останньої пропозиції В. Липинський не прийняв категорично. І взагалі на той час він був переконаний, що для справи гетьманського руху йому краще було би залишитися осторонь інституту²⁰⁷⁴. Мотивами, які стримували В. Липинського від участі в роботі УНІ-Б крім того були надзвичайно слабкий стан здоров'я, відсутність «професорського стажу», а також недостатнє знання ним німецької мови (що для вимогливого до себе вченого було серйозним контраргументом)²⁰⁷⁵. Адже частину викладів передбачалося виголошувати німецькою мовою.

Однак гетьманським центром у Берліні було остаточно вирішено, що наукова колегія інституту має складатися з 4-х учених, приналежних до гетьмансько-монархічного руху, – Д. Дорошенка, В. Липинського, В. Залозецького та І. Мірчука. Останні сумніви В. Липинського щодо переїзду намагався розвіяти Д. Дорошенко у листі від 27 червня 1926 р., зазначаючи: «Виходить, що будуть поки що чотири катедри, і одна з них пропонується Вам. З цього приводу можу тільки гаряче Вас прохати і благати, щоб Ви не відмовлялись, бо уявіть собі: з погляду однодумности кращої колегії як нас четверо: Ви, я, Мірч[ук] і Зал[озецький] – й вигадати не можна. Тільки в такому разі можна говорити, що колегія Інституту, хоч і маленька, уявляє собою моноліт. Усякий інший, замість Вас, цю гармонію порушить»²⁰⁷⁶. Отже, ці аргументи таки переконали вченого переїхати до Берліна. Останнє слово тут було за гетьманом П. Скоропадським. Саме на його «категоричне бажання», щоб В. Липинський «од професури в Інституті не одмовлявся» останній дав урешті свою згоду на переїзд²⁰⁷⁷.

Власне, гетьманові П. Скоропадського не так залежало на посіданні В. Липинським кафедри в УНІ-Б, як на присутності ідеолога УСХД у Берліні. Адже консолідація і скупчення всього гетьманського проводу в одному місці мали сприяти розвоєві гетьмансько-монархічного руху в еміграції. Отже, заради цього він і зважився на переїзд. На посаду ж в УНІ-Б погодився лише тому, що не мав матеріальних засобів для життя в німецькій столиці. Ось як він писав про це у листі до І. Кривецького від 28 вересня 1926 р.: «Жити в Берліні на свої скромні засоби, які мені тут на селі вистачають, я не міг би. Тому мушу на бажання Пана Гетьмана взяти

²⁰⁷² Там само. – С. 111.

²⁰⁷³ Там само. – С. 201.

²⁰⁷⁴ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 618.

²⁰⁷⁵ Листи В. Липинського до Вільгельма Гренера / У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолооскип, 2003. – 960 с. – С. 432 – 435. – С. 432.; Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 284.

²⁰⁷⁶ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 228 – 229.

²⁰⁷⁷ Листи В. Липинського до Вільгельма Гренера. – С. 432.

цю посаду в Наук[овому] Інституті, хоч не почуваю себе до неї в силах і хоч всіма силами старався я, щоб для політичної історії України був покликаний до Берліну хтось інший. І для легких моїх цей переїзд – це теж катастрофа. Але це ще найменше. Скажу Вам по щирості, мій Давній, Високоповажаний і Дорогий Друже, що почуваю себе вже так змученим безнадійним стуканням до глухої стіни, що перспектива сну мене зовсім не лякає»²⁰⁷⁸. Можна сказати, що В. Липинський фактично приносив себе у жертву заради головної мети – ширення ідеї класократичної гетьманської трудової монархії.

Передбачалося, що інститут буде не стільки українською високою школою, скільки маленькою Академією наук, де на членів покладался би насамперед обов'язок працювати за власним науковим фахом. На цьому аргументі Д. Дорошенко робив особливий наголос у листах до В. Липинського, котрий переживав, що слабкий стан його здоров'я не дозволить йому вести систематичні виклади для студентів²⁰⁷⁹. При цьому В. Липинський підкреслював, що раз згодившись на працю в інституті, хотів би «<...> виконувати свої обов'язки по змозі найкраще», а для цього мав знати про них усе заздалегідь²⁰⁸⁰. Директор майбутньої установи переконував ученого, що у Берліні той матиме найкращі можливості та умови для роботи як історика. Напрями його досліджень буде визначати лише він сам. Про це Д. Дорошенко, зокрема, писав так: «Ви, як укр.[аїнський] історик, працюєте над синтезом філософії укр.[аїнської] історії, пишете Ваші «Листи»: ось і є Ваша праця в Інституті! Розуміється, час від часу, Ви, коли схочете, можете прочитати щось з написаного, в формі доповіді на науковому засіданні Ін-та, очевидно не перед аудиторією ріжних невігласів, а перед зібранням людей тямущих і компетентних – Ваших колег по Ін-ту і запрошених гостей. Очевидна річ, з доповідями нема чого спішити, бо писати філософію історії – не блини пекти. Коли спокійно докінчите свою працю, тоді й ознайомте нас з нею»²⁰⁸¹.

У зв'язку з переїздом до Німеччини В. Липинський мусив прискорити свою роботу над завершенням головної політологічної праці – «Листи до братів-хліборобів». Протягом серпня – жовтня 1926 р. він пише ґрунтовну, значну за обсягом передмову до «Листів», пояснюючи це власним розумінням того, що завершити працю у тому вигляді, як це було задумано ним попередньо, навряд чи вдасться, а тому волів забезпечити цілісність сприйняття вже готового тексту змістовною та вичерпною вступною частиною²⁰⁸². Через це переїзд було відкладено до початку листопада.

В. Липинський приїхав до Берліна саме у день урочистого відкриття УНІ-Б., яке відбулося 10 листопада 1926 року. У церемонії, крім

²⁰⁷⁸ Листи В. Липинського до І. Кревецького / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. – С. 268.

²⁰⁷⁹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 234.

²⁰⁸⁰ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 623 – 624.

²⁰⁸¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 235.

²⁰⁸² Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 626.

представників німецької науки, міністерства освіти, ректора Університету Фрідріха Вільгельма, взяли участь представники української колонії Берліна, починаючи від колишнього гетьмана і закінчуючи українським студентством. Свято мало надзвичайно урочистий характер. Виголошувалися промови, зачитувалися привітальні листи, телеграми. Директор інституту Д. Дорошенка виступив із рефератом «Історія взаємин України і Німеччини від старих віків княжої доби по нинішній день», щоб був оприлюднений німецькою мовою²⁰⁸³.

Наукова корпорація УНІ-Б відповідно до статуту складалася з членів звичайних (дійсних), які посідали одну із дослідницьких кафедр при інституті та вели в ньому постійну наукову роботу, а також членів надзвичайних, котрими могли бути не лише українські вчені, а й зарубіжні, які займалися проблемами українознавства або слов'янознавства взагалі²⁰⁸⁴.

УНІ-Б, як вже зазначалося, мав представляти в Німеччині українську науку, слугувати розвитку та поглибленню досліджень у галузі українознавства. Діяльність інституту полягала насамперед у науковій праці його членів, кожного в обсязі його фаху; в читанні доповідей і рефератів на засіданнях наукової колегії, на які запрошувалися всі, хто цікавився працею установи; у викладанні спеціальних лекцій і цілих курсів німецькою мовою для ознайомлення німецьких наукових кіл і німецького громадянства зі станом досліджень українського життя в його сучасному і минулому; нарешті, в читанні курсів з українознавства для української студентської молоді, яка здобуває освіту у високих школах Німеччини²⁰⁸⁵. Провід інституту намагався викликати зацікавлення українськими справами німецької інтелектуальної еліти, знайомити з досягненнями українських учених. Завданням інституту було й опікування українською молоддю, що студіювала в Німеччині – в містах великих студентських колоній (Берліні, Мюнхені, Данцигу). УНІ-Б налагодив і надавав їй матеріальну й академічну допомогу. В. Липинський від початку роботи інституту дуже сподівався, що «спільними силами удасться поставити як слід цю експозитуру української науки за кордоном»²⁰⁸⁶.

Першими дійсними членами інституту та його Наукової Колегії стали Д. Дорошенко, В. Липинський, проф. І. Мірчук та доц. В. Залозецький²⁰⁸⁷. До речі, вимогливому до себе і скромному В. Липинському подобалася така «титулатура» – «дійсний член», а не «професор», оскільки він не мав жодних офіційних академічних наукових ступенів, а отже, вважав за неможливе для себе претендувати на професорське звання. Пишучи про це у листі до Д. Дорошенка, він між іншим ще й зазначав: «Протестую тільки рішуче проти того, щоб я один

²⁰⁸³ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1927. – Ч. 7 (65). – С. 12 – 15.

²⁰⁸⁴ ЦДІАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 16, арк. 3 – 4.

²⁰⁸⁵ Нова Зоря: орган Української Християнської Організації. – Львів, 1926. – 24 жовтня. – № 41. – С. 1.

²⁰⁸⁶ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 271.

²⁰⁸⁷ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1927. – Ч. 7 (65). – С. 12.

тільки репрезентував «ученість» в Інституті. На це Ви і наші два доктори маєте значно більше даних, ніж я: хлібороб і жовнір»²⁰⁸⁸.

Першими надзвичайними членами УНІ-Б були обрані видатний хімік проф. І. Горбачевський (Прага), мовознавець проф. С. Смаль-Стоцький (Прага), історик української літератури, на той час ректор УВУ у Празі проф. О. Колесса, історик українського мистецтва проф. Д. Антонович (Прага), археолог проф. В. Щербаківський (Прага), фахівець у галузі фінансового права проф. О. Одарченко (Прага), історик літератури, відомий письменник та літературний критик проф. Б. Лепкий (Краків), історик І. Крип'якевич (Львів) та інші. Усього Наукова колегія УНІ-Б 10 грудня 1926 р. обрала 15-ох надзвичайних своїх членів²⁰⁸⁹.

Серед звичайних або дійсних членів інституту обирався постійний професор, який очолював певну кафедру й організовував наукову працю звичайних і надзвичайних співробітників цієї кафедри, добирав кандидатів на стипендії серед молодих українських дослідників. В інституті було створено 4 кафедри: української історії (завідувач – Д. Дорошенко), історії української державності (завідувач – В. Липинський), релігійних відносин (завідувач – проф. І. Мірчук), історії матеріальної культури (завідувач – доц. В. Залозецький)²⁰⁹⁰.

Наукова колегія УНІ-Б збиралася не рідше, ніж раз на тиждень, а за потребою й частіше. Особливий резонанс мали засідання, на яких слухалися наукові доповіді та реферати звичайних і надзвичайних членів інституту. На такі засідання запрошувалися студенти та науковці відповідного профілю німецьких вишів. Вони відбувалися щоп'ятниці²⁰⁹¹. При нагоді прочитати лекцію запрошувалися й ті вчені, котрі не належали до УНІ-Б. Наприклад, кілька разів зі своїми викладами виступав один із фундаторів течії російського євразійства, відомий географ, економіст і філософ П.М. Савицький. Його реферати були присвячені українській тематиці – «Die ukrainischen Baudenkmäler» («Українські пам'ятки») та «Украинское зодчество в среде искусств соседних стран»²⁰⁹². Тут слід зазначити, що євразійці уважно слідкували за творчістю В. Липинського і навіть умістили у своєму друкованому органі (призначеному виключно для внутрішнього користування) статтю, присвячену «Листам до братів-хліборобів»²⁰⁹³.

Безпосередньо П. Савицький встановив періодичні контакти з директором УНІ-Б Д. Дорошенком. Під час їхніх зустрічей обидва діячі обговорювали особливості ідеологій, сповідуваних євразійцями та гетьманцями, знаходячи досить багато точок дотику²⁰⁹⁴. Адже, відомо, що

²⁰⁸⁸ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 625.

²⁰⁸⁹ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1927. – Ч. 7 (65). – С. 13.

²⁰⁹⁰ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1926. – № 50. – 24 жовтня. – С. 23 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 118, арк. 108.

²⁰⁹¹ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 323.

²⁰⁹² Там само. – С. 299.

²⁰⁹³ Там само. – С. 296.

²⁰⁹⁴ Там само. – С. 403.

теорія євразійства мала певну суголосність із концептуальними ідеологемами В. Липинського. Зокрема, П.М. Савицький убачав стрижень державного життя Росії в організації панівної еліти, утвореної на ідеократичних началах і наділеної певними конституційними правами²⁰⁹⁵. Для В. Липинського ж українське державотворення могло бути успішним і тривким лише за умови утвердження класократії, яку він розумів як «законом обмежену і законом обмежуючу» конституційну монархію у формі спадкового гетьманату. Справжніми ж будівничими такого устрою він вважав національну аристократію, яку, на його думку, в Україні представляв хліборобський клас. Звідси стає зрозумілим, чому виник взаємний інтерес у гетьманців та євразійців. Хоча українські історики державницького напрямку добре розуміли й існуючу суттєву відмінність власних наукових поглядів від євразійської теорії, вбачаючи в останній своєрідну «еманацію передреволюційного російського великодержавництва і націоналізму», а тому постійно полемізували з ними²⁰⁹⁶. Факт наукової співпраці з представниками євразійської течії, на наш погляд, ще раз яскраво засвідчує, що УНІ-Б був не просто науковою установою, а виконував, як і передбачалося керівниками УСХД, ще й певні функції політичного характеру, пов'язані з розвоєм концептуальних та організаційно-практичних питань гетьмансько-хліборобського руху в середовищі еміграції.

Досить часто засідання Наукової Колегії через слабкий стан здоров'я В. Липинського відбувалися у його помешканні у Нойє-Фінкенкруг²⁰⁹⁷. Це західне передмістя Берліна, до якого від міста треба було їхати залізницею 45 хвилин. На таких зборах наукові доповіді не читалися, а вирішувалися поточні питання діяльності інституту. Одне з таких засідань відбулося на початку лютого 1927 р. До Липинського з'їхалися всі члени наукової колегії (І. Мірчук, Д. Дорошенко, В. Залозецький). Розглядалися питання вступу УНІ-Б до Українського Академічного Комітету (заснований 1924 р. при Українському історико-філологічному товаристві в Празі з ініціативи О. Шульгина, він мав сприяти співпраці українських вишів та наукових товариств за кордоном), видання Бюлетеню інституту, а також вибору нових надзвичайних членів²⁰⁹⁸. Отже, незважаючи на хворобу, В. Липинський брав активну участь у діяльності Наукової Колегії інституту завдяки відповідній організації її роботи, про що, певно, подбав директор – Д. Дорошенко.

Хвороба В. Липинського, котра ще до переїзду у Німеччину набула загрозливої форми, тут ще більше прогресувала. Гетьманська родина

²⁰⁹⁵ Івахів О. Концепція євразійства та її відображення в теоретичній спадщині П.М. Савицького // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Зб. наукових праць / Інститут народознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України; Ін-т Українознавства НАН України; Національний університет «Львівська політехніка». – 2007. – Вип. 19. – С. 32.

²⁰⁹⁶ Андреев В. Дмитро Дорошенко: «перший» чи «другий» в українській історіографії першої половини ХХ ст.? (Досвід вивчення інтелектуальної біографії історика) // УІЖ – К., 2007 – № 4. – С. 113.

²⁰⁹⁷ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 247, 248.

²⁰⁹⁸ Там само. – С. 251.

спеціально подбала про помешкання для вченого у передмісті, щоб забезпечити йому якнайкращі умови життя та праці. Однак клімат там, як і в Берліні, відзначався високим рівнем вологості, що для вражених туберкульозом легенів В. Липинського було надзвичайно шкідливо. На берлінський клімат нарікав і Д. Дорошенко, називаючи його «берлінським пеклом». У листі до М. Стороженка він зазначав: «Тут якийсь дивний клімат: або сонце пече й духота, або дощ і холод. *Tertium non datur**»²⁰⁹⁹. Якщо від цього страждали відносно здорові люди, то що вже говорити про тяжко хворого В. Липинського. Через місяць після переїзду він писав у листі до І. Кревецького, що недуга робить його «повним інвалідом», але тут же додавав, що від наступного дня розпочинає приватні (у власному помешканні) семінарські заняття з кількома студентами²¹⁰⁰.

Як згадував М. Базилевський, вченого дуже пригнічували найменші публічні прояви співчуття до його стану здоров'я: «Тут страждала його гордість, він гнітуче переживав те, що хвороба переводила його в категорію меншевартної людини». У зв'язку з цим М. Базилевський наводив красномовний епізод, коли одного разу, чекаючи на приїзд В. Липинського до інституту на чийсь виклад, комусь прийшла милосердна думка занести його у кріслі до аудиторії (приміщення, відведені УНІ-Б, знаходилися на горішніх поверхах). М. Савур-Ципріянович, особистий секретар В. Липинського, який у той час працював завідуючим канцелярією інституту, прекрасно знав наслідки такого вчинку, але не встиг протидіяти йому. Коли В. Липинський побачив студентів із кріслом, він розвернувся і поїхав додому²¹⁰¹.

Учений працював надзвичайно напружено, так як звик це робити завжди, і прагнув, щоб його хвороба ніяким чином не позначилася на плідності діяльності очолюваної ним кафедри. У результаті, найактивнішою у науковому плані в УНІ-Б була саме кафедра історії української державності, якою протягом року керував В. Липинський. Крім звичайних членів кафедри – В. Липинського, Д. Оляччина, її надзвичайними членами були обрані професори С. Томашівський, який мешкав у Львові, і В. Старосольський, який на той час жив у Празі. Сам В. Липинський кілька разів провадив наукові виклади німецькою мовою, тематика яких визначилася в середині січня 1927 р. і відповідала профілю очолюваної ним кафедри²¹⁰². Так, серед наукових лекцій-доповідей, виголошених ученим, була зокрема на тему: «Змагання України до незалежності»²¹⁰³.

---

* *Tertium non datur* – лат. – третього не дано.

²⁰⁹⁹ ЦДАВОУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 777, арк. 98 зв.

²¹⁰⁰ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 273.

²¹⁰¹ Базилевський М. Вячеслав Липинський (із циклу «На грані двох епох») / У кн. Гришко В., Базилевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 53 – 54.

²¹⁰² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 249.

²¹⁰³ Там само. – С. 250.

В. Липинський протягом року роботи в інституті підготував лекційний курс «Основи теорії форм держави та уряду» (це було і темою його науково-дослідницької роботи відповідно до затвердженої в УНІ-Б наукової програми), керував роботою семінару з питань історії боротьби України за державну самостійність²¹⁰⁴. Через надзвичайно слабкий стан здоров'я мусив часто проводити консультації та заняття семінару у себе вдома²¹⁰⁵.

Він сам та члени його кафедри читали лекції, присвячені різноманітним темам із галузі політичних наук, зокрема: «Теорії форм держави та уряду», «Монархічні традиції на Україні» (В. Липинський), «До питання про форми держави», «Б. Кістяківський і його становище щодо російської соціологічної думки» (В. Старосольський), «З матеріалів про німецько-українські політичні стосунки» (Д. Оляччин), «Епохи української історії» (В. Кучабський)²¹⁰⁶. За свідченням Я. Пеленського, у Берліні вченим було підготовлено працю «Теорія правління» (В. Ісаїв подає іншу назву цього ж твору – «Теорія влади»). На жаль, вона й до цих пір вважається незнайденою²¹⁰⁷.

Також у Берліні В. Липинський продовжив роботу над своєю монографією «Україна на переломі», яка за його задумом мала розростися до 4-томного видання під назвою «Історичні студії та монографії. У тематичному аспекті тут мали домінувати проблеми становлення, функціонування та загибелі української козацької держави. Проте вчений планував приділити значну увагу і наскрізній темі української еліти: від руської шляхти обох віросповідань до козацької старшини часів денационалізації²¹⁰⁸. В листах берлінського періоду до І. Кривецького В. Липинський кілька разів згадує про це своє дослідження, а також просить адресата допомогти йому видобути для опрацювання реферат професора І. Крип'якевича «Держава Богдана Хмельницького», що був виголошений на Українському науковому з'їзді у Празі восени 1926 р.²¹⁰⁹ На жаль, цей задум так і не був зреалізований.

Із 1927 року УНІ-Б видавав 2 періодичні збірники: «Mitteilungen des Ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Вісти з УНІ-Б») та «Abhandlungen des Ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Записки УНІ-Б»). Перший носив інформаційний характер, а другий – науковий, бо саме у ньому друкувалися розвідки вчених, котрі працювали в інституті. Перший випуск «Записок» почали готувати ще навесні 1927 р. Директор УНІ-Б у листі до М. Стороженка від 3 квітня того ж року повідомляв про зміст видання, що первісно мав включати 10 статей

²¹⁰⁴ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1927. – Ч. 7 (65). – С. 14.

²¹⁰⁵ Базілевський М. Вячеслав Липинський. – С. 51.

²¹⁰⁶ Тризуб. – 1927. – №30 – 31 (88 – 89). – 17 липня. – С. 44 / ЦДАЗУ. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 120. – арк. 217 зв.

²¹⁰⁷ Потульницький В. Історія української політології. – С. 38.

²¹⁰⁸ Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії // Молода нація: Альманах. – 2002. – №2. – С. 51.

²¹⁰⁹ Листи в. Липинського до І. Кривецького. – С. 271 – 273.

авторства Д. Дорошенка, Д. Оляничина, С. Келлера, О. Одарченка, І. Мірчука, Д. Чижевського, В. Залозецького, Х. Лебеда-Юрчика, І. Кревецького, а також В. Липинського. Останній мав підготувати статтю «До питання про Переяславську угоду»²¹¹⁰. Однак, коли у червні 1927 р. у пресі було офіційно анонсовано перше число «Вістей», то згадана стаття В. Липинського вже планувалася до цього видання за назвою «До питання про Переяславську угоду з 1654 року» (українською мовою)²¹¹¹. Ця публікація мала бути відповіддю російському історикові В. Мякотіну на його працю «Очерки социальной истории Украины XVII – XVIII ст.», що побачила світ у 1925 році в Празі, а також статтю на тему Переяславського договору 1654 р., опубліковану у журналі «Le Monde Slave» 1926 року.

У своїх працях автор відстоював думку, що Переяславська угода була формою вассальної залежності України від Московської держави, а, отже, ніяких державницьких устремлінь Б. Хмельницький не мав. В. Липинський, як відомо, дотримувався протилежної точки зору, вважаючи угоду 1654 року тимчасовим військовим союзом між Московією та Україною, необхідним у тодішніх умовах для досягнення кінцевої мети – державної незалежності. Отже, свою статтю В. Липинський задумав не так із науковою метою, як із політичною. Історіософська полеміка з Мякотіним повинна була служити подальшому обґрунтуванню і ширенню гетьмансько-монархічної ідеології. Тому й вирішено було її вмістити не в «Записках», а у «Вістях УНІ-Б». Однак урешті-решт перший випуск було видано вже після від'їзду вченого з Берліна, без його статті. Д. Дорошенко не втрачав надії, що стаття таки буде підготовлена до другого випуску «Вістей», а тому неодноразово порушував це питання у листах до В. Липинського і навіть притримував друк видання²¹¹².

Однією з причин, через яку стаття так і не побачила світ, очевидно, було різке погіршення самопочуття вченого взимку – навесні 1927 р. У листі до Андрія Жука від 21 квітня 1927 року В. Липинський так описував стан свого здоров'я в той період: «Цілу цю зиму, дословно, як каже приказка, «день біжу, а три лежу»²¹¹³. Але головним чинником, котрий вплинув на практичну відмову В. Липинського від полеміки, виявився конфлікт між ним і іншими представниками гетьманського центру, насамперед С. Шеметом. Як пояснював В. Липинський у листі до Д. Дорошенка від 17 травня 1928 р., за останні роки у нього з'явився сумнів щодо існування в українців «хотіння власної держави». А останній удар наніс саме С. Шемет своїм небажанням підпорядковуватися Раді Присяжних – керівному органу УСХД. Про це В. Липинський писав так: «Коли один з найкращих українських типів по стількох літах оказується на державницьку ідеологію і державницьку тактику абсолютно сліпий і глухий, значить, Українці посідають якийсь вроджений дефект, якусь

²¹¹⁰ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 777, арк. 94.

²¹¹¹ Тризуб. – 1927. – № 25 (83). – 12 червня. – С. 30 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 120, арк. 138 зв.

²¹¹² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 287, 289.

²¹¹³ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 819.

вроджену нездатність до власного державного життя. Значить, мали слухність Костомаров, Куліш, Антонович, Драгоманов, які державництво українське вважали утопією. Значить, має слухність і Мякотін, коли зве фантазією мою державницьку інтерпретацію планів козацької старшини»²¹¹⁴. Отже, нерозуміння з боку партійних соратників відбивали охоту у вченого і до полеміки з представниками ворожого табору. Д. Дорошенко все ж наполягав не класти розпочату статтю «до шухляди», а завершити її, нехай і пізніше, обіцяючи надрукувати її вже у «Записках УНІ-Б»²¹¹⁵. Однак праця так і не побачила світ.

Як вже зазначалося, при УНІ-Б під керівництвом професорів готувалась до своєї майбутньої наукової кар'єри група стипендіатів. Для їх утримання інститутом, німецькими міністерствами і фінансистами виділялись відповідні кошти. Вища категорія стипендіатів складалася з молоді, що мала закінчену вищу освіту і була здатна самостійно навчатися та здійснювати дослідницьку працю. На початку діяльності інституту їх було лише 4, пізніше ця чисельність дещо зростає. Серед них Д. Оляничин, К. Чехович, І. Лоський, М. Гнатишак, М. Базилевський, П. Вергун, В. Кучабський, Б. Крупницький, Р. Диминський, Леонович. Друга категорія стипендіатів складалася з «обдарованих і старанних студентів української національності», які були зараховані в різні університети Німеччини – в Берліні, Кілі, Кенігсберзі, Лейпцигу, Геттінгені²¹¹⁶. На 1 січня 1927 року таких стипендіатів було 17²¹¹⁷.

Під керівництвом В. Липинського працювали стипендіати першої категорії (із закінченою вищою освітою). Одним із його учнів був Домет Оляничин, який вивчав у Пруському таємному державному архіві матеріали з історії України, досліджував питання господарських стосунків між Україною і Німеччиною у XVII ст., друкував праці у галузі господарської історії України, зокрема з історії зовнішньої торгівлі України з Бреславом, Лейпцигом, Балтикою, Кримом²¹¹⁸. До речі, як стверджує Н. Полонська-Василенко, Д. Оляничин став істориком під впливом В. Липинського та С. Томашівського. Ще навчаючись у Берлінському університеті на філософському факультеті (педагогічний відділ), він розпочав власні архівальні студії і в перший же день роботи у Пруському таємному державному архіві йому пощастило знайти оригінали невідомих до того часу листів Богдана Хмельницького (1657 р.) та Івана Виговського (1658 р.) до курфюрста Бранденбурзького Фрідріха Вільгельма. Ці листи зацікавили В. Липинського (котрий першим висловив здогад про можливість політичних зносин Б. Хмельницького з Бранденбургією-

²¹¹⁴ Листи В. Липинського до Д. Дорошенка. – С. 628.

²¹¹⁵ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 292.

²¹¹⁶ Мірчук І. Зенон Кузеля в Берліні. Збірник на пошану Зенона Кузеля [Текст]. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. – С. 64.

²¹¹⁷ ЦДАВОВУ, ф. 4465, оп. 1, спр. 777, арк. 85 зв.

²¹¹⁸ Український науковий інститут в Берліні // Тризуб. – 1927. – Ч. 7 (65). – С. 14.

Пруссією у своїй книзі «Україна на переломі»²¹¹⁹) та С. Томашівського і згодом були видруковані з передмовою Д. Олянчина у кн. V «Хліборобської України» за 1924 – 1925 рр. Для В. Липинського-історика ці документи були цікаві насамперед із позицій підтвердження висловленої ним у наукових працях про Хмельниччину тези про широкий розмах тогочасної державної політики гетьмана Богдана Хмельницького на міжнародній арені.

Що ж до Д. Олянчина, то перший дослідницький успіх в галузі історичних студій надихнув молодого вченого на перехід до історичного відділу філософського факультету²¹²⁰ і визначив його майбутню наукову долю. Перед опублікуванням цих листів Д. Олянчин встановив листовний зв'язок із В. Липинським навесні 1925 р. Історик дав кілька цінних порад та виправив деякі помилки молодого дослідника-початківця²¹²¹.

Наукові розвідки Д. Олянчина ґрунтуються на сумлінному вивченні архівного матеріалу і є кращими зразками праць з історії торгівлі України²¹²². Кілька своїх досліджень він присвятив добі Хмельниччини. Перше з них – «Із матеріалів до українсько-німецьких політичних зносин другої половини XVII ст.» – готувалася Д. Олянчиним під безпосереднім науковим керівництвом В. Липинського. Робота над ним була розпочата взимку 1926/1927 рр., тобто якраз в часі побуту В. Липинського у Берліні. Д. Олянчин спеціально кілька разів їздив до приватного помешкання свого наукового керівника у Нойє Фінкенкруг для консультацій із ним стосовно цієї своєї розвідки. Як він згадував, В. Липинський уважно читав роботу, робив помітки, давав різноманітні поради: «Так він мені передавав свій багатющий досвід історика». Д. Олянчин зазначав, що найбільш цінними для нього виявилися наступні поради В. Липинського: історичні джерела подавати у своїх працях такими, як вони є; всі свої оригінальні праці друкувати не в чужій, а у своїй рідній мові; пильнувати виразності, логічної чіткості вислову. А ще досвідчений історик радив своєму учневі бути дуже ретельним у дослідницькій роботі, не лінуватися кілька разів переписати працю, перш ніж її друкувати, щоб усунути всі можливі її недоліки²¹²³. Роботу над згаданою розвідкою Д. Олянчин завершив восени 1928 р. Про це він згадував у своєму листі до С. Томашівського від 30 листопада 1928 р., висловлюючи прохання вмістити наукову роботу в

²¹¹⁹ Олянчин Д. Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст. / Домет Герасимович Олянчин // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. 151. – С. 151.

²¹²⁰ Полонська-Василенко Н. Пам'яті Домета Олянчина, 1891 – 1970 // Український історик. – 1970. – № 4 (28). – С. 84.

²¹²¹ Олянчин Д. З моїх архівних дослідів в Німеччині від 1925 до 1938 рр. Причинок до української історіографії // Наукові записки. Український вільний університет. Філософічний факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 138 – 140.

²¹²² Див.: Олянчин Д. Торговельні зносини України з Бреславом у XVIII ст. // Наша культура. – Варшава. – 1935. – Ч. 8. – С. 21 – 28; Олянчин Д. Торговельні зносини України з Лейпцігом у XVIII ст. // Наша культура. – Варшава. – 1936. – Ч. 10. – С. 34 – 39; Олянчин Д. До історії торгівлі з Балтикою, зокрема Стародуба з Кенігсбергом у XVII і на початку XVIII ст. // Записки НТШ. – Т. II. – Львів, 1931. – С. 12 – 13; Олянчин Д. До історії торгівлі України з Кримом 1754 – 1758 рр. // Записки НТШ. – Т. III. – Львів, 1932. – С. 193.

²¹²³ Олянчин Д. З моїх архівних дослідів в Німеччині від 1925 до 1938 рр. – С. 143.

«Записках НТШ». До того часу, як відомо, В. Липинський вже виїхав із Берліна, однак, очевидно, Д. Оляничин продовжував радитися щодо своїх наукових студій із В. Липинським листовно, оскільки Томашівському він прямо писав, що свою працю готував «під керівництвом нашого заслуженого історика В.К. Липинського»²¹²⁴. Назва статті мала таку остаточну редакцію: «Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст.». Вона побачила світ у 151-му томі Записок НТШ за 1931 р. (вже після смерті і В. Липинського, і С. Томашівського) з присвятою В.К. Липинському «в ознаку пошани та вдячності»²¹²⁵. На початку праці автор статті ще раз висловлював «сердечну подяку» «українському ідеологові Вячеславу Липинському за цінні наукові вказівки», які він подав молодому дослідникові «із свого набутого історичного досвіду»²¹²⁶.

Деякі наступні роботи молодого науковця з доби Хмельниччини також готувалися під «наглядом» В. Липинського. Наприклад, розвідку «Участь німців у війні Польщі з козаками» Д. Оляничин надсилав для рецензування видатному історикові восени 1928 р.²¹²⁷. Автор підготував три її розділи: «Від Жовтих Вод», «Під Зборовом», «Під Берестечком», які В. Липинський схвалив, зазначивши у листі: «Як в оперованні матеріалами, так і в стилі, значно вже простішому і тому більше ясному, видно у Вас значний поступ. Від щирого серця бажаю і далі йти в цьому напрямі та збагачувати нашу державницьку історичну науку»²¹²⁸. Перші два розділи цієї праці були опубліковані у львівському «Поступі». Що ж до третього розділу, то Д. Оляничин виголосив його у вигляді наукової доповіді в УНІ-Б 25 січня 1929 р. Доповідь мала назву «Бій під Берестечком по новим архівним джерелам»²¹²⁹. При пересиланні цього розділу для друку до Львова, його текст був вилучений польською цензурою, а відтак – втрачений. На жаль, Д. Оляничин не завершив цієї своєї праці (передбачався ще один розділ), котра, безперечно, збагатила б українську історіографію державницького напрямку.

Під орудою В. Липинського працювали також інші молоді науковці – І. Лоський, В. Кучабський, М. Базилевський. Останній розробляв науково-дослідницьку тему «Можливості організації хліборобського класу в Українській консервативній державі»²¹³⁰. Пізніше він згадував про надзвичайний хист В. Липинського як наставника малодосвідчених своїх учнів: «Дбайлива увага Липинського, його короткі критичні зауваження і обширні поради, з чим треба докладніше ознайомитись, як треба підійти до тієї чи іншої проблеми, скеровували працю в одне русло, не дозволяли ще

²¹²⁴ ЦДАУЛ, ф. 368, оп. 1, спр. 183, арк. 5 зв.

²¹²⁵ Оляничин Д. Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст. – С. 151.

²¹²⁶ Там само. – С. 152.

²¹²⁷ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 323.

²¹²⁸ Листи В. Липинського до Д. Оляничина // Наукові записки. Український вільний університет. Філософійний факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 144.

²¹²⁹ Тризуб. – 1929. – № 6 (162). – 3 лютого. – С. 31 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 125, арк. 91.

²¹³⁰ Тризуб. – 1929. – № 5 (161). – 27 січня. – С. 30 / ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 125, арк. 74 зв.

недисциплінованій думці розбиватись на дрібні побічні проблеми»²¹³¹. Отже, не викликає сумніву той факт, що В. Липинський на час роботи в УНІ-Б був авторитетним українським ученим, що починав формувати власну наукову школу, адже під його науковий вплив потрапив цілий ряд дослідників (В. Кучабський, Д. Оляничин, І. Лоський, М. Базилевський), котрі вслід за Липинським представлятимуть саме державницький напрям української наукової думки. Тому, на наш погляд, не можна до кінця погодитися із твердженням В. Масненка, що у формальному розумінні не доводиться вести мову про виділення окремої наукової історичної школи В. Липинського²¹³². Така школа, на наш погляд все ж існувала, і не лише історична, а й соціологічна. Інша річ, що вона не встигла остаточно зміцнитися через короткий час перебування ученого у Берліні, а також тому, що останні роки свого життя він присвятив переважно політико-ідеологічній боротьбі зі своїми колишніми політичними соратниками з гетьмансько-монархічного табору.

Уже після від'їзду В. Липинського з Берліна назад до Австрії при УНІ-Б організувалося Українське академічне товариство – науковий гурток молодих українських учених – докторів наук і студентів. Функціонувало воно з 1928 по 1931 рік. У ньому займалися переважно вивченням політології, зокрема політичної історії України. Очолювали товариство учні В. Липинського – доктори наук В. Кучабський та Д. Оляничин. Основні завдання товариства визначалися його статутом: допомагати своїм членам в організації наукових досліджень, наукових конференцій. А кінцева його мета – підготовка молоді до праці по вирішенню завдань державного будівництва в Україні, зміцненню співробітництва між студентами та випускниками університетів Галичини і тими, що перебували в еміграції, з одного боку, і Українським науковим інститутом у Берліні – з іншого²¹³³. До участі в роботі товариства запрошувалися молоді українські вчені та студенти, які навчалися в інституті або продовжували тут свої наукові дослідження. Перед тими, хто хотів бути членом товариства, ставилися високі вимоги. Це стосувалося передусім рівня політичної та професійної підготовки як необхідної умови активної участі в справах державного будівництва в Україні²¹³⁴. Така вимогливість до підбору членів товариства суголосна із надзвичайною вимогливістю В. Липинського до представників гетьмансько-монархічного руху, від яких він вимагав «внутрішнього переродження, а не лише формального сприйняття гетьманської ідеї, формальної активності та формальної розбудови організації»²¹³⁵.

На засіданнях товариства читалися наукові доповіді та реферати відповідної тематики («До історії української політичної думки на

²¹³¹ Базилевський М. Вячеслав Липинський. – С. 55.

²¹³² Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії. – С. 43.

²¹³³ ЦДАВОВУ, ф. 4158, оп. 3, спр. 1, арк. 1.

²¹³⁴ Там само. – Арк. 2.

²¹³⁵ Базилевський М. Вячеслав Липинський. – С. 44.

Правобережжі в ХІХ ст.» (І. Лоський); «Українство у світлі демократично-соціалістичної та гетьманської ідеології», «Повстання Б. Хмельницького 1648 р.» (Д. Оляничин); «Західна Україна в боротьбі з Польщею і більшовизмом» (В. Кучабський), «Становлення нації» (М. Демкович-Добрянський); «Завдання української політики» (О. Бать), «Українська політика» (З. Пеленський); «Ідеологія українського пласту» (П. Ісаєв)²¹³⁶. Лише назви більшості згаданих доповідей свідчать про вплив на їх авторів історичних та політологічних праць В. Липинського. Зокрема, за свідченням архівних документів, 7 лютого 1929 р. Д. Оляничин виступав на засіданні товариства з рефератом «Поняття імперіалізму». Автор у доповіді розвинув розуміння слова «імперіалізм» із точки зору «модерних філософів та розгорнув перспективи імперіалістичної політики для України, посиляючись головно на цитати з «Листів до братів-хліборобів» В. Липинського»²¹³⁷.

Академічне товариство підтримувало листовний зв'язок із В. Липинським, про що свідчить журнал його вхідної та вихідної документації. До речі, коли управа товариства на свята (різдвяні, великодні) розсилала привітання, ім'я В. Липинського незмінно стояло першим у списку, і лише після нього йшли імена інших діячів науки та політики, зокрема й П. Скоропадського²¹³⁸. Це свідчить про надзвичайно високий авторитет, котрий мав В. Липинський у колах української і наукової, і політичної еміграції. Сам же він у молодих науковцях вбачав майбутніх будівничих української державності. В одному із привітань Академічного товариства з Новим 1929 роком, надісланому навзаєм, В. Липинський сердечно дякував за «дорогі» для нього «поздоровлення» та щиро бажав товариству розцвіту його праці і «щоб росла і кріпла в ньому Українська Ідея Державна»²¹³⁹. Зв'язок із товариством визначний діяч підтримував практично до самої своєї смерті: останній його лист до цієї установи датовано 17 квітня 1931 року²¹⁴⁰.

Із ініціативи В. Липинського 1928 р. у Берліні постало науково-громадське об'єднання Клуб гетьманців, завданням якого було узгодження спільних поглядів на тактику гетьманського руху. Необхідність такої організації, певно, була подиктована все більшим назріванням конфлікту у керівних колах УСХД. На чолі клубу став член Ради Присяжних О. Скоропис-Йолтуховський, заступником голови став В. Залозецький, секретарем – Д. Оляничин. В. Липинського було обрано Почесним головою цієї організації. Він вітав створення такого об'єднання, сподіваючись на його дієвість у справі справжнього об'єднання всіх гетьманських рядів навколо виробленої ним ідеології. Однак 14 травня 1930 р. у часі розпаду

²¹³⁶ ЦДАВОВУ, ф. 4158, оп. 3, спр. 2, арк. 1 – 3, 6, 14, 53; Тризуб. – 1928. – № 50 (156). – 23 грудня. – С. 45 / ЦДАЗУ, ф. 15., оп. 1, спр. 124, арк. 291.

²¹³⁷ ЦДАВОВУ, ф. 4158, оп. 4, спр. 3, арк. 53; спр. 8, арк. 6.

²¹³⁸ Там само. – Спр. 9, арк. 1 – 2.

²¹³⁹ ЦДАГОУ, ф. 269, оп. 1, спр. 425, арк. 28.

²¹⁴⁰ Там само. – Арк. 145.

конфлікту між ним та гетьманом П. Скоропадським, В. Липинський оголосив про своє зречення почесного головування у Клубі²¹⁴¹.

Після від'їзду В. Липинського з Берліна він ще певний час залишався числитися дійсним членом УНІ-Б. Офіційно йому була надана відпустка для лікування²¹⁴². Учений брав листовну участь у розгляді всіх питань, що виносилися на порядок денний наукової колегії та потребували голосування²¹⁴³, одержував поштою необхідні йому для роботи книги²¹⁴⁴. УНІ-Б надсилав ученому належну йому, як дійсному членові інституту, платню. Щоправда, 2 серпня 1929 р. на засіданні кураторії установи окремо розглядалося питання форми, в якій ця плата мусить далі проводитися, адже, зрозуміло, що на цей час В. Липинський залишався її співробітником майже формально²¹⁴⁵. Певно, це питання постало тоді через фінансову скруту, в якій опинився інститут (справа ледве не закінчилася його закриттям). Урешті-решт інститут залишився на своєму попередньому становищі. Однак, як свідчить епістолярій мислителя, у жовтні 1929 р. В. Липинський вже не вважався дійсним членом УНІ-Б (тобто таким, що займав платну професорську посаду)²¹⁴⁶ і незабаром йому було припинено надсилення платні (напевно, це сталося з початком 1930 р., як свідчать листи В. Липинського до одного з працівників УНІ-Б правника Козьми Близнюка, який, на прохання вченого, одержував та надсилав його платню до Бадега)²¹⁴⁷. Однак він не поривав зв'язків із науковою установою і певно залишався надзвичайним членом інституту.

На жаль, після від'їзду В. Липинського з Берліна його хвороба швидко прогресувала і він до кінця життя вже не мав можливості брати активної участі у діяльності наукових установ та товариств. Але на той час його ім'я вже міцно увійшло в науку як ім'я фундатора державницького напрямку в українській історіографії, видатного політолога та соціолога, що започаткував власну наукову школу. Не зважаючи на це, В. Липинський відзначався надзвичайною скромністю, не виносив усього, що нагадувало «саморекламу»²¹⁴⁸ і завжди протестував проти надмірних, як він вважав, епітетів на свою адресу чи незаслужених величань. Коли в одній із пресових заміток поряд з його іменем з'явилося слово «професор», В. Липинський одразу відреагував на це листом до редакції часопису з проханням спростувати інформацію про «неналежний» йому «титул»²¹⁴⁹. А коли світ побачила одна зі статей галицького гетьманця Івана Гладилевича, присвячена гетьманській ідеології, В'ячеслав Казимирович

²¹⁴¹ Листи В. Липинського до Клубу гетьманців у Берліні. – С. 286 – 287.

²¹⁴² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 267.

²¹⁴³ Там само. – С. 316, 331.

²¹⁴⁴ Там само. – С. 342.

²¹⁴⁵ Там само. – С. 346.

²¹⁴⁶ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 284.

²¹⁴⁷ Листи В. Липинського до К. Близнюка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 208 – 215. – С. 213 – 215.

²¹⁴⁸ Листи В. Липинського до О. Жеребка. – С. 708.

²¹⁴⁹ Листи В. Липинського до редакції щоденної газети «Діло». – С. 440.

написав йому у листі, що був вражений висловом про себе – «найбільший вчений і політик». Мотиви проти подібного возвеличення своєї особи він подавав такі: «Перш за все, я ним (найбільшим вченим і політиком. – І.П.) не єсть. Вдруге, такі питання вирішуються вже по смерті. Втретє, як би навіть так було, то про живу людину так не можна писати, бо в умовах української злоби і заздрости це значить настроїти проти гетьманської ідеї все без винятку старше українське громадянство, між яким кожний вважає себе за “найбільшого”». Далі в листі В. Липинський писав, що має стововно подібних возвеличувань свій «боляк, нагніток», котрий спричинив болісний розрив із колишнім одноступцем О. Назаруком. Адаже останній спочатку надмірно вихваляв творця гетьманської ідеї, а згодом звинувачував у всіх гріхах. Саме тому В'ячеслав Казимирович давав пораду молодшому колезі: «Не переймайте від Назаруків оцих способів вислову, оцього воістину візантинізму в словеснім переборщуванню, так характерного для Сходу, що своїх героїв зпочатку обоготворює, а потім в болото топтає»²¹⁵⁰. Тими ж міркуваннями були подиктовані вказівки В. Липинського друкувати власне прізвище на обкладинці окремих відбиток його праць «невеликим шрифтом», а також відмова редакторові католицького щомісячника «Поступ» І. Гладилевичу публікувати у часописі його (Липинського. – І.П.) біографію²¹⁵¹.

Тим не менше ім'я В'ячеслава Липинського на той час було загально визнаним, як у політичних, так і наукових колах української громадськості. Він був досить добре знаний і серед європейських учених. Про надзвичайно високий міжнародний науковий авторитет В. Липинського як ученого-історика свідчить зокрема той факт, що навесні 1930 р. він одержав листовне запрошення від представників редакційної колегії німецького журналу «*Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*» («Журнал східноєвропейської історії») бути його співробітником²¹⁵². Це видання виходило у Німеччині ще до початку першої світової війни, однак потім було на певний час призупинене. На початку 1930 р. ініціативна група на чолі з відомим німецьким ученим, знавцем історії Східної Європи, Отто Гетчем заходила біля відновлення наукового часопису²¹⁵³. З цим німецьким істориком-державником був добре знайомий учень В. Липинського Домет Олянчин²¹⁵⁴. Можливо, саме він спричинився до встановлення контактів між редакцією німецького науково-історичного журналу і В. Липинським. Урешті, український учений був запрошений до науково-літературної співпраці ще до відновлення виходу часопису. Причому, він був єдиним із четвірки провідних істориків УНІ-Б кого запросили до участі в «*Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*» письмово,

²¹⁵⁰ Листи В. Липинського до І. Гладилевича. – С. 302 – 303.

²¹⁵¹ Там само. – С. 300, 304.

²¹⁵² Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 375.

²¹⁵³ Барвінська П. Формування образу Східної Європи у працях істориків Веймарської республіки // Історична панорама. – Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2009. – Вип. 9. – С. 144.

²¹⁵⁴ Олянчин Д. Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст. – С. 152.

а отже – офіційно. В. Липинський радився у цій справі із Д. Дорошенком²¹⁵⁵. Однак журнал почав виходити лише з 1931 р., коли недуга В. Липинського набрала вже незворотніх обертів, і вчений не зміг узяти участі у цьому виданні.

Як бачимо, В. Липинський у 20-х роках ХХ століття був не лише засновником та ідеологом консервативного монархічно-гетьманського руху, а й видатним представником української еміграційної науки. Причому особливо яскраво він виявив себе у цій царині саме у часі роботи в Українському науковому інституті в Берліні. Адже мислитель відіграв одну з провідних ролей у становленні УНІ-Б, визначенні його характеру як установи академічно-наукового та громадсько-політичного значення. Крім того, він виявив себе не лише як «кабінетний учений», а і як талановитий педагог та науковий керівник, що почав формувати власну історичну та соціологічну школу державницького напрямку.

---

²¹⁵⁵ Листи Д. Дорошенка до В. Липинського. – С. 393.

РОЗДІЛ VIII. Драматизм останнього періоду життя у вимірі буденності. Смерть мислителя

Буденний вимір життя видатного мислителя в останні роки був надзвичайно драматичним. Оселившись у маленькому будиночку в Бадегу, глухому маленькому селі в горах, він вів практично затворницький спосіб життя. Господарила в будинку та доглядала за хворим спеціально найнята австрійка – фройляйн Юлія. На початку весни 1929 р. до В. Липинського переїхав з Берліна його багатолітній особистий секретар, безкінечно віддана В'ячеславу Казимировичу людина – Михайло Петрович Савур-Ципріянович, якого близькі приятелі називали Ципочкою.

Тепер розпорядок дня Липинського значно відрізнявся від того, котрий він колись мав у Райхенау. Його скорегувала смертельна хвороба. Прокидався близько дев'ятої ранку. Після сніданку протягом години-півтори працював або писав листи. Близько одинадцятої ранку при гарній погоді виходив на двір. О першій годині обідав. Їжу приймав лежачи у розкладному ліжку. По обіді відпочивав протягом години або двох. Потім читав або робив замітки. Під вечір, якщо почував себе краще, виходив на двір і сидів на терасі перед хатою. Однак часто саме у вечірній час його мучили напади задухи, які провокували «комплікації з серцем», що під впливом туберкульозу змінило своє положення. Через ці напади він боявся рано вклатися спати. Засинав не раніше півночі²¹⁵⁶. Ще одним страшним проявом недуги був постійний брак віддиху. Про це він писав у листі до Я. Окуневського, лікаря за фахом: «Це найбільше неприємна проява моєї недуги і вона головним чином не дає мені працювати, як слід, та вести регулярно кореспонденцію»²¹⁵⁷.

Лікарі давно вже не давали ніякої надії на видужання. Для тривалого лікування в санаторіях він не мав матеріальної можливості. Отже, щоб якось поліпшити свій стан, В. Липинський дотримувався від 1926 р. досить виснажливої безсольової дієти. Вона передбачала радикальну зміну раціону, зокрема, повне виключення солі, зменшення м'яса (до 300 г. на тиждень), вживання деяких страв із фосфором²¹⁵⁸. В'ячеслав Казимирович був упевнений, що тільки завдяки цій дієті він продовжує жити. Позитивний її бік також убачав у тому, що вона «виробляє силу волі, найважливіший чинник при ліченю довгих хронічних недуг»²¹⁵⁹.

Тілесні страждання, які переносив Липинський в останні роки свого життя були неймовірні. Вони зводили до мінімуму всяку фізичну активність. Він дуже мало вставав із ліжка. Його близький друг Борис Матюшенко, що спеціально відвідав В'ячеслава Казимировича наприкінці грудня 1928 р. і зустрів із шкільним товаришем новий 1929-й рік, із сумом розповідаючи про ці відвідини у листі до В. Старосольського, між іншим,

²¹⁵⁶ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 339 – 340.

²¹⁵⁷ Листи В. Липинського до Я. Окуневського. – С. 348.

²¹⁵⁸ Листи В. Липинського до І. Кревецького. – С. 265.

²¹⁵⁹ Листи В. Липинського до Ф. Гладилевича. – С. 309.

повідомляв: «Самому йому писати дуже тяжко, він все лежить, та і лежачи часто не має сили не тільки то, щоб писати, а навіть підвестись не може»²¹⁶⁰. У листі до Р. Метика сам В. Липинський, інтимно ділився таким своїм нещастям: «Умивання – це для мене тепер ціла мука, при якій кілька поворотами [змушений] відпочивати, бо віддиху не стає»²¹⁶¹.

І тим не менше, навіть у цей найважчий період свого життя він намагався не припиняти своєї праці. Частина його великого листування велася за допомогою друкарської машинки. Однак аж до моменту, коли здоров'я було остаточно зруйноване, В. Липинський уникав диктування листів. Вони писалися власноруч і тільки після цього переписувалися Савур-Ципріяновичем. На книжках і газетах, котрі він читав, часто робив замітки. З газет робив вирізки. Постійно читав такі часописи, як львівське «Діло», краківський «Czas», перемиський «Український голос». Із німецьких газет любив читати «Volks Zeitung», котра йому подобалася тим, що оперативно подавала свіжу інформацію і писала об'єктивно, «без партійної закраски»²¹⁶².

Для наукових праць робив В. Липинський на невеличких аркушах паперу різні нотатки, які спеціально сортував за змістом і розкладав по конвертах. Таких невикористаних конвертів залишилося по його смерті близько тисячі. Статті писав спочатку на чорнетку. І лише після двох (чи інколи й більше) чорнеток переписував усе начисто. Для друку остаточний варіант статті переписував його секретар. Про те, як ставився до написання публіцистичних статей та інших праць мислитель, свідчить зокрема його порада О. Назарукові, коли той редагував «Нову зорю». Вона звучала категорично: «Не писати ніколи статей зразу на чисто, а палити принаймні 3 – 4 брульони. Я сам так роблю, і Вам од душі раджу так робити»²¹⁶³. Ту ж саму думку він висловлював і у листі до І. Кривецького, редактора «Старої України», з приводу статей науково-популярного характеру авторства молодого історика Ілька Борщака. Відзначаючи талант початківця, В. Липинський зауважував: «Все пише дуже цікаві річі, але страшно на спіх і з помилками та недоглядами. Шкода, як молодий хлопець в той спосіб зманерується. Редакції, думаю, слід його трохи, кажучи повійськовому – “підтягувати”»²¹⁶⁴.

У Бадегу В. Липинський уже не мав можливості ходити до церкви, як це було в Райхенау. Але, будучи релігійною людиною, дотримувався церковних свят. У дні найбільших свят – різдвяних чи великодніх – припиняв усяку роботу. Тоді обов'язково готувалися традиційні страви, такі як кутя та пасха. Коли ще був здоровіший, брав участь у їх приготуванні. Щодня Вячеслав Казимирович обов'язково молився. У будинку було розп'яття та стара родинна ікона. Також на стінах кімнати

²¹⁶⁰ ЦДАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 18 – 18 зв.

²¹⁶¹ Листи В. Липинського до Р. Метика. – С. 299 – 300.

²¹⁶² Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 340.

²¹⁶³ Листи В. Липинського до О. Назарука. – С. 305.

²¹⁶⁴ Листи В. Липинського до І. Кривецького. – С. 246.

висіла гравюра Б. Хмельницького та фотографічні репродукції старих сімейних портретів. До розриву із П. Скоропадським у помешканні В'ячеслава Казимировича був і портрет гетьмана²¹⁶⁵.

В. Липинський протягом усього еміграційного періоду був надзвичайно самотньою людиною. Ця самотність була пов'язана не лише із хворобою та неможливістю активного фізичного існування. Вона насамперед стосувалися родинних взаємин. Його перша особиста драма, яка сягала давніх літ, полягала у тому, що два брати Станіслав і Володимир, а також сестра Ванда не пішли його слідами. Так само, як ми вже зазначали, не підтримала його ні дружина Казимира, що походила з корінної Польщі, ні єдина донька Єва. Подружжя ще перед початком Першої світової війни почало жити нарізно. Донька свідчила, що причиною фактичного розлучення батьків був не конфлікт на тлі української діяльності В'ячеслава Казимировича, а бажання матері жити не в еміграції, а в Польщі, щоб донька мала можливість отримати польську освіту. Однак у щоденниках В. Липинського зберігся короткий натяк з нагоди візиту до нього в Бадег у серпні 1929 р. дружини й доньки: «Рано денервуюча розмова про політику». За словами Р. Залуцького, діяч вважав родинне життя заборолом, де «в любови до своїх найблизчих – найдемо і ту радість і той спокій, що дадуть нам змогу перенести нужно всі терпіння», які неминуче веде за собою громадська праця. І на підставі свого нещасливого й дуже болючого досвіду вже за кілька місяців до смерті додавав: «Родина – це приватна річ, і не кожному Бог дав родинне щастя»²¹⁶⁶. Таким чином, родина не була його міцним тилом, опорою, бо не лише фізично перебувала далеко, а й існувала у зовсім іншому вимірі світоглядних цінностей.

Велику відряду в цей останній період життя давали В. Липинському відвідини його різними друзями, знайомими, соратниками. З осені 1927 до літа 1928 рр. (коли він переїхав з Берліна назад до Австрії) В'ячеслав Казимирович зустрічався лише із трьома знайомими – Б. Матюшенком, І. Мірчуком та В. Залозецьким. Про значення для себе таких відвідин він з гіркотою писав: «Хто має змогу в протязі 3/4 року тільки три рази говорити з людьми, той відвідини ласкавих знайомих уважає справді за акт, переходячий далеко звичайну чемність»²¹⁶⁷.

У новому власному помешканні у Бадегу В. Липинського двічі відвідував митрополит Андрій Шептицький. Його слово підтримки і духовної розради у часі найтяжчих життєвих випробувань мислителя, пов'язаних як із знесилюючою недугою, так із розчаруванням у найближчому оточенні, важили для В'ячеслава Казимировича надзвичайно багато. Про це він із вдячністю писав у одному з листів: «За отсю

²¹⁶⁵ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 339.

²¹⁶⁶ Залуцький Р. Листування Вячеслава Липинського у західних архівах. – С. 78.

²¹⁶⁷ Листи В. Липинського до Я. Окуневського. – С. 351.

піддержку моральну, за слово потіхи, яке глибоко в душу западає, нехай [буде] все найкраще Вашій Ексцеленції!»²¹⁶⁸.

Митрополит відіграв надзвичайно велику роль у збереженні епістолярної та творчої спадщини В. Липинського. 5 листопада 1929 р. під час відвідин Липинського у Бадегу він купив архів діяча від 1918 р. для Національного музею у Львові за умови доступу до нього через десять років по його смерті. За домовленістю архів залишався при В'ячеславові Казимировичу і мав бути переданий або за його життя, після використання при написанні споминів, або по його смерті²¹⁶⁹. У середині травня 1931 р. смертельно хворий В. Липинський, котрий конче потребував коштів для лікування, продав митрополитові «рукописи розпочатих, але через недугу незакінчених, праць, а також роблені принагідно численні замітки на різні соціально-політичні теми»²¹⁷⁰. Через митрополита Липинський познайомився з ректором Греко-католицької духовної семінарії у Львові Йосипом Сліпим, який відвідав його у квітні 1930 р. Відомий греко-католицький церковний і культурний діяч «своєю духовною силою і відданістю» справив на В'ячеслава Казимировича сильне враження²¹⁷¹. Від'їжджаючи, він залишив господареві дому книгу «Наслідування Христа» Томи Кемпійського, яку Липинський часто читав. Бували у Липинського у Бадегу також Д. Дорошенко, Б. Матюшенко, Я. Окуневський, брат Станіслав із родиною, другий брат Володимир та сестра Ванда Змієвська, П. Скоропадський, М. Кочубей, В. Щербаківський, В. Кучабський, Р. Метельський, В. Залозецький²¹⁷².

У 1930 р. В. Липинський вирішив завести раціональне куроводство. На цей крок його змусило надзвичайно складне матеріальне становище. У листі до А. Жука від 21 липня 1930 р. він писав: Після того, як я перестав бути дійсним членом Наук[ового] Інст[итуту] в Берліні, моє становище, та ще при моїй недузі, стало теж д[уже] важке. Пробую рятувати себе курячим господарством, яке заводжу при допоміжі Мих[айла] Петровича, але ця “база” досить непевна»²¹⁷³. Породистих курей він замовляв з курячої ферми у Німеччині. Праця була розподілена таким чином. Над теоретичними питаннями працював В'ячеслав Казимирович (для цього він навіть передплачував спеціальні фахові журнали), а всі практичні доручення виконував Савур-Ципріянович. Липинський щодня записував знесені яйця, вибирав яйця для машини, а також курчат для хову. Коли мав фізичні сили, виходив на двір і оглядав курей, причому всіх їх упізнавав із вигляду, а також добре знав особливості кожної курки (як несеться, чи добрі яйця)²¹⁷⁴. Думаємо, що це заняття В. Липинський вважав для себе, як для сільського господаря, цілком природним і воно приносило йому

²¹⁶⁸ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 427.

²¹⁶⁹ Там само. – С. 433.

²¹⁷⁰ Там само. – С. 439.

²¹⁷¹ Там само. – С. 434.

²¹⁷² Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 341.

²¹⁷³ Листи В. Липинського до А. Жука. – С. 826.

²¹⁷⁴ Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського. – С. 341.

задоволення. Адже відомо, що до своєї літературно-публіцистичної діяльності він ставився як до вимушеного заняття, що мало своєю головною метою дати йому та його верстві можливість «повернути знов до своєї матеріально-продуктивної хліборобської праці»²¹⁷⁵ на рідній землі.

Знаючи про близьку кончину, В'ячеслав Липинський написав заповіт за рік до смерті. У березні 1931 р. учений переніс грип, котрий сильно ослабив серце. 26 квітня стався сильний серцевий напад. Після нього він уже не зміг оправитися. Розуміючи, що при повторенні нападу він навряд чи виживе, оскільки в околиці не було лікаря, а тому медична допомога наспіла б нескоро, вирішено було перевезти Липинського до санаторія «Вінервальд». Восени 1925 р. діяч вже там лікувався. І не зважаючи на те, що перебував там короткий час – лише п'ять тижнів – відчув значне покращення свого стану. Отже, й тепер він сподівався на порятунок. Однак лікування у згаданому санаторії було досить дороге. Тому В'ячеслав Казимирович знов удався за допомогою до митрополита Шептицького. У листі до нього він зазначав: «Кошти такого лічення, рахуючи перевозку мене автомобілем під доглядом лікаря, винесуть щонайменше 500 доларів»²¹⁷⁶. Саме на покриття цієї суми Липинський і запропонував митрополитові купити другу частину свого архіву. Шептицький не відмовив йому і надав необхідну суму, котра уможливила перевезення вченого до санаторію та приїзд його брата Володимира з донькою Євою. 6 червня відбулося перевезення В. Липинського автом до санаторію «Вінервальд». Як згадував М. Савур-Ципріянович, коли В'ячеслава Казимировича переносили до авта, він оглянувся на господарство і промовив слова: «Чи побачу ще все це?». Через тяжкий стан хворого авто їхало повільно і 190 км шляху до «лічниці» були подолані за шість годин. Подорож проходила повз Райхенау, де він мешкав протягом семи літ. Побачивши містечко здалеку, Липинський страшенно зрадів.

Першого ранку в санаторії В'ячеслав Казимирович уже о шостій годині збудив свою господиню пані Юлію, котра виїхала разом із ним, щоб доглядати хворого. Ранній підйом він мотивував тим, що слід суворо дотримуватися санаторного режиму, бо інакше лікування не дасть позитивних результатів. Після оглядин хворого лікарем господиня запитала його, чи є надія на поліпшення. У відповідь лікар захитав головою і сказав, що Липинський приїхав до санаторію помирати. Однак за останні кілька років вона не раз чула подібне від лікарів, а тому не надала тим словам особливого значення. Цей день, 7 червня 1931 р., пройшов у В'ячеслава Казимировича у розмовах із донькою та братом. Наступного дня рідні виїхали²¹⁷⁷. Тоді ж учений зробив останню відмітку про цю подію у календарі.

Ще вдома В. Липинського сильно мучали корчі грудочеревної перегородки. З приїздом до санаторію вони ще посилюлися. Щоб

---

²¹⁷⁵ Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930). – С. 32.

²¹⁷⁶ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 439.

²¹⁷⁷ Савур-Ципріянович М. Останні дні Вячеслава Липинського. – С. 344.

угамувати біль, хворому робили по кілька разів на день вприскування камфори. В останні дні їх повторювали по три-чотири рази. З ліжка він вставав лише вранці, щоб сидючи вмитися. В перші дні господиня перечитувала йому німецькі газети, бо сам він уже цього робити не міг. Весь цей час він був притомний. За два дні до смерті, долаючи біль і надзвичайну слабкість, В'ячеслав Казимирович написав власноруч листа до митрополита Шептицького. У ньому він дякував «за добре серце, за так ласкаве відношення і за прихильність» Його Ексцеленції, а також інформував його яким чином здійснити пересилку решти коштів за викуплений архів²¹⁷⁸. Цей лист іще раз засвідчує надзвичайно глибоку шану його автора до митрополита, теплий довірливий характер їхніх особистих взаємин, а також те, що Липинський дуже сподівався на поліпшення свого стану.

У ніч з 13 на 14 червня В'ячеслав Липинський спав із відкритими очима. Господиня, що просиділа біля нього майже цілу ніч, заснула лише під ранок, однак хворий знову збудив її о шостій ранку, щоб не порушувати санаторний режим. У розмовах із пані Юлією говорив, що мусить цю кризу перенести, оскільки хотів би ще прожити пару літ.

Уранці 14 червня сестра-жалібниця порадила господині запросити до Липинського священика. Коли після полудня прибув він до санаторію, пані Юлія сказала дуже делікатно про це В'ячеславу Казимировичу, що, мовляв, зараз у закладі священик і чи не хотів би хворий його покликати. Липинський відповів на це здивуванням і зауваженням, що цього року він уже сповідувався і що зараз йому не є так уже зле. Зрештою, він таки погодився і після сповіді пройшов обряд Св. Причастя та останнього елеопомазання. Після цього він виглядав дуже задоволений і сказав, що тепер відчуває себе цілком спокійно.

У цей день він уже нічого не міг їсти. О восьмій вечора після чергового вприскування камфори сказав пані Юлії, що дуже втомився і хоче спати. Господиня сиділа біля нього і читала, час від часу поглядаючи на хворого. О пів на одинадцяті Липинський зробив раптом глибокий видох. Коли пані Юлія підійшла до нього, його руки були вже холодні. негайно викликаний лікар зробив вприскування, але серце вже не реагувало²¹⁷⁹. Мислитель відійшов у вічність.

За заповітом В'ячеслава Казимировича, котрий боявся можливості впасти у летаргію і бути похованим живцем, його найближчий друг Б. Матюшенко, лікар за фахом, мав зробити небіжчику прокол серця. Отримавши сумну звістку про смерть товариша, Борис уже ввечері 15 червня 1931 р. виїхав до санаторію «Вінервальд». Однак розтин тіла, здійснений лікарями медичного закладу, зробив непотрібним виконання цієї волі покійного. Пишучи про смерть дорогого друга В. Старосольському, Б. Матюшенко зазначав: «Не мушу казати, яка це

²¹⁷⁸ Листи В. Липинського до А. Шептицького. – С. 440.

²¹⁷⁹ Савур-Ципріянович М. Останні дні Вячеслава Липинського. – С. 345.

втрата: замовкло навіки найпалкіше українське патріотичне серце, бо страстної любови до України та тієї укр[аїнської] Державности я не знаю, хто ще мав в рівній страсти! Яка то втрата для мене – також знаєш. Хоч як не можна було при його стані сподіватись на інший кінець, а все смерть ця прийшла несподіваним ударом»²¹⁸⁰.

У своєму заповіті В. Липинський не залишив ніяких розпоряджень щодо того, де він має бути похований. Він просив, щоб місцем поховання розпорядилися брати, і, зокрема, Станіслав. За два тижні, доки вирішувалася справа про перевезення тіла вченого на батьківщину, на польському цвинтарі у рідних Затурцях змурували гробівець на 24 місця. 1 липня тіло покійного було доставлено у батьківський дім, де перебуло останню ніч. Похорон видатного діяча відбувся 2 липня 1931 р. На нього зібралася родина В'ячеслава Казимировича: два брати, удова з донькою, сестра з чоловіком та інші родичі. Приїхали з Луцька і дванадцятьоро українців, що привезли на труну 3 гарні вінки з українськими національними барвами. Зійшлися також кількасот селян із Затурець та сусідніх сіл. Відспівували небіжчика у місцевому католицькому костелі Святої Трійці. Коли везли труну до костелу, православні віруючі попросили дозволу задзвонити у церковний дзвін. Як тільки процесія порівнялася з православним храмом, ударили дзвони і коні, запряжені у катафалк, впали на коліна. На цвинтарі пишних промов не виголошували, а промов українців і зовсім не було: цього не бажала родина. Це додавало багато гіркого почуття до того смутку, що охоплює над домовиною близької людини. Як згадував один з учасників того похорону від українців, на польському затурецькому кладовищі неначе зійшлися дві родини покійного. І кожна з них складала свою шану Липинському. Коли вже по завершенні відправи і замуруванні родинного склепу зайшла розмова між українцями про те, що не виголошено на похороні українських промов, один із місцевих селян на те зауважив: «Ми й без промов знаємо добре, хто був покійний і чий він був. Родина взяла собі його тіло, але душа його наша»²¹⁸¹.

Так спочив в українській землі польський шляхтич, римо-католик, який не зрікся своєї верстви і своєї віри, і при цьому став справжнім Великим Українцем, чийм життєвим дороговказом були слова: «Я хочу, щоб була Україна, щоб був український державний лад на моїй рідній землі».

---

²¹⁸⁰ ЦДАУЛ, ф. 360, оп. 1, спр. 532, арк. 37.

²¹⁸¹ На рідній, не-своїй землі. (Похорон Вячеслава Липинського) // Тризуб. – Париж, 1926. – Ч. 29 – 30. – С. 33 – 34 / ЦДАУ, ф. 15, оп. 1, спр. 129, арк. 192 – 192 зв.

ВИСНОВКИ

В'ячеслав Казимирович Липинський – видатний український історик, політолог, соціолог, релігієзнавець, публіцист, дипломат, політичний діяч, засновник та ідеолог гетьмансько-монархічного руху, фундатор консервативного крила української політичної думки та державницького напрямку в українській історіографії прожив коротке, але яскраве життя.

Народившись у польській римо-католицькій родині кресов'яків на Волині, він із дитинства всотав любов до батьківщини, української землі та культури її народу. Виховуючись в атмосфері, насамперед, польської шляхетської культури, католицької релігійності, Липинський одночасно не відчув у родинному колі захоплення польською національно-державною ідеологією. Натомість із ранніх років йому прищеплювали почуття власної відповідальності за все, що його оточувало: землю, природу, родину, людей, які проживали на спільній з ним території. З ранніх літ у ньому формували крайову свідомість, головними елементами котрої було відчуття нерозривного зв'язку з рідною землею, зі шляхетсько-українськими традиціями, а також місцевий патріотизм.

Значну роль у становленні особистості молодого людини, її світогляду відіграли роки навчання у трьох українських середнєшкільних закладах – Житомирській чоловічій гімназії (1892 – 1898), Луцькій прогімназії (1898 – 1900) та Першій Київській чоловічій гімназії (1900 – 1902). Саме у Житомирській гімназії вірогідно виявилось перше захоплення В. Липинського вітчизняною минувиною під впливом одного із класних наставників юного гімназиста – відомого археолога і краєзнавця, пізнішого засновника Товариства дослідників Волині Я.В. Яроцького. Тоді ж він відчув інтерес до художньої літератури на теми української історії. Загалом В. Липинський отримав фундаментальну гімназичну освіту, блискуче опанував французьку мову. Очевидно, саме в гімназії він зрозумів важливість наполегливості у здобутті знань, що допомогло йому у майбутній ґрунтовній самоосвіті.

Отриманий від природи діяльний активний темперамент спонукав його вже у шкільні роки до громадсько-політичної діяльності у лавах учнівських гімназійних громад. Саме там діяч уперше виявив своє політичне українство та захоплення ідеєю української державної самостійності, став учасником українського національного руху. Особливістю політичного думання майбутнього мислителя у той час стало те, що в згадану ідею самостійності він вклав свій стихійний, органічний, шляхетсько-український консервативний, а одночасно різко протисоціалістичний і протидержавницько-польський зміст.

Важливою складовою світогляду молодого людини, що сформувалася вже в останні роки гімназичного навчання, стала ідея територіального патріотизму. Вона викристалізувалася поступово, як під впливом родинного оточення, так і за посередництвом історичних праць

М.П. Василенка, котрі методологічно ґрунтувалися не на мовно-етнічному, а на територіальному принципі висвітлення історії України.

Не меншу роль у становленні світоглядних уявлень В. Липинського відіграла служба у складі кавалерійського офіцерського корпусу російської армії, де традиційно офіцерство, котре представляло виключно дворянську верству, дотримувалося консервативно-монархічних поглядів. Пієтет, із котрим В. Липинський ставився до військової служби, дозволяє стверджувати, що для нього такі переконання не були чужими. Фактично, саме поєднання зазначених ідейних елементів залишатиметься своєрідною підвалиною політичних поглядів В. Липинського протягом усього життя.

На подальший розвиток світоглядних настанов майбутнього вченого та політика вплинули роки навчання у Краківському Ягеллонському та Женевському університетах. Уже маючи українське підґрунтя власного політичного мислення, В. Липинський поєднав його з окремими елементами, що перейняв їх від польських консерваторів – західногалицьких станьчиків, одним із лідерів котрих був його університетський викладач права В. Яворський. Співзвучними для Липинського виявилися, зокрема, такі їхні постулати, як ідея особливої ролі провідної (історичної) верстви у суспільстві, необхідність підтримання та розвитку середньої селянської й поміщицької земельної власності з метою зниження гостроти соціального конфлікту на селі.

Протягом періоду навчання та подальших самостійних історичних студій у Кракові В'ячеслав Казимирович виявляв і громадсько-політичну активність, що мала виразне українське забарвлення, беручи участь у заходах краківської «Просвіти», української академічної громади, товариства кав'ярні Кіяка. Там же ним були прочитані перші відчити на тему україно-польських стосунків у Правобережній Україні, що стали своєрідною передтечею ідеології заснованого діячем пізніше руху українців-латинників. Громадсько-політична активність В. Липинського, його українська національна свідомість, котра остаточно сформувалася до середини першого десятиліття ХХ ст., певним чином змінила напрям його освітніх інтересів від агрономічних студій до наук гуманітарних, насамперед суспільствознавчого циклу. Зацікавлення питаннями суспільного життя, що вимагали відповідних академічних знань, привели його спочатку до факультету літератури і соціальних наук Женевського університету, а через короткий час – знов до Ягеллонського університету на історичний відділ.

У Женеві Липинський за рік шляхом переважно самоосвіти опанував теорії таких визначних представників соціологічної думки, як речники елітаризму В. Парето й Р. Міхельс, засновник синдикалізму Дж. Сорель, основоположник корпоративізму Ла Тур-дю-Пен, автор «теорії мас» Г. Лебон, апологет войовничого націоналізму та спадкової монархії Ш. Моррас та інші. Добре знання наукового доробку цих учених пізніше стало підґрунтям формування у Липинського цілком своєрідної та оригінальної соціологічно-політологічної концепції українського консерватизму.

На формування історичної свідомості ученого, його історіософії безумовний вплив мала польська історіографія другої половини ХІХ – початку ХХ ст., представлена двома провідними школами – краківською консервативною та варшавською неоромантичною. Цей вплив тісно пов'язаний із його українськими самостійницькими переконаннями. Якщо українська народницька історіографія наголос робила на необхідності постання у майбутньому нового соціального ладу та безкласового суспільства, то в центрі уваги польської історіографії від часів поділів Польщі у ХVІІІ ст. стояли проблеми державно-національного існування польського народу. Цей пріоритет держави, а також пошук шляхів її відновлення у дослідженнях польських істориків (С. Закжевського, Л. Кубалі, Ш. Ашкеназі, С. Смолки, О. Яблоновського, М. Бобжинського, В. Чермака, В. Калінки, Ю. Шуйського, В. Закжевського та інших) захопив В. Липинського і спрямував відповідним чином розвиток його історичного мислення.

Протягом усього дореволюційного періоду В. Липинський провадив надзвичайно активну громадсько-політичну діяльність. Безумовно, найголовнішим серед її численних напрямів слід вважати намагання діяча організувати та ідеологічно уґрунтувати рух українців польської культури, котрий, за його задумом, мав стати важливою складовою загального українського національно-визвольного руху, представляючи у ньому поважну консервативну складову в особі спольщеного шляхетства. Підставою цих намагань було прагнення Липинського, щоб верства, до якої він належав, усіма засобами своєї економічної та культурної сили спричинилася до українського національного зростання, не змінюючи при цьому власної соціальної сутності, не декласуючи себе у соціально-політичному відношенні, не зрікаючись батьківської релігії та культурних традицій, як це було з представниками руху хлопоманів В. Антоновичем та Т. Рильським. Фактично вже тоді у світогляді майбутнього мислителя міцно поєдналися й взаємобумовилися такі ідеї, як українська державна самостійність та визначальна роль у її досягненні шляхетської верстви, котру він вважав за своєю природою державотворчою. Третя ідея, що мала сполучити в собі дві вищезазначені, полягала у прищепленні дворянству, переважно зденаціоналізованому (зрусифікованому на Лівобережжі та полонізованому на Правобережжі) почуття територіального патріотизму, тобто обов'язку перед народом, на землі котрого воно живе та зростає економічно й культурно.

Теорія В. Липинського про територіальний патріотизм сформувалася під впливом родинного виховання, його власних історичних досліджень, розпочатих від 1905 р. Також важливими чинниками її формування слід вважати, з одного боку, глибокий зв'язок із власним соціальним станом, котрий відчував діяч, та з іншого – любов до рідної української землі. Успішне ширення гасла територіального патріотизму серед полонізованої шляхти, на переконання В. Липинського, мало переорієнтувати її з польської (вшехполяки) чи російської (консерватисти-крайовці) державної

ідеї на українську державно-політичну ідею і перетворити на провідну верству політичної української нації. Наслідком відповідних зусиль діяча стала поява у 1909 р. палкого маніфесту-заклику до спольщеного дворянства – «Szlachta na Ukrainie», спроба організаційно оформити рух українців-латинників та започаткувати польськомовний часопис територіалістичної орієнтації «Przegląd Krajowy», орієнтований на весь польський і спольщений елемент в Україні. У цьому виданні Липинський провадив активну публіцистичну й редакційну діяльність, особисто розробляв тематику окремих номерів, намагаючись спрямувати його в русло загальноукраїнського руху, але на основі ідеї територіалізму. Пізніше В'ячеслав Казимирович зробив ще кілька спроб, покликаних чіткіше увиразнити позиції, на котрих стояв гурт українців польської культури. Вони виявилися в проектах започаткування місячника «Przegląd Ukraiński», а згодом – «Życie Ukraińskie», котрі повинні були прибрати виразно український характер. Однак плани не були зреалізованими. Загалом результат цих спроб слід характеризувати як очевидну поразку, що була викликана одразу багатьма причинами, головними серед яких слід вважати шалений опір з боку вшехпольського політичного напрямку, котрий не міг змиритися із появою польського гурту, не орієнтованого на ідею «історичної Польщі»; несприйняття ідей територіалізму ширшим полонізованим шляхетським загалом; втрата дворянством колишніх політичних позицій на переломі XIX та XX ст., а також фактична байдужість до започаткованого Липинським напрямку з боку української демократичної інтелігенції.

Ще однією важливою сторінкою дореволюційної діяльності В. Липинського було його співробітництво у першій українській щоденній газеті «Рада», котре тривало з 1908 року і майже до початку Першої світової війни. Саме там побачила світ лєвова частка його дореволюційної публіцистики (усього 17 статей та одна заява за 5 років). Її зміст відображає погляди видатного діяча на цілу низку важливих громадсько-політичних проблем. Зокрема, розуміючи важливість розвитку національної свідомості українського народу у справі його національного відродження, він уже тоді виступав проти класового принципу у цьому процесі. Така його позиція цілком узгоджувалася зі спробами ширення української політичної свідомості серед спольщеного шляхетства. Переважна більшість писань В. Липинського у «Раді» присвячувалася польсько-українським відносинам в Україні підросійській чи підавстроугорській і відображала їх актуальні проблеми. Також у ряді статей піднімалася проблема російської антиукраїнської політики. У цих дописах він виявив себе як яскравий полеміст, котрий надзвичайно переконливо дискутував із представниками польської та російської преси (представленої такими країнофобськими часописами, як «Dziennik Kijowski», «Gazeta Warszawska», «Киевлянин», «Новое время», «Gazeta Narodowa») та боронив від їх нападок українське національне відродження.

Липинський тісно контактував із редакторсько-видавничим колом «Ради» в особі Є. Чикаленка, С. Єфремова, Ф. Матушевського, А. Ніковського і чутливо реагував на появу в газеті невідповідних, на його думку, матеріалів та публіцистики, зокрема, таких, у яких демонструвалася надмірна лояльність українства до офіційної російської влади і намагання відмежуватися від будь-яких натяків на український сепаратизм. Також він не поділяв обмеження редакційної орієнтації газети боротьбою за національно-культурні здобутки (цю орієнтацію він визначав як політику екстериторіалізму). Натомість вважав необхідною таку лінію провідного українського періодичного видання, яка виявлялася б у змаганнях за політичні права народу на етнографічній українській території. Отже, ідея територіалізму, пропагована В. Липинським, не обмежувалася лише справою повернення полонізованого шляхетського елемента до українського національно-визвольного руху, а й поширювалася ним на загальноукраїнські справи. Необхідність ведення такої територіальної політики він аргументував двома об'єктивними чинниками: культурно-економічною слабкістю українців та значною їх чисельністю, скупченою на одній території.

Через редакторсько-видавниче коло «Ради» Липинський закликав провідників українського руху вести боротьбу за національне усвідомлення зросійщених та спольщених українських політично-творчих елементів, відкинути віру у російський лібералізм та орієнтуватися на самостійну Україну. Також саме у листах до Є. Чикаленка періоду співробітництва з «Радою» ним була вперше висловлена думка про нездібність інтелігенції до політичної та державотворчої акції. Їй він уже тоді, а не після поразки національно-визвольних змагань, як твердить багато дослідників, відводив лише культурно-національні функції. До політично-творчих станів зараховував поміщиків, селян та козаків. Таким чином, уже в дореволюційний період світогляд В. Липинського мав виразне консервативне забарвлення.

Інша ідея, котру послідовно відстоював видатний діяч, полягала в його орієнтації на боротьбу за незалежну Україну. Звідси витікала і його позиція, згідно з якою саме політичний напрям українського національно-визвольного руху він вважав за пріоритетний, тоді як більшість очільників українства відкидали самостійництво навіть як ідею, а свою практичну діяльність зводили до примітивного культурництва. В. Липинський уже в дореволюційний час брав участь у таких акціях, що мали на меті політизацію українського руху, а його безпосередня заслуга полягає у спробах перетворити самостійницьку ідею на програму практичної політики. На львівських березневих 1911 р. нарадах українських наддніпрянських діячів, а також у заходах, що стали вислідом цих нарад, він закликав вести боротьбу за самостійну Україну без спирання на зовнішні сили, пропагувати в Європі виразну українську політичну ідею. В. Липинський заперечував можливість розв'язання українського питання у демократичній Росії та висловлював думку про конституційну монархію

як необхідну форму правління у майбутній незалежній українській державі. На основі ґрунтовного аналізу міжнародної та внутрішньої ситуації напередодні Першої світової війни він запропонував реальні кроки втілення самостійницької ідеї у життя.

Як засвідчує підготовлений ним проєкт «Меморіалу до УІК про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі», політичний і соціально-економічний розвиток майбутньої Української держави у візії В. Липинського вже в дореволюційний період ґрунтувався на основних принципах його пізнішої концепції української дідичної монархії. У той час діяч ще намагався поєднати консервативні постулати із окремими революційно-демократичними гаслами. Це слід пов'язувати з його розумінням шляхів досягнення головної політичної мети – здобуття Української незалежної держави. Вони, на переконання мислителя, полягали у необхідності поєднання гасел «політичної революції» (тобто боротьби за власну державу) із соціальною та економічною революційною пропагандою серед народних мас. Як політик-ідеаліст він уже тоді відстоював позицію, що будь-якій політично-організаційній роботі має передувати серйозна ідейна агітація широких народних мас. Наслідком теоретико-ідеологічних зусиль В. Липинського та практичної діяльності його соратників у львівських нарадах стало заснування з початком Першої світової війни «Союзу визволення України», що своєю метою проголосив боротьбу за досягнення державної самостійності України.

Отже, вже в дореволюційний час політичний світогляд В. Липинського спирався на три провідні постулати: консерватизм, територіальний патріотизм та боротьба за Українську незалежну державу. Однак ця консервативно-самостійницька політична програма діяча не була сприйнята народницько-демократичним українським загалом.

Незважаючи на те, що В. Липинський, як представник українського руху, у своїй громадсько-політичній діяльності віддавав перевагу насамперед політичним її формам, поза його інтересом не залишилося також і культурництво, якому він присвятив досить тривалий період з дореволюційного часу, розглядаючи його як складову різномірної за формами, але єдиної за сутністю української національної ідеї. Свій вияв культурницька праця діяча знайшла у просвітницькій та видавничій діяльності. На цьому полі він активно співпрацював із такими діячами, як Б. Грінченко та В. Доманицький. Перший залучив його до просвітницької роботи, спонукавши вступити на початку 1909 р. до складу київського товариства «Просвіта». Практичний внесок у просвітництво В. Липинський реалізував через пошукову, перекладацьку та бібліографічну роботу, а також через організацію культурно-просвітницького селянського гуртка у батьківських Затурцях, а згодом – у власних поміщицьких посіlostях на Уманщині. Крім того, він заітував до вступу у київську «Просвіту» й кількох представників спольщеного правобережного шляхетства, яке, згідно з його теорією територіального

патріотизму, мало виконувати свій культурний обов'язок перед українським народом.

Ще один важливий напрям культурницької праці В. Липинський здійснював через видавничу діяльність, котра виявилася в його участі у заснованій разом із В. Доманицьким видавничо-просвітній спілці «Селянська книжка» (1908 – 1910 рр.). В'ячеслав Казимирович провадив у ній всю організаційну роботу (котра полягала у вирішенні питань фінансового забезпечення видавничих проєктів, їх художнього оформлення, типографського друку, реалізації продукції), а також редакторсько-бібліографічну. Крім трьох брошур авторства В. Доманицького, В. Липинський видав також у 1909 р. працю М. Драгоманова «Пропаший час: Україна під Московським царством (1654 – 1876)», надаючи їй важливого значення у справі ширення національно спрямованого політичного мислення серед українців.

До культурно-просвітницького напрямку громадської діяльності В. Липинського слід віднести і його участь у другому виданні «Історії України-Русі» М. Аркаса. Вона виявилася у підготовці своєрідного проєкту нового видання, розробленого на прохання автора і використаному згодом лише частково. По смерті М. Аркаса та В. Доманицького Липинський здійснював деяку коректурну працю другого видання «Історії», а також надав кілька віднайдених ним під час власних архівально-історичних студій ілюстрацій. Саме завдяки його ідейному впливу в новому виданні Аркасової праці з'явилися значно більш відчутні національно-державні акценти.

Загалом В. Липинський розумів та відстоював необхідність цілеспрямованої культурно-просвітницької праці серед українського народу, оскільки бачив її безпосередній вплив на зростання національної свідомості українців, що належали до різних класів і станів. Остання ж мала стати запорукою й успішної боротьби за національне визволення. Саме тому він спонукав визначних представників українства (М. Грушевського, С. Єфремова) видавати окремими відбитками (у вигляді брошур) найбільш резонансні статті їхнього авторства з метою їх значного поширення.

Від 1905 – 1906 рр. В. Липинський вів самостійні історичні дослідження української минувшини, акцентуючи увагу насамперед на добі Козаччини і Хмельниччини, а в них – ставлячи у центр своєї дослідницької уваги з'ясування історичної ролі шляхти у загальноукраїнських державотворчих потугах. Для нього вже тоді історія була не просто академічною наукою, а засобом розбудження національної свідомості, ширення українських державницьких ідей насамперед серед зденаціоналізованої шляхетської верстви. Таке специфічне ставлення вченого до історичної науки, як до важливого інструменту в справі виховання національної свідомості, визначало й відповідну специфіку його історіософії, що увиразнилася вже в дореволюційний час і мала своїм

ядром ідею української державності, а також ідею визначальної ролі шляхти у переломних епохах вітчизняної минувшини.

Ретельне вивчення ранніх наукових праць історика (1908 – 1912 pp.), серед яких особливе місце посідає низка його студій, підготовлених для збірника «Z dziejów Ukrainy», переконливо доводить те, що вони містять глибокий аналіз таких проблем, як зародження у середовищі українського панства державотворчої української ідеї, участь шляхетства у державотворчих процесах української минувшини, еволюція української політичної думки у напрямі усамостійнення України, становий склад суспільства та роль окремих класів-станів у процесах творення власної держави. При цьому вчений підкреслював особливе значення шляхетства, як головного репрезентанта самої державницької ідеї та провідного твірного прошарку, що забезпечує реальне її втілення. Таким чином, історіософію науковця у той час визначали дві наскрізні ідеї – традиційність державотворчих потуг українців та головна роль національної еліти (насамперед шляхетства, козацької старшини) у їх реалізації. Саме це дозволяє стверджувати, що конституювання державницького напрямку в українській історіографії було започатковано ще в дореволюційний час, а не за часів Першої світової війни чи після поразки українських національно-визвольних змагань, як вважає більшість дослідників. І його беззаперечним фундатором був саме В. Липинський.

До початку Першої світової війни вчений активно співпрацював із Науковим товариством імені Тараса Шевченка у Львові, ставши навесні 1908 р. звичайним його членом, а у грудні 1909 р. – увійшовши до складу його археографічної комісії. Паралельно з власними архівальними студіями він вів роботу з підготовки збірок документів часів Козаччини, котрі мали бути опубліковані як частина серійних видань НТШ. Уходження до кола співробітників НТШ сприяло встановленню тісних наукових контактів ученого з такими українськими істориками, як М. Грушевський, І. Кривецький, С. Томашівський та інші. Обрання Липинського у березні 1914 р. дійсним членом товариства означало визнання його наукової праці в галузі української історії серед вітчизняного наукового олімпу.

Проведений аналіз участі діяча у національно-визвольних змаганнях протягом 1917 – 1919 pp. дозволяє спростувати усталений історіографічний стереотип про те, що він сформувався як зрілий політичний діяч лише в еміграційний період. Саме цей важливий історичний період перетворив його не лише на активного політика, а й послідовного та виваженого державного діяча. За революційної доби він яскраво виявив себе у кількох сферах громадсько-політичної й державотворчої діяльності – пам'яткоохоронній, публіцистично-агітаційній, організаційно-військовій, організаційно-партійній, ідеологічно-партійній, виборчій та дипломатичній. При цьому в усіх зазначених сферах він послідовно відстоював ідею української державної самостійності.

На початковому етапі української революції (1917 р.) В. Липинський став одним із очільників Української військової громади у Полтаві, котра протягом усього періоду своєї діяльності саме завдяки його наполегливим зусиллям мала виразно національний характер і відзначалася впевненою орієнтацією на державну українську незалежність. В. Липинський став одним із засновників першої української національної партії консервативного спрямування – УДХП. Його роль полягала не лише в безпосередній участі в організаційному становленні цієї політичної організації, а й ідеологічному оформленні її програмових засад, котрі фактично визначали всю політичну діяльність партії протягом доби національно-визвольних змагань. Виявляючи гнучкість політичного мислення й ураховуючи реальну політичну кон'юнктуру того часу, він був готовий йти на деякі компроміси у питанні форми державно-політичного устрою заради досягнення головної мети національно-визвольних змагань – здобуття Україною власної державності.

Прилучившись до участі у державному будівництві за часів Гетьманату П. Скоропадського, він виявив себе як талановитий дипломат та державний муж, що безпосередньо сприяв налагодженню зовнішньополітичного співробітництва України та піднесенню її авторитету на міжнародній арені. Державницька візія В. Липинського у той час полягала у відстоюванні ідеї єдиного національного фронту в боротьбі за збереження української незалежності, а також територіально-державного принципу внутрішньої й зовнішньої політики.

Поразка національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр. привела Липинського до переконання у необхідності ґрунтовного теоретичного розроблення нової концепції українського державотворення. Як політик-ідеаліст він надавав великого значення питанню загальнонаціональної ідеї, без охоплення котрою всього народу вважав неможливим будівництво української держави. За достатньо короткий час йому вдалося створити теорію класократичної гетьманської трудової монархії, котра стала ідеологічною програмою одного з найбільш потужних політичних напрямів української еміграції в Західній Європі, США, Канаді, Латинській Америці, а також на західноукраїнських землях – українського гетьманського руху. В її основу була покладена теза про єдино можливу форму політичного устрою майбутньої української держави у вигляді спадкового традиційного українського гетьманства.

Розробляючи концепцію успішного українського державотворення, В. Липинський виходив із таких обов'язкових умов, як примат духа над матерією у справі державного будівництва; відтворення структури української нації шляхом урівноваження її лівої поступової та правої консервативної частини; організація політично-творчих консервативних національних елементів – еліти, провідної верстви, до якої зараховував, у першу чергу, землевласників-хліборобів, – спроможних вести боротьбу за здобуття української незалежності та реалізовувати цю незалежність у розбудові держави; орієнтація провідників нації виключно на власні сили,

без залучення сил зовнішніх; віддання пріоритету внутрішній політиці замість зовнішньої; протиставлення ідеї територіального патріотизму ідеї націоналізму; консолідація всіх класів і верств українського народу навколо ідеї української державності, уособленням та символом котрої мав бути дідичний гетьман; усунення інтелігенції від управління державою та обмеження її функцій виключно культурно-національним полем. При цьому він відкидав демократію як конструктивну державотворчу силу (але не як свободу) і наголошував на необхідності монархічної форми політичного устрою як єдиного засобу протистояти сваволі і неорганізованості провідників нації. Таким чином, основою успішного державотворення в Україні мислитель вважав консерватизм, територіалізм та неомонархізм.

До безперечних заслуг В. Липинського належить те, що він був першим українським політичним мислителем, який теоретично сформулював проблему легітимності влади. Навіть вибір гетьманства обґрунтовувався ним із позицій легітимізму, оскільки це була традиційна форма української державно-національної влади (за часів Хмельниччини та у 1918 р.). Із проблемою легітимності влади мислитель також тісно пов'язував необхідність її персоніфікації. В українському варіанті така персоніфікація мала втілитися у конкретному гетьманському роді (династії). Обґрунтування персоніфікації роду П. Скоропадського та його права на гетьманство В. Липинський виводив з відповідної генеалогії, а також із факту законності відновлення гетьманської форми правління у 1918 р. (на підставі «мандату», наданого П. Скоропадському з'їздом хліборобів-власників). Однак при цьому мислитель був переконаний, що гетьман не має бути лідером започаткованого ним політичного напрямку, а лише символом чистоти ідеї та її репрезентантом. Так само і у майбутній українській державі гетьман-монарх не повинен бути абсолютним самодержцем, а лише «маєстатом нації», навколо якого ця остання об'єднується. Отже, Липинський відстоював варіант не абсолютної, а конституційної монархії, за англійським зразком.

Крім ідеологічної роботи з обґрунтування консервативно-монархічної теорії української державності, Липинський на початку 1920-их рр. разом із соратниками С. Шеметом, Д. Дорошенком, О. Скорописом-Йолтуховським, А. Монтрезором, М. Кочубеєм, Л. Сідлецьким, М. Тимофіївим, провів потужну організаційну роботу із заснування нової політичної структури, що мала об'єднувати представників гетьманського руху. Її наслідком була поява у грудні 1920 р. УСХД, що став своєрідним організаційним осердям та ідеологічним центром усього політичного напрямку. Союз мав бути організацією орденського типу із суворою дисципліною та струнким ідеологічним базисом. Саме навколо нього мали згуртовуватися інші гетьманські організації, створені на основі класово-територіального принципу. Адже УСХД задумувався В. Липинським як політичне об'єднання, що мало на меті самоорганізацію хліборобського класу (дворян, селян, козаків), без якої, згідно з теорією трудової монархії,

неможливо було розпочинати ніякої державотворчої діяльності. Протягом 1920-их рр. до гетьманського руху приєдналися інші гетьманські організації – переважно хліборобські, а також січові (військові за своєю сутністю), створені в різних країнах Європи, США та Канаді, а також на землях Західної України. Діяльність більшості з них В'ячеслав Казимирович скеровував через листування з їхніми очільниками.

З метою прищепити українцям розроблену ним ідеологію українського консерватизму та монархізму В. Липинський вів активну публіцистичну полеміку аналітичного характеру у гетьманських часописах «Хліборобська Україна» та «Бюлетень Гетьманської управи». Крім того, завдяки своєму надзвичайному авторитетові, особистим зв'язкам, інтенсивному листуванню він зумів певним чином налагодити досить ефективно використання впливової української преси для ширення ідеології започаткованого ним політичного напрямку. Результатом цієї роботи стало те, що хліборобам-державникам удалося повернути на свій бік ту частину українців, котра розчарувалася у гучних політичних гаслах українських партій соціалістичного гатунку.

Однак з другої половини 1920-их рр. в середині гетьманського проводу почали наростати суперечності, що виявилися внаслідок зіткнення двох ліній розвитку політичного напрямку – ідеалістичної, котру заступав В. Липинський, та реалістично-практичної, відстоюваної прибічниками П. Скоропадського. В основі протистояння лежали ідеологічні та тактичні причини. Ідеологічним підґрунтям конфлікту стали різні уявлення опонентів щодо ролі гетьмана як у проводі гетьманського руху в еміграції, так і у майбутній державі. Фактично дві сторони заступали дві відмінні версії монархізму. Якщо Липинський відстоював конституційну монархію, то його опоненти і, насамперед, П. Скоропадський, схилилися до авторитарної версії монархічного устрою. Тактична причина протистояння виявилася у засадничому невизнанні ідеологом руху будь-якої зовнішньої допомоги, у той час, як його опоненти відстоювали принцип «реалістичної політики», що полягав у пошуках сторонніх чинників, від яких очікували підтримки у здійсненні власної політичної акції.

Остаточний розрив із П. Скоропадським та його прибічниками змусив В. Липинського з метою врятування розробленої ним ідеї вдатися у вересні 1930 р. разом з невеличким колом однодумців – М. Кочубеєм, В. Залозецьким, Р. Метельським, В. Кучабським, М. Савур-Ципріяновичем – до заснування нової політичної організації – «Братства українських класократів-монархістів, гетьманців». Воно спиралося на стару ідеологію за винятком питання вибору правлячої династії, котре відкладалася до часу виборювання Україною незалежності та створення Української держави. Невдала перша спроба організації політичного руху, спрямованого на відновлення української державності у формі спадкового гетьманства, змусила В. Липинського визнати помилковою ідею персоніфікації гетьманського роду. Також одним із найголовніших завдань новоствореного Братства проголошувалася необхідність перевиховання

українського громадянства, піднесення його морального, культурного та політичного рівня у дусі класократичної ідеї. Для Липинського, як політика-ідеаліста, це було запорукою майбутньої реалізації розробленої ним теорії.

В часі еміграції політичний світогляд діяча продовжував, як і в дореволюційний час, безпосередньо впливати на засадничі основи його наукової творчості. Більше того, наука перетворилася тепер для Липинського на засіб теоретичного обґрунтування ідеологічного базису гетьмансько-монархічного руху. Його три наукові твори цього періоду – історична монографія «Україна на переломі», політологічний трактат «Листи до братів-хліборобів», а також релігієзнавча розвідка «Релігія і церква в історії України» – є, по суті, науково-концептуальною основою його політичних ідеологем.

Історична монографія «Україна на переломі» мала на меті, насамперед, довести традиційність державно-організаційних змагань української нації. Липинський першим серед українських істориків представив добу Хмельниччини не як боротьбу поневолених мас за справедливий суспільний лад, а як цілеспрямовані кроки на шляху до створення власної держави. Ця ідея української державності набуває у монографії порівняно з дореволюційними дослідженнями завершеного концептуального вигляду. Причому вчений здійснює проєкцію історичної минувшини на невдалий досвід новітнього українського державотворення, намагаючись віднайти раціональні шляхи побудови омріяної ним Української держави.

Відповідно до своєї політологічної концепції він акцентує увагу на трьох основних проблемах: побудова української держави, роль еліти (аристократії) і роль видатної особи (зокрема, гетьмана Богдана Хмельницького) в історії вітчизняного державотворення XVII ст. Поразка сучасних йому національно-визвольних змагань спричиняє переоцінку вченим навіть окремих терміносистем. Зокрема, у монографії виразно виявляється протиставлення таких термінів, як «поступ», «демократизм», «революція» (котрі у Липинського мають негативне змістове забарвлення) іншому ряду понять, як-от: «консерватизм», «монархізм», «традиція». Крім того, історик віддає перевагу термінові «нація» перед терміном «народ», оскільки концептуально пов'язує процеси державо- та націєтворення.

Глибше, ніж у дореволюційний час, аналізуючи питання про форми державного устрою за часів Хмельниччини й беручи до уваги монархічні та абсолютистські плани гетьмана, дослідник усебічно розвинув власну теорію гетьманату, що базувалася на династично-дідичних засадах зі становою репрезентацією. Автор монографії зосередився на доведенні постулату про те, що на тому етапі історичного розвитку найперспективнішою формою державного устрою України була гетьманська монархія, бо саме вона могла легітимізувати державну владу, а значить забезпечити її міцність. Таким чином, державницька

методологічна концепція вченого набула у цій праці свого завершеного вигляду.

«Листи до братів-хліборобів» стали, з одного боку, працею ідеологічно-практичного значення для всього гетьмансько-монархічного руху, а з іншого, – синтетичним дослідженням, котре поєднувало в собі елементи одразу кількох галузей соціального знання – історії, політології, соціології та філософії. У ній був зроблений глибокий аналіз причин поразки українських національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., серед яких головними мислитель вважав неспроможність української революційної демократії здійснювати успішне державотворення, її монопольне становище як «представниці української нації» та усунення від державотворчих процесів консервативних елементів, проведення політики національного розбрату, відсутність у представників демократичної влади національного й державницького ідеалізму.

У «Листах» учений обґрунтував залежність творення української нації від процесу державотворення. Твердження, що без української держави не може існувати української нації – стало прямою антитезою ідеологемі теоретика інтегрального націоналізму Д. Донцова про творення держави нацією. Липинський виокремлював статичні (мова, територія, культура) та динамічні (наявність державотворчої провідної верстви) елементи націєтворення. Звідси його переконання, що лише власна держава перетворює етнографічну масу на повноцінну свідому державну політичну націю. Ця ідея спільної української політичної нації як органічної основи її єдності є безперечним здобутком державницької політологічної концепції В. Липинського.

У справі державотворення Липинський відводив головну роль національній аристократії (політичній еліті, котру він також називав «провідною верствою» або «активною меншістю»). Підставовими чинниками для перетворення суспільної групи на провідну верству вважав спільний економічний інтерес, історичну традицію та спільні культурні цінності. В Україні такою єдиною суспільною групою бачив хліборобський клас (через нерозвиненість індустріально-продукуючого класу буржуазії та пролетаріату). Специфіка візії мислителя полягала у тому, що до хліборобського класу він зараховував усіх, хто посідав власну землю і на ній власною працею – чи індивідуальною, чи, зорганізовуючи найманих працівників, – веде господарство, виробляючи сільськогосподарську продукцію. Обстоюючи ідею розвитку хліборобського класу, вчений особливо наголошував на неприпустимості таких соціальних експериментів, здійснюваних свого часу національно-демократичними провідниками українців, як скасування приватної власності на землю. Механізм подолання антогонізму між бідними та багатими хліборобами вбачав у необхідності проведення аграрної реформи, що передбачала ліквідацію паразитарної земельної посілості, планову парцеляцію великих земельних володінь, а також накладання на

всіх земельних власників державних, громадських та економічних обов'язків пропорційно до розміру їх земельної власності.

Окремо у своїй теорії ролі провідної державотворчої верстви В. Липинський обґрунтовував значення представників українського панства. Саме на нього покладав завдання об'єднання всього хліборобського класу, а, отже, й об'єднання української нації та будівництва української держави, оскільки саме ця частина хліборобів володіла державною політично-організаторською традицією. Єдиним засобом повернути представників зденационалізованого дворянства до праці на благо свого народу та своєї держави вважав монархічну форму влади. Теоретично обґрунтовуючи ідею відродження української державності виключно у монархічній формі, учений апелював до історичного досвіду усіх великих держав, котрі обов'язково пройшли через монархічний етап свого розвитку. Трудову українську національну монархію у формі діничного гетьманства В. Липинський уявляв собі як своєрідну піраміду, на вершині котрої стояв би гетьман-монарх, уособлюючий єдиновладдя національної ідеї над усіма класами, а не повновладдя якоїсь однієї верстви чи класу над рештою нації. Соціальну ж організацію різних класів у такій державі він уявляв у вигляді класових організацій та установ.

Значним внеском ученого у політологію стала розвинена ним у «Листах до братів-хліборобів» теорія про три провідні методи організації національної аристократії – класократію, охлократію та демократію. Серед цих трьох методів лише класократія, на думку мислителя, створює умови для розвитку нації як територіальної, матеріальної та культурної спільності. Класократичний устрій відзначається рівновагою між владою і свободою, між консервативними та поступовими силами. Провідна верства у такому суспільстві представлена «войовниками» та «продуцентами». При класократії панування активної меншості завжди обмежене владою монарха, але й влада голови державного апарату, у свою чергу, обмежена законом. На думку вченого, саме такий тип організації національної аристократії мав місце у добу могутності України за гетьманування Богдана Хмельницького. Класичним прикладом класократії вчений також вважав англійську монархію. І саме на такий метод організації національної аристократії він орієнтував українську суспільність.

При демократії державна влада належить або «багатіям-плутократам», або найнятим ними політикам-професіоналам з представників інтелігенції. Тому ця влада є знаряддям реалізації не народних, а приватних інтересів. Крім того, необмежений демократичний індивідуалізм підриває основи суспільної дисципліни та правопорядку. Типовим прикладом демократії вчений вважав УНР.

До держав, де національна аристократія організована за допомогою методу охлократії, Липинський відносив усі революційні диктатури, більшовизм та фашизм. Для них притаманне зосередження політичної та духовної (церковної, ідеологічної) влади в одних руках. Сама нація у таких

державих не має чіткої соціальної стратифікації, являє собою політично безформенну, економічно і расово нездиференційовану юрбу, котрою владна еліта править за допомогою міцно спаяної організації та терору. Сама провідна верства у такій державі складається з чужинців-кочовиків або місцевих здекласованих і матеріально непродукуючих елементів.

У праці «Релігія і церква в історії України» вчений проаналізував релігійно-церковні питання у державному будівництві. Наполягаючи на необхідності розжевування політично-державної та церковно-релігійної сфер, він, тим не менше, визнавав за останньою важливу функцію соціально-організуючого начала. У цій розвідці Липинський проаналізував різні типи взаємовідносин держави і церкви за трьох типів організації національної аристократії. Найбільш прийнятним В. Липинський вважав той тип цих взаємовідносин, котрий є характерним для класократичного політичного устрою. При ньому релігія та церква посідають у суспільстві належне їм місце. Держава визнає авторитет церкви у справах духовних, а церква визнає авторитет держави у справах світських. Представники світської влади у такому соціумі добре розуміють, що виконати належним чином організаційне, державне завдання ця спільнота зможе лише за умови дотримання приписів релігії, визнання й підтримки авторитету духовної влади. Липинський виступав за релігійний плюралізм у багатоконфесійній Україні і застерігав проти міжконфесійної ворожнечі. На його думку, усі церкви в Україні повинні бути рівноправними при деякій перевазі церкви православної, оскільки до неї належить більшість населення України. Також він указував на необхідність синтезу східних та західних культурних начал, притаманних Україні історично, та застерігав проти спроб поборювати будь-яке з них.

Протягом 1920-их – початку 1930-их рр. В. Липинський брав участь у громадському та культурному житті еміграційної та західноукраїнської суспільності. Зокрема, він був учасником перших нарад, що мали на меті створення в еміграції Українського культурного інституту. Цей задум згодом утілювався в інших формах: як Соціологічний інститут та Український вільний університет у Відні. Також короткий час він належав до складу Українського громадського комітету допомоги емігрантам в Австрії (УГДК) і навіть виступав посередником у справі одержання комітетом благодійного внеску від П. Скоропадського. У 1923 – 1924 рр. він був членом віденської Ліги української культури, котра об'єднувала українську студентську молодь та науковців в Австрії. Липинський опікувався там проблемами історії громадської думки в Україні. Одним із перших він був запрошений і на викладацьку роботу в Українському вільному університеті (Відень, Прага), де мав читати курс лекцій з історії гетьманування Б. Хмельницького, однак хвороба не дала йому змоги реалізувати цю можливість. У 1923 – 1926 рр. тісну співпрацю вчений мав і з Українським історико-філологічним товариством у Празі, що було найавторитетнішою науковою спілкою істориків та мовознавців у еміграції. 7 жовтня 1924 р. його обрали дійсним членом УІФТ. Хвороба не

дозволяла брати йому безпосередню участь у засіданнях товариства, однак він уважно слідкував за його діяльністю, студіював опубліковані праці його членів, обговорював розвідки учених у приватному листуванні.

Найяскравішою сторінкою його наукової діяльності в останній період життя слід вважати співпрацю із Українським науковим інститутом у Берліні (листопад 1926 – вересень 1927 рр.). Липинський відграв непересічну роль в організаційному становленні УНІ-Б, вплинув на формування характеру інституту не лише як академічно-наукової, а й громадсько-політичної установи, розгорнув у Берліні, незважаючи на хворобу, плідну наукову і науково-педагогічну діяльність, очоливши кафедру історії української державності, почав формувати власну наукову школу. Саме завдяки йому УНІ-Б став не просто науковою установою, а виконував ще й певні функції політичного характеру, пов'язані з розвоєм концептуальних та організаційно-практичних питань гетьмансько-хліборобського руху в середовищі еміграції. Як науковець він за рік праці у Берліні підготував лекційний курс «Основи теорії форм держави та уряду», монографію «Теорія правління», керував роботою семінару з питань історії боротьби України за державну самостійність, а також науковою роботою стипендіатів із закінченою вищою освітою (Д. Оляничина, В. Кучабського, І. Лоського, М. Базилевського), яких можна вважати представниками державницької наукової школи В. Липинського.

Непересічна та неординарна постать В'ячеслава Казимировича Липинського – романтика й ідеаліста, з одного боку, і практичного політика, що надзвичайно точно розумів причини невдач державотворчих потуг українців, з іншого, ще довго буде цікавити дослідників його творчості. Спадщина видатного мислителя, основоположника українського консерватизму й зараз залишається актуальною. Його думки щодо територіального патріотизму, спільної української політичної нації, консолідації суспільства навколо єдиної провідної ідеї української незалежності мають надзвичайно потужний ідеологічно-творчий потенціал і для сучасного етапу українського державного будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Архівні

1 – 177. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*

Ф. 907. - *Полтавська міська комісія по виборах до Українських Установчих зборів, м. Полтава. 1917 1918.* – оп. 1, спр. 5, 6.

Ф. 3198 – *Посольство УД в Австро-Угорщині у Відні.* – оп. 1, спр. 1, 2, 3, 4, 5; оп. 2, спр. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.

Ф. 3518 – *Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині.* – оп. 1, спр. 2, 5, 20, 101.

Ф. 3581. – *Посольство Української Народної Республіки в Австрії, м. Відень, . 1918.* – оп. 1, спр. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; оп. 3, спр. 1, 2, 5, 6, 8, 10, 15, 115, 117, 124, 209, 327, 339.

Ф. 3695 – *Шелухін Сергій Павлович.* – оп. 1, спр. 67, 208.

Ф. 3696 – *Міністерство іноземних Справ УНР (Директорія).* – оп. 1, спр. 1, 4, 19, 52, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 109, 110, 111; оп. 2, спр. 1, 2, 5, 87, 143, 144, 200, 202, 205, 236а, 315; оп. 3, спр. 1, 6, 7, 8, 28, 48.

Ф. 3766 – *Міністерство закордонних справ Української Держави. Департамент загальних справ.* – оп. 1, спр. 1, 2, 3, 16, 22, 23, 25, 27, 29, 45, 46, 47, 50, 53, 54, 57, 64, 85, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 147, 148, 157, 160, 165, 193, 194, 287, 288; оп. 2, спр. 21, 22, 25, 26, 31; оп. 3, спр. 1, 2, 3, 8, 9.

Ф. 3807 – *Жук Андрій.* – оп. 1, спр. 6, 7, 10, 11, 13; оп. 2, спр. 14, 43, 48, 49, 53.

Ф. 3859 – *Український «Вільний університет» в Празі 1921 – 1945.* - оп. 1, спр. 134, 135, 426; оп. 2, спр. 1; оп. 3, спр. 11, 12.

Ф. 3956 – *Антонович Дмитро Володимирович.* – оп. 1, спр. 6, 8, 14; оп. 2, спр. 21, 43, 45, 46.

Ф. 4158 – *Український науковий інститут у Берліні.* – оп. 4, спр. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9.

Ф.4352 – *Український громадський допомоговий комітет в Австрії (1921 – 1924).* – оп. 1, спр. 7, 23.

Ф. 4363. – *Редакція часопису «Розбудова нації» – орган провладу українських націоналістів. (м. Прага) – оп. 1, спр. 1.*

Ф. 4372 – *Українське історико-філологічне товариство в Празі. 1923 – 1944.* – оп. 1, спр. 1, 2, 4, 5, 70, 71, 74, 75.

Ф. 4381 – *Гехтер Максим Григорович.* – оп. 1, спр. 3.

Ф.4385 – *Українське пресове бюро у Відні.* – оп. 1, спр. 1.

Ф. 4456 – *Василько Микола Миколайович (1868 – 1924) – громадський і політичний діяч, представник УНР у Відні, посол УНР у Швейцарії й Німеччині (1914 – 1924).* – оп. 1, спр. 1.

Ф. 4458 – Гурток студентів-українців при університеті в м. Берліні. 1924 – 1928. – оп. 1, спр. 3.

Ф. 4465 – Колекція окремих документів, матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб. 1901 – 1942. – оп. 1, спр. 31, 32, 44, 45, 46, 153, 319, 553, 567, 757, 777, 950, 1090.

178 – 206. **Центральний державний архів громадських об'єднань України**

Ф. 269 – Колекція документів «Український музей в Празі», кінець XIX ст. – 1948 р. – оп. 1, спр. 9, 18, 19, 20, 21, 107, 162, 163, 165, 206, 390, 391, 404, 419, 425, 490, 569, 573, 423, 424, 425, 1108; оп. 2, спр. 8, 10, 12, 82, 84, 85, 92, 251, 252,

207 – 248. **Центральний державний історичний архів України, м. Львів.**

Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка, м. Львів 1873 – 1939; 1941 -1944 рр. – оп. 1, спр. 42, 371, 374, 388, 113, 126, 178; оп. 2, спр. 113, 178.

Ф. 359. – Осип Назарук (1883 – 1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч, спр. 478, 1894 – 1944. – оп. 1, спр. 9, 20, 22, 23, 24, 131, 201, 251, 252, 265, 275, 313, 316, 326, 337, 373, 378, 392.

Ф. 360. – Володимир-Степан Старосольський (1878 – 1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор, спр. 670, 1793 – 1940. – оп. 1, спр. 532.

Ф. 362. – Кирило Студинський (1868 – 1941), історик мови і літератури, голова НТШ (1923 – 1932), академік ВУАН (1924 – 1933, 1939 – 1941), спр. 522, 1776 – 1944. – оп. 1, спр. 290, 336, 338.

Ф. 367. – Богдан-Валеріан Ярошевський (1870 – 1914), політичний діяч, письменник, журналіст, спр. 40, 1849 – 1914. – оп. 1, спр. 10, 12, 13, 15, 28, 32, 39.

Ф. 368. – Степан Томашівський (1875 – 1930), історик, публіцист, політичний діяч, дійсний член НТШ, спр. 208, 1845, 1894 – 1930. – оп. 1, спр. 136, 164, 172, 173, 183, 199.

Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординат, м. Львів. 1863. – 1945 рр. – оп. 1., спр. 607.

Ф. 581. – Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР та ЗУНР (213 справ, 1914 – 1939). Бюджет УД на 1918 рік, документи військово-санітарної комісії УНР в Австро-Угорщині у справах військовополонених та інтернованих. – оп. 1, спр. 21.

249 – 259. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ.*

Ф. 295. – *Київський тимчасовий комітет у справах друку.* – оп.1, спр. 189, 210.

Ф. 275. *Київське охоронне відділення.* – оп. 1. спр. 58, 1727.

Ф. 1235. *Грушевські – історики, лінгвісти.* – 1830 – 1958. – оп. 1, спр. 92, 303, 411, 634.

Ф. 1335. *Волинське губернське жандармське управління.* – оп. 1, спр. 1528, 1546, 1564.

260 – 279. *Центральний державний архів зарубіжної україніки*

Ф. 12. *Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша половина ХХ ст.). 1913 – 1944.* – оп. 1, спр. 2.

Ф. 13. *Колекція документів діячів науки та культури на еміграції (1902-1974).* – оп. 1, спр. 2.

Ф. 15. *Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном. ХІХ – поч. ХХ ст.* – оп. 1, спр. 7, 8, 9, 10, 21, 29, 36, 59, 60, 115, 118, 120, 121, 130, 170; оп. 2, спр. 16, 31, 42.

280 – 303. *Державний архів Житомирської області*

Ф. 72. *Житомирська перша чоловіча гімназія.* – оп. 1, спр. 639, 640, 653, 656, 669, 670, 675, 698, 707, 715, 716, 723, 733, 734.

304 – 323. *Державний архів Полтавської області*

Ф. 1057. *Полтавська рада робітничих і солдатських депутатів, м. Полтава Полтавської губернії. 1917.* – оп. 1, спр. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 73, 74, 81.

Ф. 1066. *Полтавська окружна по виборах до Установчих зборів комісія, м. Полтава Полтавської губернії. 1917.* – оп. 1, спр. 3, 4, 5, 14, 19, 32, 33, 34.

324 – 332. *Державний архів м. Києва*

Ф. 108. *Перша чоловіча гімназія, 6813 спр., 1844 – 1911 рр.* – оп. 73, спр. 4, 7; оп. 74, спр. 1, 2, 7; оп. 75, спр. 3, 6, 7; оп. 93, спр. 915.

333 – 362. *Відділ рукописів та фонду текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України*

Ф. 47. Доманицький В.М. – спр. 218, 219, 229, 236, 237, 238, 244, 257, 261, 264, 402, 571, 572, 573, 574, 579, 580, 588, 599, 845, 900, 903, 1010, 1013, 1014, 1016, 1017, 1035.

Ф. 62. Гнат Хоткевич. – спр. 142, 875,

363 – 385. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського*

Ф. 95. – Доманицький В.М. – № 53.

Ф. 246. – «Літературно-науковий вісник» (1898 – 1939): загальноукраїнський журнал літератури, науки та громадського життя. Колекція архівних документів. 1883 – 1922. – № 75, 76, 77, 78.

Ф. 44. – «Рада» (1906 – 1914): Українська щоденна газета. Колекція архівних документів редакції. 1896 – 1918. – № 349 – 353, 473, 621.

Ф. 114. – Товариство «Просвіта» у Києві (1906 – 1910, 1917 -1922). Колекція архівних документів: 1906 – 1920). – № 13, 14, 16, 139.

Ф. X. – Українська Академія Наук. – Всеукраїнська Академія наук (УАН – ВУАН) (1918 – 1934). Архів і колекція документів, зібраних її установами XVI – XX ст. – № 35111.

Ф. 317 – Єфремов Сергій Олександрович – № 1448 – 1511, 1811, 1828.

Ф. 226 – Ніковський А.В. – № 204 – 264.

Ф. I. Листування. – № 35571, 35572, 35573, 35574 – 35575, 35576 – 35577, 42754.

Опубліковані

1. Бортняк Н. З листування І. Крип'якевича та С. Томашівського // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упорядник Феодосій Стеблій. Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць, 8 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – 960 с., 32 с. іл. – С. 395 – 415.
2. Василь Безрідний [В. Липинський] Другий акт / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 12 – 24.

3. Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського в справі загальних зборів НТШ в 1913 р. Вступ. / Любомир Винар // Український історик. – 1991. – Т.28. – Ч. 1 – 2. – С. 113 – 114.
4. В. Правобережець. [Липинський В.] Політика польських керівних сфер по отношению к Україні // Украинская жизнь. – Москва, 1912. – С. 17 – 36.
5. В. Правобережець [Липинський В.] Кілька уваг з приводу книжки д. Василевського «Ukraina i sprawa ukraińska» / ЛНВ. – К., 1912. – Т. LIX. – Кн. IX. – С. 333 – 343.
6. В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., авт. вступ. Статті та коментарів: Т.С. Осташко, Ю.І. Терещенко. – К., 1996. – 210.
7. Гирич І. Листи В. Винниченка, Л. Юркевича, М. Залізняка і В. Степанківського до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.) / [Електронний ресурс] //Режим доступу: //http://www.i-hurych.name/History/ UkrSocialDemocracy/Documents/1912-68-11.html
8. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: У 2-х т./Упоряд. І.М. Гнатишин, О.С. Кучерук, О.О. Маврін. – К.: Український письменник, 2008. – Т. 1. – 369 с.
9. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: У 2-х т./Упоряд. І.М. Гнатишин, О.С. Кучерук, О.О. Маврін. – К.: Український письменник, 2008. – Т. 2. – 379 с.
10. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том.1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Том.1. – 744 с.
11. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том.1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Том.2. – 744 с.
12. Зиблікевич Є. Одісея архівної спадщини В'ячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філадельфія) // Український археографічний щорічник. – 1992. – Вип.1. – С. 119 – 123.
13. Коровицький І. Архів В'ячеслава Липинського // Український археографічний щорічник. – 1992. – Вип.1. – С. 124 – 128.
14. Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII ст. / В'ячеслав Казимирович Липинський // ЛНВ. – К. – Львів, 1909. – Том XLV. – Кн. II. – Лютий. – С. 326 – 336.
15. Липинський В. Дорогі друзі / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: У двох книгах. – Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 25 – 28.

16. Липинський В. Завдання українського студентства. Лист до редакції / В'ячеслав Казимирович Липинський // Студентський вісник. – Прага, 1926. – Ч. 2 (лютий). – С. 2 – 10.
17. Липинський В. З нагоди ювілею / В'ячеслав Казимирович Липинський // Діло. – 1928. – № 10. – 14 січня. – С. 16 – 17.
18. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Казимирович Липинський / В'ячеслав Липинський. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – К., Філадельфія, 1995. – Т. 6: Твори. Політологічна секція. / За ред. Я. Пеленського. – 472 с.
19. Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 312 – 340; Кн. 5. – С. 296 – 376.
20. Липинський В. Про Українську гетьманську державу 1918 р. // В. Липинський як ідеолог і політик. – Ужгород, 1931.
21. Липинський В. Релігія і церква в історії України // Політологічні читання: Українсько-канадський щоквартальник. – К.- Едмонтон, 1994. – № 1. – С. 216 – 264; № 2. – С. 223 – 266.
22. Липинський В. Станіслав Михайло Кричевський. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори / Східно-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Т. 2. – Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Історична секція. Ред. – Л. Білас. – Філадельфія, Пенсильванія, 1980.
23. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті / В'ячеслав Казимирович Липинський / В'ячеслав Липинський. Твори, Архів, Студії / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. – Київ-Філадельфія, 1991. – 356 с.
24. Липинський В. Хам і Яфет: З приводу десятих роковин 16 (29) квітня 1918 р. – Сучасність. – К., 1992. – № 6. – С. 63 – 76.
25. Лист В'ячеслава Липинського до Андрія Лівницького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Наук. вид. – К.: Темпора, 2004. – С. 276 – 283.
26. Лист В'ячеслава Липинського до Володимира Темницького / У кн. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Наук. вид. – К.: Темпора, 2004. – С. 275 – 276.

27. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894 – 1932 рр.) / Упоряд., археогр. передмова Г. Сварник; вступ. стаття Я. Дашкевич. – Львів-Нью-Йорк: В-во М.П. Коць, 1998. – 268 с.
28. Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського / Липинський В'ячеслав. Твори, Архів, Студії / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, Пеннсильванія, 1976. – Т.6. Архів / Ред. І. Лисяк-Рудницький. – 530 с.
29. Листи В'ячеслава Липинського до Академічного товариства при УНІ в Берліні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 161.
30. Листи В'ячеслава Липинського до часопису «Америка» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 162 – 166.
31. Листи В'ячеслава Липинського до Дмитра Антоновича / У кн.: Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 171 – 172.
32. Листи В'ячеслава Липинського до Дмитра Антоновича / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наукове видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 212 – 214.
33. Листи В'ячеслава Липинського до Олександра Барвінського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 175 – 184.
34. Листи В'ячеслава Липинського до Василя Біднова / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 197 – 198.
35. Листи В'ячеслава Липинського до Андрія Білопольського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 199 – 207.
36. Листи В'ячеслава Липинського до Козьми Близнюка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 208 – 215.
37. Листи В'ячеслава Липинського до редакції «Богословія» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 217 – 219.

38. Листи В'ячеслава Липинського до Володимира Босого / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 228 – 234.
39. Листи В'ячеслава Липинського до Стефана Буріана / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 236 – 238.
40. Листи В'ячеслава Липинського до Миколи Василька / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 241 – 243.
41. Листи В. Липинського до Організаційного комітету Видавничої спілки у Відні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 248.
- Листи В'ячеслава Липинського до Івана Волошина / Листи В. Липинського до Організаційного комітету Видавничої спілки у Відні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 249 – 262.
42. Листи В. Липинського до редакції тижневика «Воля» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 264.
43. Листи В'ячеслава Липинського до Вільгельма Габсбурга / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 269 – 278.
44. Листи В'ячеслава Липинського до Гетьманської управи / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 284 – 285.
45. Листи В'ячеслава Липинського до Максима Гехтера / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 290 – 297.
46. Листи В'ячеслава Липинського до Івана Гладилевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 298 – 307.
47. Листи В'ячеслава Липинського до Філарета Гладилевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів».

- Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 308 – 309.
48. Листи В'ячеслава Липинського до Володимира Гнатюка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 310 – 313.
49. Листи В'ячеслава Липинського до Мирона Горникевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 317 – 320.
50. Листи В'ячеслава Липинського до Теофіля Горникевича / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 321 – 325.
51. Листи В. Липинського до Миколи Грабини / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 326 – 327.
52. Листи В'ячеслава Липинського до Степана Гриневецького / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 328 – 341.
53. Листи В'ячеслава Липинського до Бориса Грінченка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 343 – 351.
54. Листи В'ячеслава Липинського до Михайла Грушевського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 352 – 413.
55. Листи В'ячеслава Липинського до Д. Гроголинського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 414 – 431.
56. Листи В'ячеслава Липинського до Вільгельма Гренера / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 432 – 435.
57. Листи В'ячеслава Липинського до Здзіслава Грохольського / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 436 – 439.
58. Листи В'ячеслава Липинського до редакції щоденної газети «Діло» / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький,

- Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 440 – 473.
59. Листи В'ячеслава Липинського до Василя Доманицького / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 479 – 571.
60. Листи В'ячеслава Липинського до Дмитра Донцова / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 572 – 579.
61. Листи В'ячеслава Липинського до Дмитра Дорошенка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 580 – 648.
62. Листи В'ячеслава Липинського до Сергія Єфремова / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 660 – 684.
63. Листи В'ячеслава Липинського до Ореста Жеребка / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 685 – 740.
64. Листи В'ячеслава Липинського до Андрія Жука / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 741 – 828.
65. Листи В'ячеслава Липинського до Клубу гетьманців у Берліні / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 286 – 287.
66. Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга. Наукове видання. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 624 с. – С. 303 – 333.
67. Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921 – 1930 рр.) / Упоряд. М. Дядюк; Відп. ред. серії Л. Головата; НАН України. ЛНБ ім В. Стефаника. – Львів, 2004. – 156 с.
68. Листи В'ячеслава Липинського до Ярослава Окуневського // Сучасність. – 2. 1992. – Ч.5. – С. 78 – 86.
69. Листи В'ячеслава Липинського до Домета Оляччина // Наукові записки. Український вільний університет. Філософічний факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 138 – 145.
70. Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського / Липинський В'ячеслав. Твори, Архів, Студії / Східноєвропейський дослідний

- інститут ім. В.К. Липинського. – Філадельфія, Пеннсильванія, 1976. – Т.7. Архів / Ред. І. Лисяк-Рудницький. – 633 с.
71. Листи Євгена Чикаленка з еміграції до Сергія Єфремова (1923 – 1928 рр.) / І. Старовойтенко (упорядкув., вступ та комент.); П.С. Сохань (голова ред. кол.); НАН України. Ін-т українські археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2003. – 107 с.
  72. Листи Євгена Чикаленка до Вячеслава Липинського (1918 – 1929 рр.) // Науковий збірник УВАН у США (1945 – 1950 – 1995). – Т. IV. – Нью-Йорк, 1999.
  73. Листування Миколи Аркаса і Василя Доманицького. 1906 – 1909 роки / У кн.: Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доминицьким. 1906 – 1909 роки / Упоряд., вступ та коментарі Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с. – С. 37 – 165.
  74. Листування М. Грушевського: [Листи-відповіді М. Грушевському] / Г. Бурлака, Н. Лисенко (упоряд.); Л. Винар (ред.); Укр. іст. тов-во та ін. – К. та ін., 2006. – 718 с. (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства; Т. 3). – С. 369.
  75. Листування М.Грушевського: Листування Михайла Грушевського та Євгена Чикаленка [Текст] / Михайло Грушевський та Євген Чикаленко; ред. Любомир Винар; упоряд. Інна Старовойтенко, Ольга Тодійчук; Укр. іст. Тов-во [та ін.]. – К. [та ін.]: УІТ: Простір, 2010. – 296 с.
  76. Літературна спадщина і архів В'ячеслава Липинського: Проспект 25-томового видання / Східно-Європейський дослідний інститут ім. В. Липинського. – Філадельфія, Пенсильванія, Б.в., 1968. – 16 с.
  77. Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. – Лубни, 1917. – Ч. 1.
  78. Миронець Н. Листи В. Липинського до Є. Чикаленка (1909 – 1918 рр.) // Український археографічний збірник. – К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2007. – Вип. 12. – С. 489 – 516.
  79. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899 – 1944). Том II: Церква і суспільне питання. Кн.2: Листування /ЦДІА, Львів; Львівська богословська академія / Упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. – Л.: Місіонер, 1999. – 1096 с.
  80. Михайленко П.П. Українські політичні партії кінця XIX – першої половини XX століття: Довідник / В.І. Головченко, Г.Г. Демиденко, В.М. Єрмолаєв, В.Є. Рубаник. – Х., 1994. – 234 с.
  81. Пятая подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1917 года. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1917. – 317 с.
  82. Скрипка Т. Листи Є Чикаленка до В. Липинського / Тамара Скрипка // Українська вільна академія наук у США / Ред. М. Антонович. – Нью-Йорк, 1999. – Наук. збірник IV (1945 – 1950 – 1995). – С. 263 – 346.

83. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1915 год. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1915. – 387 с.
84. Статистичний справочник по Полтавській губернії на 1918 – 19 рр. – Полтава: Тип. Т-ва Печатного Діла, 1919. – 287 с.
85. Статут Української хліборобсько-демократичної партії. – К.: Вид. Ген. Управи УХДП, 1918. – 27 с.
86. Струтинська А. Бібліогр. покажчик до писань В. Липинського // Дзвони. — 1933. — №6.
87. Указ Президента України № 555/2006 Про вшанування пам'яті В'ячеслава Липинського // <http://www.president.gov.ua/documents/4607.html>
88. Україна: хроніка ХХ ст. Роки 1911 – 1916 / О.Донік, В.Любченко, В.Молчанов, Б.Янишин; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – 147 с.
89. Українська політична еміграція 1919 – 1945: Документи і матеріали / Співголови редкол.: Ю.А. Левенець, В.А. Смолій; упоряд. Б.С. Лозицький, О.В. Бажан, С.І.Власенко. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – 926 с.
90. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття: програмові і довідкові матеріали / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін.. – К.: Консолтінг, 1993. – 336 с.
91. У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891 – 1941). – Київ, 1993. – 768 с.
92. Про гетьмана всієї України. Заклик головного отамана, підписаний Центральними езекутивами «Січей» в Америці й Канаді. – Чикаго, 1925. – 64 с.
93. Чикаленко. Є, Ніковський А. Листування. 1908 – 1921 рр. /Упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. Вс. ст.: Ю. Середенко, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.
94. Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w zycie narodu ukraińskiego na tli jego dziejow. – Kraków, 1909.
95. W.L. (Waclaw Lipiński). Nazwy “Ruś” i “Ukraina” i ich znaczenie historyczne // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 47 – 54.

Мемуаристика

96. Андрієвський В. Три громади / Віктор Никанорович Андрієвський. – Т.ІІ. – Львів, 1938. – 223 с.
97. Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. І. Гетьман / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, 1923. – 307 с.
98. Андрієвський В. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Т. 2. – Ч. ІІ. Директорія / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, 1923. – 307 с.

99. Андрієвський В. З минулого. 1917 рік на Полтавщині / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін, Накладом «Українського слова», 1921. – 158 с.
100. Базілевський М. Вячеслав Липинський (із циклу «На грані двох епох») / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с.
101. Винниченко В. Щоденник /Упоряд. Г. Костюк. УВАН у США; Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка. – Едмонтон: КІУС; УВАН, 1980. – Т.1.
102. Винниченко В. Щоденник /Упоряд. Г. Костюк. УВАН у США; Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка. – Едмонтон: КІУС; УВАН, 1983. – Т.2.
103. Дорошенко Д. З перед тридцяти літ (До історії заснування «Przegląd'u Krajow'ogo» в Києві / Дмитро Іванович Дорошенко // З минулого. Збірник. – Т. 1. – Варшава, 1938. – С. 126 – 138.
104. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле, (1914 – 1920): В 4 ч. / Д.І. Дорошенко. – 2. –вид. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 543 с.
105. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле, (1901 – 1917 рр) / Дмитро Іванович Дорошенко / К.Галушко (передм.). – К.:Темпора, 2007. – 272 с.
106. Дорошенко Д.И. Война и революція на Украине / Дмитрий Іванович Дорошенко // Революція на Украине: По мемуарам белых. – К., 1990. – С. 64 – 98. – Репринт. Воспроизведение изд. 1930 г.
107. Дорошенко Д. З перед тридцяти літ (До історії заснування «Przegląd'u Krajow'ogo» в Києві / Дмитро Іванович Дорошенко // З минулого. Збірник. – Т. 1. – Варшава, 1938. – С. 126 – 138.
108. Жук А. Як дійшло до заснування «Союзу визволення України» (Спомини у 20-ліття Союзу) / Андрій Ілліч Жук // Молода нація: Альманах. – К., 2002. – № 3 (24). – С. 135 – 150.
109. Жук Ю. Спогади про батька (А. Жука, українського дипломата 1914 – 1923 рр.) // Політика і час. – 1994. - №4. – С. 59 – 63.
110. Козак М. З життя і діяльності Вячеслава Липинського / Маріян Козак / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 334 – 342.
111. Метик. Р. Моє знаомство і переписка з В.К. Липинським / Роман Метик // Дзвони. – Львів, 1933. - № VI – VII. – С.35 – 41.
112. Микола Галаган. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Документально-художнє видання / Передмова Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.
113. Оляничин Д. З моїх архівних дослідів в Німеччині від 1925 до 1938 р. / Домет Герасимович Оляничин // Наукові записки. Український вільний університет. Філософічний факультет. – Мюнхен. – 1965 – 66. – Ч. 8. – С. 130 – 150.

114. Омелянович-Павленко М. На Україні 1917 – 1918 рр.: Спомини. – Прага, 1938. – 119 с.
115. Омелянович-Павленко М. Спомини. – Львів, 1930. – 64 с.
116. Паустовский К. Горбоносый король / Константин Георгиевич Паустовский / В кн.: Книга о жизни. Далёкие годы / [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <http://russian-prose.muriads.ru>
117. Паустовский К. Осенние бои / Константин Георгиевич Паустовский / В кн.: Книга о жизни. Далёкие годы / [Електронний ресурс] // Режим доступу: // <http://russian-prose.muriads.ru>
118. Протопресвитер Василий Зеньковский. П'ять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.) Воспоминания / Василий Зеньковский / Публикация текста и редакция М.А. Колерова. – Москва: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с.
119. Рыльский Максим. Из воспоминаний / Максим Фаддеевич Рыльский // Вопросы литературы. – М., 1959. – № 4. – С. 168 – 178.
120. Савур-Ципріянович М. Останні дні Вячеслава Липинського / Михайло Савур-Ципріянович / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 343 – 345.
121. Скоропадський П. Спомини. – К., 1992. – 112 с.
122. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 рр. – К., Філадельфія, 1995. – 492 с.
123. Соловей Д. Розгром Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу. 1914 – 1921 / Дмитро Федорович Соловей. – Полтава, 1994 р.
124. Фещенко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради та Директорії / Іван Андрійович Фещенко-Чопівський. – Житомир, 1995. – 120 с.
125. Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917). У 2 т.: Документально-художнє видання. – К.: Темпора, 2004. – Т. 1. – 428 с.
126. Чикаленко Є. Спогади. 1861 – 1907. – Львів, 1925 – 1926. – Ч. 1-3.
127. Шемет С. Микола Міхновський (Посмертна згадка) / Сергій Шемет // Хліборобська Україна. – Кн. V. Рік 1924/25. – Відень, 1925. – С. 1 – 30.
128. Щербаківський Вадим. Мемуари // Пам'ятки України: історія та культура. – 2007. – Ч. 4. – С. 22 – 190.

Література

129. Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття, міжнародна науково-практична конференція. Шості читання пам'яті В. Липинського. І Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття»: Матеріали конф. / О.П. Самійленко (відп. ред.); Міжрегіональна

- академія управління персоналом та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – 150 с.
130. Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття. Сьомі читання пам'яті В. Липинського, міжнародна науково-практична конференція. II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття»: Матеріали конф. / О.П. Самійленко (відп. ред.); Міжрегіональна академія управління персоналом та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 154 с.
  131. Андреев В. Дмитро Дорошенко: «перший» чи «другий» в українській історіографії першої половини ХХ ст.? (Досвід вивчення інтелектуальної біографії історика) // УІЖ – К., 2007 – № 4. – С. 102 – 122.
  132. Андрієвський В. До характеристики українських правих партій. – Берлін: Укр. слово, 1921. – 24 с. – (Б-ка «Укр. слова»).
  133. Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії) / Віктор Никанорович Андрієвський // Визвольний шлях. – 1974. – № 4. – С. 588 – 617.
  134. Андрієвський О. Правно-політичний і філософський світогляд Вячеслава Казимировича Липинського / О. Андрієвський / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 321 – 333.
  135. Андрусак Т. Вплив творчості Михайла Драгоманова на формування правових поглядів В'ячеслава Липинського / Т. Андрусак // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. Конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 115 – 119.
  136. Антонович М. В. Липинський і Д. Дорошенко / Михайло Дмитрович Антонович // Український історик. – 1982. - № 3 – 4 (75 – 76). – С. 5 – 18.
  137. Антонюк-Кисіль П.В. Михайло Грабовський як дослідник історії України / П.В. Антонюк // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. ХХІХ. – С. 277 – 281.
  138. Арістова А. Національна єдність у релігійній різноманітності – утопія чи місія української державності? // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня

- 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 20 – 29.
139. Аркуша О. Суспільність Львова і Кракова у виборчих кампаніях (на прикладі виборів до Галицького сейму 1901 року) / Олена Аркуша // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2007. – Спец. вип. – С. 391 – 401.
140. Артизов А.Н. М.Н. Покровский: финал карьеры – успех или поражение? / Андрей Николаевич Артизов // Отечественная история. – М., 1998. – № 1. – С. 77 – 96.
141. Атаманюк З.М. Погляди В. Липинського на роль релігії і церкви у національному державотворенні / З.М. Атаманюк // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – № 2. – С. 142 – 145.
142. Базілевський М. Вячеслав Липинський та ідея соціальної стабілізації / У кн.: Базілевський М. Вячеслав Липинський (із циклу «На грані двох епох») / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 73 – 85.
143. Барвінська П. Формування образу Східної Європи у працях істориків Веймарської республіки / Поліна Іванівна Барвінська // Історична панорама. – Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2009. – Вип. 9. – С. 136 – 149.
144. Батенко Т. Рецепція ідей В'ячеслава Липинського сучасною українською націонал-демократією // Молода нація. – К: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 5 – 11.
145. Бевз Т.А. Олександр Стронін та його роль у становленні політичної науки в Україні / Тетяна Анатоліївна Бевз // Український історичний журнал. – К., 2007. – С. 96 – 109.
146. Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик / Лев – Ростислав Ростиславович Білас // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 30 – 41.
147. Білас Л.В. В'ячеслав Липинський і «територіялізм» (1909 – 1910) / Лев – Ростислав Ростиславович Білас // Сучасність: Література, мистецтво, суспільне життя. – Мюнхен: Українське товариство закордонних студій, 1962. – № 2. – С. 95 – 111; № 3. – С. 61 – 72.
148. Білас Л. Вячеслав Липинський як історик кризової доби / Лев – Ростислав Ростиславович Білас / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори. Історична секція / Редактор Лев Р. Білас. – Т. 3. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. – Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського, 1991. – С. XXIII – 1XX.

149. Білас Л.В. Краків, Женева і філіяція «Кричевського» / Лев-Ростислав Ростиславович Білас / В. Липинський. Твори, Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького. - Філадельфія, 1980. – С. XVII – ХCVIII.
150. Бовуа Д. Битва за землю в Україні, 1864 – 1914: Поляки в соціоетничних конфліктах/ Даніель Бовуа / Пер. з фр. З. Борисик; НАН України, Інститут східноєвропейських досліджень. – К.: Критика, 1998. – 334 с.
151. Богословский М.М. О трудах С.А. Белокурова по русской истории / Михаил Михайлович Богословский // Русский исторический журнал. – Пг., 1922. – Кн. 8. – С. 223 – 276.
152. Богуславський О.В. Критика консервативно-монархічних ідей у пресі української еміграції в Європі 1920 – 1930-х рр. / О.В. Богуславський // Гуманітарні науки: Науково-правничий журнал. – Ялта: Кримський державний гуманітарний університет, 2004. – № 8. – С. 37 – 44.
153. Бойко О.Д. Український національний союз: опозиція режиму гетьмана П. Скоропадського // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 276 – 286.
154. Боляновський А. До питання про відносини В'ячеслава Липинського з гетьманом Скоропадським / А. Боляновський // Молода нація. – 1996. - № 2. – С. 12 – 15.
155. Бондарук С. Обґрунтування В. Липинським ролі еліти в суспільному житті / С. Бондарук // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософські науки. – 1997. – № 9. – С. 61 – 67.
156. Бондарук С. Проблема етноменталітету та української державності в історіософії В. Липинського / С. Бондарук // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософія, соціологія, культура. – 1996. - №2. – С. 121 – 125.
157. Бондарук С. Проблема соціокультурної ролі еліти в концепції В. Липинського / С. Бондарук // Наук. Вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філософія, соціологія, культура. – 1996. – №2. – С. 32 – 36.
158. Босий В. Вячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії / Володимир Босий. – Торонто: З друкарні Українського робітника, 1951. – 160 с.
159. Будков Д., Веденєєв Д. Слово правди про Україну: Система зовнішньополітичного інформування в часи Директорії: [Іст. огляд] // Політика і час. – К., 1993. – № 10. – С. 69 – 74.

160. Булахтін М. Краківські консерватори і проекти реформ у Галичині на початку ХХ ст. / Максим Анатолійович Булахтін // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. – Львів, 2006. – Вип. 8. – Частина І. – С. 152 – 164.
161. Буравченков А., Заруда Т. Деякі аспекти дипломатичної діяльності В. Липинського в період Гетьманату / Анатолій Олександрович Буравченков, Тарас Заруда // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 180 – 192.
162. Бурім Д. Організація українських націоналістів і гетьманський центр в боротьбі за український науковий інститут в Берліні та позиція німецьких урядових кіл (1933 рік) / Дмитро Бурім // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 7 – 8. «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 302 с. – С. 185 – 195.
163. Бурім Д. Науково-організаційна діяльність Д.І. Дорошенка в перший період існування Українського наукового інституту в Берліні (1926 – 1931 рр.) / Дмитро Бурім // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 491 – 511.
164. Бурлачук В.Ф. Соціологія політики В. Липинського // Соціологічна думка України. — К., 1996. – С. 371 – 418.
165. Бутрик І. Монархічні ідеї в суспільно-політичній думці України Х – ХХ століть / І. Бутрик // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 159 – 165.
166. Ванцак Б. Полтавщина, Шемети і «хлібороби-демократи» / Борис Ванцак // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.): Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. – С. 25 – 31.
167. Василь Верниволя [Симович Василь]. Богдан Лепкий (Нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці / У кн.: Богдан Лепкий. Твори. – Т. 1. Вірші. – Київ – Лейпциг [1920], Українська Накладня. – С. LXXII – LX.

168. Вдовичин І. Еліта і політична свобода: погляд українського консерватизму міжвоєнного періоду на проблему: За матеріалами часопису «Хліборобська Україна» (1920 – 1925 рр.) / Ігор Вдовичин // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2002. – Вип. 10. – С. 369 – 385.
169. Веденєєв Д. Зовнішньополітичні погляди та діяльність В'ячеслава Липинського / Дмитро Валерійович Веденєєв. – К., 2004. – 112 с.
170. Веденєєв Д. Зовнішньополітичні погляди та діяльність В'ячеслава Липинського / Дмитро Валерійович Веденєєв // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 195 – 200.
171. Веденєєв Д.В. Становлення зовнішньополітичної служби України в період державотворчих пошуків 1917 – початку 1920-х рр.: історіографія та археографія проблеми / Дмитро Валерійович Веденєєв // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20 – 21 листоп. 2007 р. та наук. дослідж., Київ / Ред.: В.М. Литвин; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса, Ін-т історії України. — К., 2008. — 571 с.
172. Вежель Л. Ув'язнене пастирське слово / Л. Вежель // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – Вип. 26. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 28 – 35.
173. Вернадський В.І. Українське питання і російська громадськість / Володимир Іванович Вернадський // Вітчизна. – 1988. – № 6. – С. 172 – 177.
174. Винар Л. Дмитро Дорошенко (1882 – 1951) / Любомир Винар. – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, Українське історичне товариство, 1983. – 43 с.
175. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892 – 1930 / Українське історичне товариство. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970. – 111 с.
176. Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського в справі загальних зборів НТШ в 1913 р. Вступ. / Любомир Винар // Український історик. – 1991. – Т.28. – Ч. 1 – 2. – С. 111 – 113.
177. Витанович І. Аграрна політика українських урядів, 1917 – 1920 / Укр. іст. т-во. – Мюнхен; Чикаго, 1968. – 69 с. – (Сер.: Монографії; № 2). – Тит. арк. парал. англ. [Гл.] 3: Земельне питання в програмах українських політичних партій. – С. 16 – 26.
178. Вільчинський Ю. В ім'я волі і незалежності укр. нації / Юрій Вільчинський // Слово і час. — 1992. – №12.

179. Вільчинський Ю. В'ячеслав Липинський – до української нації через українську державу / Юрій Вільчинський // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 91 – 95.
180. Вільчинський Ю. Українська національна ідея в історії В. Липинського / Ю. Вільчинський // II Міжнародний конгрес українців: Філософія. — Львів, 1994. – С. 123 – 130.
181. Волобуєва С. В'ячеслав Липинський і проблеми сьогодення (підсумки ХХ століття) // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 7 – 12.
182. В'ячеслав Липинський і Волинь: путівник / Є. Ковальчук (упоряд.); В.Г. Кушнір (авт. тексту). – Луцьк: Медіа, 2007. – 28 с.
183. Вячеслав Липинський (Некролог) // Тризуб. – Париж, 1931. - № 25 (283). – 28 червня. – С. 3.
184. Вячеслав Липинський як ідеолог і політик / Друкарня книгопечатного акційного товариства «УНІО» – Ужгород, 1931. – 76 с.
185. В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с.
186. В'ячеслав Липинський в історії, теорії і практиці українського державотворення: Матеріали міжнародної конференції, 26-27 квітня 2007 р. /А.Г. Шваб (уклад); Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2007. – 569 с.
187. В'ячеслав Липинський – ідеолог українського державотворення: Зб. Наук. Праць /Б. Ярош (ред.); Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 188 с.
188. В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. Конф., яка відбулася 2 -6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1)
189. В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с.

190. В'ячеслав Липинський та його доба: Науковий збірник: У 2-х книгах /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – Книга перша. Наукове видання – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К: Темпора, 2010. – 560 с.; Книга друга. Наукове видання – Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К: Темпора, 2010. – 624 с.
191. В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні: Матеріали наук. конф., присвяч. 125-річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 р.)/ В.Арістова (заг. ред.); Національний транспортний ун-т. – К.: НТУ, 2007. – 72 с.; Філософські семінари. Вип. 6. Матеріали міжкафедрального круглого столу, присвяченого 125-річчю з дня народження В.К. Липинського (17 квітня 2007 р.). – Полтава:ПолтНТУ, 2007. – 159 с.
192. Ганцаж Б. Збірник "Z dziejow Ukrainy" – генеза, конструкція, зміст, рецепція // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4. – С. 16 – 35.
193. Гаврильченко О. Липинський і хлібороби-демократи // Молода нація. – 1996. – № 2. – С. 16 – 21.
194. Гаврилюк Д. Державницька концепція В. Липинського/ Д. Гаврилюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 166 – 176.
195. Гай-Нижник П. «Супруніада»: уряд Директорії проти Фінансової агентури УНР в Німеччині (1919 – 1921 рр.) / Павло Павлович Гай-Нижник // Київська старовина. – К., 2010. – № 1. – С. 46 – 70.
196. Гай-Нижник П. Український консерватизм і Гетьманський рух у ХХ ст.: нариси історії становлення та розвитку / Павло Павлович Гай-Нижник // Гілея: Науковий вісник. – К., 2011. – Вип. 43(1). – С. 15 – 38.
197. Галушко К. Вячеслав Липинский как исследователь украинско-российских взаимоотношений / Кирилл Юрьевич Галушко / Россия – Украина: история взаимоотношений / Отв. ред. А.И. Миллер и др. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 248 с. – С. 229 – 235.
198. Галушко К. Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського / Кирило Юрійович Галушко // В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с. – С. 357 – 374.
199. Галушко К.Ю. Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих» / Кирило Юрійович Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 288 с.

200. Галушко К. Парадокси консерватизму В'ячеслава Липинського / Кирило Юрійович Галушко / Кирило Юрійович Галушко // Київська старовина. – 2001. – №3. – С.119 – 126.
201. Галушко К. Уявлення В. Липинського про природу нації в контексті європейської правої політичної думки (1920-ті рр.) / Кирило Юрійович Галушко // Етнічна історія народів Європи. – К.: УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 4. – С. 89 – 94.
202. Ганжа А., Ганжа О. Два «пути» націоналізму В. Липинського // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 34 – 39.
203. Гелей С. Богдан Хмельницький як творець української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського / Степан Гелей // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць – Львів, 1997. – Вип. 3 – 4. – С. 32 – 57.
204. Гелей С. С. Томашівський про ідеї, героїв і політику / Степан Гелей // Український час. – Львів, 1994. – С. 54 – 59.
205. Гелей С. Українська Народна Республіка в оцінках ідеологів українського консерватизму – В. Липинського та В. Кучабського / Степан Гелей // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів, 1998. – Ч. 2 – 3. С. 85 – 99.
206. Геращенко Т.С. Державницька концепція в програмах українських консервативних сил у 1917 році / Тетяна Сталівна Геращенко // Україна ХХ століття: історія та право: Зб. наук. пр. - Запоріжжя , 1998. – Вип. 1. – С. 34 – 45.
207. Геращенко Т.С. Організація «Оборона України» в 1904 – 1907 рр. / Тетяна Сталівна Геращенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – Випуск II. – 204 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/istorySciWorks/2/Gerashchenko.pdf>
208. Геращенко Т.С. Українська народна громада / Тетяна Сталівна Геращенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2000. – № 1. – С. 201 – 211.
209. Геращенко С. Українська шляхта та її суспільні орієнтири в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 29 – 37.

210. Гирич І. Вячеслав Липинський і Михайло Грушевський (До історії політичних та наукових стосунків) / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський: Зб. наук. праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського / Ред. О. Купчинський; Наук. Тов-во ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів, 1994. – 487 с. – (Серія: Праці сесій, конф., симпозіумів, круглих столів НТШ у Львові; Т. 3) – С. 306 – 317.
211. Гирич І. Вячеслав Липинський у довоєнний час (у світлі листування з культурними діячами України) / Ігор Борисович Гирич // Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 143 – 149.
212. Гирич І. Вячеслав Липинський – узаasadнювач української державницької ідеї / Ігор Борисович Гирич // Історія в школах України. – 2005. - №8. – С.45 – 50; №9. – С.44 – 46.
213. Гирич І. Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів / Ігор Борисович Гирич // У кн. В.Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 83 – 118.
214. Гирич І. Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії (На тлі стосунків Михайла Грушевського і Вячеслава Липинського) / Ігор Борисович Гирич // Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій / За ред. Я. Грицака, Я. Дашкевича. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України. Львівське відділення, 1999. – 378 с. – С. 47 – 64.
215. Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy» (Листи В. Липинського до Б. Ярошевського (1910) та Б. Ярошевського до М. Грушевського (1914)) / Ігор Борисович Гирич // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип 13/14. – С. 619 – 663.
216. Гирич І.Б. Лицар української державності: Нарис життя і діяльності Вячеслава Липинського / Ігор Борисович Гирич // Архіви України. – 1992. – № 1–3. – С. 34–44.
217. Гирич І. «Народництво» та «державництво» в українській історіографії // Молода нація: Альманах. – 2000. - № 4. – С. 6 – 30.

218. Гирич І. Носитель державної української ідеї / Ігор Борисович Гирич // Київська старовина. – К., 1995. – № 6. – С. 8 – 9.
219. Гирич І. Організація М.С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894 – 1914 рр.) / Ігор Борисович Гирич // Український історичний журнал. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 72 – 86.
220. Гирич І. Українські еседеки: між національним і класовим вибором (Листи В. Винниченка, М. Залізняка, В. Степанківського, Л. Юркевича до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.)) / Ігор Борисович Гирич // Український археографічний щорічник. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 522 – 577.
221. Гирич І. Ще до проблеми «Аркас і Грушевський» / Ігор Борисович Гирич // Історія, історіософія, джерелознавство: Історичний збірник. – К., 1996. – С. 221 – 230.
222. Гирич І. Gancarz B. “My, szlachta ukraińska...” Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914. – Kraków: Arcana, 2006. – 330 s. / Ігор Борисович Гирич // Український археографічний щорічник. – 2009. – № 13. – С. 716 – 719.
223. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873 – 1923) / Володимир Михайлович Гнатюк. – Львів, 1923. – 15 с.
224. Гнатюк В. Ярмаркове українофільство в житті та літературі (балагульщина) / Володимир Михайлович Гнатюк. – Житомир, б.д. – 289 с.
225. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Смолоскип, 1996. – 345 с.
226. Головченко В. Дипломатична історія України: Підручн. для студ. ВНЗ / В.Головченко, В. Матвієнко; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 2-е вид., переробл. – К.: Київський ун-т, 2007. – 432 с.
227. Горбань Т.Ю. Еволюція ідеї національного самовизначення в українській суспільно-політичній думці кінця ХІХ – першої чверті ХХ століть. – К.: ІП і ЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – 381 с.
228. Горбатюк М. Створення першого уряду Української Держави // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 61 – 72. – Бібліогр.: с. 69 – 70.
229. Горелов М. Місцевий патріотизм у державницькій теорії В. Липинського / М. Горелов // Історія України (1 Вересня). – 2001. – №18. – С.4 – 5.
230. Гошуляк І. П'ять уроків В'ячеслава Липинського // Віче. – 1997. – № 9. – С. 141 – 152.

231. Гошуляк І. Революція і українська державність 1917 – 1920 // Наук. зап. / Збірник. – К.: ІНВіП, 1997. – 144 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 2. – С. 14 – 21. – Бібліогр.: с. 21.
232. Грабовський С. Під знаком Липинського // [http:// poitikan.com.ua/new/ druk](http://poitikan.com.ua/new/druk).
233. Гришко В. З життя і творчості Вячеслава Липинського / Володимир Гришко / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 3 – 40.
234. Грушевський М. До рецензії д. Липинського / Михайло Сергійович Грушевський // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Т. XLIII. – Кн. VIII (серпень). – С. 318 – 324.
235. Грушевський М. На українські теми. Ще про культуру і критику / Михайло Сергійович Грушевський // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Кн. X. – С. 121 – 136.
236. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Сергійович Грушевський. – К., 1991. – 134 с.
237. Даниленко О. Роль Українського громадського комітету в соціальній адаптації емігрантів / О. Даниленко // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 9 / НАН України. Ін-т історії України, відп. ред. С.В. Кульчицький. – К., 2003. – 450 с. – С. 278 – 295.
238. Дашкевич Я. Іван Крип'якевич – історик консервативно-державницької школи / Ярослав Романович Дашкевич // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упорядник Феодосій Стеблій. Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць, 8 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – 960 с., 32 с. іл. – С. 715 – 730.
239. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Ярослав Романович Дашкевич / М.Капраль та ін. (упоряд.); І.Вакарчук та ін. (ред. кол.); НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Львівське відділення. Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2006. – 704 с.
240. Дашкевич Я. Феномен В. Липинського та його дослідження (замість передмови) / Ярослав Романович Дашкевич / У книзі: Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 704 с. – С. 409 – 412.
241. Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція / Ярослав Романович Дашкевич // Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] /

- Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 60 – 67.
242. Дільонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор «Przeglądu Krajowego» // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 68 – 75.
243. Донцов Д. Пансько-мужицький центавр і неомонархізм // ЛНВ. – Львів, 1925. – Ч. 4. – С.
244. До родовідної мислення В. Липинського // В. Липинський. Твори, т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. - Філадельфія, Пенсильванія, 1980.
245. Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи / Володимир Вікторович Дорошенко. – Відень, 1917: Накладом «Союза Визволення України». – 116 с.
246. Дорошенко В. Український науковий рух в 1912 р. / Володимир Вікторович Дорошенко // ЛНВ. – К., 1913. – Т. LXI, кн. II. – Лютий. – С. 361 – 373.
247. Дорошенко Д. В. Липинський як історик. Збірне видання У.С.Х.Д. / Дмитро Іванович Дорошенко. – Ужгород, 1931. – С. 63 – 74.
248. Д. Д-ко [Дорошенко Д.] Возвращение к родному народу («Z dziejów Ukrainy») / Дмитрий Иванович Дорошенко // Украинская жизнь. – М., 1912. – № 10. – С. 103 – 110.
249. Дорошенко Д. Деяко про закордонну політику Української Держави в 1918 році / Дмитро Іванович Дорошенко // Хлібороб. Україна – Відень, 1920 – 1921. – Зб. 2/4. – С. 49 – 64.
250. Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага: Видання Фонду імені Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – 100 с.
251. Дорошенко Д. Закордонна політика Української Держави в 1918 році / Дмитро Іванович Дорошенко // Український державник: Календар-альманах на 1942 р. – Берлін, 1942. – С. 47 – 55.
252. Дорошенко Д. Записки до історії 1918 року на Україні // Хліборобська Україна. – Відень: Видання Українського союзу хліборобів державників, 1921. – Кн.3; Зб. V і VI. – С. 75 – 104.
253. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага, 1936.

254. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917 – 1923 рр. / Дмитро Іванович Дорошенко. – В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 352 с.
255. Дорошенко Д. Огляд української історіографії / Дмитро Іванович Дорошенко. – Прага, 1923. – 218 с.
256. Дорошенко Д. Памяти В.М. Доманицького / Дмитро Іванович Дорошенко / Спудей: Неперіодичний орган Академічної Громади Студентів Українського Педагогічного Інституту ім. М.П. Драгоманова у Празі. – Прага, 1926. – Ч. 4. – С. 23 – 30.
257. Дорошенко Д. Як було проголошено гетьманство у Києві 29 квітня 1918 р. / Дмитро Іванович Дорошенко. – Вінніпег: Вид. Централя «Січей», 1927. – 16 с. – Відб. із тижневика «Канадійський українець».
258. Дорошенко Ю. Актуальність політологічної спадщини В'ячеслава Липинського на тлі формування української національної ідеї / Ю. Дорошенко // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2.- С. 22 – 28.
259. Дорошенко Ю. Взаємовідносини церкви і держави у поглядах Вячеслава Липинського / Ю. Дорошенко // Іст. календар. – 2002. – С.187 – 191.
260. Дробот І., Кучер В. До питання про соборно-державницьку ідею в поглядах українських монархістів / І. Дробот, В. Кучер // Наукові записки / Збірник. – К.: ІПЕНД, 1999. – 286 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 7. – С. 63 – 79. – Бібліогр.: с. 78 – 79.
261. Дробот І. «Ніхто нам не збудує держави, коли самі її не збудуємо» / І. Дробот // Пам'ять століть. – 2006. – № 2. – С. 155 – 164.
262. Дядюк М. В. Липинський на сторінках щоденника й у листах О. Назарука / М.В. Дядюк // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 127 – 160.
263. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. – Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. Перевидання в Україні. – Т. 4. – Львів, 1994.
264. Єфремов С. В тісних рямцях. Українська книга в 1798 – 1916 рр. / Сергій Олександрович Єфремов / У кн.: Єфремов С. Вибране. Ст. Наук. розвідки. Моногр. / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. — К.: Наук. думка, 2002. – 760 с. – С. 152 – 180.
265. Єфремов С. Рецензія на видання «До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва. Стор.:19. Полтава: ПССТ, 1917. Ціна 20 коп.» / Сергій Олександрович Єфремов // Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Товариство «Час». – Ч. 3. – Листопад. – С. 126.
266. Жук А. До історії української політичної думки перед (Першою) світовою війною / Андрій Ілліч Жук / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Наук. видання / Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ – Житомир, 2008. – С. 190 – 200.

267. Забаревський М. [Дорошенко Д.]. В'ячеслав Липинський і його думки про укр. націю і державу / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 382 – 430.
268. Заикин В. Украинская историческая литература последних лет (1919 – 1923 гг.) / Вячеслав Заикин // На чужой стороне. – Прага, 1925. – Т. XII. – С. 243 – 245.
269. Заїкин В. Вячеслав Липинський як історик / В'ячеслав Заїкин / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 346 – 365.
270. Зайцева З.І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896 – 1914 pp.) / Зінаїда Іванівна Зайцева // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 270 – 279.
271. Зайцева З.І. Мирон Кордуба й українські наукові товариства / Зінаїда Іванівна Зайцева // Український історичний журнал. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 108 – 122.
272. Залізняк М. «Зарослими шляхами України» / Микола Кіндратович Залізняк // ЛНВ. – К., 1912. – Т. LX. – Кн. XII. – С. 552 – 557.
273. Залозецький В. На сторожі ідеї / Володимир Залозецький / У кн.: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 306 – 312.
274. Залуцький Р. В'ячеслав Липинський і його відношення до українства / Роман Залуцький // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 76 – 84.
275. Залуцький Р. Листування В'ячеслава Липинського у західних архівах / Роман Залуцький / В. Липинський. Повне зібрання. Твори, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 33 – 81.
276. Земський Ю.С. Польсько-російське ідеологічне та тактичне протистояння 30-их – 40-их pp. XIX ст. в Правобережній Україні / Юрій Сергійович Земський // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 46 (4) – С. 24 – 32.
277. Зиблікевич Є. Одиссея архівної спадщини Вячеслава Липинського (Відень – Райхенау – Берлін – Бадег – Філадельфія) // Український археографічний щорічник. Вип I. / П.С. Сохань (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. Думка, 1992. – 472 с. – С. 119 – 123.

278. Зрослись душею, сплелись корінням [Текст] / Упоряд. М. Рубанець. – К.: Успіх і кар'єра, 2008. – 224 с.
279. Іванко А. Засновник державницької школи в українській історіографії // Історія України (Шк. світ). – 2003. – №43. – С.1 – 6.
280. Івахів О. Концепція євразійства та її відображення в теоретичній спадщині П.М. Савицького [Текст] / Олег Івахів // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Зб. наукових праць / Інститут народознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України; Ін-т Українознавства НАН України; Національний університет «Львівська політехніка». – 2007. – Вип. 19. – С. 26 – 32.
281. Ідеї і люди визвольних змагань 1917 – 1923 . – Нью-Йорк, 1968. – 399 с.
282. Ісаїв В. Політична соціологія Вячеслава Липинського // Сучасність. 1984. – № 6. – С. 81 – 95.
283. Ісаїв П. Статті з архіву Андрія Жука // Український історик. – 1969. – № 1 – 3 (21 – 23). – С. 138 – 139.
284. Іщак А. Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві / Андрій Іщак // У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 313 – 320.
285. Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. – Нью-Йорк, 1961.
286. Історія України: нове бачення: У 2 т. / НАН України, Інститут історії України. – К.: Україна, 1995. – Т. 1 / О.І. Гуржій, Я.Д. Ісаєвич, М.Ф. Котляр та ін. – 350 с.
287. Історія України: нове бачення: У 2 т. / НАН України, Інститут історії України. – К.: Україна, 1995. – Т. 2 / В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, В.М. Даниленко та ін. – 494 с.
288. «Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906 – 1909 рр. / Упоряд., вступ та коментарі І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с.
289. Іщак А. Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві / Андрій Іщак / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 313 – 320.
290. Калакура Я.С. Образ гетьманату в новітній історіографії // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контроверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 69 – 77.
291. Калакура Я.С. Українська історіографія. Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
292. Каневська І. Ольгерд-Іполит Бочковський (1885 – 1939) – чесько-український науковець, публіцист, громадсько-політичний діяч / Ірина Каневська // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених

- та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 2010. – Вип. 21. – С. 391 – 411.
293. Кармазіна М. Українська політична думка про роль і місце інтелігенції в суспільстві (кінець XIX – початок XX ст.) // Наукові записки / Збірник. – К.: ІШЕНД, 1999. – 286 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 7. – С. 135 – 144.
294. Кислюк К.В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції: монографія / Харківська держ. академія культури. – Х.: ХДАК, 2008. – 288 с.
295. Кіндратович М. [Залізняк М.] Під прапором ідеї / Микола Кіндратович Залізняк // Діло. – Львів, 1912. – № 198 – 3 вересня / 21 серпня. – С. 1 – 2.
296. Кіт Н. Поляки – власники екслібрисів XIX ст. (На матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка) / Наталія Кіт // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 52 – 64.
297. Клименко П. Рецензія на: Вячеслав Липинський. Історичні студії та монографії. Т. III. Україна на переломі (1657 – 1659 рр.). Замітки до історії державного будівництва в XVII-ім столітті. – К. – Відень, 1920 ст. 304. / Пилип Васильович Клименко // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К.: Друкарня ВУАН, 1923. – Кн. II – III (1920 – 1922). – С. 239 – 246.
298. Ковалів П. Думки Липинського про Церкву в Державі / Петро Ковалів / У кн. Базілевський М. Вячеслав Липинський (із циклу «На грані двох епох») / У кн. Гришко В., Базілевський М., Ковалів П. Вячеслав Липинський і його творчість. – Нью-Йорк: Булава, 1961. – 86 с. – С. 59 – 72.
299. Коваль Б. Павло Скоропадський та гетьманський рух в еміграції // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академперс, 1993. – 400 с. – Бібліогр.: в кінці ст. – С. 155 – 166.
300. Козак М. З життя і діяльності В'ячеслава Липинського / Маріян Козак // У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 334 – 342.
301. Колесник В.В. Здзіслав Грохольський (1881 – 1968) – останній дідич П'ятничан / В.В. Колесник / Вінницький обласний краєзнавчий музей / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://muzey.vn.ua/node/211>
302. Колесник І. Українська історіографія (XVIII – початку XX століття) / І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.

303. Колесников К.М. Інтелектуальна еліта в історіософії В'ячеслава Липинського // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 11 – 17.
304. Колісник Д.В. «Бюлетень Гетьманської Управи» (1929 – 1936) як джерело історії гетьманського руху міжвоєнного періоду / Дмитро Колісник // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 158 – 164.
305. Колісник Д.В. Гетьманський рух і преса української політичної еміграції (1920 – 1930-ті рр.): Монографія / Дмитро Колісник. – Д.: Національний гірничий університет, 2008. – 171 с.
306. Колісник Д. Гетьманські часописи як джерело вивчення українського монархічного руху 1920-х – початку 1930-х рр. / Дмитро Колісник // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 114 – 119.
307. Колісник Д. Полеміка навколо гетьманського руху в еміграційній пресі (30-ті рр. ХХ ст.) // Історія і особистість історика. Збірник наукових праць, присвячених 60-річному ювілею професора Ганни Кирилівни Швидько. – Дніпропетровськ: НГУ, 2004 - С. 316 – 322.
308. Коліщук О.М. Рівень національної свідомості на Волині та Галичині на початку ХХ ст. / О.М. Коліщук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2001. – № 10: Серія: Історичні науки. – С. 14 – 19 .
309. Комаров Михайло Федорович / У кн.: Українська педагогіка в персоналіях – ХІХ століття / За ред. О.В. Сухомлинської / Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів: У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, 2005. – С. 469 – 475.
310. Кондратик Л.Й. Релігієзнавча концепція В. Липинського / Леонід Йосипович / Волин. ін-т економіки та менеджменту. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 260 с.
311. Кондратюк К. Українська історіографія ХІХ – початку ХХ століть: основні напрями і концепції / К. Кондратюк – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 242 с.
312. Кондратюк Р. Вячеслав Липинський – видатний український історик і політолог: (житомирські сторінки життя) / Руслан Кондратюк. – Житомир: Журфонд, 1994. – 12 с.
313. Кот С. Борівка / Сергій Іванович Кот [Електронний ресурс] //Режим доступу: // <http://sergekot.com/Borovka-ukr/>
314. Королишин М. «За об'єднаний український провід» // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 194 – 207.
315. Костриця Д.А. Розробка предмету соціології релігії у творчості вітчизняних вчених у ХІХ та середині ХХ століття / Д.А. Костриця //

- Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2010. – Вип. 49. – 448 с. – С. 84 – 93.
316. Коцур В., Коцур А. Історіографія історії України: Курс лекцій. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
317. Коцур А.П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX ст. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 423 с.
318. Кошетар У. Християнський фактор консервативного світогляду О. Назарука // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 120 – 135.
319. Кралюк П. В'ячеслав Липинський: від «хлопомана» до «хлопофоба» / Петро Михайлович Кралюк // День. – 2003. – 24 січня (№ 13). – С. 18.
320. Кревецький І. Українська історіографія на переломі / Іван Кревецький // Записки НТШ. – Львів, 1924. – Т. 134 – 135. Праці історично-філософської секції. Під ред. В. Крип'якевича. – С. 161 – 184.
321. Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея. – К.: Стилос, 2010. – 792 с.
322. Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького / Іван Крип'якевич // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. 151. – С. 111 – 150.
323. Криштопа І. Русалівка: Посібник з історичного краєзнавства. – Полтава, 1993. – С. 8.
324. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) / Іван Васильович Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 334 с.
325. Купчик В. В'ячеслав Липинський: проблематика історії України / В. Купчик / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.kupchuk.lviv.ua/index.php?no=26> (15.03.2011 р.)
326. Курас Г. Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський – Карашевич / Григорій Курас // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції “Українська діаспора: проблеми дослідження” / Національний університет “Острозька академія”, Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. Алла Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2007. – 500 с. – С. 184 – 190.
327. Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І. Міхновський: постать на тлі епохи / Іван Федорович Курас, Федір Григорович

- Турченко, Тетяна Сталіна Геращенко // УІЖ. – 1992. – № 9. – С. 76 – 91.
328. Кухта Б. З історії української політичної думки першої пол. ХХ століття: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр..і доп. — Львів: Кальварія, 1999. – 202 с. Бібліогр.: с. 197 – 199.
329. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери / Б.Кухта, Н.Теплоухова. – Вид.2-ге, перероб. і доп. – Львів:Кальварія, 1996. – 224 с.
330. Кучабський В. Значення ідей Вячеслава Липинського / Василь Васильович Кучабський / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 366 – 381.
331. Кучер Р.В. Наукове товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї / Р.В. Кучер. – К.: Наук. думка, 1992 – 112 с.
332. Лавринович О. Державотворча концепція В. Липинського / О. Лавринович // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 29 – 34.
333. Лавров Ю. Виникнення і діяльність українських політичних партій (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1999.
334. Левицький К. Українська політична думка галицьких українців (1848–1914). На підставі споминів: У 2-х ч. / Кость Антонович Левицький. – Ч. 2. – Львів, 1927. – 765 с.
335. Лепкий Б. Передмова до другого видання / Богдан Сильвестрович Лепкий / У кн.: Аркас М. Історія України-Русі. – Краків: Накладом Ольги Аркасової, 1912. – С. ХVІ – ХІХ.
336. Липинський Вячеслав (Вацлав) (1882 – 1931) // Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах. – К.:Либідь,1997. – С.169 – 173.
337. Лисяк-Рудницький І. Берлін як студійний осередок / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 45 – 51.
338. Липинський В'ячеслав (Біогр. довідка) // Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник. – К.: Пульсари, 2002. – С. 123 – 125.
339. Лисенко О.В. «Просвіти» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку ХХ ст.: [монографія] / О.В. Лисенко. – К.: [Ін-т історії України НАН України], 2008. – 166 с.
340. Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе : У 2-х т. / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та

- місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 131 – 148.
341. Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: історик, політичний діяч, мислитель / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе : У 2-х томах / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 149 – 158.
342. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. Консерватизм. Націоналізм, Правопорядок і революція / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Політологічні читання. – 1993. – № 4. – С. 227 – 283.
343. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2-х т. / Іван Павлович Лисяк-Рудницький. – К., 1994. – Т. 2.
344. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. – Торонто: Сучасність, 1997. – 443 с.
345. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе : У 2-х томах / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – К.: «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 173 – 245.
346. Лисяк-Рудницький І.П. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу / Іван Павлович Лисяк-Рудницький // Історичні есе: В 2-х т. / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 159 – 172.
347. Личманенко В. Світло в темряві / С. Личманенко. – Лондон: Крайова організація союзу гетьманців-державників у Великій Британії, 1973. – 48 с.
348. Лінецький С. Політичні позиції М. Драгоманова і В. Липинського в світлі сучасних проблем: взаємодоповнюваність соціал-демократії і консерватизму / С. Лінецький // Молода нація: Альманах. – К: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 135 – 142.
349. Лінецький С. Чи був В. Липинський антидемократом? (До питання про оцінку політичних поглядів мислителя) // Молода нація: Альманах. – К: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 29 – 42.
350. Ліпич Л. Соціологічні погляди В. Липинського та історичні реальності сучасної України / Л. Ліпич// Вячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня

- 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 12 – 20.
351. Лобовик Б. Вячеслав Липинський: “На своїй землі по-людськи жити”// Людина і світ. – 1994. – №2. – С.18 – 21.
352. Лозинський М. Поворот до народності, покиненої батьками // Діло. – Львів, 1908. – № 292. – 29 (16) грудня. – С. 1; № 293. – 30 (17) грудня. – С. 1 – 2.
353. Лупандін О.І. Д. Дорошенко Д. – репрезентант зовнішньополітичного курсу Української Держави 1918 р. / О. Лупандін // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам’яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 215 – 222.
354. Львівщина та львів’яни: енциклопедично-біографічний довідник / Редакц. – видавн. група «Віка»; [Упоряд.: Л.С. Василенко та ін.]. – Львів, 2004. – С. 409 – 410.
355. Любовець О.М. Діяльність українських політичних партій на території Наддніпрянщини у 1917 р. / Олена Миколаївна Любовець // Етносоціальні процеси на Середньому Придніпров’ї: минуле і сучасність: Міжнар. конф.: Тези доп. та повідомл. – Черкаси, 1999. – С. 11.
356. Любовець О.М. Організаційне оформлення Української демократичної хліборобської партії та її програмові засади / Олена Миколаївна Любовець // Вісник Київського державного лінгвістичного університету / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К.: КДЛУ, 2000. – С. 23 – 35.
357. Любовець О.М. Українські партії й політичні альтернативи 1917 – 1920 років. – К., 2005. – 311 с.
358. Любовець О.М. Основні політичні засади Української демократично-хліборобської партії [1917 – 1920 рр.] / Олена Миколаївна Любовець // Україна: Ретроспектива і перспектива. – К., 1999. – С. 68 – 73.
359. Любченко В.Б. Теоретична та практична діяльність російських націоналістичних організацій в Україні (1908 – 1914) / Володимир Борисович Любченко // УІЖ. – 1996. - № 2. – С. 58.
360. Макаров А. Киевская старина в лицах. XIX век / Анатолий Макаров. – К.: «Довіра», 2005. – 878 с. – Бібліогр. – С. 861 – 876.
361. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (др. пол. XIX – перша половина XX ст.): до 140-річчя товариства «Просвіта»: [монографія] / Ольга Малюта /НАН України. Ін-т історії України, Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. – К.: Просвіта, 2008. – 840 с.
362. Марченко Ю. Релігія і церква в історії України: погляд В. Липинського / Ю. Марченко // Вісник Київського національного

- лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 193 – 197.
363. Масненко В. Адам Рокицький і його роль у житті В'ячеслава Липинського / Віталій Васильович Масненко / Віталій Васильович Масненко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 7 – 8. «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 302 с. – С. 147 – 153.
364. Масненко В. В. Липинський і М. Грушевський: харизматична модель в українській історичній думці 1920-х років / Віталій Васильович Масненко // Сучасність. – 2001. – №3. – С.98 – 113; №4. – С.88 – 106.
365. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Віталій Васильович Масненко. – К.; Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
366. Масненко В. Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років / Віталій Васильович Масненко. – К.; Черкаси: Брама ІСУЕП, 2000. – 284 с.
367. Масненко В. Козацтво в історичній концепції Вячеслава Липинського / Віталій Васильович Масненко // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали Шостих Всеукр. історичних читань. – К.; Черкаси, 1997. – Ч.2. – С.85-97.
368. Масненко В. Маєтності В'ячеслава Липинського й Адама Рокицького у Русалівці / Віталій Васильович Масненко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – №2. – С.144 – 149.
369. Масненко В. Періодизація української історії в історичній концепції В'ячеслава Липинського / Віталій Васильович Масненко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки - Кам'янець-Подільський., 2001. – Т.7(9). – С.56-62.
370. Масненко В. Проблема “революційного” характеру Хмельниччини у науковій спадщині М.Грушевського та В.Липинського / Віталій Васильович Масненко // Вісник Черкаського університету. Серія соціально-гуманітарних наук. – Черкаси, 1997. – Вип.2 – С. 16 – 24.
371. Масненко В. Роль В. Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії / Віталій Васильович Масненко // Молода нація: Альманах. – 2002. – №2. – С. 36 – 55.
372. Масненко В. Українська історична думка та історики в умовах національно-демократичної революції 1917-1920 рр. / Віталій Васильович Масненко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський., 2001. – Т.5(7). - С.41-52.

373. Масненко В. Чи був реальним «нездійснимий «сон про власну силу»? / Віталій Васильович Масненко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 64 – 73.
374. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях / В. Матвієнко, В. Головченко. – К., 2001. – 266 с.
375. Матях В.М. Проблема державотворення в Україні XVII – XVIII ст. у вітчизняній історичній науці другої половини XIX – початку ХХ ст. / Валентина Миколаївна Матях // УІЖ. – 1998. – № 3. – С. 58 – 75.
376. Мельничук Л. Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Людмила Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України; Редкол. В. Сидоренко (голова), І. Безгін та ін. – К.: ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – 680 с. – С. 501 – 510.
377. Милусь В. В. Липинський і церква [Текст] / Василь Іванович Милусь // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 12. – 309 с. – С. 54 – 56.
378. Миронець Н. До історії розриву стосунків між А.В. Ніковським та Є.Х. Чикаленком / Надія Іванівна Миронець // Український археографічний збірник. – К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2004. – Вип. 8/9. – С. 672 – 680. – Український археографічний щорічник. Нова серія; Т. 11/12.
379. Михайло Біленький (посмертна згадка) // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Зб. 1. – С. 123.
380. Мірчук І. Месіянізм Липинського / Іван Мірчук/ У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 274 – 278.
381. Мірчук П. Микола Міхновський: Апостол української державності / Петро Мірчук. – Філадельфія: Т-во Української студіюючої молоді ім. М. Міхновського, 1960 – 136 с.
382. Монтрезор А. Вячеслав Липинський / Адам Йосипович Монтрезор / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доopr. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 246 – 253.
383. Надтока Г.М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900 – 1917 рр. / Геннадій Михайлович Надтока. – К., 1996. – 110 с.
384. Назарук О. Вячеслав Липинський – відновитель державної ідеології України / Осип Тадейович Назарук. – Чикаго, 1926. – 32 с.

385. Найда О. Окремі аспекти діяльності історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка. 1913 – 1940 роки // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів: НТШ, 1998. – Т.10. – С. 24 – 33.
386. Назарець В. Виспянський Станіслав – творчість письменника / Віталій Миколайович Назарець [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/biography/vispyanskiy.html>
387. Назарук О. Вячеслав Липинський – відновитель державної ідеології України. – Чикаго, 1926. – 32 с.
388. Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.Є. Каменський, М.В. Кірсенко и др. / В.А. Смолій (відп. ред.). – К.: Видавничий Дім «Альтернатива», 2001. – 736 с.
389. На рідній, не своїй землі (Похорон В'ячеслава Липинського) // Тризуб. – Париж, 1931. - № 29 – 30 (287 – 288). – 2 серпня. – С. 33 – 34.
390. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919 – 1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / Симон Наріжний / Симон Наріжний / Л. Яковлева та ін. (упоряд.); – К.: вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.
391. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії) / Олексій Олексійович Нестуля / Інститут історії України АН України; Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України та ін. – К.; Полтава, 1994. – 240 с.
392. Нестуля О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури (1917 – 1920 рр.) / Олексій Олексійович Нестуля. – Полтава: Відділ оперативної поліграфії Полтавського обласного управління статистики, 1993. – 90 с.
393. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917 – 1947 рр. Ч. 1. 1917 – середина 1920-их років / Олексій Олексійович Нестуля. – Київ, 1995. – 280 с.
394. Нестуля О.О. Церковна старовина Полтавщини (1917 – 1941 рр.) / Олексій Олексійович Нестуля / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://poltava-repres.narod.ru/cerkva/starovyna.htm>
395. Новий довідник: історія України. – Друге видання. – К., 2006. – 736 с.
396. Оляничин Д. Українсько-бранденбурзькі політичні зносини в XVII ст. / Домет Герасимович Оляничин // Записки НТШ. – Львів, 1931. – Т. 151. – С. 151 – 179.
397. Опанащук П. Діяльність української преси в умовах цензурної політики російського уряду (1906 – 1914 рр.) / Петро Володимирович Опанащук // Волинські історичні записки. Збірник

- наукових праць. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 49 – 57.
398. Орлова І. Теорія об'єднуючих етосів В'ячеслава Липинського і майбутнє України: чи судилося їм перетнутися? Спроба позитивного аналізу // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 182 – 192.
399. Осташко Т. А. Жук в добі національно-визвольних змагань / Тетяна Сергіївна Осташко // Молода нація: Альманах. – К., 2002. – № 2. – С. 46 – 57.
400. Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД / Тетяна Сергіївна Осташко // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 56 – 90.
401. Осташко Т. В'ячеслав Липинський – історик, політик, дипломат / Тетяна Сергіївна Осташко // Україна дипломатична: Науковий щорічник / Дипломатична академія при МЗС України та ін. / Гол. ред. А. Денисенко. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 656 – 669.
402. Осташко Т. В'ячеслав Липинський і українська національна демократія / Тетяна Сергіївна Осташко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 96 – 113. – Бібліогр.: с. 111 – 113.
403. Осташко Т.С. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби / Тетяна Сергіївна Осташко // Укр. іст. журн. – 2007. – № 2. – С. 113 – 130.
404. Осташко Т.С. Державницький імператив В'ячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба: наук. Збірник /Тетяна Сергіївна Осташко/ Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с.: фотоіл. – С. 296 – 327.
405. Осташко Т. Засновники Українського союзу хліборобів-державників / Тетяна Сергіївна Осташко // [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://hetman-ua.org/lipinsky/almanah-ua6.html> |
406. Осташко Т. Історіографічний огляд гетьманських періодичних видань 1920 – початку 1930-х років / Тетяна Сергіївна Осташко // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – Вип. 11. – С. 120 – 131.
407. Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського до Українського інформаційного комітету /Тетяна Сергіївна Осташко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2020. – № 5. – С. 82 – 92.

408. Осташко Т.С. Павло Скоропадський і проблема персоніфікації українського гетьманського руху Тетяна Сергіївна Осташко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 287 – 301.
409. Осташко Т.С. Павло Скоропадський – лідер українського гетьманського руху / Тетяна Сергіївна Осташко // Укр. іст. журн. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – № 4. – С. 96 – 110.
410. Осташко Т.С. Передумови створення і організаційне оформлення українського гетьманського руху в еміграції / Тетяна Сергіївна Осташко // Проблеми вивчення історії української революції 1917 – 1921 рр.: Зб. Статей / В.Ф. Верстюк (відп. ред.) ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – С. 113 – 142.
411. Осташко Т.С. Персональний склад керівних органів Українського союзу хліборобів-державників / Тетяна Сергіївна Осташко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2002. – Вип. XIV. – С. 120 – 131.
412. Осташко Т. Проблема заснування та діяльності гетьманських організацій в листуванні В'ячеслава Липинського / Тетяна Сергіївна Осташко // Проблеми вивчення історії української революції 1917 – 1921 рр. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України. – Вип. 4. – 278 с. – С. 237 – 264.
413. Осташко Т.С. Український монархічний рух за даними польських військових спецслужб (dwójka) / Тетяна Сергіївна Осташко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» / Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар, ред. Алла Отаманенко. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2007. – 500 с. – С. 351 – 360.
414. Осташко Т.С., Стопчак М.В. Українська національна демократія на шляху від кризи УНР до повстання проти Гетьманату П. Скоропадського (історіографія проблеми) / Тетяна Сергіївна Осташко, М.В. Стопчак // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 165 – 182. – Бібліогр.: с. 179 – 182.
415. Павельева Т. Польская фракция в Государственной Думе 1906 – 1914 годов / Татьяна Павельева // Вопросы истории. – М., 2000. – № 3. – С. 111 – 120.

416. Павко А.І. Політичні партії, організації в Україні наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. / Анатолій Іванович Павко. – К., 1999.
417. Павліченко О. Теорія державотворення за В. Липинським / О. Павліченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 177 – 181.
418. Палієнко М.Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К.: Темпора, 2008. – 688 с.
419. Панченко В. Марксист, который хотел остаться украинцем / Владимир Панченко // День. – 2000. – № 162. – 9 вересня.
420. Панькова С. Публіцистичні праці В'ячеслава Липинського на сторінках газети «Рада» / Світлана Панькова // В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці українського державотворення / Матеріали Міжнар. конф., 26 – 27 квітня 2007 р. / Укл.: А.Г. Шваб. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 572 с. – С. 285 – 310.
421. Папакін Г.В. Павло Скоропадський: патріот, державотворень, людина: Історико-архівні нариси / Георгій Папакін / Державний комітет архівів України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – К., 2003. – 282 с.
422. Патер І. Союз визволення України: Проблеми державності і соборності. – Л., 2000. – 346 с.
423. Патер І., Франчук Є. В'ячеслав Липинський – політик, дипломат / Іван Григорович Патер, Є. Франчук // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 125 – 140.
424. Песчаний О.О. Український науковий інститут в Берліні / О.О. Песчаний // Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип. 5 – 6. Український археографічний збірник. Т. 8 – 9 / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С Грушевського НАН України. – К., 2001. – С. 152 – 162.
425. Пеленський Я. В. Липинський — засновник державної школи в укр. історіографії / Ярослав Пеленський // УІЖ. — 1992. — №2. — С. 139 – 141.
426. Пеленський Я. Вячеслав Липинський / Ярослав Пеленський // Збірник Української літературної газети 1956. – Мюнхен, 1957. – С. 197 – 213.
427. Пеленський Я. Вячеслав Липинський і його «Україна на переломі» / Ярослав Липинський / У кн.: Липинський В. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. –

- Філадельфія, 1991. – Т. 3: Твори. Історична секція. – Київ-Філадельфія, 1991. – С. IX – XIV.
428. Пеленський Я. Передмова. Вячеслав Липинський і його «Україна на переломі» / Ярослав Пеленський / У кн.: Вячеслав Липинський. Твори. Історична секція / Редактор Лев Р. Білас. – Т. 3. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. – Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського, 1991. – С. IX – XIV.
429. Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна / Ярослав Пеленський // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 15 – 29.
430. Пеленський Я. Українська Державна школа / Ярослав Пеленський // у кн.: Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – Київ: Вид-во «Українознавство», 1996. – С. VI – XXV.
431. Передерій І.Г. Видавнича та просвітницька діяльність В'ячеслава Липинського у 1908 – 1910 роках / Ірина Григоріївна Передерій // Науковий вісник. ОДЕУ. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2010. - № 18 (119). – С. 202 – 211.
432. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський про взаємовідносини церкви і держави в контексті української і світової історії / Ірина Григоріївна Передерій // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць./ Гол. ред. В.М. Вашкевич – Київ, 2010. – Вип. 32. – С. 25 – 30.
433. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський у науковому житті української еміграції 1920-их рр. / Ірина Григоріївна Передерій // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. . – С. 34 – 37.
434. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський як очільник та організатор роботи українського посольства у Відні (1918 – 1919 рр.) / Ірина Григоріївна Передерій // Наукові записки: [Збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; укл. Л.Л. Макаренко.— К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. LXXXVII (87). – 276 с. – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 249 – 262.
435. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський як співробітник першої української щоденної газети «Рада» (1908 – 1914 рр.) // Український історичний журнал. – К., 2011. – № 1. – С. 71 – 90.
436. Передерій І.Г. Громадсько-політична та державна діяльність В. Липинського в добу національно-визвольних змагань 1917-1920 років / Ірина Григоріївна Передерій // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. –

- Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – №11. – С.58 – 65.
437. Передерій І.Г. Науково-історична діяльність В'ячеслава Липинського / Ірина Григоріївна Передерій // Українознавство. – 2009. – № 3(32). – С. 84 – 88.
438. Передерій І.Г. Про спробу реалізації В'ячеславом Липинським принципу територіалізму у часопису «Przegląd Krajowy» / Ірина Григоріївна Передерій // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. ХХІХ. – С. 70 – 76.
439. Передерій І.Г. Роль громадсько-політичної діяльності В. Липинського у формуванні його науково-історичної концепції / Ірина Григоріївна Передерій // «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – Київ, 2009. – Вип. 22 – С. 31 – 45.
440. Передерій І.Г. Український науковий інститут у Берліні та В'ячеслав Липинський (до 130-річчя з дня народження) // УІЖ. – 2012. – № 2. – С. 98 – 113.
441. Перші та другі читання пам'яті В'ячеслава Липинського. Українська національна еліта. Проблеми влади в Україні. Життя і творчість Липинського: Тези. Луцьк – Затурці, 21 – 23 квітня 1994 р. та 27 – 28 квітня 1995 р. – Луцьк; Львів, 1996. – 156 с.
442. Петлюра С. Станіслав Виспянський / Симон Васильович Петлюра // Слово. – К., 1907. – № 28.
443. Пизюр Є. Вячеслав Липинський і політична думка західного світу / Євген Пизюр // Сучасність. – Мюнхен, 1969. – № 9. – С. 103 – 115.
444. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією / Руслан Якович Пиріг/ Ін-т історії України НАН України. – К., 2008. – 209 с.
445. Пиріг Р. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку / Руслан Якович Пиріг / Руслан Якович Пиріг // УІЖ. – 1996. – № 5. – С. 71 – 82.
446. Пиріг Р.Я. Соціально-політична база гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.) / Руслан Якович Пиріг // Проблеми вивчення історії української революції 1917 – 1921 рр.: Зб. Статей / В.Ф. Верстюк (відп. ред.); НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – С. 103 – 112.
447. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. / Руслан Якович Пиріг. – К.: Інститут історії України, 2011. – 336 с.
448. Пінчук Ю., Гриневич Л. Дмитро Дорошенко та його твір «Огляд української історіографії» / У кн.: Д. Дорошенко. Огляд української історіографії / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Ін-т східноєвропейських досліджень та ін. – Серія: Державна школа: історія, політологія, право. – К.: Видавництво «Українознавство», 1999. – С. IX – XXX.

449. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.): Монографія / Валентина Миколаївна Піскун. – К.: «МП Леся», 2006. – 672 с.
450. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / Сергій Плохій. – К.: Критика, 2011. – 600 с.
451. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / І.Ф. Курас (голов. ред.); НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Генеза, 2002. – Т. 1: На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / Ю.А. Левенець, Л.П. Нагорна, М.С. Кармазіна. – К., 2002. – 424 с.
452. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / І.Ф. Курас (голов. ред.); НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Генеза, 2002. – Т. 2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917 – 1920) / В.Ф. Верстюк, В.Ф. Солдатенков. – К., 2003. – 488 с.
453. Політологія: Підручник для вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.
454. Половинчак Ю.М. Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації: Монографія / Юлія Половинчик / НАН України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – К., 2008. – 218 с.
455. Полонська-Василенко Н. Пам'яті Домета Оляничина, 1891 – 1970 / Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко // Український історик. – 1970. – № 4 (28). – С. 83 – 89.
456. Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет, 1921 – 1971. / Наталія Дмитрівні Полонська-Василенко // Український історик. – 1971. – № 1 – 2 (29 – 30). – С. 17 – 27.
457. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.
458. Польова З.Є., Польова Н.А. Погляди В. Липинського на Гетьманщину П. Скоропадського як різновид монархічної держави // Вісник Ун-ту «Львівська політехніка». – 1999. – № 377: Держава та армія. – С. 223 – 230.
459. Портнов А. Осип Назарук: Обираючи консерватизм / Андрій Портнов // http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/portnov_nazaruk.htm (15.03.2011).
460. Портнов А. В'ячеслав Липинський – творець доктрини українського консерватизму (біографічний нарис, “Листи до братів – хліборобів”) / Андрій Портнов // http://www.ukrterra.com.ua/developments/history/modern/portnov_lypynsk.htm (15.03.2011)
461. Попович М. В'ячеслав Липинський і український консерватизм / Мирослав Володимирович Попович // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали

- Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 42 – 52.
462. Потульницький В. В. Липинський і проблема політичної культури / Володимир Арнольдович Потульницький / Володимир Арнольдович Потульницький // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академперс, 1993. – 400 с. – Бібліогр.: в кінці ст. – С. 123 – 137.
463. Потульницький В. В'ячеслав Липинський – політолог / Володимир Арнольдович Потульницький // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 103 – 114.
464. Потульницький В.А. Історія української політології: (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політологічній науці) / Володимир Арнольдович Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с.
465. Потульницький В. Політична доктрина В. Липинського / Володимир Арнольдович Потульницький // УІЖ. – 1992. – № 9. – С. 37 – 45.
466. Потульницький В. Роль української правобережної шляхти у формуванні світоглядних та ідеологічних засад українського монархізму в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Володимир Арнольдович Потульницький // Проблеми слов'янознавства: Зб. наук. праць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – Вип. 51. – С. 57 – 69.
467. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІІ – ХХ століть. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.
468. Потульницький В.А. Українська та світова історична наука: рефлексії на межі століть / В.А. Потульницький // УІЖ. – 2000. – № 1. – С. 3 – 20; № 2. – С. 27 – 47; № 3. – С. 22 – 44.
469. Потульницький В., Сидорчук Т. Гетьманська еміграція у міжвоєнній Німеччині і Український науковий інститут (1926 – 1945) / Володимир Арнольдович Потульницький, Таїсія Михайлівна Сидорчук // Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р.: Наук. збірник, присвячений 125-річчю від народження Гетьмана Павла Скоропадського та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 року. – К., 1998. – С. 101 – 102.
470. Приходько С. Теорія еліти у спадщині В. Липинського (історіософічний аспект) / Світлана Приходько // Наук. зап. /

- Збірник. – К.: ІНВіП, 1997. – 144 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 2. – С. 46–49.
471. Програмові засади діяльності Союзу гетьманців-державників // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://hetman-ua.org/about/programm.html> (18 квітня 2011 р.).
472. Проданюк .Ф.М. Діяльність українських політичних партій у добу Гетьманату (1918): історіографія проблеми / Ф.М. Проданюк // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 105 – 115.
473. Прокопович В. Пам'яті Вячеслава Липинського / В'ячеслав Прокопович // Тризуб.- Париж, 1931. - № 25 (283). – 28 червня. – С. 3 – 7.
474. Проценко О. Суспільна роль і значення інтелігенції (Рецепція ідей М. Драгоманова та В. Липинського) / О. Проценко // Молода нація: Альманах. – К: Смолоскип, 1996. – № 2.- С. 62 – 71.
475. Пустовіт Т. Сторінки біографії Віктора Андрієвського / Тарас Павлович Пустовіт // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.). Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. / Полтавський краєзнавчий музей; Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка – С. 41 – 49.
476. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / Олександр Радченко – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.
477. Ралдугіна Т.П. Діяльність гетьманських організацій у Великій Британії у міжвоєнний період / Т.П. Ралдугіна // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – с. 302 – 309.
478. Рацілевич А.П. Український національний рух на Волині наприкінці ХІХ – листопаді 1917 р. (історіографія проблеми) / Андрій Петрович Рацілевич // [Електронний ресурс] //Режим доступу: // http://eprints.zu.edu.ua/6743/1/Ratsilevych_2.pdf
479. Ревегук В.Я. Доба української революції (1917 – 1920 роки) / Віктор Якович Ревегук / У кн.: Полтава. Історичний нарис.– Полтава: Полтавський літератор, 2002.
480. Ревегук В. Полтавщина в перший рік української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) / Віктор Якович Ревегук. – Полтава: АСМІ, 2007. – 187 с.

481. Ревегук В.Я. Полтавщина в українській революції 1917 – 1920 рр. – Полтава, 1996. – 98 с.
482. Репина Л.П. Историческая биография и «новая биографическая история» // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2005. – № 5. – С. 5 – 12.
483. Репринцев В. Україна в польських зовнішньополітичних доктринах / Володимир Федорович Репринцев / У кн.: Українська державність у ХХ ст.: Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
484. Резник В.Д. Донцов і В. Липинський в історії України: порівняльний аналіз / В. Резник // Історія України. – 2004. – Берез. (№ 10). – С. 6 – 9. – (Шк. світ).
485. Руда О. Генеза польсько-українських стосунків у працях польських істориків Львова (1890 – 1914 рр.) / Оксана Василівна Руда // Історичні дослідження в Україні. – К., 2008 – Вип 18. – С. 365 – 377.
486. Савельєв В. Фундатор українського консерватизму (до 125-річчя від дня народження В'ячеслава Липинського) / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=492>
487. Савчук О. Гетьманський рух в Польщі у 1920 – 30-і рр. / О. Савчук // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академперс, 1993. – 400 с. – Бібліогр.: в кінці ст. – С. 167 – 175. фото.
488. Самовидець. Самостійник чи федераліст? Правда про гетьмана Павла Скоропадського. – Чикаго, 1935. – 12 с.
489. Сарбей В.Г. Микола Аркас і його «Історія України-Русі» / Віталій Григорович Сарбей / У кн.: Аркас М.М. Історія України-Русі. – К., 1991. – С. 3 – 43.
490. Сарбей В.Г. М.М. Аркас і його «Історія України-Русі» / Віталій Григорович Сарбей // УІЖ. – 1990. – № 7. – С. 100 – 113.
491. Сверстюк Є. Залізні стовпи В'ячеслава Липинського / Євген Сверстюк // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. Конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 85 – 90.
492. Сверстюк Є. Пізні зустрічі з В'ячеславом Липинським // Євген Сверстюк / Сучасність – 1992. – Ч. 5. – С. 87 – 88.
493. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архів в Берліні / Тетяна Себта // Архіви України. – К., 2006. – № 1 – 6. – С. 200 – 234.
494. Сидоренко Н.М. Гетьманська преса в Європі // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Вісник

- Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія" / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. - Київ: КДЛУ, 2000. - Вип. 4. – С. 322.
495. Сидорчук Т. До характеристики світогляду гетьмана Павла Скоропадського у міжвоєнну добу (з неопублікованого листування П. Скоропадського з О. Назаруком) / Таїсія Михайлівна Сидорчук // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія" / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. — Київ: КДЛУ, 2000. - Вип.4. - С. 331 – 350.
496. Сидорчук Т. Оцінка В. Липинським ролі і значення Гетьманату 1918 року в працях віденського періоду / Таїсія Михайлівна Сидорчук // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академперс, 1993. – 400 с. – Бібліогр.: в кінці ст. – С. 151 – 154.
497. Симоненко Р.Г. Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України ХІХ – поч. ХХ ст.: Нариси / Р.Г.Симоненко, Д.В.Табачник. – К.: Либідь, 2007. – 704 с.
498. Ситник В. Державницькі концепції М. Міхновського та В. Липинського: спроба порівняльного аналізу / В. Ситник // Іст. журн. – 2003. – № 1. – С. 57 – 65.
499. Сідак В. Полковник Болбочан на тлі своєї доби / Володимир Степанович Сідак // Воєнна історія. – К., 2006. – № 4 – 6 (28 – 30). – С. 45 – 51.
500. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника: Наук. видання / .Сідак, Т. Осташко, Т. Вронська. – К.: Темпора, 2004. – 416 с.
501. Сідельник О. Класократична концепція В'ячеслава Липинського / О. Сідельник // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – К.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 59 – 62.
502. Сінкевич Є.Г. Позитивістська оптимістична Варшавська історична школа в польській історіографії кінця ХІХ – початку ХХ століття / Євген Григорович Сінкевич // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. ХХ. – С. 396 – 409.
503. Скальський В.В. Соціально-політичні настрої населення УНР напередодні гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. / В.В. Скальський // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук

- В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 116 – 122.
504. Скоропис-Йолтуховський О. Пам'яті Липинського / Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський. – Ужгород: Друкарня книгопечатного акційн. Товариства «Унію», 1931. – 23 с.
505. Смалянчук А.Ф. Паміж краєвасцю і нацьянальній ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – 1917 / Алесь Смалянчук. – Гродна: ГрДУ, 2001. – 406 с.
506. Смолій В., Ричка В. В'ячеслав Липинський та його праця «Україна на переломі» / Валерій Андрійович Смолій, Володимир Михайлович Ричка // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1992. – №2. – С. 141 – 143.
507. Солдатенко В. Зовнішньополітичний курс гетьманської держави Павла Скоропадського / Валерій Федорович Солдатенко // Україна дипломатична: Науковий щорічник / Дипломатична академія при МЗС України та ін. / Гол. ред. А. Денисенко. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 336 – 354.
508. Солдатенко В. Сторінка з дипломатичної біографії В. Липинського / Валерій Федорович Солдатенко // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 175 – 184.
509. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки: У 4-х т. / Валерій Федорович Солдатенко. – Х.: Прапор, 2008. – Т. 1.: Рік 1917. – 560 с.
510. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки: У 4-х т. / Валерій Федорович Солдатенко. – К.: Світогляд, 2009. – Т. 2.: Рік 1918. – 411 с.
511. Соловйова В.В. Дипломатична діяльність Української Держави в країнах Західної Європи / В.В. Соловйова // Україна дипломатична: Науковий щорічник / Дипломатична академія при МЗС України та ін. / Гол. ред. А. Денисенко. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 380 – 393.
512. Соловйова В.В. Зовнішньоінформаційна діяльність українських дипломатичних представництв у країнах Центральної Європи (1918 – 1920) / В.В. Соловйова // Вісник Київського державного лінгвістичного ун-ту. Сер.: Історія, економіка, філософія. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 155 – 161. – Бібліогр.: с. 160 – 161.
513. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет: З історії розвитку ідеології українського націоналізму / Михайло Сосновський. – Нью-Йорк, Торонто: Irident international, 1974. – 419 с. – (Бібліотека українознавства) Наук. Тов-во ім. Т. Шевченка; Т. 33) Бібліогр.: с. 385 – 397.
514. Сохань П., Гирич І. В'ячеслав Липинський і Михайло Грушевський у дореволюційні часи / Павло Сохань, Ігор Гирич Павло Степанович Сохань, Ігор Борисович Гирич // В'ячеслав

- Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 53 – 59.
515. Срібняк І. Діяльність СВУ серед полонених старшин-українців в таборах Німеччини й Австро-Угорщини (1915 – 1918 рр.) / Ігор Володимирович Срібняк. – К., 1996. – 145 с.
516. Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914 – 1920 рр.) / Ігор Володимирович Срібняк. – К.: Київський державний лінгвістичний університет., 1999. – 296 с.
517. Срібняк І.В., Васильчук В.М. Союз визволення України в 1914 – 1917 рр.: до історії культурно-просвітницької діяльності серед полонених вояків-українців у Австро-Угорщині / І.В. Срібняк, В.М. Васильчук. – К.: КДЛУ, 1997. – 33 с.
518. Станіслав Горватт / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.radzima.org/ru/object/1234.html>
519. Старовойтенко І. Два листи В'ячеслава Липинського до Володимира Винниченка (січень 1912 р.) / Інна Старовойтенко // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип 13/14. – С. 664 – 678.
520. Старовойтенко І.М. «Історія України-Русі» М.Аркаса у світлі відгуків та рецензій початку ХХ ст. / І.М. Старовойтенко // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 102 – 116.
521. Старовойтенко І. Микола Аркас і Василь Доманицький у творчій співпраці / Інна Старовойтенко / У кн.: «Історія України-Русі» у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906 – 1909 роки / Упоряд., вступ та коментарі Інни Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 344 с. – С. 7 – 36.
522. Старовойтенко І. Епістолярна спадщина українських громадсько-культурних діячів кінця ХІХ – початку ХХ століть: до методики дослідження / І.М. Старовойтенко // ІІІ Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17 – 19 травня 2006 р.: Доповіді та повідомлення: В 3-х т. / Укр. іст. т-во, Волин. держ. Ун-т ім. Лесі Українки / Гол. ред. І. Коцан; відп. ред.: С. Гаврилюк, Л. Винар, О. Гаврилюк, В. Пришляк, Л. Шваб. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 1. – 390 с. – С. 309 – 315.
523. Старух О.В. Український трикутник: унітаристи, самостійники, федералісти / О.В. Старух // Українська революція: 1917 – початок 1918 рр. (Проблеми, пошуки, узагальнення): Зб. наук. статей. – Запоріжжя: «Просвіта», 1998. – 264 с. – С. 65 – 118. – Бібліогр.: с. 110 – 118.

524. Стеблій Ф. З листування Івана Крип'якевича та Івана Кривецького / Феодосій Стеблій / У кн.: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць, 8. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – 960 с. – С. 379 – 383.
525. Степанков В. Формування нової концепції української революції XVII ст. (праці Вячеслава Липинського "Станіслав Михайло Кричевський" та "Україна на переломі. 1627-1659") // Україна в Центрально-Східній Європі . – 2000. - №1. - С. 272 – 284.
526. Стеценко С. Нація і селянство: до проблеми відродження хліборобської ідеології / С. Стеценко // Людина і політика. — 1999. — N 5. — С. 29 – 32.
527. Столетие киевской первой гимназии (1809 – 1811 – 1911 гг.). – Т. 1. Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – К., 1911. – 456 с.
528. Сторожук С.В. Перспективи політичної програми В.Липинського у світлі історіософських поглядів І.Лисяка-Рудницького / С.В. Сторожук // Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, - 2006. - № 58. – С. 45 – 56.
529. Стрельський Г. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917 – 1920 рр.). – К., 2000. – 124 с.
530. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм / Петр Бернгардович Струве // Русская мысль. – М., 1912. – Кн. I. – С. 65 – 86.
531. Сулима М. Вячеслав Липинський / М. Сулима // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 89 – 90.
532. Сулима М. Професор Дмитро Дорошенко / М. Сулима // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 87 – 88.
533. Сулима М. Українські монархісти в Берліні / М. Сулима // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 188 – 193.
534. Сулима М. Український науковий інститут / М. Сулима // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 81 – 86.
535. Сухомлинов О.М. «Молода Польша» як антипозитивістська альтернатива: специфіка еволюції літературного процесу / О.М. Сухомлинов. – [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.medievalist.org.ua/statti/-moloda-polsa-ak-antipozitivistska-alternativa-specifika-evoluciie-literaturnogo-procesu>
536. Табачник Д.В. Історія української дипломатії: біографічні нариси: Навч. Посіб. для студ. Вищих навч. закладів / Дмитро Володимирович Табачник. – К.: Либідь, Х.: Фоліо, 2009. – 896 с.

537. Тарнавська Я. Погляди Андрія Жука напередодні Першої світової війни на історію та перспективи ідеї самостійної України / Я.В. Тарнавська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVII. – С. 84 – 88.
538. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу / В. Тельвак // Краєзнавство. – К., 2010. – №. 3. – С. 29 – 36.
539. Теплякова Л. Концепція політичної еліти В.К. Липинського / Л. Теплякова // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 48 – 51.
540. Терещенко Ю. В. Липинський і український суспільно-політичний рух в Галичині у 1907-1917 рр. Причинки до історії / Юрій Іларіонович Терещенко // В'ячеслав Липинський в історії України: (До 120-річчя з дня народження): Зб. статей / І. Курас (відп. ред.); НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – 240 с. – С. 209 – 222.
541. Терещенко Ю. В'ячеслав Липинський і Вільгельм Габсбург: на політичних перехрестях / Юрій Іларіонович Терещенко // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 91 – 126.
542. Терещенко Ю. В'ячеслав Липинський та Іван Франко / Юрій Іларіонович Терещенко // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 3 – 10.
543. Терещенко Ю. Галицький консерватизм в контексті українсько-польських відносин в Австро-Угорщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст. / Юрій Іларіонович Терещенко // Ucrainica Polonica. – К.- Житомир: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету, 2007. – № 1. – С. 21 – 36.
544. Терещенко Ю. Гетьман Іван Мазепа в оцінці В'ячеслава Липинського / Юрій Іларіонович Терещенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 51 – 63.
545. Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Юрій Іларіонович Терещенко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 13 – 40.
546. Терещенко Ю. Династичний принцип влади і національна консолідація в добу Хмельниччини в оцінці В. Липинського / Юрій Іларіонович Терещенко // В'ячеслав Липинський та його доба: наук.

- збірник /Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. – К.; Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2008. – 390 с. – С. 328 – 356.
547. Терещенко Ю.І., Курило В.М. Історія України: У двох книгах. – Кн. 1: Від найдавніших часів до 1917 р. – К., вид-во «Сільгоспосвіта», 1995. – 334 с.
548. Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот з династії Габсбургів: Науково-документальне видання / Юрій Іларіонович Терещенко, Тетяна Сергіївна Осташко. – К.: Темпора, 2008. – 382 с.
549. Тимофіїв М. Памяти Вячеслава Липинського / М. Тимофіїв / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 254 – 257.
550. Ткач О. Українська суспільно-політична думка Галичини про Балканські війни (1912 – 1913) / Оксана Ткач // Наукові записки історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Вип. 9. – С. 199 – 207.
551. Томенко М. Головні чинники українського консерватизму на тлі європейських традицій / Микола Томенко // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873 – 1945) / Центр суспільних досліджень ім. В. Липинського; Інститут української археографії АН України. – К.: Академперс, 1993. – 400 с. – Бібліогр.: в кінці ст. – С. 138 – 145.
552. Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К., 1994. – 259 с.
553. Тукаленко І.А. Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського / І.А. Тукаленко / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 20 с.
554. Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: життя і слово / Федір Григорович Турченко. – К.: Генеза, 2006. – 320 с.
555. Турченко Ф.Г. Микола Міхновський: між двома революціями (1907 – 1917 рр.) / Федір Григорович Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорозького національного університету. – Запоріжжя, 2004. – Вип. 18. – С. 80 – 101.
556. Турченко Ф. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин Павла Скоропадського і його політичних опонентів / Федір Григорович Турченко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція, 19 – 20 травня 2008 р. [Текст] /Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; відп. ред. д-р іст. наук В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 320 с. – С. 157 – 169.
557. Турченко Ф., Заліська Н. Вячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії / Федір Григорович

- Турченко, Н. Заліська // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 171 – 181.
558. Україна: політична історія ХХ – початку ХХІ ст. / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець та ін. – К., 2007. – 1028 с.
559. Ульяновський В. Микола Аркас, «Історія України-Русі» і Михайло Грушевський / Василь Іринархович Ульяновський // Історія, історіософія, джерелознавство: Історичний збірник. – К., 1996. – С. 161 – 220.
560. Ульяновський В. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський (Штрихи до проблеми ролі перших і других осіб в розвитку національної думки) / Василь Іринархович Ульяновський // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 161 – 170.
561. Україна: Політична історія. ХХ – поч. ХХІ ст. / В.А. Смолій, Ю.Левенець (співголова ред. кол.); НАН України. Ін-т історії України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень І.Ф.Кураса. – К.: Парламентське вид-во, 2007.– 1028 с.
562. Українські історики ХХ століття: бібліографічний довідник / С.С.Батуріна, О.Г.Бажан, С.І.Білокінь та ін.; В.А.Смолій (голов. ред.) НАН України. Ін-т історії України. – К., 2006. – 316 с.
563. Устименко В. Державний устрій: Яким вбачався він українським партіям / В. Устименко // Віче. – К., 1998. – № 6. – С. 141 – 154.
564. Устименко В. Проблеми державного устрою в програмах українських національних партій 1900 – 1917 рр. / В. Устименко // Наук. зап. / Збірник. – К.: ІНВіП, 1997. – 144 с. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 2. – С. 6 – 13.
565. Уреньова С. Політична система у творчій спадщині В. Липинського / С. Уреньова // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 43 – 47.
566. Феденко П. Влада Павла Скоропадського: П'ятдесяті роковини перевороту в Україні / Панас Феденко. – Лондон: Мюнхен: Наше слово, 1968. – 32 с.

567. Федорчук Я. Монархізм Богдана Хмельницького в оцінці В'ячеслава Липинського. Критична інтерпретація / Я. Федорчук // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 228 – 234.
568. Филипович Л.О., Кондратюк О.В. Значимість релігійно-історичних ідей М. Грушевського і В. Липинського для процесу національного відродження / Л.О. Филипович // Релігійна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукр. наук. конф. / АН України. Ін-т історії України; Редкол.: В.Є. Лобурець та ін. – Полтава, 1992. – 191 с. – С. 52 – 53.
569. Філософські семінари. Вип. 6. Матеріали міжкафедрального круглого столу, присвяченого 125-річчю з дня народження В.К. Липинського (17 квітня 2007 р.). – Полтава:ПолтНТУ, 2007. – 159 с.
570. Хам і Яфет. Націоналізм, патріотизм і шовінізм: Донцов і Липинський. Народи поневолені і народи бездержавні // Сучасність. – 1992. – №6.
571. Харченко О.В. Інтерпретація ідеї національної еліти в історії суспільно-політичної думки України / О.В. Марченко // Українська національна ідея: Витоки і сьогодення: Матеріали доповідей Всеукр. наук.-практич. конф., 7 – 8 жовтня 1999 р. / Редкол.: В.Г. Кузь (голова ред.) та інші. – К.: Знання, 2000. – 105 с. – С. 92 – 94.
572. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 – 1920 рр. : У 4-х т. / Павло Христюк. – Т. 1. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – 152 с.
573. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917 – 1920 рр. : У 4-х т. / Павло Христюк. – Т. 2. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – 204 с.
574. Цибульській В. Держава Богдана Хмельницького і Переяславська угода в працях В'ячеслава Липинського / В. Цибульській // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 - 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – (В'ячеслав Липинський. Студії; т.1). – С. 220 – 223.
575. Ципко В. Соціально-політичні ідеї В'ячеслава Липинського / В. Ципко // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня

- народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – К.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 39 – 43.
576. Чепинога В. Трагедія української консервативної ідеології та національна ідея (В. Липинський, «Україна на переломі») / В. Чепинога // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2.- С. 51 – 59.
577. Черкаська Н. Вячеслав Липинський і Йосип Потоцький (Історія одного листа) / Наталія Оскарівна Черкаська // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 202 – 211.
578. Черкаська Н. Польська шляхта на Правобережній Україні початку ХХ ст.: національна ідея чи крайова ідеологія? / Наталія Оскарівна Черкаська // Український археографічний щорічник. – К., 2007. – № 12. – С. 186 – 206.
579. Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР (советский период) / М.Н. Черноморский. – Москва, 1966. – 342 с.
580. Чечина О. Початок діяльності Українського історико-філологічного товариства в Празі (1923 – 1924) / Оксана Чечина // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип.9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції “Українська діаспора: проблеми дослідження” / Національний університет “Острозька академія”, Українське історичне товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. Алла Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету “Острозька академія”, 2007. – 500 с. – С. 88 – 92.
581. Чижевський Д. Вячеслав Липинський як філософ історії / Дмитро Чижевський / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – С. 295 – 305.
582. Чикаленко Є. Де вихід? / Євген Харлампович Чикаленко // Воля. – Відень, 1921. – Т. 2. – Ч. 3 /4. – 23 квітня. – С. 99 – 105.
583. Чуприна В., Чуприна З. «Треба одступити нам од руки царської...» Вячеслав Липинський про Б. Хмельницького і Хмельницького / В. Чуприна, З. Чуприна // Дзвін. – 1998. – № 10. – С. 110 – 116.
584. Чухонцева Н. Борис Грінченко як літературний критик / Наталія Чухонцева / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko/grinchenko_7.htm.
585. Шамара С. Українська Держава: геополітичний аспект / С. Шамара // Вісник Львівської комерційної акад. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 2, ч. 2/3. – 182 с. – С. 102 – 111.
586. Шаповал Ю. Журавлинний клич Вітчизни: Політологія Вячеслава Липинського / Юрій Шаповал // Дзвін. – 1995. – №9. – С.99 – 102.
587. Шевченко В. Українська релігійна місієність в христоцентричних вимірах В. Липинського і Ю. Липи / В. Шевченко // Вячеслав

- Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 51 – 59.
588. Шевчук В. Вячеслав Липинський – історик, політик та мислитель / Валерій Шевчук // Сучасність. – К., 1992. – № 6. – С. 89 – 90.
589. Шемет С. В.К. Липинський при громадській роботі / Сергій Михайлович Шемет / У кн: Вячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. – С. 258 – 273/
590. Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії / Сергій Михайлович Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Зб. 1. – С. 63 – 72.
591. Шемет С. Огляд Українського Хліборобського руху на еміграції в першій половині 1921 р. / Сергій Мимхійлович Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1921. – Кн. 3. – Зб. V, VI. – С. 171 – 176.
592. Шкраб'юк А. Митрополит / Андрій Петрович Шкраб'юк // Незалежний культурологічний часопис «І». – Львів, 1997. – № 11 – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n11texts/shkrab.htm> (21 листопада 2010 р.)
593. Шкраб'юк П. Учень Грушевського в школі Липинського / Петро Шкраб'юк // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упорядник Феодосій Стеблій. Львів, 2001 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць, 8 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – 960 с., 32 с. іл. – С. 899 – 905.
594. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції В'ячеслава Липинського // Політологічні читання. — 1993. — №4.
595. Шульга М. В. Липинський про українську незалежність, європейський вибір та відносини з Росією / М. Шульга // В'ячеслав Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 4 – 7.
596. Шульгин О. На смерть В. Липинського / Олександр Якович Шульгин // Тризуб. – Париж, 1931. – № 26 (284). – 5 липня. – С. 2 – 4.
597. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / Олександр Якович Шульгин. – Париж: вид-во «Меч», 1934. – 123 с.
598. Щеголев С. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма / Сергей Никифорович Щеголев – К., 1912. – С. 588 с.
599. Юрченко Е. Концепція постіндустріальної монархії як сучасна версія теорії трудової монархії В. Липинського / Е. Юрченко // В'ячеслав

- Липинський у сучасному прочитанні. Матеріали наукової конференції, присвяченої 125 – річчю від дня народження В. Липинського (29 – 30 березня 2007 року) / За загальною ред. Арістової А.В. – к.: НТУ, 2007. – 72 с. – С. 63 – 64.
600. Яковенко Н. *Gente Ruthenus natione Polonus* – зміст і еволюція поняття у баченні В'ячеслава Липинського / Наталія Миколаївна Яковенко // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 97 – 102.
601. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії / Наталія Миколаївна Яковенко // Дух і літера. – № 3 – 4. – С. 113 – 124.
602. Яременко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / Василь Яременко // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 19 – 27.
603. Яременко О. Хліборобський рух на Полтавщині в 1918 році та його роль у встановленні Гетьманату / Олександр Яременко // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917 – 1920 рр.): Матеріали конференції / Відп. ред. Нестуля О.О. – Полтава, 1995. – 202 с. – С. 30 – 35.
604. Яріш В. Українська культура й мистецтво в Берліні. Перші спроби. / В. Яріш // Українці в Берліні: Пропам'ятний зб. берлінців / Ред. В. Верига – Торонто, 1996. – С. 52 – 58.
605. Ярошевський Б. Листи із Закопаного // Рада. – К., 1912. – № 72. – 29 березня / 11 квітня. – С. 2.
606. Ярошевський Б. На смерть Д-ра Осипа Юркевича // Рада. – К., 1910. – № 258. – 13/26 листопада. – С. 1 – 2.
607. Ясь О. Архітектоніка та техніка викладу «Листів до братів-хліборобів» / Олексій Васильович Ясь // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 161 – 201.
608. Ясь О. В. Липинський та неоромантизм / Олексій Васильович Ясь // УІЖ. – 2007. – № 5. – С. 75 – 95.
609. Федорчук Я. Монархізм Богдана Хмельницького в оцінці В'ячеслава Липинського. Критична інтерпретація / Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна / [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 228 – 234.

610. Ясь О. Архітектоніка та техніка викладу «Листів до братів-хліборобів» // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. - № 4 (25). – С. 161 – 201.
611. Andrijewskij W. Jeszcze kilka uwag i wspomnien o s.p. Wacławie Lipińskim // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 2 – 11.
612. Armstrong, John A. Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness // Ukraine and Russia in Their Historical Encounter / Ed. Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski, Gleb N. Žekulin. – Edmonton, 1992. – 234 p.
613. Bartoszewicz J. Na Rusi; polski stan posiadania, kraj, ludność, ziemia / Joachim Bartoszewicz. – Kijów, L. Idzikowski, 1912.
614. Bocheński A.M. Ukraiński Maurras // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. — P. 454 – 465.
615. Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi: His World View and Political Activity before World War I / L. Bilas // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. - № 3/4. – С. 263 – 286.
616. Bocheński A.M. Ukraiński Maurras // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. — № 3/4. December. — Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. — P. 454 – 465.
617. Chętnik A. Mieczysław Brzeziński: Jego życie i praca / Adam Chętnik. – Warszawa, 1930. – 256 с.
618. Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1913 / Tadeusz Dąbkowski. – Warszawa, 1985. – 326 s.
619. Dorošenko D. V. Lipinsky (Ein Nachruf) / D. Dorošenko // Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. – 1931. – Band III. – S. 157 – 166.
620. Dorošenko D. Wacław Lipiński: Kilka wspomnien i uwag / D. Dorošenko // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4. – P. 466 – 477.
621. Gancarz B. Działność publicystyczna i naukowa W. Lipińskiego w języku ukraińskim. Kontakty z ukraińskimi działaczami kulturalnymi i politycznymi (1907 – 1914) / Bogdan Gancarz // Ucrainica Polonica. Серійне видання КНЛУ, Польського наукового товариства у Житомирі, Інституту славістики Польської Академії Наук. – Вип. III. – Київ-Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2009. – С. 145 – 190.
622. Gancarz B. Działność publicystyczna i naukowa W. Lipińskiego w języku ukraińskim. Kontakty z ukraińskimi działaczami kulturalnymi i politycznymi (1907 – 1914) / Gancarz Bogdan // Ucrainica Polonica. Серійне видання КНЛУ, Польського наукового товариства у Житомирі, Інституту славістики Польської Академії Наук. – Вип. III. – Київ-Житомир: Видавничий центр КНЛУ, 2009. – С. 145 – 189.
623. Gancarz B. “My, szlachta ukraińska...” Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914 / Bogdan Gancarz. – Kraków: Arcana, 2006. – 330 s. – il. (Arcana historii) / - Бібліогр. : s. 293 – 315.

624. Krypiakewyc I. L'état actuel de l'historiographie ukrainienne // Conference des historiens des états de l'Europe Orientale et du Monde Slave. Varsovie, 1928. 2 partie (Compte-rendu et communications). – S. 109 – 114.
625. Kumke C. Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft / C. Kumke // Jahrbuecher fuer Geschichte Ostruropas (Berlin). – 1995. - № 43. – S. 218 – 253.
626. L.Rudnytsky I. V. Lypyns'kyi's Political Ideas from the Perspective of Our Times // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. - № 3/4. – P. 342 – 356.
627. Pelenski J. Introduction // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. - № 3/4. – C. 239.
628. Pelenski J. V. Lypyns'kyi and the Problem of the Elite // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. - № 3/4. – C. 327 – 328.
629. Pyziur E. V. Lypyns'kyi's Idea of Nation / E. Pyziur // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4. – P. 302 – 325.
630. Pritsak O. V. Lypynskyj's place in ukrainien intellectuelle History / O. Pritsak // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3 / 4. – P. 245 – 262.
631. Rudko W. Doncov i Lypyns'kyj / W. Rudko // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – № 3 / 4. – P. 477 – 494.
632. Serednicki A. Ukrainiec z wyboru // Z sasiedztwa polsko-ukraińskiego. — Warszawa, 2000.
633. Strutyns'ka A. Bibliography of V. Lypyns'kyj's Works // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — V. IX. – № 3/4. December. – Special issue: The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. – S. 499 – 505. – S. 499 – 501.
634. Wasilewski L. Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym / Leon Wasilewski. – Warszawa – Krakow, 1925. – 221 s.

Дисертації та автореферати дисертацій

635. Бондарук С.Д. Роль еліти як суб'єкта соціального поступу в історіософії В'ячеслава Липинського: Дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 1997. – 176 арк.; Гордієнко М.Г. Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського: Автореферат дис....канд. політ. наук: 23. 00. 01. – Київ, 1999. – 23 с.
636. Галушко К.Ю. Український консерватизм В.Липинського в історії європейської суспільно-політичної думки (1920-ті рр.): Дис...канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 182 арк.
637. Гордієнко М.Г. Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського: Автореферат дис....канд. політ. наук: 23. 00. 01. – Київ, 1999. – 23 с.
638. Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX століття: Автореф. дис...докт. іст. наук: 07.00.06. – К., 2001. – 35 с.
639. Лебедева Ю.О. Державницький напрям української історіографії 1920 -1930-х рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 /Київський славістичний університет. – К. 2008. – 24 с.
640. Масненко В.В. Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець XIX – перша третина XX ст.): Автореф. дис...д-ра іст. наук: 07.00.06. – Київ, 2002. – 45 с.
641. Остапчук Г.О. Націотворчі та державотворчі проблеми в історіософії В. Липинського: Дис.: канд.філос.наук: 09.00.05 / Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 188 с.
642. Потульніцький В.А. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці (1918 – 1939 рр.): Дис...д-ра іст. наук. – К., 1992 – 483 с.
643. Тукаленко І.А. Проблема держави в історіософській концепції В. Липинського в контексті європейської консервативної думки: Автореф. дис... канд. філос. наук. – К., 1998. – 16 с.

Періодичні видання

644. Америка. – Філадельфія, 1929.
645. Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1929 – 1931.
646. Відродження (України): Часопис для плекання міжнародних й економічних взаємин між Австрією, Угорщиною й Україною – Відень, 1918.
647. Вісник громад УСХД в межах Польщі. – Варшава, 1932.
648. Вісник Лубенського громадського комітету. – Лубни, 1917.
649. Вісник політики, літератури і життя. – Відень, 1918.

650. Вісник Полтавського губернського громадського комітету. – Полтава, 1917.
651. Воля. – Відень, 1921.
652. Державний вісник. – К., 1918.
653. Діло. – Львів, 1908 – 1931.
654. Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – Львів, 1908 – 1912.
655. Записки Українського наукового товариства дослідження і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. – Полтава, 1919.
656. Збірник Хліборобської України: Неперіодичний орган – Прага, 1931 – 1933.
657. Киевская мысль. – К., 1917.
658. Книгарь: Літопис українського письменства. – К.: Товариство «Час». – 1917 – 1918.
659. Літературно-науковий вісник. – К. – Л. 1908 – 1912.
660. Нова Зоря: Орган Української Християнської Організації. – Львів, 1926 – 1929.
661. Нова Рада. – К., 1918.
662. Нова Україна. – Прага, 1925.
663. Полтавський день: Ежедневная газета. – Полтава, 1917.
664. Політика. – Львів, 1925 – 1926.
665. Рада: щоденна газета. – К., 1908 – 1914.
666. Робітничка газета. – К., 1918.
667. Січ. – Чикаго, 1926 – 1929.
668. Спудей. – Прага, 1926.
669. Студентський вісник. – Прага, 1926.
670. Тризуб. – Париж, 1925 – 1931.
671. Українська трибуна. – Варшава, 1921 – 1922.
672. Українське слово. – Берлін, 1921.
673. Український голос: Політично-економічний орган. – Перемишль, 1921 – 1931.
674. Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1925.
675. Хроніка НТШ у Львові. – Л., 1908 – 1914.
676. Przegląd Krajowy. – Кіжов, 1909 – 1910.
677. Gonicz Kijowski. – Кіжов, 1914 – 1915.
678. Dziennik Kijowski: Pismo polityczne, społeczne i literackie. – Кіжов, 1906 – 1912.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Перелік наукових праць, публіцистичних статей та інших публікацій В. Липинського

1908 рік

1. Липинський В. На увагу нашим видавництвам // Рада. – К., 1908. – № 62. – 14 (27 березня). – С. 2 – 3.
2. Липинський В. Ludwik Boratyński – Studya nad nuncyaturą polską Bolognettego (1581 – 1585) (Rozprawy Akademii Umijętności, wydz. historyczno-filozoficzny, serya II, t. XXIV, Краків, 1907, С. 53 – 106 / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. 82, Р. 17, Кн. 2. – С. 222 – 223.
3. Липинський В. Antoni Prochaska – Samorząd woewództwa Ruskiegow walce z opryszkami (Rozprawy Akademii Umijętności, wydz. historyczno-filozoficzny, t. XLIX, Краків, 1907, С. 269 – 336 / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1908. – Т. 83, Р. 17, Кн. 3. – С. 219 – 221.
4. Липинський В. Історія України Мик[оли] Аркаса // ЛНВ. – К. – Львів, 1908. – Т. XLIII. – Кн. VIII (серпень). – С. 307 – 318.
5. В. Липинський. Ще в справі «Історії України» М. Аркаса. (Відповідь на фельетон В. Піснячевського, опублікований в №192) // – Рада. – К., 1908. – №199. – 31 серпня (13 вересня). – С. 2.
6. Правобережець В. [Липинський В.] «Братья малороссы» // Рада. – К., 1908. – № 221. – 27 вересня (10 жовтня). – С. 1.

1909 рік

7. Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII ст. / В'ячеслав Казимирович Липинський // ЛНВ. – К. – Львів, 1909. – Том XLV. – Кн. II. – Лютий. – С. 326 – 339.
Відомий також польськомовний варіант цієї статті:
Lipiński W. Daniel Bratkowski // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 1. – 30 kwietnia (13 maja). – Dział literacko-naukowy. – S. 6 – 7; № 2. – S. 7; № 4. – S. 5 – 6.
8. Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów. – Krakow, 1909. – 88 s.

9. Nobilis Ruthenus [Lipiński W.]. Nashe stanowisko na Rusi-Ukrainie. Zagajenie prywatnego zebrania w K...w lutym 1909. – Krakow, 1909. – 7 s.
10. Липинський В. Генерал артилерії в. кн. Руського (з архіва Немиричів) / В'ячеслав Казимирович Липинський // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. 87, Р. 18, Кн. 1. – С. 37 – 47.
11. [Lipiński W.] Od Redakcji // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 1. – 30 kwietnia (13 maja). – S. 1 – 2.
12. Civis [Lipiński W.]. Dwie drogi // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 1. – 30 kwietnia (13 maja). – S. 2 – 4.
13. Lipiński W. Ukraina си Ruś // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 2. – 15 maja (28 maja). С. 1 – 5.
14. Ukrainiec [Lipiński W.]. Hohol – Zaleski // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 2. – 15 maja (28 maja). — Dział literacko-naukowy. – S. 3 – 4.
15. Civis [Lipiński W.]. Kraj i Naród // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 3. – 30 maja (12 czerwca). – S. 1 – 3.
16. Lipiński W. Sprawozdania krytyczne (Fr. Rawita-Gawroński. Bohdan Chmielnicki, I, II. Lwów, 1909, str. 483) // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 3. – 30 maja (12 czerwca). – Dział literacko-naukowy. – S. 5 – 7.
17. Lipiński W. Dla wyjaśnienia // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 7. – 31 sierpnia (13 września). – S. 1 – 3.
18. Civis [Lipiński W.]. Kwestia «litwacka» w Polsce i u nas // Przegląd Krajowy. – K., 1909. – № 8. – 16 (29 września). – S. 3 – 4.

1910 рік

19. Redakcja [Lipinski W.]. Do czytelników // Przegląd Krajowy. – K., 1909. - № 11 – 12. – 23 grudnia (5 stycznia 1910). – S. 1.
20. Lipiński W. Między młotem a kowadłem // Przegląd Krajowy. – K., 1909. - № 11 – 12. – 23 grudnia (5 stycznia 1910). – S. 2 – 5.
21. Липинський В. Аріяньський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 р. (Причинок до історії аріяньства на Україні / В'ячеслав

Казимирович Липинський / Записки НТШ. – Львів, 1910. – Т. 96, р. 19, кн. 4. – С. 41 – 57.

22. Правобережець В. [Липинський В.] Не принижуймо самих себе! / В'ячеслав Казимирович Липинський // Діло. – 1910. – № 92. – 26/13 квітня. – С. 4 – 5.

Стаття віднайдена нами. Раніше не включалася до бібліографічного переліку публіцистичних писань В. Липинського

23. Правобережець В. [Липинський В.] На новий шлях з старими думками (До польсько-українських відносин на Правобережжі) // Рада. – К., 1910. – № 18. – 23 січня (5 лютого). – С. 2 – 3.

24. Правобережець В. [Липинський В.]. Неправдою світ пройде, але назад не вернешся. // Рада. – К., 1910. – № 27. – 4 (17) лютого. – С. 1; № 28. – 5 (18) лютого. – С. 1.

25. Правобережець В. [Липинський В.]. Цікавий документ. До характеристики майбутнього земства на Правобережжі. // Рада. – К., 1910. – № 69. – 25 березня (7 квітня). – С. 1.

26. Заява Вацлава Липинського // Рада. – К., 1910. – № 130. – 10 (23) червня. – С. 2.

27. Липинський В. Лицарі брехні і фальшивих доносів. // Рада. – К., 1910. – № 136. – 17(30) червня. – С. 1 – 2. (Стаття написана у Кракові 12(25) червня 1910 р.)

28. Липинський В. Де-що про неофітів (Кілька слів пояснення для читачів «Dziennik'a Kijowsk'ого»). // Рада. – К., 1910. – № 146. – 29 червня (12 липня). – С. 1 – 2.

29. Липинський В. Пам'яті Василя Доманицького // Рада. – К., 1910. – № 203. – 7 (20) вересня. – С. 1.

1911 рік

30. Правобережець В. [Липинський В.] Мобілізація російської і польської «чорної сотні» // Рада. – К., 1911. – № 30. – 8(21) лютого. – С. 1.

31. Правобережець В. [Липинський В.] За що ми повинні дякувати В. Антоновичу // Рада. – К., 1911. – № 70. – 27 березня (9 квітня). – С. 2.

32. Василь Безрідний [Липинський В.] Другий акт / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 12 – 24.
Стаття написана для планованого часопису «Вільна Україна», задуманого учасниками львівської політичної наради українських діячів (1911 р.) з метою ширення ідеї самостійної України. Оскільки часопис так і не був заснований, стаття не публікувалася за життя автора.
33. Правобережець В. [Липинський В.] Вшехпольське хамство «Dziennik'a Kijowsk'ого» // Рада. – К., 1911. - № 90. – 22 квітня (5 травня). – С. 1.
34. Правобережець В. [Липинський В.] Слідами Потоцького // Рада. – К., 1911. - № 170. – 29 липня (11 серпня). – С. 1 – 2.
35. Правобережець В. [Липинський В.] Скільки уваг з приводу заведення земства на Правобережжі і відповіді гр. Красицького «Раді» // Рада. – К., 1911. - № 181. – 12 (25) серпня. – С. 1 – 2.
36. Правобережець В. [Липинський В.] На чисту воду. Остання відповідь п. Здоховському і К^о // Рада. – К., 1911. – № 217. – 27 вересня (10 жовтня). – С. 2 – 3.
37. Правобережець В. [Липинський В.] Богдан Залеський. З нагоди святкування 25-літніх роковин його смерті в «Колі польських дневників і літераторів у Києві» // Рада. – К., 1911. – № 292. – 29 грудня (11 січня). – С. 1 – 3.

1912 рік

38. Прав[обережець В.] [Липинський В.]. Нові дані про зріст польської кольтонізації в Східній Галичині // Рада. – К., 1912. – № 294. – 25 грудня (7 січня). – С. 3.
Досі невідома стаття. Авторство В. Липинського встановлено нами за особливим стилем, тематикою публіцистичних зацікавлень діяча та скороченим варіантом його літературного псевдоніма.
39. Правобережець В. [Липинський В.] Политика польских руководящих сфер по отношению к Украине // Украинская жизнь. – Москва, 1912. – С. 17 – 36.
40. [Lipinski W.]. Do czytelnika z ziemi Ukrainskiej od wydawców // Z dziejów Ukrainy. – К., 1912. – S. V – XI.

41. [Lipinski W.]. S.p. Dr. Jozef Jurkiewicz. Wspomnienie pośmiertne // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. XIII – XVIII.
42. W.L. [Wacław Lipiński]. Nazwy “Ruś” i “Ukraina” i ich znaczenie historyczne // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 47 – 54.
43. Echa przeszłości. Z kronik i aktów zebrał i komentarzami opatrzył W. Lipiński // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 68 – 139.
Публікація 10-х архівних документів, що відображають участь шляхетської верстви у Хмельниччині. Супроводжувалися коментарями В. Липинського.
44. [Lipinski W.]. O Stanisławie Mrozowickim polkowniku Korsuńskim // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 140 – 141.
45. [Lipinski W.] Śmierć Danyła Neczaja polkownika Braclawskiego // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 141 – 142.
46. [Lipinski W.] Śmierć kozaka kobzarza // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 143 – 144.
47. Wacław Lipiński. Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 145 – 513.
48. Lipinski W. Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 514 – 617.
49. Dokumenty “Ruiny” // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 618 – 633.
Публікація трьох архівних документів з до би Руїни з коментарями В. Липинського.
50. [Lipinski W.] Duma Iwana Mazepy // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 634.
51. [Lipinski W.] Portret Hetmana Mazepy wręczony mu przez Akademię Mohilańską w Kijowie w r. 1708 // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 635 – 638.
52. Wacław Lipiński. Mowa Samuela Zorki na pogrzebie Bohdana Chmielnickiego wedle Latopisu Welyczkowego // Z dziejów Ukrainy. – K., 1912. – S. 653 – 667.
53. Правобережець В. [Липинський В.] Кілька уваг з приводу книжки д. Василевського «Ukraina i sprawa ukraińska» // ЛНВ. – К., 1912. – Т. LIX. – Кн. IX. – С. 335.

54. Меморіал до Українського [Інформаційного] Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі / ЦДАВОВУ, ф. 3807, оп. 2, спр. 49, арк. 32 – 37; / Осташко Т. Меморіал В'ячеслава Липинського до Українського інформаційного комітету / Тетяна Сергіївна Осташко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – № 5. – С. 86 – 92.

Рукопис зберігається в особовому фондї А. Жука (3807) у ЦДАВОВУ. За життя автора не публікувався.

1917 р.

53. **До селян та міщан українців римо-католицької віри лист від українців-католиків з Києва. – Полтава: ПССТ, 1917. – 19 с.**

Згадку про цю працю, як видану спільно В. Липинським, Ф. Вольською та Л. Сідлецьким, подає у своїх спогадах Д. Соловей. Її точна назва встановлена за віднайденою нами рецензією на неї С. Єфремова, вміщену в «Книгарі» за 1917 р., № 2 (жовтень). Ймовірно В. Липинський був єдиним автором тексту цієї брошури. Його вищеназвані соратники відіграли роль скоріше формальних видавців. Підкреслення колективного характеру праці мало на меті, на нашу думку, засвідчити існування та активність групи українців-латинників, котра була недооцінена чільними представниками українства в дореволюційний час.

54. Липинський В.К. Нарис програми Української демократичної хліборобської партії // Матеріали до програми. Видання Української демократичної партії. – Лубни, 1917. – Ч. 1.

1919 рік

55. Липинський В. Комунікат до редакції «Воля» і до Пресового Бюро / У кн.: В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 289 – 297. – С. 264.

Написаний з метою пояснення українській громадськості причин демісії В. Липинського з поста українського посла у Відні. Однак замість нього у «Волі» була надрукована лише коротка інформація про його відставку: «В зв'язку з подіями на Україні подався до демісії український посол у Відні п. В. Липинський» (див. Воля. – Відень, 1919. – Т. 2. – Ч. 1. – С. 41).

56. Липинський В. Дорогі друзі / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 25 – 28.

Відкритий лист, адресований однопартійцям із УДХП. Являв собою політичний та ідеологічний коментар до причин демісії В. Липинського з поста

українського посла у Відні, що виріс у самостійний публіцистичний трактат. За життя мислителя не публікувався. Вперше побачив світ у спеціальному випуску НУС, присвяченому В. Липинському.

1920 рік

57. Правобережець В. [Липинський В.] Трагедія українського Санчо Панча (Із записної книжки емігранта) / В'ячеслав Казимирович Липинський / У кн.: В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. перша. Наук. вид. – Вид. друге, доопр. та доп. – Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2010. – 560 с. – С. 29 – 37.

Публіцистичне есе В. Липинського, в якому він використав мотиви літературного твору Сервантеса «Дон Кіхот Ламанчеський», блискуче перенісши їх на українське історичне та політичне життя. За життя автора не публікувалося. Вперше побачило світ у спеціальному випуску НУС, присвяченому В. Липинському.

58. Липинський В. Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті // В'ячеслав Липинський. Історичні студії та монографії. – Т. 3. – К. – Відень: Дніпросоюз, 1920.

59. [Липинський В.]. До українських хліборобів.

Відозва, опублікована навесні 1920 р. Ініціативною групою заснування УСХД. Про авторство В. Липинського свідчить С. Шемет у своїй статті «В.К. Липинський при громадській роботі».

60. Правобережець В. [Липинський В.] Як гетьманець стає демократом, республіканцем і членом упривілейованої національної меншості (з розмов емігрантів про діла на Україні) / В'ячеслав Казимирович Липинський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Кн. 1. – Зб. I. – С. 102 – 110.

61. [Липинський В.]. Михайло Біленький (посмертна згадка) // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – Кн. 1. – Зб. I. – С. 123.

На ймовірність авторства В. Липинського короткої посмертної згадки, присвяченої М. Біленькому, вказує факт їхньої співпраці у складі українського посольства у Відні 1918 – 1919 рр.

1921 рік

62. Правобережець В. [Липинський В.] Замітки на полях демократичної преси // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 166 – 181.

63. [Липинський В.]. Статут і Реглямент Українського Союзу Хліборобів державників // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 261 – 272.
64. Заява Сергія Шемета і Вячеслава Липинського Загальним Зборам УДХП, переслана на руки Закордонного Комітету цієї партії в Тарнові // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 273 – 275.
65. Лист Українського Союзу Хліборобів Державників до Старшин і Козаків Української Армії // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 185 – 186.
66. [Липинський В.]. Чому Український Союз Хліборобів Державників не ввійшов у «Всеукраїнську Національну Раду» в Відні // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Зб. II, III, IV. – С. 186 – 190.
67. Липинський В. Братерська сповідь (У перші роковини Ради Присяжних Українського союзу хліборобів-державників) // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1985. – Vol. IX. – № 3/4. – Р. 407 – 416.
Адресована запряженим членам УСХД у першу річницю союзу. В ній автор давав оцінку здійснений за рік організаційній діяльності хліборобів-державників та накреслював основні лінії майбутньої політичної акції. Написана у формі політичного трактату. Вперше побачила світ у спеціальному випуску HUS, присвяченому В. Липинському.

1922 – 1923 рр.

68. Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? Кілька уваг з приводу статті Є.Х. Чикаленка «Де вихід?» // Хліборобська Україна. – Відень, 1922 – 1923. – Кн. 4. – Зб. VII – VIII. – С. 312 – 340.

1923 рік

69. Липинський В. Релігія і церква в історії України.
Праця була завершена у грудні 1923 р. Про це свідчить її машинописний варіант із датою та особистим підписом автора, що зберігається в особовому фонді С. Шелухіна ЦДАВОВУ (ф. 3695, оп. 1, спр. 67, арк. 121 – 204). Спочатку була видрукована частинами у періодичному виданні: Америка. – Філадельфія, 1924. – № 77 – 103. – 4 вересня – 3 листопада; 1925. – № 15 – 17. – 10 – 14 лютого. Окремим виданням побачила світ у 1925 р. у серії «Народна бібліотека «Америци» у Філадельфії.

1924 – 1925 рр.

70. Липинський В. З приводу статті генерала Залеського // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – Зб. XI – X. – С. 278 – 283.

1925 рік

71. Липинський В. Покликання «варягів» чи організація хліборобів? Кілька уваг з приводу статті Є.Х. Чикаленка «Де вихід?» (Закінчення) // Хліборобська Україна. – Відень, 1924 – 1925. – Кн. 5. – Зб. XI – X. – С. 296 – 376.
72. Липинський В. Українська державність. Лист до редакції // Український голос. – Перемишль, 1925. – № 1. – 6 січня. – С. 1 – 2.
Була передрукована у «Канадійській січі», 1929. – № 1. – 15 січня. – С. 1, 4.
73. Липинський В. До Хвальної редакції «Америка» в Філадельфії з приводу статті «Гетьман чи Скоропадський?» (Лист до редакції). – Америка. – Філадельфія, 1925. – № 36. – 31 березня. – С. 3.

1926 рік

74. Липинський В. До Головного Отамана IV Округа Січової Організації в Дітройті, Мічіган // Січ. – Чикаго, 1926. – № 2. – 15 січня. – С. 1.
75. Липинський В. Лист до редакції «Богословія». Чверть століття на митрополичому престолі // Богословія. – Львів, 1926. – Кн. 1 – 2. – С. 248 – 250.
Стаття, написана Липинським на замовлення о. Йосипа Сліпого і присвячена митрополиту Андрію Шептицькому.
76. Липинський В. Завдання українського студентства // Студентський вісник. – Прага, 1926. – Ч. 2 (лютий). – С. 2 – 10.
77. [Lipinski W.] W dyskusiji o idei // Czas. – Krakow, 1926. – № 99 – 100.
Ця публікація з'явилася внаслідок короткого листування В. Липинського з колишнім своїм університетським викладачем права, краківським професором В. Яворським. Читаючи редактований Яворським «Czas», Липинський зацікавився піднятою у ньому з позицій польського інтересу темі монархічних форм державного життя і написав листа редакторові про організаційно-ідеологічні потуги українських хліборобів-державників у боротьбі за українську монархію. У відповідь той попросив у нього статтю до часопису. Однак Липинський відповів відмовою на тій підставі, що газета займала ворожу до українських державницьких змагань позицію. Однак він дозволив Яворському видрукувати свого листа (анонімно). Того ж року цей лист В. Липинського був виданий окремою відбиткою у Празі українською мовою у перекладі Євгена

Томашівського під титулом «Універсалізм в хліборобській ідеології (Лист до професора Яворського)».

78. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Відень, 1926. – 470 с.

Праця писалася протягом 1920 – 1926 рр. і частинами друкувалася 1920 – 1925 рр. у «Хліборобській Україні» за винятком «Вступного слова до читачів з ворожих таборів»).

1927 рік

79. Липинський В. Мораль Українця-державника (витяги з реферата В. Липинського, надісланого на Всесічковий з'їзд Січей в Америку у липні 1927 р.) // Український голос: Політично-економічний орган. – Перемишль, 1927. – 36 (419). – 4 вересня. – С. 1 – 2.

80. Липинський В. Теорія правління.

Наукова праця написана вченим у Берліні під час його праці в УНІ-Б. Уважається втраченою.

1928 рік

81. Липинський В. З нагоди ювілею. Лист до Видавничої Спілки і Редакції «Діла» у Львові // Діло. – Львів, 1928. – № 10. – 14 січня. – С. 16.

82. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. – Львів, 1928. – 31 с.

Публіцистично-політичне есе. Публікувалося того ж року у львівському часописі «Поступ», № 3 – 4. – С. 73 – 92).

1929 рік

83. Lipinski W. O rządzie Hetmańskim i idei krajowej na Ukrainie // Przegląd Wileński. – № 1. – S. 7 – 9.

Передруковано українською мовою за назвою «Стаття В. Липинського в часописі “Przegląd Wileński”» того ж року у львівському часописі «Поступ», № 3. – С. 78 – 82.

84. В. Липинський. Про чистоту ідеї // Діло. – Львів, 1929. – № 61. – 20 березня. – С. 4.

85. Липинський В. «Нова Зоря» і ідеологія гетьманців // Діло. – 1929. – № 157 – 18 липня. – С. 1 – 2.; № 158. – 19 липня. – С. 2; № 159. – 20 липня. – С. 2 – 3.

1930 рік

86. Липинський В. Проти невідповідних метод у політиці // Діло. – 1930. – № 33 – 12 лютого. – С. 2.
87. Липинський В. Лист до редактора «Діла» п. Василя Мудрого про галицьку політику, писаний з нагоди статті І. Кедрина в «Розбудові націй» // Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – Частина неофіційна. – С. 1 – 7.
88. Лист В.К. Липинського до Ясновельможного Пана Гетьмана // Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – Частина офіційна. – С. II.
89. Лист В.К. Липинського до Ради Присяжних УСХД // Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – Частина офіційна. – С. III.
90. Заява В.К. Липинського і С.М. Шемета // Бюлетень Гетьманської Управи. – Берлін, 1930. – Ч. 3 (березень). – Частина офіційна. – С. IV.
91. Липинський В. Розкол серед гетьманців (Лист до редакції) // Діло. – 1930. – № 216 – 217. – 30 вересня – 1 жовтня; № 219 – 220. – 3 – 4 жовтня; № 222 – 224. – 7 – 9 жовтня.
Публікувався також під титулом «Комунікат» у «Збірнику Хліборобської України», Прага, 1931. – Т. 1. – С. 14 – 34.

1931 рік

92. Липинський В. Вступне слово // Збірник Хліборобської України: Неперіодичний орган – Прага, 1931. – Т. 1. – С. 3 – 13.

Основні дати життя та творчості В.К. Липинського

5 (17) квітня 1882 р. – народився у с. Затурці Володимиро-Волинського повіту (за іншими даними – у м. Ратнові біля Луцька) на Волині у шляхетській римо-католицькій родині.

1893 – 1898 рр. – навчався у Першій житомирській чоловічій гімназії, де закінчив 4 класи.

1898 – 1900 рр. – навчався у Луцькій шестикласній прогімназії.

1900 – 1902 рр. – навчався у Першій київській чоловічій гімназії; відвідував гурток Марії Требінської, був членом спочатку польської, згодом української середнєшкільної громади.

1902 – 1903 рр. – відбув військову службу у Кременці на Волині у складі 11-ої кавалерійській дивізії 31-го Ризького драгунського полку.

28 жовтня 1903 р. – царським указом Липинському присвоєно звання прапорщика запасу армійської кавалерії.

1903 – 1905 рр. – навчання на агрономічному відділі філософського факультету Ягеллонського університету.

Середина 1905 – 1906 рр. – самостійно студіює історію у краківських бібліотеках та архівах.

30 серпня 1906 р. – узяв шлюб із краків'янкою Казимірою Шумінською.

Осінь 1906 – літо 1907 рр. – навчання на факультеті літератури і соціальних наук Женевського університету.

Жовтень 1907 – квітень 1908 рр. – лікування легеневої хвороби у Закопане, знайомство з В. Доманицьким.

1908 р. – навчання на історичному відділі філософського факультету Ягеллонського університету.

1908 – початок літа 1913 р. – мешкав переважно у Кракові, у будинку бабусі своєї дружини. Провадив історичні студії у місцевих архівах та бібліотеках.

Березень 1908 р. – поява першої публіцистичної статті у «Раді» під назвою «На увагу нашим видавництвам», що започаткувала літературно-публіцистичну творчість В. Липинського.

1908 р. – започаткування спільно з В. Доманицьким видавництва популярної літератури для народу «Селянська книжка» (існувало до смерті В. Доманицького у серпні 1910 р.).

Травень 1908 р. – початок співпраці з НТШ у Львові як звичайного члена товариства.

Серпень – вересень 1908 р. – виступи з відчитами перед полонізованою правобережною шляхтою із закликом повернутися до рідного народу.

Кінець 1908 р. – вихід із друку праці «Szlachta na Ukrainie».

26 – 27 грудня 1908 р. – участь у з'їзді діячів, учасників підготовки другого видання «Історії України-Русі» М. Аркаса у Закопане.

25 січня 1909 р. – обраний членом київського товариства «Просвіта».

22 – 25 лютого 1909 р. – був одним із організаторів та учасником з'їзду «українців польської культури» у Києві, що започаткував відповідний рух (інша назва – «українці-латинники»).

8 квітня 1909 р. – народження доньки Єви.

Квітень 1909 – січень 1910 рр. – видання спільно з однодумцями у Києві польськомовного часопису «Przegląd Krajowy».

Грудень 1909 р. – обрання членом археографічної комісії історико-філологічної секції НТШ.

4 – 6 березня 1911 р. – участь у львівській таємній нараді діячів-емігрантів із Наддніпрянщини, що мала на меті політизацію українського руху та організацію боротьби за незалежну Україну.

Грудень 1912 р. – підготовка проекту «Меморіалу до Українського [Інформаційного] Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі».

1912 р. – поява альманаху «Z dziejów Ukrainy» за редакцією В. Липинського.

Початок літа 1913 – липень 1914 рр. – жив і господарював у власному маєтку Русалівські Чагарі на Уманщині, успадкованому від дядька Адама Рокицького.

4 березня 1914 р. – обрання дійсним членом НТШ у Львові.

25 липня – 15 листопада 1914 р. – участь у військових діях Першої світової війни у лавах російської царської армії.

26 листопада 1914 р. – кінець травня 1915 р. – служба у кінних резервах у Дубні як командира 3-го відділення.

Червень – початок липня 1915 р. – служба у кінних резервах в Острозі як командира 3-го відділення.

9 липня 1915 р. – кінець 1917 р. – служба у кінних резервах у Полтаві як командира 4-го відділення.

2 вересня 1915 р. – нагороджений орденом Св. Станіслава 3-ого ступеня.

Весна – кінець 1917 р. – участь у керівництві Української військової громади у Полтаві, яка під впливом В. Липинського послідовно відстоювала у своїй діяльності орієнтацію на самостійну українську державу.

Літо-осінь 1917 р. – член Полтавського комітету охорони пам'яток історії та культури.

Літо 1917 р. – вступ до лав першої української консервативної партії національного спрямування – УДХП – та організація полтавського її відділу.

Серпень 1917 р. – завершення роботи над підготовкою проекту програми УДХП, у якій В. Липинський теоретично обґрунтував необхідність боротьби за суверенітет і незалежність українського народу, піднесення ролі провідної хліборобської верстви у вільній країні, а також запропонував головні напрями політичного, економічного та культурного розвитку майбутньої держави.

Осінь 1917 р. – участь у виборчій кампанії УДХП до Всеросійських Установчих Зборів у якості офіційного представника виборчого блоку в зносинах із Полтавською окружною виборчою комісією.

Грудень 1917 – січень 1918 рр. – залишає Полтаву і перебирається до Житомира.

Березень 1918 р. – участь у київських політичних нарадах представників хліборобського руху щодо зміни політичного устрою, де висловлював думку про монархічну форму української держави.

24 квітня 1918 р. – за станом здоров'я отримує відставку від військової служби.

Червень 1918 – серпень 1919 рр. – посол Української Держави, а згодом Директорії УНР у Австро-Угорщині.

Вересень 1919 – початок листопада 1926 р. – мешкав у Австрії, м. Райхенау.

Січень 1920 р. – заявив про вихід зі складу УДХП.

Початок 1920 р. – створення В. Липинським разом із С. Шеметом, Л. Сідлецьким, Д. Дорошенком, М. Тимофієвим, М. Кочубеєм, А. Монтрезором, О. Скорописом-Йолтуховським ініціативної групи заснування УСХД, котрий став центральним осередком гетьмансько-монархічного руху в українській еміграції та на землях Західної України.

1920 р. – вихід із друку у Відні головної історичної праці вченого «Україна на переломі. 1656 – 1959. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст.».

8 травня 1920 р. – укладання угоди між ініціативною групою УСХД та гетьманом П. Скоропадським, котра проголошувала як мету підписантів збудування незалежної Української Держави з устроєм у вигляді конституційної монархії.

29 грудня 1920 р. – ухвалення Статуту та Регламенту УСХД.

Грудень 1920 – жовтень 1929 рр. – очолював Раду Присяжних УСХД – головного ідеологічного органу організації.

1920 – 1925 рр. – редагування та видання у Відні неперіодичного збірника УСХД «Хліборобська Україна», у котрому друкувалися статті та головний політологічний твір В. Липинського «Листи до братів-хліборобів», де він обґрунтував теорію української трудової класократичної монархії на чолі з персоніфікованим родом П. Скоропадського.

Жовтень 1921 – січень 1922 рр. – належав до складу Українського громадського комітету допомоги емігрантам в Австрії.

1923 р. – завершення праці «Релігія і церква в історії України», написаної на замовлення О. Назарука.

1923 – 1924 рр. – належав до складу Ліги української культури у Відні.

7 жовтня 1924 р. – обраний дійсним членом Українського історико-філологічного товариства у Празі.

1925 р. – публікація праці «Релігія і церква в історії України» окремим виданням у Філадельфії.

Осінь 1926 р. – вихід із друку повної версії «Листів до братів-хліборобів» окремим виданням у Відні.

10 листопада 1926 – серпень 1927 рр. – мешкав у Берліні, де очолював кафедру історії української державності в Українському науковому інституті, підготував працю «Теорія правління» (котра наразі вважається втраченою).

Осінь 1927 р. – повернувся до Австрії через хворобу.

1928 – 1931 рр. – мешкав у м. Бадег.

Осінь 1927 – початок відкритого конфлікту у проводі УСХД між «ідеалістами» на чолі з В. Липинським та «реалістами» на чолі з С. Шеметом, а згодом – П. Скоропадським.

29 листопада 1929 р. – укладання між В. Липинським та П. Скоропадським так званих «бадегських умов», згідно з якими перший передавав гетьману свої повноваження як голови Ради Присяжних в обмін на його обітницю в усіх політичних справах радитися виключно з В. Липинським.

Весна – літо 1930 р. – апогей конфлікту В. Липинського та П. Скоропадського.

19 – 21 липня 1930 р. – проведення у Ванзее ініційованого П. Скоропадським Першого з'їзду гетьманців, що затвердив гетьмана Головою Ради Присяжних і фактично усунув В. Липинського від керівництва гетьманським рухом.

18 серпня 1930 р. – В. Липинський офіційним листом відкликав свою заяву про передачу повноважень Голови Ради Присяжних гетьманові П. Скоропадському від 29 листопада 1929 р.

18 вересня 1930 р. – В. Липинський оголосив про розпуск УСХД та видав комунікат «Розкол серед гетьманців», опублікований через кілька днів у львівському «Ділі».

27 – 29 вересня 1930 р. – заснування спільно з М. Кочубеєм, Р. Метельським, В. Залозецьким, В. Кучабським, М. Савур-Ципріяновичем Братства українських класократів-монархістів, гетьманців, ідеологія котрого була тотожною до ідеології УСХД за винятком ідеї персоніфікації монархії.

14 червня 1931 р. – помер у санаторії Вінервальд у Австрії.

2 липня 1931 р. – похований у родинному гробівці у с. Затурці на Волині.

ФОТОДОДАТОК

Герб «Бродзіч» (Brodzicz, Brodzic) роду Липинських

Родина Липинських, кінець ХІХ ст.
(Волинський краєзнавчий музей)

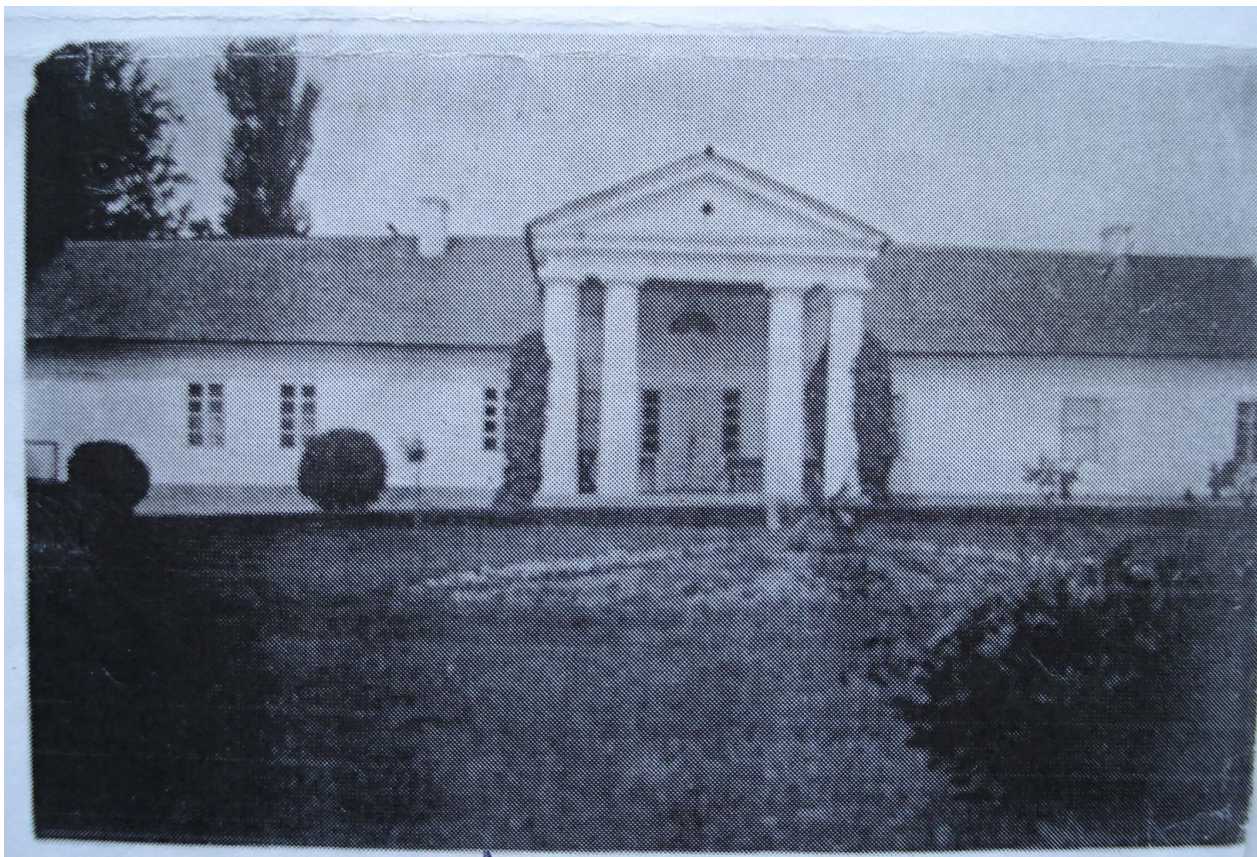

Католицький костел у рідному селі Затурці
(Волинський краєзнавчий музей)

Адам Рокицький

Батьківський будинок у с. Затурці на Волині, поч. XX ст.
(Волинський краєзнавчий музей)

В'ячеслав Липинський у гімназичні роки
(Волинський краєзнавчий музей)

Чоловіча гімназія у Житомирі, де Липинський навчався у 1893 – 1898 рр.

Луцька прогімназія, де Липинський навчався у 1898 – 1900 рр.

Нъ свидѣтельству.

отъ _____ 18 ____ года

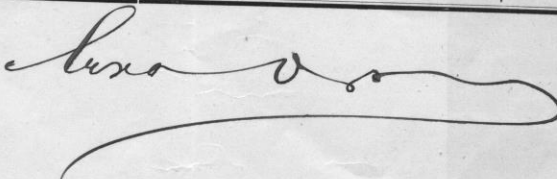
за № _____

СРОЧНАЯ ВѢДОМОСТЬ

объ успѣхахъ, вниманіи, прилежаніи и поведеніи ученика
 класса Луцкой прогимназіи Липинскаго Вацлава

за 1899 учебный годъ.
1900

СРОКИ.	У С П Ъ Х И.											Проп. урок.	Число учениковъ въ классѣ.												
	Законъ Божій.	Логика.	Русскій языкъ.	Латинскій яз.	Греческій яз.	Арифметика.	Алгебра.	Геометрія.	Тригонометрія.	Физика.	Космографія.			Исторія.	Географія.	Французскій яз.	Нѣмецкій яз.	Числосчисленіе.	Рисованіе.	Вниманіе.	Прилежаніе.	Поведеніе.	По причин. уваж.	По причин. неуваж.	
1-й	5		4	4	4		4	5		5		5							4	5		14		26	
2-й	5		4	4	3		5	4		5		5		4					5	5		23		26	
3-й	5		4	4	3		4	4		5		4		4					4	4		15		24	
4-й	5		-	4	4		3	3		5		4		5					4	4		37		24	
Годовая отмѣтка . . .	5		4	4	4		4	4		5		4		5											
На	ЗАМѢЧАНІЯ:																								
испытаніи:	1. Обучаеся по 2																								
на письмен. . .	года въ классахъ.																								
на устномъ . . .	Въ классѣ въ																								
на дополнит. . .	Нѣм. по 20 минутъ																								
Общая отмѣтка . . .	въ 1-мъ классѣ																								
Постановленіе Педагогическаго Совѣта.	Удовольствію перевода въ 7-й кл. въ началѣ 1-го семестра, на основаніи циркуляра М. Мин. Стр. Н. Пр. 15 августа 1900 г. 4998 и 4999 г. удовлетворителенъ свидѣтельству.																								

Директоръ

Термінова відомість про успіхи, уважність, старанність та поведінку
 учня Луцької прогімназії В. Липинського за 1899/1900 н.р.
 (Державний архів м. Києва. Публікується вперше)

Липинский Вацлав

№ дѣла ..... № 197 приемной книги за 1900 годъ.

2

178
справки
№ 6587 2/3

Господину Директору Киевской первой гимназии.

Итого Мандата
тама Кармита Владислава
родна Риминского

Прошение.

Желая дать образование моему сыну Вацлаву Риминскому, родившемуся 5-го февраля 1888 года въ Владимиръ-Волынской губернии в с. Зайчурини въ роисповѣданіи Римско-Католическомъ, во вѣренномъ Вамъ учебномъ заведеніи имѣю честь просить распоряженія Вашего о томъ, чтобы онъ былъ подвергнутъ надлежащему испытанію и медицинскому освидѣтельствуванію и помѣщенъ въ тотъ классъ, въ который онъ, по своимъ познаніямъ и возрасту, можетъ поступить, при чемъ имѣю честь сообщить, что онъ приготовлялся къ поступленію въ ..... классъ, и до сего времени обучался въ сѣудной училищѣ.

Желаю, чтобы сын мой въ случаѣ принятія его въ заведеніе обучался въ назначенныхъ для того классахъ (обонъ, новымъ и иностраннымъ) языкамъ, буде окажетъ достаточные успѣхи въ обязательныхъ для всѣхъ учениковъ предметахъ, въ противномъ же случаѣ одному ..... языку.

При семъ прилагаются документы: Свидѣтельство о званіи

- 1. Метрическ
- 2. Свидѣтельство о званіи

Въ свидѣніи Мандата Кармита Владислава Риминского

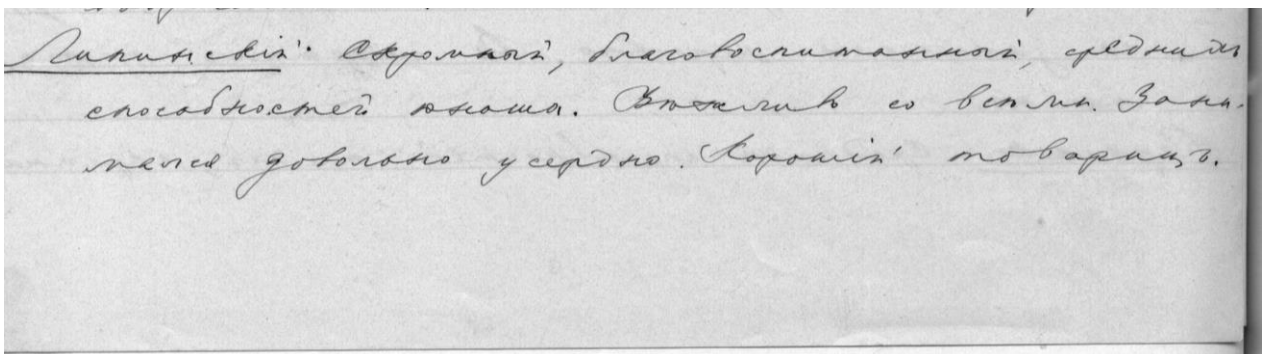
Кіевъ, 27-го Марта 1900 г.

Ваше Живу - М. Риминский
В. С. Зайчурини Владимиръ Владиславъ
Копія М. Моргана

Прошение батька В. Липинського про прийняття сина на навчання до Першої київської чоловічої гімназії (Державний архів м. Києва. Публікується вперше)

Будівля Першої київської чоловічої гімназії, де В. Липинський навчався у 1900 – 1902 рр.

Коротка характеристика учня другого відділення сьомого класу Першої київської чоловічої гімназії В. Липинського, складеної класним наставником С. Трабшою (Державний архів м. Києва. Публікується вперше)

Краківський Ягеллонський університет, де В. Липинський навчався з 1903 по 1905 та у 1908 рр.
(Сучасний вигляд)

Женевський університет, у якому В. Липинський навчався у 1906 – 1907 рр.

Cette feuille doit être conservée au Bureau de l'Université.

UNIVERSITÉ

DE GENÈVE

FEUILLE DE CONTROLE

Nom *Lipinski*

Prénoms *Vencostas*

Nationalité *Polonais*

Né le *5e Avril 1882*

Domicile à Genève : *rue de Candolle A4 chez Mme R. Henne*

Immatriculé dans la Faculté de *Sciences Sociales*

le .....

Pièces déposées : *l'attestation de l'Université de Cracovie.*

Signature du Doyen :

Semestres, examens, diplômes et certificats, prix, etc.

DATES

Changement de Faculté, autorisations et dispenses spéciales.

DATES

Sign. du Doyen

Контрольний лист В. Липинського як студента Женевського університету (Волинський краєзнавчий музей)

В. Липинський у студентські роки

В. Липинський під час служби у російській армії

В. Липинський та В. Доманицький під час лікування у санаторії «Єжево» у Закопане (Волинський краєзнавчий музей)

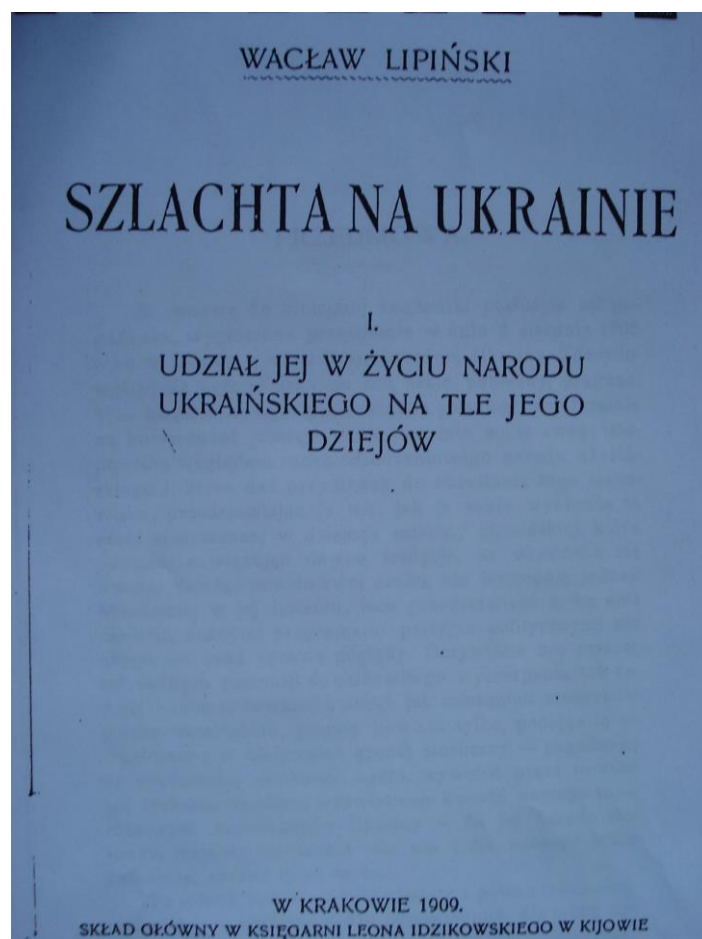

Редакція газети «Рада» у 1908 році. Зліва направо сидять – Квасницький, С. Черкасенко, Л. Пахаревський, Є. Чикаленко, Г. Шерстюк, С. Єфремов, Ф. Матушевський; стоять – П. Понятенко, М. Вороний, М. Павловський, М. Гаянко, П. Сабалдир, С. Васильченко, О. Олесь.

Обкладинка праці В. Липинського «Шляхта на Україні»

Новозведений будинок В. Липинського у його маєтку Русалівські Чагарі на Уманщині. 1914 рік

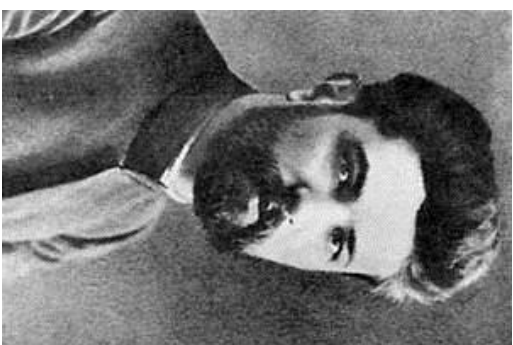

В. Липинський (сидить другий зліва у першому ряду) на весіллі своєї сестри Ванди і Бруно Змієвського. 1914 р. (Волинський краєзнавчий музей)

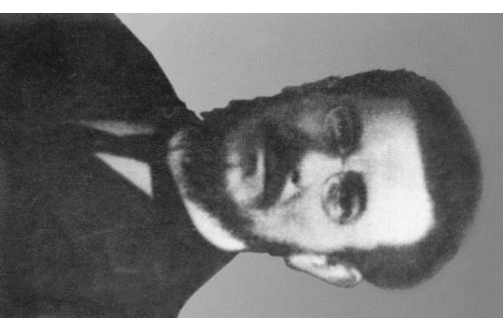

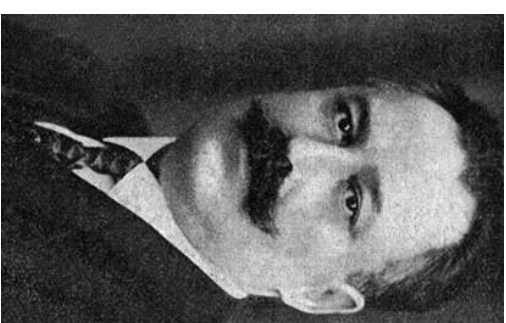
Е. Чикаленко

С. Ефремов

Ф. Матгшевський

Д. Дорошенко

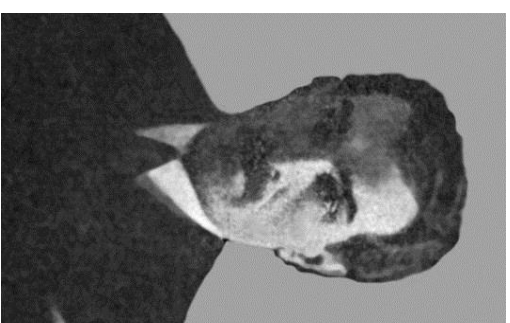
А. Шелтицький

М. Грушевський

А. Жук

Б. Матюшенко

В. Липинський разом із матір'ю Кларою Липинською з Рокицьких
на сходах родинного маєтку

Будівля Полтавського дворянсько-селянського банку
на Олександрівській вулиці, неподалік від якого В. Липинський мешкав
під час служби у кінних резервах з 1915 до кінця 1917 рр.

В.Липинський (сидить у другому ряду другий зліва) під час служби у діючій російській армії у роки Першої світової війни

Фото на закордонному паспорті В. Липинського у часі його дипломатичної діяльності як українського посла у Відні. 1918 рік.

68	8/15. 1926	Orzath Leopold	F. Marin 1868 ldg.	Leitsoeg Junggraf Auranton		Wollach 50 Wagner	10/10. 1926
69	21/18. 1926	Jäger Lerch	Wien 1906 ldg.	Wien Kulturbüro Kufstein		Hirschmang 28 Scholla	2/10. 1926 Wien
70	9/13. 1920	Joseph Lechner	Reichenau 1877 worf.	Reichenau Mannor N.O.		Wolff 1893 Loyldin 1920 Reichenau 4 Lina Luftig Hirschmang Loylation Kronich	Reichenau Mit 19/10. 20 Kursowa 6 ypr. 4/11. 1926 Reichena
71	30/16. 1926	Wolf Loosmann	Reichenau 1892 ldg.	Reichenau Jambüsch		Reichenau 192 Tschiderer	8/11. 1926 Berlin
72	21/19. 1919	Wiatsheslaw v. Lipinsky	Ukraine 1882	Ukraine Jufmich N.O.		Reichenau 192 Tschiderer	8/11. 1926 Berlin
73	1/15. 1912	Joseph Lechner	Grossau 1877 worf.	Reichenau Goldbuseff N.O.		Wini 1878 Grossau familij 1908 4 Lechner Grossau	31/10. 1926
	1/15	Maria	Grossau				

Запис у реєстраційній книзі м. Райхенау про В. Липинського
(Фото ласкаво надано пані Барбарою Зах, Австрія. Публікується вперше)

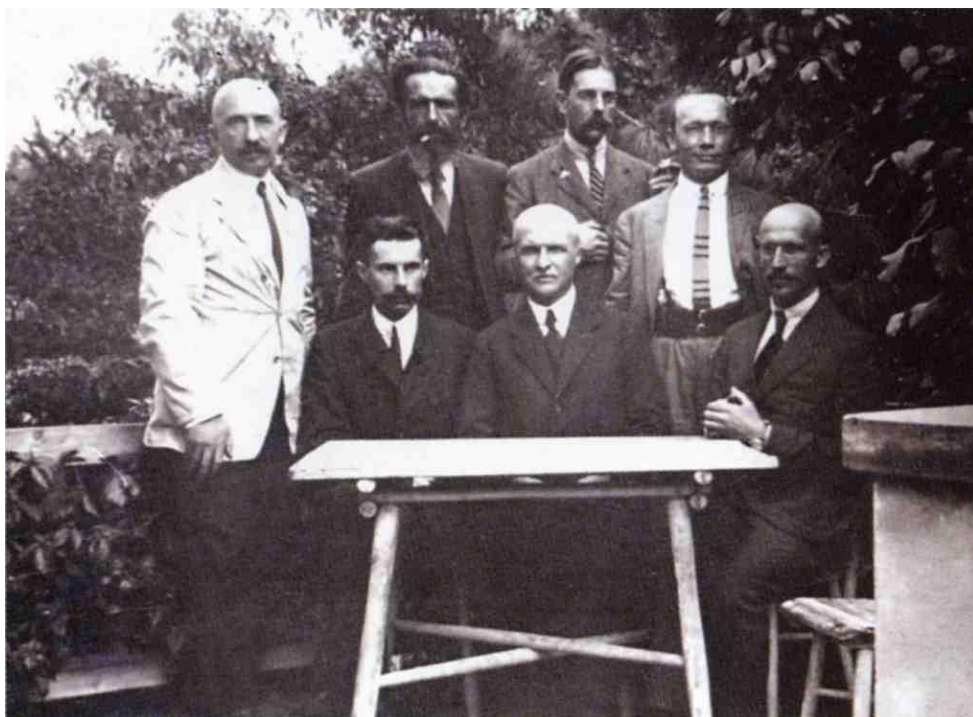

Будинок у Райхенау, в якому В. Липинський мешкав з 1919 по 1926 рр.
(Фото ласкаво надано пані Барбарою Зах, Австрія. Публікується вперше)

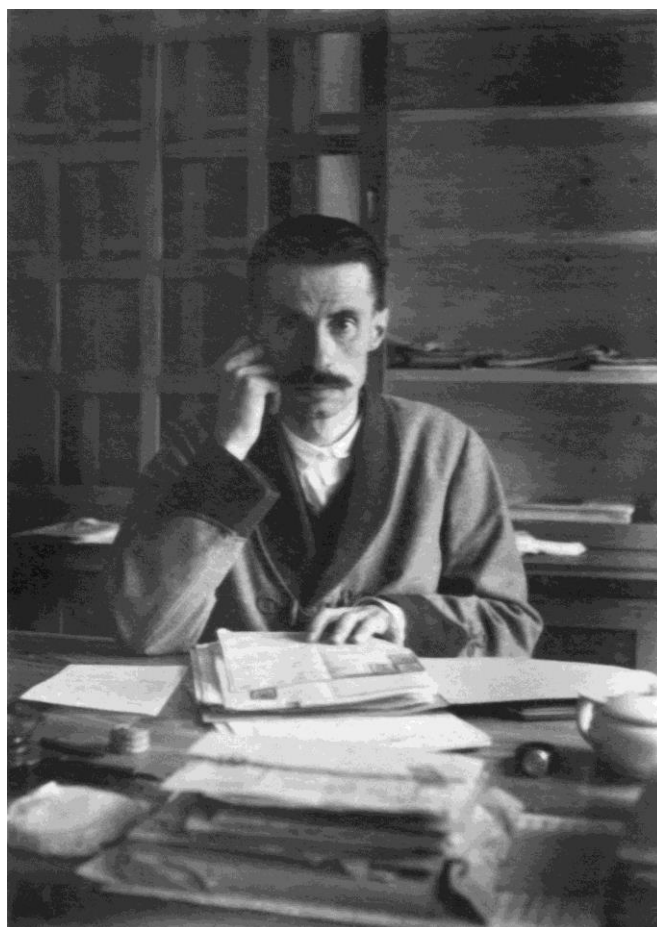

Сидять зліва направо – В. Липинський, П. Скоропадський, С. Шемет;
Стоять зліва направо – О. Скоропис-Йолтуховський, Л. Сідлецький (Сава
Криlach), А. Монтрезор, І. Лоський

В. Липинський за роботою у часі еміграції
(Волинський краєзнавчий музей)

В. Липинський із родиною брата Станіслава. Бадег, 1929 р.

У колі співробітників та кураторів УНІ-Б. Стоять у першому ряду Зліва направо – В. Коростовець, О. Скоропис-Йолтуховський, ген. Гренер, Васмерг, Д. Дорошенко, Келлер; стоять у другому ряду зліва направо – В. Залозецький-Сас, В. Липинський, І. Мірчук. 1927 р.
(Волинський краєзнавчий музей)

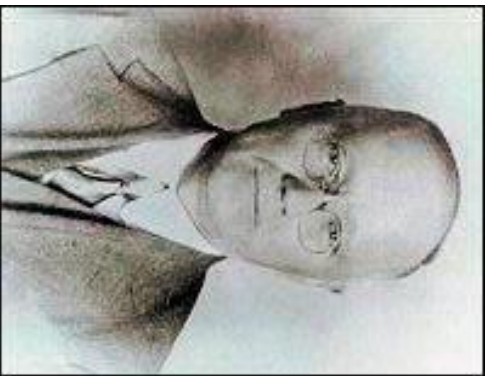
М. Міхновський

С. Шемет

П. Скоропадський

С. Томашівський

О. Назарук

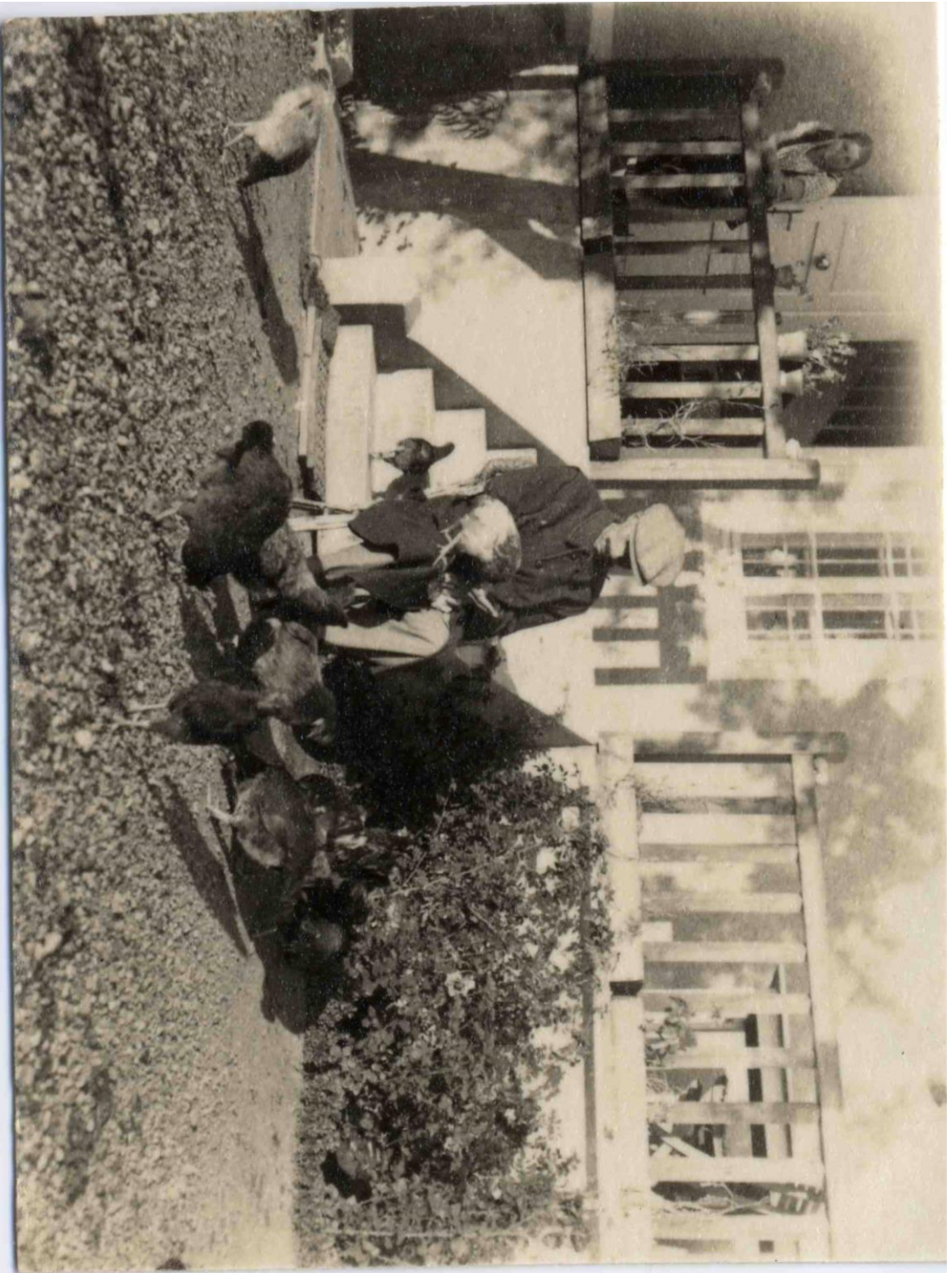

В. Липинський з родиною брата Станіслава та особистим секретарем М. Савур-Ципріяновичем у Бадегу. 1928 р.

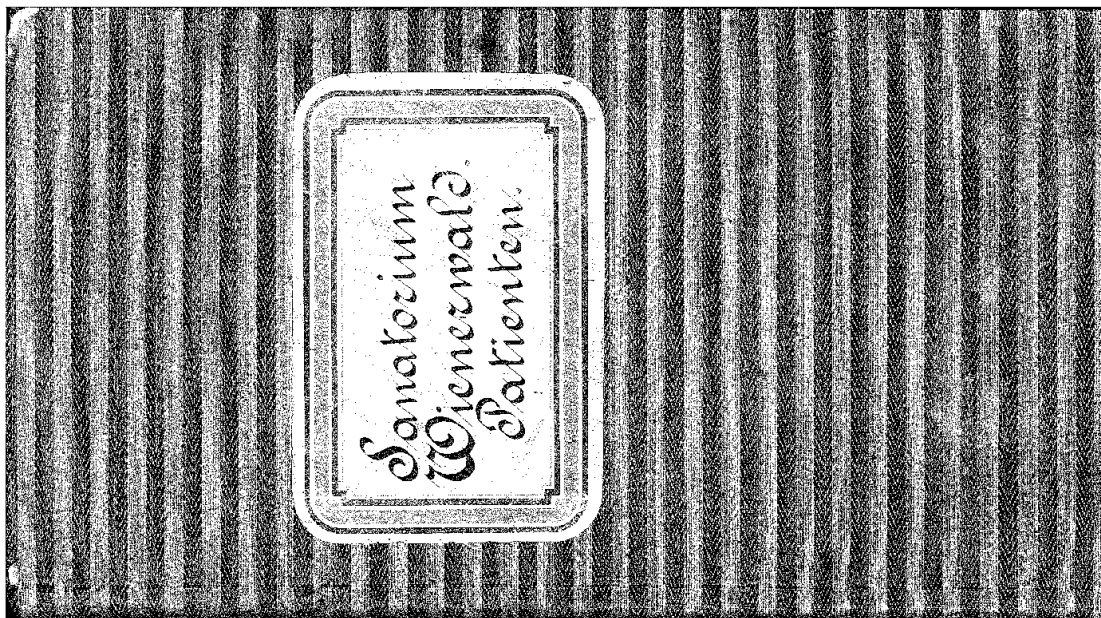

В. Липинський з братом Станіславом у Бадегу. 1928 р.
(Волинський краєзнавчий музей)

В. Липинський на подвір'ї власної садиби у Бадеті. 1930 р. (Волинський краєзнавчий музей)

Liebermann Dr. Leo J. U.	3830	12. 7.	12. 8. 1930
Müller, Stefan	3840	10. 7.	
Sandmann Fr. Carl	3840	26. 7.	5. 9. 1930.
Loebel Fr. Albert	3863	10. 7.	4. 11. 1931.
Langer, Thoni	3872	16. 10.	16. 3. 1931.
Göfller Thini, Fr.	3874	25. 10.	22. 3. 1931
Lindentbaum Sara	3868	28. 9.	25. 10. 1930
Liedermann Josef	3883	13. 11.	13. 12. 1930
Lechner Karl	3887	16. 11.	6. 12. 1930.
	1931.		
Supersky Willy	3908	13. 5.	16. 6. 1931
Saurines Marie	3922	20. 3.	27. 6. 1931.
Göfller Lisa	3924	28. 3.	17. 5. 1931
Liebermann Leo Fr.	3926	31. 3.	29. 4. 1931
Spaw Josef	3945	15. 5.	19. 7. 1931.
Lowert Caroline	3952	24. 5.	31. 5. 1931
Lipinsky Maticholas	3955	6. 6.	14. 5. 1931
Lenke Arnot	3983	29. 7.	21. 9. 1931
Göfller Arnot	4004	29. 10.	9. 12. 1931
	1932		
Simon Mimi	4033	9. 3.	12. 5. 1932.
Lukovic Radomir M.	4099	17. 8.	13. 10. 1932
Lukovic Rokomada M.	4100	17. 8.	13. 10. 1932.
Leitl Anna	4113	29. 9.	15. 10. 1932.
	1933		
Leitner Karl	4157	4. 6.	21. 7. 1933
Liedermann Josef	4197	11. 11.	8. 1934
Labowitz Willy	4243	15. 7.	6. 8. 1934

Запис у книзі пацієнтів санаторію Вінервальд про перебування там В. Ліпинського та його смерть
(Фото ласкаво надано пані Барбарою Зах, Австрія. Публікується вперше)

Оповідення про смерть та похорон В. Липинського

Похорон В. Липинського у рідних Затурцях 2 червня 1931 року
(Волинський краєзнавчий музей)

У четверті роковини смерти бл. п.

Вячеслава

Липинського

відбудуться дня 14. червня 1935 р.
в Архикатедральній Церкві св. Юра

Поминальне Богослуження

в годині 8-ій рано, а в годині 18'30

ПАНАХИДА

які відправлять їх Преосвященство Кир Іван
у сослуженні Всв. Духовенства.

Комітет.

Львів, 12. червня 1935.

Враж. — 3 друкарні Ваг. С-ва „Діло“, Львів Ринок 10

Повідомлення про поминальне богослужіння у соборі св. Юра у Львові у четверту річницю смерті В. Липинського (ЦДАВОВУ. Публікується вперше)

В. Липинський у часі роботи в Українському науковому інституті в Берліні

Монографія

Ірина Передерій

**В'ячеслав Липинський: етнічний поляк,
політичний українець**

Науковий редактор Н.В. Жигилій
Коректор Н.В. Жигилій

Підписано до друку 25.06.2012 р.
Формат 60×84/16. Папір офс. Спосіб друку офс.
Ум. друк. арк. 36, 15. Зам. № 548 від 14.06.2012. Наклад 500 прим.

Українська мова

Редакційно-видавничий відділ
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

*Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3130 від 06.03.08.
36601, Полтава, пр. Першотравневий, 24.*